

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Україна і українці очима світу

Бібліографічний покажчик

Київ 2018

УДК 016:929(100):94(477)
У45

Упорядники:

О. І. Білик

К. М. Науменко

Науковий редактор

В. О. Кононенко

Україна і українці очима світу : бібліогр. покажч. / НПБУ ; упоряд.:
У45 О. І. Білик, К. М. Науменко ; літ. ред. О. І. Бохан ; наук. ред. В. О. Кононенко ; – Київ, 2018. – с. 248.

Покажчик містить відомості про твори іноземних істориків, мандрівників, письменників, поетів, у яких подано матеріал про територію України, як джерело не тільки географічних, але й історичних знань; розглянуто питання походження українців; описано їх побут, особливості національного характеру та культури, діяння історичних осіб упродовж певних етапів: стародавнього (міфологічного, античного), середньовічного, епохи Відродження та Нового часу.

Покажчик орієнтовано на широке коло читачів – усіх, хто цікавиться історією та культурою України. Видання стане у пригоді бібліотечним працівникам, освітянам для організації соціокультурної діяльності, працівникам засобів масової інформації.

УДК 016:929(100):94(477)

ЗМІСТ

ВІД УПОРЯДНИКІВ.....	9
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: ВІД ВИТОКІВ ДО ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ.....	11
Загальні праці.....	13
Картографія.....	17
СТАРОДАВНЯ ДОБА. ПОЧАТОК ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЇ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ, СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ПЛЕМЕНА (до середини IX ст. н. е.).....	19
Загальні праці.....	22
Художня література.....	25
<i>Легенди.....</i>	<i>25</i>
<i>Бертинські аннали.....</i>	<i>26</i>
<i>Епічні поеми.....</i>	<i>26</i>
Картографія.....	27
Персоналії.....	28
<i>Гомер.....</i>	<i>28</i>
<i>Анахарсіс.....</i>	<i>29</i>
<i>Есхіл.....</i>	<i>30</i>
<i>Геродот.....</i>	<i>31</i>
<i>Гіппократ.....</i>	<i>33</i>
<i>Фуکیدід.....</i>	<i>33</i>
<i>Арістотель.....</i>	<i>34</i>
<i>Полібій.....</i>	<i>35</i>
<i>Діодор Сицилійський.....</i>	<i>35</i>
<i>Страбон.....</i>	<i>36</i>
<i>Овідій.....</i>	<i>37</i>
<i>Помпоній Мела.....</i>	<i>38</i>
<i>Пліній Старший.....</i>	<i>39</i>
<i>Тацит Корнелій.....</i>	<i>40</i>
<i>Птолемей Клавдій.....</i>	<i>41</i>
<i>Павсаній.....</i>	<i>42</i>
<i>Амміан Марцеллін.....</i>	<i>43</i>
<i>Пріск Панійський.....</i>	<i>44</i>
<i>Прокопій Кесарійський.....</i>	<i>45</i>
<i>Йордан.....</i>	<i>46</i>
<i>Стефан Візантійський.....</i>	<i>47</i>
<i>Маврикій.....</i>	<i>48</i>
<i>Феофілакт Сімокатта.....</i>	<i>49</i>
<i>Феофан Сповідник.....</i>	<i>50</i>
КНЯЖА ДОБА. КИЇВСЬКА РУСЬ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО	

(друга половина IX ст. – 40-і рр. XIV ст.).....	51
Загальні праці.....	55
Картографія.....	63
Персоналії.....	63
<i>Фотій</i>	63
<i>Ібн-Хордадбех</i>	64
<i>Ібн-Фадлан</i>	65
<i>Ал-Масуді</i>	66
<i>Ібн-Русте</i>	67
<i>Ібн-Йакуб</i>	68
<i>Ібн-Хаукаль</i>	69
<i>Константин VII Багрянородний</i>	70
<i>Лев Діакон</i>	71
<i>Бруно Кверфуртський</i>	72
<i>Тітмар Мерзебурзький</i>	73
<i>Ях'я Антіохійський</i>	74
<i>Адам Бременський</i>	75
<i>Аль-Бекрі</i>	76
<i>Михайло Пселл</i>	76
<i>Абу Хамід ал-Гарнаті</i>	77
<i>Комніна Анна</i>	78
<i>Галл Анонім</i>	78
<i>Ал-Ідрісі</i>	79
<i>Нізамі</i>	80
<i>Ібн-ал-Асір Алі</i>	81
<i>Кадлубек Вінцентій</i>	81
<i>Карпіні Джованні да Плано</i>	82
<i>Матвій Паризький</i>	83
<i>Рубрук Гійом де</i>	83
<i>Поло Марко</i>	84
ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКА ДОБА. ВИНИКНЕННЯ КОЗАЦТВА	
(40-1 рр. XIV ст. – 1648 р.).....	85
Загальні праці.....	88
Художня література.....	93
Картографія.....	95
Персоналії.....	97
<i>Длугош Ян</i>	97
<i>Контаріні Амброджо</i>	98
<i>Матвій з Мехова</i>	99
<i>Ваповський Бернард</i>	100
<i>Герберштейн Зігмунд фон</i>	101
<i>Мюнстер Себастьян</i>	102

<i>Кампензе Альберто</i>	103
<i>Бельський Мартин</i>	103
<i>Бельський Йоахим</i>	103
<i>Теве Андре</i>	105
<i>Кромер Мартин</i>	106
<i>Віженер Блез де</i>	106
<i>Мюллер Лоренц</i>	107
<i>Монтень Мішель Екем де</i>	108
<i>Ботеро Джованні</i>	109
<i>Гваньїні Олександр</i>	109
<i>Литвин Михалон</i>	111
<i>Папроцький Бартош</i>	112
<i>Кльонович Себастьян-Фабіан</i>	113
<i>Стрийковський Мацей</i>	114
<i>Флетчер Джайльс</i>	115
<i>Красінський Ян-Анджеї</i>	116
<i>Лясота Еріх</i>	117
<i>Гейденштейн Рейнгольд</i>	118
<i>Ту Жак-Огюст де</i>	119
<i>Груневег Мартин</i>	119
<i>Окольський Симеон</i>	120
<i>Сміт Джон</i>	121
<i>Валле Піетро делла</i>	122
<i>Собєський Яків</i>	123
<i>Старовольський Шимон</i>	123
<i>Пашковський Мартин</i>	124
<i>Петрицій Ян-Інноцентій</i>	125
<i>Мюллер Йоган-Йоахім</i>	126
<i>Шафарик Павел-Йозеф</i>	127
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В РОКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ГЕТЬМАНЩИНИ <i>(1648 р. – кінець XVIII ст.)</i>	128
<i>Загальні праці</i>	131
<i>Художня література</i>	136
<i>Вольтер</i>	136
<i>Байрон Джордж Ноел Гордон</i>	137
<i>Меріме Проспер</i>	138
<i>Сенкевич Генрик</i>	140
<i>Аполлінер Гійом</i>	140
<i>Садовяну Міхаїл</i>	141
<i>Мартель Рене</i>	141
<i>Картографія</i>	142
<i>Твардовський Самуель</i>	144

<i>Боплан Гійом Ле Вассер де</i>	144
<i>Гондіус Вільгельм</i>	147
<i>Віміна да Ченедо Альберто</i>	148
<i>Бізаціоні Майоліно</i>	149
<i>Шевальє П'єр</i>	150
<i>Вестерфельд Абрагам</i>	151
<i>Сагредо Ніколо</i>	152
<i>Пасторій Йоахим</i>	152
<i>Евля Челебі</i>	153
<i>Парчевич Петро</i>	154
<i>Радзивілл Януш</i>	154
<i>Грондський Самуїл</i>	155
<i>Лілієнкрона Густав</i>	156
<i>Маєр Йоганн</i>	157
<i>Веллінг Готтар</i>	157
<i>Гільдебранд Конрад Якоб</i>	158
<i>Шебеші Ференц</i>	159
<i>Колінс Самуель</i>	160
<i>Халебський Павло</i>	160
<i>Вердум Ульріх фон</i>	162
<i>Коховський Веспасіан</i>	163
<i>Гордон Патрик</i>	164
<i>Лабуер Жан де</i>	165
<i>Далерак Франсуа-Поль</i>	166
<i>Деяневіль Байлет</i>	166
<i>Балюз Жан Казимир де</i>	167
<i>Крман Данієл</i>	168
<i>Юзефович Ян-Томаш</i>	169
<i>Юст Юль</i>	170
<i>Корб Йоган-Георг</i>	171
<i>Адлерфельд Густав</i>	171
<i>Вітворт Чарльз</i>	172
<i>Барділі Йоганн Вендель</i>	173
<i>Тальман Йоган Міхаель фон</i>	173
<i>Вебер Християн Фрідріх</i>	174
<i>Вейге Фрідріх</i>	174
<i>Хосцький Карло</i>	175
<i>Леклерк Ніколя-Габріель</i>	175
<i>Мюнц Жан-Анрі</i>	176
<i>Маршал Джозеф</i>	177
<i>Георгі Йоганн Готліб</i>	177
<i>Шерер Жан Бенуа</i>	178

<i>Гердер Йоганн-Готфрід</i>	180
<i>Гмелін Самуель-Готліб</i>	180
<i>Гільденштедт Антон Йоган</i>	181
<i>Коке Вільям</i>	182
<i>Гарран де Кулон Жан-Філіп</i>	182
<i>Меллер Йоганн-Вільгельм</i>	183
<i>Міранда-і-Родрігес Себастьян Франсіско де</i>	184
<i>Енгель Йоган-Кристіан фон</i>	184
<i>Лезюр Шарль Луї</i>	186
<i>Кубаля Людвік</i>	187
<i>Грачотті Санте</i>	188
<i>Вільсон Ендрю Лівінгстон</i>	188
<i>Снайдер Тимоті</i>	189
Образ Богдана Хмельницького у творчості іноземних авторів	189
Образ Івана Мазепи у творчості іноземних авторів	190
РОКИ РОСІЙСЬКОГО ТА АВСТРІЙСЬКОГО (ЗГОДОМ – АВСТРО-УГОРСЬКОГО) ПАНУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (кінець XVIII ст. – поч. XX ст.)	193
Загальні праці	196
Художня література	199
<i>Бальзак Оноре де</i>	199
<i>Словацький Юліуш</i>	201
<i>Гавлічек-Боровський Карел</i>	202
<i>Твен Марк</i>	202
<i>Захер-Мазох Леопольд фон</i>	203
<i>Гавронський-Равіта Францішек</i>	204
<i>Ашкерц Антон</i>	205
<i>Єнсен Альфред</i>	205
<i>Рільке Райнер Марія</i>	206
Картографія	207
Персоналії	208
<i>Гакет Балтазар</i>	208
<i>Массон Шарль-Франсуа</i>	208
<i>Кларк Едвард-Даніель</i>	209
<i>Фліз Домінік П'єр де ля</i>	209
<i>Гарібальді Джузеппе</i>	210
<i>Коль Йоган-Георг</i>	211
<i>Блазіус Йоган Генріх</i>	212
<i>Ербен Карел Яромир</i>	212
<i>Зап Карел-Франтішек-Владіслав</i>	213
<i>Крашевський Юзеф-Ігнаци</i>	213
<i>Кольберг Оскар</i>	214

<i>Авріль Адольф</i>	214
<i>Єж Теодор Томаш</i>	215
<i>Леже Луї-Поль-Марія.ж</i>	215
<i>Ратцель Фрідріх</i>	216
<i>Ланге Тор</i>	216
<i>Куба Людвік</i>	217
<i>Кайндль Раймунд-Фрідріх</i>	217
<i>Лайвсей Флоренс Гамільтон Рендел</i>	218
<i>Мазон Андре</i>	218
<i>Вінтер Едуард</i>	219
<i>Бовуа Даніель</i>	219
<i>Каппелер Андреас</i>	220
Тарас Шевченко у світовій літературі	221
Європейці про Івана Франка	226
Леся Українка у світовій літературі	227
Іменний покажчик	228

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Українці – давня і водночас юна нація. Поява на політичній карті Європи незалежної української держави активізувала інтерес до всебічного дослідження й вивчення її історії. Саме тому особливої ваги набувають дослідження закордонної джерельної спадщини, що містить чимало відомостей про минуле українського народу, його історію і культуру. Зокрема, це свідчення іноземних мандрівників, купців, письменників, істориків, політичних діячів, які в різні часи відвідували Україну. Цей (досі) маловідомий пласт інформації може мати особливе значення для висвітлення багатьох сторін історії нашої держави.

Метою упорядників покажчика стало ознайомлення читачів із творами іноземних авторів, де подано відомості про територію України, які є джерелом не лише географічних, але й історичних знань; розглянуто питання походження українців; висвітлено їх побут, розкрито особливості національного характеру та культури, описано діяння історичних осіб упродовж певних етапів: стародавнього (міфологічного, античного), середньовічного, епохи Відродження та Нового часу.

Видання складається з шести частин:

1. Історія України: від витоків до початку XX століття.

У першому розділі надано відомості про літературу загального характеру, що містить матеріали іноземних і вітчизняних авторів та дослідників історії України-Русі, зв'язків України з країнами Європи з давніх часів до початку XX ст.

2. Стародавня доба. Початок формування цивілізації на теренах України, східнослов'янські племена (до середини IX ст. н. е.).

У розділі представлено матеріали про скіфо-сарматську добу давньої історії України та перші згадки в зарубіжних джерелах про слов'янство як самостійну етнічну спільноту.

На основі свідчень іноземних вчених, мандрівників, а також картографічних джерел описано племена, що мешкали на території сучасної України, їхній побут, звичаї, традиції. Йдеться також про процес об'єднання східнослов'янських племен навколо Києва та утворення ранньофеодальної держави – Київської Русі.

3. Княжа доба. Київська Русь та Галицько-Волинське князівство (друга половина IX ст. – 40-і рр. XIV ст.).

Розділ містить відомості про твори іноземних дипломатів, мандрівників і купців, географів і вчених, письменників і поетів Європи та Азії, в яких йдеться про велику державу Київську Русь, її розквіт і занепад, часи татарської навали, що завдала тяжкого удару по розвитку культурних і літературних зв'язків Західної Європи зі східнослов'янським світом.

Чільне місце посідає матеріал про Галицько-Волинське князівство як одну з давньоукраїнських держав у ланцюгу найбільших державних формувань української нації упродовж багатьох століть її існування.

Представлено також іноземні джерела, де подано відомості, присвячені окремим історичним особам, чия діяльність сприяла виходу Русі на міжнародну політичну арену.

4. Литовсько-польська доба. Виникнення козацтва (40-і рр. XIV ст. – 1648 р.).

У розділі подано відомості про писемні та картографічні джерела іноземних авторів, які відтворили історичні події XIV – першої половини XVII ст., зокрема в Україні. Основну увагу приділено таким питанням: місце України у складі Литовсько-польської держави, виникнення козацтва як військово-політичної сили, що було найважливішим чинником захисту України від татаро-турецької навали, а також головним внеском у визволення України з-під влади Речі Посполитої, що стало важливим етапом у формуванні української державності.

5. Українські землі в роки Національної революції та Гетьманщини (1648 р. – кінець XVIII ст.).

До найоб'ємнішого розділу покажчика вміщено інформацію про створення козацько-гетьманської держави, її розквіт та занепад наприкінці XVIII ст., подано матеріали, які стосувалися Національно-визвольної боротьби українського народу 1648–1676 рр. під проводом Б. Хмельницького. Подано подорожні записки, спогади, мемуари, щоденники, приватне лис-

тування, художні твори зарубіжних авторів, іноземних мандрівників, політиків, картографічні матеріали тощо.

У два окремих підрозділи виокремлено літературу про визначних історичних діячів цієї епохи – Б. Хмельницького та І. Мазепу.

6. Українські землі в роки російського та австрійського (згодом – Австро-Угорського) панування і національного відродження (кінець XVIII ст. – початок XX ст.).

У розділі розглянуто спогади іноземних авторів, літературні твори та картографічні матеріали, що досліджували складний період ліквідації українства: коли російський царизм забороняв українську мову і культуру, а українські землі було розділено між Російською та Австрійською (згодом – Австро-Угорською) імперіями.

У кінці розділу виокремлено три підрозділи, матеріали яких знайомлять зі спогадами, мемуарами іноземних науковців та літераторів про видатних геніїв українського слова – Тараса Шевченка, Лесю Українку та Івана Франка.

У бібліографічному покажчику вміщено відомості про матеріали, які висвітлюють історію України до періоду Новітньої історії (який розпочався з 1914 р. і, на думку окремих істориків, триває й досі). Завдяки бурхливому інформаційному розвитку, література, створена в цей період, має надзвичайно широку і різноманітну тематику, що потребує більш детального дослідження матеріалу.

Рекомендовані у покажчику книги, публікації із журналів та видань, що продовжуються, електронні ресурси здебільшого опубліковані в Україні протягом 1991–2017 рр. Вибірково представлено видання за попередні роки, які, на думку укладачів, містять цінний матеріал стосовно зазначеної теми.

Кожний розділ покажчика розпочинається вступною статтею, що допоможе читачам зорієнтуватись у масиві рекомендованої літератури. На початку вміщено загальну літературу про конкретний історичний період, далі подаються бібліографічні матеріали про художні твори та картографічні джерела.

Окремим блоком за хронологією дат життя та діяльності подано відомості про персоналії, які писали про цей період: прізвище, ім'я, роки життя, коротка біографічна довідка, бібліографія основних праць та література про них.

Літературу здебільшого проанотовано. Книги та статті спільної тематики чи одного автора об'єднано під загальною анотацією. Деякі анотації доповнено цитатами з рекомендованих праць.

Для зручності користування виданням подано іменний покажчик. Оскільки позиції не пронумеровано, посилання здійснено від прізвищ до сторінок, де вони згадуються.

Пошук матеріалів здійснювався за джерелами державної бібліографії, каталогами і картотеками Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, електронними каталогами провідних бібліотек України, бібліографічними посібниками, прикнижковими бібліографічними списками.

Видання не претендує на вичерпність.

Добір літератури завершено у грудні 2017 р.

Бібліографічний опис здійснено згідно з ДСТУ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Скорочення зроблено відповідно до ДСТУ 3582:2013 «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила» та ГОСТу Р 7.0.12–2011 «Библиографическая запись. Сокращение слов и словосочетаний на русском языке. Общие требования и правила».

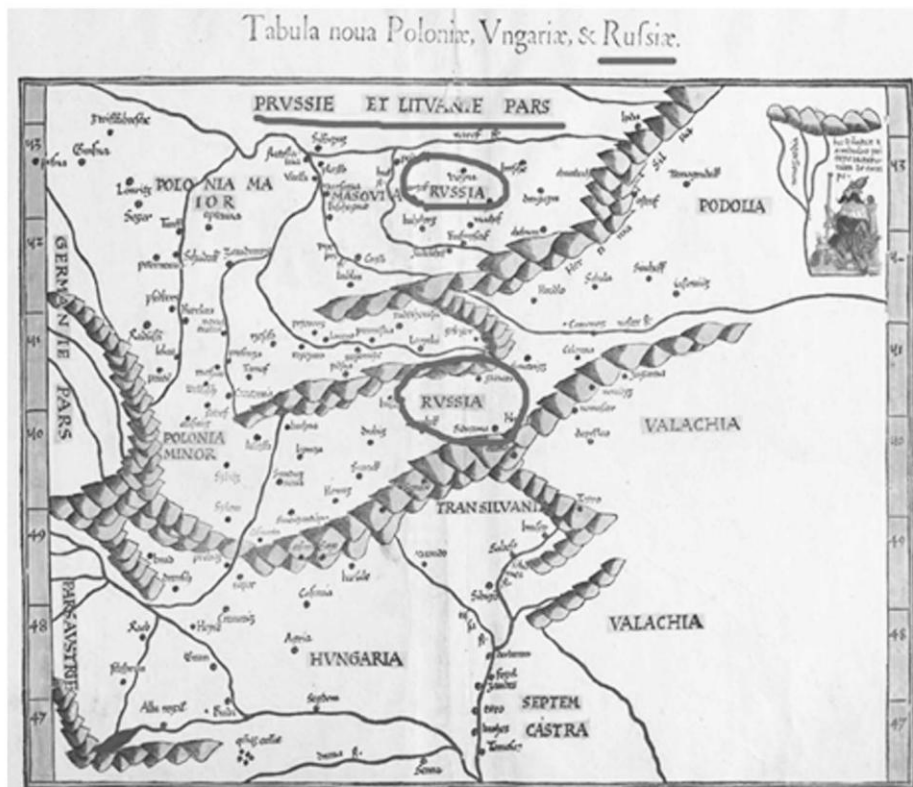
Матеріали, які не вдалось опрацювати *de visu*, позначено астериском (*).

Покажчик орієнтований на широке коло читачів – усіх, хто цікавиться історією та культурою України. Видання стане у пригоді бібліотечним працівникам, освітянам для організації соціокультурної діяльності, працівникам засобів масової інформації.

Русь на карті Себастьяна Мюнстера (1550 р.)

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: ВІД ВИТОКІВ ДО ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Русь на карті Лоренца Фріза (1541)

*Карта світу Птолемея (рукописний варіант).
Ніколаус Германус (1467)*

Карта "Слов'янські землі" Павла Шафарика (1842)

Упродовж століть світ цікавився Україною – мандрівники пройшли сотні кілометрів українською землею, послали з дарами прибували до її володарів, учені досліджували феномен українців – їхній талант, волелюбність і величність духу, політики шукали шляхи для відстоювання своїх інтересів на її теренах – кожен вибудовував власне розуміння України та її народу.

З найдавніших часів до історії українських етнічних земель виявляли великий інтерес зарубіжні автори, починаючи від античних істориків та літераторів, і закінчуючи сучасними дослідниками. Надзвичайно різноманітні спогади, мемуари, щоденники, подорожні записки, приватне листування, художні твори чужинців містять цінну інформацію про різні сторони українського побуту, культури, політики, створюючи яскраву картину життя великої країни.

У розділі вміщено відомості про літературу загального характеру, що містить матеріали іноземних і вітчизняних авторів та дослідників історії України-Русі, зв'язків України з країнами Європи з давніх часів до початку ХХ ст.

Загальні праці

Каппелер А. Мала історія України / Андреас Каппелер ; пер. з нім. О. Блашук. – Київ : К.І.С., 2007. – 264 с. – ISBN 3-406-45971-4. – ISBN 978-966-7048-82-2.

Мета видання, автор якого – швейцарський історик, фахівець з українсько-російських відносин – дати читачеві інформацію про основні віхи історії України й українців від Середньовіччя до сьогодення.

Автор не відокремлює історію українців від історії інших етнічних груп, які протягом століть мешкали на території України: євреїв, поляків, німців, греків, вірменів, болгар і румунів та ін.

А. Каппелер зазначив: *«Хоч я писав історію України як сторонній спостерігач, сподіваюсь що українські читачі сприймуть мою працю, адже я відчуваю себе зв'язаним з Україною та українцями й з симпатією дивлюсь на її подальшу історію»* (С. 8).

Крисаченко В. С. Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко ; передм. П. П. Кононенко. – Київ : Либідь, 1996. – . – ISBN 5-325-00811-0.

Кн. 1. – 1996. – Ч. 1 : Історичне (генетичне) українознавство. – С. 28–212. – ISBN 5-325-00820-X.

Кн. 2. – 1997. – Ч. 1 : Самовизначення України. – С. 20–216. – ISBN 5-325-00821-8.

Перша частина хрестоматії містить короткі біографічні довідки про авторів, а також твори чи їх фрагменти, які описують або певним чином стосуються історії України, створені зарубіжними вченими, істориками, письменниками: давньогрецькими (Геродотом, Гіппократом, Діодором Сицилійським, Страбонам), римськими (Помпеєм Трогом, Плінієм Старшим), візантійськими (Пріском Панійським, Прокопієм Кесарійським, Константином Багрянородним), європейськими (Мацеєм Стрийковським, Еріхом Лясотою, Йоганом-Йоахімом Мюллером) та ін. Вони найкраще репрезентують зміну образу України протягом останніх трьох тисяч років – від часів античної Греції до сучасності. Читач може ознайомитись з різними культурними традиціями та етнічними образами України.

До другої книги вперше вміщено матеріали державницького спрямування кінця XVI – середини XVII століття (польські конституції та укази, універсали) Речі Посполитої, до складу якої входили українські землі, і тому *«змушені були керуватися польськими настановами та вказівками»* (С. 12).

Надано також документи (універсали, листи, інструкції) діячів козацького повстанського руху, об'єднані темою визволення українського народу та гуртування всіх сил проти Польщі.

У цих джерелах відображено конкретні і досить непрості кроки утвердження України саме як політичного організму, як суверена своєї долі.

Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ : Заповіт, 1995. – Кн. 1 : Природа і людинність України в пам'ятках світової і національної культури. – 431 с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні). – ISBN 5-7707-1071-3. – ISBN 5-7707-1071-1.

Читачеві пропонується видання, в якому вміщено пам'ятки (або їх фрагменти) світової та національної культури про природу і людинність України.

До першої книги увійшли переважно іноземні джерела, починаючи з найдавніших часів до початку ХХ ст. Розглянуто теми: найдавніші писемні згадки (єгипетські, вавилонські, асирійські) про народи, що населяли українську землю; людинність і природа України у контексті Біблії; образ України в давньогрецькій культурі (Гомер, Геродот, Гіппократ та ін.), у пам'ятках писемної культури римської доби (Публій Овідій Назон, Помпоній Мела, Амміан Марцеллін та ін.), у візантійських (Пріск Панійський, Йордан, Михайло Пселл та ін.), арабських (Ал-Фаргані, Ал-Масуді, Павло Халєбський та ін.) та скандинавських (Сноррі Стурлуссон, Якоб Лангебек, Нікулас Бергссон та ін.) джерелах. Висвітлено такі питання, як: природа і населення України в західноєвропейських джерелах епохи Середньовіччя («Бертинські аннали», автори – Бруно Кверфутський, Тітмар Мерзебурзький, Амвросій Контаріні та ін.); сприйняття етнологічних реалій України в європейській культурі XVII–XIX ст. (автори – Лоренц Мюллер, Йоган-Йоахім Мюллер, Гійом Левассер де Боплан та ін.).

Ці матеріали розкривають своєрідність українського довкілля, флори та фауни, ресурсів та викопних багатств, їхній вплив на її людинність, культуру, звичаї, побут, мову, історію та долю.

Магочій П.-Р. Історія України / Павло-Роберт Магочій ; пер. з англ. Е. Гийдела, С. Грачової. – Київ : Критика, 2007. – 639 с. : іл. – Бібліогр. наприкінці розд. – ISBN 966-7679-81-0.

Магочій П.-Р. Ілюстрована історія України : пер. з англ. / Павло-Роберт Магочій. – Київ : Критика, 2012. – 445 с. : фот., іл., мапи. – ISBN 978-966-8978-52-4.

Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / уклад.: Павло Роберт Магочій, Іван Поп ; заг. ред.: Павло Роберт Магочій ; пер. з англ.: Надія Кушко. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. – XXX, 849 с. : фот., карт., іл. – ISBN 978-966-387-044-1.

У перших двох книгах американсько-канадський історик та науковець Пауль Роберт Магочій подав широкий, динамічно викладений огляд історії України від античності до сьогодення. Описано події, пов'язані з кримськими татарами, поляками, євреями, румунами, німцями, греками та іншими народами, які проживають на території України, і чия історія є складником української. Найбільшу увагу приділено етнічним українцям, які становлять більшість населення України.

Майже до кожного розділу включено історичні мапи та численні ілюстрації.

Третє видання «Енциклопедія історії та культури карпатських русинів» є першою енциклопедією, присвяченою історичному минулому та культурі карпаторусинів усіх країн, де вони мешкають. Видання містить 1119 гасел, що подаються за абеткою. Більша половина з них – персоналії, далі – гасла про релігійні та світські інституції, періодичні видання. Інший тип гасел присвячено географічним регіонам, історичним подіям та народам (національностям), які мали відносини з карпаторусинами протягом їхньої історії. Надано карти із відділення картографії Торонтського університету, зокрема: «Угорщина в XI столітті» (карта № 7); «Карпатська Русь XIII–XIV століття» (карта № 8); «Карпатська Русь у XIX столітті» (карта № 9).

Нагірний М. Славистична спадщина Терези фон Якоб (Тальфі) / Маркіян Нагірний // Проблеми слов'язнознавства : зб. наук. пр. / Ін-т славистики Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка ; редкол.: В. Чорній (голов. ред.) [та ін.]. – Львів, 2002. – Вип. 52. – С. 11–20.

У статті йдеться про життя та діяльність Терези-Альбертини Луїзи фон Якоб (псевд. – Тальфі, Talvj) – німецької та американської письменниці XIX ст., дослідниці мови, літератури та народної поетичної й пісенної творчості українців, росіян, сербів, поляків, словаків, чехів та інших народів, одна з ініціаторів порівняльного вивчення слов'янських мов і літератур.

Вміщено відомості про монографію Тальфі «Історичний огляд мов і літератури слов'янських націй з нарисом про їхню народну поезію» (1850), що складається зі вступу та чотирьох частин.

У вступі дослідниця, посилаючись на античних істориків Геродота, Плінія, Тацита та наукові дослідження своїх європейських сучасників – німецького письменника, поета Фрідріха Шлегеля, чеського славіста Йосифа Добровського, англійського натураліста Дж. Меррея, чеського і словацького поета, історика Павла Шафарика, на праці деяких італійських авторів, знайомить читачів із поглядами різних учених на походження слов'ян.

Тальфі вважала, що *«слов'яни завше були дуже миролюбні, акуратні, послухні своїм вождям (Oberhäuptem) і побожні. Де б вони не оселялись, завше обробляли землю і вели торгівлю продуктами, які на ній вирощували. А ще вони великі прихильники музики та поезії, люблять свою мову й постійно намагаються її удосконалювати»* (С. 14).

Першу частину книги авторка присвятила дослідженню історії формування слов'янських мов. У другій частині Тальфі висвітлила розвиток культури й письменства східних слов'ян, зокрема української та російської мов, згадала про білоруську мову. Третю частину монографії присвячено проблемам зародження і розвитку чеської мови та літератури.

У четвертій – «Нарис народної поезії слов'янських націй» – дано високу оцінку пісенній та поетичній творчості слов'ян, їхній співчутності, вродженому дару сприймати красу образного слова.

Наливайко Д. Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко ; передм. М. М. Сулими. – Вид. 2-е, допов. – Київ : Грамота, 2008. – 782 с. – Бібліогр.: с. 528–573, 590–591, 614–617, 656–658, 679–680, 714–717, 742–743. – ISBN 978-966-349-167-7.

Вивчення історії взаємин України з Західною Європою, зокрема західноєвропейської україніки, набуває нового змісту й значення. Для кожного народу неабиякий інтерес становить те, як його життя й історія сприймалися та трактувалися іншими народами.

Праці українського літературознавця Дмитра Наливайка є найповнішим висвітленням особливостей сприйняття України в Західній Європі в XI–XVIII ст. Автор розшукав, систематизував і проаналізував тисячі іноземних свідчень про Україну та її народ.

Для вченого однаковою мірою важливими є як інформація про історію і життя українського народу в тогочасних західноєвропейських джерелах, рівень її повноти й достовірності, так і саме сприйняття образу України іноземцями, з усіма його домислами та неточностями.

Палій О. Історія України / Олександр Палій. – 3-є вид. – Київ : К.І.С., 2017. – 595 с. : іл. – ISBN 978-617-684-166-1. – Зі змісту: Додержавна доба в історії України. – С. 3–22 ; Зародження державності на

території України. Перші держави та їхня роль в історії України і світу. – С. 23–82 ; Княжа доба в історії України : від заснування Києва до ліквідації Київського князівства (V ст. н. е. – 1470 р.). – С. 83–250 ; Козацька доба в історії України (XV–XVIII ст.). – С. 251–422 ; Україна під тиском імперії. Національно-визвольний рух у період бездержавності, [XVIII – поч. XX ст.]. – С. 423–468.

У виданні викладено історію України від давнини до наших днів. Зокрема, детально розглянуто найважливіші події в історії українського народу, починаючи з додержавного періоду на території України (бл. 2 тис. до н. е.) і до початку XX ст.

Наведено цитати з документів, що стосуються певного періоду в історії: «Літопис Руський» (XI–XII ст.), «Літопис Руський, XIII ст.», «Історія Русів» (XVIII ст.), «Конституція Пилипа Орлика, 1710 р.» (уривки), «Галицько-Волинський літопис» (XIII ст.), «Київський Синопис» (1674) та ін. Представлено уривки, зокрема з праць іноземних істориків, вчених, мандрівників: Геродота («Історія»), Йордана («Гетика»), Амiana Марцеліна («Римська історія»), Прокопія Кесарійського («Історія воєн Юстиніана»), Сигізмунда Герберштейна («Записки про московитські справи»), П'єра Карпіні («Історія монголів»), Гійома Левассера де Боплана («Опис України»), П'єра Шевальє («Історія війни козаків проти Польщі») та ін.

Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 303 с. – (Словники та довідники). – ISBN 978-966-634-421-5. – ISBN 978-966-634-399-7.

Посібник складається з двох частин.

У першій частині подано життєписи зарубіжних учених, громадсько-політичних діячів, мандрівників, письменників, які досліджували історію України, писали спогади та художні твори про Україну.

У другій – запропоновано уривки праць, спогадів, документів іноземців, які певною мірою характеризують історію України, українців, порівнюють їх з сусідніми народами.

Плохій С. Брама Європи : історія України від скіфських воєн до незалежності / Сергій Плохій ; пер. з англ. Романа Ключка. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. – 496 с. : мапи. – Пер. за вид.: The Gates of Europe : a History of Ukraine / Serhii Plochy (New York : Basic Books, A Member of the Perseus Books Group, 2015). – ISBN 978-617-12-1611-2.

У книзі українського, канадського та американського історика висвітлено трагічну та героїчну історію України від часів Геродота до сьогодення. Йдеться про життя народів, що мешкали на території сучасної України, про те, як виникали князівства, руйнувалися союзи, спалахували війни.

Щоб зрозуміти тенденції, які лежать в основі поточних подій в Україні, та їхній вплив на світ, слід усвідомити витоки цих тенденцій. Ця новаторська книжка, написана з надією, що знання історії допоможе читачам зрозуміти сучасність і в такий спосіб вплинути на майбутнє.

«Європа, – писав автор, – є важливою частиною української історії, так само як і Україна – європейської. Розташована на західному краю Євразійського степу, Україна протягом багатьох століть була брамою Європи. Інколи, коли “брама” зачинялася внаслідок війн чи конфліктів, Україна допомагала зупинити іноземні навали зі Сходу та Заходу; коли ж вона була відчинена, як це найчастіше траплялося в українській історії, вона правила за міст між Європою та Азією, сприяючи обміну людьми, товарами та ідеями...» (С. 23).

Світ про Україну та українців / упоряд. Василь Кирилич. – Київ : Смолоскип, 2016. – 452 с. : 16 с. фот. – Бібліогр.: с. 431–449 (128 назв). – ISBN 678-617-7173-58-7.

Видання є спробою дослідити сприйняття України різними за своїми ідеологічними поглядами іноземців – від найдавніших згадувань про країну до сьогодення.

Зміст книги складають заяви, коментарі, витяги з документів, роздуми про Україну та українців державних діячів, політиків, дипломатів, представників міжнародних організацій, учених, письменників і митців іноземних країн, а також духовенства різних церков. Окремим компонентом видання є стислі повідомлення іноземної періодики про Україну та фотоілюстративний матеріал.

На сторінках книги Україна постає як «*справжня земля обітована*» (Франсуа-Поль Далерак, фр. дипломат) (С. 94), одна «*з найкращих країн Європи*» (Христофор Герман Манштайн, генерал Пруссії) (С. 165), «*країна найбільш плідюча на світі*» (Огюст Фредерік Луї де Мармон, фр. політ. діяч) (С. 168) та ін. Такі та подібні описи України стають основою її цілісного образу у світі.

Розлогий і багатовимірний інформаційний матеріал книги свідчить про те, що світ цікавився Україною впродовж віків, прагнув інтегрувати її у свої геополітичні інтереси, дивувався її природним багатствам, захоплювався незламністю українців у боротьбі за свою свободу.

Січинський В. Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів : Світ, 1991. – 93 с. – ISBN 5-7707-1657-6.

Січинський В. Чужинці про Україну / Володимир Січинський ; передм. та післямова М. Слабошпицького. – Київ : Ярославів Вал, 2011. – 253 с. : іл. – Друк. за вид.: Січинський В. Чужинці про Україну (Авгсбург, 1946). – ISBN 978-966-2151-96-1.

Книга українського мистецтвознавця, архітектора, графіка, бібліографа Володимира Січинського – це перший систематизований огляд іноземних джерел про Україну та українців від найдавніших часів до

середини XIX ст. *«Це незвичайно цінний скарб, – писав В. Січинський, – для пізнання минувшини і сучасності українського народу у всіх проявах його життя і творчості. Поруч з історичними документами і пам'ятниками минувшини, мемуари, записки, ітінерари та інші писання сучасників відтворюють більш живо і рельєфно саме життя, а не лише його сухі факти, наслідки, відгуки, що попадали, часами зовсім випадково, на пергаменти та інші писані пам'ятки...»*¹.

У першому розділі автор проаналізував грецькі, візантійські, арабські й західноєвропейські джерела з історії України. Зокрема, детально зупинився на свідченнях арабських письменників, мандрівників Аль-Масуді та Ібн-Даста, навів розлогі цитати про Русь, Київ, природно-кліматичні особливості країни слов'ян, їхній побут звичаї, матеріальну та духовну культуру, військове мистецтво.

Також наведено цікаві свідчення візантійських авторів – Прокопія Кесарійського, Маврикія Стратега. Із західноєвропейських джерел В. Січинський виокремив праці німецького хроніста Тітмара Мерзебурзького, німецького дипломата Зігмунда Герберштайна, литовського – Михайла Литвина, французького – Блеза де Віженера та ін.

У другому розділі зібрано матеріали іноземців про Запорізьку Січ, описи Львова, Кам'янець-Подільського, Києва. Особливо цінними є фрагменти з праць австрійського дипломата Еріха Лясоти та французького картографа Гійома Левассера де Боплана.

Третій розділ містить матеріали про добу Богдана Хмельницького. Надано інформацію про дорожні записки арабського мандрівника, письменника Павла Алеппського, посла Венеції Альберта Віміні, посла Швеції Конрада Якоба Гільдебрандта, німецького мандрівника Ульріха фон Вердума.

У четвертому розділі В. Січинським висвітлено іноземні джерела про добу гетьмана Івана Мазепи. Серед цих матеріалів автор детальніше наводить цікаві свідчення французького дипломата Жана Балюза, французького письменника Вольтера.

У п'ятому розділі досліджується іноземна література про Україну від середини до кінця XVIII ст. Серед півтора десятка авторів, вивчених дослідником, слід виокремити німецького філософа, письменника Йоганна-Готфріда Гердера, німецького історика Йогана-Кристіана Енгеля, французького поета, мемуариста Шарля-Франсуа Массона та ін.

В останньому розділі книги вміщено матеріали XIX ст. Це насамперед свідчення чеського історика Франтішека Палацького, чеського письменника К. В. Запа, французького політика Каміля Делямара, німецького вченого та мандрівника Йоганна-Георга Коля, чеського поета і критика Франтішека Рігера та ін.

Видання доповнено витягами з текстів французького письменника Проспера Меріме «Хмельницький», німецького історіографа Крістофа-Дитріха фон Роммеля «Спогади про моє життя та мій час» та австрійського письменника Карла-Еміля Францоza «Україна», в яких міститься інформація про Україну.

Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ : нарис історії від утворення Старокиїв. держави до кінця XVI ст. : навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. / Ю. І. Терещенко. – Київ : Перун, 1996. – 496 с. : фот., іл. – ISBN 5-7707-9967-6.

У книзі висвітлено історичне минуле українського народу від часів утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. Показано спільне та відмінне у розвитку суспільно-політичних відносин та культурного процесу в країнах Західної Європи і в Україні. Важливим аспектом викладу є проблема соціокультурної та політичної орієнтації України, яка, органічно сприймаючи досягнення західноєвропейської цивілізації, зберігала самобутність власного історичного розвитку.

Автор показує, що такі державні утворення, як Київська Русь, Галицько-Волинська держава, Київське князівство XV ст., Запорізька Січ, що були тісно пов'язані з європейським світом, є переконливим свідченням постійного прагнення українського народу жити незалежним державним життям у складі європейської спільноти народів.

Штепа П. Чужинці про Україну / Павло Штепа // Українець і Москвин : дві протилежності. – Вид. 4-е. – Дрогобич, 2014. – С. 368–383.

Стисло представлено кілька свідчень чужинців-істориків, дипломатів, мандрівників, письменників – Аль-Масуді, Прокопія Кесарійського, Сігмунда Герберштайна, Михайла Литвина, Еріха Лясоти, Гійома Левассера де Боплана, П. Алеппського, Жан Балюза, Йоганна Гердера, Вольтера та інших, які дають нам уявлення про Україну й українців, їхній побут, звичаї, мову, характер, вдачу, культуру, освіту, прагнення до свободи й незалежності.

Зокрема, візантійський історик Прокопій Кесарійський про прапредків українців писав, що вони *«були дуже волелюбні і ніколи не давалися запрягти себе в чуже ярмо»* (С. 368). Французький картограф Гійом Левассер де Боплан зазначав, що *«українці є розумні, щирі, щедрі і по над усе цінять свою свободу»* (С. 369). Про козацький народ, який *«вільнолюбний і гордий і не любить, щоб хто-небудь панував»* (С. 371–372) згадував французький дипломат Жан Балюз. Про Україну, яка *«завжди прагнула до свободи»* (С. 373), писав також французький письменник Вольтер.

¹ Січинський В. Чужинці про Україну. Київ, 2011. С. 17.

Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 2003–2013. – Т. 1–10. – ISBN 966-00-0632-2.

У виданні в енциклопедичному форматі систематизовано за абеткою фактографічні відомості з історії всіх цивілізацій, культур, держав і державних утворень, націй, народів, етносів, племен, торговельних колоній, міст, великих поселень, станів, прошарків, верств, груп, політичних партій та організацій у територіальних межах нинішньої України від первісної доби й до сучасності.

Запропоновано найповніший набір словникових статей, де подано, зокрема, відомості про видатних світових громадських діячів, учених, діячів культури та мистецтва, які так чи інакше пов'язані з Україною.

Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: М. М. Варварцев (відп. ред.) та [ін.]. – Київ, 2009–. – ISBN 978-966-02-4858-8.

Вип. 5 : Біографічна частина: А–М. – Київ, 2014. – 330 с. – ISBN 978-966-02-7413-6.

Вип. 6 : Біографічна частина: Н–Я. – Київ, 2016. – 369 с. – ISBN 978-966-02-7783-0.

Біографічна частина енциклопедичного словника-довідника включає статті, які містять інформацію про політиків, учених, письменників, митців XI–XXI ст., чия діяльність була пов'язана з розвитком державних, громадсько-політичних і культурних зв'язків України із зарубіжним світом.

Матеріал розміщується за абеткою і супроводжується бібліографічним апаратом.

Картографія

На кожному етапі людської цивілізації створювалася велика кількість різноманітних картографічних матеріалів, які пізніше ставали надбанням прийдешніх поколінь. Вони є пам'ятками історії науки і техніки, безцінним джерелом інформації, а деякі – справжніми витворами мистецтва. Завдяки картам отримували інформацію про природні та ландшафтні характеристики, відстані, маршрути, кордони, політичний і національний устрої. Розвиток картографії відбувався водночас із розвитком людства.

Старовинні карти – це безцінне, але недостатньо досліджене джерело з історії України. Як зауважував сучасний дослідник старовинних українських карт С. Хведченя, *«вони подібні чарівним ключам, якими можна відкрити двері в загадкове минуле і поринути в таємниці далеких століть»*¹. Це особливий вид пам'яток української історії та культури.

Картографування українських земель зазвичай здійснювалося далеко за межами країни. Перші географічні відомості про територію України збереглися ще з давніх часів у працях відомих грецьких істориків, географів та мандрівників: Геродота (V ст. до н. е.), Страбона (I ст. до н. е.), Птолемея (II ст. н. е.) та ін. Вони описували південь України, найбільше – Причорномор'я, де існували грецькі міста-держави. Змальовуючи природу цієї території, вчені відзначали її багатства, передусім темні родючі ґрунти, повноводні річки, чудові пасовища для худоби. Пізніше арабські та візантійські мандрівники описували побут, культуру, господарство людей, які жили на землях Середнього Подніпров'я та Північного Причорномор'я. Відзначали їхню гостинність та миролюбний характер. З античних часів дійшли до нас і перші картографічні зображення цих територій.

Розвиток торгівлі та мореплавання в XIII–XVI ст. сприяв появі морських навігаційних карт (карт-портоланів). Перші портолани зображували здебільшого Середземне, Чорне та Азовське моря. Авторами найдавніших портоланів² були такі картографи, як: П'єтро Весконте з Генуї (1311, 1313, 1318, 1327 рр.), Г. Бенінкази (1380), Г. Валлсека з Майорки (1439), П'єтро Росселлі (1456–1468), Г. Фредуччі з Анкони (1497), Андреа Бенінкази з Анкони (1508), П'єтро Руссо з Мессіни (1508), Весконте Маджоло з Генуї (1541), Доменіко Вігліароло з Неаполя (1580) та ін.

Починаючи з XVI ст. зображення українських земель у європейських виданнях ставало докладнішим і точнішим. Карти території України укладалися в той час чужоземними картографами та публікувалися в численних «Географіях», пізніше – в «Космографіях», атласах фламандських картографів Герарда Меркатора й Абрагама Ортелія.

Важливе значення для розвитку картографування України в XVI–XVII ст. мали карти німецького дипломата Сигізмунда фон Герберштайна, німецького вченого-географа Себастьяна Мюнстера, польського картографа Вацлава Гродецького та ін.

Новий етап картографування території України пов'язаний з появою карт французького військового інженера, архітектора і картографа Гійома Ле Вассера де Боплана. Його найбільша заслуга як картографа – створення карт України на основі власних спостережень і знімачів.

Гійом Боплан зробив найбільший внесок у розвиток картографування території України XVII ст. Упродовж XVII ст. та в першій половині XVIII ст. його карти, видані на основі інструментального знімання на високому картографічному рівні, тривалий час були найавторитетнішими в Європі та широко вико-

¹ Хведченя С. Перші українські монастирські карти // Іст.-географ. дослідж. в Україні. 1998. № 4. С. 70.

² Портолан, портулан (італ.) – високоточні середньовічні навігаційні морські карти.

ристовувалися в європейській картографії. Завдяки картографічним творам Боплана та їх численним переукладанням в Європі утвердилася назва «Україна». На італійських і французьких географічних картах XVI ст. (1508–1580) Україна позначалася чи то Сарматією, чи то Русью (Росією), іноді Україною.

На італійських, голландських, англійських і французьких географічних картах XVII ст. і в описах до них територію України називали Україною, а Східну Галичину – частиною України і Росією (Русью).

На французьких, англійських, німецьких та інших географічних картах XVIII ст. Україна зветься Україною, а також Землею Козаків і додатково також Червоною Руссю. Французькі, німецькі, італійські, англійські, голландські географи в XVI–XVIII ст. вживали назву «Україна» як назву сталу і властиву певній етнографічній території, незалежно від того, як змінювались її кордони в різних історичних умовах.

Література

Галушко К. Україна на карті Європи : Україна та українці у картографії від Античності до XX ст. / Кирило Галушко. – Київ, 2013. – 143 с. – Вибр. бібліогр.: с. 140–142. – ISBN 978-966-439-691-9.

Як і коли на карти Європи і світу потрапила Україна? Які території вона займала в різний час? Які історичні назви українських земель змінювались протягом століть? Як поєднання етнографії, статистики і географії дозволило змалювати на карті етнічний простір українців? Коли Україна як країна набула сучасних обрисів? Відповідям на усі ці питання присвячено дослідження автора, який прагнув у науково-популярній формі висвітлити низку проблем, що постійно дискутуються в науці та публічному просторі України.

Жупанський Я. Головні етапи картографування західно-українських земель (до початку XX ст.) / Я. Жупанський, В. Джаман // Історія укр. географії. – 2000. – Вип. 2. – С. 88–93. – Бібліогр. в кінці ст.

Розглянуто етапи розвитку топографо-картографічних робіт на території західноукраїнського регіону (стародавні часи, Середньовіччя, нові і новітні часи). Описано роботи зарубіжних топографічних і картографічних служб зі складання топографічних, загальногеографічних і тематичних карт різного призначення. Зокрема, йдеться про карти та атласи Клавдія Птолемея, Фра Мауро, А. Ортелія, Г. де Боплана, Ф. Ліхтенштерна, Й. Штобера та інших іноземних істориків і картографів.

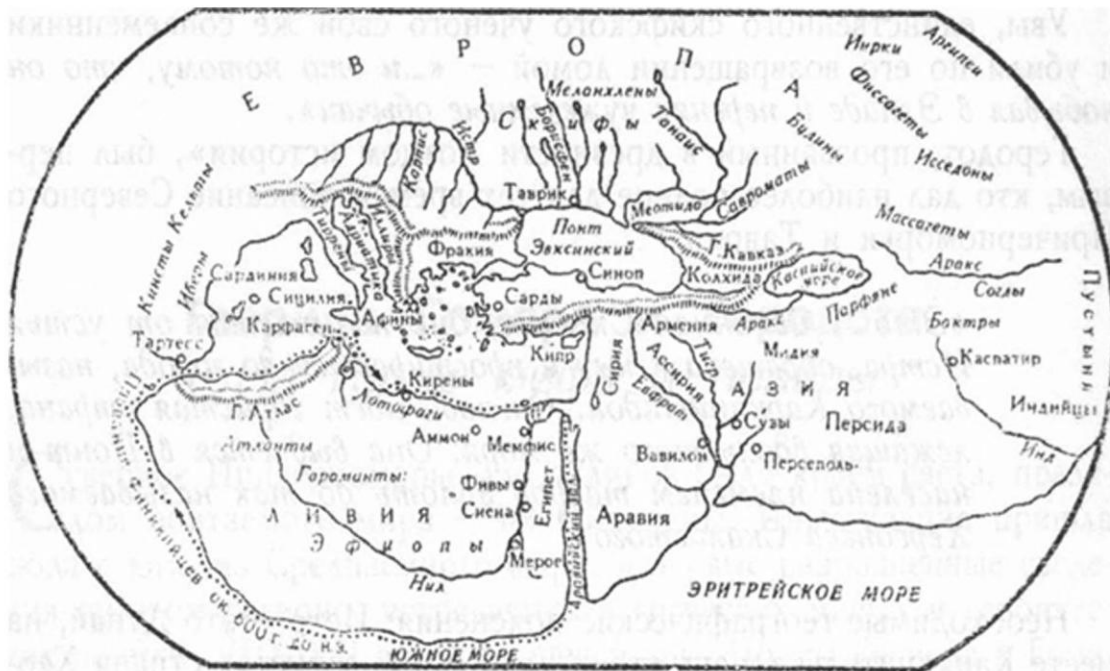
Сосса Р. І. Історія картографування території України : від найдавні часів до 1920 р. : корот. нарис / Р. І. Сосса. – Київ : Наук. думка, 2000. – 263 с. : іл. – Бібліогр.: с. 162–242 (1422 назви).

Сосса Р. І. Стан і проблеми досліджень з історії картографії України / Р. І. Сосса // Пам'ять століть. – 2003. – № 2. – С. 127–131. – Бібліогр.: с. 131 (8 назв).

Сосса Р. І. Історія картографування території України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Р. І. Сосса. – Київ : Либідь, 2007. – 332 с. : іл., карт. – Бібліогр.: с. 331–332. – ISBN 978-966-06-0463-6.

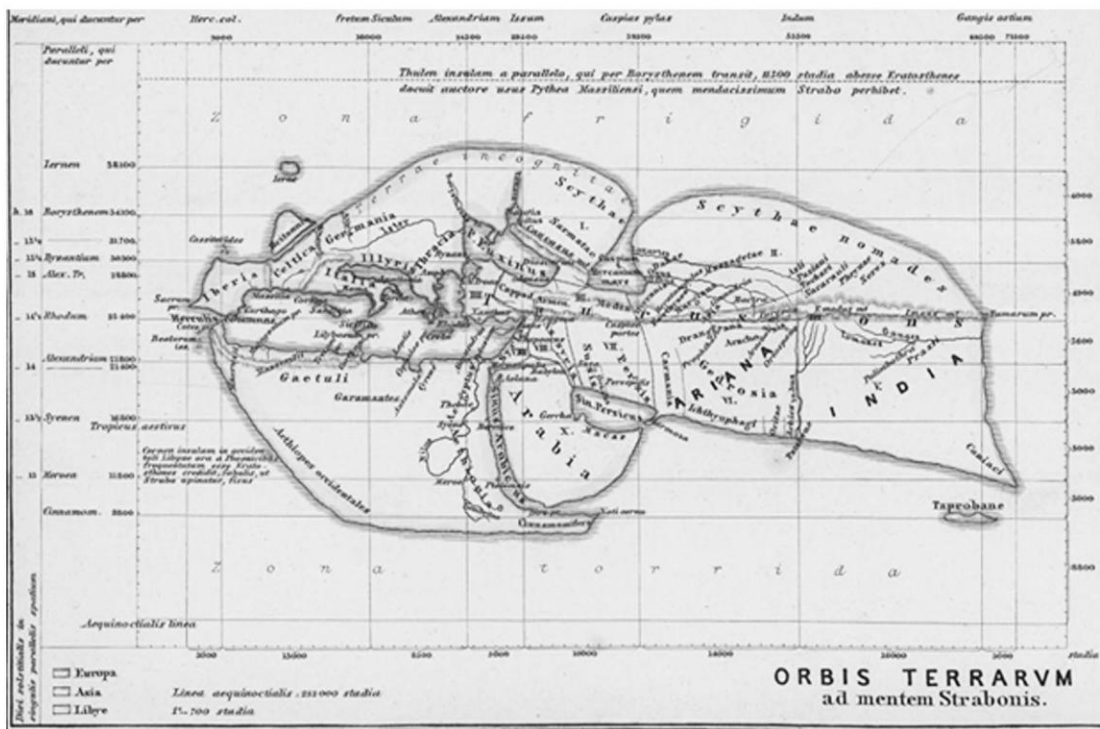
Сосса Р. І. Картографування території України від найдавніших часів до 1941 р. : бібліогр. покажч. / Ростислав Сосса ; НАН України, Ін-т історії України, Кн. палата України. – Київ, 2007. – 240 с.

На матеріалах, що містять детальне обґрунтування принципів періодизації картографування території України, розглянуто такі питання: Україна в картографічних зображеннях і творах стародавніх часів (праці давньогрецьких та давньоримських учених – Геродота, Страбона, Клавдія Птолемея, Плінія Старшого, Тацита та ін.); картографування території України у Середні віки (праці арабських мандрівників і географів – Аль-Масуді, Абу-Хаміда, Ібн-Баттута, Ібн-Абдаллага та ін.); карти італійського монаха Фра Мауро; карти-портолани італійських картографів П'єтро Весконте, П'єтро Росселлі, карта голландського картографа Герарда Меркатора, австрійського дипломата Сігізмунда Герберштейна та ін.; картографування території України у середині XVII – другій половині XVIII ст., де, зокрема, йдеться про карти України французького інженера та картографа Гійома Боплана, французького картографа Джованні-Антоніо Ріцці Дзанноні та ін.; картографування українських земель з кінця XVIII ст. до 1920 р., зокрема австрійським картографом Йозефом Лізганігом та ін.

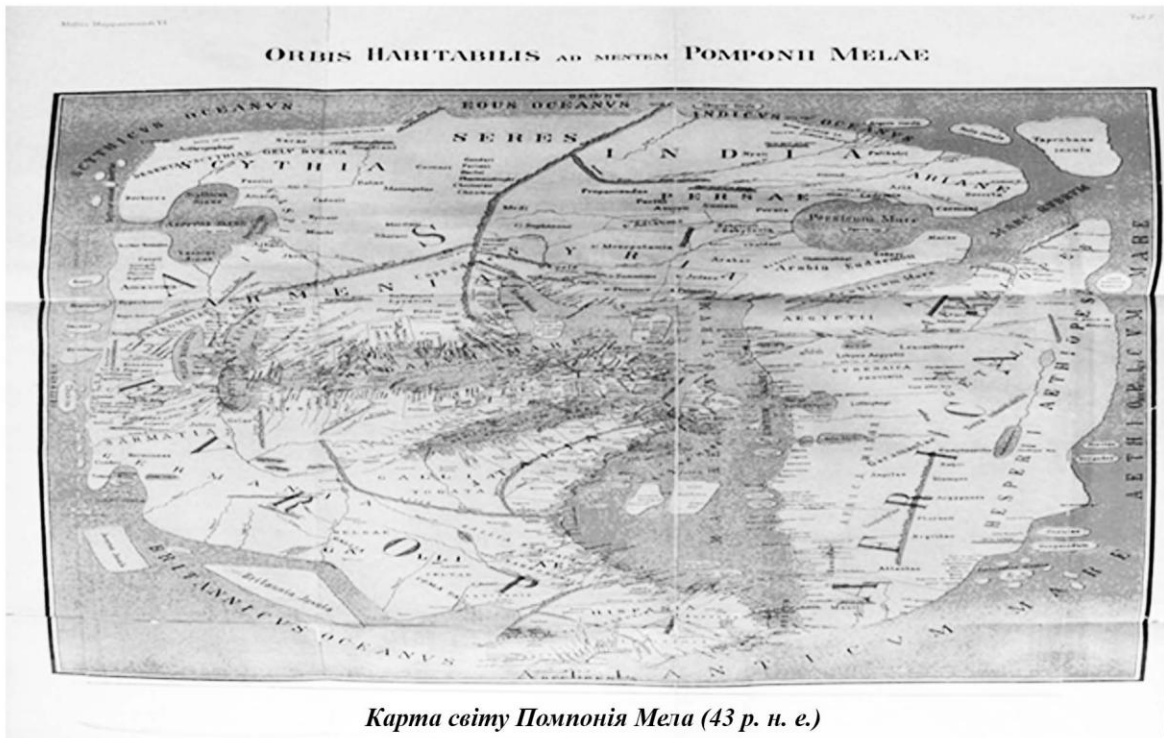

Карта Геродота (V ст. до н. е.)

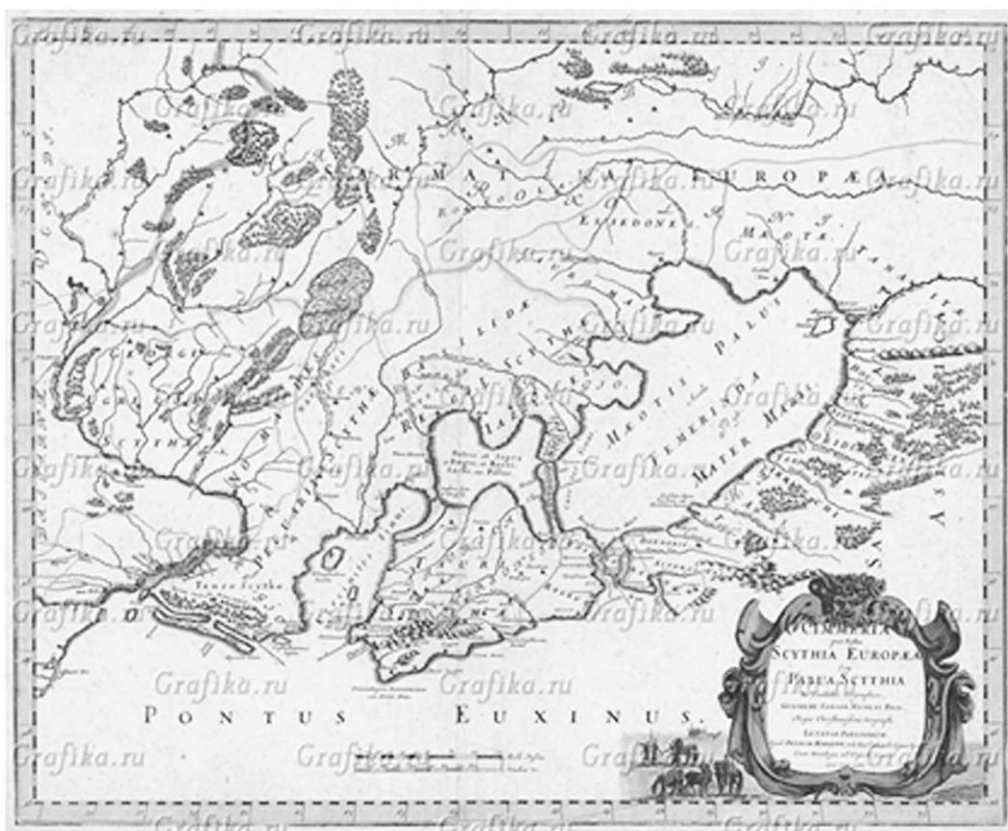
**СТАРОДАВНЯ ДОБА.
 ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЇ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ,
 СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ПЛЕМЕНА
 (до середини IX ст. н. е.)**

Карта світу Страбона (18 р. н. е.)

Карта світу Помпонія Мела (43 р. н. е.)

Україна – Кіммерія, Скіфія та Сарматія на картах французького картографа Гійома Сансона (1665)

Україна – найбагатша на археологічні знахідки країна Східної Європи. Сотні стародавніх народів жили на українських теренах до появи тут власне українців. Вони лишили після себе не лише німі свідчення перебування (стоянки, селища, кургани), а й культурні надбання, які пізніше стали частиною української культури.

Найперші людські поселення в Україні з'явилися за 200–150 тис. років до н. е. Найвідоміші ранні землеробські племена на території сучасної України пов'язують із Трипільською культурою, що розвинулася в долинах Дністра, Бугу і Пруту, сягнувши згодом Дніпра.

Про прадавніх хліборобів Трипільської культури, яких вважають не просто протослов'янами, а й праукраїнцями, ми дізнаємося завдяки археологічним знахідкам. Знання про прапредків – кіммерійців, скіфів, сарматів, савроматів, гетів, таврів, антів – нам дають ієрогліфи з єгипетських пірамід, асирійські, перські таблиці, твори арабських, грецьких та римських авторів.

«Землею кіммерійців» назвав північне узбережжя Чорного моря давньогрецький поет Гомер. Він згадував кіммерійців як: «*фракіян комонних, місян, кулачних бійців, гіпемолгів, які з-під кобили п'ють молоко, ще й абіян, людей справедливостю славних...*»¹, і зазначив, що до земель кіммерійців доходив легендарний Одисей.

Давньогрецький історик і мандрівник Геродот Галікарнаський у середині V ст. до н. е. здійснив подорож територією України, зокрема до давньогрецького міста Ольвія (Північне Причорномор'я), де зібрав дані про племена, що мешкали на цих землях. Геродот сповіщав, що країна, яку на той час займали скіфи, раніше належала кіммерійцям. На підтвердження своєї думки він писав: «*Ще й тепер у Скіфії існують кіммерійські фортеці, кіммерійські переправи, є також і країна, що називається Кіммерією, є і так званий Кіммерійський Боспор*»².

Цікаві історико-географічні матеріали про розселення скіфських племен Північного Причорномор'я, їхній побут, господарство, культуру містяться у працях давньогрецького історика і географа Страбона: «*Ведучи простий спосіб життя і не відаючи корисливості, як у взаємних стосунках керуються гарними правилами, маючи все за спільне..., так і для зовнішніх ворогів нездоланні й непереможні, не маючи нічого такого, за що вони могли б підпасти під чуже ярмо...*»³.

Численні племена, які за своїм походженням і способом життя були близькі до скіфів, і які шість століть панували в степах Північного Причорномор'я, увійшли в історію як сармати. Найдостовірніші історичні свідчення про сарматів містяться в працях Геродота. Переказуючи легенду, за якою сармати походять від союзу амазонок зі скіфами, історик повідомляв, що їх жінки «*живуть, як і за давніх часів, тобто і на полювання їздять увесь час верхи і разом із своїми чоловіками і без них, і на війну ходять, і одягаються так, як чоловіки...*»⁴.

Про життя савроматів та гетів писав римський поет Публій Овідій Назон, перебуваючи у вигнанні в далекій римській провінції на березі Чорного моря:

*Може, ще й дотепер хтось у Римі згадає Назона,
Може, без мене моє там ще триває ім'я –
Хай же він знає: ген-ген під сузір'ями, що не сягають
Вод, поміж варварів я в дальній живу стороні.
Де савромати довкіл, дикуни, і бесси, і гети –
Як же для вуха мого чужозвучать ті ймена*⁵!..

Етнічні спільноти, народи, племена, численні кочівники, які заселяли в той час територію сучасної України, залишали свій слід в історії, впливаючи на економічний, соціальний, культурний розвиток, у тому числі й ранньослов'янського населення Середнього Подніпров'я.

Важливу роль у цьому відігравали державні утворення, які сформувалися у цей час на теренах України. Це – Скіфська держава (IV ст. до н. е. – I ст. н. е.), грецькі міста-держави Північного Причорномор'я – Тіра (Білгород-Дністровський), Ольвія (правий берег Бузького лиману), Керкінітида (Євпаторія), Херсонес (Севастополь), Феодосія, Пантікапей (Керч) і Боспорське царство (480 р. до н. е. – 70-і рр. IV ст.) зі столицею Пантікапей. «*Вхід у Меотиду, – писав Страбон, – називається Кіммерійським Боспором... Раніше боспорські тирані володіли лише невеликою областю біля гирла Меотиди і Пантікапея до Феодосії, а найбільшу частину країни до пересипу і Кіркінитської затоки займало плем'я Таврів...*»⁶.

Згадки про пращурів слов'ян можна знайти давньогрецьких та давньоримських авторів – Полібія, Діодора Сицилійського, Помпонія Мела, Корнелія Тацита, Амiana Марцеліна, Клавдія Птолемея, а також в творах візантійських і готських істориків – Прокопія Кесарійського, Маврикія, Йордана.

¹ Гомер. Ілліада. Харків, 2017. С. 202.

² Геродот. Геродота турійця з Галікарнасса «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами. Київ, 2013. С. 236.

³ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 76.

⁴ Геродот. Геродота турійця з Галікарнасса «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами. Київ, 2013. С. 266–267.

⁵ Галл, Тібулл, Проперцій, Овідій. Елегії. Львів, 2009. С. 444.

⁶ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 77.

У I–II ст. н. е. слов'яни розділилися на дві частини: західних і східних слов'ян. За даними літописів, у східних слов'ян перед утворенням Київської Русі існувало 14 великих племінних об'єднань, половина з яких пов'язана з територією України: поляни, древліани (деревляни), анти, склавини, дуліби (дудліби) та ін. «Венеди, – писав готський історик Йордан, – хоч і гідні презирства через слабкість зброї, однак могутні своєю кількістю, намагалися попервах дати відсіч. Але нічого не варта велика кількість нездатних до війни, особливо у тому випадку, коли й Бог допомагає, і багато озброєних підступає. Ці венеди походять від одного кореня і нині відомі під трьома назвами: венедів, антив, склавинів...»¹.

Цінні відомості про східну групу слов'янських племен-антів, також залишив візантійський історик Прокопій Кесарійський: «В обох цих варварських племен все життя і звичаї однакові... Колись навіть ім'я у слов'ян і антив було одне й теж. У давнину обидва ці народи звали “спорами”, на мою думку, тому що вони жили, залюднюючи країну “спорадично”, окремими поселеннями. Тим-то і землі їм доводиться займати багато...»².

Полянам судилося стати важливим чинником державного об'єднання східнослов'янських племен. Його політичним, економічним і культурним центром став Київ, «побудований поблизу гирла Десни на місці старого торгу, де схрещувалися важливі торговельні артерії, що сполучували держави Середньої Європи зі Сходом, північні країни з Чорним морем...»³.

На початку IX ст., крім держави з центром у Києві, відбулося об'єднання північної частини східнослов'янських племен навколо Новгороду на чолі зі словенами. А наприкінці IX ст. об'єдналися два слов'янські політичні центри – Київський і Новгородський. Об'єднання всіх східнослов'янських племен і утворення потужної Київської Русі прискорило їхній економічний, політичний та культурний розвиток і зробило рівноправними учасниками політичного життя Європи та Близького Сходу.

Статтю підготовлено за матеріалами публікацій: Наливайко Д. Україна очима Заходу. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008 ; Залізник Л. Л. Первісна історія України : навч. посіб. – Київ, 1999 ; Палій О. Історія України. – 3-є вид. – Київ, 2017 ; Січинський В. Чужинці про Україну. – Київ, 2011 ; Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ : нарис історії від утворення Старокиїв. держави до кінця XVI ст. : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. – Київ, 1996 ; Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. – Тернопіль, 2009 ; Людина і довкілля : антологія. У 2 кн. Кн. 1. Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995 ; Плохій С. Брама Європи : історія України від скіфських воєн до незалежності. – Харків, 2016 ; Хрестоматія з географії України / упоряд. П. О. Масляк. – Київ, 1994 ; Сосса Р. І. Картографування території України від найдавніших часів до 1941 р. : підручник. – Київ, 2007 ; Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003–2013. – Т. 1–10 та ін.

Загальні праці

Антична цивілізація Північного Причорномор'я. Боспорське царство / упоряд. В. Крисаченко // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 33 : Крим – кризь тисячоліття. – С. 156–166.

У статті містяться цінні матеріали про впливовість Боспорського царства Північного Причорномор'я в античному світі.

Подано відомості про: документ щодо взаємин Еллади і Боспору в IV ст. до н. е., автором якого є афінський оратор Демосфен (бл. 384 р. до н. е. – 322 р. до н. е.); декрет, вирізьблений на плиті пентеликійського мармуру, де зафіксовано факт прибуття посольства від царів Боспору до афінян (середина IV ст. до н. е., зберігається в Афінському музеї); лист (грецький папірус) від 21 вересня 254 р. до н. е., в якому йдеться про перебування царя Перисада II у царя Птолемея II Філадельфа, що свідчило про тісні зв'язки Північного Причорномор'я з віддаленими країнами, зокрема з Єгиптом; фрагменти праці «Стратегіка» (у 3 кн.) Полієна з Македонії (2-а пол. II ст. н. е.), де зібрано відомості (бл. 900) про військові дії багатьох країн та народів тощо.

У статті також йдеться про боспорського царя Левкона I (389–349 рр. до н. е.), його фінансову «реформу», використання у власній армії скіфських підрозділів тощо.

Брайчевський М. Слов'яни у візантійському війську на Ріоні в VI ст. н. е. / Михайло Брайчевський // Хроніка-2000. – Київ, 2001. – Вип. 43 : Україна–Грузія. – С. 34–43.

Історія давніх слов'ян була тісно переплетена з історією інших народів, насамперед – з Візантійською імперією. Поява східних слов'ян (антів), зокрема в Грузії, була пов'язана з війнами, які вела Візантія в середині VI ст. н. е. (часи правління візантійського імператора Юстиніана I (527–565) проти Ірану, що також прагнув утвердити своє панування на Кавказі. У цих війнах на боці Візантії брали участь і представники східноєвропейських народів.

У статті викладено ці історичні факти, описані у творі візантійського історика, письменника та поета Агатія (Агафія) Мирінейського (536–582) «Про царювання Юстиніана» (в 5 кн.).

¹ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 156.

² Крисаченко В. С. Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. Київ, 1996. Кн. 1. С. 104.

³ Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ : навч. посіб. Київ, 1996. С. 33–34.

Зокрема, Агатій Мирінейський згадував про окремих воїнів, представників слов'ян, що діяли у складі візантійській армії: *«Дабрагез і Усигард, обоє варвари за походженням, але поставлені на чолі римських когорт»* (С. 36).

Гарчев П. Державність таврів та час її існування / Петро Гарчев // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 33 : Крим – крізь тисячоліття. – С. 94–104 : іл. – Бібліогр.: с. 104.

«Таври знали грецькі міфи і використовували їх у своєму духовному житті..., таври були воївничим народом, “жили грабунками і війною”...» (С. 95). Так писав про цей народ Геродот, який побував у м. Ольвія і зібрав достовірні відомості про таврів та їхніх сусідів-скіфів. Докладніше в статті представлено трактування цих народів в «Одіссеї» давньогрецького поета Гомера, в «Географії» історика Страбона, в «Природничій географії» римського воєначальника і письменника Плінія Старшого, в «Історії» візантійського вченого Лева Диякона та ін. Підкреслено, що історія таврів, їхньої державності є свідченням того, що слов'янські народи є не менш давніми, ніж греки, євреї, перси, вірмени.

Гимбутас М. Славяне. Сыны Перуна / Марія Гимбутас ; пер. с англ. Ф. С. Капицы. – Москва : Центрполиграф, 2003. – 232 с. : ил. – (Загадки древних цивилизаций). – ISBN 5-9524-0357-3.

На основі археологічних, історичних та лінгвістичних матеріалів Марія Гімбутас, литовський археолог та етнограф, спеціаліст із ранньої історії слов'янських та балтійських племен Східної Європи, показала панораму раннього розвитку слов'ян. Висвітлено такі питання: походження слов'ян, слов'янські племена в історичній літературі перших століть н. е. (твори Прокопія Кесарійського, Йордана, Птолемея, Плінія Старшого), протослов'яни під час сарматських та готських вторгнень, раннє слов'янське поселення в Україні та Росії, міграція слов'ян до Центральної Європи, на Балканський півострів тощо.

Дюмезіль Ж. Скіфи і нарти : фрагм. з кн. / Жорж Дюмезіль ; вступ. ст., вибір та прим. Юрія Болтрика // Хроніка-2000. – Київ, 1995. – Вип. 2/3 : Україна–Франція=France–Ukraine. – С. 13–28 : фот. – Примітки: с. 27–28.

Тема скіфів – один із напрямків у творчості знавця індоевропейської проблематики, французького етнографа та лінгвіста Жоржа Дюмезіля. У своїй праці вчений, з одного боку, підходив до скіфської проблеми з історичних глибин індоевропеїзму, з іншого – розглядав скіфів, спираючись на осетинський епос.

Стаття містить фрагменти з твору етнографа «Скіфи і нарти», в якому є згадки про Геродота та його висловлювання про походження скіфів, кіммерійців та інших давніх народів.

Дячок О. О. Сарматська теорія у польських та українських історичних творах : (іст. аспект) / О. О. Дячок // Схід. світ. – 2012. – № 1. – С. 70–75. – Література: с. 74–75.

Серед наративних джерел іноземного походження з історії України особливе місце посідають історико-географічні праці польських авторів.

У статті розглянуто твори польських істориків, які підтримували сарматську теорію. Зокрема, у праці «Історія Польщі» («Аннали, чи хроніки, славетного королівства Польського») Ян Длугош фактично ототожнив поляків із сарматами. Мацей Меховський у «Трактаті про дві Сарматії» вперше здійснив опис руських земель як другої Сарматії, а Олександр Гваньїні як один з «найвидатніших творців і популяризаторів сарматського міфу» (С. 73) в «Хроніці Європейської Сарматії» зазначив, що *«римляни хоч і завоювали весь світ, але ніколи не могли завоювати сарматів та скіфів, і взагалі римська потуга й слава занепала через цих сарматських людей...»*¹.

Підкреслено, що *«не заглиблюючись у складну “сарматську проблему”... цей термін завжди лишився розпливчастим і мінливим, але разом з тим стійким, здатним до регенерації і наповнення різним змістом у різні епохи і в різних галузях знань»*².

Історія Криму в джерелах і документах : гіпербореї, кіммерійці, амазонки, скіфи / упоряд. В. Крисаченко // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 33 : Крим – крізь тисячоліття. – С. 79–88 : іл. – Зміст: Лист до царя Кадашманхарби / Фараон Аменхотеп III. – С. 79 ; Омїна / Асархаддон. – С. 80 ; Одиссея : (пісня одинадцята, 13–17) / Гомер ; Пісні / Алкей. – С. 81–82 ; Теогонія : [фрагм. 113] / Фереїд. – С. 82–83 ; [Фрагменти] / Анакреонт. – С. 83–84 ; Прометей закутий / Есхіл з Афін. – С. 84–85 ; Олімпійські оди ; Піфійські оди / Піндар. – С. 85–86 ; Опис моря, що прилягає до залюдненої Європи, Азії та Лівії / Скилак Каріандський. – С. 86–87 ; Щоденник Троянської війни у шести книгах / Луцій Септимій. – С. 87–88.

Історія Криму в джерелах і документах : таври : люди, культура, доля / упоряд. В. Крисаченко // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 33 : Крим – крізь тисячоліття. – С. 89–93 : іл. – Зміст: Александра / Лікофон. – С. 89 ; Метаморфози / Антонін Ліберал. – С. 89–90 ; Опис Еллади / Павсаній Періетет. – С. 90–91 ; Орестіда / Блоссій Емілій Драконтій. – С. 91–93.

Історія Криму : антич. (давньогрец. джерела) / упоряд. В. Крисаченко // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 33 : Крим – крізь тисячоліття. – С. 108–130 : іл. – Зміст: Історії в дев'яти книгах / Геродот. – С. 108–112 : іл. ; Історія / Фулід. – С. 113 ; Історії про тварин / Арістотель. – С. 114–116 ; Про рослини /

¹ Гваньїні О. Хроніка європейської Сарматії. Київ, 2009. С. 43.

² Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 110.

Теофраст з Ересу. – С. 116–117 ; Історії / Філарх. – С. 117–118 ; Бібліотека / Діодор Сицилійський. – С. 118–125 ; Географія : опис Херсонеса Таврійського / Страбон. – С. 125–130.

Історія Криму : антич. (давньорим. джерела) / упоряд. В. Крисаченко // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 33 : Крим – крізь тисячоліття. – С. 131–137. – Зміст: Філіппівські історії / Помпей Трог. – С. 131–136 : іл. ; Про юдейську війну / Йосиф Флавій. – С. 137.

Кравченко Е. А. Південний Крим за античними джерелами і легенда про таврів / Е. А. Кравченко // Наук. зап. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія» ; редкол.: М. В. Кірсенко (голова) [та ін.]. – 2002. – Т. 20 : Історичні науки, ч. 1. – С. 28–34. – Бібліогр.: с. 33–34 (83 назви).

У пропонованих статтях вміщено огляд античних джерел до вивчення історії, традицій та звичаїв народів, що мешкали на території Кримського півострова та його південного узбережжя – таврів, кіммерійців, скіфів та ін. Зокрема, ці питання висвітлено в таких творах, як: «Одіссея» та «Іліада» Гомера, «Землепис» та «Генеалогія» Гекатея Мілетського, «Іфігенія в Тавриді» Евріпіда, у трактатах «До Артеміді» Калімаха, «Географія» Страбона та ін.

Крисаченко В. Образ Дніпра у світовій культурі : античність і середньовіччя / Валентин Крисаченко // Українознавство. – 2012. – Число 2 (43). – С. 100–108. – Бібліогр.: с. 107–108.

На основі джерел, у яких розкривається еволюція назви Дніпра з античних часів до доби Середньовіччя та Нового часу, автор окреслює природні умови, особливості тваринного та рослинного світу басейну Дніпра; розкриває економічне значення ріки в контексті міжнародних відносин, насамперед у зв'язку з транспортними функціями; досліджує можливі світоглядні та соціокультурні впливи феномену Дніпра на світову культуру.

Описи Дніпра, який в різні історичні часи мав низку назв (Борисфен, Барастаніс, Данапр, Непр, Вепр, Дніпро, Славутич та ін.), згадано в працях іноземних авторів: «Історії» Геродота, трактаті Арістотеля «Про справедливість», «Посібнику з географії» Клавдія Птолемея, «Землеписі» Помпонія Мели, «Історії» Амміана Марцеліна та ін.

У статті зазначено, що *«Борисфен-Дніпро складав невід'ємну частину античного образу світу в цілому, оскільки, як вважали давні греки, саме він започатковував Світову Ріку, навколо якої, власне, і розташовувалось цивілізоване людство»* (С. 107).

Латышев В. В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе / В. В. Латышев // Вест. древней истории. – 1947. – № 1–4 ; 1948. – № 1–4 ; 1949. – № 1–4.

У статтях подано матеріали про Скіфію й Кавказ: відомості про грецьких та латинських письменників, уривки з їхніх праць – «Іліада» та «Одіссея» Гомера, «Прометей закутий» Есхіла, «Історія» Геродота, «Метеорологіка» Арістотеля, «Готська історія» Пріска Панійського, «Опис Еллади» Павсанія, «Землепис» Помпонія Мела, «Природнича історія» Гая Плінія Секунда та ін.

Людність і природа України у контексті Біблії // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 21–34.

У різних книгах Святого Письма, починаючи від найдавніших часів, містяться згадки про народи, які, ймовірно, мешкали на території нинішньої України, та деякі посилання на те, якими були природні умови на території тодішнього Причорномор'я.

У статті представлено майже всі прямі та дотичні згадки про геополітичні українські реалії біблійних часів: *«Ось народ надходить із півночі, народ великий, і царі численні вирунають із крайніх закутин світу»* (С. 31).

Найдавніші писемні згадки про людність української землі // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 18–20.

Чи не вперше людність українських теренів згадується в східних текстах – єгипетських, вавилонських та асирійських. У статті містяться висловлювання асирійських царів Асархаддона і Ашшурбаніпала, які згадували войовничих кіммерійців та їхніх союзників, серед яких були і скіфи. Описано епізод про єгипетського фараона Аменхотепа III, якому підмінили бажану наречену із царського роду на доньку варварського народу (Гаги-Скіфії).

Покровський О. Як ідеалізовано скіфів у грецькому та римському письменстві / Олекса Покровський // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 35/36 : Культура і наука світу : внесок України. – С. 7–40. – Примітки: с. 34–40.

У статті наведено згадки про античних авторів, їхні твори як джерела *«романтичного вихваляння скіфів і взагалі північних природних народів»* (С. 9). Зокрема, в поемі Гомера «Іліада» дано характеристику близьких до скіфів племен, які відзначаються справедливістю. В «Історіях» Геродот вказував на те, що, окрім скіфського, *«не могли б зазначити жодного плем'я, котре виявило мудрість»* (С. 12) та звернув увагу на його представника Анахарсиса як освічену людину. У своїй праці «Географія» Страбон згадував про скіфів як *«найщиросердніших, зовсім нелукавих, значно невибагливіших та невимогливіших...»* (С. 19).

Автор статті наголошує на ідеалізації первісних народів у розглянутих античних текстах.

Скржинская М. В. Скифия глазами эллинов : науч.-попул. изд. / М. В. Скржинская. – Изд. 2-е. – Санкт-Петербург : Алетейя, 2001. – 296 с. : фот., ил. – (Античная библиотека. Исследования). – Библиогр. в примеч.: с. 268–284. – ISBN 5-89329-108-5.

У книзі йдеться про минуле Східної Європи, що висвітлювалося в творах літератури та мистецтва VII–IV ст. до н. е., його сприйняття представниками грецької цивілізації. Вплив греків поширювався і на землі Скіфії, переважно на Північне Причорномор'я, де містилися грецькі колонії – перші державні утворення на території Русі. Грецькі колоністи постійно спілкувалися з їхніми сусідами – скіфами. Так одна з найдавніших землеробських цивілізацій стикалася з самотньою культурою кочового суспільства.

Подано інформацію як про місцеві племена, так і про греків, що жили на берегах Скіфії майже тисячоліття. Після зникнення античних держав пам'ять про грецькі колонії та їхніх сусідів у Східній Європі зберігалася виключно в творах Геродота, Страбона, Птолемея, Плінія Старшого та інших давніх авторів.

Значну частину видання присвячено грецькому та скіфському фольклору, античним пам'яткам мистецтва.

Шумський С. Чужі назви народу древньої Русі-України / Святополк Шумський // Альм. Укр. нар. союзу на рік 1988. – Джерсі Сіті ; Нью Йорк, 1988. – Річник 78. – С. 105–110.

У статті йдеться про різні версії назв народу русів-українців у творчості давніх істориків. Зокрема, скитами Геродот і Страбон називали сарматів і гунів, Пліній Старший – хозарів, Клавдій Птолемей, Константин Багрянородний, Лев Діакон – аланів, аорсів, русів. Сарматами Геродот називав скитів і гунів, Птолемей і Павел Шафарик – аланів, Тацит – роксоланів і яксамитів, Прокопій Кесарійський – венедів. Аланами Пліній Старший, Тацит, Страбон називали роксоланів, Прокопій Кесарійський – антів і слов'ян. Автор висловив думку про те, що скіти, сармати, анти та інші племена Русі-України – це є *«один нарід, що його протягом віків історики та літописці звали по-різному»* (С. 105).

Художня література

Найістотнішого розвитку набула в той час така форма зв'язків, як відтворення Давньої Русі в історико-літературних пам'ятках та епічній творчості Заходу. В легендах, Бертинських анналах, епічних поемах відбилися поширені на Заході уявлення про Русь і русичів. Попри те, що ці відомості мали епізодичний характер, вони свідчать про інтерес Західної Європи до Русі.

Легенди

Шамсі Башту. Легенда про доньку Шана : фрагм. з поеми / Шамсі Башту ; пер. Юрія Буряка // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. / упоряд. та прим. О. Сліпушко. – Київ, 2001. – Т. 1 : (X–XV ст.). – С. 123–136 ; Хроніка-2000. – Київ, 1992. – Вип. 1 : Наш край. – С. 53–66 : іл.

Шамсі Башту (псевд., справж. ім'я – Микаїль Башту Ібн-Шамс Тебір) – видатний болгарський поет, який народився в Києві, діставши прізвище Башту – «киянин».

Доля поеми «Легенда про доньку Шана» (написана в Києві 882 р.) та її автора нерозривно пов'язані з долею болгарського народу, який, з'явившись на історичній арені наприкінці V ст. – на початку VI ст., мав значний вплив і на формування перших слов'янських державних утворень. Поет вводить читача до чарівного світу протоболгарських легенд, в якому поєдналися два великі пласти – язичницький епос, притаманний Лівобережній Україні того часу, та давньоболгарський, з яскраво вираженим ранньоісламським забарвленням, що характеризує твір як ранньоісламську поему.

У поемі, зокрема, представлено легенду про заснування Києва Шамбатом – братом хана Кубрата I (632–665), про якого збереглося багато відомостей у візантійських хроніках VII ст. Кубрат дав своєму братові прізвисько Кий, що означало *«відділений, відрізаний»*, відповідно і назва міста *«Шамбат – Самбатос – Кий – Київ»*:

*Тоді прозвав його Курбат
«Відтятим» – Кисм став Шамбат (С. 59).*

Одним із важливих моментів у поемі є те, що твір знайомить читачів із найдавнішими легендами і міфами про виникнення київських гір, дніпровських порогів. Зокрема, йдеться про те, як з'явилась гора Куянтау (київські гори):

*На тому ж місці, де Куян
Із підземелля, окаян,
Скеління вибивши, злетів,
Де головою склеп розбив –
Так, що земля летіла з ним,
Та опустилася за ним
І знов на місце впала вниз –
Горб Куянтау утворивсь (С. 58).*

Ця поема – історія великого народу і одночасно – важливий матеріал для вивчення культур інших народів.

*Из багатьох племен постав
Народ хоробрих русів там.
Племен Башту великий сход
Любив Шамбата. Весь народ
Хоробрих русів поклонявсь
Йому, як богові, щодня.
Ім'ям і прізвиськом вони
Фортецю й місто нарекли:
Фортецю названо Шамбат,
А Києм – прифортечний град (С. 59).*

Бертинські аннали

Однією з найдавніших західноєвропейських згадок про Русь стала пам'ятка IX ст. – «Бертинські аннали» (рукопис знайдено в абатстві св. Бертина, у Північній Франції). У хроніці відображено події 830–882 рр. Першу частину, в якій відтворено події з 830 по 835 рр., написав невідомий автор; другу (події з 835 по 861 рр.) – Пруденцій Труаський, придворний капелан імператорів франків Людовика I Благочестивого і його сина Карла II Лисого; третю (події з 861 по 882 рр.) – архієпископ, історик Гінкмар Реймський. Зокрема, в рукописі міститься повідомлення про прибуття у складі візантійського посольства до імператора Людовика Благочестивого «якихось [людей], котрі казали, що їх, тобто їхній народ, зуть рос, що їх король, по імені хакан, послав їх, ...як вони заявили, дружби ради»¹.

Бертинские аннали [Электронный ресурс] / пер. А. Волынец // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2005. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Annales_Bertiani/frameset2.htm (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Бертинские аннали : [текст, пер.] // Латиноязычные источники по истории Древней Руси : Германия, IX – первая половина XII в. / АН СССР, Ин-т истории СССР, Ленинград. отд-ние ; сост., пер., коммент., предисл. М. Б. Свердлова. – Москва, 1989. – С. 9–11. – Текст на латин., рус. яз.

Посольство русів до візантійського імператора Феофіла. Бертинські аннали (839 р.) // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 53.

Література про Бертинські аннали

Бертинские аннали : [вступ., коммент.] // Латиноязычные источники по истории Древней Руси : Германия, IX – первая половина XII в. / АН СССР, Ин-т истории СССР, Ленинград. отд-ние ; сост., пер., коммент., предисл. М. Б. Свердлова. – Москва, 1989. – С. 7–9, 11–15. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Бертинські аннали // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 233–234.

Пріцак О. Походження Русі / Омелян Пріцак ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – Київ : Обереги, 1997–.

Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – 1997. – 1074 с. – Бібліогр. в прим.: с. 737–998. – (Київська бібліотека давнього українського письменства. Студії ; т. 2). – Зі змісту: Бертинські аннали. – С. 67, 69, 92, 220. – ISBN 966-513-100-1.

Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – 2003. – 1304 с. – Бібліогр.: с. 1170–1191 та в прим.: с. 960–1169. – (Київська бібліотека давнього українського письменства. Студії ; т. 3). – Зі змісту: Бертинські аннали. – С. 653, 938, 1162, 1168. – ISBN 966-513-215-6.

Плахонін А. Г. Бертинські аннали / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 243.

Епічні поеми

Більшість зразків героїчного епосу, які дійшли до наших днів, було складено в епоху раннього Середньовіччя, проте деякі з них мають більш давнє походження. Одними з перших творів були «Іліада» та «Одіссея» Гомера.

Значний «руський відгомін» присутній в західноєвропейській художній літературі XI–XII ст.: німецькій та французькій епічних поезіях. Вони були пізніми літературними обробками народних епічних мотивів і сказань більш раннього часу.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 234.

У творах є чимало загадок про слов'янські країни й народи, зокрема про Давню Русь, що є цінним свідченням її високого авторитету і важливої ролі в тогочасній Європі. Так, русичі згадуються в перліні німецького героїчного епосу – славнозвісній «Пісні про Нібелунгів»:

*Покинули Трайсмауер через чотири дні.
Таку пилюку почет збив, мов у диму, в огні
палала Австрія уся... Отак-от навпрямці
везли володарю жону Етцелеві бійці...*

Серед тих, хто супроводив, були і християни, і погани. Вони не сварилися між собою через віру, а поблажливо ставилися до того, хто якому богові молиться. Крімгільда дуже дивувалася, що по цей бік Рейну такий безкрай світ. Кого тут тільки не було! Змагалися герої з Греції і Русі, мужні волохи і поляки. Тут були посланці з Києва. Вони носили шапки з кунячого хутра, а на них – хрести з двома поперечинами. Поруч з ними мчали печеніги, що напинали луки й поклонялися птахові і нічим не поступалися своїм братам, що колінкували перед розп'яттям. Здавалося, християни були їм мов брати»¹.

Про Давню Русь і русичів є загадки і у французькому героїчному епосі. Зокрема, в поемі «Ф'єрабрас» йдеться про руського велетня Ф'єрабраса, який, потрапивши у полон, став вірним слугою франкського короля Карла I Великого. В іншій відомій середньовічній поемі «Пісня про Роланда» зображено участь руських дружин у війні проти Карла I:

*Рать грізну з тридцяти колон зібрали,
І вояків у них силенна сила...
В четвертому полку – брюни й славонці,
А п'ятий сформували з сербів й сорбів...
Слідом іще колон створили десять...
Четвертий – з печенігів й також персів.
Складався п'ятий з сольтрів та аварів,
І шостий – з угличів та ормалейв,
А люди з плем'я Самуїла – в сьомім,
І далі йшли і прусси, і словенці...².*

У творі тіла полеглих героїв – Роланда, Олів'є і Тюрпена – за наказом Карла Великого покрили «галацьким шовком»³, «яким... укривали полеглих руських князів і богатирів»⁴.

Пісня про Роланда / пер.: В. Пашенко, Н. Пашенко ; перед. сл. О. Чередниченка. – Київ : Либідь, 2003. – 190 с. : іл. – Бібліогр.: с. 188. – ISBN 966-06-0279-0.

Фюман Ф. Пісня про Нібелунгів : у прозовому переказі : для серед. та ст. шк. віку / Франц Фюман ; пер. з нім. М. Настеки ; мал. О. Коваля, М. Жукова. – Київ : Веселка, 1989. – 158 с. : іл. – ISBN 5-301-00036-5.

Література про епічні поеми

Михайлов А. Д. Французский героический эпос : вопросы поэтики и стилистики / А. Д. Михайлов ; РАН, Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького ; отв. ред. Е. М. Мелетинский. – Москва : Наследие, 1995. – 359 с. – (Литература Средних веков, Ренессанса и Барокко ; вып. 2). – Из содерж.: «Песнь о Роланде». – С. 3–6, 14, 25, 30, 66, 74, 76–79, 83, 86, 100, 101, 103, 113, 122, 128, 130, 134, 136, 137, 142–144, 147, 150, 151–164, 167–171, 175, 176, 180, 183, 200–202, 205, 206, 213, 221, 223, 229, 238, 246, 252, 257, 258, 277, 295, 324–326 ; «Ф'єрабрас». – С. 76–78, 84–86, 182, 260, 329, 344. – ISBN 5-201-13233-2.

Пріцак О. «Пісня про Нібелунгів» («Nibelungenlied») / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – Київ, 1997. – Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – С. 57, 114, 122, 186, 191. – ISBN 966-513-100-1.

Картографія

У первісному суспільстві примітивні картографічні зображення, що виникли ще до появи писемності, закріплювали уявлення людей про навколишню місцевість: місця полювання та рибальства, шляхи кочувань та плани земельних ділянок тощо. Однією з найдавніших карт, яка стосується території України, є, ймовірно, карта з грецькими назвами узбережжя Чорного моря від Варни до Керчі, що збереглася на щиті римського воїна, знайденого над Євфратом. Збереглися деякі старогрецькі перипли (морські путівники) з описами берегів Чорного моря.

Картографічні описи української території стародавньої доби з назвами племен, що їх заселяли, знайшли відображення на картах Геродота, Клавдія Птолемея, Страбона, Помпонія Мела, а також іспан-

¹ Фюман Ф. Пісня про Нібелунгів : у прозовому переказі. Київ, 1989. С. 96–97.

² Пісня про Роланда. Київ, 2003. С. 129–130.

³ Там само. С. 120.

⁴ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 67.

ського монаха Беатуса, давньогрецького математика, астронома і філософа Анаксимандра Мілетського та інших іноземних мандрівників і географів, чії праці дійшли до нас не в оригіналі, а в пізніших копіях.

Загальні праці

Агбунов М. В. Античная география Северного Причерноморья / М. В. Агбунов. – Москва : Наука, 1992. – 235 с. : ил., фот. – Библиогр.: с. 224–235. – (Страницы истории нашей Родины). – ISBN 5-02-005860-2.

Одним із важливих аспектів вивчення давньої історії Причорномор'я в цілому і Північного Причорномор'я зокрема є розгляд питань античної географії цього регіону.

У центрі уваги зазначеної праці – конкретні географічні свідчення, цифрові дані про вимір відстаней Північного Причорномор'я та прилеглих (сусідніх) районів. Наведені відомості дають можливість наочно та переконливо простежити процес вивчення цього регіону давніми істориками, географами, мореплавцями: Геродотом, Страбоном, Овідієм, Плінієм Старшим, Клавдієм Птолемеєм та ін. Вони донесли до нас короткі, але дуже цінні описи Чорного моря, його узбережжя, прилеглих районів. Подано загальні відомості про історію освоєння басейну, зазначено великі річки, лимани, затоки, острови; охарактеризовано місцеві племена і народи, названо античні місця і поселення, гавані, фортеці та інші географічні об'єкти, що тут існували.

Подосинов А. В. Черное море в картографической традиции античности и раннего средневековья / А. В. Подосинов // Древнейшие государства Восточной Европы, 1996–1997 гг.: Северное Причерноморье в античности : вопросы источниковедения / РАН, Ин-т всеобщей истории ; отв. ред. А. В. Подосинов. – Москва, 1999. – С. 237–252 : ил. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018083-1.

У виданні міститься фрагмент першої мапи, на якій відображено частину Чорноморського узбережжя із записами грецькою мовою назв міст і рік та відстані між ними. Зокрема, подано відомості про Північне Причорномор'я у працях готського історика Йордана та арабського географа Ал-Ідрісі.

Мапи. Електронні ресурси

Давня Україна-Русь [V–X ст.] [Карти] / підгот. до друку та вид. НВФ «Карти і Атласи» ; авт. ред. карти С. Семенюк. – 1:6 000 000. – 1 карта, 16 фот. – Літ. джерела: 18 назв. – За сприяння Благодійного фонду «Україна-Русь».

Древні народи України (карпи, бастарни, певкіни) на картах Ф. Бріта, Н. Сансона, Е. Уеллса, П. Морт'є, Ч. Деламарче, К. Шпренера, Ф. Путцгера (XVII–XVIII ст.) [Електронний ресурс] // Андрій Байцар : [блог]. – Електрон. текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/12/xvii-xviii_8.html (дата звернення: 12.12.2017). – Назва з екрана.

Україна – Кіммерія, Скіфія та Сарматія (на картах французького картографа Гійома Сансона) : друга половина XVII ст. [Електронний ресурс] // Андрій Байцар : [блог]. – Електрон. текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/11/xvii_13.html (дата звернення: 13.12.2017). – Назва з екрана.

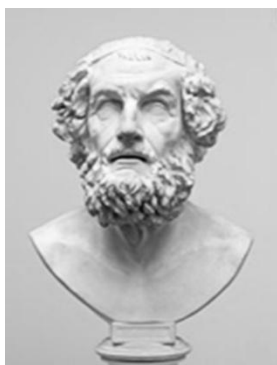
Персоналії

Гомер

(VIII ст. – поч. VII ст. до н. е.)

Гомер – найдавніший відомий грецький поет, автор епічних творів «Іліада» та «Одіссея» – епосів, які започаткували європейську літературу. В його творах змальовано переважно світ давніх греків, але є згадки й про інші народи, зокрема Північного Причорномор'я. Незважаючи на фрагментарний характер, наведені відомості свідчать про інтерес давньогрецького поета до цих земель:

*Врешті дістались ми течій глибоких ріки Океану,
Там розташовані місто й країна людей кімерійських,
Хмарами й млою вповиті. Ніколи промінням ласкавим
Не осяває їх сонце в блакиті ясній світлодайне,
Чи від землі воно йде у зоряні неба глибини,
Чи повертається знов до землі з неосяжного неба,
Ніч лиховісна там вічно нещасних людей окриває¹.*

Твори

Илиада ; Одиссея : [фрагменты] / Гомер ; пер. В. В. Латышева // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 16. – Библиогр.: с. 15–16 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 15–16. – ISBN 978-5-91244-004-5.

¹ Гомер. Одіссея. Харків, 2008. С. 236.

Гліада / Гомер ; пер. із старогрец. Бориса Тена ; [вступ. ст. А. Білецького]. – Харків : Фоліо, 2017. – 414 с. : іл. – (Шкільна бібліотека української та світової літератури). – ISBN 978-966-03-6429-5.

Гліада ; Одиссея / Гомер // Антична література : хрестоматія / упоряд. О. І. Білецький. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 1968. – С. 51–116. – Біогр. довідка: с. 49–51.

Одіссея / Гомер ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України ; пер. із старогрец. Б. Тена ; передм. К. С. Забарилла ; худож.-оформ.: Б. П. Бублик, С. І. Правдюк. – Харків : Фоліо, 2008. – 574 с. – (Бібліотека світової літератури). – ISBN 978-966-03-4691-8.

Одіссея : [уривок] / Гомер // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 48.

Гомер про населення північного узбережжя Чорного моря : [уривок з «Гліади»] ; Гомер про кіммерійців : [уривок з «Одіссеї»] / Гомер // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 6.

Мани. Електронні ресурси

Карта мира по Гомеру (ок. 9 в. до н. э.) : соврем. реконструкция [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=1 (дата обращения: 11.11.2017). – Загл. с экрана.

Карта мира по Гомеру (ок. 9 в. до н. э.) : сб. реконструкций [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=3 (дата обращения: 11.11.2017). – Загл. с экрана.

Література

Иванчик А. И. «Млекоеды» и «аби» «Илиады». Гомеровский пассаж в античной литературе и проблемы возникновения идеализации скифов / А. И. Иванчик // Древнейшие государства Восточной Европы, 1996–1997 гг.: Северное Причерноморье в античности : вопросы источниковедения / РАН, Ин-т всеобщей истории ; отв. ред. А. В. Подосинов. – Москва, 1999. – С. 7–45. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018083-1.

Латышев В. В. Гомер / В. В. Латышев // Вест. древней истории. – 1947. – № 1. – С. 25–27.

Лосев А. Ф. Гомер / А. Ф. Лосев ; предисл. А. А. Тахо-Годи. – 2-е изд., испр. – Москва : Мол. гвардия, 2006. – 400 с. : ил. – (Жизнь замечательных людей. Серия биографий ; вып. 994). – ISBN 5-235-02929-1.

Наливайко Д. [Гомер] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 32, 68, 118, 140, 358.

Скржинская М. В. [Гомер] / М. В. Скржинская // Древнегреческий фольклор и литература о Северном Причерноморье / М. В. Скржинская ; Ин-т археологии АН УССР. – Київ, 1991. – С. 73–80. – ISBN 5-12-002137-9.

Чупиков Б. П. Бессмертие Гомера / Б. П. Чупиков. – Симферополь : Сонат, 2005. – 298 с. – ISBN 966-8111-48-6.

Скржинська М. В. Гомер / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 153.

Анахарсіс

(остан. чверть VII ст. до н. е. – середина VI ст. до н. е.)

Анахарсіс (Анахарсис) – напівлегендарний скіфський мудрець.

Про Анахарсіса розповідав Діоген Лаертський (Лаертцій): «*Анахарсис, скіф, син Гнура і брат Кадуїда, скіфського царя, по матері ж еллін й тому володіючий двома мовами. Він складав вірші на 800 рядків про звичаї скіфські та еллінські у простому житті та у війні; а в красномовстві своєму він був такий, що від нього пішла приказка "говорить, як скіф"*»¹.

Анахарсіс як високоосвічений філософ багато подорожував, знайомився з кращими досягненнями еллінської культури. Після повернення в Скіфію «*він загинув через те, що хотів завести іноземні звичаї, і через те, що спілкувався з еллінами*»².

Анахарсіс, світогляд якого формувався на перетині двох культурних традицій, скіфської та еллінської, у листах писав про ці народи так: «*Елліни – муд-*

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 37.

² Геродот. Геродота турійця із Галікарнасса «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами. 2013. С. 255.

рий народ, але ні в якому відношенні не мудріший варварів, у яких боги не відняли здатності пізнавати прекрасне...»¹, «Скіфи... радіють, коли іншим добре, і прагнуть лише того, що здається їм розумним. Ненависть, злість і будь-яку пристрасть, яка викликає невдоволення, вони завжди рішуче відкидають як такі, що шкодять душі...»² ?

Твори

Листи Анахарсиса / Анахарсіс // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 40–45.

Література

Анахарсіс: початки формування геополітичного образу України // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 35–40.

Геродот. [Про Анахарсиса] / Геродот // Геродота турійця з Галікарнасса «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами / Геродот ; пер. із старогрец., передм. та прим. А. О. Білецького. – Київ, 2013. – С. 246, 254–255. – ISBN 978-966-2506-01-3.

Діоген Лаерцій. Про життя, вчення і висловлювання знаменитих філософів : Скіф Анахарсис / Діоген Лаерцій ; прим. В. Латишева, М. Гаспарова // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 35/36 : Культура і наука світу : внесок України. – С. 41–43. – Бібліогр.: с. 42–43 (9 назв).

Куклина І. В. Анахарсис / І. В. Куклина // Вест. древней истории. – 1971. – № 3. – С. 113–125.

Мозговий І. Анахарсіс як мислитель на рубежі двох цивілізацій / Іван Мозговий, Ярослав Мозговий // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. пр. / Укр. акад. банків. справи НАБ України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України ; за заг. ред. І. П. Мозгового. – Суми, 2011. – Вип. 1. – С. 58–66. – Бібліогр.: с. 65–66 (12 назв).

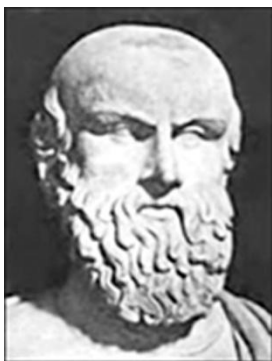
Плутарх. Вибрані життєписи : (про Анахарсиса) / Плутарх // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 35/36 : Культура і наука світу : внесок України. – С. 43.

Русяєва А. С. Славетний мудрець – скіф Анахарсіс / А. С. Русяєва ; НАН України, Ін-т археології. – Київ : Наук. думка, 2001. – 101 с. : іл. – (Сторінки історії України). – Бібліогр.: с. 87–88. – ISBN 966-00-0735-3.

Русяєва А. С. Анахарсіс / А. С. Русяєва // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 79.

Есхіл

(525 р. до н. е. – 456 р. до н. е.)

Есхіл з Афін – давньогрецький драматург. Його називають «батьком трагедії». Створив понад 70 трагедій, з яких до нашого часу дійшли тільки сім.

У трагедії «Евменіди» Есхіл вихваляв Скіфію як осередок справедливості. Зазначав, що скіфи мають справедливі закони та гарні звичаї, яких дотримуються. Про дику країну скіфів йдеться і в іншій трагедії Есхіла «Прометей закутий»:

*От і прийшли ми аж на самий край землі,
В безлюдну далеч Скіфії пустельної³.
Йди на схід сонця крізь поля неорані
І дійдеш до кочів'я скіфів. В плетених
Наметах, на колесах вік живуть вони
На вольній волі, всі далекосяглими
Озброєні стрілами. Не підходь до них,
Але направ над берегом ступні свої,
Де стогне море під стрімкими скелями...⁴*

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 41.

² Там само. С. 42.

³ Давньогрецька трагедія. Есхіл. Софокл. Евріпід. Харків, 2006. С. 22.

⁴ Там само. С. 48.

Твори

[Есхіл про скіфів] : [уривок з тв. «Прикутий Прометей»] / Есхіл // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 13–14.

Прометей закутий / Есхіл // Антична література : хрестоматія / упоряд. О. І. Білецький. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 1968. – С. 164–184. – Біогр. довідка: с. 163–164.

Прометей закутий ; Орестея ; Агамемнон ; Жертва біля гробу ; Евменіди / Есхіл // Давньогрецька трагедія. Есхіл. Софокл. Евріпід / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; пер. з давньогрец. А. Содомори, Б. Тена. – Харків, 2006. – С. 21–206 : іл. – ISBN 966-03-3444-3.

Прометей закутий : [уривок] / Есхіл // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 49–50. – Біогр. довідка: с. 49.

Прометей прикований : [фрагменти] / Эсхил ; пер. В. В. Латышева // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматія / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 26–28. – Библиогр.: с. 26 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 26. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Трагедії / Есхіл ; пер. з давньогрец. А. Содомори та Б. Тена. – Київ : Дніпро, 1990. – 320 с. – ISBN 5-308-00717-9.

Література

Наливайко Д. [Есхіл] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 626.

Содомора А. Драматургічна майстерність Есхіла / Андрій Содомора // Давньогрецька трагедія. Есхіл. Софокл. Евріпід / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; пер. з давньогрец. А. Содомори, Б. Тена. – Харків, 2006. – С. 5–20 : іл. – ISBN 966-03-3444-3.

Геродот

(бл. 490 до н. е. – бл. 430 до н. е.)

Першим вченим-мандрівником стародавнього світу був давньогрецький історик Геродот Галікарнаський, прозваний «батьком історії». Вигнаний з Фракії, він опинився на острові Самос, звідки й почав свої подорожі: спочатку в Єгипет, потім – до Вавилону, Персії, грецьких міст-полісів на березі Малої Азії, на Балканський півострів, в Колхіду, Межиріччя, таємничу Скіфію.

Геродот – автор «Історій» у 9-и книгах. У 4-й книзі вміщено найдавніший систематичний опис географії, етнографії та історії території сучасної України, більшу частину якої в часи Геродота займала Скіфія. Також докладно змальовано похід перського царя Дарія I на Скіфію, подано географічний нарис про ці землі; описано їхній клімат і фауну; охарактеризовано побут, звичаї та релігію скіфського народу; записано скіфські й грецькі перекази про їхню появу в Північному Причорномор'ї та про витіснення ними кіммерійців; описано їхніх сусідів у Східній Європі та давній торговий шлях зі Скіфії до Уральських гір.

Геродот детально описав природні умови півдня України та численні ріки цієї території. Найбільше його вразив Борисфен: «Серед інших рік Борисфен найбільш корисний людям, бо навколо нього найкращі і найбільш поживні пасовища для худоби, і дуже багато в ньому риби, приємної на смак, і вода в ньому дуже чиста, порівняно до інших із каламутною водою, і ниви навколо нього чудові, а там, де не засіяно, виростає висока трава. А в його гирлі відкладається багато солі... Для харчування ця ріка дає ще і багато чого іншого, гідного всякої уваги»¹.

Твір Геродота упродовж століть неодноразово переписували. Існує близько п'ятдесяти середньовічних пергаментних рукописів і кілька папірусних уривків – важливе джерело для вивчення ранньої історії, етнографії і географії України та Європи.

Твори

Геродота турійця з Галікарнасса «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами / Геродот ; пер. із старогрец., передм. та прим. А. О. Білецького. – Київ : Гетьман, 2013. – 655 с. : іл., 1 л. портр. – На тит. арк.: Геродот. Історії в дев'яти книгах. – ISBN 978-966-2506-01-3.

¹ Геродот. Геродота турійця з Галікарнасса «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами. Київ, 2013. Кн. 4 : Мельпомена. С. 248.

[З «Історії» Геродота] : [уривки] / Геродот // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – Кн. 4 : Мельпомена : [уривки]. – С. 153–155. – Біогр. довідка: с. 38.

Історія : [фрагменти] / Геродот ; пер. И. А. Шишовой // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматія / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 32–67 : ил., карта. – Библиогр.: с. 31 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 31. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Історія / Геродот // Историки Греции : Геродот, Фукидид, Ксенофонт : пер. с древнегреч. / сост. и предисл. Т. Миллер. – Москва, 1976. – Кн. 1 : Клио ; Кн. 4 : Мельпомена. – С. 25–164 : ил.

Історії в дев'яти книгах / Геродот // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2 кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 4 : Мельпомена, кн. 1. – С. 30–46. – Біогр. довідка: с. 28–30.

Історія : [уривки] / Геродот // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людинність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 54–58. – Біогр. довідка: с. 53–54.

Історія України написана у V ст. до нашої ери Геродотом / Геродот ; пер. С. К. Спасько ; кн. вид. старанням Г. В. Коваленко. – Київ : Стебеляк О. М., 2012. – 143 с. – ISBN 978-966-1635-18-9.

Опис Скіфії Геродотом : [уривок з «Історії», IV кн.] / Геродот // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 6–13.

Мани. Електронний ресурс

Карта Геродота 450 года до нашей эры : соврем. реконструкция [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=7 (дата обращения: 08.12.2017). – Загл. с экрана.

Література

Геродот : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 4–10. – ISBN 966-603-367-4.

Білик І. Якщо вірити Геродотові... : два погляди на давню історію / Іван Білик // Всесвіт. – 1989. – № 5. – С. 180–182.

Бузескул В. П. Геродот / В. П. Бузескул // Введение в историю Греции : обзор источников и очерк разработки греч. истории в XIX и в начале XX в. : лекции по истории Греции / В. П. Бузескул. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 107–131. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-901841-28-X.

Еськов А. Геродот открывает тайны : версии / А. Еськов. – 4-е изд., исправ., доп. – Днепропетровск : Гамалія, 2002. – 250 с. – ISBN 966-7180-48-4.

Клейн Л. С. Легенда Геродота об азиатском происхождении скифов и нартский эпос : [про прибуття скіфів з Азії через річку Аракс до Північ. Причорномор'я на землю кіммерійців, бл. VII ст. до н. е.] / Л. С. Клейн // Вест. древней истории. – 1975. – № 4. – С. 14–27.

Наливайко Д. [Геродот] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 32, 110, 112, 671.

Пасічник І. Таємниче місто Гелон та Геродот [Електронний ресурс] / Іван Пасічник // Україна – це ми! : [сайт]. – Електрон. текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2014–2015. – Режим доступу: <https://we.org.ua/history/davni-chasy/taemnyche-misto-gelon-ta-gerodot/> (дата звернення: 10.09.2017). – Назва з екрана.

Петрук В. І. Велика Скіфія – Оукраїна / В. І. Петрук. – Київ : Спалах, 2001. – 431 с. : іл., мапи. – Бібліогр.: с. 421–428 і в підрядк. прим. – ISBN 966-512-126-X.

Піддубний С. Історії Геродота – історія України : уривки із кн. «Код України-Русі» [Електронний ресурс] / Сергій Піддубний // Ятрань : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2013. – Режим доступу: <http://www.yatran.com.ua/articles/617.html> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

Скржинська М. Фольклор як історичне джерело розповіді Геродота про Скіфію / Марина Скржинська // Україна в Центрально-Східній Європі / НАН України, Ін-т історії України ; тексти до друку підготувала Г. Березанська. – Київ, 2011. – Вип. 11. – С. 72–86. – Бібліогр.: с. 85–86.

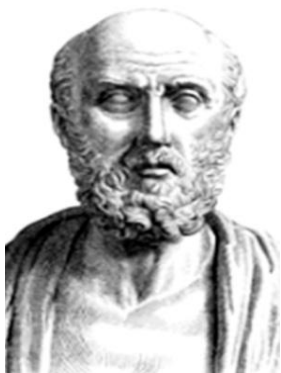
Черняков І. Т. «Дикий Сад», Гомер, Геродот, Троя, ахейці та кіммерійці (коментар одного археологічного відкриття в Україні) / І. Т. Черняков // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. пр. / Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: О. М. Титова (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2010. – Вип. 17. – С. 116–122.

Скржинська М. В. Геродот та його історії про Скіфію / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 93–94.

Гіппократ

(бл. 460 р. до н. е. – бл. 377 р. до н. е.)

Гіппократ – славетний давньогрецький мандрівний лікар, хірург, реформатор медицини.

Свої враження від подорожей, у тому числі південною частиною сучасної території України, він описав у праці «Про повітря, воду та місцевість». Зокрема, Гіппократові були відомі медичні знання скіфів, які проживали на північних берегах Чорного моря. Про життя скіфів він згадував у своєму творі «Про повітря, воду і місцевості»: *«Вона [Скіфія] простилається під самою північчю і біля підніжжя Рипейських гір, звідки дме північний вітер... Зміни погоди там незначні і не потужні... Тому-то мешканці країни такі подібні виглядом один на одного: вони завжди вживають одну й ту саму їжу, носять одну й ту саму одежу..., дихають возким і густим повітрям, п'ють снігову й крижану воду і не відають втоми...»*¹.

Чимало згадок у творі є про плем'я амазонок та степових скіфів, що вели кочовий спосіб життя: *«У Європі, – писав Гіппократ, – є скіфський народ, який мешкає навколо озера Метиди і відмінний від інших народів. Назва його – савромати. Їхні жінки їздять верхи, стріляють із луків і метают дротики, сидячи на конях, і б'ються з ворогами, поки вони дівчата; а не одружуються вони, доки не вб'ють трьох ворогів...»*².

Твори

О воздухе, водах и местностях : [фрагменты] / Гиппократ ; пер. В. В. Латышева // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 72–78. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Про повітря, воду й місцевості : [урибки] / Гіппократ // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2 кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 47–51.

Про повітря, воду й місцевості : [урибки] / Гіппократ // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 59–60.

Скіфи : [урибок з тв. «Про повітря, воду й місцевості»] / Гіппократ // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 14.

Література

Гіппократ : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 10–11. – ISBN 966-603-367-4.

Гиппократ : [біогр. справка] // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 72. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Гіппократ : [біогр. довід.] // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 58–59.

Крисаченко В. С. Гіппократ : [біогр. довід.] / В. С. Крисаченко // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2 кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 46–47.

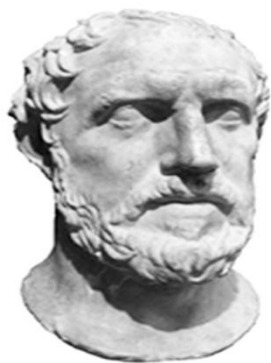
Фукидід

(бл. 460 р. до н. е. – бл. 400 р. до н. е.)

Фукидід – видатний давньогрецький історик та військовий діяч.

Протягом 20 років Фукидід збирав матеріал для своєї праці «Історія Пелопоннеської війни» (у 8 кн.), де опис подій 431–404 рр. до н.е. доведено до 411 р. Він – перший серед істориків почав використовувати як джерело державні документи (зокрема міждержавні угоди), критично проаналізував історичні джерела та міфи.

У творі Фукидіда наведено цікаві відомості про скіфів, яких автор зобразив як наймогутніший народ у світі: *«За військовою потужністю й чисельністю війська зі скіфами взагалі не може зрівнятися жоден народ. І не лише в Європі, але навіть і в Азії немає народу, який сам по собі міг би встояти проти скіфів, якби вони були в єдності. Однак у сенсі здорового глузду та розуміння життєвих потреб скіфи не піднімаються до рівня інших народів»*³.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 60.

² Крисаченко В. С. Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2 кн. Київ, 1996. Кн. 1. С. 48.

³ Палій О. Історія України. Київ, 2017. С. 19.

Твори

История / Фукидид ; пер. и примеч. Г. А. Стратановского. – Москва : Ладомир, 1999. – 729 с. – (Классики исторической мысли). – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-86218-359-0.

История : [кн. 1, 2, 3, 5] / Фукидид ; пер. Ф. Мищенко, С. Жебелева ; перераб. М. Гаспарова // Историки Греции : Геродот, Фукидид, Ксенофонт : пер. с древнегреч. / сост. и предисл. Т. Миллер. – Москва, 1976. – С. 165–226 : ил.

Промова Перікла : [фрагм. з «Історії Пелопоннеської війни»] / Фукидід ; пер. А. Білецького // Антична література : хрестоматія / упоряд. О. І. Білецький. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 1968. – С. 283–287.

Література

Бузескул В. П. Фукидид / В. П. Бузескул // Введение в историю Греции : обзор источников и очерк разработки греч. истории в XIX и в начале XX в. : лекции по истории Греции / В. П. Бузескул. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 132–163. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-901841-28-X.

Панчук І. Фукидід : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 123.

Скржинська М. В. Фукидід / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 337–339.

Арістотель

(384 р. до н. е. – 322 р. до н. е.)

Арістотель зі Стагіри (Македонії) – давньогрецький вчений-енциклопедист, філософ і логік, засновник класичної (формальної) логіки. Був вихователем Александра Македонського. До наших днів дійшло близько 50 книг вченого.

Арістотель поділяв свої твори на теоретичні й практичні. До теоретичних належать «Фізика», «Метафізика», дослідження з логіки та психології, праці про тварин, в яких закладено основи зоології; до практичних – «Етика», «Політика», праці про державний устрій різних грецьких полісів. Теорію мистецтва він виклав у «Поетиці», а теорію літератури – в «Риториці».

У трактаті «Метеорологіка» міститься чимало цікавих спостережень про природу та клімат, зокрема Скіфії: *«В Лінці є якесь джерело з кислою водою, а в Скіфії – з гіркою; вода з цього джерела робить гіркою всю ріку, в яку воно впадає»*¹.

У трактаті «Про народження тварин» є опис зовнішності скіфів і фракійців: *«Прямоволосі ті люди, у яких багато вологості: бо волога тече у них у волоссі, а не цідиться краплинами. Тому понтійські скіфи і фракійці прямоволосі, оскільки і самі вони відрізняються надлишком вологи і оточуюче їх повітря вологе...»*².

Твори

Метеорологіка / Арістотель // Сочинения в четырех томах / Арістотель ; Ін-т філософії АН СРСР ; пер. Н. В. Брагинской. – Москва, 1981. – Т. 3. – С. 441–556.

Метеорологіка : [фрагменти] / Арістотель ; пер. В. В. Латышева // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматія / РАН, Ін-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 92–93. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Метеорологіка ; Історії про тварин ; Про народження тварин : [урипки] / Арістотель // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 62–64. – Біогр. довідка: с. 62.

Література

Бузескул В. П. Арістотель / В. П. Бузескул // Введение в историю Греции : обзор источников и очерк разработки греч. истории в XIX и в начале XX в. : лекции по истории Греции / В. П. Бузескул. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 192–228. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-901841-28-X.

Диоген Лаэртский. Арістотель / Диоген Лаэртский // О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский ; ред. тома и авт. вступ. ст. А. Ф. Лосев ; пер. М. Л. Гаспарова. – Второе, испр. изд. – Москва, 1986. – С. 188–198. – (Философское Наследие ; т. 99).

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 63.

² Там само. С. 63.

Литвинова Е. Ф. Аристотель : [биограф. очерк] / Е. Ф. Литвинова // Сократ. Платон / Е. Н. Орлов ; Аристотель / Е. Ф. Литвинова ; Сенека / Пл. Краснов ; Бруно / Ю. М. Антоновский : биограф. очерки. – Санкт-Петербург, 1995. – С. 129–194, 1 л. ил. – ISBN 5-7058-0233-1.

Лосев А. Ф. Аристотель / А. Ф. Лосев // Платон. Аристотель / А. Ф. Лосев, А. А. Тахо-Годи. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва, 2005. – С. 91–192. – Фотографии: с. 212, 237, 241, 252. – ISBN 5-235-02830-9.

Наливайко Д. [Аристотель] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 201.

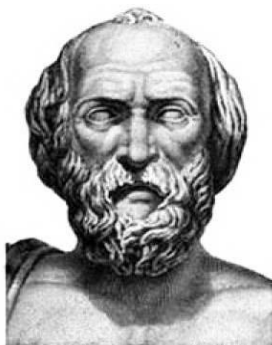
Скржинська М. В. Аристотель / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 120.

Полібій

(бл. 200 р. до н. е. – бл. 120 р. до н. е.)

Полібій – давньогрецький історик, державний і військовий діяч, автор фундаментальної праці «Загальна історія» («Історія») в 40 книгах, що охоплює події у Римі, Греції, Македонії, Малій Азії та в інших регіонах з 220 р. до н. е. по 146 р. до н. е.

З 40 книг «Загальної історії» повністю збереглися 5, інші книги відомі в уривках. У 4-й книзі Полібій навів географічний опис морів – Чорного (Понт Евксинський) та Азовського (Меотида), Керченської протоки: *«Понт здавна й донині замулюється, а з часом і Меотида, і він будуть замулені, якщо, звичайно, в цих місцевостях залишаться ті самі природні умови й причини замулення будуть діяти постійно...»*¹.

Твори

Всеобщая история : [фрагменты] / Полибий ; пер. В. В. Латышева // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 96–97. – Библиогр.: с. 96 и в подстроч. примеч. – Биограф. справка: с. 96. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Історія. Кн. 4 : [уривки] / Полібій // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біограф. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 71.

Література

Бузескул В. П. Полибий / В. П. Бузескул // Введение в историю Греции : обзор источников и очерк разработки греч. истории в XIX и в начале XX в. : лекции по истории Греции / В. П. Бузескул. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 234–259. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-901841-28-X.

Скржинська М. В. Полібій / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2011. – Т. 8. – С. 326.

Діодор Сицилійський

(бл. 90 р. до н. е. – 21 р. до н. е.)

Діодор Сицилійський – історик, який займався літературною діяльністю.

Світове визнання він здобув завдяки своїй праці «Бібліотека» («Історична бібліотека») у 40 книгах. Твір Діодора вцілів частково, повністю дійшли до нашого часу книги: 1–5, 11–20 та фрагментарно 9 і 10.

Твір охоплює історію стародавнього світу від найдавніших часів до середини I ст. до н. е. та містить чимало фактів та оповідей про Північне Причорномор'я, зокрема про Скіфію та її народ. *«Тепер перейдемо до скіфів, – писав Діодор, – залюднюючих сусідню [з індійцями] країну. Вони спочатку займали незначну область, але згодом, потроху зміцнившись завдяки своїй хоробрості і військовим силам, завоювали обширну територію і здобули своєму племені велику славу і володіння»*². Про сарматів та їхню експансію на скіфські землі історик писав: *«...Ставши сильнішими, спустошили значну частину Скіфії і, на пні знищуючи переможених, перетворили більшу частину країни на пустелю»*³.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 71.

² Крисаченко В. С. Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2 кн. Київ, 1996. Кн. 1. С. 53.

³ Там само. С. 54.

Докладно історик виклав легенду про амазонок: «У Скіфії одного разу трапилося безцарів'я, зацарювали в ній жінки, дуже сильні. У цих народів жінки, як і чоловіки, привчаються до війни і ніскільки не поступаються їм у хоробрості... Плем'я амазонок відзначалося такою хоробрістю, що не лише спустошило багато сусідніх країн, а й підкорило навіть значну частину Європи та Азії»¹.

Чимало цікавої інформації містить «Бібліотека» про Крим (Тавриду), Кубань, описи приазовських рік, лісів, фортець. Цікавим є також виклад генеалогії та спадкоємності боспорських правителів.

Твори

Бібліотека : [фрагменти] / Диодор Сицилійський ; пер. П. И. Прозорова // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 124–130. – Библиогр.: с. 124 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 124. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Бібліотека : кн. 2, 9, 12, 14, 16 / Диодор Сицилійський // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 33 : Крим – крізь тисячоліття. – С. 119–125.

Бібліотека : кн. 2–5, 9, 12, 14, 16 / Диодор Сицилійський // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2 кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 53–61. – Біогр. довідка: с. 52–53.

Історична бібліотека : [уривки] / Диодор Сицилійський // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людина України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 74–75. – Біогр. довідка: с. 74.

Література

Бузескул В. П. Диодор Сицилійський / В. П. Бузескул // Введение в историю Греции : обзор источников и очерк разработки греч. истории в XIX и в начале XX в. : лекции по истории Греции / В. П. Бузескул. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 262–268. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-901841-28-X.

Диодор Сицилійський : [біогр. довід.] // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 33 : Крим – крізь тисячоліття. – С. 118–119.

Кошеленко Г. А. Об одном свидетельстве Диодора о ранней истории Боспорского царства / Г. А. Кошеленко // Древнейшие государства Восточной Европы, 1996–1997 гг.: Северное Причерноморье в античности : вопросы источниковедения / РАН, Ин-т всеобщей истории ; отв. ред. А. В. Подосинов. – Москва, 1999. – С. 130–143. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018083-1.

Скржинська М. В. Диодор Сицилійський / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 402.

Страбон

(63 рр. до н. е. – 23 рр. н. е.)

Страбон – грецький історик, землеписувач, реформатор географії, автор «Історичних записок» у 43-х книгах (не збереглися) та «Географії» в 17 книгах.

«Географія» Страбона, яка дійшла до нас майже повністю, є незамінним джерелом вивчення географії та історії Стародавнього світу. 11–14 книги видання – історичні екскурси про розселення племен на Кримському півострові та в пониззях Дніпра, особливості господарства та побуту скіфів і роксоланів, історію античних міст Північного і Східного Причорномор'я. Страбон досить повно описав історію, географію та господарство Боспорського царства: «Вище Борисфена мешкають країни з відомих нам народів скіфського племені – Роксолани, які живуть на південь від останніх відомих нам мешканців країн, що лежать вище Британії. Розміщені за ними країни вже незалюднені через холод. Південніше їх [знаходяться] мешкаючі над Меотидою Савромати й Скіфи до східних Скіфів... Ми вважаємо їх дуже щирими, геть нехитрими й набагато від нас поміркованішими й задоволеними своїм становищем...»².

Твори

Географія : в 17 кн. / Страбон ; пер., ст. и комент. Г. А. Стратановского ; под общ. ред. С. Л. Утченко. – Репринт. воспр. текста изд. 1964 г. – Москва : Ладомир, 1994. – 944 с. – (Памятники исторической мысли). – ISBN 5-86218-054-0.

¹ Крисаченко В. С. Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2 кн. Київ, 1996. Кн. 1. С. 54.

² Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 75.

Географія : [фрагменти] / Страбон ; пер. П. И. Прозорова // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 102–123 : фот., карта. – Библиогр.: с. 102 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 102. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Географія : [уривки] / Страбон // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людинність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 75–77. – Бібліогр. довідка: с. 75.

Географія : [уривки] / Страбон // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 70–82. – Біогр. довідка: с. 69–70.

Мани. Електронний ресурс

Карта Страбона 18 года нашей эры : соврем. реконструкция [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_mars.php?m=9 (дата обращения: 11.10.2017). – Загл. с экрана.

Література

Страбон : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 11–14. – ISBN 966-603-367-4.

Арский Ф. Н. Страбон / Ф. Н. Арский. – Москва : Мысль, 1974. – 72 с. – (Замечательные географы и путешественники). – Библиогр.: с. 71.

Наливайко Д. [Страбон] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 102, 131, 133, 138, 158.

Панчук І. Страбон : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 112–113.

Скржинська М. В. Страбон / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 864.

Овідій

(бл. 43 р. до н. е. – після 17 р. н. е.)

Овідій (Публій Овідій Назон) – римський поет, автор любовних елегій, послань «Наука кохання», «Засіб від кохання», міфологічного епосу «Метаморфози» (про «перетворення» людей і богів на тварин і птахів, рослини, скелі та сузір'я) і «Фасти» (про римські релігійні свята). Потрапивши в немилість, у 7 р. н. е. за особистим наказом імператора Октавіана Августа був засланий до Добруджі (історична місцевість, розташована між нижньою течією Дунаю й узбережжям Чорного моря)¹.

У роки вигнання Овідій написав «Сумні елегії» та «Послання з Понта» («Листи з Понта»). Елегії дають уявлення про сприйняття поетом суворих реалій природи Північного Причорномор'я:

*Випало й Скіфію бачить мені, де вісь паррасійська
Землю вигнання мого люто морозом гнітить².*

Держить в полоні мене зціплена льодом земля.

Далі – Боспор, Танаїс, болота несходжені скіфські,

Мало що скажуть тобі й назви місцевостей тих.

Далі – ніщо: один лиш мороз, для життя непридатний,

Звідси до краю землі – горе! – рукою подать!..³

Твори

Собрание сочинений : [в 2 т.] / Публій Овидий Назон. – Санкт-Петербург : Биогр. ин-т «Студия Биографика», 1994. –

Т. 1 / вступ. ст. В. С. Дурова. – 511 с. : іл. – ISBN 5-900118-07-X.

Т. 2. – 527 с. : іл. – ISBN 5-900118-08-8.

До своєї книги ; Буря на морі ; Вірному другові ; Прихід весни ; Старість на чужині ; Нарікання вигнанця ; Життя вигнанця ; Час – ворог вигнанця : [уривки з пр. «Скорботні елегії»] / Публій Овідій Назон ; з латин. переклав А. Содомора // Всесвіт. – 1981. – № 9. – С. 155–165 : іл.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 98.

² Галл, Тібулл, Проперцій, Овідій. Елегії. Львів, 2009. С. 427.

³ Там само. С. 432.

[З книги Овідія «Скорботи»] : [урипки] / Овідій // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 155. – Біогр. довідка: с. 93.

Любовні елегії ; Мистецтво кохання ; Скорботні елегії / Публій Овідій Назон ; пер. з латин., передм., комент. Андрія Содомори ; худож. оформл. Володимира Костирка. – Київ : Основи, 1999. – 304 с. : іл. – ISBN 966-500-061-6.

Любовні елегії ; Скорботні елегії / Овідій // Елегії / Галл, Тібулл, Проперцій, Овідій ; з латин. переклав Андрій Содомора ; Італ. ін-т культури в Україні, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2009. – С. 285–508, 544–568. – ISBN 978-966-7007-71-3.

Печальные песни : [фрагменты] / Публій Овидий Назон ; пер. А. В. Подосинов // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматія / РАН, Ін-т всеобщей історії ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 215–220. – Библиогр.: с. 215 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 215. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Сумні елегії. Життя поета ; Зима на чужині : [урипки] / Публій Овідій Назон // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 99–101. – Біогр. довідка: с. 99–101.

Література

Бохенський Я. Овідій Назон – поет : роман / Яцек Бохенський ; з пол. переклав Р. Доценко. – Львів : Піраміда, 2011. – 215 с. : іл. – (Приватна колекція. Майстри українського мистецтва). – ISBN 978-966-441-220-6.

Вулих Н. В. Овидий / Н. В. Вулих. – Москва : Мол. гвардия : Соратник, 1996. – 289 с. : ил. – (Жизнь замечательных людей. Серия биографий ; вып. 732). – ISBN 5-235-02286-6.

Куклина И. В. Савроматы и сарматы у Овидия / И. В. Куклина // Древнейшие государства Восточной Европы, 1996–1997 гг. : Северное Причерноморье в античности : вопр. источниковедения / РАН, Ін-т всеобщей історії ; отв. ред. А. В. Подосинов. – Москва, 1999. – С. 253–270. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018083-1.

Наливайко Д. [Овідій] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 108, 111, 157, 323, 364, 383, 470, 595.

Подосинов А. В. Скифы, сарматы и геты в «Tristia» и «Episulae ex Ponto» Овидия / А. В. Подосинов // Древнейшие государства на территории СССР : материалы и исслед., 1975 г. / АН СССР, Ін-т історії СССР ; отв. ред. В. Т. Пашуто. – Москва, 1976. – С. 21–40. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Публій Овідій Назон : до 2000-річчя з дня народж. : [зб. ст.] / М-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Каф. класич. філології ; редкол.: М. Й. Білик (відп. ред.) [та ін.]. – Львів, 1960. – 102 с.

Содомора А. Скорботні елегії Овідія / Андрій Содомора // Всесвіт. – 1981. – № 9. – С. 153–154 : іл.

Скржинська М. В. Овідій / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2010. – Т. 7. – С. 515.

Помпоній Мела

(? – 45 р. н. е.)

Помпоній Мела – римський географ, автор видання «Землепис» («Землеопис», «Хорографія») у 3-х книгах, складеного за творами різних авторів у 40-і рр. I ст. н. е. Зокрема, автор описав землі Північного Причорномор'я та звичаї племен, що їх населяли: «Скіфи живуть з північної сторони і займають увесь скіфський берег до самої Каспійської затоки, окрім таких місць, звідки їх женуть холоди... Вище Скіфів та Скіфських степів живуть Даги...»¹.

Автор писав про Борисфен як найкращу з рік Скіфії: «Течія її відрізняється надзвичайною чистотою, тоді як інші ріки каламутні, вона спокійніша інших і вода її надзвичайно приємна на смак...»².

Праця Помпонія Мели є важливою у справі відтворення етногеографії Скіфії в V ст. до н. е. і для знайомства з деякими топонімами, що нідє більше не згадуються, а також із легендами про походження низки географічних назв Північного Причорномор'я.

Твори

Землепис : [урипки з кн. 1, 2] / Помпоній Мела // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 105–107.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 105–106.

² Там само. С. 106.

О хорографии : [фрагменты] / Помпоний Мела // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 225–239 : мапи. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 225. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Хорография=De chorographia / Помпоний Мела ; под общей ред. А. В. Подосинова. – Москва : Изд-во Ун-та Д. Пожарского, 2017. – 512 с. – (Bibliotheca antiqua. Series Latina; vol. 2). – Текст на латин., рус. яз. – ISBN 978-5-91244-201-8.

Мани. Електронні ресурси

Карта Помпония Мела 40 года нашей эры [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=12 (дата обращения: 11.11.2017). – Загл. с экрана.

Карта Помпония Мела 40 года нашей эры : соврем. реконструкция [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=11 (дата обращения: 11.11.2017). – Загл. с экрана.

Література

Помпоній Мела : [біогр. довідка] // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людинність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 105.

Скржинська М. В. Мела Помпоній / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 593.

Пліній Старший

(23 р. н. е. –79 р. н. е.)

Пліній Старший (Гай Пліній Секунд) – римський письменник, природознавець, військовий і політичний діяч. Загинув у 79 р. н. е. під час виверження вулкану Везувій. Серед творів Плінія найкраще збереглася «Природнича історія» – своєрідна енциклопедія античності в 37 книгах.

Чи не найдокладніше у своїй праці Пліній Старший описав флору і фауну Придніпров'я: «У Скіфії водиться надзвичайно мало тварин внаслідок нестачі рослинності... У Скіфії один птах завбільшки з дрову виводить пару пташенят, зависнувши завжди у заячій шкурі на вершинах гілок... Відкрили лікарські трави й цілі народи. Скіфи першими відкрили ту, котра зветься “Скіфською”; вона росте навколо Меотиди, має дуже солодкий смак і надзвичайно корисна... Вода Борисфену у своїй течії в літній час має голубий колір, хоча вона з усіх вод відрізняється найменшою щільністю і тому тече поверх води Іпаніду; але прикметно, що при південному вітрі вода Іпаніду спливає нагору. Є й інший доказ її малої щільності, а саме, що вона не виділяє ніяких випарів, не кажучи вже про тумани...»¹.

Автор подав відомості про корисні копалини, які мали велику цінність: «Буристин є речовина висконна і видобувається у Скіфії у двох місцях... Твердість Скіфських та Єгипетських смарагдів така велика, що розбити їх немає можливості...»².

У незавершеному вигляді твір було оприлюднено племінником Плінія Старшого – Гаєм Плінієм Цецилієм Секундом (Плінієм Молодшим). Праця мала величезний вплив на подальший розвиток природничої науки.

Твори

[«Естественная история» в 37 книгах : фрагменты] / Плиний // Свод древнейших письменных известий о славянах : к XVIII Междунар. конгр. византинистов / РАН ; сост.: Л. А. Гиндин [и др.]. – Изд. 2-е, испр. – Москва, 1994. – Т. 1 : (I–VI вв.). – С. 22–36. – Биогр. справка : с. 18–21. – ISBN 5-02-017849-2.

Естествознание ; Об искусстве / Плиний Старший ; пер. с латин., предисл., примеч. Г. А. Тароняна. – Москва : Ладомир, 1994. – 941 с. – (Античная классика).

Естественная история : [фрагменты] / Гай Плиний Секунд Старший ; пер. М. В. Скржинской // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 240–248 : фот., карты. – Биогр. справка: с. 240. – Библиогр.: с. 240 и в подстроч. примеч. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Природнича історія : [фрагменти] / Гай Пліній Секунд // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 84–96. – Біогр. довідка: с. 82–83.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 109–111.

² Там само. С. 111.

Природнича історія : [фрагменти] / Гай Пліній Секунд (Пліній Старший) // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 108–111. – Біогр. довідка: с. 107–108.

Література

Вигасин А. А. Плиний и восточные рубежи Ойкумены / А. А. Вигасин // Вест. древней истории. – 2017. – № 2. – С. 325–340.

Лапина Т. А. Некоторые источниковедческие проблемы географических книг Плиния Старшего / Т. А. Лапина // Вест. древней истории. – 1987. – № 2. – С. 130–138.

Наливайко Д. [Пліній Старший] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 112, 138.

Сапрыкин С. Ю. Плиний Младший и Северное Причерноморье / С. Ю. Сапрыкин // Вестн. древней истории. – 1998. – № 1. – С. 191–205.

Скржинская М. В. Северное Причерноморье в описании Плиния Старшего / М. В. Скржинская. – Київ : Наук. думка, 1977. – 128 с. : карты. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Скржинська М. В. Пліній Старший / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2011. – Т. 8. – С. 274.

Тацит Корнелій

(серед. I ст. н. е. – поч. II ст. н. е.)

Тацит (Тацит) Корнелій – римський історик, політолог, етнолог, автор праць «Германія» («Про походження германців та розташування Германії») (98 р.); «Історія» (105–111 рр.); «Анналі» (після 117 р.) та ін.

У праці «Про походження германців та розташування Германії» йдеться про суспільний устрій, релігію та побут германських племен. Тацит згадував і про народ венетів як сусідів германських племен у районі р. Вісли «яких скорше можна зарахувати до германців, тому що вони споруджують собі будинки, носять щити й пересуваються пішки, і до того ж з великою швидкістю; все це відмежовує їх від сарматів, які проводять усе життя на возі та на коні...»¹.

В «Анналах» Тацит описав царювання боспорського царя Мітрідата VIII (39–44 рр.).

В «Історії» він повідомляв про два набіги роксоланів на римську провінцію Мезія та назвав роксоланів сарматським племенем, описуючи їхнє озброєння: «Сарматське плем'я роксоланів, попередньою зимою знищивши дві когорти й натхненне успіхом, вдерлося в Мезію... Сила та доблесть сарматів містяться не в них самих: немає нікого гіршого від них у пішому бою, але навряд чи існує військо, здатне встояти під натиском їхніх кінних орд...»².

Твори

Сочинения в двух томах / Корнелий Тацит. – Санкт-Петербург : Наука, 1993. – 736 с. : 2 л. вклад.-карт. – (Литературные памятники). – Два тома в одной кн. – ISBN 5-02-028170-0.

Т. 1 : Анналы ; Малые произведения. – Изд. 2-е, стер. – С. 1–384.

Т. 2 : История. – Изд. 2-е, испр. и перераб. – С. 385–736.

Анналі : з часу відходу божественного Августа / Тацит Корнелій ; пер. з латин. О. Кислюка. – Київ : Укр. письменник, 2013. – 698 с. – (Ad fontes). – ISBN 978-966-579-387-8.

Анналі ; Історія ; Про проходження германців та розташування Германії : [урипки] / Тацит Корнелій // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 114–116. – Біогр. довідка: с. 113–114.

Анналы ; Малые произведения ; История : [пер. с латин.] / Публий Корнелий Тацит. – Москва : АСТ : Ладомир, 2001. – 986 с. – (Классическая мысль). – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-17-005865-9.

Германія ; История ; Анналы : [фрагменты] / Тацит Корнелий ; пер. Г. С. Кнабе, А. С. Бобовича // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 249–254. – Библиогр.: с. 249 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 249. – ISBN 978-5-91244-004-5.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 116.

² Там само. С. 114–115.

[Германия : фрагменты] / Тацит // Свод древнейших письменных известий о славянах : к XVIII Междунар. конгр. византистов / РАН ; сост.: Л. А. Гиндин [и др.]. – Изд. 2-е, испр. – Москва, 1994. – Т. 1 : (I–VI вв.). – С. 39–45. – Биогр. справка: с. 37–39. – ISBN 5-02-017849-2.

Література

Гарнага В. П. Творчість Корнелія Тацита у дослідженнях М. П. Драгоманова / В. П. Гарнага // Вісн. Черкас. ун-ту. Серія: Історичні науки / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького ; редкол.: А. І. Кузьмінський (голов. ред.) [та ін.]. – 2010. – Вип. 182. – С. 27–33. – Бібліогр.: с. 32–33.

Кнабе Г. С. К биографии Тацита / Г. С. Кнабе // Вестн. древней истории. – 1978. – № 2. – С. 111–130.

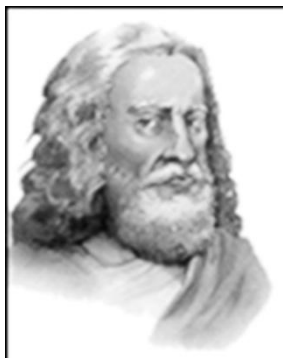
Кнабе Г. С. Корнелий Тацит. Время. Жизнь. Книги / Г. С. Кнабе. – Москва : Наука, 1981. – 208 с. – Библиогр.: с. 186–190. – (Научные биографии).

Панчук І. Тацит Публій : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 115.

Скржинська М. В. Тацит Корнелій / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 40.

Птолемей Клавдій

(бл. 90 р. н. е. – бл. 168 р. н. е.)

Клавдій Птолемей (Птоломей) – давньогрецький учений, астроном, астролог, математик, оптик, теоретик музики та географ. Жив і працював переважно в Александрії (Єгипет), де в 127–151 рр. проводив астрономічні дослідження. Птолемей – автор трактату з астрономії «Велика систематична побудова астрономії в 13 книгах», праці з музики – «Гармоніка», з питань демографії – «Чотирикнижжя» та ін.

Повне й добре систематизоване зведення географічних знань античного світу викладено у збірнику Птолемея «Посібник з географії» («Керівництво з географії», «Керівництво до складання географічних карт») у 8 книгах. Ця праця складалася з текстової частини (виявлено на межі XIII і XIV ст.) та карт (оригінали не збереглися; відомі лише пізні копії та реконструкції). У текстовій частині подано інформацію про широту і довготу населених пунктів, витоків і гірл річок, мисів, гір та інших географічних об'єктів. Межі розселення племен позначено ріками, морями, горами тощо. Зокрема, про племена Східної Європи, яку Птолемей називав Європейською Сарматією, зазначено: «Залюднюють Сарматію дуже багаточисельні племена: вене́ди – по всій Венедській затоці, над Дакією – певкини та бастарди; по всьому березу Меотиди – язиги та роксолани; далі ними в глїб країни – амаксові та скіфи-алани»¹.

До епохи великих географічних відкриттів праця Птолемея служила для європейців основним джерелом географічних відомостей. На основі описів ученого картографам епохи Відродження вдалося реконструювати і втрачену карту світу. Упродовж 472–1600 рр. вийшло 42 видання цієї праці.

Твори

Географическое руководство : [фрагменты] / Птоломей // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 182–195. – Библиогр.: с. 181 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 181. – ISBN 978-5-91244-004-5.

Географическое руководство : фрагменты / Птоломей // Свод древнейших письменных известий о славянах : к XVIII Междунар. конгр. византистов / РАН ; сост.: Л. А. Гиндин [и др.]. – Изд. 2-е, испр. – Москва, 1994. – Т. 1 : (I–VI вв.). – С. 50–62. – Биография: с. 46–49. – ISBN 5-02-017849-2.

Посібник з географії. Кн. III. Розд. V. Становище європейської Сарматії : [уринок] / Клавдій Птоломей // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 80–81. – Біогр. довідка: с. 80.

Мани. Електронні ресурси

Карта Птолемея, сделанная в 1467 году Якобом д'Ангелло (тушь, пергамент) [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=666 (дата обращения: 11.09.2017). – Загл. с экрана.

Карта Птолемея (90–168 г.), опубликованная в 1482 году [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=16 (дата обращения: 11.09.2017). – Загл. с экрана.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 81.

Карта Птолемея, изданная в 1482 году (гравюра Johannes Schnitzer) [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=79 (дата обращения: 11.09.2017). – Загл. с экрана.

Карта из издания Птолемея 1508 года [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=115 (дата обращения: 11.09.2017). – Загл. с экрана.

Українські землі на картах Клавдія Птолемея [Електронний ресурс] // Андрій Байцар : [блог]. – Електрон. текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/04/blog-post_24.html (дата звернення: 11.09.2017). – Назва з екрана.

Література

Бронштэн В. А. Клавдий Птолемей. II век н. э. / В. А. Бронштэн ; отв. ред. А. А. Гурштейн. – Москва : Наука, 1988. – 241 с. : ил. – (Научно-биографическая литература). – Библиогр.: с. 235–240 (132 назв.). – ISBN 5-02-001300-5.

Дашкевич Я. Покрайні нотатки про українські степи у «Географії» Птолемея 1562 р. / Я. Дашкевич // Боплан і Україна : зб. наук. пр. / Брандон. ун-т, Манітоба, Канада, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Львів. від-ня ; редкол.: М. Вавричин [та ін.]. – Львів, 1998. – С. 82–87.

Дитмар А. Б. От Птолемея до Колумба / А. Б. Дитмар. – Москва : Мысль, 1989. – 255 с. : ил., карты. – Библиогр.: с. 248–254. – ISBN 5-244-00314-3.

Зубарев В. Г. «Географическое руководство» Клавдия Птолемея как источник по античной географии Северного Причерноморья / В. Г. Зубарев // Древнейшие государства Восточной Европы, 1996–1997 гг.: Северное Причерноморье в античности : вопросы источниковедения / РАН, Ин-т всеобщей истории ; отв. ред. А. В. Подосинов. – Москва, 1999. – С. 336–347. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018083-1.

Наливайко Д. [Птоломей Клавдій] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 102, 110, 112, 114, 122, 131, 138, 158.

Носовский Г. В. Старые карты Великой Русской Империи : (Птолемей и Ортелиус в свете новой хронологии) / Г. В. Носовский, А. Т. Фоменко. – Санкт-Петербург : Нева, 2004. – 635 с. : карт., ил. – (Исследования по новой хронологии). – Библиогр.: с. 626–627. – ISBN 5-07654-3998-5.

Панчук І. Птоломей Клавдій : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 99.

Птоломей : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 14. – ISBN 966-603-367-4.

Чобіт Д. Клавдій Птоломей і Амадоцьке озеро / Д. Чобіт // Пам'ятки України. – 2016. – № 10. – С. 34–55 : іл., карти.

Згадка про озеро на межі Волині та Поділля в «Географії» Птолемея та зображення водойми на картах вченого, які неодноразово друкували зі змінами, виправленнями і доповненнями.

Колчинский И. Г. Клавдий. Астрономы : биогр. справ. / И. Г. Колчинский, А. А. Корсунь, М. Р. Родригес. – Київ : Наук. думка, 1977. – 416 с.

Пріцак О. Птоломей / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – Київ, 2003. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 480, 511, 545, 703, 784–786, 788, 870, 930, 1097, 1121, 1150. – ISBN 966-513-215-6.

Скржинська М. В. Птоломей Клавдій / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 57.

Павсаній

(П ст. н. е.)

Павсаній, Павсаній Періегет (Периегет) – давньогрецький письменник, мандрівник і географ, головною працею якого є «Опис Еллади» у 10 книгах.

Твір містить цінні відомості з історії давнього мистецтва, зокрема матеріали про грецьких малярів, скульпторів, архітекторів. Поряд із детальним описом найвидатніших пам'яток архітектури і мистецтва Стародавньої Греції автор подав важливі відомості з грецької історії, міфології, релігії, описав місцеві вірування, обряди, звичаї.

Під час написання праці вчений користувався не лише власними спостереженнями, а й працями істориків та географів (Істр, Полемон, Артемідор), які до нашого часу не збереглися. У своєму творі Павсаній згадував скіфів і савроматів: «Савромати сами не добывают себе железа и они его к себе не возят... В виду недостатка железа вот что они изобрели: у них на копьях острия – кос-

тяные вместо железных, луки и стрелы – из кости, наконечники на стрелах также костяные... Панцири они готовят следующим образом. У каждого из них много лошадей.... Этими лошадьми они пользуются не только для войны, но также приносят их в жертву местным богам и вообще питаются их мясом. Собрал их копыта, они их очищают и, разрезав на части, делают из них пластинки, похожие на чешую драконов... Пропустив их и связав жилами лошадей или быков, они пользуются этими панцирями... они хорошо выдерживают удары мечами и копьями в рукопашном бою...»¹.

Твори

Опис Еллади : [уривок] / Павсаній Периегет // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 118–119.

Описание Эллады / Павсаний ; пер. с древнегреч. С. П. Кондратьева ; под ред. Е. В. Никитюк. – Москва : АСТ : Ладомир, 2002. – ISBN 5-86218-274-8.

Т. 1. – 492 с. : ил. – Библиогр. в примеч.: с. 453–491. – ISBN 5-86218-333-0

Т. 2. – 504 с. : ил. – Библиогр. в примеч.: с. 374–392, 502–503. – ISBN 5-86218-298-5.

Література

Бузескул В. П. Павсаний / В. П. Бузескул // Введение в историю Греции : обзор источников и очерк разработки греч. истории в XIX и в начале XX в. : лекции по истории Греции / В. П. Бузескул. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 289–290. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-901841-28-X.

Павсаній Периегет : [біогр. довідка] // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 118–119.

Панчук І. Павсаній : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 94.

Амміан Марцеллін

(бл. 330 – кін. 400)

Амміан Марцеллін (Амміан Марцелій, Марцелін) – римський військовий та історик, автор праці з історії Римської держави «Історія», в оригіналі – «Діяння». Дослідження складається з 31 книги, що охоплюють час від 96 по 378 рр. Перші 13 книг було втрачено, в решті 18 книг описано події 353–378 рр.

Автор надав унікальні відомості про природу та племена Північного Причорномор'я.

Найбільшу цінність для дослідників минулого становлять описи гунів і аланів. Він описав зовнішність представників цих племен, їхній кочовий спосіб життя, військові звичаї, зібрав відомості про їхню міграцію від Азовського моря до Дунаю, про воєнні зіткнення між цими племенами, назвав імена їхніх вождів. «Плем'я гунів, – писав автор, – перебуває за Меотійським болотом в бік Льодовитого океану і перевершує своєю дикістю будь-яку міру... Вони кочують в горах та лісах, з колиски привчені переносити холод, голод та спрагу... Цей рухомий та негасимий народ, розпалений дикою жаждою грабунку, просуваючись вперед серед грабунків та вбивств, дійшов до землі аланів, стародавніх массагетів... Гуни, пройшовши через землі аланів, ... зробили у них страшне винищення та спустошення, а з тими, що вціліли, заключили союз і приєднали їх до себе...»².

Твори

Гуни в описі Амміана. Кн. 31 (рр. 375–378) / Амміан Марцелін // Європейські гуни в описах давніх авторів / А. М. Кіндратенко. – Харків, 2007. – С. 21–40 : іл. – ISBN 978-966-8944-47-5.

Гуны : [фрагменты] / Аммиан Марцеллин // Хрестоматия по истории СССР / сост.: В. И. Лебедев [и др.]. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва, 1951. – Т. 1 : С древнейших времен до конца XVII века. – С. 14–17.

Деяния : [отрывки из кн. 17, 19, 25] / Аммиан Марцеллин ; пер. с латин. Я. Н. Любарского // Историки Рима / под общ. ред.: С. Апта [и др.]. – Москва, [1969]. – С. 401–433 : ил.

История : [фрагменты] / Аммиан Марцеллин ; пер. В. В. Латышева // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 259–266. – Библиогр.: с. 269 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 259. – ISBN 978-5-91244-004-5.

¹ Павсаній. Описание Эллады. Москва, 2002. Т. 1. С. 58–59.

² Кіндратенко А. М. Європейські гуни в описах давніх авторів. Харків, 2007. С. 21–23.

Історія : [уривки] / Амміан Марцеллін // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 130–134. – Біогр. довідка: с. 129–130.

Римская история / Марцеллин Аммиан ; пер. с латин.: Ю. А. Кулаковского, А. И. Сонни. – Изд. 3-е. – Санкт-Петербург : Алетей, 2000. – 568 с. : карты. – (Античная библиотека. Античная история). – Указатель: с. 546–559.

Література

Данилов Е. С. Агсап в сообщении Аммиана Марцеллина (XXVIII. 3. 8) / Е. С. Данилов // Вест. древней истории. – 2012. – № 4. – С. 155–161.

Ермолова И. Е. Аммиан Марцеллин и античная традиция о Северном Причерноморье / И. Е. Ермолова // Древнейшие государства Восточной Европы, 1996–1997 гг.: Северное Причерноморье в античности : вопросы источниковедения / РАН, Ин-т всеобщей истории ; отв. ред. А. В. Подосинов. – Москва, 1999. – С. 336–347. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018083-1.

Кіндратенко А. М. Гуни в описі Амміана та в повідомленнях інших авторів / А. М. Кіндратенко // Європейські гуни в описах давніх авторів / А. М. Кіндратенко. – Харків, 2007. – С. 5–85 : фот., іл., карта. – Бібліогр.: с. 86 (31 назва). – ISBN 978-966-8944-47-5.

Кіндратенко А. М. Матеріали до історії Скитії-України IV–V століть : походження та дії гунів / А. М. Кіндратенко. – Харків : Просвіта, 2002. – Кн. 1 : Гуни в описі Амміана Марцеліна та в повідомленнях інших письменників. – 84 с. : іл. – Бібліогр.: с. 83. – ISBN 966-7409-28-7.

Пріцак О. Амміан Марцеллін / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – Київ, 1997. – Київ, 1997. – Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – С. 255, 745. – ISBN 966-513-100-1.

Удальцова З. В. Мировоззрение Аммиана Марцеллина / З. В. Удальцова // Византийский временник : сб. ст. / АН СССР, Ин-т истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – 1968. – Т. 28. – С. 38–59.

Скржинська М. В. Амміан Марцеллін / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 75.

Пріск Панійський

(бл. 410 – 472)

Пріск Панійський – візантійський дипломат, історик і письменник, автор «Риторичних вправ», «Візантійської історії» (у 8 кн.) та листів. До нашого часу дійшли деякі уривки з його творів.

«Візантійська історія» Пріска охоплює час із 433 по 474 рр. Автор дав прекрасний опис життя та побуту «гунів», їхніх звичаїв, житла, способу харчування та методів ведення війни: *«Якщо Аттил захоче піти війною на Мідію, то це не буде для нього важко і дорога буде не довгою... підкорить і мідян, і парфян, і персів та примусить їх платити данину. Військова сила у нього така, що жоден народ не встоїть проти неї...»*¹.

На сьогодні уривки з «Візантійської історії» друкуються під різними назвами: «Сказання Пріска Панійського», «Готська історія», «Історія».

Твори

Візантійська історія : [уривки] / Пріск Панійський // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 146–149. – Біогр. довідка: с. 146.

Візантійська історія : [уривки] / Пріск Панійський // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 97–99. – Біогр. довідка: с. 96–97.

Готская история [Электронный ресурс] / Приск Панійський ; пер. В. В. Латышева // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2002. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Prisc/frameset.htm> (дата обращения: 11.11.2017). – Загл. с экрана.

Готская история : фрагменты / Приск // Свод древнейших письменных известий о славянах : к XVIII Междунар. конгр. византинистов / РАН ; сост.: Л. А. Гиндин [и др.]. – Изд. 2-е, испр. – Москва, 1994. – Т. 1 : (I–VI вв.). – С. 85–96 : ил. – ISBN 5-02-017849-2.

История : [фрагменты] / Приск Панійський ; пер. и комент. Л. А. Гиндина, А. И. Иванчика // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. М. В. Би-

¹ Кіндратенко А. М. Матеріали до історії Скитії-України IV–V століть : походження та дії гунів. Харків, 2002. Кн. 2. С. 24–25.

биков. – Москва, 2010. – Т. 2 : Византийские источники. – С. 42–45 : фот., ил. – Библиогр.: с. 41 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 41. – ISBN 978-5-91244-008-3.

Скіфо-гунська історія Пріска Панійського : [урибки з твору Пріска Панійського «Візантійська історія»] / Пріск Панійський // Європейські гунни в описах давніх авторів / А. М. Кіндратенко. – Харків, 2007. – С. 92–128. – ISBN 978-966-8944-47-5.

Література

Гиндин Л. А. Приск : [біографія] / Л. А. Гиндин, А. И. Иванчик // Свод древнейших письменных известий о славянах : к XVIII Междунар. конгр. византинистов / РАН ; сост.: Л. А. Гиндин [и др.]. – Изд. 2-е, испр. – Москва, 1994. – Т. 1 : (I–VI вв.). – С. 81–84 : ил. – ISBN 5-02-017849-2.

Кіндратенко А. М. Європейські гунни в описі Пріска Панійського / А. М. Кіндратенко // Європейські гунни в описах давніх авторів / А. М. Кіндратенко. – Харків, 2007. – С. 87–188 : фот. – Бібліогр.: с. 189–190 (38 назв). – ISBN 978-966-8944-47-5.

Кіндратенко А. М. Матеріали до історії Скитії-України IV–V століть : походження та дії гунів / А. М. Кіндратенко. – Харків : Просвіта, 2002. – Кн. 2 : Гунни в описі Пріска Панійського. – 96 с. – Бібліогр.: с. 95. – ISBN 966-7409-25-2.

Удальцова З. В. Мироззрение византийского историка V в. Приска Панийского / З. В. Удальцова // Византийский временник : сб. ст. / АН СССР, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1972. – Т. 33. – С. 47–73. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Прокопій Кесарійський

(бл. 500 – після 562)

Прокопій Кесарійський – візантійський історик, який із 527 р. як радник полководця Велізарія брав участь у походах проти персів, вандалів і остготів. Працюючи у штабі діючої армії, сам бував у поселеннях слов'ян і германців, був свідком їхніх відносин.

Основна його праця – «Історія війн» – містить найдокладнішу інформацію про перебіг головних зовнішньо- та внутрішньополітичних подій у Візантії протягом основного періоду правління Юстиніана I. Дослідження складається з 8-и книг (кн. 1–2: «Війна з персами»; кн. 3–4: «Війна з вандалами; кн. 5–7: «Війна з готами» («Готська війна»); кн. 8: «Строката історія», що умовно приєднується до «Війни з готами»).

У «Війні з готами» містяться перші відносно точно датовані згадки про напади склавинів та антів на балканські провінції Візантії, подано докладну характеристику соціально-економічного ладу, побуту та вірувань слов'ян і антів (VI ст.): *«Ці племена, слов'яни і анти, не керуються однією людиною, але здавна живуть у народоправстві, і тому у них щастя і нещастя в житті вважається спільною справою... Вступаючи в бій, більшість з них рушає на ворогів зі щитами і дротиками в руках, панцирів же ніколи не одягають; інші не носять ні хламид, ні плащів, а лише одні штани... і в такому вигляді йдуть на поєдинок з ворогами. У тих і інших одна й та ж мова, варварська, і за зовнішнім виглядом вони не відрізняються один від одного. Вони дуже високого зросту і величезної сили. Колір шкіри і волосся у них не дуже білий чи золотавий і не зовсім чорний, але все ж вони темно-червоні. Спосіб життя у них... простий, без будь-яких зручностей, вони завжди вкриті брудом, але по суті непогані люди і зовсім не злісні, у всій чистоті зберігають гунські звичаї»¹.*

Творчий доробок Прокопія Кесарійського є цінним джерелом з ранньої історії слов'янських племен, котрі в різні часи мешкали на території України.

Твори

Готська війна : [фрагменти] / Прокопій Кесарійський // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 100–106. – Біогр. довідка: с. 99–100.

Война с готами ; О постройках / Прокопий Кесарийский ; пер. С. П. Кондратьева. – Москва : Арктос, 1996. – 302 с. – (Памятники мировой истории и культуры). – Библиогр. в примеч.: с. 298–301. – ISBN 5-85551-145-6.

Войны: Война с готами : кн. 3, 4 / Прокопий Кесарийский ; пер. С. П. Кондратьева // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. М. В. Бибиков. – Москва, 2010. – Т. 2 : Византийские источники. – С. 69–88 : фот. – Библиогр.: с. 69 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 66–69. – ISBN 978-5-91244-008-3.

[З книги Прокопія Кесарійського «Війни»] : [урибки] / Прокопій Кесарійський // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 156–157. – Біогр. довідка: с. 99.

¹ Крисаченко В. С. Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. Київ, 1996. Кн. 1. С. 103–104.

История войн : [фрагменты] / Прокопий Кесарийский // Свод древнейших письменных известий о славянах : к XVIII Междунар. конгр. византистов / РАН ; сост.: Л. А. Гиндин [и др.]. – Изд. 2-е, испр. – Москва, 1994. – Т. 1 : (I–VI вв.). – С. 175–250. – Биография: с. 170–175. – ISBN 5-02-017849-2.

Слов'яни : [уривки з пр. «Історія»] / Прокопій // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 30–31.

Література

Кесарийский Прокопий : [биограф. справка] // Памятники византийской литературы IV–IX веков / отв. ред. Л. А. Фрейберг. – Москва, 1968. – С. 196.

Курбатов Г. Л. Прокопий / Г. Л. Курбатов // Ранневизантийские портреты : к истории обществ.-полит. мысли / Г. Л. Курбатов ; ЛГУ. – Ленинград, 1991. – С. 184–220. – ISBN 5-288-00543-5.

Прицак О. Прокопий Кесарийський, грецький історик / Омелян Прицак // Походження Русі / Омелян Прицак ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – Київ, 2003. – С. 639, 780, 784, 791, 792, 796, 802, 1116, 1117, 1119, 1121. – ISBN 966-513-215-6.

Прокопій : [біограф. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 18–21. – ISBN 966-603-367-4.

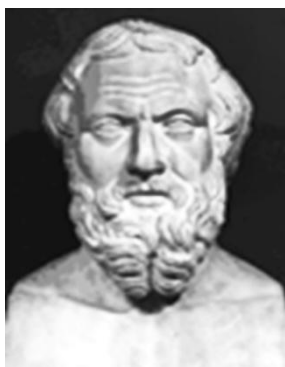
Січинський В. Прокопій / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 27.

Удальцова З. В. Мироззрение Прокопия Кесарийского / З. В. Удальцова // Византийский восточник : сб. ст. / АН СССР, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1971. – Т. 31. – С. 8–22.

Синиця Є. В. Прокопій Кесарийський / Є. В. Синиця // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 25.

Йордан

(пр. н. і см. невід.)

Йордан (Іордан) – готський історик, автор книги «Про походження і діяння готів» («Гетіка», бл. 551 р.), що є одним з основних джерел з дослідження історії Східної Європи.

У творі викладено історію кочових племен епохи Великого переселення народів II–VII ст. Подано цінні відомості про перебування готів (племена східних германців) на території Північного Причорномор'я, описано зіткнення готів з гуннами (давні тюркомовні кочові племена): *«умножившись згодом в цілий народ, гунни почали турбувати своїх сусідів [готів] грабунками і підступністю...»*¹, про розгром та підкорення гунами інших племен: *«Всі зустрічні скіфи були віддані в жертву перемозі, а інші, по підкоренню їх, визнали над собою владу гуннів...»*².

«Гетіка» – найважливіша праця Йордана, яка значною мірою є скороченим переказом втраченого твору латинського письменника Кассіодора (близько 490–585 рр.). *«Йдучи за творами старших, – писав Йордан, – я зібрав із широчезних їхніх лугів лише деякі квіти, і з них, по мірі розуму свого, сплів я вінок для допитливого. Але нехай ніхто не подумає, що походзячи від вищеназваного племені [готи], додав я щось на його користь проти того, що прочитав або узнав»*³.

Твори

[З книги Йордана «Про походження і діяння гетів» (IV ст.)] : [уривок] / Йордан // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 156. – Біограф. довідка: с. 58.

О происхождении и деяниях гетов. Ч. 1 [Электронный ресурс] / Иордан ; пер. Е. Ч. Скржинской // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2002. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Iordan/text1.phtml?id=576> (дата обращения: 11.12.2017). – Загл. с экрана.

¹ Людина і довілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 152.

² Там само. С. 152.

³ Європейські гунни в описах давніх авторів. Харків, 2007. С. 222.

О происхождении и деяниях гетов. Ч. 2 [Электронный ресурс] / Иордан ; пер. Е. Ч. Скржинской // Восточная литература : средневек. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2002. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Iordan/text1.phtml?id=577> (дата обращения: 11.12.2017). – Загл. с экрана.

О происхождении и деяниях гетов (Гетика) : [фрагменты] / Иордан ; пер. Е. Ч. Скржинской // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. А. В. Подосинов. – Москва, 2009. – Т. 1 : Античные источники. – С. 269–274. – Библиогр. : с. 269 и в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 269. – ISBN 978-5-91244-004-5.

[**О происхождении** и деяниях гетов : фрагменты] / Иордан // Свод древнейших письменных известий о славянах : к XVIII Междунар. конгр. византистов / РАН ; сост.: Л. А. Гиндин [и др.]. – Изд. 2-е, испр. – Москва, 1994. – Т. 1 : (I–VI вв.). – С. 101–169. – Биогр. справка: с. 98–100. – ISBN 5-02-017849-2.

Про походження готів : [уривки] / Йордан // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людиність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 150–154. – Біогр. довідка: с. 149–150.

Про походження та дії гетів / Йордан // Європейські гуни в описах давніх авторів / А. М. Кіндратенко. – Харків, 2007. – С. 195–222 : фот. – ISBN 978-966-8944-47-5.

Література

Йордан : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 15–18. – ISBN 966-603-367-4.

Кіндратенко А. М. Гуни та готи за матеріалами праці Йордана «Гетика» / А. М. Кіндратенко // Європейські гуни в описах давніх авторів / А. М. Кіндратенко. – Харків, 2007. – С. 191–340 : фот. – ISBN 978-966-8944-47-5.

Наливайко С. Готи в українській історії, або про одну «помилку» Йордана : [про свідчення історика щодо північ. походження готів] / Сергій Наливайко // Українознавство. – 2003. – № 1/2 – С. 402–404.

Скржинская Е. Ч. Иордан и его «Getica» [Электронный ресурс] / Е. Ч. Скржинская // Восточная литература : средневек. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2005. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Iordan/frameved.htm> (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Котляр М. Ф. Йордан та його твір «Getica» / М. Ф. Котляр // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 655.

Стефан Візантійський

(V ст. н. е.)

Стефан Візантійський – грецький філософ, графік, історик, етнолог часів імператора Юстиніана I, автор географічного словника під назвою «Етніка» («Опис племен»).

«Етніка» первісно складалась із 50 книг, однак чимало з них нині втрачено. Трактат написано у формі тлумачного словника-довідника, де інтерпретовані слова розміщено в алфавітному порядку. Словник містить опис місцевостей та племен Північного Причорномор'я. Зокрема, включено дані, що ніде більше не збереглись в античній літературі: про скіфські племена ісепів, едів, міргетів, язаватів та ін. Наприклад: «*Ісеп – скіфське плем'я. Гекатей [згадує] в описі Азії ; міргети – скіфське плем'я. Гекатей [згадує] в описі Європи...*»¹. У збережених фрагментах міститься багато цікавих топографічних та міфологічних відомостей. Наприклад: «*Алан – гора Сарматії ; Борисфен – місто і ріка Понту біля Меотійського озера і ріки Танаїса... ; Гелон – місто в Європейській Сарматії...*»².

У словнику також наведено різночитання в написанні північнопричорноморських топонімів і етронімів.

Твори

Етніка : [опис племен] / Стефан Візантійський // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 108–115.

¹ Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. Київ, 1996. Кн. 1. С. 111–112.

² Там само. С. 108–110.

Література

Крисаченко В. С. Стефан Візантійський : [біогр. довідка] / В. С. Крисаченко // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – 107.

Скржинська М. В. Стефан Візантійський / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 852.

Маврикій

(бл. 539 – 602)

Маврикій (Флавій Маврикій Тиберій, Маврикій Стратег) – імператор Візантії. Протягом всього правління стримував наступ слов'ян, аварів, персів на імперію. 602 р. був скинутий з престолу внаслідок військового перевороту. Йому вважають автором 12-томного військового трактату «Стратегікон» («Тактика і стратегія»). У праці подано порівняльну характеристику військової тактики візантійців та інших народів, у тому числі й слов'ян. Маврикій наводить також

важливі відомості про політичний устрій і звичаї персів, скіфів, гунів, склавинів, антів.

Згадуючи антів і слов'ян, автор зазначав: *«Племена слов'ян і антів подібні за своїм способом життя, своїми звичками, своєю любов'ю до свободи; їх ніяким чином не можна прихилити до рабства або покори: вони хоробрі, переважно у своїй землі, і витривалі, легко витримують спеку, холод, дощ, голизу, нестачу в їжі. До іноземців, які прибувають до них, вони ставляться лагідно і, виявляючи їм знаки уваги своєї, [переходячи] з одного місця на інше, охороняють їх при потребі, так що, якби виявилось, що з-за недбалості того, хто приймає у себе іноземця, останній зазнав збитку, той, хто його приймав, розпочинає війну, вважаючи обов'язком честі помститися за чужинця. Тих, хто знаходиться у них у полоні, вони не тримають у рабстві, як інші племена, протягом необмеженого часу, але, обмежуючи певним часом, пропонують їм на вибір: чи бажають вони за певний викуп повернутися назад, чи залишитися там на становищі вільних і друзів?»¹.*

Твори

[З книги Маврикія Стратега «Стратегікон»] : [урибки] / Маврикій Стратег // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 157–158. – Біогр. довідка: с. 78.

Маврикій Стратег о славянах и антах : [фрагменти] / Маврикий Стратег // Хрестоматия по истории СССР с древнейших времен до конца XVIII века : пособие для учителя / сост.: П. П. Епифанов, О. П. Епифанова. – 2-е изд., дораб. – Москва, 1989. – С. 14–15. – ISBN 5-09-001218-0.

О славянах и антах : [фрагменты] / Маврикий Стратег // Хрестоматия по истории СССР / сост.: В. И. Лебедев [и др.]. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва, 1951. – Т. 1 : С древнейших времен до конца XVII века. – С. 18–24.

Стратегікон : [фрагменти] / Маврикий ; пер. В. В. Кучмы // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. М. В. Бибииков. – Москва, 2010. – Т. 2 : Византийские источники. – С. 95–96 : фот. – Биогр. справка: с. 94–95. – ISBN 978-5-91244-008-3.

Стратегікон : [фрагм. произведения] / Маврикий // Свод древнейших письменных известий о славянах : к XVIII Междунар. конгр. византинистов / РАН ; сост.: Л. А. Гиндин [и др.]. – Изд. 2-е, испр. – Москва, 1994. – Т. 1 : (I–VI вв.). – С. 367–393. – Биогр. справка: с. 364–366. – ISBN 5-02-017849-2.

Стратегікон Маврикія / Маврикий ; подгот. В. В. Кучма. – Санкт-Петербург : Алетей, 2014. – 243 с. : ил. – (Византийская библиотека. Источники) – Библиогр.: с. 234–238 и в подстроч. примеч. – ISBN 978-5-90670-537-2.

Тактика і стратегія : [урибки] / Маврикій // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людинність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 157–159. – Біогр. довідка: с. 157.

Література

Кучма В. В. «Стратегікон» Онасандра і «Стратегікон Маврикія» : опыт сравнительной характеристики / В. В. Кучма // Византийский временник : сб. ст. / АН СССР, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1984. – Т. 43. – С. 35–53 ; Т. 45. – С. 20–34 ; Т. 46. – С. 109–124. – Библиогр. в подстроч. примеч.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 157.

Нефёдкин А. К. Маврикий и Арриан: к проблемам источников «Стратегикона» / А. К. Нефёдкин // Византийский временник : сб. ст. / РАН, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: С. П. Карпов (отв. ред.) [и др.]. – 2002. – Т. 61. – С. 38–48.

Січинський В. Маврикій / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 27–28.

Плахонін А. Г. Маврикій, Флавій Маврикій Тиберій / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 412.

Феофілакт Сімокатта

(рр. н. і см. невід.)

Феофілакт Сімокатта – візантійський історик, автор твору «Історія» («Всесвітня історія») у 8-и книгах, де описано часи правління імператора Маврикія. Йому належать праці природничо-наукового характеру – «Питання фізики» та «Збірки листів».

В «Історії» автор виклав своє бачення етногенезу кочових племен Великого переселення народів II–VII ст., зокрема гуннів та аварів.

Наведено фрагменти щодо непростих взаємин ромеїв (римлян) зі своїми північними сусідами. Автор описав битву ромеїв з аварсько-слов'янським військом, що відбулася влітку 600 р.: *«Ромеї, – писав Сімокатта, – вели бій з великою звитягою і перемолу варварів у цій боротьбі; у тому поединку загинуло багато ворогів. Ця перемога принесла ромейському війську ще більшу славу... Варвари, розгромлені, можна сказати, на пні, у цей день були потоплені у хвилях ріки. Разом з ними загинув і великий загін слов'ян. Після поразки варварське військо було забране в полон, з них аварів було захоплено три тисячі, інших варварів – шість тисяч двісті і слов'ян – вісім тисяч. На цих бранців були одягнені кайдани, і стратиг відіслав як здобич у місто Томис»¹.*

«Історія» Сімокатти базується на документах, хроніках та творах інших авторів (зокрема праці Іоанна Спіфанійського).

Твори

История / Феофилакт Симокатта ; пер. С. П. Кондратьева. – Москва : Арктос : Вика-пресс, 1996. – 270 с. : карты. – Библиогр.: с. 247–269 и в подстроч. примеч. – (Памятники мировой истории и культуры). – ISBN 5-85551-141-1.

История : [фрагменты] / Феофилакт Симокатта // Свод древнейших письменных известий о славянах / сост.: С. А. Иванов [и др.]. – Москва, 1995. – Т. 2 : (VII–IX вв.). – С. 12–64. – Биогр. справка: с. 10–12. – ISBN 5-02-017809-8.

История : [фрагменты] / Феофилакт Симокатта ; пер. С. П. Кондратьев // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. М. В. Бибиков. – Москва, 2010. – Т. 2 : Византийские источники. – С. 98–106 : фот. – Биогр. справка: с. 97–98. – ISBN 978-5-91244-008-3.

История : [фрагменты] [Электронный ресурс] / Феофилакт Симокатта ; пер. С. А. Иванова // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 1995. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus16/Simokatta/pred1.phtml?id=3421> (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Історія : [уривки] / Феофілакт Сімокатта // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людинність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 162–166. – Біогр. справка: с. 161.

Письма / Феофилакт Симокатта // Памятники византийской литературы IV–IX веков / отв. ред. Л. А. Фрейберг. – Москва, 1968. – С. 245–249. – Биогр. справка: с. 244.

Література

Панчук І. Феофілакт Сімокатта : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 120–121.

Котляр М. Ф. Феофілакт Сімокатта / М. Ф. Котляр // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 292.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 165–166.

Феофан Сповідник

(бл. 760 – 818)

Феофан Сповідник – візантійський церковний діяч та історик. Належав до найвищої константинопольської знаті. Покинувши в молодому віці службу, постригся в ченці та присвятив більшу частину життя переписуванню церковних текстів. Був засновником декількох монастирів, канонізований церквою.

Феофан – автор твору «Хронографія» (810–814), що охоплює період з 284 по 813 рр. й містить чимало інформації про Північне Причорномор'я. У творі подано цінні відомості про племена аварів, гуннів, слов'ян (давніх), болгар (протоболгар), про територію їх розселення, тісні зв'язки скіфів і візантійців та про жорстокі морози восени 763 р.: «У цьому році, на початку місяця жовтня, почались жорстокі, суворі морози, не тільки в наших землях, але й понад те, на сході, на півночі і на заході, так що море біля північного узбережжя Понту за-

кам'яніло від холоду..., від Зінхії і до Дунаю, ріки Куфиса, Дністра і Дніпра, до Некропіл, і на іншому березі до Месемврії і Мідії зазнали того ж самого...»¹.

Твори

Хронографія : [фрагменти] / Феофан Исповедник ; пер. И. С. Чичурова // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. М. В. Бибииков. – Москва, 2010. – Т. 2 : Византийские источники. – С. 108–126. – Биогр. справка: с. 107–108. – ISBN 978-5-91244-008-3.

[Хронографія] / Феофан Сповідник // Свод древнейших письменных известий о славянах / сост.: С. А. Иванов [и др.]. – Москва, 1995 – Т. 2 : (VII–IX вв.). – С. 252–324. – Биогр. справка: с. 248–251. – ISBN 5-02-017809-8.

Хронографія : [уривки] / Феофан Сповідник // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 166–168. – Біогр. довідка: с. 166.

Література

Зетейшвили С. Г. Сведения об аланах в «Хронографии» Феофана / С. Г. Зетейшвили // Древнейшие государства на территории СССР : материалы и исслед., 1975 / АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. В. Т. Пашуто. – Москва, 1976. – С. 81–86. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Любарский Я. Н. Феофан Исповедник и источники его «Хронографии» : (к вопросу о методах их освоения) / Я. Н. Любарский // Византийский временник : сб. ст. / АН СССР, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1984. – Т. 45. – С. 72–86. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Панчук І. Феофан Сповідник : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 120.

Феофан : [біогр. справка] // Памятники византийской литературы IV–IX веков / отв. ред. Л. А. Фрейберг. – Москва, 1968. – С. 283–284.

Чичуров И. С. Место «Хронографии» Феофана в ранневизантийской историографической традиции (IV – начало IX в.) / И. С. Чичуров // Древнейшие государства на территории СССР : материалы и исслед., 1981 г. / АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. В. Т. Пашуто. – Москва, 1983. – С. 5–146. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Чичуров И. С. Экскурс Феофана о протоболгарах / И. С. Чичуров // Древнейшие государства на территории СССР : материалы и исслед., 1975 г. / АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. В. Т. Пашуто. – Москва, 1976. – С. 65–80. – Библиогр. в подстроч. примеч.

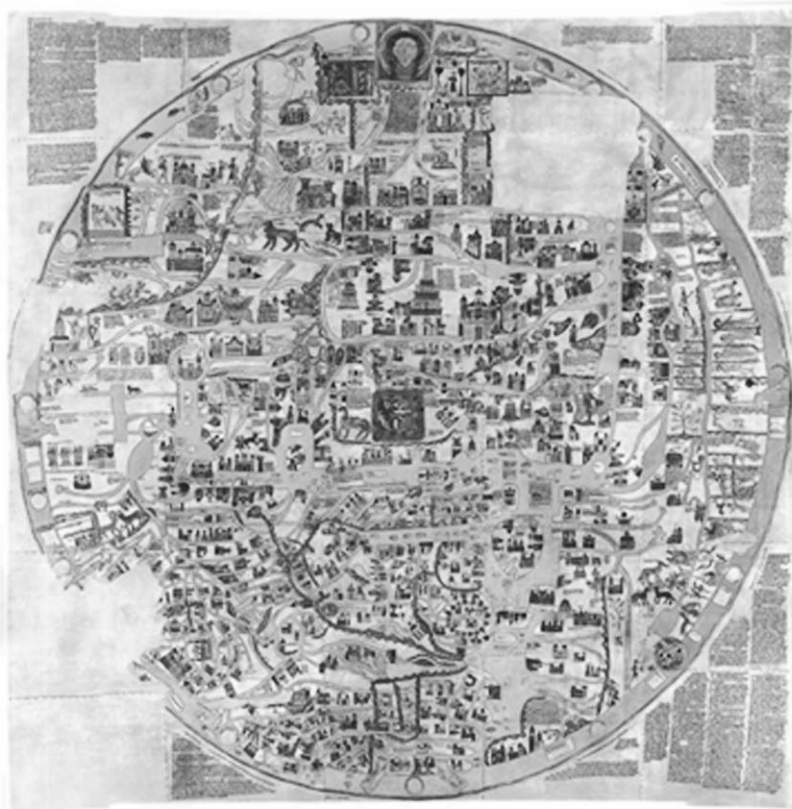
Синиця Є. В. Феофан Сповідник / Є. В. Синиця // Енциклопедія історії України : у 10 т. / АН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 290.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 168.

Назва "Rusia" (Русія, Русь) на карті світу арабського географа Абу-Абдаллага Мухаммеда аль-Ідрісі (1154)

КНЯЖА ДОБА. КИЇВСЬКА РУСЬ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО (друга половина IX ст. – 40-і рр. XIV ст.)

Карта Эбсторфа (1234)

Карта-портолан Дульсерта Ангеліно (1325-1339)

Портолан Чорного та Азовського морів. Карта італійського картографа Аньєзе Баттисти (1550)

Київська Русь (IX–XIII ст.) – одна з наймогутніших країн ранньофеодальної Європи, яка відіграла важливу роль у міжнародному житті. Вона посіла чільне місце в системі тогочасного світу, активно впливаючи на хід світової історії. Маючи величезну територію (від Балтики, Північно-Льодовитого океану до Чорного моря і від Волги до Карпат), Русь була історично важливою з'єднувальною ланкою між Арабським Сходом і Західною Європою, Візантією і Скандинавією.

З ім'ям київських князів Аскольда і Діра пов'язаний вихід на міжнародну арену Київської Русі як сильної у військовому відношенні держави.

Похід Аскольда на Константинополь у 860 р. та укладання у 867 р. угоди між Візантією й Руссю ознаменували початок давньоруської історії. В угоді зафіксовано прийняття князем та його оточенням християнства та появу на Русі єпископа для організації церкви.

Запровадження християнства на східнослов'янських землях засвідчено в багатьох джерелах. Однак найціннішими були свідчення візантійського патріарха Фотія, очевидця тих подій: *«Не тільки болгари, – зазначив патріарх, – на вернулися до християнства, а й той народ, про якого багато й часто говориться і який перевершує інших бруталністю і звірством, тобто так звані руси. Підкоривши сусідні народи і через те надто запишавшись, вони підняли руку на Ромейську імперію. Але тепер вони перемінили еллінську й безбожну віру, якої раніше дотримувалися, на чисте християнське вчення, увійшовши до числа відданих нам друзів, хоча коротко перед тим грабували нас і виявляли нестриману зухвалість. І в них запалала така жадаба віри і ревність, що вони прийняли пастиря і з великою ретельністю виконують християнські обряди»*¹.

Більш детальна інформація про хрещення на Русі в IX ст. зустрічається в розповідях візантійського імператора Костянтина Багрянородного: *«Коли цей єпископ дістався столиці русичів, каган русинів звелів скликати віче. Тут була присутня велика кількість простого люду, а головував сам каган зі своїми вельможами і сенаторами, котрі по довгій звичці до язичництва більше за інших були до нього схильні. Почали дискутувати про віру свою та християнську; запросили архипастиря і спитали його, до чого він збирається навчати їх. Єпископ розкрив Євангеліє і почав благовіствувати перед ними про Спасителя і Його чудеса... Руси, слухаючи благовісника, промовили до нього: “Якщо і ми не побачимо чого-небудь подібного, особливо подібного до того, що, за словами твоїми, сталося з трьома отроками в печі, ми не хочемо вірити”... Вони просили, аби повернута була до вогню, навмисно розведеного, сама книга Євангелія, даючи обітницю неодмінно повернутися до християнського Бога, якщо вона залишиться у вогні неушкодженою. Тоді єпископ, звівши очі і руки свої до гори, закликав велеласно: “Господи, Ісусе Христе, Боже наш! Прослави і нині святе ім'я Твоє перед очію сего народу”, – і кинув священну книгу Завіту до палаючого вогнища. Пройшло кілька годин, вогонь спожив увесь матеріал, і на попелищі виявилось Євангеліє зовсім ціле і неушкоджене; збереглись навіть стрічки, якими воно було защебнуто. Бачачи це, варвари, вражені величчю дива, негайно почали хреститися»*².

Період князювання перших Рюриковичів – Олега, Ігоря та Святослава³, був часом найбільшої військвої експансії Русі. Численні походи на узбережжя Чорного моря, Балкани, Кавказ зробили країну морською державою, яка успішно конкурувала з Візантією.

З розвитком ремесла і торгівлі зростали існуючі міста і будувалися нові. Поряд із Києвом з'явилися Чернігів, Іскоростень (Коростень), Новгород та ін. Ці міста були торговельними центрами на славнозвісному водному торговому шляху – *«шляху з варяг у греки»*, що виник наприкінці IX – на початку X ст., зв'язуючи північні райони країни з південними руськими землями і скандинавські країни з Візантійською імперією.

Провідна роль у залученні Русі до європейського політичного процесу належала князю Володимирі Святославичу. Благовірним християнським володарем, *«величним владою та багатством»*⁴ охарактеризував князя архієпископ Бруно Кверфуртський. Прагнення Володимира зміцнити державу, її територіальну єдність та залучити її до родини європейських народів змусило князя докласти зусиль для здійснення мети своїх попередників – прийняття й утвердження християнства.

Після хрещення в 988 р. Київська Русь остаточно визначилася як європейська країна з превалюючими європейськими орієнтаціями, зокрема політичними й культурними.

Рішучий поворот у суспільному розвитку Русі, пов'язаний з прийняттям у 988 р. християнства, швидко вводив її у політичні і династичні взаємовідносини провідних країн Європи. Це ознаменувалося підвищенням авторитету давньоруської держави в середньовічному світі. Європейські монархи пишалися своїми зв'язками з Київською Руссю.

Тенденція політики Володимира щодо споріднення руських князів із західноєвропейськими монархами згодом була розвинута князем Ярославом Мудрим та його нащадками. Яскравим прикладом цих союзів були шлюби: князя Володимира з чеською князівною Малфрідією (близько 981 р.), з дочкою візан-

¹ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 158.

² Сіверян. літопис. 2005. № 1. С. 11–12.

³ Протягом 945–964 рр. країною правила мати Святослава княгиня Ольга.

⁴ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 231.

тійського імператора Романа II, сестрою Василя II Болгаробійця, візантійською царівною Анною (989 р.); князя Ярослава Мудрого із донькою шведського короля Олафа Шетконунга Інгігердою (у хрещенні – Ирина); короля Франції Генріха I із дочкою князя Ярослава – Анною. Інша дочка Ярослава, Єлизавета, вийшла заміж за Гаральда Суворого, короля Норвегії, який чимало років провів на Русі.

Епоха князювання Ярослава Мудрого – епоха економічного злету та політичної могутності Київської Русі, підняття міжнародного статусу країни. Ярослав Мудрий спробував вирішити болочу проблему престолонаслідування, щоб запобігти князівським міжусобицям та заповів своїм наступникам *«берегти і розвивати»* Київську Русь.

Тимчасово затримати процес роздроблення Київської держави зумів онук Ярослава Мудрого – князь Володимир Мономах. Він доклав багато зусиль для відновлення державної єдності й могутності Русі: розвивалися сільське господарство й ремісниче виробництво, поживалася торгівля, виникали нові й розбудовувалися старі міста, зростав авторитет Русі в середньовічному світі.

Рух Київської Русі шляхом політичного, суспільного, економічного, культурного прогресу в середині XIII ст. перервала й на десятиріччя загальмувала монголо-татарська навала. Тривале монголо-татарське панування в Київській Русі, поряд із внутрішньою феодалною роздробленістю, сприяли економічному і політичному відособленню окремих частин колись єдиної давньоруської держави, а потім призвели і до її остаточного розпаду.

Та навіть після остаточного розпаду Київської Русі на самостійні князівства і землі на початку XII ст. національні державницькі традиції не було втрачено. Їх перейняла спадкоємиця Київської Русі – Галицько-Волинська держава, яка виникла завдяки об'єднанню Володимиро-Волинського та Галицького князівств, здійсненого родоначальником князівської династії Романовичів – волинським князем Романом Мстиславичем.

Здійснивши вдалі походи проти Литви, Польщі, Угорщини, половців, князь посилив свій вплив на Русі, підніс міжнародний авторитет держави, яка поступово входила до західноєвропейського світу як його органічна складова.

Добою найбільшого економічно-культурного піднесення та політичного посилення Галицько-Волинської держави була доба правління сина Романа Мстиславича – князя Данила Галицького. Це ім'я заслужено стоїть поряд із іменами найвизначніших руських князів – Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха.

Активна участь Київської Русі та Галицько-Волинського князівства в житті тогочасної Європи зумовила появу значного інтересу до руських держав у світі, що відбилось в історичних та літературних пам'ятках.

Важливими описами слов'янських земель є праці арабських авторів, які цікавилися географічними подробицями, побутом сусідніх народів, торговельними шляхами. Інформацію вони збирали від своїх купців, що їздили в торговельних справах до Києва та інших міст Русі, або зустрічали в різних країнах світу руських купців.

Ці відомості здебільшого уривчасті, односторонні й стосуються переважно тих сторін життя та звичаїв, які здавалися їм найбільш дивними. Однак вони цінні тим, що поповнили історію України багатьма деталями. *«Я бачив русів, – писав історик й письменник Ахмед Ібн-Фадлан, – коли вони прийшли з своїми товарами і розташувались на річці Ітіль. І я не бачив людей з досконалішою будовою тіла, ніж у них, немов вони пальмові дерева; вони руді, не надягають ні курток, ні каптанів, а в них чоловік надягає кису, якою він обвиває один бік і одну руку випускає спід неї...»*¹

На релігійні традиції слов'янських народів звернув увагу письменник і мандрівник Аль-Масуді: *«Слов'яни поділяються на багато народів; деякі з них християни, між ними є також язичники, так само й сонцепоклонники. Живуть вони біля великої ріки, що тече зі сходу на захід. Друга ріка в їхній країні тече зі сходу на захід, поки не вливається ще в іншу ріку, яка приходить з країн Ільгуза. В їхній країні багато рік, що течуть з півночі. Жодне з їхніх озер не солоне, бо країна їхня далеко від сонця, і вода їхня солодка; вода ж близька до сонця буває солоня. Країна, що далі за ними на північ, не заселена через холод і силу-силенну води. Більша частина їхніх племен – язичники, які сплячуть своїх мерців і поклоняються їм. Вони мають багато міст, також церкви, де навішують дзвони, в які б'ють молотком подібно до того, як у нас християни б'ють дерев'яним калаталом по дощці...»*²

Таку традиційну рису праукраїнців, як гостинність, вперше відзначив письменник і мандрівник Абу Алі Ахмед Ібн-Омар Ібн-Дада: *«До гостей ставляться з пошаною і поводяться добре з іноземцями, які шукають у них захисту, та й з усіма, хто часто в них буває, не дозволяючи нікому зі своїх кривдити або утискати таких людей. Коли ж хтось із них скривдить або утисне іноземця, допомагають останньому і захищають його»*³.

¹ Історія України в документах та матеріалах. Київ, 1946. Т. 1. С.68.

² Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 159.

³ Там само. С. 163.

Відомості про природу, життя, побут, історію давніх русів знаходимо також у працях істориків, письменників, мандрівників Ал-Ідрісі, Ібн-Хаукаля, Ібн-Якуба та ін.

Відомості про процеси утворення держави у східних слов'ян, про життя, їхні звички, вірування, татаро-монгольське панування на Русі, утворення Галицько-Волинського князівства містяться у візантійських і західноєвропейських джерелах. У них розкривається основний зміст і характер сприймання Русі авторами західних хронік.

Перебуваючи при війську візантійського імператора Василя II у період походів князя Святослава на Константинополь, візантійський історик-хроніст Лев Диякон дав таку характеристику воякам України-Русі: «Народ нерозважний, войовничий, сильний, що нападають на всіх сусідів, – вони ніколи, хоч і переможені, не віддаються в руки ворогів і якщо не сподіваються вирватися, встромляють собі в нутро меч і так себе забивають»¹.

Особливе враження справляв на іноземців Київ як політичний, економічний та культурний центр Київської Русі. «У цьому великому місті, яке править за столицю держави, – писав хроніст Тітмар Мерзебурзький, – налічується понад 400 церков і 8 торжищ, а народу незліченна сила, що так само, як і в усіх тамтешніх містах, складається, головним чином з колишніх невільників, котрі втікають туди з усіх усюд»².

Найповнішою розповіддю про татаро-монгольську навалу на Русь стали записи англійського хроніста, історика Матвія Паризького. «Вони нападають знеацька і під натиском цього варварського народу, який неначе гнів божий і блискавка стрімко вдаряє, взято було найбільше з міст цього королівства Клева [Києва]. І все це знамените королівство, по тому, як всі його жителі були знищені, піддане було спустошенню...»³.

Шляхи мандрівників – італійця Джованні Карпіні та француза Віллема Рубрука як посланців своїх країн до монгольських ханів – пролягли через Україну. Джованні Карпіні писав про становище українських земель, підкорених монголо-татарами: «Перемігши країну турків, вони [монголи] пішли проти Русії і вчинили жахливі вбивства в землі Русії, зруйнували міста та фортеці і повбивали людей, обложили Київ, який був столицею Русії, і після довгої облоги взяли його і вбили жителів цього міста; тому, коли ми їхали через цю землю, ми бачили незліченні голови й кістки мертвих людей, що лежали в полі; це місто було великим і дуже багатолюдним, а тепер воно зведене майже нанівець і ледве чи є тепер там двісті будинків, а людей тих вони тримають в найтяжчому рабстві»⁴.

Важливим джерелом знань з історії та культури слов'ян стали також спогади німецьких авторів: хроніста Адама Бременського, єпископа Бруно Кверфуртського, візантійського історика Михайла Пселла, італійського мандрівника Марко Поло та ін.

Київська Русь та її спадкоємиця – Галицько-Волинська держава – залишили помітний слід у вітчизняній та світовій історії.

Завдяки високому рівню економіки, культури, вдалій дипломатичній діяльності на міжнародній арені, підкріплюваній силою зброї у боротьбі проти іноземних загарбників, широкому використанню здобутків світової цивілізації обидві держави піднялись на провідні позиції серед країн середньовічної Європи та Азії.

Статтю підготовлено за матеріалами публікацій: Наливайко Д. Україна очима Заходу. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008 ; Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009 ; Людина і довкілля : антологія. У 2 кн. Кн. 1. Природа і людина України в пам'ятках світової і національної культури / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995 ; Плохій С. Брама Європи : історія України від скіфських воєн до незалежності. – Харків, 2016 ; Сидоренко О. Ф. Українські землі у міжнародній торгівлі : (IX – середина XVII ст.). – Київ, 1992 ; Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ : нарис історії від утворення Старокиїв. держави до кінця XVI ст. : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. – Київ, 1996 ; Хрестоматія з географії України / упоряд. П. О. Масляк. – Київ, 1994 ; Сосса Р. І. Картографування території України від найдавніших часів до 1941 р. : підручник. – Київ, 2007 ; Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003–2013. – Т. 1–10 ; Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. – Київ, 2014 – Вип. 5 ; 2016. – Вип. 6 та ін.

Загальні праці

Котляр М. Давній Київ очима іноземців / Микола Котляр // Всесвіт. – 1981. – № 8. – С. 186–201 : іл.

На основі величезної кількості речових та писемних джерел у статті розкривається історія «матері міст руських» Києва як центру посередницької торгівлі між Сходом і Заходом. Зібрано унікальні свідчення про Київ та киян східних та західних авторів: Ібн-Хаукаля, Ал-Масуді, Павла Алеппського, Тітмара

¹ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 165.

² Всесвіт. 1981. № 8. С. 189.

³ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 247.

⁴ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 71.

Мерзєбурзького, Адама Бременського, Джованні Карпіні, Еріха Лясоти, Михайла Литвина, Гійома Левасєра де Боплана та ін. *«Тільки-но ми дістались цієї квітучої країни, – писав Павло Алеппський, – наші душі сповнилися радості й захоплення, розкрилися серця наші... В козацькій землі ми почували себе, мов удома, бо жителі цієї країни люб'язні та привітні й ставились до нас, немов до земляків»*¹.

Котляр М. Ф. Початки Русі. Довкола 862-го року / М. Ф. Котляр // Укр. іст. журн. – 2012. – № 2. – С. 28–42.

У статті розглянуто початкові етапи формування давньоруської державності, описані у вітчизняних і зарубіжних джерелах. Зокрема, містяться відомості про перше датоване свідчення про державу в «Бертинських анналах»².

Подано матеріали візантійських та західноєвропейських авторів, зокрема патріарха Фотія, хроністів Іоанна Диякона та Георгія Амартола, про подію, що знаменувала початок давньоруської історії – похід Аскольда на Царгород у 860 р.

Автор статті зазначив, що у вітчизняній і світовій науці вважається (із певними застереженнями), що державне об'єднання було створено навколо Києва близько 882 р., за часів князювання Олега. Відкидається думка про те, ніби початки Русі зводяться до 862 р. *«Що ж стосується 862-го, то це був час, коли в північно-західному регіоні Русі утворилося невелике переддержавне об'єднання слов'ян і угро-фінів під проводом найнятого ними на службу варязького конунга. Перерости в Давньоруську державу воно не могло, адже це був лише клаптик її майбутньої величезної території»* (С. 37).

Також наголошено, що 882-й рік знаменував собою лише перші кроки на шляху творення східнослов'янської держави: *«Утвердження Олега в Києві стало вирішальним кроком на шляху державного будівництва у середовищі східного слов'янства. У 882 р. (умовному, як і всі інші дати літопису за IX ст.), зібравши велике військо..., Олег прийшов до Києва, усунув Аскольда та Діра (за версією літописців, обоє одночасно правили в Києві) і проголосив Київ столицею новонароджуваної держави: "Се буди мати градом Руськимъ"»* (С. 37–38).

Кралуєк П. Чи міг князь Володимир зробити Русь мусульманською? / Петро Кралуєк // Київська Русь. – 2007. – Кн. 9. – С. 109–120 : іл.

У статті розкривається питання можливостей «вибору віри» князем Володимиром Святославовичем, зокрема мусульманської. Наведено приклади першоджерел мусульманських авторів Х–ХІІІ ст. – Ал-Марвазі, Ал-Масуді, Ібн Ісфендіяра, Ібн Хаукаля, в яких йдеться про події цього періоду: *«Коли вони на вернулися в християнство, – писав Ал-Марвазі, – віра притупила їхні мечі, двері для здобуття здобичі закрилися перед ними, й вони повернулися до нужди й бідності, скоротилися в них засоби для існування. Ось вони й захотіли зробитися мусульманами, щоб їм були дозволені набіги та священна війна, повернутися до того, що робили раніше. Вони послали до володаря Хорезму чотирьох мужів із наближення царя. Є в них цар і називається він Булдумир... Прийшли послы їхні у Хорезм, розповіли про мету посольства, зрадів хорезмшах, що вони захотіли стати мусульманами...»* (С. 111).

Автор статті наводить факти про відвідання руськими послами різних країн, ознайомлення з віруваннями інших народів та прийняття князем Володимиром рішення про запровадження християнства: *«Ходили ми спершу в Болгари і дивилися, як вони поклоняються в храмі, тобто в мечеті, стоячи без пояса. Отож, поклонившись, сяде [кожен] і глядить сюди й туди, як навіжений, і нема радості в них, але печаль і сморід великий, і недобрий є закон їхній»* (С. 118); *«Зрештою... бояри порадили Володимирові прийняти візантійське християнство, що він і зробив. Мусульманська перспектива розвитку Русі відпаля»* (С. 119).

Сидоренко О. Ф. Українські землі у міжнародній торгівлі : (IX – середина XVII ст.) / О. Ф. Сидоренко ; АН України, Ін-т історії України. – Київ : Наук. думка, 1992. – 229 с. – Бібліогр.: с. 195–227. – ISBN 5-12-003288-5.

У першій частині дослідження (розділи 1–6) розглянуто міжнародні торговельні зв'язки насамперед Київської Русі та її центру – Києва, що охоплювали простір від Індії та Китаю на Сході до Іспанії й Англії – на Заході, а від доби феодалної роздробленості – південно-західних руських земель візантійського, арабського, європейського, балтійського напрямів від їх зародження до середини XIII ст.

Автор акцентує увагу на тому, що *«навіть після татарського погрому в Києві було засвідчено велику кількість купців з різних кінців світу»* (С. 35).

Йдеться про торговельні шляхи Київської Русі (пізніше – Галицько-Волинського князівства) з центрально- і східноєвропейськими країнами Польщею та Німеччиною, а також про роль Чорного моря в міжнародних відносинах Русі.

Окремий розділ присвячено товарообігу між Руссю та країнами Арабського халіфату та Візантії.

Друга частина (розділи 7–9) містить матеріал про розвиток міжнародної торгівлі Південно-Західної Русі, насамперед Подніпров'я, Волині в XIV – на початку XVII ст.

¹ Всесвіт. 1981. № 8. С. 201.

² Див. також розд. 2. С. 26

Зосереджено увагу на питаннях щодо продовження традиційної для Русі торгівлі в умовах татаро-монгольського іґа та на тому, що Київ залишався одним із центрів торгівлі між Заходом і Сходом. Підкреслено, що, крім Києва, велике значення в товарообміні відігравали також Львів, Луцьк, Кам'янець (Кам'янець-Подільський).

Зазначено, що торговельні зв'язки України великою мірою розвивалися і надалі, насамперед у західному напрямі, який з XIV ст. набув особливо великого значення для країни та її соціально-економічного розвитку.

Про східні джерела

Домановський А. М. Візантійсько-руська торгівля у творах арабських письменників IX–X ст. : елементи нової інтерпретації старих даних / А. М. Домановський // *Ислам і сучасний світ : роботи учасників другого та третього Всеукр. конкурсу ісламознав. дослідж. молодих учених ім. А. Кримського / упоряд. М. І. Кирюшко.* – Київ, 2009. – С. 141–166.

Калинина Т. М. Заметки о торговле в Восточной Европе по данным арабских ученых IX–X вв. / Т. М. Калинина // *Древнейшие государства Восточной Европы, 1998 г. / РАН, Ин-т всеобщей истории, Ин-т рос. истории ; отв. ред. Т. М. Калинина.* – Москва, 2000. – С. 106–119. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018133-1.

Калинина Т. М. Арабские источники VIII–IX вв. о славянах / Т. М. Калинина // *Древнейшие государства Восточной Европы : материалы и исслед., 1991 г. / РАН, Ин-т рос. истории ; отв. ред. А. П. Новосельцев.* – Москва, 1994. – С. 211–224. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-008618-5.

Климов А. О. Значущість повідомлень вчених Арабського халіфату IX–X ст. в системі інформації історичних джерел про економічні взаємини Київської Русі з Хозарським каганатом / А. О. Климов, О. В. Краснікова // *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Іст. науки.* – 2010. – № 23. – С. 274–281. – Бібліогр.: с. 279–281 (26 назв).

Коновалова И. Г. Пути сообщения в Восточной Европе по данным средневековых арабо-персидских авторов / И. Г. Коновалова // *Древнейшие государства Восточной Европы, 1998 г. / РАН, Ин-т всеобщей истории, Ин-т рос. истории ; отв. ред. Т. М. Калинина.* – Москва, 2000. – С. 126–133. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Краснікова О. В. Столиця Хозарського каганату як транзитний центр торгівлі Київської Русі з країнами мусульманського Сходу за даними арабських писемних джерел IX–X століть / О. В. Краснікова // *Іст. і політ. дослідж. : наук. журн. / Донец. нац. ун-т, Іст. ф-т ; голов. ред. П. В. Добров.* – 2011. – № 1/2. – С. 290–297. – Бібліогр.: с. 294–297.

Новосельцев А. П. Арабские источники об общественном строе восточных славян IX – первой половины X в. (полюдь) / А. П. Новосельцев // *Древнейшие государства Восточной Европы, 1998 г. / РАН, Ин-т всеобщей истории, Ин-т рос. истории ; отв. ред. Т. М. Калинина.* – Москва, 2000. – С. 400–404. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018133-1.

Новосельцев А. П. Восточные источники о восточных славянах и Руси VI–IX вв. / А. П. Новосельцев // *Древнейшие государства Восточной Европы, 1998 г. / РАН, Ин-т всеобщей истории, Ин-т рос. истории ; отв. ред. Т. М. Калинина.* – Москва, 2000. – С. 264–323. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018133-1.

Новосельцев А. П. К вопросу об одном из древнейших титулов русского князя / А. П. Новосельцев // *Древнейшие государства Восточной Европы, 1998 г. / РАН, Ин-т всеобщей истории, Ин-т рос. истории ; отв. ред. Т. М. Калинина.* – Москва, 2000. – С. 367–379. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018133-1.

Зовнішньополітичні й торговельні контакти Арабського халіфату (феодальної арабо-мусульманської держави) сприяли ознайомленню ісламського світу з теренами Східної Європи. Її географічні контури було окреслено в творах астрономів і географів – Ал-Хорезмі, Ал-Фаргані, Ал-Ідрісі, Ібн-Хордадбеґа, Ібн-Хаукаля, Ібн-Русте та ін. Перші згадки східних авторів про давніх слов'ян, про спосіб життя русів належать до VI–VIII ст., частину з них було узагальнено і доповнено в працях учених IX–X ст.

У статтях процитовано уривки з творів арабських авторів, де містяться повідомлення про водні та сухопутні шляхи сполучення Східної Європи з арабським світом, про походи русів на Кавказ і до Каспійського моря в X–XI ст.

Окрему групу свідчень про русів становить оповідь про три групи (види) русів – ас-Славія, Куйаба, ал-Арсанія. Більш повним і точним є текст Ібн-Хаукаля, в якому зазначено: *«И русов три группы. (Первая) группа, ближайшая к Булгару, и царь их в городе, называемом Куйаба, и он больше Булгара. И группа самая высшая (главная) из них, называют (ее) ас-Славия, и царь их в городе Салау, (третья) группа их, называемая ал-Арсания, и царь их сидит в Арсе, городе их...»*¹.

Також міститься матеріал про використання на Русі на початку X ст. титулу каган (хакан), який носили князі Давньої Русі: *«Правитель русов, – писав автор статті, – принял титул хакан довольно рано,*

¹ Древнейшие государства Восточной Европы, 1998 г. Москва, 2000. С. 316–317.

скорее всего в первой половине или, точнее, в первой трети IX в. Это было время, когда Хазария уже слабела... Принятие русским князем титула хакан явно символизировало его претензии, во-первых, на независимость от Хазарии, а во-вторых, отражало реальное положение русского князя, под властью которого уже должны были находиться другие правители...»¹.

Жужунадзе О. Г. З історії взаємин Київської Русі і Грузії у XII ст. / О. Г. Жужунадзе // Хроніка-2000. – Київ, 2001. – Вип. 43 : Україна–Грузія. – С. 44–55. – Примітки: с. 54–55.

Розглянуто питання про міжнародні події 40–50-х рр. XII ст. Зокрема, автор подав матеріал про підтримку Грузії у боротьбі за церковну незалежність від Візантії руським князем Ізяславом Мстиславичем, онуком Володимира Мономаха.

Також йдеться про шлюб у 1154 р. князя київського із дочкою грузинського царя, що мав скріпити церковно-політичний союз між двома країнами; про прагнення князя Ізяслава до введення нової системи призначення руських митрополитів і звільнення руської церкви від грецького впливу.

Максимов Є. Розповідь про країни слов'ян та русів за відомостями анонімної перської географії X століття / Є. Максимов, С. Максимов // Етнічна історія народів Європи / КНУ ім. Т. Г. Шевченка ; редкол.: І. К. Патриляк (голов. ред.) [та ін.]. – 2013. – Вип. 39. – С. 5–10. – Бібліогр.: с. 9–10.

У статті йдеться про «острів русів», що розглядався у перській та арабській середньовічній географічній літературі як територія, на якій мешкав народ «русів». Найдавніша згадка про «острів» міститься у тексті Ібн-Русте: «А щодо русів, то вони на острові, навкруги нього озеро; острів на якому вони живуть, простором три дні путі, [там] чащоби і хаці; [острів] нездоровий, сирий; якщо поставить якась людина свою ногу на землю, трясеться земля від сирості. В них цар, який зветься хакан-рус» (С. 5).

Також містяться відомості про географічний трактат невідомого перськомовного автора «Книга про межі світу від Сходу до Заходу».

Наведено український переклад фрагментів тексту про країну русів. «На сході від цієї країни, – йдеться в першоджерелі, – знаходяться внутрішні булгари (Bulghar-i andaruni) та частина рӯсів; на півдні від неї – деякі частини моря Гурз та деякі частини країни Рӯм; на заході та півночі від неї скрізь знаходяться пустелі та незаселені землі півночі. Це простора країна, де дуже велика кількість дерев ростуть близько одне до одного (rayvasta). Люди живуть серед дерев та не сіють (kisht) нічого крім проса (arszan). У них немає винограду, але вони мають багато меду, з якого роблять вино та йому подібне...» (С. 8); «Це простора країна, а її мешканці мають поганий характер (badh ṭab), вони незговірливі (badh-rag va nā-sāzanda), виглядають гордовито (shūkh-rīy), забіякувати (sitīza-kār) та войовничі (ḥarb-kun). Вони воюють з усіма невірними (kāfir), які живуть навколо них, та виходять переможцями (bihtar ayand). Їхній король зветься Рус-хакан. Це країна, природа якої дуже багата всім необхідним (для життя). Одна частина (gurih) з них виявляє лицарську гідність (turuvvat)» (С. 9).

Туранли Ф. Стосунки Київської Русі з Азербайджаном у IX–X ст. / Ферхад Туранли // Хроніка-2000. – Київ, 2011. – Вип. 1 : Україна–Азербайджан. – С. 24–31. – Бібліогр.: с. 30–31: карти.

У статті автор наводить декілька фактів з історії встановлення контактів між русами та народами Близького Сходу, зокрема йдеться про торговельно-економічні зв'язки. За висловлюваннями арабського історика Ібн-Фадлана, «в столиці хозар були руські купці, котрі займалися торгівлею, їхні кораблі плавали по Каспійському морю і вони добре знали прикаспійські країни, здавна вели з ними торгівлю» (С. 24).

Також подано інформацію про економічні взаємини Київської Русі із незалежною Азербайджанською державою (889–982 рр.) зі столицею в м. Ердебіль. «Торгівці з Азербайджану, а разом з ними і арабські купці, – зазначено в статті, – їхали через Каспійське море і Волгою та виходили на північні країни, безпосередньо вели торгівлю з Києвом» (С. 26–27).

Міститься матеріал і про військово-політичні суперечки між країнами. «Перший похід русів на Каспійське море... відбувся в 909 р. Вони з 16-ма кораблями вирушили на згадане море та здобули острів Абескун, розташований у південній частині моря, й почали плюндрувати бережні населені пункти» (С. 28–29).

Йдеться про морські набіги русів на мусульманські держави в басейні Каспійського моря в 909, 914 та 944 рр.

Наведено висловлювання азербайджанських істориків Зія Буніятова та Сулеймана Аліярлі про економічні, політичні та культурні взаємини Київської Русі та Східного світу.

Про візантійські, західно- та східноєвропейські джерела

Аріньон Ж.-П. Дипломатичні зв'язки між Візантією та Руссю з 860 по 1043 рр. / Жан-П'єр Аріньон ; пер. В. Каденка // Хроніка-2000. – Київ, 1995. – Вип. 2/3 : Україна–Франція=France–Ukraine. – С. 29–41 : фот. – Примітки: с. 36–41. – (Хроніка I–XIII ст.).

Жан-П'єр Аріньон належить до покоління французьких істориків, які, починаючи з 70-х рр. XX ст., завзято взялися за відродження у французькій історіографії інтересу до політико-дипломатичної історії.

¹ Древнейшие государства Восточной Европы, 1998 г. Москва, 2000. С. 379.

Зокрема, автор нагадав про добре відомі багатьом факти української середньовічної історії – події 860 р., коли руси вперше увійшли в конфлікт із Візантійською імперією. Проаналізувавши текстологічні особливості проповідей патріарха Фотія, Ариньйон дійшов висновку про те, що: «*Руси, що нападають на Константинополь 18 червня 860 р., в жодному разі не приходять з Руської держави, вже заснованої на “шляху з варяг у греки”*». *Ці руси є членами варяго-слов'янського племені, яке зробило чи не останній свій напад і підійшло до столиці Візантії після тривалих і далеких манорів*» (С. 31).

Йдеться і про візантійсько-руські стосунки на початку X ст.: укладення торговельних угод і візит княгині Ольги до Константинополя, хрещення Русі та шлюб Володимира з Анною Візантійською, родинні зв'язки з представниками візантійських правлячих родів за часів Ярослава Мудрого.

Головко О. Б. Давньорусько-польські відносини на початку XIII ст. : (про обставини загибелі галиц.-волин. князя Романа Мстиславича) / О. Б. Головко // Міжнародні зв'язки України : наук. пошуки і знахідки : міжвідом. зб. наук. пр. / АН УРСР, Ін-т історії України ; редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1991. – Вип. 1. – С. 7–10. – Бібліогр.: с. 10.

Головко О. Б. Останній похід князя Романа Мстиславича у джерелах та історичній думці / О. Б. Головко // Укр. іст. журн. – С. 28–47 : іл., фот. – Бібліогр.: с. 42–47.

У статті розглянуто джерела та подано аналіз літератури про історію останнього походу галицько-волинського князя Романа Мстиславича у червні 1205 р. під польське місто Завихост на Віслі.

Викладено думку про те, що князь міг загинути під час зіткнення його дружини з польським військом під проводом князів Лешека I Білого й Конрада Мазовецького. Також наведено аргументи щодо вірогідного поховання тіла галицько-волинського володаря на території князівської резиденції в князівській родинній церкві св. Пантелеймона біля Галича.

У статті згадано здебільшого іноземні середньовічні джерела, в яких містяться повідомлення про ці історичні події, зокрема: «Краківський францисканський рочник», «Великопольська хроніка», «Краківський календар», праці польських істориків Вінцентія Кадлубека, Яна Длугоша, Мацея Стрийковського, французького монаха Альбріка, австрійського історика Йоганна Енгеля та ін.

Роменський О. Хрещені Роси очима візантійців / Олександр Роменський // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна : зб. наук. пр., присвяч. 150-літтю з дня народж. Є. К. Редіна (1863–1908) / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України ; редкол.: Ю. А. Мицик (голова) [та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 509–522. – Бібліогр. в підрядк. прим.

У статті подано свідчення візантійських авторів про поширення християнства серед росів: «Житіє Стефана Суроського», «Житіє Георгія святого Амастридського», «Окружне послання до східних патріархів...» патріарха Фотія, «Житіє імператора Василя» Константина Багрянородного, «Хронографії» Михайла Пселла, «Хронографії» Феофана Сповідника та інших авторів.

Зокрема, згадані джерела висвітлюють такі події, як: «*хрещення верхівки варварів*» (С. 514) після походу росів на Константинополь (860) та прийняття християнства княгинею Ольгою в 957 р., під час її перебування в Константинополі, що «*видається швидше її особистою ініціативою*» (С. 515).

«*Оповіді візантійських авторів про хрещення росів..., – зазначено автором статті, – дозволяють швидше відтворити сукупність їх уявлень про них як типових варварів, ніж реконструювати процес їх християнізації*» (С. 515).

Одну з найважливіших ролей у формуванні зовнішньої політики Русі відігравали вигідні шлюбні союзи. Завдяки такому тактичному кроку відбувалося зближення країни з багатьма європейськими королівствами. Одним із широковідомих був шлюб Анни Ярославни (Анни Київської) із французьким королем Генріхом I. Образ доньки Ярослава Мудрого увічнено в численних літературних творах.

Делорм Ф. Анна Київська. Дружина Генріха I / Філіпп Делорм ; з фр. пер. І. Рябчія. – Київ : Lauras, 2016. – 208 с. : 35 іл. – ISBN 978-966-2449-91-4.

Сент-Емур Ке де (граф). Анна Русинка, королева Франції і графиня Валюа / граф Ке де Сент-Емур ; з фр. переклад І. Франко. – Львів : З друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1909. – 34 с. – (Літературно-наукова бібліотека / видає Укр.-рус. вид. спілка у Львові. Серія 1, ч. 114). – Бібліогр. в підрядк. прим.

***Сент-Емур Ке де.** Анна Русинка, королева Франції і графиня Валюа / Ке де Сент-Емур ; пер. з фр. І. Франка. – Репринт. вид. 1909 р. – Київ : Обереги, 1991. – 36 с. – ISBN 5-7707-1736-X.

Луняк Є. Анна Руська – королева Франції / Євген Луняк. – Київ : Книга, 2012. – 207 с. : іл., табл. – Бібліогр.: с. 200–203 та в підрядк. прим. – Текст першоджерел укр., латин., фр. мовами. – Зміст: Анна Ярославна як об'єкт історичних досліджень і персонаж художніх творів. – С. 14–38 ; Анна Ярославна в світлі історичних джерел. – С. 39–149 ; Життя та діяльність Анни Руської в дзеркалі середньовічних документів. – С. 150–173 ; Історики Франції XVI–XVIII ст. про королеву Анну. – С. 174–199. – ISBN 978-966-8314-69-8.

Чемерис В. Анна Київська – королева Франції / Валентин Чемерис. – Харків : Фоліо, 2016. – 220 с. : іл. – (Історія України в романах). – ISBN 978-966-03-5144-8.

У перелічених виданнях вітчизняні та зарубіжні автори розкривають важливу роль королеви Анни Ярославни в історії Франції: «*Анна Київська... – незамінна ланка довжелезного роду Капетингів... Вона*

дала початок не тільки французькій королівській династії! Нині кров Анни тече у жилах майже всіх монархів Європи...»¹.

Підкреслено, що внесок цієї видатної жінки до французької історії не обмежився справою материнства. Вона відзначалася надзвичайним розумом, брала активну участь у духовному житті суспільства, виступаючи в ролі фундаторки та меценатки для багатьох монастирів і церков Франції: «Вона заснувала в Санлісі церкву з каноником; папи щедро надавали їй свідчення найбільшої довіри, і вона безумовно отримала її за свою вірність...»².

Скандинавські джерела (Саги)

У часи Київської Русі важливим свідченням зв'язків давньоруської держави із зарубіжними країнами стали згадки про давньоруську державу у західноєвропейських історико-літературних пам'ятках та епічній творчості, зокрема у скандинавських сагах.

У багатьох творах цього періоду відтворено важливі події з історії Русі X–XII ст., скандинавсько-руські взаємини, родинні зв'язки часів правління Володимира Святославовича та Ярослава Мудрого.

Слід зауважити, що назви території Київської Русі (Гардаріки), її міст, а також імена князів (конунгів)³ в сагах є руськими. Скандинавський термін «Гардаріки» (давньосканд. Garðaríki або Garðaveldi) означав не лише «країну міст» (градів), але й «відкритих торгово-ремісничих поселень», «країну обцинних центрів». Столицею Гардаріки названо давнє місто Новгород – «Холмгард» чи «Гольмгард» (давньосканд. Hólmgarðr). Київ значився під назвою «Кенугард», («Кіенугард» чи «Кьонугард», давньосканд. – Kenugardar або Kaenugardur), Стара Ладога, місто, яке було важливим політичним центром на півночі Русі – «Альдейгуборг» (давньосканд. Aldeigjuborg) тощо. Прототипами конунгів у творах стали князі Володимир (в сагах – Вальдемар, Вальдімар, давньосканд. – Valdimarr, Valdamarr) та Ярослав (у сагах – Ярицлейв, Ярицлейф, Яризлав, давньосканд. – Jarizleifr, Jaritlafr).

Серед скандинавських творів про землю русів значне місце посідають такі, як: «Сага про Олава Трюгтвасона», «Сага про Гаральда Сігурдарсона», «Сага про Олава Святого», «Сага про Еймунда» та ін. Перші три саги входять до видання «Коло Земне» («Геймскрінгли», давньосканд. Heimskringla), автором якої вважається Сноррі Стурлусон, видатний ісландський письменник і політичний діяч першої половини XII ст.

Перший «руський» епізод «Саги про Олава Трюгтвасона» розповідає про реальну особу, короля Норвегії – Олава Трюгтвасона, який у дитинстві жив на Русі (Гардариці), при дворі Володимира Святославовича: «У царстві Гардаріки правив король на ім'я Вальдемар... В ті роки їхня країна була ще поганською. Мати короля Вальдемара, тоді вже дуже стара й немічна, не підводилася з ліжка, але вона вміла передбачати майбутнє, оскільки мала дар пророцтва, як і багато інших людей поганської віри, які запевняють, ніби їм відомо, що з нами станеться»⁴.

Другий епізод про Олафа, який перебував на службі у великого князя: «Протягом усього часу Олав Трюгтвасон перебував у Гардаріці – король Вальдемар ставився до нього вельми ласкаво, а королева дуже його любила. Король Вальдемар поставив його воєначальником над військами, які він посилав захищати свою країну. Олав брав участь у кількох битвах, і провід над цією армією був у добрих руках. Він утримував за власний кошт дружину воїнів, яку надав у його розпорядження король. Олав ніколи не обмежував свободи своїх підлеглих, і за це вони любили його й шанували»⁵.

Історія шлюбу Ярослава Мудрого та дочки шведського правителя Олафа Шетконунга Інгігерди найповніше представлено в «Сазі про Олава Святого»: «Наступної осені [мабуть, у 1015 р.] посли короля Ярицлейва прийшли до Швеції з Голмгарда на сході. Їм було доручено висунути перед королем Олавом [шведським] вимогу, щоб він виконав домовленість, досягнуту минулого літа [тобто в 1015 р.] й віддав свою дочку Інгігерду за жінку королю Ярицлейвові. Вона [Інгігерда] відповіла їм так: “Якщо я маю вийти заміж за короля Ярицлейва, тоді я вимагаю, щоб моїм весільним дарунком були Альдейгуборг і те графство (jarlsriki), яке йому належить”»⁶. Далі йдеться про дату весілля: «Традиційна ісландська хронологія, яку вважають не надто надійним джерелом для подій XI ст., датує одруження Інгігерди з Ярославом 1019 р... На наш погляд... цю дату слід пересунути на три роки далі в минуле, тобто до 1016 р.»⁷.

Найбагатшою на «руські епізоди» є «Сага про Гаральда Сігурдарсона» («Сага про Гаральда Суворого»), герой якої – король Норвегії (1046–1066), що служив при дворі Ярослава (1031) й допомагав князю

¹ Делорм Ф. Анна Київська. Дружина Генріха I. Київ, 2016. С. 13.

² Луняк Є. Анна Руська – королева Франції. Київ, 2012. С. 191.

³ Конунг (давньосканд. konungr) – військовий вождь, вищий представник родової знаті у скандинавів у період раннього Середньовіччя.

⁴ Прицак О. Походження Русі. Київ, 2003. Т. 2. С. 93–94.

⁵ Там само. С. 97–98.

⁶ Там само. С. 72.

⁷ Прицак О. Походження Русі. Київ, 2003. Т. 2. С. 73; Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ, 2005. Т. 3. С. 461.

у війнах з печенігами «Гаральд став воєначальником над усіма варягами»¹. У 1042 р. одружився з Єлизаветою, дочкою Ярослава Мудрого: «В ту зиму [1043 р.] король Яріцлейв (Ярослав) віддав свою дочку заміж за Гаральда. То була Єлизавета, яку норди називали Еллісів...»². Невдовзі він вирушив на батьківщину і впродовж двадцяти років правив Норвегією.

Цікавою є також «Сага про Еймунда», дія якої повністю відбувалась на Русі. Її герой, ватажок загону норвезьких найманців у князя Ярослава, Еймунд, брав безпосередню участь у бурхливих подіях політичної історії Русі на початку XI ст. Йдеться про міжусобну боротьбу Ярослава з братами після смерті князя Володимира. «Якщо схочете послухатись моєї поради, – мовив конунг Еймунд, – я вам оповім свій замисел, як хочу. Почув я, що вмер Валдамар, король Гардарика, держави східної. Королівство його перейшло тепер до трьох синів, мужів преславних, але королівство він між синами нерівно розділив, бо один дістав більше, ніж інші; один зветься Буризнав (Burizlaf), найстарший, що найбільшу спадщину одержав, другий Яризнав, третій – Вартилав; Буризнав держить Кенугард (Київ), найліпшу частину цілого Гардарика, Яризнав – Голмгард (Новгород), а третій – Палтеску (Полоцьк) з усіма належними округами. Тепер між ними нема згоди, бо той, що одержав найбільшу й найліпшу частину, незадоволений своїм і уважає то за кривду своєї власті, що менше має, ніж батько, і уважає себе пониженим супроти своїх предків»³.

Образ Русі представлено також у працях скандинавських авторів: Якоба Лангебека, Нікуласа Бергссона, Гаука Ерлендсона та ін. Деякі джерела – анонімні.

Бергссон Н. Опис шляхів і перелік міст : [фрагмент] / Нікулас Бергссон // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 221. – Біогр. довідка: с. 221.

Джаксон Т. Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе : тексты, пер., комент. / Т. Н. Джаксон ; РАН, Ин-т всеобщей истории, Ун-т Д. Пожарского ; отв. ред. В. Л. Янин. – Изд. 2-е, в одной кн., испр. и доп. – Москва, 2012. – 303 с. : табл. – (Древнейшие источники по истории народов Восточной Европы). – Источники, лит., сокр.: с. 656–719. – Тексты на рус., англ., латин., нем., норвеж., швед., исланд., датском яз. – Из содерж.: Сага об Инглигах. – С. 63–92 ; Сага о Харальде Прекрасноволосом. – С. 93–106 ; Сага о Хаконе Добром. – С. 107–113 ; Сага о Харальде Серая Шкура. – С. 114–122 ; Сага об Олаве Трюгвасоне. – С. 123–228 ; Сага об Олаве Святом. – С. 229–384 ; Сага о Магнусе Добром. – С. 385–426 ; Сага о Харальде Сигурдарсоне. – С. 427–493 ; Сага об Олаве Тихом, Сага о Магнусе Голоногом, Сага о сыновьях Магнуса, Сага о Магнусе Слепом и о Харальде Гилли, Сага о Хаконе Широкоплечем, Сага о Магнусе Эрлингссоне. – С. 494–516 ; Сага о Сверрире. – С. 517–522 ; Стурла Тордарсон. Сага о Хаконе Хаконарсоне. – С. 523–544. – ISBN 978-5-91244-072-4.

Ерлендсон Г. Опис світу і свята мудрість : [фрагмент] / Гаук Ерлендсон // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 227. – Біогр. довідка: с. 227.

Магнуссон Хакон (?) Настанова : [фрагмент] / Хакон Магнуссон (?) // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 223. – Біогр. довідка: с. 223.

Опис Землі I, II, III : [фрагменти] / Анонім // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 222–223.

Пріцак О. Походження Русі / Омелян Пріцак ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – Київ : Обереги, 1997–.

Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – Київ, 1997. – 1074 с. – Бібліогр. в прим.: с. 737–998. – (Київська бібліотека давнього українського письменства. Студії ; т. 2). – Зі змісту: Сага про Олава Святого. – С. 159, 281, 374, 400 ; Сага про Олава Трюгвасона. – С. 163, 459 ; Сага про Інґлінґів. – С. 236, 267, 271, 275, 28–282, 286, 288, 293, 294, 308, 309, 348 ; Сага про Еймунда. – С. 412–413, 460, 753, 828 ; Сага про Гаральда Сігурдарсона. – С. 446 ; Сага про Інґвара-мандрівника. – С. 456, 460, 463, 479, 483. – ISBN 966-513-100-1.

Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – Київ, 2003. – 1304 с. – Бібліогр.: с. 1170–1191 та в прим.: с. 960–1169. – (Київська бібліотека давнього українського письменства. Студії ; т. 3). – Зі змісту: Саги про Олава Трюгвасона. – С. 43, 62, 91–104, 393, 431, 580, 905, 1171 ; Саги про Олава Святого. – С. 62–91, 116, 117, 139, 163, 429, 580, 889, 902, 905, 976, 1178–1179, 1181 ; Сага про Гаральда Суворого. – С. 121–129, 198 ; Сага про Інґвара-Мандрівника. – С. 400, 430–433, 1032, 1176 ; Сага про Інґлінґів. – С. 401–406, 414, 518, 529, 1022 ; Сага про Олава Трюгвасона й літописне оповідання про Ольгу. – С. 968 ; Сага про Еймунда. – С. 982, 1182 ; Сага про Торвальда-мандрівника. – С. 1176. – ISBN 966-513-215-6.

¹ Пріцак О. Походження Русі. Київ, 2003. Т. 2. С. 123.

² Там само. Т. 2. С. 127–128.

³ Грушевський М. Твори : у 50 т. Львів, 2004. Т. 6. С. 130.

Еймундова сага / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 127–143. – ISBN 966-603-367-4.

Лангебек. Фрагмент стародавнього ісландського історико-географічного твору / Лангебек // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 220–221. – Біогр. довідка: с. 220.

Сага про Олафа Тригвасона / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 118–127. – ISBN 966-603-367-4.

Стурлусон С. *Круг земной* / Снорри Стурлусон ; изд. подготовили: А. Я. Гуревич [и др.]. – Репринт. воспроизв. текста изд. 1980 г. – Москва : Ладомир : Наука, 1995. – 687 с. – (Литературные памятники). – Содерж.: Сага об Инглингах. – С. 11–37 ; Сага о Хальвдане Черном. – С. 38–42 ; Сага о Харальде Прекрасноволосом. – С. 42–67 ; Сага о Хаконе Добром. – С. 67–87 ; Сага о Харальде Серая Шкура. – С. 87–97 ; Сага об Олаве сыне Трюгтви. – С. 97–167 ; Сага об Олаве Святом. – С. 167–378 ; Сага о Магнусе Добром. – С. 378–401 ; Сага о Харальде Суровом. – С. 402–464 ; Сага об Олаве Тихом. – С. 464–467 ; Сага о Магнусе Голоногом. – С. 467–480 ; Сага о сыновьях Магнуса Голоногого. – С. 481–500 ; Сага о Магнусе Слепом и Харальде Гилли. – С. 500–514 ; Сага о сыновьях Харальда Гилли. – С. 514–537 ; Сага о Хаконе Широкоплечем. – С. 538–552 ; Сага о Магнусе сыне Эрлинга. – С. 553–578. – ISBN 5-86218-203-9.

Стурлусон С. Коло земне : [уривки] / Сноррі Стурлуссон // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 225–226. – Біогр. довідка: с. 224.

Які землі є у світі : [фрагмент] / Анонім // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 222–223.

Література про саги

Войтович Л. В. Гольмгард : де правили руські князі Святослав Ігоревич, Володимир Святославич та Ярослав Володимирович? / Л. В. Войтович // Укр. іст. журн. – 2015. – № 3. – С. 37–55.

Глазырина Г. В. Свадебный дар Ярослава Мудрого шведской принцессе Ингигерд : (к вопросу о достоверности сообщения Снорри Стурлусона о передаче Альдейгьюборга/Старой Ладоги скандинавам) / Г. В. Глазырина // Древнейшие государства Восточной Европы : материалы и исслед., 1991 г. / РАН, Ин-т всеобщей истории, Ин-т рос. истории ; А. П. Новосельцев (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1994. – С. 240–244. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-008618-5.

Джаксон Т. Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе : тексты, пер., комент. / Т. Н. Джаксон ; РАН, Ин-т всеобщей истории, Ун-т Д. Пожарского ; отв. ред. В. Л. Янин. – Изд. 2-е, в одной кн., испр. и доп. – Москва, 2012. – 303 с. : табл. – (Древнейшие источники по истории народов Восточной Европы). – Источники, лит., сокр.: с. 656–719. – Тексты на рус., англ., латин., нем., норвеж., швед., исланд., дат. яз. – Из содерж.: Исландские королевские саги. – С. 9–20 ; Королевские саги как исторический источник. – С. 20–23 ; Королевские саги и русская история – С. 23–26 ; Существующие издания фрагментов саг, относящихся к русской истории, неосуществленные проекты и переводы королевских саг на русский язык. – С. 26–32 ; Восточноевропейские сюжеты и мотивы в королевских сагах – С. 32–41 ; Характеристика сводов и рукописей-компиляций королевских саг, включенных в настоящее издание. – С. 41–62. – ISBN 978-5-91244-072-4.

Оляничин Д. До хронології життя Олафа Трігтвісона у зв'язку з його загадковим перебуванням при дворі Володимира Великого / Дмитро Оляничин // Український історик / Укр. іст. т-во ; під заг. ред. Любомира Винара. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1988. – Число 1/4. – С. 58–71. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Скандинавські уявлення про терени України доби вікінгів // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 219–220, 222.

Хведченя С. Давньоісландські саги як джерело з історичної географії : подорож Торвальда Кодранссона у Святу Землю і його перебування на теренах Русі (початок XI ст.) / С. Хведченя // Укр. іст. журн. – 2009. – № 5. – С. 200–214. – Бібліогр.: с. 213–214 (46 назв).

Чйон Г. Русь вікінгів / Гальвор Чйон ; пер. з норвез. Олени Сом-Сердюкової. – 4-е вид. – Ставангер : Saga bok ; Киев : Ант, 2011. – 215 с. : фот., іл., карти. – Бібліогр.: с. 210. – Зі змісту: Русь під владою Рюрика та його нащадків. – С. 11–12 ; Початки Русі. – С. 13–18 ; Місто на межі зникнення й забуття : [Стара Лагода]. – С. 19–22 ; Несторів літопис – розповідь про давню історію Русі. – С. 23–31 ; Олег і Великий південний похід. – С. 32–33 ; Аскольд і Дір. – С. 34–38 ; Ігор Рюрикович. – С. 39–42 ; Ольга, перша християнка на київському престолі. – С. 43–46 ; Шукач пригод – Святослав і розширення Київського князівства до Дунаю. – С. 47–53 ; Володимир – хреститель Русі. – С. 54–67 ; Ярослав Мудрий. – С. 68–72 ; Гардарике та Скандинавія. – С. 81–82 ; Міф про Нора та Гора : [легенда «Відкриття Норвегії»]. – С. 82–85 ; Пе-

реказ Снорі Стурлусона про Одина. – С. 87–92 ; Норвезькі та скандинавські вікінги в Гардарике. – С. 93–97 ; Молоді роки Улава Трюгвасона в Гардарике. – С. 98–109 ; Норвезький король Улав Святий на Русі. – С. 110–120 ; Дитинство Магнуса Доброго в Гардарике. – С. 121–126 ; Гаральд Суворий – звитяжець, який одружився з руською князівною. – С. 127–142 ; Б'ямеланд – казкова країна Півночі. – С. 143–146 ; Норвезько-руські взаємини до 1250 року. – С. 147–152 ; Саги давніх часів про норвезьких вікінгів на Русі. – С. 153–155 ; Сага про подорож Рольфа Пішохода до Гардарике. – С. 156–159 ; Подорож Інгвара Мандрівника. – С. 160–165 ; Розповідь про подорож Еймунда до Гардарике. – С. 166–171 ; Сага про Ода Стрелу, який прожив 300 років. – С. 172–174 ; Сага про Егіля Однорукого й Осмунда Вбивцю Берсерків. – С. 175–176 ; Тор-мод Торфеус і його опис Русі. – С. 177–187 ; Руси в Інгельгаймі 839 року. – С. 188–190. – ISBN 978-966-432-087-7.

Картографія

Територію України княжої доби відображено на старовинних рукописних картах, зокрема на картах арабського географа Ал-Ідрісі (1100–1166), Ербсторській карті світу (XIII ст.), Герфордській карті світу (1280), на портоланах Чорного моря з узбережжям.

Українські землі було позначено на перевиданих картах Клавдія Птолемея¹, починаючи з XIII ст., та згодом включено до майже всіх видань «Географії» вченого (включно до 1730 р.).

Мани. Електронний ресурс

Українські землі на картах світу XII–XV ст. [Електронний ресурс] // Андрій Байцар : [блог]. – Електрон. текст., граф. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/09/xii-xv.html> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.

Одне із перших зображень Львова на карті (карта-портолан 1339 р.) [Електронний ресурс] // Андрій Байцар : [блог]. – Електрон. текст., граф. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/08/1339.html> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.

Персоналії

Фотій

(бл. 820 – бл. 897)

Фотій – визначний церковний та політичний діяч Візантії, константинопольський патріарх, письменник, який сприяв поширенню впливу візантійської церкви на слов'янські землі. Він є автором філологічної праці «Міріобіблон» («Бібліотека»), що містить анотації 280 (переважно прозових) творів, тлумачного словника грецької мови, богословських трактатів.

У проповідях-гоміліях патріарха йдеться про похід Русі на Візантію в 860 р. У мить смертельної загрози, коли руси нищили передмістя Константинополя, Фотій звернувся до його мешканців із проповіддю: *«Народ дикий і суворий, без страху... все руйнує, все нищить... Чи пригадуєте той час незносний, тяжкий, коли прийшли до нас варварські кораблі, дихаючи чимсь суворим, диким, погубельним... Коли вони йшли попри місто, несучи, виставляючи плавців з четами, мовби загрожуючи місту смертю від меча... Коли переляк і темрява опанувала розум, і вухо прислухалося тільки до однієї вістки: варвари перелізли стіну, і вороги опанували місто! І то яке місто! – Місто Константинополь, оздоблене здобиччю з багатьох народів, який народ хоче зробити тебе здобиччю! Ти, що здобував багато трофеїв над ворогами Європи, Азії і Африки, як підняла над тобою тепер спис варварська, проста рука, щоб над тобою поставити трофей!»*².

Твори

Окружное послание Фотия, патриарха Константинопольского, к восточным архиерейским престолом, а именно – к Александрийскому и прочая... : [фрагменты] / Фотий ; пер. П. В. Кузенкова // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. М. В. Бибиков. – Москва, 2010. – Т. 2 : Византийские источники. – С. 132–133 : фот. – Биогр. справка: с. 131–132. – ISBN 978-5-91244-008-3.

[З послання Константинопольського патріарха Фотія ; Про похід Аскольда на Константинополь (860 р.) ; Про Аскольдове хрещення Русі (867 р.)] / Фотій // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 158. – Біогр. довідка: с. 122.

¹ Див. також. розд. 2. С. 41–42.

² Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 158.

Література

Фотій : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 29–34. – ISBN 966-603-367-4.

Брайчевский М. Ю. Неизвестное письмо патриарха Фотия киевскому кагану Аскольду и митрополиту Михаилу Сирину / М. Ю. Брайчевский // Византийский временник : сб. ст. / АН СССР, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1986. – Т. 47. – С. 31–38. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Січинський В. Фотій / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 28–29.

Фотий // Памятники византийской литературы IX–XIV веков / Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького ; отв. ред. Л. А. Фрейберг. – Москва : Наука, 1969. – С. 39–47.

Вілкул Т. Л. Фотій / Т. Л. Вілкул // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України ; Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 317.

Ібн-Хордадбех

(бл. 820 – бл. 912, за ін. дан., 890)

Ібн-Хордадбех (Ібн-Хурдадбег, Абу Ал-Касим Убайдаллах ібн Хурдазбіх) – арабський географ, письменник і мандрівник перського походження. Він – автор праці «Книга шляхів і держав» («Книга шляхів і царств», «Книга шляхів для пізнання держав») (844–848 рр.), в якій міститься багато відомостей про русів і східних слов'ян, зокрема про торговельні маршрути руських купців до південних країн, їхнє перебування в Багдаді.

За свідченням Ібн-Хордадбега, купці-руси, потрапляючи до Арабського халіфату, називали себе християнами: *«Что касается русов, а они – вид славян, то они везут меха бобра, меха черных лисиц и мечи из отдаленных [земель] славян к морю Румийскому, и берет с них десятину властитель Рума. А то идут по [Танису], реке славян, входят в Хамлидж, город хозар, и берет с них десятину их властитель. Затем отправляются к морю Джурджана и выходят на каком-либо облюбованном его берегу, а окружность этого моря – 500 фарсахов. Иногда везут свои товары из Джурджана на верблюдах к Багдаду, и переводят им славянские слуги, и говорят они, что они – христиане и платят джизью»*¹.

Книга путей и государств : [отрывки] / Ибн Хордадбех ; пер. Т. М. Калининой // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; под ред. Т. Н. Джаксон [и др.]. – Москва, 2009. – Т. 3 : Византийские источники. – С. 25–33 : карта. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 24. – ISBN 978-5-91244-006-9.

О русских купцах : [отрывок] / Ибн-Хордадбег // Хрестоматия по истории СССР / сост.: В. И. Лебедев [и др.]. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва, 1951. – Т. 1 : С древнейших времен до конца XVII века. – С. 40–41.

Література

Ібн-Хордадбег : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 26–27. – ISBN 966-603-367-4 ; Відома і чула у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. – Київ, 1993. – С. 140–141.

Домановський А. До локалізації місця збору мита з давньоруських купців (за даними Ібн Хордадбега та Ібн Ал-Факіха) / Андрій Домановський // Укр. іст. зб. / НАН України, Ін-т історії України, Рада молодих вчених ; редкол.: В. Смолій (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2005. – Вип. 8. – С. 9–17. – Бібліогр.: с. 14–17.

Твори

Крюков В. Г. Київська Русь в описах «Віддалених країн» арабського географа другої половини IX ст. Абу Ал-Касима Убайдаллаха ібн Хурдазбіха / В. Г. Крюков // Сходознавство : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського [та ін.] ; голов. ред. Л. В. Матвеева. – Київ, 2006. – № 35/36. – С. 40–65. – Бібліогр.: с. 60–65.

Новосельцев А. П. Арабский географ IX в. Ибн-Хордадбех о Восточной Европе / А. П. Новосельцев // Древнейшие государства Восточной Европы, 1998 г. / РАН, Ин-т всеобщей истории, Ин-т рос. истории ; отв. ред. Т. М. Калинина. – Москва, 2000. – С. 360–366. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018133-1.

¹ Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия. Москва, 2009. Т. 3. С. 30–31

Панчук І. Ібн-Хордадбег : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 57.

Пріцак О. Ібн Хордадбег (Ібн Хурдадбег) / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 1997. – Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – С. 46, 70, 71. – ISBN 966-513-100-1.

Пріцак О. Ібн Хордадбег (Ібн Хурдадбег) / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 2003. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 812, 813, 825, 827, 851, 855–861, 864–867, 869–871, 1149. – ISBN 966-513-215-6.

Плахонін А. Г. Ібн Хордадбег / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 392.

Ібн-Фадлан

(*рр. н. і см. невід.*)

Ахмед Ібн-Фадлан (Ахмед ібн-Фадлан ібн-Аббас ібн-Рашід ібн-Хаммад) – арабський історик, письменник, мандрівник, який подорожував із Багдада через Середню Азію в Поволжя до царя волзьких булгар.

Автор склав «Записку», написану у формі розповіді про свою мандрівку, в якій виклав цінні відомості про природу, життя, побут і релігію хорезмійців, башкир, булгар, хозар і русів (східних слов'ян). Ібн-Фадлан подав етнографічні описи й оповідки про релігійні обряди русів. *«Коли їх човни приходять до міста якїрного, кожен з них виходить з хлібом, м'ясом, молоком, цибулею й напоєм, йде до високого виставленого стовпа з лицем, виробленим подібно до людського; навколо нього менші образи, а ззаду встромлені в землю високі палі. ...Він не минає ані одного образа, щоб не попросити й не помолитися,*

*щоб заступився...»*¹.

Свідчення про «Записку» збереглися в географічному словнику арабського географа Якута ар-Румі. У 1923 р. новий рукопис праці знайшли в Мешхеді (Іран).

Твори

З «Записки» : [урипки] / Ахмед ібн-Фадлан ібн-Аббас ібн-Рашід ібн-Хаммад // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 68–70.

О руссах : [отривки] / Ібн-Фадлан // Хрестоматія по истории СССР / сост.: В. И. Лебедев [и др.]. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва, 1951. – Т. 1 : С древнейших времен до конца XVII века. – С. 42–43.

Рисала : [отривки] / Ібн Фадлан ; пер. Т. М. Калининой // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматія / РАН, Ин-т всеобщей истории ; под ред. Т. Н. Джаксон [и др.]. – Москва, 2009. – Т. 3 : Византийские источники. – С. 67–77. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 65–67. – ISBN 978-5-91244-006-9.

Фототипическая репродукция текста «Книги Ахмеда Ибн-Фадлана» по Мешхедской рукописи / Ибн-Фадлан // Книга Ахмеда Ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921–922 гг. : ст., пер. и коммент. / А. П. Ковалевский. – Харьков, 1956. – С. 311–346.

Література

Ібн Фадлан : [біогр. довідка, урипки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 42–49. – ISBN 966-603-367-4 ; Відома і чути у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. – Київ, 1993. – С. 150–157. – ISBN 5-319-00890-2.

Большаков О. Г. Уточнения к переводу «Записки» Ибн Фадлана / О. Г. Большаков // Древнейшие государства Восточной Европы, 1998 г. / РАН, Ин-т всеобщей истории, Ин-т рос. истории ; отв. ред. Т. М. Калинина. – Москва, 2000. – С. 54–63. – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-018133-1.

Іванов В. Етнокультурна карта евразійського степу за часів Ахмеда ібн Фадлана / Володимир Іванов // Схід. світ. – 1995/1996. – № 2/1 [6, 7]. – С. 86–93 : іл., мапа. – Література: с. 92–93.

Калинина Т. М. Термин «люди дома» («ахл ал-байт») у Ибн Фадлана по отношению к обществу русов / Т. М. Калинина // Древнейшие государства Восточной Европы : материалы и исслед., 1992–1993 гг. / РАН, Ин-т рос. истории ; отв. ред. А. П. Новосельцев. – Москва, 1995. – С. 134–138. – Библиогр.: с. 138–139. – ISBN 5-02-009784-5.

¹ Відома і чути у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. Київ, 1993. С. 152–153.

Ковалевский А. П. Книга Ахмеда Ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921–922 гг. : ст., пер. и коммент. / А. П. Ковалевский. – Харьков : Изд-во Харьков. ун-та, 1956. – 346 с. : ил. – Текст на рус., араб. яз.

Панчук І. Ібн-Фадлан Ахмед : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 56.

Пріцак О. Ібн-Фадлан / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 1997. – Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – С. 129, 348, 473, 475, 809, 981. – ISBN 966-513-100-1.

Пріцак О. Ібн-Фадлан / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 2003. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 339, 565, 910, 1005. – ISBN 966-513-215-6.

Чйон Г. Розповідь Ібн Фадлана / Гальвор Чйон // Русь вікінгів / Гальвор Чйон ; пер. з норвез. Олени Сом-Сердюкової. – 4-е вид. – Ставангер ; Київ, 2011. – С. 191–198. – ISBN 978-966-432-087-7.

Плахонін А. Г. Ібн Фадлан / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 391.

Ал-Масуді

(р. н. невід. – 956)

Ал-Масуді (Масуді, аль-Масуді, аль-Мас'уді) – арабський географ і мандрівник багато подорожував, зібрав чимало матеріалу з історії, географії, етнографії і культури різних народів.

Із понад двадцяти його праць збереглися лише такі твори, як: «Промивальні золота і копальні самоцвітів» (943), «Книга збудження уяви та напутств», або «Книга повідомлень і розсудів» (955) та деякі фрагменти інших.

У своїх працях історик подав не лише географічні відомості станом на 20–50-і рр. X ст., але й інформацію про поділ слов'ян на племена та їхні особливості. Окремо згадував «русів», їхні заняття, суспільний лад, торгівлю, стосунки з іншими народами: «Вони (руси) живуть на одному з узбереж моря Нитас (Чорне море). Вони є великим народом, що не підкоряються ані царю, ані закону»¹.

Описи Ал-Масуді свідчать про велику розгалуженість окремих слов'янських народів, містять відомості про їхню чисельність, державну організацію і культуру ще з дохристиянських часів.

Твори

Золотые копи и россыпи самоцветов (История Аббасидской династии 749–947 гг.) / Абу-л-Хасан Али ибн ал-Хусайн ибн Али ал-Масуди ; сост., пер. с араб., примеч., коммент., указ. Д. В. Микульского. – Москва : Наталис, 2002. – 803 с. : ил. – (Восточная коллекция). – ISBN 5-8062-0058-2.

Аланы на Кавказе : [отрывки] / Масуди // Хрестоматия по истории СССР / сост.: В. И. Лебедев [и др.]. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва, 1951. – Т. I : С древнейших времен до конца XVII века. – С. 28–29.

З «Промивальнь золота» : [урипки] / Абуль Хасан Алі ібн-Хусейна (Аль-Масуді) // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 70–72.

З книги Аль-Масуді «Промивальні золота і копальні самоцвітів» ; Про слов'ян і русів (20–50-і роки X ст.) / Аль-Масуді // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 159–161.

Золотые копи и россыпи самоцветов : [отрывки] / Ал-Мас'уди ; пер. Т. М. Калининой, В. М. Бейлиса // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; под ред. Т. Н. Джаксон [и др.]. – Москва, 2009. – Т. 3 : Византийские источники. – С. 110–118 : карта. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 109–110. – ISBN 978-5-91244-006-9.

Из сочинений Абуль-Хасана Али ибн-Хусейна, известного под прозвищем Аль-Масуди : (писал от 20 или 30 до 50-х гг. X в. по Р. Х.) / Аль-Масуди // Сказания мусульманских писателей о Славянах и Русских : (с половины VII в. до конца X в. по Р. Х.) / собрал, перевел и объяснил А. Я. Гаркави. – Санкт-Петербург, 1870. – С. 117–176. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Книга збудження уяви та напутств : [урипки] / Ал-Масуді // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людиність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 210–211. – Біогр. довід.: с. 210.

¹ Українознав. альм. Київ, 2010. Вип. 2. С. 101.

Література

Масуді : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 53–60. – ISBN 966-603-367-4 ; Відома і чути у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. – Київ, 1993. – С. 161–168. – ISBN 5-319-00890-2.

Бейліс В. М. Аль-Мас'уди о русско-византийских отношениях в 50-х годах X в. / В. М. Бейліс // Международные связи России до XVII в. : сб. ст. / АН СССР, Ин-т истории ; редкол.: А. А. Зимин, В. Т. Папуто. – Москва, 1961. – С. 21–31. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Бороздина А. К. Сведения «Геродота Востока» – арабского историка и географа X в. Абу ал-Хасана Али ибн ал-Хусейна ал-Масуди о печенегах / А. К. Бороздина // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. / Нац. заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: С. А. Слесарев [та ін.]. – Київ, 2010. – Вип. 3. – С. 79–81. – Бібліогр.: с. 81 (25 назв).

Діба Ю. Агіографічне джерело повідомлення ал Мас'уді про споруди, вшановувані у слов'ян / Юрій Діба // Україна : культур. спадщина, нац. свідомість, державність : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; редкол.: М. Литвин (відп. ред.) [та ін.]. – Львів, 2011. – Вип. 20. – С. 254–288. – Бібліогр. в підрядк. прим. – ISBN 978-966-02-5940-9.

Калинина Т. М. Ал-Мас'уди о расселении русов / Т. М. Калинина // Восточная Европа в древности и средневековье : сб. ст. / АН СССР, Ин-т истории СССР ; редкол.: Л. В. Черепнин (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1978. – С. 16–22. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Ковалевский А. П. Аль-Масуди о славянских языческих храмах / А. П. Ковалевский // Вопросы историографии и источниковедения славяно-германских отношений : [сб. ст.] / АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики ; редкол.: В. Д. Королюк (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1973. – С. 80–100. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Ковалевский А. П. Славяне и их соседи в первой половине X в., по данным аль-Масуди / А. П. Ковалевский // Вопросы историографии и источниковедения славяно-германских отношений : [сб. ст.] / АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики ; редкол.: В. Д. Королюк (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1973. – С. 62–79. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Конча С. Руси-луд'ана з праці аль-Мас'уді : етногеогр. інтерпретація / Сергій Конча // Українознав. альм. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; відп. ред. М. Обушний. – Київ, 2010. – Вип. 2. – С. 100–104. – Бібліогр.: с. 104.

Микульский Д. В. Арабский Геродот / Д. В. Микульский. – Москва : Алетей, 1998. – 229 с. : ил. – (Vita memoriae). – Библиогр.: с. 227. – ISBN 5-89321-014-X.

Овчинников О. Народы Центральной Европы за книгой ал-Масуди : (до питання про «державу волинян») / Олександр Овчинников // Схід. світ. – 1995/1996. – № 2/1 [6, 7]. – С. 77–81 : іл. – Література: с. 81.

Панчук І. Аль-Масуді : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 20–21.

Пріцак О. Ал-Масуді / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 1997. – Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – С. 199, 229, 768. – ISBN 966-513-100-1.

Пріцак О. Ал-Масуді / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 2003. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 632, 843, 853. – ISBN 966-513-215-6.

Січинський В. Аль-Масуді / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 22–23.

Плахонін А. Г. Масуді / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 549.

Ібн-Русте

(кінець IX ст. – перша половина X ст.)

Ібн-Русте (Ібн-Руста, Абу Алі Ахмед Ібн Омар Ібн Даста, Ібн-Даста) – арабський географ, письменник і мандрівник.

У великому творі енциклопедичного характеру «Книга дорогоцінних скарбів» («Книга добрих скарбів») (909–913), від якого збереглася тільки 7-а, остання частина, автор подав відомості про народи Східної Європи. Зокрема, відтворив особливості життя і побуту слов'ян, які мешкали на території сучасної України за часів Київської Русі. «На самому початку границі країни слов'ян знаходиться місто під назвою Куяб(?). Шлях в їх країну йде степами, землями бездорожними, через струмки й дрімучі ліси. Країна слов'ян – країна рівна і лісиста; в лісах вони й живуть. Вони не мають ні виноградників, ні нив. З дерева виробляють вони щось подібне до глеків, в яких містяться в них і вулики для бджіл, і мед бджолиний зберігається. Це зветься в них сидж, і один глек містить у собі близько десяти кухлів його. Вони пасуть свиней подібно до овець... Найбільше сіють вони просо. Під час жнив беруть вони просні зерна в ковші,

підіймають їх до неба і говорять: "Господи, ти, що постачав нам їжу [досі], дай і тепер нам її вдосталь. Є в них різні лютні, гусли й сопілки. Їх сопілка два лікті завдовжки, лютня ж їх восьмиструнна..."»¹.

Твори

З «Книги дорогоцінних скарбів»: [урибки] / Абу-Алі Ахмед ібн-Омар ібн-Дада // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 72–75.

[З «Книги дорогоцінних скарбів» Абу Алі Ахмеда Ібн Омар Ібн Дада ; Про слов'ян (30-і роки X ст.)] / Ібн Дада // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 161–164.

Книга дорогих ценностей : [отрывки] / Ибн Русте ; пер. Т. М. Калининой // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; под ред. Т. Н. Джаксон [и др.]. – Москва, 2009. – Т. 3 : Византийские источники. – С. 43–50 : ил. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 43. – ISBN 978-5-91244-006-9.

Об обычаях и образе жизни славян : [отрывок из изд. «Книга драгоценных сокровищ»] / Ибн-Русте // Хрестоматия по истории СССР / сост.: В. И. Лебедев [и др.]. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва, 1951. – Т. 1 : С древнейших времен до конца XVII века. – С. 41–42.

Література

Панчук І. Ібн-Дада Абу Алі Ахмед ібн Омар : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 56.

Пріцак О. Ібн Русте / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 2003. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 870, 938, 1162. – ISBN 966-513-215-6.

Січинський В. [Ібн-Дада] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 22–26.

Плахонін А. Г. Ібн Русте / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 391.

Ібн-Йакуб

(рр. н. і см. невід.)

Ібн-Йакуб (Ібрагім ібн Йакуб, Ібрагім ібн Якуб, Ібрагім бен Якуб ат-Туртуші та ін.) – арабський вчений, дипломат, мандрівник, добре обізнаний з політичними і суспільними реаліями Середньої і Східної Європи.

У середині X ст. відвідав західнослов'янські землі та Русь. Питання історії, релігії та етнографії слов'янських народів висвітлено в «Записках» вченого: «Слов'яни – люди сміливі, здатні до знаходу і якби не було розрізнення серед їх численних і розкиданих племен, то не міг би з їх силами боротися ані один народ в світі. Вони замешкують краї найбагатші оселями і життєвими засобами. Пильнують хліборобства і щодо здобування собі на прожиток переважають всі народи півночі. Крам від них іде морем і суходолом до Русі й Константинополя. А головніші з народів півночі говорять по-слов'янськи...»².

Твори

[З «Записок» Ібн-Якуба. Загальна характеристика слов'ян (60-і рр. X ст.)] / Ібн-Якуб // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 164–165.

Література

Ібрагім Ібн Якуб : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : в 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 87–89. – ISBN 966-603-367-4 ; Відома і чула у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. – Київ, 1993. – С. 193–195. – ISBN 5-319-00890-2.

Панчук І. Ібн-Якуб : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 57.

Січинський В. [Ібн-Якуб] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 26–27.

¹ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 161–162.

² Відома і чула у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. Київ, 1993. С. 195.

Пріцак О. Ібрагім бен Якуб ат-Туртуші / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 2003. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 617, 631, 883, 931, 1136, 1145. – ISBN 966-513-215-6.

Плахонін А. Г. Ібн Й'акуб (Якуб), Ібрагім ібн Й'акуб / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 391.

Ібн-Хаукаль

(рр. н. і см. невід.)

Ібн-Хаукаль (Абуль-Касим Мухаммед) – арабський географ та письменник, що упродовж 30 років мандрував світом.

Автор переробив і доповнив праці арабських вчених Ал-Балхі та Ал-Істахрі та написав «Книгу шляхів і держав» («Книга шляхів та країн», «Книга картини землі») про русів, їхні звичаї, торговельні зв'язки із хозарами, візантійцями і булгарами.

У книзі письменник розповів про три групи русів: кувявія з центром в м. Куйаба (Київ), Арсанія, Артанія, ал-Арсанія (район Тамані) і Славія, Славія (Новгородські землі): *«Русов три вида. [Один] вид их – ближайший к Булгару, а царь их – в городе, называемом Куйаба, и он больше, чем Булгар. А вид самый высокий из них называется Славия, и царь их [живет] в С.ла – городе для них. И вид их [третий] называется ал-Арсания, и царь их [располагается] в*

Арса – городе для них. Люди достигают для торговли Куйабы и ее окрестностей. Что же касается Арса, то я не слышал, чтобы кто-нибудь упоминал, что входил в нее [когда-либо] чужеземец, потому что они убивают каждого, кто ступит на их землю из иноземцев. И вот они спускаются по воде, торгуют и не сообщают ничего о своих делах и своих товарах, и не позволяют никому сопровождать их и входить в их страну. Возят из Арса черных соболей, бурых лисиц, свинец и частично ртуть»¹.

Ібн-Хаукаль згадав про розгром волзьких булгар і хозарів русами близько 969 р.: *«Тепер не залишилося і сліду ані від булгарів, ані від буртасів, ані від хозарів, бо Русь напала і знищила всіх їх, забрала в них всі ті краї і привернула до себе»².*

Твори

[З «Книги шляхів і держав» Ібн-Хаукаля ; Про походи князя Святослава (60–70-і рр. X ст.)] / Ібн-Хаукаль // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 165.

Из «Книги путей и государств» Абуль-Касима Мухаммеда, известного под прозвищем Ибн-Хаукаля : (писал около 976–77 г. по Р. Х.) / Ибн-Хаукаль // Сказания мусульманских писателей о Славянах и Русских : (с половины VII в. до конца X в. по Р. Х.) / собрал, перевел и объяснил А. Я. Гаркави. – Санкт-Петербург, 1870. – С. 214–236. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Книга путей и стран : [отрывки] / Ибн Хаукаль ; пер. Т. М. Калининой // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; под ред. Т. Н. Джаксон [и др.]. – Москва, 2009. – Т. 3 : Византийские источники. – С. 87–94 : фот. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 86–87. – ISBN 978-5-91244-006-9.

Література

Бейліс В. М. Про назву Києва в арабських географів X ст. та спроби її тлумачення в історичній літературі : [про «Книгу шляхів і держав»] / В. М. Бейліс // Укр. іст. журн. – 1960. – № 1. – С. 81–86.

Ібн Хаукаль : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : в 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 90–92. – ISBN 966-603-367-4 ; Відома і чула у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. – Київ, 1993. – С. 196–198. – ISBN 5-319-00890-2.

Калинина Т. М. Сведения Ибн Хаукаля о походах Руси времен Святослава / Т. М. Калинина // Древнейшие государства на территории СССР : материалы и исслед., 1975 г. / АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. В. Т. Пашуто. – Москва, 1976. – С. 90–101. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Коновалова И. Г. Рассказ о трех группах русов в сочинениях арабских авторов XII–XIV вв. : [Ибн-Хаукаль и др.] / И. Г. Коновалова // Древнейшие государства Восточной Европы : материалы и исслед., 1992–1993 гг. / РАН, Ин-т рос. истории ; отв. ред. А. П. Новосельцев. – Москва, 1995. – С. 139–147. – Библиогр.: с. 147–148. – ISBN 5-02-009784-5.

Панчук І. Ібн-Хаукаль : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 56.

¹ Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия. Москва, 2009. Т. 3. С. 94.

² Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 165.

Січинський В. [Ібн-Хаукаль] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 23.

Плахонін А. Г. Ібн Хаукаль / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 391–392.

Константин VII Багрянородний

(905 – 959)

Константин (Костянтин) Багрянородний (Порфірородний, Порфірогенет) – візантійський імператор, історик, етнолог, письменник, який був укладачем енциклопедичних довідників «Про посольство», «Про феми», «Про доблесть і зло» та ін.

Головними творами Константина Багрянородного є твори «Про церемонії візантійського двору» та «Про управління імперією». Перший є основним джерелом інформації про посольство великої княгині київської Ольги до Константинополя, другий – висвітлює, зокрема, історію Київської Русі першої половини X ст., її міжнародні відносини.

Значну увагу Багрянородний приділив росам, їхнім взаєминам із сусідами. «Роси, – писав він, – стурбовані тим, щоб мати мир з починакитами. Адже вони купують у них корів, коней, овець і з цього живуть легше та ситніше...

Але й супроти віддалених від їхніх кордонів ворогів роси взагалі виступити не можуть, якщо не знаходяться в мирі з починакитами, позаяк починакити мають змогу – тим часом, як роси віддалились від своїх – напавши, все у них знищити і пограбувати...»¹.

Особливий інтерес становить опис еколого-географічних реалій краю: Чорного й Азовських морів, Дніпра та його порогів. Роси «підходять до першого порога, іменованого Ессуї, що означає по-роськи і по-слов'янськи “Не спи”... Коли вони пройдуть цей перший поріг... приходять до другого порога, званого по-роськи Улворсі, а по-слов'янськи Островні-прах, що означає в перекладі “Островець порога”... оминають вони і третій поріг, званий Геландрі, що по-слов'янськи означає “Шум порога”, а потім так само – четвертий поріг, величезний, іменований по-роськи Аїфор, по-слов'янськи ж Неасит, оскільки в каміннях порогу гніздяться пелікани...»².

Багрянородному приписують також авторство твору «Життепис імператора Василія», в якому йдеться про його діда – імператора Василія I та про обставини хрещення Русі за князя Аскольда.

Твори

[З книги візантійського імператора Константина VII Порфірогенета (Багрянородного) ; «Про управління імперією» ; Про полюддя у слов'ян (середина X ст.)] / Константин VII Порфірогенет (Багрянородний) // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 164. – Біогр. довідка: с. 65.

О церемоніях візантійського двора : [фрагменти] / Константин Багрянородний ; пер. Г. Г. Литаврина // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматія / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. М. В. Бибииков. – Москва, 2010. – Т. 2 : Византийские источники. – С. 142–171 : фот., ил. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 139–141. – ISBN 978-5-91244-008-3.

Об управлении империей : текст, пер., коммент. / Костянтин Багрянородний ; АН СССР, Ин-т истории СССР, Ин-т славяноведения и балканистики ; под. ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева. – Изд. 2-е, испр. – Москва : Наука, 1991. – 496 с. : табл., карт. – Библиогр.: с. 458–468. – (Древнейшие источники по истории народов СССР). – ISBN 5-02-008637-1.

Прийняття Ельги Русинки : про церемонії Візантійського двору в час прийому княгині Ольги, 957 р.] / Костянтин Багрянородний // Хроніка-2000. – Київ, 2007. – Вип. 67/68 : Хрестителі землі Руської. – С. 384–386 ; Вип. 69/70 : Хрестителі землі Руської. – С. 573–575.

Про печенігів і русів : [уривки з пер. «Про керування державою»] / Константин Багрянородний // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 54–58.

Про управління імперією : [уривки] / Константин Багрянородний // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 178–182. – Біогр. довідка:

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 178–179.

² Там само. Кн. 1. С. 179–180.

С. 177–178 ; Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 120–123. – Біогр. довідка: с. 119–120.

Література

Ко[н]стантин Порфірородний : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 67–78. – ISBN 966-603-367-4.

Левченко М. В. Произведения Константина Багрянородного как источник по истории Руси в первой половине X в. / М. В. Левченко // Византийский Временник : сб. ст. / АН СССР, Ин-т истории ; отв. ред. Е. А. Косминский. – Москва, 1953. – Т. 6. – С. 11–35.

Пріцак О. Константин Багрянородний (Порфирородний, Порфірогенет) / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 1997. – Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – С. 53, 60, 67, 69, 95, 96, 366. – ISBN 966-513-100-1.

Пріцак О. Константин Багрянородний (Порфирородний, Порфірогенет) / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 2003. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 97, 157, 314, 326, 418, 427, 566, 608, 639, 804, 806, 810, 874, 879, 885, 911, 937, 1123, 1142, 1151. – ISBN 966-513-215-6.

Чйон Г. Розповідь імператора про Русь : [Константин VII Багрянородний та трактат «Про управління імперією»] / Гальвор Чйон // Русь вікінгів / Гальвор Чйон ; пер. з норвез. Олени Сом-Сердюкової. – 4-е вид. – Ставангер ; Київ, 2011. – С. 199–202. – ISBN 978-966-432-087-7.

Котляр М. Ф. Константин VII Багрянородний / М. Ф. Котляр // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 5. – С. 40.

Котляр М. Ф. Константин VII Багрянородний / М. Ф. Котляр // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 209.

Лев Діакон

(бл. 950 – після 996)

Лев (Леонтій) Діакон (Диякон) – візантійський історик. Належав до придворних кіл. Брав участь у поході імператора Василя II Болгаробійця проти болгар у 986 р.

Діакон – автор «Історії» в 10-и книгах (написана бл. 986–991), що охоплює 950–976 рр., з окремими екскурсами до 992 р. У творі докладно описано походи київського князя Святослава Ігоровича в Болгарію та його війни з Візантією на Балканах. У своїй праці історик так охарактеризував князя: *«На вигляд він був такий: середній на зріст, не дуже високий, не дуже низький, з густими бровами, з блакитними очима, з плоским носом, з голеною бородою і з густими вусами. Голова у нього була зовсім гола, тільки з одного боку її висіло пасмо волосся, що означало знатність роду; шия кремезна, мідна, плечі широкі та всі інші частини тіла були цілком співмірні, однак виглядав він похмурим і диким. В одному вусі стриміла в нього золота сережка, прикрашена двома перлинами, з рубіном, посеред них установленим. Одяг на ньому був білий, нічим, крім чистоти, від інших не відмінний... Палкий, сміливий, відважний, діяльний... На пропозицію імператора забратися з Мізії (Болгарія) Святослав відповів, що як Візантія не хоче заплатити його втрати – нехай швидше забирається з Європи, бо то їй не належить, і до Азії переходить!»*¹.

Твори

Війни київського князя Святослава з Болгарією і Візантією (971 р.) : [уривки з пр. «Історія»] / Лев Діакон // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 58–67.

[**З книги** візантійського історика Лева Діакона ; Про князя Святослава (970–972 рр.) ; Характеристика слов'ян (970-і рр. X ст.)] / Лев Діакон // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 165. – Біогр. довідка: с. 71.

Історія / Лев Діакон ; АН СССР ; пер. М. М. Копыленко. – Москва : Наука, 1988. – 239 с. : ил. – (Памятники исторической мысли). – ISBN 5-02-008918.

Історія [Електронний ресурс] / Лев Діакон ; пер. Д. Попова // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Електрон. текст. дан. – [Б. м.], 2010. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Diakon_L_P/index.phtml?id=7411 (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Історія : [фрагменти] / Лев Діакон ; пер. М. М. Копыленко // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматія / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. М. В. Бибикив. – Москва, 2010. – Т. 2 : Византийские источники. – С. 190–215 : фот. – Біогр. справка: с. 189–190. – ISBN 978-5-91244-008-3.

Історія : [уривки] / Леонтій Діакон // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 183–188. – Біогр. довідка: с. 182–183.

¹ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 165.

Література

Лев Диякон : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 92–108. – ISBN 966-603-367-4 ; Відома і чути у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. – Київ, 1993. – С. 198–214. – ISBN 5-319-00890-2.

Грацианский М. В. Еще раз об источниках «Истории» Льва Диакона / М. В. Грацианский // Византийский временник / РАН, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: С. П. Карпов (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 2013. – Т. 72. – С. 68–85.

Карышковский П. О. Лев Диакон о Тмутараканской Руси / П. О. Карышковский // Византийский временник / АН СССР, Ин-т истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1960. – Т. 17. – С. 39–51.

Козлов С. А. «Росские» экскурсии Льва Диакона и традиции воинских сообществ в славянском мире / С. А. Козлов // Византийский временник / РАН, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: С. П. Карпов (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 2015. – Т. 74. – С. 102–126.

Иванов С. А. Poleмическая направленность «Истории» Льва Диакона / С. А. Иванов // Византийский временник : сб. ст. / АН СССР, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1982. – Т. 43. – С. 74–80. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Мировоззрение Льва Дьякона [Электронный ресурс] / пер. М. Я. Сюзюмова // Восточная литература : средневек. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2011. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Diakon_L/enkom_P.phtml?id=8102 (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Січинський В. Лев Диякон / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 29–30.

Скржинська М. В. Лев Діакон / М. В. Скржинська // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 72–73.

Бруно Кверфуртський

(974 – 1009)

Бруно Кверфуртський (Бруно з Кверфурта) – німецький мандрівник, єпископ, якого канонізували близько 1025 р. Він – автор творів «Житіє п'ятьох братів-мучеників», «Житіє святого Адальберта-Войтеха, єпископа Празького» і «Лист до короля Генріха II».

На початку XI ст. Бруно Кверфуртський розпочав місіонерську діяльність. У 1008 р. відвідав Київ. Його приїзд припав на часи тяжкої боротьби Русі з печенігами. У «Листі...» німецький мандрівник описав своє перебування при дворі Володимира Святославича і спробу християнізації печенігів: *«П'ять місяців ми пробули між тим народом, обійшли три частини, четвертої не чіпали: звідти вісники старшини прийшли до нас. Близько тридцяти душ стало християнами; за поміччю Божою уложили ми згоду [з Руссю], якої ніхто, як вони казали, не міг, окрім нас, уложити. "Ця згода, – казали вони, – тобою сталася.*

*Якщо вона буде міцною, як ти доводиш, всі ми радо станемо християнами. Як же той князь русів порушить [угоду], мусимо думати тільки про війну, а не про християнство"»*¹.

Твори

Книга о саксонской войне / Бруно // Латиноязычные источники по истории Древней Руси : Германия, IX – первая половина XII в. : [сб. текстов] / АН СССР, Ин-т истории СССР, Ленинград. отд-ние ; сост., пер., коммент., предисл. М. Б. Свердлова. – Москва, 1989. – С. 172–180. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Текст на рус., латин. яз.

Лист до короля Генріха II / Бруно Кверфуртський // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ., 1995. – Кн. 1 : Природа і людинність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 230–232.

Письмо архиепископа Брунона к германскому императору Генриху II [Электронный ресурс] / пер. Н. Оглоблина // Восточная литература : средневек. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2009. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/XI/1000-1020/Bruno_Querfurt/brief_Henrich_II.phtml?id=6938 (дата обращения: 11.12.2017). – Загл. с экрана.

¹ Хроніка-2000. Київ, 2007. Вип. 69/70. С. 577.

Письмо Бруно Кверфуртского к королю Генриху II // Латиноязычные источники по истории Древней Руси : Германия, IX – первая половина XII в. : [сб. текстов] / АН СССР, Ин-т истории СССР, Ленинград. отд-ние ; сост., пер., коммент., предисл. М. Б. Свердлова. – Москва, 1989. – С. 45–56. – Библиогр. в подстроч. примеч.

[**Про своєю** місіонерську діяльність до печенігів і про сприяння цьому князя Володимира] / Бруно [Кверфуртський] // Хроніка-2000. – Київ, 2007. – Вип. 69/70 : Хрестителі землі Руської. – С. 576–578.

Література

Бруно : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 108–109. – ISBN 966-603-367-4 ; Відома і чути у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. – Київ, 1993. – С. 214–216. – ISBN 5-319-00890-2.

Бруно Кверфуртський : [біогр. довідка] // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людина України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 230, 257–258.

Гладилович А. Бруно з Кверфурта / Адольф Гладилович // Хроніка-2000. – Київ, 2007. – Вип. 69/70 : Хрестителі землі Руської. – С. 586.

Гладилович А. «Князь русів, могутній і багатий володар, держав мене місяць у себе...» : (нім. єпископ про Володимира Великого і про хрещення печенігів) / Адольф Гладилович // Альм. Укр. нар. союзу на рік 1988. – Джерсі Сіті ; Нью-Йорк, 1988. – Річник 78. – С. 41–44 ; Хроніка-2000. – Київ, 2007. – Вип. 69/70 : Хрестителі землі Руської. – С. 585–589.

Звіздецький Б. А. Письмове повідомлення початку XI ст. німецького архієпископа-місіонера Бруно про Русь у світлі нових археологічних досліджень / Б. А. Звіздецький // Укр. іст. журн. – 1987. – № 6. – С. 119–124. – Библиогр. в підрядк. прим.

Наливайко Д. [Бруно Кверфуртський] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 55, 56.

Патрило І. З листа єп. Бруно з Кверфурта до короля : [дод. до підрозд. «Християнські риси князя Володимира за Західними джерелами»] / І. Патрило, Б. Балик // Хроніка-2000. – Київ, 2002. – Вип. 49/50 : Київ – свята земля. – С. 320–328.

Січинський В. Бруно з Кверфурта / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 30.

Плахонін. А. Г. Бруно Кверфуртський / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 383.

Тітмар Мерзебургський

(бл. 977 – 1018)

Тітмар (Титмар) Мерзебургський (Мерзебургський) – німецький церковний діяч і хроніст, єпископ із м. Мерзебург, Саксонія (1009–1018). Він – автор латиномовної «Хроніки» у 8 кн. (1012–1018), в якій висвітлюються події 908–1018 рр. у Німеччині та сусідніх з нею країнах. Значна частина цього матеріалу стосується відносин зі слов'янськими народами. Про події в Русі є згадки в 4 та 6 книгах, докладніше – в 7 та 8. У них автор титулував Володимира Великого та Ярослава Мудрого королями. «Він [Володимир Великий] прийняв святу християнську віру, але не прикрасив її добрими ділами, бо був великим і страшним розпусником і завдав важкого удару кволим данайцям (грекам)»¹.

Тітмар спирався на власні спостереження і свідчення безпосередніх учасників подій, що робить його хроніку цінним джерелом знань з історії зовнішньої політики Київської Русі. На підставі оповідей вояків автор описує похід у 1018 р. на Київ польського короля Болеслава I – союзника князя Святополка: «А тим часом Ярослав силою опановує одне місто, що належало його брату, і забирає його мешканців. Місто ж Хитава (Київ), дуже сильне, вороги-печеніги знесилоють частими нападами з намови Болеслава, і зруйновано його великою пожежею. Мешканці його боронили, та скоро мусили піддатись чужій силі, бо король їх втік і покинув, і ... 14/VIII прийняли (місто) Болеслава і свого князя Святополка, якого давно не бачили, – його ласкою і страхом перед нашими придбано весь той край...»².

¹ Альм. Укр. нар. союзу на рік 1988. Джерсі Сіті ; Нью-Йорк, 1988. Річник 78. С. 45.

² Відома і чути у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. Київ, 1993. С. 219.

Твори

[Про короля руського Володимира : уривок з «Хроніки»] / Титмар Мерзебургський // Хроніка-2000. – Київ, 2007. – Вип. 69/70 : Хрестителі землі Руської. – С. 578–580.

Хроніка : в 8 кн. / Титмар Мерзебургський ; изд. подгот. И. В. Дьяконов. – 2-е изд., испр. – Москва : Рус. панорама, 2005. – 255 с. – (Mediaevalia: средневековые литературные памятники и источники). – ISBN 978-5-93165-222-1.

[Хроніка : фрагменти] / Титмар Мерзебургський // Латиноязычные источники по истории Древней Руси : Германия, IX – первая половина XII в. : [сб. текстов] / АН СССР, Ин-т истории СССР, Ленинград. отд-ние ; сост., пер., коммент., предисл. М. Б. Свердлова. – Москва, 1989. – С. 60–103. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Текст на латин., рус. яз. – Биогр. справка: с. 57–60.

Хроніка : [уривки] / Титмар // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 232–233. – Біогр. довідка: с. 232.

Література

Гладилович А. «Він прийняв святу християнську віру...» / Адольф Гладилович // Альм. Укр. нар. союзу на рік 1988. – Джерсі Сіті ; Нью Йорк, 1988. – Річник 78. – С. 44–47 ; Хроніка-2000. – Київ, 2007. – Вип. 69/70 : Хрестителі землі Руської. – С. 589–593.

Назаренко А. В. События 1017 г. в немецкой хронике начала XI в. и в русской летописи : [анализ хронол. рамок, относящихся к событиям, которые описаны в «Хронике», в частности, поход польского короля Болеслава I на Киев] / А. В. Назаренко // Древнейшие государства на территории СССР : материалы и исслед., 1980 г. / АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. В. Т. Пашуто. – Москва, 1981. – С. 175–184. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Назаренко А. В. Титмар Мерзебургский. Хроника / А. В. Назаренко // Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков : тексты, пер., коммент. / А. В. Назаренко ; Ин-т рос. истории РАН ; отв. ред. В. Л. Янин. – Москва, 1993. – С. 131–205. – ISBN 5-02-009519-2.

Наливайко Д. [Титмар Мерзебургський] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 55.

Пріцак О. Титмар Мерзебургський, єпископ, саксонський хроніст / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 1997. – Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – С. 43, 58, 188, 261, 263. – ISBN 966-513-100-1.

Пріцак О. Титмар Мерзебургський, єпископ, саксонський хроніст / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 2003. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 196, 618, 631, 633, 635, 637, 638, 884, 918, 983, 1159. – ISBN 966-513-215-6.

Свердлов М. Б. Известия о Руси в Хронике Титмара Мерзебургского / М. Б. Свердлов // Древнейшие государства на территории СССР : материалы и исслед., 1975 г. / АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. В. Т. Пашуто. – Москва, 1976. – С. 102–113. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Січинський В. Єпископ Титмар Мерзебургський / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 30.

Титмар : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 109–113. – ISBN 966-603-367-4 ; Відома і чути у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. – Київ, 1993. – С. 216–220. – ISBN 5-319-00890-2.

Плахонін А. Г. Титмар Мерзебургський / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 99–100.

Ях'я Антіохійський

(бл. 980 – бл. 1066)

Ях'я Антіохійський – арабський історик і лікар, укладач «Літопису» – продовження «Всесвітньої історії» патріарха Александрійського Євтихія (876–940).

Твір, присвячений подіям 938–1034 рр., містить відомості з історії Сирії й Єгипту, Візантії, Болгарії, а також з життя християнської церкви. Автор подав найдокладнішу інформацію про хрещення Русі (988) та обставини, що передували цій події, зокрема про шлюб князя Володимира із Анною: *«І уложили вони договір поміж себе умову про посвоячення, і оженився цар Русі з сестрою царя Василя, як цей поставив йому умову, щоб він охрестився і вся людність його країв, а то народ великий. І тоді Русь не признавала ні до якого закону і не знала жодної віри. І послав до нього цар Василь пізніше митрополитів і єпископів і ті охрестили царя і всіх, кого містили в собі його землі, і послав до нього сестру свою, і та побудувала багато церков в землі Русі»*¹.

¹ Хроніка-2000. Київ, 2007. Вип. 69/70. С. 580–581.

Твори

***Император** Василий Болгаробойца. Извлечения из летописи Яхъи Антиохийского / Яхъя Антиохийский / изд., пер. и объяснил В. Р. Розен. – Репринт. изд. 1883 р. – Москва : Книга по требованию, [1972]. – 638 с.

Летопись. Ч. 1 [Электронный ресурс] / Яхъя Антиохийский ; пер. В. Р. Розен // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2005. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Yahya/text1.phtml?id=1996> (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Летопись. Ч. 2 [Электронный ресурс] / Яхъя Антиохийский ; пер. В. Р. Розен // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2005. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Yahya/text2.phtml?id=1997> (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Про умову посвячення князя Володимира з візантійським імператором Васи́лієм, 987 р.] / Ях'я Антиохійський // Хроніка-2000. – Київ, 2007. – Вип. 69/70 : Хрестителі землі Руської. – С. 580–581. – (Першоджерела).

Література

Ях'я Антиохійський : [біогр. довідка, уривки з пр.] / пер. Михайла Грушевського // Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 113–116. – ISBN 966-603-367-4 ; Відома і чу́та у всіх кінцях землі : друга половина IX – перша половина XII ст. / упоряд. О. І. Гуржій. – Київ, 1993. – С. 220–222. – ISBN 5-319-00890-2.

Панчук І. Яхія Антиохійський : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 142.

Котляр М. Ф. Ях'я Антиохійський / М. Ф. Котляр // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 10. – С. 768.

Адам Бременський

(р. н. невід. – бл. 1080)

Адам Бременський – римо-католицький священник, німецький хроніст, автор праці «Діяння архієпископів гамбурзької церкви» («Історія гамбурзьких єпископів», «Хроніка архієпископів гамбурзької церкви», «Діяння гамбурзьких єпископів») у 4 кн. (бл. 1075), в якій велику увагу приділив географічним описам Північної і Північно-Східної Європи.

«Хроніка» А. Бременського також є джерелом з вивчення зовнішньої політики Володимира Святославича, Ярослава Мудрого та їхніх нащадків, міжнародних зв'язків Київської Русі в XI ст. Головне місто Русі – Київ – автор назвав окрасою Півночі, суперником Константинополя: «Її столицею є місто Києв, який змагається зі скіпетром Константинополя, уславленою прикрасою Греції»¹.

У праці А. Бременського міститься чимало інформації про флору і фауну Русі, родючість її земель.

Твори

Діяння архієпископов гамбургской церкви / Адам Бременский // Латиноязычные источники по истории Древней Руси : Германия, IX – первая половина XII в. : [сб. текстов] / АН СССР, Ин-т истории СССР, Ленинград. отд-ние ; сост., пер., коммент., предисл. М. Б. Свердлова. – Москва, 1989. – С. 130–158. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Текст на латин., рус. яз. – Биогр. справка: с. 127–130.

Діяння архієпископов гамбургской церкви [Электронный ресурс] / Адам Бременский ; пер. с латин., коммент. И. В. Дьяконова // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2012. – Загл. с экрана.

Ч. 1. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus/adam_br_3/frametext1.htm (дата обращения: 10.12.2017).

Ч. 2. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus/adam_br_3/frametext2.htm (дата обращения: 10.12.2017).

Ч. 3. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus/adam_br_3/frametext3.htm (дата обращения: 10.12.2017).

Ч. 4. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus/adam_br_3/frametext4.htm (дата обращения: 10.12.2017).

Діяння архієпископів гамбурзької церкви : [уривки] / Адам Бременський // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. –

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 236.

Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 236–237. – Біогр. довідка: с. 235.

Література

Наливайко Д. [Адам Бременський] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 54.

Панчук І. Адам Бременський : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 19.

Пріцак О. Адам Бременський / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 1997. – Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – С. 42, 182, 194, 215, 232, 271, 289, 400, 401, 437, 458, 459, 462, 463, 530, 565, 571, 574, 581, 704, 814, 823, 824, 831, 832, 871. – ISBN 966-513-100-1.

Пріцак О. Адам Бременський / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 2003. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 62, 78, 120, 263, 479, 491–494, 510, 512, 554, 565, 602, 623, 632, 633, 635, 638, 656, 683, 713, 714, 815, 881, 882, 888, 902, 964, 972, 980, 1031, 1094, 1104, 1152, 1159, 1179. – ISBN 966-513-215-6.

Плахонін А. Г. Адам Бременський / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 34.

Аль-Бекрі

(1014 – 1094)

Аль-Бекрі (Аль-Бакрі) – арабський географ та історик. До нашого часу дійшли дві його праці: «Муджам-маістаджам» – словник арабських назв, що зустрічаються у поетів, істориків і в переказах, та «Книга шляхів і держав» («Книга шляхів і країн», «Книга доріг і королівств»), в яких представлено описи шляхів, що з'єднують відомі міста й країни.

Окрім географічних описів, остання праця містить інформацію про слов'янські народи, їхню культуру, політичний устрій, звичаї та обряди: «Слов'яни люди сміливі і наступальні й якщо не було розділеності їх внаслідок багаточисельних розгалужень їх колін і розкиданості їх племен, то не зрівнявся б з ними в силі жоден народ у світі. Вони населяють країни найбагатшіх домівками і життєвими припасами. Вони запопадливі в землеробстві і в здобуванні собі прожитку й переважають у цьому всі народи півночі...»¹.

Під час написання праці Аль-Бекрі використовував джерела арабських авторів: Ібн-Якуба, Ал-Масуді, Ібн-Русте, Ал-Удрі та ін.

Твори

Книга шляхів і країн : [уривки] / Аль-Бакрі // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 212–214.

Перевод отрывка 8 по Константинопольской рукописи ; Перевод отрывка 9 из рукописи Гаянгоса [Электронный ресурс] / Ал-Бекри ; пер. А. Куника // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2005. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/X/Bekri/frametext.htm> (дата обращения: 11.12.2017). – Загл. с экрана.

Література

Аль Бекрі : [біогр. довідка] // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 211–212.

Мартиняк І. Опис слов'янських країн і народів у «Книзі доріг і королівств» Аль-Бекрі / Ірина Мартиняк // Українознавство. – 2016. – Число 1 (58). – С. 223–233. – Бібліогр.: с. 232–233 (14 назв.).

Михайло Пселл

(1018 – бл. 1078)

Михайло (Михаїл) Пселл – візантійський політик, вчений, філософ, історик, автор одного з найвизначніших творів візантійської історіографії – «Хронографії».

На основі великої кількості фактографічного матеріалу та відомостей, викладених Михайлом Пселлом з погляду очевидця, у книзі висвітлено події столітньої доби Візантії – з 976 до 1075 рр. Зокрема, відтворено чимало фрагментів, що стосуються росів та їхньої тактики ведення бою: «Варвари снарядили супроти нього [імператора Михаїла VI] військо; обравши морський шлях, вони наробили десь у глибині своєї країни лісу, витесали човни, маленькі й більші, і поступово, здійвши все в таємниці, зібрали великий флот... Варвари згуртувались і спорядились до битви... Немов покинувши постій і табір, вийшли із супротивної... гавані, відійшли на значну відстань від берега, вирівняли всі кораблі

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 212.

в одну лінію, перегородили море від однієї гавані до другої і, таким чином, могли вже і... нападати, і... напад відбити... Варвари розділилися, оточили з усіх боків кожну з триєр і почали знизу списами дірявити роменські кораблі...»¹.

Твори

Хронографія / Михаил Пселл ; пер., ст. и примеч. Я. Н. Любарского. – Москва : Наука, 1978. – 319 с. : ил., портр. – (Памятники исторической мысли). – Библиогр. в примеч.: с. 264–301 и в подстроч. примеч.

Хронографія : [фрагменты] / Михаил Пселл ; пер. Я. Н. Любарского // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; сост. М. В. Бибииков. – Москва, 2010. – Т. 2 : Византийские источники. – С. 236–245 : фот., ил. – Биогр. справка: с. 234–236. – ISBN 978-5-91244-008-3.

Хронографія : [урипки] / Михайл Пселл // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 189–193. – Біогр. довідка: с. 188–189.

Література

Любарский Я. Н. Исторический герой в «Хронографии» Михаила Пселла / Я. Н. Любарский // Византийский временник / АН СССР, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1969. – Т. 30. – С. 73–93. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Любарский Я. Н. Михаил Пселл. Личность и мировоззрение : (некоторые итоги и проблемы изучения) / Я. Н. Любарский // Византийский временник : сб. ст. / АН СССР, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1972. – Т. 33. – С. 92–114. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Медведев И. П. Малоизвестный проект первого издания «Хронографии» Михаила Пселла / И. П. Медведев // Византийский временник : сб. ст. / РАН, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: С. П. Карпов (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 2001. – Т. 60. – С. 183–191.

Михаил Пселл // Памятники византийской литературы IX–XIV веков / Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького ; отв. ред. Л. А. Фрейберг. – Москва, 1969. – С. 133–155.

Абу Хамід ал-Гарнаті

(1080 – 1169)

Абу Хамід ал-Гарнаті – іспано-арабський письменник, місіонер і мандрівник, який відвідав країни Північної Африки, Близького Сходу, Середньої Азії, Східної і Центральної Європи.

У 1135 р. Абу Хамід ал-Гарнаті піднявся по р. Волзі до м. Булгар, де жив деякий час. У 1150 р. вирушив на Русь. Свої враження від перебування в інших країнах світу він описав у книгах подорожей «Вибірки спогадів про чудеса країн», «Подарунок умам і вибірки з чудес».

Ці твори – важливе джерело знань з історії Київської Русі. Вони містять відомості про річки Волгу та Дон, Русь, Київ та про форми торгівлі, побуту слов'ян тощо. *«Когда я поехал в страну славян, – писав мандрівник, – то выехал из Булгара и плыл на корабле по реке славян. А вода ее черная, как вода моря Мраков, она будто чернила, но притом она сладкая, хорошая, чистая. В ней нет*

*рыбы, а есть большие черные змеи, одна на другой, их больше, чем рыб, но они не причиняют никому вреда. И есть в ней животное вроде маленькой кошки с черной шкурой, зовут его водяным сободем. Его шкуры вывозят в Булгар и Саджсин, а водится он в этой реке. Когда я прибыл в их страну, то увидел, что эта страна обширная, обильная медом и пшеницей и ячменем и большими яблоками, лучше которых ничего нет. Жизнь у них дешева...»*²

Твори

Выборка воспоминаний о чудесах стран : [отрывки] [Электронный ресурс] / Абу Хамид ал-Гарнаті ; пер. О. Г. Большакова // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2003. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus4/Garnati/frame1.htm> (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Подарок умам и выборки диковинок : [отрывки] [Электронный ресурс] / Абу Хамид ал-Гарнаті ; пер. О. Г. Большакова // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2003. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus4/Garnati/frame2.htm> (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

¹ Людина і довкілля: антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 190–191.

² Абу Хамид ал-Гарнаті. Ясное изложение некоторых чудес магриб // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада. URL: <http://www.vostlit.info/Texts/rus4/Garnati/frame1.htm> (дата обращения: 10.04.2017).

Путешествие Абу Хамида ал-Гарнати в Восточную и Центральную Европу (1131–1153 гг.) / Абу Хамид ал-Гарнати ; пер. с араб., вступ. ст. и примеч. О. Г. Большакова ; ист. коммент. А. Л. Монгайта. – Москва : Наука, 1971. – 137 с.

Література

Плахонін А. Г. Гарнаті / А. Г. Плахонін // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 95.

Плахонін А. Г. Гарнаті, Абу Хамід ал-Гарнаті / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 56.

Комніна Анна

(бл. 1083 – бл. 1153)

Анна Комніна – історик, знавець філософії, теології, риторики, політичний діяч, донька візантійського імператора Олексія I Комніна.

Твір «Алексиада», написаний Анною в 40-х рр. XII ст., висвітлює історію Візантії другої половини XI – початку XII ст. Видання містить цінні відомості про взаємини імперії з північними народами – скіфами, печенігами: *«Вигнані, таким чином, з областей Македонії та Філіппополя, скіфи знову повернулись на береги Істру, облаштувалися там і взялися грабувати нашу землю -з такою свободою, немов би вона була їхньою власністю...»*¹.

Твори

Алексиада : [отрывки] / Анна Комнина // Памятники византийской литературы IX–XIV веков / Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького ; отв. ред. Л. А. Фрейберг. – Москва, 1969. – С. 180–188. – Биогр. справка: с. 179.

Алексиада / Анна Комнина ; пер. с греч. Я. Н. Любарского. – Санкт-Петербург : Алетей, 1996. – 704 с. – Библиогр.: с. 649–633, 697–703. – ISBN 5-89329-006-X.

Алексиада : [уривки] / Анна Комніна // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 194–197.

Література

Анна Комніна : [біогр. довідка] // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 193–194.

Любарский Я. Н. Замечания к хронологии XI книги «Алексиады» Анны Комниной / Я. Н. Любарский // Византийский временник / АН СССР, Ин-т всеобщей истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1963. – Т. 23. – С. 47–56.

Любарский Я. Н. Об источниках «Алексиады» Анны Комниной / Я. Н. Любарский // Византийский временник / АН СССР, Ин-т истории ; редкол.: З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1964. – Т. 25. – С. 99–120.

Галл Анонім

(кінець XI ст. – початок XII ст.)

Галл Анонім – польський хроніст, автор твору латинською мовою «Хроніка і діяння князів або правителів польських» (бл. 1113–1116 рр.). Автор подав загалом достовірний опис історії Польщі X–XII ст.

Хроніка містить матеріал про зв'язки Польщі з Київською Руссю. Найбільше відомостей про тогочасні українські землі міститься в описі походу Болеслава Хороброго на Київ у 1018 р. та в оповіді про міжусобну боротьбу на Русі. *«Случилось, что в одно и то же время король Болеслав вторгся в Русь, а король русских – в Польшу. Ничего не зная друг о друге, они разбили свои лагеря каждый на чужом берегу протекавшей между ними пограничной реки...»*².

Вперше працю було видано у Гданську в 1749 р.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 195.

² Галл Аноним. Хроника и деяния князей или правителей польских. Москва, 1961. С. 40.

Твори

Хроника и деяния князей или правителей польских / Галл Аноним ; АН СССР, Ин-т истории, Ин-т славяноведения ; предисл., пер. и примеч. Л. М. Поповой. – Москва, 1961. – 171 с. – (Памятники средневековой истории народов Центральной и Восточной Европы).

[«**Хроника** и деяния князей или правителей польских» : фрагменты] / Галл Аноним // Польские латиноязычные средневековые источники : тексты, пер., коммент. / Н. И. Щавелева ; АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. В. Л. Янин. – Москва, 1990. – С. 42–56. – Текст на латин., рус. яз. – ISBN 5-02-009442-0.

Хроніка і діяння князів чи правителів польських : [уривки] // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 249–250. – Біогр. довідка: с. 248–249.

Література

Панчук І. Галл Анонім : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 42.

Щавелева Н. И. Хроника Галла Анонима / Н. И. Щавелева // Польские латиноязычные средневековые источники : тексты, пер., коммент. / Н. И. Щавелева ; АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. В. Л. Янин. – Москва, 1990. – С. 32–38. – Библиогр.: с. 38–42. – ISBN 5-02-009442-0.

Ал-Ідрісі

(1100 – 1165)

Мухаммад Ал-Ідрісі – арабський географ та мандрівник. Близько 1138 р. жив при дворі короля Сицилії Рожера II (1130–1154). За дорученням короля організовував низку експедицій до Європи, Азії, Африки, за результатами яких було складено велику карту світу у вигляді срібної півкулі на папері.

На карті Ал-Ідрісі подано не тільки територіальне розміщення України, а й вперше вказано назву «Rusia» (Русія, Русь). Крім того, позначено та підписано річки – Дніпро, Дністер, Дунай, а також Київ (Кіау) та інші українські міста.

Ал-Ідрісі написав географічну енциклопедію, пов'язану з мапою – «Книга Рожера» («Китаб Руджжар»), що має повну назву: укр. – «Книга розради для того, хто прагне подорожувати по областях», «Книга стомленого у мандрах по областях» ; рос. – «Отрада страстно желающего пересечь землю», «Развлечение страстно желающего странствовать по землям» ; араб. – «Нузхат ал-муштак фи-хтирак ал-афак». Значну частину книги, яку автор закінчив у 1154 р., присвячено описам Чорного моря і Східної Європи.

На карті та в коментарях географ вперше згадав м. Ужгород (під назвою Гункбар).

Твори

Отрада страстно желающего пересечь землю : [отрывки] / Ал-Идриси ; пер. И. Г. Коноваловой // Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматия / РАН, Ин-т всеобщей истории ; под ред. Т. Н. Джаксон [и др.] – Москва, 2009. – Т. 3 : Византийские источники. – С. 129–136 : карта. – Библиогр. в подстроч. примеч. – Биогр. справка: с. 127–129. – ISBN 978-5-91244-006-9.

Развлечение страстно желающего странствовать по землям : [о Восточном Причерноморье и Юго-Восточной окраине русских земель : фрагменты] [Электронный ресурс] / Мухаммад ал-Идриси ; пер. В. М. Бейлиса // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2011. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Idrisi/frametext2.htm> (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Мапи. Електронні ресурси

Карта арабського географа Ідрісі, XII ст. // Хроніка-2000. – Київ, 1992. – Вип. 2 : Наш край. – С. 24–25.

Карта мира Аль-Идриси середины 12 века [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст., картогр. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=32 (дата обращения: 11.12.2017). – Загл. с экрана.

Карта мира Аль-Идриси середины 12 века [Электронный ресурс] // Страница старых карт. – Электрон. текст., картогр. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступа: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=34 (дата обращения: 11.12.2017). – Загл. с экрана.

Назва «Rusia» (Русія, Русь) на карті світу (1154 р.) арабського географа Абу-Абдаллага Мухаммеда аль-Ідрісі [Електронний ресурс] // Андрій Байцар : [блог]. – Електрон. текст., картогр. дані. – [Б. м.],

2017. – Режим доступа: <http://baitsar.blogspot.com/2017/08/rusia-1154-p.html> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.

Харин Е. А. Карта Идриси [Электронный ресурс] / Е. А. Харин // Журнал «Самиздат» : [сайт]. – Электрон. текст., картогр. дан. – [Б. м.], 2011 – Режим доступа: http://zhurnal.lib.ru/h/harin_e_a/idrisy.shtml (дата обращения: 11.12.2017). – Загл. с экрана.

Література

Бейлис В. М. Ал-Идриси (XII в.) о Восточном Причерноморье и Юго-Восточной Украине русских земель / В. М. Бейлис // Древнейшие государства на территории СССР : материалы и исслед., 1982 г. / АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. В. Т. Пашуто. – Москва, 1984. – С. 208–228. – Библиогр. в подстроч. примеч.

Коновалова И. Г. Ал-Идриси о странах и народах Восточной Европы : текст, пер., коммент. / И. Г. Коновалова ; РАН, Ин-т всеобщей истории. – Москва : Вост. лит., 2006. – 328 с. – (Древнейшие источники по истории Восточной Европы). – ISBN 5-02-018534-5.

Коновалова И. Г. Сведения о Карпато-Днестровских землях в сочинении Ал-Идриси «Нузхат ал-муштак фи-хтирак ал-афак» / И. Г. Коновалова // Древнейшие государства на территории СССР : материалы и исслед., 1990 г. / АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. А. П. Новосельцев. – Москва, 1991. – С. 11–57. – Библиогр.: с. 108–115 и в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-008577-4.

Коновалова И. Г. Сведения о связях Древней Руси и Болгарии в сочинениях Ал-Идриси (XII) / И. Г. Коновалова // Восточная Европа в древности и средневековье : проблемы источниковедения : тез. докл., Москва, 18–20 апр. 1990 г. / АН СССР, Ин-т истории СССР ; редкол.: А. П. Новосельцев (отв. ред.) [и др.]. – Москва, 1990. – С. 62–64.

Плахонін А. Північно-Західне Причорномор'я в «Нузхат ал-муштак» ал-Ідрісі: спроба географічного аналізу історичного джерела / Андрій Плахонін // Історіографічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2000. – Вип. 10, ч. 1. – С. 449–459. – Бібліогр.: с. 456–459 (52 назви).

Пріцак О. Ал-Ідрісі / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 1997. – Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – С. 212, 292, 293, 295, 296, 299, 524, 526. – ISBN 966-513-100-1.

Пріцак О. Ал-Ідрісі / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак. – Київ, 2003. – Т. 2 : Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 127, 552, 871, 930, 931, 976. – ISBN 966-513-215-6.

Плахонін А. Г. Ідрісі (ал-Ідрісі) / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 419.

Нізамі

(бл. 1141 – бл. 1209)

Нізамі Гяножеві (Генджеві) – класик поезії Сходу, мислитель. Його основний твір – «П'ятериця» («Хамсе») складається з 5-и поем: «Скарбниця таємниць» (1173–1180), «Хосров і Ширін» (1181), «Лейлі і Меджнун» (1188), «Сім красунь» (1197) та «Іскендернаме» (бл. 1203).

У поемі «Іскендернаме» багато епізодів присвячено сміливості та нескореності слов'янського племені, масовому героїзму русинів проти війська Македонського:

*Рум, узнавши, что рус мощен, зорок, непрост,
Мир увидел павлином, свернувшим свой хвост...¹
И от выкриков русов, от криков погони,
Заартачились, дыбились румские кони.
Кто бесстрашен, коль с ним ратоборствует рус?
И Платон перед ним не Платон – Филатус...²
Новый выступил рус, не похожий на труса,
Со щитом – принадлежностью каждого руса...³*

Твори

Гянджеви Низами. Собрание сочинений : в 5 т. / Низами Гянджеви ; редкол.: Р. Алиев [и др.]. – Москва : Худож. лит., 1985– .

Т. 5 : Искендер-наме : в 2 кн. / пер. с фарси К. Липскерова. – Москва, 1986. – 782 с. : ил.

¹ Гянджеви Низами. Собрание сочинений : в 5 т. Москва, 1986. Т. 5. С. 374.

² Там само. Т. 5. С. 378.

³ Там само. Т. 5. С. 380.

Література

Алієва З. Аспекти орієнтальних захоплень М. Гулака та О. Навроцького : (уринок) : русини-роксолани у поемі Нізамі Генджеві «Іскендернаме» / Заміна Алієва // Хроніка-2000. – Київ, 2011. – Вип. 1 (87) : Україна – Азербайджан. – С. 195–209.

Ібн-ал-Асір Алі

(друга половина XII ст. – перша чверть XIII ст.)

Ібн-ал-Асір Алі – арабський історик і теолог. Виконував урядові доручення до Багдадського уряду, багато працював над історією і магометанською теологією. Після себе залишив літопис, в якому зокрема йдеться про Київську Русь.

У праці Ібн-ал-Асіра Алі наведено дані про похід полководців Чингісхана – Джебе і Субутая – в Європу й про битву з їхнім військом руських князів і половців на р. Калці. «Захопивши країну кипчаків, татари в 620 (1223) р. пішли походом проти руських. Останні з'єдналися, щоб дати бій, з кипчаками, яких багато виселилось в їхню країну. Вони разом виступили назустріч татарам, щоб наздогнати їх, поки ті не вступили на руську територію. При їх наближенні татари відступали і були переслідувані ворогом, який думав, що вони не намілять битися з ним»¹.

Твори

[З літопису Ібн-ал-Асіра ; Похід полководців Чингісхана – Джебе й Субудая в Європу (1223 р.)] / Ібн-ал-Асір // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 166–167.

Похід полководців Чингіс-хана – Джебе й Субутая ; битва на р. Калці (1223 р.) : [уринок] / Ібн-ал-Асір // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 166–167.

Література

Камолиддин Ш. Ибн ал-Асир и его труд «Ал-каmil фи-т-та'рих» [Электронный ресурс] / Ш. Камолиддин // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2013. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus/Athir_4/framevved.htm (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Панчук І. Ібн-ал-Асір Алі : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 56.

Кадлубек Вінцентій

(бл. 1150 – 1223)

Вінцентій (Вінцент) Кадлубек – польський хроніст, краківський єпископ, автор праці «Польська хроніка», в якій викладено історію Польщі до 1202 р.

У Хроніці є чимало повідомлень про Русь та Східну Європу, які умовно можна розділити на три частини. Перша частина – інформація про Русь та русько-польські відносини до початку XII ст., друга частина містить відомості, що стосуються періоду середини XII ст., третя – інформацію про події 80–90-х рр. XII ст. Єпископ є безпосереднім учасником багатьох подій, зафіксованих у хроніці.

Твори

[«Хроніка» Кадлубека : фрагменти] / Винцентий Кадлубек // Польские латиноязычные средневековые источники : тексты, пер., коммент. / Н. И. Щавелева ; АН СССР, Ин-т истории СССР ; отв. ред. В. Л. Янин. – Москва, 1990. – С. 86–112. – Текст на латин., рус. яз. – ISBN 5-02-009442-0.

Польская хроника [Электронный ресурс] / Винцентий Кадлубек ; пер. Н. И. Щавелевой // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2010. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Kadlubek_Vinc/framefmetext.htm (дата обращения: 10.09.2017). – Загл. с экрана.

Література

Головко А. Б. Юго-Западная Русь XII в. в хронике краковского епископа Винцентия Кадлубека / А. Б. Головко // Минувле і сучасне Волині / Луцьк. держ. пед. ін-т ім. Лесі Українки [та ін.] ; відп. ред. Н. В. Бурчак [та ін.]. – Луцьк, 1988. – Ч. 1. – С. 120–122.

¹ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 167.

Головко О. Б. Київська Русь на сторінках хроніки В. Кадлубека / О. Б. Головко // Укр. іст. журн. – 1993. – № 4/6. – С. 27–37. – Бібліогр. : с. 35–37.

Панчук І. Кадлубек Вінцентій : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 59.

Флоря Б. Н. Тема вибора правителя в хроніке Винченца Кадлубки / Б. Н. Флоря // Славянський альманах, 2006 / РАН, Ін-т славянознавства. – Москва, 2007. – С. 70–80. – Бібліогр.: с. 79–80.

Щавелева Н. И. Хроніка магістра Винченція Кадлубка / Н. И. Щавелева // Польские латиноязычные средневековые источники : тексты, пер., коммент. / АН СССР, Ін-т історії СССР ; отв. ред. В. Л. Янин. – Москва, 1990. – С. 76–83. – Бібліогр.: с. 83–85. – ISBN 5-02-009442-0.

Головко О. Б. Вінцентій Кадлубек / О. Б. Головко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 570–571.

Карпіні Джованні да Плано

(бл. 1182 – 1252)

Джованні да Плано Карпіні (Плано Карпіні, Джованні да Пьяно дель Карпіне) – італійський мандрівник, католицький чернець, який залишив записки про свої подорожі «Книга про татар» та «Історія монголів, яких ми називаємо татарами».

У них Карпіні подав відомості про Монголію та інші країни, які він відвідав у 1245–1247 рр. за дорученням Папи Римського Інокентія IV.

Праці є важливим джерелом з історії ординських завоювань, в т. ч. й на території Східної Європи. Значний інтерес становлять свідчення Карпіні про часті наскоки литовців на зруйновану й знекровлену татарами Русь: «*Ми постійно їхали [до Києва] у смертельній небезпеці через литовців, які таємно й часто, наскільки можуть, роблять наскоки на землю Русю, і особливо в тих місцях, які ми повинні були проїздити; оскільки ж більша частина людей Русії була перебита татарами або відведена в полон, то вони не можуть дати їм (татарам – Д. Н.) належної відсічі*»¹.

У книгах Карпіні міститься інформація про Україну тих часів, про русько-ординські та русько-римські відносини, що дає змогу належно використовувати їх для аналізу політичної ситуації в країні у перші роки після навали орд Батия.

Твори

[З книги Плано Карпіні «Історія монголів» ; Про життя на Русі під час золотоординського поневолення (1246 р.) ; Про монгольське військо і його тактику бою (40-і рр. XIII ст.)] / Плано Карпіні // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 168–169. – Біогр. довідка: с. 61.

Опис війська і засобів ведення війни в татаро-монголів ; Завоювання татарами Русі ; Подорож Плано Карпіні через Волинь і Київщину (1246 р.) ; Утиски татаро-монголами в завойованих ними землях : [уривки з пр. «Собрание путешествий к татарам и другим восточным народам в XIII, XIV и XV столетиях»] / Плано Карпіні // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії ; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 203–210.

Путешествия к татарам католических монахов в 1245–1255 гг. / Пиано де Карпини, Бенедикт Поляк, Уильям Рубрук. – Киев : Стебеляк О. М., 2013. – 352 с. : ил. – (Библиотека почитателей «Страны Моксель»). – ISBN 978-966-1635-34-9.

Література

Наливайко Д. [Плано Карпіні] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 71, 72, 79, 92, 121.

Ставиский В. И. «История монголов» Плано Карпини и русские летописи / В. И. Ставиский // Древнейшие государства на территории СССР : материалы и исслед., 1990 г. / АН СССР, Ін-т історії СССР ; отв. ред. А. П. Новосельцев. – Москва, 1991. – С. 190–203. – Бібліогр. в подстроч. примеч. – ISBN 5-02-008577-4.

Ставиский В. И. Відомості про Русь з «Історії монголів» Плано Карпіні / В. И. Ставиский // Укр. іст. журн. – 1988. – № 6. – С. 32–40. – Бібліогр. в підрядк. прим.

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 72.

Варварцев М. М. Плано Карпіні / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2011. – Т. 8. – С. 266–267.

Матвій Паризький

(бл. 1200 – бл. 1259)

Матвій Паризький – англійський хроніст, історик, чернець, автор «Великої хроніки», яка охоплює період 1066–1259 рр.

Хроніка, проілюстрована картами та мініатюрами, є важливим джерелом з історії Англії. Під час створення першої частини автор використав матеріали твору «Квіти історії» Роджера Вендоверського – англійського хроніста, наставника Матвія Паризького. Друга частина, написана самим істориком, описує події 1235–1259 рр. в Англії, Європі та на Близькому Сході.

Про народ Русі автор згадував поряд з кавказькими та германськими народами: *«існують багато великих народів, які вірують як і ми, і з нами, [з] греками, подібні в усьому. По-перше, ті, що живуть у ближній частині Сходу: ефіопи, потім сирійці та інші, ще значніші та сильніші, а саме: ібери, лази, алани, готи, хозари, незліченний народ Русії...»*¹.

Про напади татар на руські землі зазначено: *«Вони [татари] вщент розгромили [куманів]. Але суїдство [іхне] не дуже змусило рутенів, мешкаючих неподалік, бути насторожі, щоб, щонайменше, обмізкувати, як захиститися від незвичайних наскоків цього невідомого народу, якого вони бояться, як вогню...»*².

Твори

Велика хроніка : [уривок] / Матвій Паризький // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 247.

Великая хроника [Электронный ресурс] / Матфей Парижский ; пер. М. Б. Свердлова // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2011. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus/Matthew_Par/text3.phtml?id=8270 (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Література

Матвій Паризький : [біогр. довідка] // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 246.

Наливайко Д. Матвій Паризький / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 70, 71.

Рубрук Гійом де

(бл. 1215 – 1270)

Гійом де Рубрук (Віллем де Рубрук, Вільгельм де Рубрук) – фламандський чернець-мінорит, дипломат. У 1253–1255 рр. за дорученням французького короля Людовика IX він їздив з дипломатичною місією до хана Монголії щодо можливості залучення монголів до участі у хрестових походах. Рубрук здійснив подорож через Судак (Крим), Дон, Волгу і повернувся 1255 р. через Кавказ і Малу Азію.

У своєму звіті «Подорож у східні країни» виклав матеріали з історії та географії тих територій, через які проїжджав. Зокрема, надав цінні відомості з історії та етнографії монголів, половців, уйгурів. Твір містить інформацію про зовнішньополітичне становище Русі, про її відносини із Золотою Ордою, відомості про населення Київської Русі під монгольським пануванням: *«На північ від цього краю лежить Русія, яка має скрізь ліси; вона тягнеться від Польщі і Угорщини до Танаїса. Ця країна вся спустошена татарами і тепер повсякчасно спустошується ними»*³.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 247.

² Там само. С. 247.

³ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 169.

Твори¹

[З книги Віллема де Рубрука «Подорож у східні країни»; Про спустошення Русі татаро-монголами (1253–1255 рр.)] / Віллем де Рубрук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 169. – Біограф. довідка: с. 108.

Спустошення Русі татаро-монголами : [уривки з пр.] / Вільгельм де Рубрук // Історія України в документах і матеріалах / АН УРСР, Ін-т історії; склав М. Н. Петровський. – Вид. 2-е. – Київ, 1946. – Т. 1 : Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – С. 210.

Література

Жарких М. Мандрівка Гійома Рубрука по Європі та Азії (1253–1255 рр.) / Микола Жарких // Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Ч. 12. – С. 58–82 : іл., карти, схеми. – Бібліогр.: с. 82.

Наливайко Д. [Рубрук В.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 79, 185.

Поло Марко (1254 – 1324)

Марко Поло – італійський купець і мандрівник, що виклав історію своєї подорожі Азією у відомій «Книзі про різноманітність світу» («Книга чудес світу»; рос. – «Книга о разнообразии мира»).

Автор розповів про свою тривалу поїздку на Далекий Схід, про службу у великого хана Хубілая. Маршрут подорожі Марко Поло, як і зворотний шлях, пролягли далеко від Русі (через Константинополь, Закавказзя, Іран), але він вважав за необхідне хоча б стисло описати велику північну країну Русь: *«Її жителі християни й дотримуються грецького обряду. Вони мають кількох королів і власну мову. Це люди погано виховані. Але вони дуже вродливі, як чоловіки, так і жінки, ставні й високі, з волоссям білявим і довгим. При вході до країни там є багато укріплень. Нікому данини вони не платять, тільки частина їх складає данину правителю Заходу, з яким вони мають зі сходу спільну границю; він є татариним і зветься Токтай. Йому й сплачують данину, але невелику. То не є край торгівлі. Треба знати, скільки вони мають дорогого хутра великої вартості; дуже багато там соболів, і горностаїв, і білок, і ласок, і лисиць там достатньо. Дуже багато також воску. І ще скажу, що є там численні срібні копальні, звідки видобувають багато срібла»*².

Книгу про незвичайні мандри та пригоди написано у формі живої розповіді. Значне місце у творі посідають прямі «замальовки з натури» та історії, пережиті або почуті автором.

Твори

Книга о разнообразии мира : избр. гл. / Марко Поло; пер. старофр. текста И. П. Минаева. – Харьков : Фолио, 2013. – 382 с. : ил., портр. – ISBN 978-966-03-5581-1.

Література

Наливайко Д. [Марко Поло] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 10, 76–78, 92.

Харт Г. Венеціанец Марко Поло / Генри Харт; пер. с англ. Н. Банникова. – Москва : Терра : Кн. клуб, 1999. – 303 с. – (Портреты). – Библиогр.: с. 291–302 и в подстроч. примеч. – ISBN 5-300-02396-5.

Пронин В. Жизнь великого путешественника венецианца мессера Марко Поло / В. Пронин. – Москва : Крон-Пресс, 1993. – 159 с. : ил. – ISBN 5-8317-0017-8.

Дубровская Д. Марко Поло : презумпция невиновности / Д. Дубровская // Вокруг света. – 2007. – № 3. – С. 122–138 : ил.

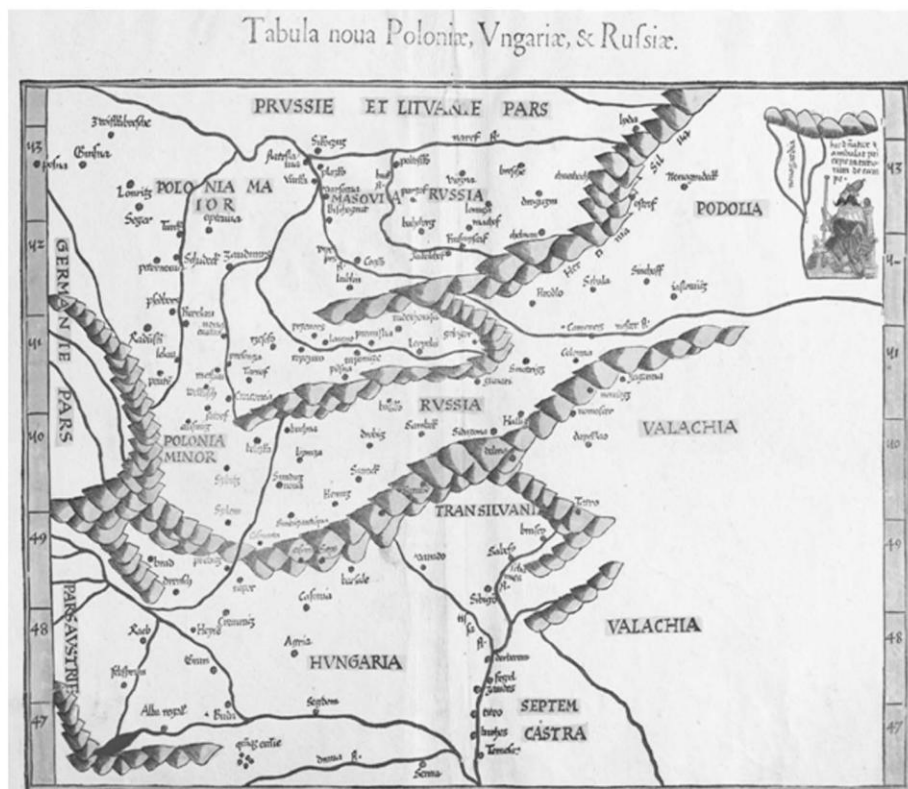
¹ Див. також с. 82: Карпини Пиано де. Путешествия к татарам католических монахов в 1245–1255 гг. / Пиано де Карпини, Бенедикт Поляк, Уильям Рубрук. Киев, 2013

² Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 77.

Карта Радзивілла (Карта Великого князівства Литовського).
Видавець: Віллем Янссон Блау (1613)

ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКА ДОБА. Виникнення козацтва (40-і рр. XIV ст. – 1648 р.)

Україна на карті Лоренца Фрі (1541)

Назва «Русь» на Карті Світу венетіанського монаха Фра Мауро (1459)

Українські землі на картах італійського географа Франческо Берлінгері (1482)

На початку XIV ст., внаслідок посилення феодальних усобиць, відсутності міцної централізованої княжої влади¹ і татарських набігів, єдність та могутність Галицько-Волинського князівства послабилися. У 40-і рр. XIV ст. воно припинило своє існування як єдина держава.

Розпочалася боротьба за Галичину, а потім і за всі інші українські землі між Польщею, Угорщиною, Литвою та Московським князівством. Південні та західні руські землі опинились у складі Литовського князівства та Польського королівства, а Північно-Східна та Новгородська землі залишилися під владою татаро-монгольської Орди. Внаслідок цього землі, що колись входили до складу Київської Русі, потрапили під вплив різних держав та культурних традицій, які суттєво змінили характер та динаміку їхнього суспільного розвитку.

1 липня 1569 р. було укладено Люблінську унію, за міждержавними умовами якої Польське королівство й Велике князівство Литовське утворили спільну державу – Річ Посполиту. Внаслідок цього майже всі українські етнічні землі (за винятком Берестейщини), які до того підпорядковувалися Литві, відійшли до Польщі. Проте, в умовах тимчасової втрати державності, українці змогли зберегти у свідомості європейського світу власну неповторну, самобутню ідентичність – зі своєю мовою та традиціями.

Про український народ як окрему етнічну спільноту писав польський поет Себастьян Фабіан Кленович:

*Скрізь на Русі зберігають закони та звичаї предків,
Руси і далі ідуть шляхом дідів і батьків,
Звичаї ті, що зі Сходу взяли, зберігають ретельно
І бездоганно... віру свою бережуть.
В русів братами вважають не тільки споріднених кров'ю,
З'єднує їх не лише спільність родинних зв'язків.
Вірність у дружбі взаємній єднає їх як побратимів,
Вірності клятву дають, руки стискають при тім...»².*

Різноманітні зв'язки Польсько-Литовської держави і Західної Європи розширювались і вдосконалювались, тому українські землі дедалі частіше потрапляли в поле зору західних дипломатів, купців, вчених і письменників.

Протягом XIV–XVI ст. територія сучасної України була однією зі складових системи європейської торгівлі. Українські міста тривалий час відігравали важливу роль посередників у торгівлі між Сходом і Заходом, одним з головних центрів якої був Київ: *«Київ наповнений чужоземними товарами, – писав литовський дипломат М. Литвин, – бо немає відомішого, коротшого і надійнішого шляху, ніж стародавня і загальновідома в усіх своїх звивинах дорога, що веде з чорноморського порту, тобто з міста Кафи, через Таврійські ворота (Перекоп) до Таванської переправи на Борисфені, а звідти через степи – до Києва; по ній з Азії, Персії, Індії, Аравії, Сирії везуть на північ у Москву, Псков, Новгород, Швецію і Данію дорогоцінне каміння, шовк і золоте тканина, ладан, фіміам, шафран, перець та інші пахоці. Чужоземні купці, які часто мандрують цією дорогою, збираються у валки до тисячі чоловік, звані караванами, із багатьма навантаженими візками і нав'юченими верблюдами...»³.*

Особливе значення для розвитку європейсько-українських зв'язків у кінці XVI – на початку XVII ст. мала поява такої національної сили, як козацтво.

На той час з'явилися письмові звіти та друковані твори італійських, французьких, німецьких, англійських, польських авторів, які прагнули з'ясувати причини виникнення козацтва, розкрити взаємини між козаками та іншими верствами суспільства – селянством, міщанством, шляхетством, їхню боротьбу проти татарсько-турецької агресії і польсько-шляхетського поневолення.

Козаки все частіше згадувалися у творах польських істориків Олександра Гваньїні, Яна Петриція, австрійського дипломата Еріка Ляссоти, польського дипломата Рейнольда Гайденштайна та ін.

«Я гадав, – писав Еріх Ляссота про козаків, – що ця війна з турками триватиме не рік чи два, тому не вважав за слушне втрачати таких хоробрих і відчайдушних людей, які з молодих років вправляються у військовому мистецтві і добре знають цього ворога, тобто турків і татар (з якими вони майже щодня стикаються) ...Це військо утримати легше, ніж військо іншої нації, бо на їхніх начальників не треба витратити особливих коштів (котрі звичайно становлять значну суму). Крім того, вони мають власну зброю й боєприпаси, до яких не треба замовляти й утримувати спеціально гармашів, бо багато хто з них сам уміє з ними обходитися»⁴.

Український народ, перебуваючи під гнітом чужоземних держав, Польщі, втрачав свої політичні права, але жив багатим суспільним життям як частина цілої Європи: *«Придніпров'я й уся лісостепова сму-*

¹ Останній князь об'єднаної Галицько-Волинської Русі – Юрій II Болеслав з династії Романовичів помер у 1340 р.

² Слово многоцінне : хрестоматія. Київ, 2006. Кн. 1. С. 280–281.

³ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 172.

⁴ Жовтень. 1984. № 10. С. 106–107.

га від Дністра до Орелі густо вкривалася селами й містами, відбувався інтенсивний соціально-економічний розвиток цих земель, розпочалося духовне й культурне відродження українського народу. Справді, в цей час відбувалося цивілізування ще недавно запустілого й дикого краю, але це зовсім не було заслугою шляхетської Польщі... Це безперечна заслуга козацтва, його військової сили й доблесті»¹.

Незважаючи на драматичний перебіг політичних подій, що мали наслідком включення України до складу Польської держави, вона залишалась у свідомості європейського світу цілком самостійним етноспільним організмом, який продовжував своє життя й в умовах тимчасової втрати державності.

Усі попередні економічні, соціально-політичні і культурні контакти України з країнами Західної Європи, її безпосередня тривала участь у бурхливому політичному житті Центральної Європи, боротьба з турецько-татарською загрозою зробили країну постійною і незалежною складовою європейської спільноти, що й було відображено у багатьох історичних, географічних та літературних працях того часу.

Статтю підготовлено за матеріалами публікацій: Наливайко Д. Україна очима Заходу. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008 ; Людина і довкілля : антологія. У 2 кн. Кн. 1. Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995 ; Плохій С. Брама Європи : історія України від скіфських воєн до незалежності. – Харків, 2016 ; Сидоренко О. Ф. Українські землі у міжнародній торгівлі : (IX – середина XVII ст.). – Київ, 1992 ; Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ : нарис історії від утворення Старокиїв. держави до кінця XVI ст. : навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. – Київ, 1996 ; Хрестоматія з географії України / упоряд. П. О. Масляк. – Київ, 1994 ; Сосса Р. І. Картографування території України від найдавніших часів до 1941 р. : підручник. – Київ, 2007 ; Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003–2013. – Т. 1–10 ; Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. – Київ, 2014. – Вип. 5 ; 2016. – Вип. 6 та ін.

Загальні праці

Петров М. Записки іноземців XV–XVIII ст. – важливе джерело з історії Кам'янця-Подільського / Микола Петров // Україна в Центрально-Східній Європі : (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.) / Ін-т історії України НАН України ; тексти до друку підготували: Н. Лаас, Н. Ярмо. – Київ, 2007. – Вип. 7. – С. 281–305 : фот., іл. – Бібліогр.: с. 302–305 (80 назв).

У статті автор звертається до щоденників, листів та окремих книг мандрівників, політичних, військових, релігійних і культурних діячів, яким судилося відвідати Кам'янець-Подільський протягом XV–XVIII ст.: посла Франції, Англії та Бургундії Жільбера де Лянуа (XV ст.); польських хроністів Яна Длугоша (XV ст.), Мартина Кромера та Мацея Стрийковського (XVI ст.); французького дослідника і археолога Блеза де Віженера, італійців: письменника і географа Джованні Ботеро та історика Алессандро Гваньїні (70-і рр. XVI ст.); австрійських дипломатів Еріха Лясоти (кінець XVI ст.) та Августина Майерберга (50–60-і рр. XVII ст.), турецького мандрівника Евлії Челебі (50-і рр. XVII ст.) та інших. Підкреслено, що кожний із них залишив цінні, хоча й фрагментарні, описи міст, містечок та сіл Поділля, інформацію про його багату фауну і флору; побут, традиції, культурне, сімейне і релігійне життя населення.

Чепіга І. Українська мова XVI–XVII ст. в оцінці іноземних діячів / Інна Чепіга // Нові дослідж. пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі» [та ін.]. – Київ, 2004. – Вип. 13. – С. 331–335. – Бібліогр.: с. 334–335 (11 назв).

Серед великої кількості описів країни часів козацтва – трактатів, подорожніх записок, мемуарів, листів, реляцій, щоденників чужинців – особливе місце посідають твори, в яких відображено концепцію історії України та її мови. Це – твори італійського гуманіста Помпонія Лета, польського вченого Матвія Меховіти, німецького письменника Зігмунда Герберштейна, німецького вченого Себастьяна Мюнстера, французького історика Блеза де Віженера, польського історика з Італії Олександра Гваньїні та ін.

Підкреслено, що «багатьма чужинцями, які побували в Україні і залишили після цього свої письмові враження, українська мова сприймалася в романтично-ідилічному плані, відзначалася її мелодійність, плавність, гармонія, пластика, багатство словотвірних засобів, зокрема пестливо-зменшувального плану» (С. 334).

Козир І. А. Локалізація місця битви на Синіх Водах 1362 р. у світлі нових джерел / І. А. Козир, О. В. Чорний // Укр. іст. журн. – 2012. – № 2. – С. 11–27 : фот. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Моця О. П. Синьоводська битва та її наслідки в контексті історії Середньовічної Європи / О. П. Моця // Укр. іст. журн. – 2012. – № 2. – С. 4–10. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Битва на Синіх Водах (Синьоводська битва) відбулася близько 1362 р. між литовсько-руським військом Великого князя Литовського та військами монголо-татар на р. Сині Води (нині р. Синюха, притока

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 161.

Південного Бугу). Перемога Великого князівства Литовського знаменувала кінець панування монголо-татарського іґа на більшій частині українських земель. У татар було відвойовано Київ і територію Поділля, було розширено володіння князівства далеко на південь, до узбережжя Чорного моря.

У статтях розглянуто питання впливу битви на подальшу кардинальну зміну загальноісторичної ситуації у Східній Європі та своєрідне «повернення» більшої частини сучасної України у простір тогочасної європейської цивілізації.

Шляхом аналізу картографічних та писемних джерел зроблено спробу визначити безпосереднє місце, де відбувалася Синьоводська битва. Подано детальний опис битви польського хроніста М. Стрийковського, картографічні джерела: мапи німецьких, італійських, польських географів, картографів Б. Вавовського, С. Мюнстера, Дж. Гастальді, С. Герберштайна, А. Ортелія та інших.

Про польські джерела

Бердник О. Інтерпретація українського козацтва в давніх творах польських авторів / Олена Бердник // Донец. вісн. Наук. Т-ва ім. Шевченка / Донец. від-ня НТШ. – 2008. – Т. 23 : Література. – С. 198–206. – Література: с. 206.

Подано відомості про твори, написані в різні часи польськими авторами Матвієм Стрийковським («Хроніка Польської, Литовської, Жмудської і всієї Русі...», 1582), Матеушем-Ігнацієм Куліговським («Глас Марса звитяжного», 1675) та Яном Богомольцем («Упир український», 1789), в яких представлено різні точки зору на православ'я та українське козацтво як складову армії Речі Посполитої.

Зіставляючи твори М. Стрийковського й М.-І. Куліговського, відстань між написанням яких – майже століття, можна зробити висновок, що обидва автори з пошаною ставились до українських козаків, називаючи їх лицарями, що воюють за Річ Посполиту й віру Христову. У творах козаків зображено досвідченими воїнами, яким властиві розважливість та вміння швидко приймати правильні рішення, миттєво зорієнтувавшись у ситуації.

Зокрема, у «Гласі Марса звитяжного» показано славетних хоробрих воїнів, героїв-переможців. Смерть вояків представлено як мужню, але й необхідну річ, якої «потребує» битва з ворогом:

*Також поручник Князівства Литовського
Конюший, муж серця відважного,
Май не дочекав зажити розмаю
В отчому краю.
Поліг муж молодий, як цвіт розквітлий,
Через мужність свою неприятелем забитий.
А залишилась слава того цвіту,
Розквітла для світу (С. 204).*

Інші акценти у змалюванні козацтва звучать у творі «Упир український». Образ українських козаків постає в контексті тотального їх неприйняття. Хоч автор у трактаті й намагався викласти всі відомі йому факти, що заперечують існування упирів та життя після смерті, зазначено, що майже всі вірили в те, що «серед козаків багато упирів, спроможних воювати й після смерті» (С. 205).

Біляков Г. Ф. Берестейська унія в працях польських істориків ХХ ст. / Г. Ф. Біляков, О. Г. Білякова // Укр. іст. журн. – 1996. – № 4. – С. 34–40. – Бібліогр.: с. 39–40.

У статті розглянуто різні думки, інтерпретації щодо Берестейської унії¹ та її наслідків. Це питання присутнє у творах польських дослідників історії України: К. Ходиніцького, Я. Волінського, Ю. Геровського, А. Вичанського, Є. Топольського, М. Міхніка, Л. Мослера, М. Сівіцького, В. Серчика, Зб. Вуйцика та інших.

Аналізуючи всі перипетії прийняття унії, історики К. Ходиніцький, Я. Волінський та М. Бобжинський роблять висновок, що «унія призвела до розколу руського (українського) народу, а для держави вона обернулася головним чином негативними наслідками» (С. 37).

На думку істориків М. Міхніка і Л. Мослера, ініціатива церковної унії «виходила з кіл польського кліру, папства і єзуїтів. Вона мала зв'язати населення українських і білоруських земель з Річчю Посполитою, послабити опір народних мас гнобителям, бути знаряддям зміцнення панування магнатів на цих землях...» (С. 37).

Оцінюючи Берестейську унію з точки зору інтересів Речі Посполитої, історик Ю. Геровський підтвердив думку згаданих вище польських науковців, що унія «вплинула на поглиблення релігійного розколу

¹ Берестейська церковна унія 1596 р. – церковно-історична подія, внаслідок якої більшість ієрархів Київської митрополії перейшла з-під юрисдикційного підпорядкування Константинопольському патріархату під верховенство Римського престолу, зберігаючи візантійсько-слов'янську обрядовість, власні ієрархічно-адміністративні структури, канонічний правопорядок та духовно-культурну спадщину // Енциклопедія історії України : у 10 т. Київ, 2003. Т. 1. С. 231–232.

в державі, поряд з класовим і національним» (С. 38) та визнав, що «загострення релігійних суперечностей у Речі Посполитій було дуже небезпечним для держави...» (С. 38).

Віснер Г. Найясніша Річ Посполита : фрагменти / Генрик Віснер ; [пер. з пол., вступ. ст. Ю. Мицика «Про традиції шляхетського парламентаризму в Україні»] / Генрик Віснер // Хроніка-2000. – Київ, 1998. – Вип. 23/24 : Український парламентаризм: історія і сучасність. – С. 36–51 : іл.

У фрагментах з книги «Найясніша Річ Посполита: нариси з історії шляхетської Польщі XVI–XVII століть» йдеться про державний устрій, демократичні традиції та шляхетську ментальність країни того часу, значна частина якої складалася з українських та білоруських земель.

Зазначено, що після Люблинської унії 1569 р. і утворення Польсько-Литовської держави – Речі Посполитої, «процес перетворення України та Білорусії в колонію Польщі (меншою мірою – Литви) проходив набагато інтенсивніше, що й викликало у відповідь вибухи національно-визвольних повстань, керованих козацтвом, врешті – Національно-визвольну війну 1648–1658 рр.» (С. 36).

Харлан О. Характерники в козацькому війську за польськими джерелами XVII ст. / Олександр Харлан // Нові дослідж. пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі» [та ін.]. – Київ, 2016. – Вип. 25. – С. 242–247. – Бібліогр.: с. 246–247 (19 назв).

У статті містяться згадки про представників окремої складової козацького війська, добре відомих широкому загалу під назвою «характерники».

Зокрема, в щоденнику похідного капелана в коронному війську Симона Окозького (опубл. 1638 р.) йдеться про полковника Сокирянного (Секирявий, Шекеравий): «Сокирянний славився успіхами в морських походах, умів зачаровувати повітря і зброю, відрізнявся хитрими вилазками і засідками, словом – це був пластун і разом характерник» (С. 243–244).

В іншому джерелі, представленому в статті, – «Літописець, або невелика хроніка пізніх справ і історії» українського шляхтича, хроніста Іоахіма Єрлича, йдеться про «характерника», соратника Богдана Хмельницького – полковника Івана Золотаренка. Зазначено, що за життя він виявив себе хоробрим і талановитим ватажком козаків.

Вирський Д. С. Битва під Білою Церквою 1626 р. та «Реляція правдива...» Яна Доброцького / Д. С. Вирський // Укр. іст. журн. – 2010. – № 6. – С. 150–160. – Бібліогр.: с. 157–160 (50 назв).

Йдеться про історіографічну пам'ятку XVII ст. – твір польського автора Яна Доброцького «Реляція правдива...». У творі описано подію 1626 р. – битву під Білою Церквою між шляхетсько-козацькими військами Речі Посполитої під командуванням державного і військового діяча Стефана Хмелецького та гетьмана реєстрових козаків Михайла Дорошенка й силами Кримського ханства у складі кримських, ногайських і буджацьких татар під командуванням наступника ханського престолу нуреддин-султана.

Зазначено, що битва завершилась повною перемогою шляхетсько-козацького війська:

*І вже Орда в своєму порядку в готовності була
Котра війську польському мужньо протиставилася.
А Хмелецький, як звичайно, фортелі винаходячі,
Бо вже з поганями до того сторазово куштував
Витлумачував їх дії і спосіб зіткнення,
Завважував теж і слухав інших пильні міркування
Як мудрий гетьман усе розумом опрацьовуючи
Як справді стати, як бити, як гонити вказуючи.
Утвердивши поважними словами військо своє
Досить невелике, котре вже здоров'я справді потроєне
За милу Вітчизну несе, аби поганина
У Вітчизні своїй знести могли... (С. 155).*

Наприкінці твору Я. Доброцький співає славу переможцям, при цьому визнаючи заслуги як козаків, так і польського війська.

Вирський Д. С. Татарська війна взимку: опис битви під Ольшаницею 1527 р. Й. Л. Деція / Д. С. Вирський // Укр. іст. журн. – 2008. – № 5. – С. 210–216. – Бібліогр. в підрядк. прим.

У статті проаналізовано працю польського історика Йоста Людовіка Деція «Надісланий лист про велику битву та перемогу, що королівське військо польського народу на Литві 27 дня січня 1527 року з невірними татарами мало» (Краків?, 1527) про битву та перемогу війська Великого князівства Литовського під проводом князя Костянтина Острозького над кримськими татарами під Ольшаницею (між Черкасами та Білою Церквою) 27 січня 1527 р. «Переслідування ворога взимку, – зазначено в статті, – та це й спустошеним краєм було значним випробуванням. Наздогнати татар удалось вже на самому кордоні “за 10 міль від Черкас у двох денних переходах від славнозвісної річки Борисфен, де Азія свій початок має”» (С. 212).

Історик описав зимову військову кампанію на південному кордоні України. Ці відомості є цінним джерелом до біографії однієї з культових постатей вітчизняної історіографії – князя Острозького.

Ковалець Т. Козацькі повстання 1625 та 1630 рр. в Україні за матеріалами діаріуша Анджея Кості-Збіроховського / Тарас Ковалець // Україна в Центрально-Східній Європі / НАН України, Ін-т історії

України ; тексти до друку підготувала Г. Березанська. – Київ, 2015. – Вип. 15. – С. 363–399. – Бібліогр. в підрядк. прим.

У розвідці розглянуто питання висвітлення козацьких повстань 1625 та 1630 рр. у нововіднайдену щоденнику шляхтича Анджея Кості-Збіроховського. Матеріал містить чимало інформації, що стосується перебігу козацького повстання під проводом гетьмана Марка Жмайла. Передусім це опис збору коронного війська та наведення докладного маршруту його просування Україною назустріч війську козацькому.

Оскільки до нашого часу не дійшов жоден щоденник, де б так докладно описувалися події Переяславської битви, праця діаріуша Анджея Кості є унікальною. З її допомогою можна реконструювати кожне значне бойове зіткнення під Переяславом та простежити особливості козацької тактики – використання вогневого бою і наступу табором, які дозволили козакам завдати коронному війську важких втрат:

*Але це нам вже ніколи не зможе відшкодувати
Багато лицарства славного, яке загинуло,
Також немало, що здоров'я свого... позбулося* (С. 383).

Подається оригінальний текст щоденника польською мовою та переклад українською.

Про італійські джерела

Д'асколі Е. Опис Чорного моря і Татарії / Еміддіо Д'асколі ; пер. та прим. М. Пименова, О. Бертьє-Делагарда // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 33 : Крим – крізь тисячоліття. – С. 355–398 : іл.

Події 20-х років XVII ст. знайшли відображення в «Описі Чорного моря й Татарії» Еміддіо Дортеллі Д'асколі, італійського місіонера в Кримському ханстві. Опис було складено в 1634 р. на основі особистих вражень і спостережень автора, зібраних за його десятирічне перебування в Криму. В його праці, що має велике значення для історії краю, подано докладні відомості про Чорне море, «що має три назви. Воно зветься Чорним (*negro*), Головним (*maggiore*), Понтіїським (*Pantico*)» (С. 357).

Йдеться також про міста та населення території Кримського ханства, їхній побут, звичаї, традиції. «Мова йде про сарматську (*Sarmata*) Татарію... Це напівострів, розташований на крайніх межах Європи, з півночі й під зорею Т. Ця Татарія зветься Кримською (*Crimea*) і Перекопською (*Praescopensis*). Кримською Татарія зветься від давнього міста Крима (*Crin*), нині зруйнованого...» (С. 365); «Найголовніші населені місця Татарії – Кафа, Юзлеве, Бахчисарай, Карасу, Балук-лава, Манкупа [Манкопа], Воспро і Прекопе. Кафа, разом з величезним передмістям... має п'ять миль в околі. Тут немов одне місто всередині другого... Головне джерело багатства Кафи – море, – тому Кафа – дуже жваве торгове місто, куди з'їжджаються купці з Константинополя, Азії й Персії... 2-е місто, Юзлеве, споруджене колишніми ханами... Юзлеве стоїть на рівнині, поблизу моря, слабо захищене невисокою стіною без ровів... Юзлеве місто торгове, куди з'їжджаються купці з різних країн, але воно не таке, як Кафа... 3-є місто, Бахчисарай, – столиця хана. Воно розташоване у видолінку, між двох пасом скелястих гір однакової, хоч і не неабиякої височини, так що з обох сторін легко спускатися донизу... Місто Бахчисарай від моря в напрямку до Балук-лави – всього на малий день дороги; в ньому надзвичайно смачна й цілюща джерельна вода, що витікає зі скель... 4-є місто, Карасу, розташоване посередині Татарії, завдяки своєму зручному розташуванню і торговельному значенню: сюди, немов на ярмарок, прибуває з різних кінців Татарії безліч люду... 5-є місто, Балук-лава, славиться своїм портом... За своїм місцеположенням це найменш холодний закуток у цілій Татарії... 6-є місто, Манкопа, замок між Балук-лавою та Бахчисараєм, найсильніший за неприступністю розташування на горі, краї якої – високі скелі... 7-є місто – Воспро, ... не дуже велика, але міцна фортеця... 8-є місто – Прекопе, або Ор... Від нього Татарію прозвано Прекопською (*Preco-pensis*)». (С. 375–379).

Константиненко К. Україна в італійських текстах XV–XVII століть : монографія / Ксенія Константиненко ; Міжнар. шк. україністики НАН України [та ін.]. – Київ, 2012. – 320 с. – (Студії з україністики ; вип. 11). – ISBN 978-966-2462-52-4.

Константиненко К. Українські землі та етнос у літературі Італії XIII–XVI століть : зародження та розвиток основних топосів / Ксенія Константиненко // Київ. полоніст. студії / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка [та ін.] ; відп. ред., упоряд. Р. П. Радишевський. – 2011. – Т. 18. – С. 107–114. – Бібліогр.: с. 113–114.

Константиненко К. Уявлення італійців про Русь і руські землі : від витоків до кінця XV століття / Ксенія Константиненко // Слово і час. – 2012. – № 8. – С. 28–40. – Література: с. 39–40 (22 назви).

Вже з XIII ст. зростає інтерес Італії до Східної Європи в цілому й України зокрема. В історико-літературних пам'ятках італійців відбувалось поступове становлення сприйняття України як визначеної етноісторичної реальності. Великий інтерес до античної культурної спадщини України-Русі, до подій, що відбувались на українських землях у XV–XVII ст., які пов'язані з виходом козацтва на історичну арену, його військово-політичної активності, спостерігався в дослідженнях італійських дипломатів, мандрівників, письменників.

У пропонованих матеріалах йдеться про відображення образу «Русі» в творчості мандрівника Джованні да Пьян дель Карпіне (XII–XIII ст.), купця та мандрівника Марко Поло (XIII–XIV ст.), дипломата, мандрівника, письменника Амброджо Контаріні (XV ст.), політичного діяча, астронома, математика,

письменника Альберто Кампензе (XVI ст.), письменника, географа, правника Джованні Ботеро (XVI–XVII ст.), вченого, письменника, поета, мандрівника П'єтро делла Валле (XVII ст.) та інших авторів.

Константиненко К. Українські землі у текстах венеційських послів та нунціїв у Польщі наприкінці XVI ст. / Ксенія Константиненко // Київ. полоніст. студії / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка [та ін.] ; відп. ред., упоряд. Р. П. Радишевський. – Київ, 2013. – Т. 22. – С. 274–282. – Бібліогр.: с. 282 (22 назви).

В останній третині XVI ст. у Західній Європі й, особливо в Італії, зростала кількість літератури про Східну Європу та про слов'ян. Основними причинами цього були: незмінний інтерес до пізнання віддалених земель, нові повороти в турецько-європейських стосунках, роль слов'ян у боротьбі з турками й татарами.

У статті розглянуто деякі аспекти відображення України, українського козацтва в італійській дипломатичній літературі останньої третини XVI ст. Йдеться про реляції посла Венеції у Стамбулі М. Каваллі, послів Венеції у Польщі Дж. Ліппомано та П'єтро Дуодо, секретаря папського нунція Дж. Ф. Коммендоні – Антоніо Марії Граціані, дипломата, вченого, літератора Еміліо Марії Манолессо, секретаря папського нунція в Польщі кардинала Альберто Болоньєтті – Карло Гамберіні та ін.

Зокрема, про подорожі до Русії – області довкола Львова та Поділля, йдеться у творі Граціані – біографії кардинала Коммендоні. Автор докладно зупинився на особливостях національного складу населення Львова, розповів історію львівських вірмен та їхнє ставлення до католицизму: *«Окрім вірмен велика кількість жителів Русії має віру, обряди та церемонії грецькі. Вони зветься рутенцями...»* (С. 278).

Козацтво як політичну силу у своїх дипломатичних реляціях розглядав П'єтро Дуодо: *«Між цими двома ріками (Дніпром і Дністром) живуть козаки, народ надзвичайно хоробрий, чисельністю від дванадцяти до п'ятнадцяти тисяч осіб; вони є мішаниною поляків, литовців, молдаван, волохів, італійців, турок та людей інших націй. За способом життя вони схожі на усюків, живуть із військової здобичі, особливо багаті на здобич і часті їхні походи на татар, чії напади козаки часто відбивають, не дозволяючи їм проникати до Польщі. Воюють вони й проти турків із дедалі більшим успіхом... Ці козаки є підданими Польського Короля, і в разі війни, за певну платню, всі йому служать...»* (С. 276).

Матвіїшин Я. Козаки в італійських джерелах XVII ст. / Ярослав Матвіїшин // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі» [та ін.]. – Київ, 2016. – Вип. 25. – С. 470–477. – Бібліогр.: с. 475–477 (42 назви).

У XVII ст. з'явилося чимало літератури європейськими мовами, присвяченої Січі й козакам, їхнім військовим походам та перемогам. Водночас європейські писемні джерела подають багато матеріалів про духовне життя козацької України та про її загальну культуру.

Стаття містить відомості про праці італійських послів, дипломатів, мандрівників, зокрема К. Гамберіні, Я., А. Вальєро, Дж. Ботеро та інших, в яких йдеться про козаків та їхнє військове мистецтво.

Польський дипломат, мемуарист Якуб Собеський, подаючи відомості про морські походи, устрій війська козаків, разом із переліком їхніх негативних рис, з великою повагою відгукнувся про кмітливість, відвагу й самопожертву козаків та про гетьмана П. Сагайдачного. Секретар папського нунція Карло Гамберіні звернув увагу на високе військове мистецтво козаків, на їхнє вміння організувати військові походи, хоробрість козацьких воїнів. Письменник, мандрівник П'єтро делла Валле був переконаний, що козаки *«на Чорному морі така значна сила, що якщо докладуть більше енергії, будуть повністю його контролювати»* (С. 475).

Надано інформацію про картографів Дж. А. Маджіні, Дж. Оліва, Дж. де Россі та інших, їхні географічні мапи із зображенням території України.

Мицик Ю. А. Італійська брошура 1633 р. про участь запорожців у Смоленській війні (1632–1634 рр.) / Ю. А. Мицик, Н. Я. Пухальська // Укр. іст. журн. – 2010. – № 3. – С. 213–218. – Бібліогр.: с. 217–218.

У статті в перекладі українською мовою подано текст італійської брошури 1633 р. – важливого джерела з історії запорізького козацтва і московсько-польської війни 1632–1634 рр., відомої як Смоленська. Смоленську війну було розв'язано Московською державою з метою захоплення Смоленська, який перебував під владою Речі Посполитої.

Ця пам'ятка додатково освітлює також й італійсько-українські зв'язки XVII ст. Представлено текст італомовної брошури (7 сторінок).

Брошуру було видано в м. Феррара (Італія), у типографії Джозефо Джироні під назвою «Реляція про підготовку військ та вдалі воєнні подвиги його величності ясновельможного Владислава, короля Польщі та Швеції, під час московського походу» (єдиний примірник зберігається в Уппсальському університеті у Швеції). Того ж року листівку було перевидано в Мілані, у друкарні Дж. Батиста Колонни.

Брошура містить цінне джерело відомостей про участь запорожців у смоленському поході короля, про козацьку раду, опис озброєння козаків, розповідь про початок походу Війська Запорізького під Смоленськ. Ця пам'ятка висвітлює й італійсько-українські зв'язки XVII ст.

Нині мікрофільми примірників листівки зберігаються у відділі мікрофільмів Національної бібліотеки Польщі (м. Варшава).

Про французькі джерела

Луняк Є. Еволюція історичних уявлень про Україну до середини XVII ст. та становлення козацької тематики у французькому історіописанні / Євген Луняк // *Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях* / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 29–74. – ISBN 978-617-640-054-7.

Розглянуто такі питання, як загальний стан історичної науки у Франції в XVI – першій половині XVII ст. і сприйняття України тогочасними французькими інтелектуалами; минуле Русі-України в космографічних описах другої половини XVI ст. і становлення козацької тематики у французькій науковій літературі; віддзеркалення діяльності українського козацтва в творах французьких авторів першої половини XVII ст. Підкреслено, що *«відлік французької історіографії історії України козацької доби можна починати вже з XVI ст., тобто від появи у Франції перших нарисів, присвячених минулому нашої країни, які належали таким авторам, як Франсуа де Бельфоре, Андре Теве, Гійом Постель, Блез де Віженер та ін.»* (С. 8).

Люк Жан де. Доповідь про татар, перекопських та ногайських, черкесів, мінгрелів та грузинів Жана де Люка, ченця ордену Св. Домініка : фрагмент / Жан де Люк ; вступ. ст. В. Калашникова «Кримське ханство наприкінці 1-ї чверті XVII ст. очима французького місіонера-домініканця Ж. де Люка» // *Хроніка* 2000. – Київ, 2000. – Вип. 34 : Крим – кризь тисячоліття. – С. 17–23 : іл. – Примітки: с. 23.

Праця домініканського місіонера Жана де Люка – це доповідь про його перебування в Кримському ханстві, Черкесії та Грузії між 1620–1640 рр.

Про Крим та його мешканців, їхні традиції та звичаї автор писав: *«Перекопськими татарами звуть тих, що живуть на півострові, з одного боку якого розташоване Чорне море, з другого – Лиман. Вони звуть цей півострів Кримом... Цей край рівнин, дуже холодних через вітри, від яких вони нічим не захищені... Поля татарам обробляють раби; татари збирають з них у великій кількості пшеницю та просо... В них є гарні пасовиська, сильні тварини: корови, вівці, великі двогорбі верблюди та багато свійської птиці.... Вода там гарна, але біля моря вона краща, ніж на рівнині... Вони без жодних зусиль добувають сіль з моря, і кожен збирає її стільки, скільки йому потрібно... Перекопські татари мало їдять хліба, але м'яса багато – здебільшого конину... Це м'ясо таке ж звичайне для них, як яловичина та баранина для інших... Їхні напої виготовляються або з кобилячого молока, вони звуть його кумис, або з просяного борошна, він зветься буза... Зазвичай, ці люди воюють з поляками, русинами, московитами, черкесами, молдаванами, уграми й беруть у полон багато рабів із цих народностей. Вони не визнають іншої професії, окрім військової...»* (С. 18–21).

Про східні джерела

Туранли Ф. Козацька доба історії України в османсько-турецьких писемних джерелах (друга половина XVI – перша чверть XVIII століття) / Фергад Туранли ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2016. – 604 с. : іл., портр. – Бібліогр.: с. 434–515 та в підрядк. прим. – На парал. тит. арк. дані англ., тур., тюрк.-осман. – Текст укр., англ., тур., тюрк.-осман. – ISBN 978-966-518-693-9.

На сучасному етапі історії розвитку української державності, її національного відродження, зростає суспільний інтерес до козацької доби та складових її історії, у тому числі українсько-турецьких взаємин.

У виданні сучасного азербайджанського історика, культуролога, етнолога Фергада Туранли вперше здійснено відбір, систематизацію та комплексний аналіз оригінальних текстів османсько-турецьких історичних рукописних документів: архівів, літописів, історіографічних творів, листування османських султанів із правителями інших держав, картографічних матеріалів та ін., що хронологічно належать до періоду від середини XVI до другої чверті XVIII ст. В них відтворено історичні явища й події, що відбувалися у внутрішньому політичному розвитку та зовнішній політиці України в історичний період її козацької доби.

Більшу частину праці присвячено таким темам: відображення в османсько-турецьких писемних джерелах витоків та подальшого розвитку українського козацтва, взаємовідносин Запорозької Січі з Кримським ханством, в т. ч. і торговельних, історії України періоду правління Богдана Хмельницького та ін.

Художня література

Образ могутньої Київської держави та козацькі війни з турками й татарами – одна з провідних тем у тогочасній художній літературі Західної Європи. Згадки про Україну, а також окремі «руські епізоди» з'являються у творчості видатних письменників західноєвропейського Відродження: французького письменника Франсуа Рабле, португальського поета Луїса Ваз де Камоенса, італійського поета Матео Боярдо, іспанського драматурга Лопе де Веги, французького драматурга Жана Расіна та ін.

В цілому Русь сприймалася західними письменниками і поетами як добре знана географічна реальність, як сильна держава з безпосереднім впливом на політичне життя Європи.

Боярдо М. Влюбленный Роланд : отрывки / Матео Боярдо // *Европейские поэты Возрождения* / сост.: Е. Солонович [и др.]. – Москва, 1974. – С. 71–79.

Із середньовічних західноєвропейських поем та романів образ могутньої Київської держави перейшов у ренесансні епічні поеми XV–XVI ст., зокрема у відомий твір італійського поета епохи Відродження Матео Боярдо «Закоханий Роланд».

У першій і другій частинах твору Боярдо описав основні події грандіозної війни «християнських королів проти татарського царя Агрікана¹, грандіозне зіткнення християнського і “поганського” світів, у якому беруть участь різні народи й королівства, у тому числі й “Русь”»².

Русь згадується в багатьох епізодах поеми. Зокрема, йдеться про одного з головних героїв поеми Астольфо, паладина Карла Великого, який проїхав через багато країн:

*Проїхав Дунай у Трансільванії,
білу Русь і прибув у Тану³.*

В 10-й пісні описується «огляд військ» воюючих сторін, і серед королів, які зібралися під християнськими знаменами, автор назвав «імператора Русі на ймення Агранте, і він велетенського зросту»⁴.

Вега Лопе де. Великий князь Московський / Лопе де Вега. – Санкт-Петербург : Сервантес, 1999. – 207 с. – (Бібліотека іспанської літератури). – ISBN 5-7921-0269-4.

Відгомін подвигів запорозького козацтва, зокрема його боротьби з турками й татарами, звучить в іспанській драматургії пізнього Відродження. Особливе місце належить драмі Лопе де Веги «Великий князь Московський» про Дмитрія Самозванця, московського царя, який правив у 1605–1606 рр. під ім'ям Дмитра Івановича – сина Івана IV Грозного. «Специфічне місце належить у ньому запорозьким козакам, котрі, як відомо, підтримали Лжедмитрія і брали участь у його поході на Москву. Вони виступають у драмі Лопе де Веги як значна, але стихійна військова сила, що погано піддається керівництву»⁵.

Камоенс Луїс де. Лузіади / Луїс де Камоенс ; пер. з португал. М. Литвінець ; вступ. сл. О. Гончара. – Київ : Дніпро, 1987. – 447 с. : іл.

Основу сюжету поеми «Лузіади» (10 пісень) складає славетна подорож Васко да Гама до Індії навколо берегів Африки. Розповідь починається з опису Європи, від її східних кордонів до західних. У поемі представлено переплетіння застарілих уявлень про Східну Європу, запозичених з античних джерел, із сучасними відомостями. Продовжуючи поетичний опис Східної Європи, Камоенс назвав країни й народи, які в новий час заселили її простори:

*Живуть між морем, дивні, й Танаїсом
Рутенець, московит, лівонець теж,
Сармати родом; за Геркінським лісом
У Польщі маркоманів ти знайдеш...⁶.*

Расин Ж. Баязид : трагедія в п'яти действиях / Жан Расин // Сочинения : в 2 т. – Москва, 1984. – Т. 2. – С. 5–72.

В трагедії французького драматурга Ж. Расіна «Баязид» відтворено образ Роксолани. Героїня трагедії має ім'я Роксана, співзвучне з іменем дружини Сулеймана I Пишного Роксолани, походження, аналогічне Роксоланиному, а також схожі риси характеру:

*Наипрекраснейшей, любимейшей, избранной,
Которую султан предпочитает всем,
С тех пор, как взятъ её велел к себе в гарем...
Нарек Мурад влюблённый
Её султаншею, нарушив все законы (С. 14).*

Чосер Д. Кентерберийские рассказы / Д. Чосер ; пер. с англ. И. Кашкина, О. Румера ; вступ. ст. и примеч. И. Кашкина ; ил. Е. Шукаева. – Москва : Правда, 1988. – 558 с. : ил.

Окремі фрагменти про Русь можна знайти у збірці віршованих новел, створеній англійським поетом Середньовіччя Д. Чосером. Свої історії розповідають герої-паломники, що прямували на поклоніння мощам святого Томаса Беккета в Кентербері. Один із них – лицар, який побував і в Литві, і на Русі:

*Тот рыцарь был достойный человек.
Он с королем Александрию брал
На орденских пирах он восседал...
Ходил он на Литву, ходил на русских... (С. 30).*

Рабле Ф. Гаргантюа та Пантагрюель / Франсуа Рабле ; пер. зі старофр. А. Перепаді. – Харків : Фоліо, 2012. – 634 с. : іл. – (Бібліотека світової літератури. Французька література). – ISBN 978-966-03-5881-2.

Сатирично-філософський роман «Гаргантюа і Пантагрюель» – головний твір французького письменника Рабле, над яким він працював понад 20 років.

У творі декілька разів згадується Русь, яку автор називає серед країн, що в розпаленій уяві вояцтва короля Пікрохоля видаються вже завойованими: «захопили Оркадські острови й підгорнули собі Шот-

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 116.

² Там само. С. 117.

³ Там само. С. 116.

⁴ Там само. С. 118.

⁵ Там само. С. 206.

⁶ Камоенс Л. Лузіади. Київ, 1987. С. 96.

ландію, Англію та Ірландію... перехопившись через Піцане море і пройшовши Сарматію..., погромили Пруссію, Польщу, Литву, Русь, Валахію, Трансільванію, Угорщину, Болгарію, Туреччину і нині оце в Константинополі» (С. 82).

Картографія

Уявлення про українські землі в період Середньовіччя знаходять своє відображення на європейських картах – своєрідній енциклопедії тогочасних знань про світ. У той час територію України зображали на картах світу, Європи й окремих держав – Польщі, Литви, Угорщини, Туреччини.

Українські землі цього періоду було відтворено на картах Клавдія Птолемея¹; німецького дипломата, мандрівника З. Герберштейна; французького географа А. Теве; німецького географа М. Себастьяна; польського історика і географа Б. Ваповського; на італійських морських компасних картах-портоланах XIV–XV ст. та ін.

Вавричин М. Україна на стародавніх картах : кінець XV – перша половина XVII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович ; пер. з англ. Л. Герасимчук. – Київ : Картографія, 2013. – 207 с. : іл. – Бібліогр.: с. 202–203. – Текст укр., англ. мовами. – (Серія «Пам'ятки картографії України»). – ISBN 966-631-526-2.

До альбому включено репродукції західноєвропейських середньовічних карт із зображенням території України, що зберігаються у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка. У хронологічному порядку подано 83 факсиміле стародавніх карт із зображенням українських земель, виданих у період з кінця XV до першої половини XVII ст. Серед авторів цих карт – Клавдій Птолемей, Герард Меркатор, Себастьян Мюнстер, Йодок Гондій, Віллем Блау, Джованні Антоніо Маджіні, Абрагам Ортелій, Вацлав Гродецький, Герард де Йоде, Бернард Сильван, Джакомо Гастальді, Томаш Маковський, Ісаак Масса, Йоган Гонтер та ін.

Буряк О. Стародавні карти України в колекції Томаша Неводнічанського / Олена Буряк, Ростислав Сосса // Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: М. Ф. Дмитрієнко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2006. – Число 9. – С. 151–162.

У статті висвітлено історію формування зібрання старовинних карт польського колекціонера Томаша Неводнічанського. Описано найвідоміші карти України – від перших друкованих птолемевських (кінця XV ст.) до карт XIX ст., які експонувалися на виставці «Imago Ukrainae. Старовинні карти України з колекції Т. Неводнічанського».

Угрин К. Поняття «Русь» в західно-європейській картографії (XVI–XVIII ст.) / Калина Угрин ; Чернівець. нац. ун-т ; пер. з фр. М. Поповича. – Чернівці, 2010. – 176 с. : іл., табл., карти. – Бібліогр.: с. 114–141. – ISBN 978-966-423-091-6.

Спираючись на дані стародавніх карт, які зберігаються в архівах західноєвропейських країн, авторка пояснює значення та вживання терміну «Русь» у документах XVI–XVIII ст., а також доводить, що ця назва є власне українською та позначає окремі території тогочасної України або ж усієї України-Русі.

У «Додаткових документах» представлено відбитки карт, що зберігаються здебільшого в Національній бібліотеці Франції (м. Париж).

Гордєєв А. Ю. Карти-портолани XIII–XVII ст.: особливості та роль у розвитку картографії / А. Ю. Гордєєв. – Київ : Обрії, 2009. – 406 с. : іл., табл. – Бібліогр.: с. 203–245 (668 назв). – ISBN 978-966-2278-03-3.

Гордєєв А. Ю. Карти-портолани Чорного моря XIV–XVII століття / А. Ю. Гордєєв ; пер.: Н. Сівак, А. Чернов. – Київ : Картографія, 2015. – 215 с. : фот. – Бібліогр.: с. 207–214. – Текст укр., англ. мовами. – (Серія «Пам'ятки картографії України»). – ISBN 978-617-670-533-8.

У виданнях йдеться про старовинні морські навігаційні карти Чорного й Азовського морів – карти-портолани, що створювалися як навігаційні посібники і використовувалися здебільшого у практиці мореплавства в Середземноморському регіоні упродовж XIII–XVII ст. Проаналізовано зміст карт та визначено їхню роль у розвитку картографії, зокрема як інформаційних джерел в історико-географічних дослідженнях.

Як додаток: репродукції та анотовані описи карт-портоланів із зображенням Чорного та Азовського морів; компасні рози (рози вітрів) на портоланах; анотований перелік виробників портоланів із короткими біографічними довідками та ін.

Гедзь Т. Лівобережний Київ на картах XVI століття [Електронний ресурс] / Тетяна Гедзь // Мислене Древо. Наука. Освіта. Література : [сайт]. – Електрон., текст. та картогр. дані. – [Б. м.], 2015. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography/LeftBankKyiv.html> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

У XVI ст. з'явилося декілька карт, де Київ позначено як на правому, так і на лівому березі Дніпра. У статті здійснено спробу систематизувати ці позначення, використовуючи карту Фра Мауро 1459 р., карту Сарматії Бернарда Ваповського (1528?), карту Антонія Віда (1535–1542), карту Московії з «Космографії» Себастьяна Мюнстера (1550), карту Литви, атлас Меркатора (1592) та ін.

¹ Див. також розд. 2. С. 41-42

Королько А. З. Покуття на стародавніх картах Європи другої половини XVI – першої половини XVII ст. / А. З. Королько // Наук. пр. Серія: Історія / Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили ; редкол. серії: П. М. Тригуб (голов. ред.) [та ін.]. – Миколаїв, 2010. – Вип. 127, т. 140. – С. 106–111. – Літ.: с. 110–111.

Покуття було відоме в період пізнього Середньовіччя і Нового часу як прикордонний регіон Речі Посполитої. Підтвердженням цього є його місцезнаходження на стародавніх мапах Європи XVI – першої половини XVII ст.

У статті представлено добірку іноземних мап зазначеного періоду із зображенням Покуття. Це, зокрема: «Нова карта Польщі та Угорщини» Бернарда Ваповського і Себастьяна Мюнстера (м. Базель, Швейцарія, 1540); мапа Себастьяна Мюнстера «Новий опис Польщі та Угорщини» (м. Базель, Швейцарія, 1559); мапа Трансільванії Герарда Меркатора і Генріка Гондія, (м. Амстердам, 1630); мапа Великого князівства Литовського, упорядкована Томашом Маковським і Віллемом Янсоном Блау (м. Амстердам, 1643) та ін.

Трубчанінов С. В. З історії картографування території України / С. В. Трубчанінов // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту : зб. за підсумками звіту наук. конф. викл. і аспірантів, 18–19 квіт. 2007 р. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Вип. 6, т. 1. – С. 35–36. – Бібліогр.: с. 36 (7 назв).

У статті розглянуто такі питання, як: перша поява території України на грецьких і римських дрібномасштабних мапах; картографування українських земель (друга пол. XV ст.), пов'язане з появою і поширенням птолемейських мап; детальне і точне зображення на картах українських земель у XVI ст.; новий період у картографуванні, розпочатий Гійомом Левассером де Бопланом.

Шелухин С. Назва України у стародавніх географів / Сергій Шелухин // Хроніка-2000. – Київ, 1992. – Вип. 2 : Наш край. – С. 50–63 ; Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко ; передм П. П. Кононенка. – Київ, 1997. – Кн. 2. – С. 20–35.

У статті, зокрема, представлено опис мап стародавніх географів, якими користувалися іноземні купці, дипломати, посланці. Це – мапа Європи, Азії і Африки (1508), на якій Україну (з Галичиною) названо Руссією (Russia); мапа 1529 р., де позначено Європу, частину Азії; мапа Європи, Азії і Африки (1532), де Україну названо Сарматією; частина карти Європи 1571 р., де напис «Russia» (Русь, Росія) покриває території Галичини, Холмщини, Підляшшя і Полісся.

Подано також інформацію про карти України, що зберігаються в архіві французького Міністерства закордонних справ (мапа 1572 р. з наказу короля Карла IX, де територія по обидва боки Дніпра має назву «Ukraine» (Україна) та в Національній бібліотеці Франції – мапа, на якій територія по обидва боки Дніпра має назву «Ucrania» (Україна), і яку знайдено в паперах французького купця Могієля, що їздив з Франції до Туреччини через Україну.

Як змінювалась територія України. Історичні мапи : (фото, відео) [Електронний ресурс] // Orogode.ua : [сайт]. – Електрон. текст., картогр., відеодані. – [Б. м.], 2014. – Режим доступу: <http://orogode.ua/ua/video/2014-04-15-ia-k-zminiuvalas-tieritorii-ukrayini-istorichni-mapi-foto-vidieo> (дата звернення: 17.12.2017). – Назва з екрана.

Подано коротку довідку щодо адміністративно-територіального поділу території України від часів Київської Русі і донині та особливостей її відображення на історичних мапах зарубіжних картографів.

Зокрема, розглянуто такі мапи: Атлас Каталонії (Каталонський атлас), 1375 р. Авраама Крескеса; Портолан басейну Чорного моря, 1550 р. Агнеса Баттісти; Загальний опис Диких Полів, 1648 р. Гійома Левассера де Боплана; Генеральний опис України, 1649 р. Йоганна Янсонюса; Литва і Україна в складі Речі Посполитої, 1670 р. Карла Аларда; Україна – держава козаків, 1674 р. Гійома Сансона; Велика країна – Україна, Червона Русь, що межують з Польщею, Московією, Валахією, 1710 р. П'єра ван Дера; Україна і регіони, 1770 р. Тобіаса Конрада Лоттера.

Мапи. Електронні ресурси

Андрій Байцар [Електронний ресурс] : [блог] / Андрій Байцар // Google+ : соц. мережа. – Електрон. текст. і картогр. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <https://plus.google.com/108479767894146159369>. – Назва з екрана. – Зі змісту:

Карта «Європа близько 1560 р.» : з «Історичного атласу» (Historical Atlas) Вільяма Р. Шеперда, 1923 р. – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/09/1560_27.html (дата звернення: 11.12.2017) ;

Карта України 1613 р. (Карта Радзивілла) – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/06/1613.html> (дата звернення: 11.12.2017);

Назва «Червона Русь» на карті італійського картографа Джакомо Гастальді (1548 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/09/1548.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Русь» на карті братів Піцигані (1367 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/09/1367.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Русь» на карті світу Паоло Тосканеллі (1457 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/09/1457.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Русь» на Kartі Світу 1459 р. венеціанського монаха Фра Мауро. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/04/1459.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Русь» на карті-портолані 1380 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/09/1380.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на картах голландських картографів Блау (XVII ст.). – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/02/xvii_10.html (дата звернення 10.12.2017) ;

Назва «Червона Русь» на західноєвропейських картах. – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/03/blogpost_17.html (дата звернення: 11.12.2017) ;

Русь, Київ та Львів в каталонському атласі 1375 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/08/1375.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські етнічні землі на картах Герарда Меркатора (XVI–XVII ст.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/03/xvi-xvii.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі на картах італійського географа Франческо Берлінгері (1482 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/09/1482.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі на картах італійського географа Бернарда Сильвана (1511 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/04/1511.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі на картах німецького картографа Мартіна Вальдземюллера (1513 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/09/1513.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі на картах німецького картографа Ніколауса Германуса (XV–XVI ст.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/05/15-16.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі на картах Себастьяна Мюнстера (XVI ст.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/03/xvi.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі на карті світу Герарда Меркатора (1587 р.). – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/09/1587_27.html (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі на карті світу Герарда Меркатора (1538 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/09/1538.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі на карті світу Герарда Меркатора (1569 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/09/1569.html> (дата звернення: 11.12.2017). – Українські землі на карті позначено як Поділля (Podolia).

Баттіста А. Портолан басейну Чорного моря : на карті – Русь, Татарія та Московія, 1550 р. [Електронний ресурс] / Агнес Баттіста // [Orogode.ua](http://orogode.ua) : [сайт]. – Електрон. текст., картогр., фот. дані, відео. – [Б. м., 2014–2017]. – Режим доступу: <http://orogode.ua/ua/video/2014-04-15-iaak-zminiualas-tieritoriia-ukrayini-istorichni-mapi-foto-vidieo> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.

Гедзь Т. Крим і Азовське море на карті Джованні да Каріньяно початку XIV століття [Електронний ресурс] / Тетяна Гедзь // Мислене Древо. Наука. Освіта. Література : [сайт]. – Електр. текст. та граф. дані. – [Б. м.], 2015. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography/Carignano.html> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

Карта Великого Князівства Литовського у XIV–XV ст. // На переломі: друга половина XV – перша половина XVI ст. / упоряд. і авт. передм. О. В. Русина. – Київ, 1994. – С. 344–345. – ISBN 5-319-01070-2.

Крескес А. Атлас Каталон, 1375 рік [Електронний ресурс] / Авраам Крескес // [Orogode.ua](http://orogode.ua) : [сайт]. – Електрон. текст., картогр., фот. дані, відео. – [Б. м.], 2014. – Режим доступу: <http://orogode.ua/ua/video/2014-04-15-iaak-zminiualas-tieritoriia-ukrayini-istorichni-mapi-foto-vidieo> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана. – Зі ст.: Як змінювалась територія України. Історичні мапи.

Українські землі на карті «Russiæ, vulgo Moscovia, pars australis» братів Блау. 1638 р. [Електронний ресурс] // Андрій Байцар : [блог]. – Електрон. текст. і картогр. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/11/russi-vulgo-moscovia-pars-australis-1645.html> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.

Персоналії

Длугош Ян
(1415 – 1480)

Ян (Іоанн) Длугош – польський історик-літописець і дипломат, архієпископ Львівський, вихователь дітей короля Казимира IV, автор хроніки «Історія Польщі» («Річники, або Хроніки славного Польського королівства») в 12 книгах, доведена до 1480 р.

Праця Длугоша, в якій він використав різні літописи Східної Європи, матеріали державних і церковних архівів, польські, чеські та угорські хроніки, руські й литовські літописи, вважається вершиною польської середньовічної історіографії. Повністю твір було опубліковано в 1711 р.

Дослідження польського дипломата містить численні відомості з історії України, зокрема легенду про створення міста Києва: «Когда поляки схватились между собой в гражданской войне, начинается и возрастает Русское княжение. В земле их в той стороне, что до сего дня зовется Подолией, говорят, поля

настолько плодородны, что после того, как хлеб бывает однажды посеян, семена вскоре снова восстана-

вливаються, давая новые всходы, [и] повторная жатва проходит без посева. Были у них три мужа, происходившие от одного отца и одной утробы: Кий, Щек, Хорив и четвёртая – сестра Лыбедь, выдающиеся как умом, так и силой. Легко добившись главенства в роде, они подчинили прочих своей власти. От них произошли прочие племена соответственно своим родам и домам. Они возвели на Руси три главнейших крепости, дав им свои имена. Так, Кий построившую им над рекой [Днепром] крепость назвал Киевом, Щек – Щекавицей, а Хорив – Хоревницей»¹.

В «Історії Польщі» йдеться про Грюнвальдську битву 1410 р., що увійшла в історію як одна з найбільших битв Середньовіччя. Вона відбулася під час «Великої війни» 1409–1411 рр. між військами держави Тевтонського ордену² та об'єднаними військами Королівства Польського і Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського поблизу сіл Грюнвальд і Танненберг (нині Польща). Безпосереднім наслідком битви стала поразка тевтонців у війні, посилення позицій Польщі і Литви у світі та входження земель сьогоденішньої центральної, східної та південної України до складу Великого князівства Литовського.

На відміну від інших істориків, Ян Длугош більш детально описував перебіг самої битви, подав розгорнутий список усіх хоругв (полків), що брали участь у битві, описав їхні знамена: «Знамена ж, визначені таким хоругвам... були майже всі однакові, тому що майже кожна мала на прапорі [зображення] воїна в латах, який сидів на білому, іноді чорному, або гнідому, або рябому коні й розмахував мечем у протягнутій руці, на червоному полі. Лише десять з них мали інше знамено й відрізнялися від решти тридцяти; на них по червоному полю були намальовані знаки, що ними Вітовт зазвичай таврував своїх коней, яких мав безліч»³.

Твори

Аннали или хроники славного королевства Польши : посвяtitельное письмо [Электронный ресурс] / Ян Длугош ; пер. Н. И. Щавелевой // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2010. – Загл. с экрана.

Кн. 1. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Dlugos_3/frame1.htm (дата обращения: 10.12.2017).

Кн. 2. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Dlugos_3/frame2.htm (дата обращения: 10.12.2017).

Кн. 3. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Dlugos_3/frame3.htm (дата обращения: 10.12.2017).

Кн. 4. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Dlugos_3/frame4.htm (дата обращения: 10.12.2017).

Кн. 5. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Dlugos_3/frame5.htm (дата обращения: 10.12.2017).

Кн. 6. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Dlugos_3/frame6.htm (дата обращения: 10.12.2017).

[З книги Яна Длугоша «Грюнвальдська битва» (1410 р.) ; 3 книги Яна Длугоша «Історія Польщі»] / Яна Длугош // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 169–170. – Біогр. довідка: с. 47.

Література

Пріцак О. Длугош Іоанн (Ян) / Омелян Пріцак // Походження Русі / Омелян Пріцак ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – Київ, 1997. – Київ, 1997. – Т. 1 : Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – С. 451, 452. – ISBN 966-513-100-1.

Шевчук В. О. Муза Роксоланська : укр. літ. XVI–XVIII ст. : у 2 кн. / В. О. Шевчук. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1 : Ренесанс. Раннє бароко. – 398 с. : іл., портр. – Бібліогр. на боковиках. – Зі змісту: Длугош Ян. – С. 35, 58, 96, 151, 161, 193–194. – ISBN 966-06-0354-1.

Ісаєвич Я. Д. Длугош Ян (Іоанн) / Я. Д. Ісаєвич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 403.

Контаріні Амброджо

(1429 – 1499)

Амброджо (Амвросій) Контаріні – італійський дипломат, мандрівник, письменник. Протягом 1474–1477 рр. здійснив подорож із дипломатичною місією до Персії через Україну.

¹ Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. Электрон. текст. дан [Б. м.], 2010. Кн. 1. URL: http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Dlugos_3/frame1.htm. (дата обращения: 17.04.2018).

² Тевтонський орден – лицарський орден римо-католицької церкви, заснований у XII ст.

³ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 169.

У подорожніх нотатках, опублікованих 1487 р. під назвою «Подорож пана Амброджо Контаріні, посла пресвітлої Венеціанської сеньйорії, до правителя Уксункасама, короля Персії» (рос. «Путешествие в Персию»), подано відомості про природу, побут і звичаї населення Волині, Полісся та Київщини, про міста Луцьк, Житомир, Київ, Черкаси та їх історичні пам'ятки: *«20 березня, – писав Контаріні, – виїхав я з Польщі і вступив до нижньої Русі, яка теж належить до володінь названого короля; до 23 числа їхали ми весь час лісами, зупиняючись для відпочинку то в невеликих замках, то в селах, і прибули в місто, яке називається Луцьк (Lusch); місто те має досить гарну, хоч і дерев'яну фортецю, де ми залишилися до 24 числа»*¹.

Найцікавішим у творі Контаріні є опис Києва, куди він прибув 1 травня 1474 р. і провів там близько двох тижнів: *«Це місто стоїть на кордоні з Татарією, воно є важливим центром торгівлі, сюди купці з верхньої Русі привозять хутра та інші товари і звідси вони, збираючись у каравани, йдуть до Кафи, тому що на них часто нападають татари. Місто це багате на хліб і м'ясо. Його жителі мають звичай працювати з ранку до третьої години дня, після чого йдуть до шинків (caverne), де залишаються до ночі»*².

Книга також знайомить читачів зі станом міжнародних відносин у східноєвропейському регіоні останньої третини XV ст.

Твори

Путешествие в Персию [Электронный ресурс] / Амброджо Контарини ; пер. Е. Ч. Скржинской // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2004. – Загл. с экрана.

Ч. 1. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Kontarini/frametext1.htm> (дата обращения: 10.12.2017).

Ч. 2. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Kontarini/frametext2.htm> (дата обращения: 10.12.2017).

Література

[Контаріні Амброджо] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 11, 100–104, 107, 117, 120, 510, 523, 598.

Панчук І. Контаріні Амброджо : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 65.

Бацак К. Ю. Контаріні / К. Ю. Бацак // Енциклопедія історії України / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2008. – Т. 5. – С. 104–105.

Бацак К. Ю. Контаріні Амброджо / К. Ю. Бацак // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 209–210.

Матвій з Мехова

(бл. 1457 – 1523)

Матвій з Мехова (Мацей Меховіта, Мацей Меховський, власне – Мацей Карпіга) – польський історик, географ, лікар та астролог, автор «Трактату про дві Сарматії» (1517) і «Хроніки Польщі» (1519).

«Трактат про дві Сарматії» містить стислий нарис історії Київської Русі й монголо-татарської навали.

Українським землям присвячено перший розділ другої частини трактату під заголовком «Про Русію, її округи, великі багатства і все, що там є», в якому Мацей Меховіта описав географію України, зокрема Галичину, Волинь і Поділля, флору і фауну цих земель, природні багатства, заняття населення. У розділі «Про появу й навалу татар» йдеться про монголо-татарську навалу й руйнування різних руських міст і князівств.

Автор подав стислий опис сучасного йому Києва, що різко контрастує з колишньою величчю міста: *«В год господень тысяча двести сорок первый татары пришли в Руссию и до основания разрушили обширнейший город Киев, великолепную столицу русских. Этот город имел крепкие ворота и башни, а на некоторых воротах блестящие позолоченные крыши. Был там и до сих пор есть митрополит русского или греческого обряда, глава многих владык (vladicis) и епископов, начиная от Дунай – по Молдавии, Валахии, Руссии и Московии, но в Киеве, после разрушения, он больше не живет.*

В городе было более трехсот богатейших церквей. Некоторые из них стоят еще и до сего дня в поле среди терна и кустарника в запустении, как прибежище зверям. Две церкви – св. Марии и св. Михаила

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 102.

² Там само. С. 103–104.

ла, доньне сохранили кое-какие полоски позолоты на крышах: татары, приходящие за добычей, глядя на них, называют Алтым бассейна, то есть златоглавые, так как часть крыши у них позолочена»¹.

Ця праця має велике значення як для розвитку всієї слов'янської історіографії, так і для ознайомлення країн Західної Європи з історією слов'янських країн, у тому числі й України-Русі.

Твори

Трактат о двух Сарматиях [Электронный ресурс] / Матвей Меховский ; пер. С. А. Аннинского // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт], – Электрон. текст. дан. – [Б. м.], 2006. – Загл. с экрана.

Трактаты 1–2. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus15/Mehovskij/frameset1.htm> (дата обращения: 10.12.2017) ;

Трактат 3. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus15/Mehovskij/frameset2.htm> (дата обращения: 10.12.2017).

Література

Жарких М. І. Звістки М. Меховського та С. Герберштейна про татар [Електронний ресурс] / М. І. Жарких // Мислене Древо. Наука. Освіта. Література : [сайт]. – Електрон. текст. – [Б. м.], 2012. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/CrimeaHistSources/MechovitaHerberstein.html> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

[Меховита Мацей] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 11, 42, 119–126, 129–133, 138, 140, 148, 150, 167, 365, 510, 582.

Вирський Д. С. Матвій з Мехова / Д. С. Вирський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 551–552.

Ваповський Бернард

(р. н. невід. – 1535)

Бернард Ваповський – шляхтич Королівства Польського, хроніст, географ і картограф. Протягом 1510–1515 рр. був представником польського короля Сигізмунда I у Ватикані.

Найвідомішим його твором є хроніка «Історія Корони Польської і Великого Литовського князівства від року 1380 до 1535» («Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535»), яка збереглася не повністю.

У центрі уваги автора – військово-політична і дипломатична історія Польсько-литовської держави, її відносини із сусідами. Зокрема, особливу увагу Ваповський приділив ординським набігам на Поділля, Галичину, Волинь у XIV–XVI ст. Описуючи історичні події, він посилався на праці вчених і письменників Яна Длугоша, Матвія Меховського, Йоста Людовіка Деція та ін., документи коронної канцелярії, особисті нотатки, свідчення очевидців тощо.

Бернард Ваповський також є автором перших модерних карт Східної Європи, в тому числі й України. 1526 р. він видав у Кракові мапи «Карта, в якій ілюстровані області Корони Польської та частково Великого князівства Литовського» («Tabula in qua illustrantur ditiones Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae pars») та «Мапа Сарматії, королівств Польського та Угорського, обох Волощин, а також Туреччини, Татарії, Московії та Литви частин прилеглих» («Tabula Sarmatiae, regna Poloniae et Hungariae utriusque Valachiae, nec non Turciae, Tartariae, Moscoviae et Lithuaniae partem comprehendens»). Саме за мапою Південної Сарматії Б. Ваповського європейські картографи протягом 120 років (до появи карт Г.-Л. де Боппана) зображували територію сучасної України.

Література

Байцар А. Бернард Ваповський – перший український професійний географ та картограф [Електронний ресурс] / Андрій Байцар // Андрій Байцар : [блог]. – Електрон. текст. і картогр. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: http://baisar.blogspot.com/2017/01/blog-post_45.html (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

Бернард Ваповський – перший український професійний географ та картограф [Електронний ресурс] // Географія. Все, що треба знати : [сайт]. – Електрон. текст. та картогр. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <http://geographer.com.ua/content/bernard-vapovskyy-pershyy-ukrayinskyy-geograf-i-kartograf>. – Назва з екрана.

Гедзь Т. М. Територія України на карті Південної Сарматії Бернарда Ваповського [Електронний ресурс] / Т. М. Гедзь // Archive.is : [сайт]. – Електрон. текст. та картогр. дані. – [Б. м.], 2012. – Режим доступу: <https://archive.is/20121225050201/papacoma.narod.ru/articles/wapowski.htm> (дата звернення: 10.10.2017). – Назва з екрана.

¹ Матвей Меховский . Трактат о двух Сарматиях. Москва ; Ленинград, 1936. С. 49–50.

Гедзь Т. Крим на карті Південної Сарматії Бернарда Ваповського [Електронний ресурс] / Тетяна Гедзь // Мислене Древо. Наука. Освіта. Література : [сайт]. – Електрон. текст. та картогр. дані. – [Б. м.], 2015. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography/Krym1526.html> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

Гедзь Т. Неідентифіковані об'єкти на карті Сарматії Бернарда Ваповського [Електронний ресурс] / Тетяна Гедзь // Мислене Древо. Наука. Освіта. Література : [сайт]. – Електрон. текст. та картогр. дані. – [Б. м.], 2015. – Назва з екрана.

Ч. 1 : Lituania, Moscovia, Podolia. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography/Warowski1526.html> (дата звернення: 10.12.2017);

Ч. 2 : Землі навколо Чорного моря. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography/Warowski2.html> (дата звернення: 10.12.2017).

Наливайко Д. [Ваповський Б.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 114.

Мицик Ю. А. Ваповський Бернард та його хроніка / Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 432.

Герберштайн Сігмунд фон

(1486 – 1566)

Сігмунд (Сигізмунд, Сигизмунд) фон Герберштайн (Герберштейн) – німецький дипломат, письменник, барон. У 1517 і 1522 рр. (за іншими даними – 1526), прямуючи до Москви з метою залучення князя московського Василя III Івановича до спільної боротьби проти Туреччини, побував і в Україні.

Герберштайн – автор славнозвісних «Записок про московитські справи» (рос. – «Записки о Московии», «Записки о Московских делах»), в яких подав докладний географічний опис Східної Європи. Опис охоплює землі Великого князівства Литовського (Литву, Білорусію, Україну), землі Московської держави, території татарських держав. «Записки» складено за принципом путівника, в якому зазначаються назви географічних об'єктів.

Основні відомості про українські землі зосереджено в розділі «Про Литву». Починаючи його, Герберштайн застерігав читачів: *«Я розповідаю тут не тільки про цю землю, а й про країни, які до неї прилягають, і їх об'єднують під загальною назвою "Литва". Вона тягнеться вузькою смугою від міста Черкаси, що стоїть на Бористені, до самої Лівонії»*¹. Місто Черкаси письменник називав центром козаків, а всіх українців – черкасами.

Про Київ він писав: *«За вісімнадцять миль від Канева знаходиться Київ, древня столиця Русі. Руїни цього міста й пам'ятники, від яких можна бачити уламки, переконують, що Київ колись був прекрасним і справді царським містом. І тепер ще на сусідніх горах там видно залишки церков та запустілих монастирів; крім того, багато там печер, у яких можна побачити древні гробниці і в них ще не зітлілі тіла»*².

Твори

Записки о Московии : [пер. с латин., нем.] / Сигизмунд Герберштейн ; вступ. ст. А. Л. Хорошкевич. – Москва : Изд-во МГУ, 1988. – 430 с. : ил. – Библиогр.: с. 389–396. – Библиогр. в примеч.: с. 284–353, 397–400. – ISBN 5-211-00183-4.

Із «Записок» Сігмунда Герберштайна / Сігмунд Герберштайн // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 173. – Біогр. довідка: с. 37.

О власти московского государя и о приеме послов ; Русское войско ; Описание Литвы и Ливонии : [отрывки из кн. «Записки о Московских делах»] / Сигизмунд Герберштейн // Хрестоматия по истории СССР / сост.: В. И. Лебедев [и др.]. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва, 1951. – Т. I. : С древнейших времен до конца XVII века. – С. 291–296, 305–308.

Література

Наливайко Д. [Герберштайн] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 11, 42, 91, 119, 120–123, 126–131, 135–138, 140, 155, 167, 363, 365, 510.

Жарких М. І. Миля Герберштейна [Електронний ресурс] / М. І. Жарких // Мислене Древо. Наука. Освіта. Література : [сайт]. – Електрон. текст. та граф. дані. – [Б. м.], 2012. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/CrimeaHistSources/HerbersteinsMile.html> (дата звернення: 11.10.2017). – Назва з екрана.

¹ Герберштейн С. Записки о Московии. Москва, 1988. С. 157.

² Там само. С. 158.

Машкіна К. «Записки о Московии» С. Герберштейна як джерело вивчення ролі іноземців в економічному житті Московської держави кінця XV – першої половини XVI ст. / Катерина Машкіна // Часопис укр. історії / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Каф. укр. історії та етнополітики ; редкол.: А. П. Коцур (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2011. – Вип. 21. – С. 62–68. – Бібліогр.: с. 67–68 (52 назви).

Січинський В. С. Герберштайн / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 31–32.

Кулинич І. М. Герберштайн Зігмунд / І. М. Кулинич // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 98–100.

Кулинич І. М. Герберштайн Зігмунд та його «Записки про московітські справи» / І. М. Кулинич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 90.

Мюнстер Себастьян

(1488 – 1552)

Себастьян (Себастьян) Мюнстер – німецький вчений-географ, монах.

У західноєвропейській літературі XVI ст. з'явився ряд описів народів та країн, творів з фізичної географії, частково історії, етнографії, так звані космографії. Прикладом такого узагальнюючого твору з всесвітньої географії стала збірка історико-географічних і біологічних даних Себастьяна Мюнстера під заголовком «Космографія» («Cosmographia», 1544). Упродовж століття праця витримала 24 перевидання мовою оригіналу (німецька) та в перекладах латинською, французькою, італійською, англійською, чеською мовами. Крім мап, збірка включала портрети державних діячів, з їхніми гербами та великою кількістю гравюр.

Однією з найвідоміших мап із зображенням Східної Європи середини XVI ст. була карта Мюнстера «Новий опис Польщі та Угорщини» («Polonia Et Hungaria XV Nova Tabula»). Вперше її було надруковано у 1540 р. Мапа регулярно перевидавалась до 1628 р. (близько 40 видань). Текстова частина мапи Мюнстера з часом зазнавала змін, до того ж ці зміни не завжди вносилися як доповнення.

Мапа цікава тим, що на ній чи не вперше присутні регіональні назви українських земель: Русь (Russia) зі Львовом (Leopol), Поділля (Podolia), Волинь (Volhinia), Покуття (Pokutze), Мала Татарія (Tartaria minor), Перекопська Татарія (Tartaria Przesopen[sis]). Останні дві включено до складу Північного Причорномор'я і Кримського півострова.

Мапи. Електронні ресурси

Страница старых карт [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. та картогр. дан. – [Б. м., б. г.]. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php. – Загл. с екрана. – Из содерж.:

Карта Себастьяна Мюнстера 1540 года. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=197 (дата обращения: 11.12.2017);

Карта Мюнстера 1540–42 годов. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=442 (дата обращения: 11.12.2017);

Карта Мюнстера 1545 года. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=206 (дата обращения: 11.12.2017);

Карты Себастьяна Мюнстера 1546. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=207 (дата обращения: 11.12.2017);

Карты Себастьяна Мюнстера 1546. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=208 (дата обращения: 11.12.2017);

Карта Себастьяна Мюнстера 1550 года. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=521 (дата обращения: 11.12.2017);

Карта Себастьяна Мюнстера 1554 года. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=522 (дата обращения: 11.12.2017);

Карта Себастьяна Мюнстера 1571 года. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=224 (дата обращения: 11.12.2017);

Карта Мюнстера 1588 года. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=238 (дата обращения: 11.12.2017);

Карта Себастьяна Мюнстера 1588 года. – Режим доступу: http://www.smoliy.ru/antique_maps.php?m=539 (дата обращения: 11.12.2017).

Література

Андреев И. Себастьян Мюнстер. Космография – средневековая энциклопедия Вселенной [Электронный ресурс] / Илья Андреев // Imago.by : [сайт]. – Електрон. текст. та картогр. дан. – [Б. м.], 2016. – Режим доступу: <http://imago.by/artycle/466-munster-life.html> (дата обращения: 11.12.2017). – Загл. с екрана.

Гедзь Т. Порівняння варіантів карти С. Мюнстера Polonia et Ungaria [Електронний ресурс] / Тетяна Гедзь // Мислене Древо. Наука. Освіта. Література : [сайт]. – Електрон. текст. та картогр. дані. – [Б. м.], 2014. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography/Muenster.html> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

Космографія : описание Литвы, Самогитии, Руссии и Московии – Себастиана Мюнстера (XVI в.) : [корот. біогр. справка, свед. об изд., цитати] [Електронний ресурс] / пер. Е. Замысловского // Восточная литература : средневек. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Електрон. текст. дан. – [Б. м.], 2006. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus15/Seb_Muenster/text.phtml?id=1497 (дата звернення: 11.12.2017). – Загл. с екрана.

Мыщык Ю. А. Произведения обобщающего характера «Всеобщая космография» С. Мюнстера / Ю. А. Мыщык // Записки иностранцев как источник по истории Украины : (вторая половина XVI – середина XVII в.) : учеб. пособие / Днепропетров. гос. ун-т ; под ред. Н. П. Ковальского. – Днепропетровск, 1981. – Ч. 1 : Немецкие и австрийские источники. – С. 8–10.

Панчук І. Мюнстер Себастьян : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 89.

Українські землі на картах Себастьяна Мюнстера (XVI ст.) [Електронний ресурс] // Андрій Байцар : [блог]. – Електрон. текст. і картогр. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/03/xvi.html> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.

Кампензе Альберто

(1490 – 1542)

Альберто Кампензе – італійський католицький богослов, політичний діяч, астроном, математик, письменник, який народився в Нідерландах. За дорученням папи Климента VII відвідав українські та російські землі.

У своїх доповідних листах (бл. 1523–1524 рр.) до Папи Римського писав про Русь (Україну) та Московію (Росію): «*[Московські князі] домагались володарювання [над] більшою частиною Литви, тобто країнами, які лежать між Борисфеном, Меотійськими болотами і Танаїсом, і які складали колись царство Росії*»¹.

Про Київ та наслідки навали татар автор писав: «*Київ, столиця колишньої держави русів, при річці Бористені, є одним з найгарніших і найкультурніших міст Європи, хоч його пограбовано і спустошено до краю жорстокістю і несамовитістю татар, котрі ще і тепер, сусідуючи з Литвою, роблять часті напади на землі русів, від чого ці землі на цей час дуже мало заселені*»².

Твори

[З листа Альберта Кампензе до папи Климента VII ; Про Київ, Україну і напади татар (1532–1534 рр.)] / Альберто Кампензе // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 170.

Письмо Альберта Кампензе к Его Святейшеству Папе Клименту VII о делах Московии [Електронний ресурс] / Альберто Кампензе ; пер. В. И. Семенова // Восточная литература : средневек. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Електрон. текст. дан. – [Б. м.], 2004. – Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Kampenze/frametext.htm> (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с екрана.

Про справи Московії : [уривки] / Альберто Кампензе // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людиність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 253–254. – Біогр. довідка: с. 253.

Література

Панчук І. Кампензе Альберт : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 60.

Січинський В. Альберто Кампензе / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 31.

Бельський Мартин (1495 – 1575)

Бельський Йоахим (бл. 1550 – 1599)

Мартин (Марцін) Бельський – польський історик, письменник, автор історичних, поетичних і публіцистичних творів, написаних польською мовою, зокрема «Життєпис філософів» (1534), «Хроніка всього світу» (1551), «Лицарська справа» (1569) та ін.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 253–254.

² Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія Тернопіль, 2009. С. 170.

Йоахим (Йоахім) Бельський – польський дипломат, історик, видавець, син Мартина Бельського. Він працював у королівській канцелярії і мав доступ до державних архівів, тривалий час жив в Україні. Йоахим суттєво переробив і доповнив батькову хроніку й видав у 1586 р. під назвою «Польська хроніка». Згодом довів її до 1598 р.

У творі ґрунтовно, в хронологічній послідовності викладено історію та географію Польщі з найдавніших часів та розкрито її взаємини з Україною, Литвою, Пруссією, Чехією, Угорщиною.

Видання містить нарис «Про руський народ», в якому йдеться про руські племена, про перших київських князів, починаючи від Кия, Щека і Хорива. Подано відомості про історію Галицько-Волинського князівства, зв'язки між українськими і польськими магнатами, релігійні та культурні відносини. В іншому нарисі – «Про козаків» – розповідається про історію Запорозької Січі та реєстрових козаків, зокрема козацькі повстання під проводом Івана Підкови та Северина Наливайка. Підкреслено важливу роль козаків у захисті України від постійних спустошливих татаро-турецьких нападів: *«Ці посполиті люди звичайно займаються на Низу Дніпра тим, що ловлять рибу, яку там же, без солі, сушать на сонці і тим харчуються протягом літа, а на зиму розходяться у найближчі міста, а саме: в Київ, Черкаси та інші... Спочатку козаків не було так багато, але тепер їх набралось до кількох тисяч чоловік, особливо багато їх стало останнім часом. Вони дуже часто завдають великої шкоди татарам і туркам ...»*¹.

Твори

Про Козаків / Йоахим Бельський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – ISBN 978-966-02-4541-9.

Ч. 1. – С. 243–247. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Ч. 2 : Додаток. – С. 129–136. – Текст укр. пол., рос. мовами. – ISBN 978-966-02-4543-3.

Хроніка польська : [уривки] / Мартин Бельський // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 142–144. – Біогр. довідка: с. 142.

Література

Наливайко Д. [Бельський М.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 149, 150, 156, 158, 169, 176.

Вирський Д. С. Йоахим Бельський : [біогр. довід.] / Д. С. Вирський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Ч. 1. – С. 241–242. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Дзира Я. Хроніка Мартина та Йоахіма Бельських. Про історію козацтва / Ярослав Дзира // Україна. Наука і культура / АН УРСР ; Т-во «Знання» України. – Київ, 1991. – Вип. 25. – С. 121–135. – Бібліогр.: с. 133–135.

Дзира Я. І. Татаро-турецькі напади на Україну XIII–XVI : за хроніками Бельських та Стрийковського / Я. І. Дзира // Укр. іст.-геогр. зб. / АН УРСР, Ін-т історії ; відп. ред. І. О. Гуржій. – Київ, 1971. – Вип. 1. – С. 83–102.

Леп'явко С. А. Бельський Йоахім / С. А. Леп'явко // Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561–1591) / С. А. Леп'явко ; НАН України, Ін-т історії України, Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Чернігів, 1999. – С. 133, 164–166, 169, 170, 173, 212 : портр. – ISBN 966-02-0886-3.

Леп'явко С. А. Бельський Мартин / С. А. Леп'явко // Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561–1591) / С. А. Леп'явко ; НАН України, Ін-т історії України, Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Чернігів, 1999. – С. 39, 41, 43, 52, 60, 61, 63, 65, 95, 97 : портр. – ISBN 966-02-0886-3.

Панчук І. Бельський Йоахім, Бельський Марцін : [біогр. довідки] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 27–28.

Шевчук В. О. Бельський Йоахим / В. О. Шевчук // Муза Роксоланська : укр. літ. XVI–XVIII ст. : у 2 кн. / В. О. Шевчук. – Київ, 2004. – Кн. 1 : Ренесанс. Ранне бароко. – С. 131, 327. – Бібліогр. на бокови́ках. – ISBN 966-06-0354-1.

Шевчук В. О. Бельський Мартин / В. О. Шевчук // Муза Роксоланська : укр. літ. XVI–XVIII ст. : у 2 кн. / В. О. Шевчук. – Київ, 2004. – Кн. 1 : Ренесанс. Ранне бароко. – С. 326, 327. – Бібліогр. на бокови́ках. – ISBN 966-06-0354-1.

Дзира Я. І. Бельські Мартин та його син Йоахим і їхня Польська хроніка / Я. І. Дзира // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 250.

¹ Крисаченко В. С. Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. Київ, 1996. Кн. 1. С. 142–143.

Те́ве Андре
(1502 – 1590)

Андре Те́ве – французький історіограф і космограф, автор низки історико-географічних творів, зокрема: «Космографія Сходу» (1554, 1556); «Загальна або всесвітня космографія» в 2 книгах, 4 томах (1571, 1575); «Особливості антарктичної Франції, названої інакше Америкою, та багатьох інших країн і островів, відкритих у наш час» (1557, 1878); «Справжні портрети та життєписи великих людей грецьких, римських і язичеських, зібрані за їхніми портретами, книгами, медалями старовинними і сучасними» у 2 т. (1584).

Найвизначнішим твором А. Те́ве є монументальна, ілюстрована кольоровими гравюрами на дереві «Загальна або всесвітня космографія», де є опис країн та народів Європи, Азії, Америки та Африки. Факти про минуле й сучасне східнослов'янських країн узагальнено в трьох розділах книги. Свідчення про українські землі містяться в розділі 8, книзі 19 – «Про європейську Сарматію та її частини, зокрема про Московію», в розділі 10, книзі 19 – «Про Литву, звичаї народу та про її чудеса», в книзі 20 – «Про Польське королівство». Назви «Україна» у праці автор не вживав, використовуючи назви «русини» або «руські». За словами Те́ве, європейська Сарматія «являє чудовий простір, що охоплює і включає в себе велике число прекрасних і просторих провінцій, що простягаються від одного моря до другого, відокремлюють азіатську Скіфію від європейської, тягнучись на Північ до меж знань про землю»¹.

Склад країн, що входили до поняття «європейська Сарматія», Те́ве визначив так: «Вона включає Московію, Польщу, Русь, Пруссію, Литву, Лівонію і Поділля, більшість яких піддається сильним морозам, бо межує з льодовитим морем, як і Данія, Готія та інші країни, розташовані північніше: отже, земля ця тягнеться до 18 ступеня широти»². Про панування татар у Причорномор'ї він писав: «Поки християни користувались цим берегом, край був багатіший, аніж тепер, там вони і тепер проживають..., займаючись мисливством і скотарством»³. Далі автор визначив, що турки і татари «своїми набігами часто завдавали шкоди Русі, Волині й Поділлю. У цих пустинних і піщаних рівнинах [колись] було багато меду, тому русини і татари часто вели боротьбу за володіння ними»⁴.

У частині «Космографія» місто Київ зображено в стані великого занепаду: «Київ, головне місто русинів, тепер зруйноване. І помітні серед колючих чагарників й тернових кущів руїни колишніх будівель і княжеских палаців, храмів, монастирів, спустошені руїни яких ще видно коло гір. Ще там видно багато-багато печер, видобаних у скелях, де знаходиться значна кількість гробниць, в яких тіла лишаються нетлінними»⁵.

Відомості про Україну є і в частині «Загальна космографія», присвяченій Польщі. Тут йдеться про сприятливі кліматичні умови, родючість ґрунту цієї території. «Що стосується Русі, – писав Те́ве, – це країна помірною клімату, щедра й родюча, так що хліба виростають вище людської постаті»⁶. Через загрозу нападів татар, «землероб ніколи не виходить трудитись, не маючи з собою лука, і я чув, як говорив одному чоловікові старезний дід, який знав одного русина, що проживав на рівнині 20 років по сусідству з татарами, ніколи не покидаючи свого дому...»⁷. Крім Києва, Те́ве звернув увагу на Львів і Кам'янець. «На Русі, – відзначав він, – Львів є метрополією, як колись був Київ. У Львові є вірменська церква, але русини і литовці більше відвідують грецьку церкву, ніж латинську, відправляючи свої служби народною мовою... Їхній патріарх лише той, який перебуває в Константинополі, він не багатий і не має авторитету... Він [Кам'янець-Подільський] неприступний, природно укріплений дуже високими скелями на рівнині і є надійним захистом проти турків і скіфів»⁸.

Твір Те́ве, незважаючи на певну інформативну обмеженість, сприяв розширенню знань французів про Східну Європу й, зокрема про Україну, а найголовніше – був написаний рідною для французького читача XVI ст. мовою.

Література

Ковальський М. Французький подорожник і географ Андре Те́ве про Україну : (з найдавніших часів до середини XVI ст.) / Микола Ковальський // Хроніка-2000. – Київ, 1995. – Вип. 2/3 : Україна–Франція=France–Ukraine. – С. 82–87. – Примітки: с. 87. – (Хроніка XVI–XVIII ст.).

Луняк Є. [Андре Те́ве] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 39, 45–51. – ISBN 978-617-640-054-7.

¹ Хроніка-2000. Київ, 1995. Вип. 2/3. С. 84.

² Там само. С. 84.

³ Там само. С. 85.

⁴ Там само. С. 85.

⁵ Там само. С. 86.

⁶ Там само. С. 86.

⁷ Там само. С. 86.

⁸ Там само. С. 86.

Кромер Мартин

(1512 – 1589)

Мартин (Марцін) Кромер (Крамер) – польський хроніст, церковний діяч, секретар польського короля Сигізмунда II Августа, учасник дипломатичних місій, автор публіцистичних творів і трактатів з теорії музики.

Великої популярності набула написана ним історична хроніка Польщі з найдавніших часів до 1505 р. «Про походження і діяльність польського народу» у 30 книгах (1555), «Польща, або про розташування, народи, звичаї, установи і державний лад Польського королівства» (1575).

Твори Кромера – це твори, що знайомлять читачів з Польським королівством, його географією, населенням, суспільно-політичним ладом, законами і звичаями. Вони також містять фрагментарні географічні та етнографічні факти про Україну.

Кромер теж вказував на Русь (Сарматію) як на прабатьківщину слов'ян і писав, що «поляки – народ слов'янський і сарматський, який колись вийшов із Сарматії і, прибувши на ріку Віслу в межах Германії, де давніше жили венеди й вандали, тут оселився, розширивши кордони своїх поселень далеко на захід і північ»¹.

Разом з тим, прагнучи історично обґрунтувати належність Галичини та інших руських (українських) земель до Польського королівства, автор стверджував, що в давні часи вони належали до Польщі, потім на кілька віків були втрачені, «але не давніше, як два віки тому були знову повернуті до Польщі»².

Праці Кромера використовували українські літописці XVII–XVIII ст.

Твори

[Про географічне положення Польщі та про польський люд : уривок] / Мартин Кромер // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – ISBN 978-966-02-4541-9.

Ч. 1. – С. 109–110. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Ч. 2 : Додатки. – С. 14–16. – Текст укр., латин., пол. мовами. – ISBN 978-966-02-4543-3.

Література

Вирський Д. С. Мартин Кромер : [біогр. довід.] / Д. С. Вирський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Ч. 1. – С. 108–109. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Наливайко Д. [Кромер М.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 11, 135, 141–144, 146–148, 150, 158, 363, 582, 599.

Панчук І. Крамер Мартин (Кромер Марцін) : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 67.

Ісаєвич Я. Д. Кромер Мартин / Я. Д. Ісаєвич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 5. – С. 408.

Віженер Блез де

(1523 – 1596)

Блез де Віженер – французький дипломат, історик та археолог. Книгу «Опис Польського королівства та суміжних країн...» він написав для польського короля Генріха III Валуа та видав у Парижі 1573 р. Книга Блеза де Віженера стала важливою віхою на шляху розвитку історичних уявлень у Франції про українські землі.

Три розділи видання присвячено Червоній Русі (Галичина), Волині, Поділля. Матеріали створено на основі писемних джерел, що знаходилися в розпорядженні автора, а також із використанням усних розповідей очевидців. У них наведено цікаві твердження де Віженера про те, що ці землі заселено одним народом, якого «і мова..., і звичаї майже тотожні»³.

Праця містить чимало відомостей про природні умови, етнографічні особливості Червоної Русі, Волині та Поділля: Русь (Червона) «простягається уздовж Сарматських гір, що їх тутешні мешканці називають татарами і які захищають її з півдня до

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 148.

² Там само. С. 148.

³ Мемуари до історії Південної Русі. Дніпропетровськ, 2005. Вип. I. С. 86.

самої ріки Дністер на пограниччі з Волощиною... Край цей доволі гарний, дуже родючий, добре заселений і був би ще, багатолюднішим, якби не наїзди і вторгнення татар...»¹, Волинь – «чудова плодюча земля, благодайна, подібно до Литви і Червоної Русі...»², Поділля – одна з найліпших і найплодючих земель з-поміж усіх тих, що перебувають під владою Польщі, «бо ґрунти тут родять повсюдно виноград і дають шовк без особливих турбот... Щодо походження тутешніх мешканців, немає жодного сумніву в тому, що вони, подібно до всіх інших, належать до слов'яноруського племені; адже і мова їхня, і вдача, і звичаї майже ні в чому не відмінні від тих, що є в Червоній Русі, Волині і Литві...»³.

У книзі фігурують Львів, Холм (нині м. Хелм, Польща), Володимир (нині м. Володимир-Волинський), Кременець, Луцьк, Кам'янець (нині м. Кам'янець-Подільський) та інші міста. Йдеться також про татарський народ «маловідомий, зневажуваний усіма і такий варварський...»⁴, та його напади на Поділля.

Твори

Русь (Червона) ; Поділля ; Тур, зубр і лось ; Устрій військової справи у Польщі ; Про татар : [витяг із нотаток, 1573] / Блез де Віженер // Мемуари до історії Південної Русі / за ред. В. Антоновича ; пер. з рос. Т. С. Завгородньої. – Дніпропетровськ, 2005. – Вип. 1 : (XVI ст.). – С. 75–105. – ISBN 966-511-253-8.

Трактат об Огне и Соли : редкое и превосход. произведение господина Блеза де Виженера Бурбонца, найден среди бумаг после его смерти / Блез де Виженер ; пер. со старофр. В. Ткаченко-Гильдебрандта. – Київ : Береза, 2012. – 317 с. : ил. – (A terra ad solem). – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 978-966-195-006-0.

Уривки з нотаток Блеза де Віженера (1573) / Віженер Блез де ; пер. В. Назаренка // Хроніка-2000. – Київ, 1995. – Вип. 2/3 : Україна–Франція=France–Ukraine. – С. 58–74. – Примітки: с. 72–74. – (Хроніка XVI–XVIII ст.).

Література

Наливайко Д. [Віженер Блез де] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 11, 148–151.

Луняк Є. [Блез де Віженер] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 55–63. – ISBN 978-617-640-054-7.

Панчук І. Віженер Блез де : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 34.

Січинський В. Блез де Віженер / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 34–35.

Іваненко О. А. Віженер Блез де / О. А. Іваненко // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 9–10.

Наулко В. І. Віженер / В. І. Наулко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 534.

Мюллер Лоренц

(перша половина XVI ст. – 1598)

Лоренц (Лаврентій) Мюллер (Міллер) – польський дипломат, посол польського короля Стефана Баторія до Швеції і Данії. Приблизно в 1589 р. здійснив тривалу поїздку польськими, литовськими, українськими та татарськими землями, яку описав у творі «Польська, ліфляндська, московська, шведська та інші історії» (1595).

У своїй праці автор розповів також і про події з української історії. Зокрема, про легендарного воїна Івана Підкову, який очолював козацькі походи: «Підкова був знаменитою людиною, наділений незвичайною силою. Нову, неуживану підкову він міг зламати руками, як якийсь пруттик. Цього Підкову приграничні козаки обрали собі за провідника і жорстоко громили турків...», та про його страту (від його імені): «Мене привели на страту, і я не знаю – за що, бо не відчуваю за собою жодної провини, гідної такої кари. Одне лиш я знаю, що завжди хоробро бився проти ворогів християнської віри і завжди дбав про користь і вигоди нашої вітчизни. Бути щитом проти невірних було моєю постійною думкою...»⁵.

Чимало місця автор відводив опису чорноморських степів: «Трави там такі високі, густі та потужні, що по них не можна їхати возом; трава так щільно облітається навколо коліс, що віз зупиняється і не може рухатися. Ліси й окремі дерева наповнені бджолами. На деяких горбах росте там куш, дуже подібний до виноградної лози; його і вважають диким виноградом; вочевидь, що країна могла б ви-

¹ Хроніка-2000. Київ, 1995. Вип. 2/3. С. 59.

² Там само. С. 62.

³ Там само. С. 62, 63.

⁴ Там само. С. 67.

⁵ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 174.

робляти виноград, якби тільки хтось забажав його обробляти»¹, а також описам Києва: «Місто Київ у стародавні часи мусив бути чудовим і величезним містом. Видко це по старовинних мурах, що оточують його на вісім миль, і по чудових великих церквах. У цих церквах є гарні, прекрасні підземні склепи, ... великі кам'яні колони, ніби моноліти... З цього можна собі уявити, яким чудовим було місто Київ у старовину»².

У книжці Мюллера знайшло відображення тогочасне життя України – неспокійне й драматичне. Також автор згадав про ординські наскоки на Україну, їхні негативні наслідки: «Тим часом... татари... вчинили напад на Поділля та інші міста біля кордону, захопили в полон і забрали з собою багато тисяч людей...»³.

Твори

Із «Записок» Лоренца Мюллера (Міллера) : про Івана Підкову (1581 р.), про Київ, про Чорноморські степи / Лоренц Мюллер // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 174.

Історії : [уривки] / Мюллер Лоренц // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 257–258. – Біогр. довідка: с. 257.

«Короткий і правдивий опис...» («Польські історії») ; «Північні історії...» : [фрагменти] / Лаврентій Мюллер // Наук. зап. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія» ; редкол. Ю. А. Мицик [та ін.]. – Київ, 2003. – Т. 21 : Історичні науки. – С. 57–60. – Бібліогр.: с. 60.

Література

Мицик Ю. А. Україна в описі німецького мандрівника XVI ст. Лаврентія Мюллера / Ю. А. Мицик // Наук. зап. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія» ; редкол. Ю. А. Мицик [та ін.]. – Київ, 2003. – Т. 21 : Історичні науки. – С. 56–57.

Мыцык Ю. А. Сведения Л. Мюллера как источник по истории освободительной борьбы украинского народа во второй половине XVI в. / Ю. А. Мыцык // Вопросы рабочего и национально-освободительного движения : сб. науч. ст. / Днепропетров. гос. ун-т ; редкол. : А. С. Завьялов (отв. ред.) [и др.]. – Днепропетровск, 1975. – Вып. 2. – С. 109–119. – Библиогр.: с. 117–119 (51 назв.).

Мыцык Ю. А. Сочинения Лаврентия Мюллера / Ю. А. Мыцык // Записки иностранцев как источник по истории Украины (вторая половина XVI – середина XVII в.) : учеб. пособие / Днепропетров. гос. ун-т. – Днепропетровск, 1981. – Ч. 1 : Немецкие и австрийские источники. – С. 12–14.

Наливайко Д. [Мюллер Л.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 156–158, 171–173, 364, 707.

Панчук І. Мюллер Лоренц : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 89.

Січинський В. Л. Міллер / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 37–38.

Монтень Мішель Екем де

(1533 – 1592)

Мішель Екем де Монтень – французький філософ і письменник, автор твору «Проби» («Есеї», «Досліди»).

«Руські епізоди» в «Есеї» Монтеня мають цілком фрагментарний характер, і будь-який внутрішній зв'язок між ними відсутній. Перший епізод – з історії Київської Русі, ведення війн із польським королем Болеславом I Хоробрим, другий – з часів татарського іґа на Русі та третій – з історії нападів турків на Україну в кінці XV ст. «Есеї», як зазначив Д. Наливайко «не історична праця, а зібрання думок, спостережень, коментованих виписок з давніх і нових авторів, сентенцій і т.д., об'єднаних єдністю світогляду і загальної теми – теми філософсько-моральних роздумів про "людську природу"... Цей вибірковий інтерес значною мірою зумовлений тим, що Монтеня, який був, сказати б, одним з перших "руссоїстів" в історії європейської думки і літератури, більше приваблювали народи, які за укладом свого життя дали відходили від звичних європейських норм»⁴.

Твори

Проби : в 3 кн. / Мішель Монтень ; з фр. пер. А. Перепадя. – Київ : Дух і Літера, 2005–2007. – ISBN 966-7888-89-4.

Кн. 1. – 2005. – 367 с. – ISBN 966-7888-90-8.

¹ Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 258.

² Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 174.

³ Наукові записки / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ, 2003. Т. 21. С. 59.

⁴ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 144–145.

Кн. 2 – 2006. – 515 с. – ISBN 966-378-025-8.

Кн. 3. – 2007. – 383 с. – ISBN 966-378-041-X.

Проби : вибране / Мішель Монтень ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; пер. з фр. А. Перепаді. – Київ : Шанс, 2012. – 444 с. : іл., портр. – (Бібліотека світової літератури). – ISBN 978-966-03-5105-9.

Література

Луняк Є. [Мішель де Монтень] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 53. – ISBN 978-617-640-054-7.

Наливайко Д. [Монтень М.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 11, 35, 106, 114, 141–145, 151.

Ботеро Джованні

(бл. 1544 – 1617)

Джованні Ботеро – італійський письменник, географ, правник. У 1573 р. був секретарем польського короля Генріха III Валуа.

Найбільшу славу і популярність Ботеро здобув завдяки історично-географічній праці «Універсальні реляції» (Рим, 1591–1592 рр.), що складається з п'яти частин. Перша – «Космографія» – містить опис частин світу: Європи, Азії, Америки, де зазначено кордони різних країн та зображено міста, багатства, звичаї та інші особливості місцевості; друга – «Гідрографія» – опис моря та островів; третя – «Монархологія» – відомості про наймогутніших монархів у світі; четверта – про людей різних вірувань, п'ята – про умови, в яких раніше жили народи Нового Світу.

Чимало матеріалу в книзі присвячено історико-географічному опису України: «Кордон між Королівством Польським та Валахією, – зазначив автор, – проходить по р. Дністер. Насамперед знаходиться тут провінція Подільська, рівна і вельми родюча. Адже досить засіяти поле один раз на два роки, щоб на другий рік з решток першого посіву вродилося збіжжя. Поділля має досить солі, яку беруть в одному озері, також домашніх та диких коней, меду, воску, волів та всіляких достатків до харчування. Але оскільки ця провінція є відкритою, то дуже потерпає через це від перекопських татар, які саранчою зненацька нападають на подільських людей, забирають їхнє майно та їх самих, внаслідок чого ці краї спустошені миль на 60 польських. І не знають... поляки, як тій біді запобігти. Є, однак, там місто Кам'янець, яке стоїть на суцільній скелі, має природні стіни та вали, що вважаються неприступними...»¹.

Література

Мицик Ю. А. Історико-географічний опис України у творі італійського гуманіста XVI ст. Джованні Ботеро / Ю. А. Мицик // Іст. дослідж. : вітчизн. історія : респ. міжвідом. зб. / АН УРСР, Ін-т історії ; редкол. вип.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 1982. – Вип. 8. – С. 29–33.

Стемпень Б. Джованні Ботеро і його «універсальні реляції» : роль і значення праці для розуміння повсякден. життя давніх суспільств / Богдан Стемпень // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; голов. ред. В. Є. Голубко. – Львів, 2014. – Вип. 8. – С. 9–19. – Бібліогр. в підрядк. прим. – Текст укр., пол. мовами.

Мицик Ю. А. Ботеро Джованні / Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 358.

Гваньїні Олександр

(бл. 1538 – 1614)

Олександр (Алессандро) Гваньїні (Гвагнін) – польський історик італійського походження, автор монументальної праці «Хроніка Європейської Сарматії», що складається з десяти книг і присвячена історико-географічному опису світу, насамперед Європи.

У першій книзі міститься опис європейської Сарматії : «Сарматія, про яку ми тепер говоримо, – зазначив автор, – країна досить велика й слава, яка Гмістить багато народів та королівств. Справа в тому, що існує дві Сарматії: одна татарська, або азіатська, розташована на дальньому, тобто східному, березі ріки Дон і Волзі, на котрих живуть заволзькі татари та інші їхні орди, розділені на частини. Іменем другої, європейської Сарматії називають нашу Сарматію, у котрій живуть поляки, русь, литва, мазури,

¹ Іст. дослідж. : вітчизн. історія : респ. міжвідом. зб. Київ, 1982. Вип. 8. С. 32.

пруси, поморяни, інфляндці, московити, готи, алани, волохи й татари, котрі живуть на цьому березі північної ріки Дон неподалік Чорного моря (Еухіни)»¹.

Дані про Україну вміщено, насамперед, у третій книзі «Хроніка Руської землі». В ній історія Київської Русі й Галицько-Волинського князівства трактується автором як етапи історії однієї держави від X ст. – до середини XIV ст.

Третя книга складається з трьох частин. У першій «Про руські князівства та про їх народи...» розповідається про походження русів-українців, подано історію Київської Русі. Автор здебільшого торкається військово-політичних подій, насамперед боротьби наших предків проти печенігів, половців, монголо-татар.

Друга частина «Опис кордонів руської землі та провінцій...» містить історико-географічний опис України, частково Білорусі, в якому зазначено їхні головні землі та міста, описано їхні герби. Зокрема, Київ характеризується як «старе, велике і просторе місто... Колись воно було столицею всієї Руської землі. Воно лежить над славною рікою Дніпром за 120 миль від Вільна. Колись це місто було препогутнім..., князівським...»²; Львів – як «руське місто, що належить до Корони Польської, не є звичайним прикордонним містом, а є столицею для всіх тамтешніх жителів. Воно названо Львовом від руського князя Лева. Місто оточене подвійним муром і сильними баштами, також валом і глибоким ровом... У місті є два замки: один у місті, а другий над містом, що стоїть на дуже високій горі і розташований у місці, яке прекрасно надається до оборони. Цей замок видно на відстані 10 миль...»³; Кам'янець – як місто, що «стоїть біля валаського кордону і збудоване, мабуть, божою рукою між твердими й урвистими скелями... Кам'яна скеля робить місто неприступним і неможливим до взяття... Часто турки, татари й молдавани, облягаючи місто по кілька років, мусили відступати від нього з великим соромом і втратами»⁴.

У третій частині «Опис половців, ятвягів і запорозьких козаків» розповідається про запорозьких козаків, насамперед про козацького кошового отамана Івана Підкову. Однак найбільше відомостей про козаків містить розділ «Про козаків низових, яких звичайно називають запорозькими». Тут описано їхні місця проживання, топографію Запорозької Січі, дніпровські пороги й острови: «Добре, що козаки є. Вони постійно живуть на Дніпрі на виспах або ж на островах, котрих там кілька так потужно укріплених, що коли там сяде кількасот або понад десять сотень, то й найбільше військо, яке б наступало на них, нічого не зробить їм»⁵.

Твір Гваньїні, насамперед його українська частина, – важливе літературне джерело, що давало уявлення іншим народам світу про Україну та її минуле.

Твори

Стисла історія Богемії / Олександр Гваньїні ; [вступ. ст.] Юрія Мицика «Опис Чехії в "Хроніці" Олександра Гваньїні» // Хроніка-2000. – Київ, 1999. – Вип. 25/26, ч. 1 : Україна–Чехія. – С. 30–42 : іл. – Примітки: с. 31, 41–42.

Хроніка європейської Сарматії / Олександр Гваньїні ; упоряд. та пер. з пол. Юрія Мицика. – 2-е вид., доопрац. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2009. – 1006 с. : іл. – Бібліогр. у комент.: с. 831–948. – Покажч.: с. 949–1005. – ISBN 978-966-518-498-0.

Хроніка Руської землі / Олександр Гваньїні ; пер. з пол. Ю. Мицика, за участю О. Дячка // Всесвіт. – 2000. – № 11/12. – С. 116–152.

Література

Дячок О. Використання «Хроніки європейської Сарматії» як джерела українськими авторами XVII–XVIII ст. / О. Дячок // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України : історіографія та джерелознавство в час. вимірі : міжвуз. зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Дніпропетров. нац. ун-т, Каф. історіографії та джерелознавства ; редкол. А. Г. Болебрух (відп. ред.) [та ін.]. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 224–241.

Дячок О. Хроніст Алессандро Гваньїні / О. Дячок // Укр. археограф. щорічник Нова серія / О. Дячок ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ ; Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 299–321. – Бібліогр. в підрядк. прим. – (Український археографічний збірник / Археогр. коміс. НАН України ; т. 11/12).

Кралуєк П. Польський італієць про українських козаків [Електронний ресурс] / Петро Кралуєк // Волинські новини : [сайт]. – Електрон. текст. дані – Луцьк, 2015. – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/blogs/ukrayintsiam-brakuye-filosofiyi-rozumu-/polskyu-italiyets-pro-ukrayinskykh-kozakiv/> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

¹ Гваньїні О. Хроніка європейської Сарматії. Київ, 2009. С. 44.

² Там само. С. 419.

³ Там само. С. 412.

⁴ Там само. С. 416–417.

⁵ Там само. С. 428–429.

Лаврук Л. І. Про «плагіат» Алессандро Гваньїні з Мацея Стрийковського : порівняння образів в іст. нарративах XVI ст. / Л. І. Лаврук // *Магістеріум* / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2015. – Вип. 54 : Історичні студії. – С. 16–20. – Бібліогр.: с. 19–20.

Мицик Ю. Опис Московської держави у хроніці О. Гваньїні / Юрій Мицик // *Іст. журн.* – 2007. – № 1. – С. 106–111 ; № 3. – С. 98–103.

Мицик Ю. Опис України у хроніці Олександра Гваньїні / Юрій Мицик // *Всесвіт.* – 2000. – № 11/12. – С. 152–156. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Наливайко Д. [Гваньїні (Гвагнін) Алессандро] / Дмитро Наливайко // *Україна очима Заходу* / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 22, 121, 150, 152–156, 381, 480, 510.

Панчук І. Гваньїні Александр : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // *Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія* / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 42.

Варварцев М. М. Гваньїні Алессандро / М. М. Варварцев // *Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід.* / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 98–100.

Мицик Ю. А. Гваньїні Александр та його «Хроніка європейської Сарматії» / Юрій Мицик // *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 59.

Литвин Михалон

(XVI ст.)

Михалон (Міхалон, Михайло) Литвин – литовський дипломат, мандрівник. Як дипломатичний агент литовського уряду відвідав декілька разів Крим. У 1550 р. Литвин подорожував Україною. Своє перебування на цих територіях автор описав у трактаті «Про звичаї татар, литовців і москвитян» («Про норови татар, литовців і москвитів», 1615), який зберігся в уривках.

У праці йдеться про тодішні побут, традиції і звичаї українців, литовців, білорусів, росіян, кримських татар тощо, подано опис Києва.

Литвина залишив докладні свідчення про роль Подніпров'я в транзитній торгівлі між Північно-Східною Руссю та країнами Сходу. Завдяки цій торгівлі «Київ наповнений чужоземними товарами, бо немає відомішого, коротшого і надійнішого шляху, ніж стародавня і загальновідома в усіх своїх звивинах дорога, що веде з чорноморського порту, тобто з міста Кафи, через Таврійські ворота (Перекоп) до Гаванської переправи на Борисфені, а звідти через степи – до Києва; по ній з Азії, Персії, Індії, Аравії, Сирії везуть на північ у Москву, Псков, Новгород, Швецію і Данію коштовне каміння, шовк і золоте тканина, ладан, фіміам, шафран, перець та інші пахощі. Чужоземні купці, які часто мандрують цією дорогою, збираються у валки до тисячі душ, звані караванами, із багатьма навантаженими візками і нав'юченими верблюдами»¹.

У праці вміщено чудовий поетичний опис природи українських земель, де «річкою [Борисфен] течуть мед і молоко, бо до верхньої її течії прилягають багаті бджолами ліси, а до нижньої – буйні степові пасовища, тому щедро доставляє мешканцям свого побережжя мед і молоко»². Про природні умови Києва мандрівник писав: «Це перше серед усіх наших міст, його область прилягає до річки, там скрізь ліси й поля, землі такі багаті, що нива, зорана парою волів, дає щедри жнива, а необроблені поля родять трави... Старі дуби і ясени, в яких від старості утворились дупла, повні бджіл і стільників, а мед приємний на колір і смак...»³.

Автор описав і спустошливі татарські напади на Україну: «Орда крізь Молдавію вдерлася (1575) на Поділля, як стій розлілася аж до Львова, мов вогняний вихор налетіла на Волинь; зацілили після неї самісінькі замки та панські двори. Захоплено було й одігнано в полон щось 40 тисяч коней, з півмільйона голів рогатої худоби, овець – без ліку, а людей в неволю – понад 35 000»⁴.

Твори

[З книги Михайла Литвина «Про норови татар, литовців і москвитян ; Із «Записок» Михайла Литвина про татарські набіги (середина XVI ст.)] / Михайло Литвин // *Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія* / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 172–173. – Біогр. довідка: с. 73.

О нравах татар, литовцев и москвитян / Михалон Литвин ; пер. В. И. Матузовой ; вступ. ст. М. В. Дмитриева [и др.]. – Москва : Изд-во МГУ, 1994. – 150 с. – Библиогр.: с. 145–147. – ISBN 5-211-02610-1.

[«**Про звичаї** татар, литовців і москвитян» : витяги з твору] / М. Литвин // *Мемуари до історії Південної Русі* / за ред. В. Антоновича ; пер. з рос. Т. С. Завгородньої. – Дніпропетровськ, 2005. – Вип. I : (XVI ст.). – С. 10–74. – ISBN 966-511-253-8.

¹ Панчук І. *Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія*. Тернопіль, 2009. С. 172.

² Мемуари до історії Південної Русі / за ред. В. Антоновича. Дніпропетровськ, 2005. Вип. I. С. 66.

³ *Всесвіт*. 1981. № 8 (серп.). С. 197.

⁴ Панчук І. *Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія*. Тернопіль, 2009. С. 173.

Про звичаї татар, литовців та московитів [Електронний ресурс] / Михалон Литвин // Ізборник : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2003 – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/mlytvyn/mlyt01.htm> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.

Література

Дмитрієв М. В. Михалон Литвин і його трактат [Електронний ресурс] / М. В. Дмитрієв, І. П. Старостина, А. Л. Хорошкевич // Ізборник : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2003. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/mlytvyn/mlyt04.htm> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.

Наливайко Д. [Литвин Михалон] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 151, 152, 479.

Охманський Е. Михалон Литвин і його трактат о нравах татар, литовцев и московитян середины XVI в. / Е. Охманський // Россия, Польша и Причерноморье в XV–XVIII вв. / под ред. Б. А. Рыбакова. – Москва, 1979. – С. 97–117. – Библиогр.: с. 115–117.

Січинський В. Михайло Литвин / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 32–33.

Юргинис Ю. М. Посольство Михаила Литвина у кримського хана в 1538–1540 гг. / Ю. М. Юргинис // Россия, Польша и Причерноморье в XV–XVIII вв. / под ред. Б. А. Рыбакова. – Москва, 1979. – С. 87–96. – Библиогр.: с. 96.

Русина О. В. Михалон Литвин / О. В. Русина // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 692.

Папроцький Бартош

(бл. 1543 – 1614)

Бартош (Бартоломей) Папроцький – польський історик-геральдик, поет, автор праць «Історія жалісна про прудкість та лють Татарську і про суворе нищення та псування Земель Руської та Подільської» (1575), «Гніздо цноти» (1578), «Герби польського лицарства» (1584), «Сад королівський» (1599) та інших, у багатьох з яких є відомості з історії геральдичної символіки окремих українських магнатських і шляхетських родів, а також воєводств, земель та міст.

Крім геральдичного матеріалу, Папроцький приділив чимало уваги історії та війнам, описав побут і звичаї козаків Запорозької Січі, непримиренність їхньої боротьби зі шляхтою, битви з татарами й турками на суші та в морі.

Представлено докладну картину організації татарського війська у поході, сценаріїв дій загонів під час бойових зіткнень, майже фотографічні реконструкції окремих двобоїв, унікальний опис татарських прапорів.

Папроцький докладно змалював гнітючу картину наслідків татарського нападу, описав загальний плач за Поділлям – щедрою прикордонною землею країни:

*О Шляхетне Поділля / о Країна Зацна /
Де ж она твоя плодоносність всьому світу смачна.
Де матері, котрі мужніх діток народили
Усі від Поганських рук марно погинули¹.*

Твори

[**З книги** Папроцького «Паноша»; Про військову науку на Запорожжі (1599 р.)] / Бартош Папроцький // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 180.

[**Історія** жалісна про прудкість та лють Татарську і про суворе нищення та псування Земель Руської та Подільської. Котре сталося місяця Жовтня Року 1575] / Бартош Папроцький // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – ISBN 978-966-02-4541-9.

Ч. 1. – С. 180–220 : іл. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Ч. 2 : Додатки. – С. 80–111. – ISBN 978-966-02-4543-3.

Кримськотатарське військо в поході 1575 р. : (за Б. Папроцького «Історією жалісною...») / Дмитро Вирський // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2016. – № 5. – С. 65–92.

[**Уривок** про козаків з твору «Сад королівський»] / Бартош Папроцький // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – ISBN 978-966-02-4541-9.

¹ Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка Кам'янець-Подільський, 2016. № 5. С. 84.

Ч. 1. – С. 248–249. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Ч. 2 : Додатки. – С. 137–139. – Текст укр., пол. мовами. – ISBN 978-966-02-4543-3.

Література

Вирський Д. С. Папроцький Бартош : [біогр. довід.] / Д. С. Вирський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Ч. 1. – С. 179–180. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Гедзь Т. Перший топографічний опис прикордонних земель Правобережжя [Бартоломея Папроцького] [Електронний ресурс] / Тетяна Гедзь // Мислене Дерево. Наука. Освіта. Література : [сайт]. – Електрон. текст. та картогр. дані. – [Б. м.], 2014. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography/Paprocki.html> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

Наливайко Д. [Папроцький Б.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С.173.

Панчук І. Папроцький Бартош : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 94.

Січинський В. Папроцький / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 43–44.

Дзира Я. І. Папроцький Бартош / Я. І. Дзира // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2011. – Т. 8. – С. 56.

Кльонович Себастьян-Фабіан

(бл. 1545 – 1602)

Себастьян-Фабіан (Себастьян, Себастьян, Севастьян) Кльонович (Кльонович) – польський поет, композитор. Бував у Галичині та Львові. Йому належить ряд поетичних творів латинською та польською мовами («Звитязтво богів», «Лісосплав», «Гаман іудеїв»), поетичний твір «Роксоланія» (1584).

У «Роксоланії» автор оспівав красу і багатство української землі, її міст і сіл, докладно змалював життя простого люду, його звичаї і вірування, використовуючи при цьому широкий арсенал поетичних засобів античної літератури і міфології, яка переплітається з давньоукраїнською:

*Музи, співайте про русів, про випаси їх благодатні
Й села, що щастя знайшли в цій життєдатній землі...¹.
Тільки скажу, що від прадідів Русь свою назву виводить,
Русів нащадки усі всюди признали її²
Ліси неосяжні займає Русь славна,
Ген до литовських угідь землі доходять її,
Тягнуться пуці густі до московських суворих просторів,
Краю немає й кінця руським безмежним лісам...³.*

У творі є згадки про Київ, Львів, Кам'янець (нині м. Кам'янець-Подільський), Луцьк, Белз та інші міста:

*Із міст руських здобув собі славу велику
Львів, крізь відомий, святий, руського роду краса...⁴.
Києве славний, могутня столице князів древньоруських,
Безліч ти бачиш іще пам'яток старовини:
Скрізь на левадах тут видно каміння зруйнованих мурів,
Залишки давніх руїн травами вже поросли⁵.*

Автор захищає право русинів на своє православне віросповідання:

«Знайте всі люди, що Київ на Чорній Русі важить стільки,

¹ Слово многоцінне : хрестоматія. Київ, 2006. Кн. 1. С. 238.

² Там само. Кн. 1. С. 242.

³ Там само. Кн. 1. С. 243.

⁴ Там само. Кн. 1. С. 270.

⁵ Там само. Кн. 1. С. 274.

*Скільки для всіх християн Рим стародавній колись»¹.
Хто ж освітати спроможний
Славу, сусідо, твою й мури, що скелю міцну»²?*

Твори

Із поеми: «Роксоланія», Краків, 1584 року ; 3 поеми «Пожежа турецька: заклик гасити і ворожба про падіння моці турецької» / Себастьян Кленович // Марсове поле : героїч. поезія в Україні Х – початок ХІХ ст. / упоряд, вступ. ст., біогр. довідки і прим. В. Шевчука. – Друге вид., зі змінами. – Київ, 2004. – С. 87–91. – ISBN 966-7615-52-9.

Роксоланія / Себастьян Фабіан Кльонович // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 2 : Людина і довкілля в українській духовності. – С. 158–162. – Біогр. довідка: с. 158.

Роксоланія : поема / Себастьян Фабіан Кльонович ; пер. з латин. М. Білика. – Київ : Дніпро, 1987. – 94 с. : іл.

Роксоланія : поема / Себастьян Фабіан Кленович // Слово многоцінне : хрестоматія укр. літ., створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина ХV–ХVІ ст.) та в епоху Бароко (кінець ХVІ–ХVІІІ ст.) : [в 4 кн.] / кер. проекту В. Яременко ; упоряд.: В. Шевчук, В. Яременко. – Київ, 2006. – Кн. 1. – С. 237–290. – ISBN 966-8436-07-5. – ISBN 966-8436-08-3.

Роксоланія : поема : (фрагменти) / Себастьян Фабіан Кленович // Хроніка-2000. – Київ, 2009. – Вип. 80 : Україна–Польща: діалог упродовж тисячоліть. – С. 152–176.

Роксоланія, 1584 р. / Себастьян Кленович // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. / упоряд., передм. та прим. В. Шевчука. – Київ, 2001. – Т. 2, кн. 1 : (ХVІ ст.). – С. 281–314. – ISBN 966-578-039-5.

Література

Шевчук В. Себастьян Кленович і його поетична картина універсального бачення людини та близького йому світу / В. Шевчук // Сучасність. – 2007. – № 4/5. – С. 87–112 ; № 6. – С. 107–130. – Бібліогр: с. 128–130.

Шевчук В. О. Себастьян Кленович – співець Роксоланії / В. О. Шевчук // Муза Роксоланська : укр. літ. ХVІ–ХVІІІ ст. : у 2 кн. / В. О. Шевчук. – Київ, 2004. – Кн. 1 : Ренесанс. Раннє бароко. – С. 148–158 : іл., портр. – Бібліогр. на боковиках. – ISBN 966-06-0354-1.

Щелкунова О. Образ України у поемі Себастьяна Кленовича «Роксоланія» / О. Щелкунова // Літературознав. студії : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; редкол.: Г. Ф. Семенюк (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 39 (2). – С. 494–499.

Дзюба О. М. Кльонович Себастьян-Фабіан / О. М. Дзюба // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Т. 4. – С. 357.

Стрийковський Мацей

(бл. 1547–1593)

Мацей (Матвій) Стрийковський – польський історик, поет, священник.

В 1574 р. вийшла його віршована книга «Гонець добродетності», що вміщувала коротку історію Польщі і Литви. У 1575 р. було опубліковано нову книгу «Про вольності Корони Польської і Великого князівства Литовського та про тяжку неволю інших королівств під тиранським турецьким ігом...».

У 1575–1578 рр. історик створив свою головну працю – «Хроніка Польська, Литовська, Жмудська і всієї Русі» («Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Русі») про події до 1507 р. Після доопрацювання опис подій доведено до 1581 р. й видано в 1582 р.

Двотомна праця складається з 25-и книг, містить важливі, часом унікальні відомості з історії сучасних Польщі, Литви і України до початку ХVІ ст. «Про слов'ян і слов'янські землі, – писав автор, – руського або сарматського народу, звідки походить те їхнє ймення, існують усілякі думки різних істориків.

Проте очевидним є те, що слов'яни, або славаки, наші предки, були славні лицарською вправністю ще за часів Троянської війни і що мали свої поселення в Пафлагонії, країні Малої Азії над Понтом Евксінським, або Чорним морем, де сьогодні живуть турки й греки, а поміж ними чи не більша частина слов'ян, сербів і болгар, які не є пришельцями, як турки, але вважаються справжніми спадкоємцями пафлагонського краю зі стародавніх віків...»³.

Твір, написаний польською мовою зі вставками латинською, є унікальною історіографічною пам'яткою доби пізнього Середньовіччя, що дає змогу вченим краще зрозуміти, як висвітлювалась історія східних слов'ян, зокрема українців, у середньовічній історіографії.

¹ Слово многоцінне : хрестоматія. Київ, 2006. Кн. 1. С. 275.

² Там само. С. 276.

³ Стрийковський Мацей. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Русі. Львів, 2011. С. 157.

Твори

З книги: «Хроніка польська, литовська, жмудська та всієї Русі», Кролевець, 1582 року / Матвій Стрийковський // Марсове поле : героїч. поезія в Україні Х – початок ХІХ ст. / упоряд., вступ. ст., біогр. довідки і прим. В. Шевчука. – Друге вид., зі змінами. – Київ, 2004. – С. 82–86. – ISBN 966-7615-52-9.

Із книги «Хроніка польська, литовська, жмудська та всієї Русі», Кролевець, 1582 / Матвій Стрийковський // Слово багатоцінне : хрестоматія укр. літ., створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина ХV–ХVІ ст.) та в епоху Бароко (кінець ХVІ–ХVІІІ ст.) : [в 4-х кн.] / кер. проекту В. Яременко ; упоряд.: В. Шевчук, В. Яременко. – Київ, 2006. – Кн. 1. – С. 147–216. – ISBN 966-8436-07-5. – ISBN 966-8436-08-3.

Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Русі / Матвій Стрийковський ; Наук. Т-во ім. Шевченка ; відп. ред. О. Купчинський. – Львів, 2011. – 1074 с. – (Серія: Історичні джерела ; т. 10). – ISBN 966-8868-26-9.

Хроніка Польська, Литовська, Жмудська та всієї Русі / Матвій Стрийковський ; пер. с пол. Р. Івасіва // Дзвін. – 1990. – № 1. – С. 101–113.

Хроніка польська, литовська, жмудська та всієї Русі : [урибки] / Матвій Стрийковський // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 133–142. – Біогр. довідка: с. 132.

Хроніка польська, литовська, жмудська і всієї Русі : [фрагменти] / Матвій Стрийковський // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 2 : Людина і довкілля в українській духовності. – С. 218–229. – Біогр. довідка: с. 217–218.

Література¹

Панчук І. Стрийковський Мацей : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 113.

Рогов А. І. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения : (Стрийковский и его «Хроника») / А. И. Рогов ; Ин-т славяноведения АН СССР. – Москва : Наука, 1966. – 340 с. : ил., 1 л. портр.

Ульяновський В. І. Український переклад хроніки Стрийковського кінця ХVІ – початку ХVІІ століття / В. І. Ульяновський, Н. М. Яковенко // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукоп. ; голов. ред. Л. А. Дубровіна. – Київ, 1993. – Вип. 1. – С. 5–12. – Бібліогр.: с. 12.

Шабульдо Ф. М. Мацей Стрийковський як історик Синьоводської битви / Ф. М. Шабульдо // Синьоводська проблема : можливий спосіб її розв'язання / Ф. М. Шабульдо ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 1998. – С. 69–78.

Шевчук В. О. Матвій Стрийковський – поет та історик / В. О. Шевчук // Муза Роксоланська : укр. літ. ХVІ–ХVІІІ ст. : у 2 кн. / В. О. Шевчук. – Київ, 2004. – Кн. 1 : Ренесанс. Раннє бароко. – С. 159–167 : іл., портр. – Бібліогр. на боковиках. – ISBN 966-06-0354-1.

Мицик Ю. А. Стрийковський Мацей / Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 868–869.

Флетчер Джайльс

(бл. 1548 – 1611)

Джайльс (Джилс, Джилс) Флетчер – англійський письменник та дипломат, член англійського парламенту, посол Англії в Московії 1588–1589 рр., автор праці «Про Російську державу, або спосіб правління російського царя (якого звичайно називають московським царем)» (1857).

У своїй книзі (15, 19 розд.) Флетчер згадував про Україну й українських козаків, яких він називав, за тодішньою московською термінологією, «черкесцями» чи «черкасами»: «Черкесці живуть на південно-західному пограниччі Литви... Вони дуже гарні собою й шляхетні в поведінці... деякі з них підвладні польським королям і є християнської віри»². Розповідаючи про найманців у російських військах, Флетчер зазначив: «Винаймлених жовнірів у Московії з чужинців, яких називають Німцями [!], у них тепер 4300 осіб, іменно Поляків, себто Черкесців (підвладних Полякам) около 4000, з яких 3500 розміщено по твердинях»³.

¹ Див. також с. 104, 111; Дзира Я. І. Татаро-турецькі напади на Україну ХІІІ–ХVІ : за хроніками Бельських та Стрийковського // Укр. іст.-геогр. зб. Київ, 1971. Вип. 1. С. 83–102 ; Лаврук Л. І. Про «плагіат» Алессандро Гваньїні з Мацея Стрийковського : порівняння образів в іст. наративах ХVІ ст. // Магістеріум. Київ, 2015. Вип. 54 : Історичні студії. С. 16–20.

² Січинський В. Чужинці про Україну. Київ, 2011. С. 47.

³ Там само. Київ, 2011. С. 47.

Твір ґрунтується здебільшого на особистих спостереженнях і враженнях автора. Також використано письмові джерела, передусім матеріали Д. Горсея, англійського комерсанта, який сімнадцять років провів у Росії, та «Нотатки про Московію» німецького дипломата С. Герберштайна.

Твори

[З книги Джилса Флетчера «Про російську державу або спосіб правління російського царя (котрого звичайно називають московським царем)»; Про спосіб правління Московською державою (1588 р.); Про українців] / Дж. Флетчер // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 175–176. – Біогр. довідка: с. 121–122.

О государстве русском / Дж. Флетчер // Проезжая по Московии : (Россия XVI–XVII вв. глазами дипломатов) / отв. ред., авт. вступ. ст. Н. М. Рогожин. – Москва, 1991. – С. 25–138. – ISBN 5-7133-0353-5.

Література

Наливайко Д. [Флетчер Д.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 11, 15, 128, 129, 369, 430.

Січинський В. Джильс Флетчер / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 44–47.

Красінський Ян-Анджей

(1550 – 1612)

Ян-Анджей Красінський (Красінський) – польський історик, автор першого друкованого географічно-політичного опису Речі Посполитої «Полонія. До ясновельможного та могутнього Генріха Першого Валуа, з ласки Божої Польського короля», що вийшла в 1574 р.

Цей твір відзначається ґрунтовною обізнаністю Красінського з географією та історією Польщі й залежних від неї країн, патріотичним почуттям автора, яке, втім, ніде не переростає у зневажливе ставлення до інших країн і народів. Голосно звучить у творі ідея слов'янської спільності, належності поляків і русів до слов'янського світу.

З відомостей про Україну особливо цікавою є викладена у творі характеристика козаків – колоритна й динамічна замальовка їхнього способу життя та військових дій: *«Останній ряд кінноти складають козаки, які легко переносять холод, голод та будь-які тяготи. Озброєні вони дуже легко, зовсім як татари. Коні у них дуже рухливі та придатні для дрібних сутичок. Сідла влаштовані так, що на них легко повертатися на всі боки і стріляти з лука. В битвах вони користуються більш за все луком, поціляючи ворожих вершників та їх коней доцем стріл. Шаблями татарськими озброєні. Списи також короткі мають. Ворожою країною вони пересуваються надзвичайно швидко, знищуючи все вогнем і мечем. Швидкістю рухів забезпечується безпека воїна та перемога над ворогом. Постійно перебуваючи у розлогих подільських степах, де вони ведуть безперервну війну з кримськими (таврійськими) татарами, козаки возять із собою в сідельних торбах усі улюблені харчові припаси, як ось: хліб, солону свинину та сіль, перемішану з перцем. Кожен, крім того, має при собі сокиру та трут, аби у випадку вдалого полювання на звіра, котрого багато водиться у безлюдних пустищах, які відвідують козаки, мати можливість відразу розвести вогонь і зажарити здобич, приправивши її сіллю та перцем»¹.*

Твори

Про Роксоланію; Чому Король Польський володіє Князівством Роксоланії : [з тв. «Полонія» : кн. 2] / Ян Анджей Красінський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – ISBN 978-966-02-4541-9.

Ч. 1. – С. 100–107, 234. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Ч. 2 : Додатки. – С. 14–16, 120–121. – Текст укр., латин., пол. мовами. – ISBN 978-966-02-4543-3.

Література

Вирський Д. С. Ян Анджей Красінський : [біогр. довід.] / Д. С. Вирський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Ч. 1. – С. 99–100, 233. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Наливайко Д. [Красінський Ян] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 146, 147.

Вирський Д. С. Красінський Ян-Анджей / Д. С. Вирський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2009. – Т. 5. – С. 294.

¹ Вирський Д. С. Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. Київ, 2007. Ч. 1. С. 234.

Лясота Еріх

(бл. 1550 – 1616)

Еріх Лясота (Ляссота, Ласота, Лясота фон Стеблау) – австрійський дипломат, посол імператора Рудольфа II до козаків. Він був одним із перших іноземців, який залишили цікаві спогади про свою подорож на Запорізьку Січ улітку 1594 р. з метою залучення козаків до союзу європейських держав проти Турецької імперії. Ці спогади Лясоти увійшли до його «Щоденника», який охоплює період від 1573 до 1594 рр.

У щоденнику представлено різноманітні географічні, топографічні дані про Україну XVI ст., її ролінний і тваринний світ. Особливо цікавими є відомості про дніпровські пороги, їхні назви, переправи на Дніпрі, описи українських міст – Києва, Львова, Прилук, Кам'янця-Подільського, Переяслава, пам'яток архітектури та культури в цих містах.

У творі подано свідчення про Запорізьку Січ, описано побутове життя січовиків, їхній демократичний лад, стосунки із сусідами – татарами, турками, поляками, дипломатичний хист запорожців, звияжність і хоробрість.

Проїжджаючи через Львів, Е. Лясота залишив про місто такий запис: «Львів – столиця Червоної Русі. В місті є єпископська кафедра, воєводство, кастелянія і староство, має два замки – один у місті, Інший поза містом, на високій горі, звідки відкривається вигляд на декілька миль. В цьому місті багата торгівля: її ведуть переважно вірмени, які тут поселилися і мають прекрасну церкву»¹. Про Київ автор писав із захопленням і наголошував, що він «був колись чудовою столицею й окремим князівством...»². Згадував про «особливо чудовий собор в ім'я св. Софії, якому немає рівного по обширу і який споруджено царем Володимиром за зразком собору св. Софії в Константинополі...»³, звернув увагу на золотoverху Михайлівську церкву, Печерський монастир, де можна побачити «пишну муровану гробницю князя Костянтина Острозького...»⁴.

«Щоденник» Е. Лясоти було видано німецькою мовою після його написання тільки через 260 років – у 1854 р.

Твори

Діаріуш : [уривки] / Еріх Лясота // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 145–156. – Біогр. довідка. – С. 144–145.

Із записок Еріха Лясоти (1594 р.) : про Львів, про Кам'янець на Поділлі, про Прилуки, про Київ, про Запорізьку Січ / Еріх Лясота // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 176–178. – Біогр. довідка. – С. 77.

Щоденник / Еріх Лясота із Стеблева ; з нім. переклали: Г. Сварник, І. Сварник // Жовтень. – 1984. – № 10. – С. 97–110 ; 1988. – № 10. – С. 95–96. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Щоденник : [уривки] / Еріх Лясота // На переломі: друга половина XV – перша половина XVI ст. / упоряд. і авт. передм. О. В. Русина. – Київ, 1994. – С. 277–280. – ISBN 5-319-01070-2.

Щоденник : [уривок] / Еріх Лясота // Коли земля стогнала : друга половина XVI – перша половина XVII ст. / упоряд. і авт. передм. В. О. Щербак. – Київ, 1995. – С. 383–392. – ISBN 5-319-01072-9.

Щоденник : фрагменти / Еріх Лясота ; [пер. укр. Ю. Мицик] // Хроніка-2000. – Київ, 1998. – Вип. 23/24 : Український парламентаризм: історія і сучасність. – С. 30–35 : іл.

Щоденник Еріха Ляссоти із Стеблева, 1588–1594 : [уривки] / Еріх Ляссота // Мемуари до історії Південної Русі / за ред. В. Антоновича. – Дніпропетровськ, 2005. – Вип. I : (XVI ст.). – С. 159–218. – ISBN 966-511-253-8.

Щоденник 1594 року / Еріх Лясота // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. / упоряд., передм. та прим. В. Шевчука. – Київ, 2001. – Т. 2, кн. 1 : (XVI ст.). – С. 346–359. – ISBN 966-578-039-5.

Література

Кулинич І. М. «Щоденник» Еріха Лясоти – як джерело для вивчення історії України другої половини XVI ст. / І. М. Кулинич // Міжнародні зв'язки України : наук. пошуки і знахідки : міжвідом. зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: С. В. Віднянський (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1995. – Вип. 5. – С. 127–135. – Бібліогр.: с. 135.

Мицик Ю. Найдавніший опис козацької ради на Січі / Юрій Мицик // Хроніка-2000. – Київ, 1998. – Вип. 23/24 : Український парламентаризм : історія і сучасність. – С. 27–30.

Мицик Ю. Польський публіцистичний трактат першої чверті XVII століття про запорозьке козацтво / Юрій Мицик // Укр. археограф. щорічник. Нова серія / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського АН України ; редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2004. – Вип. 8/9. – С. 453–460. – (Український археографічний збірник / Археогр. коміс. НАН України ; т. 11/12).

¹ Мемуари до історії Південної Русі / за ред. В. Антоновича. Дніпропетровськ, 2005. Вип. I. С. 180.

² Там само. Вип. I. С. 180.

³ Там само. Вип. I. С. 180.

⁴ Там само. Вип. I. С. 183.

Мьщык Ю. А. Дневник Эриха Лясоты / Ю. А. Мьщык // Записки иностранцев как источник по истории Украины : (вторая половина XVI – середина XVII в.) : учеб. пособие / Днепропетров. гос. ун-т ; под ред. Н. П. Ковальского. – Днепропетровск, 1981. – Ч. 1 : Немецкие и австрийские источники. – С. 14–18.

Наливайко Д. [Лясота Еріх] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 12, 22, 24, 178–184, 186, 242, 243, 275.

Поп Ю. І. Еріх Лясота і переговорний процес про перехід козаків на службу до австрійського імператора Рудольфа II / Ю. І. Поп // Наук. зап. Серія: Історія / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського ; редкол.: О. А. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. – Вінниця, 2009. – Вип. 15. – С. 233–239.

Сварник І. Дипломатичні зносини Запорізької Січі із Західною Європою наприкінці XVI ст. / Іван Сварник // Жовтень – 1984. – № 10. – С. 94–98.

Січинський В. Еріх Лясота / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Київ, 2011. – С. 38–43.

Кривець Н. В. Лясота Еріх / Н. В. Кривець // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 279–280.

Кривець Н. В. Лясота (Ласота) фон Стеблау Еріх / Н. В. Кривець, І. М. Кулинич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 405–406.

Гейденштейн Рейнгольд

(1553 – 1620)

Рейнгольд (Рейнольд) Гейденштейн (Гейденштейн, Гайденштайн, Хайденштайн) – польський дипломат, юрист, історик німецького походження, автор творів «Коментарі про Московську війну» у 6 книгах (1584) та «Історія Польщі по смерті Сигізмунда Августа до р. 1594» («Справи Польщі від смерті Сигізмунда-Августа до р. 1594») в 12-и книгах.

У своїх працях значну увагу історик приділив козацьким повстанням в Україні проти шляхти під проводом Криштофа Косинського 1591–1593 рр. та Северина Наливайка в 1594–1596 рр. У творі «Історія Польщі по смерті Сигізмунда Августа» Гейденштейн дав характеристику козацтву: *«Козаки: бо таким спільним іменем звать усіх як кінних, так і піших, котрі на розбій на кордони виправляються, набігами ворожі панства дразнять, приватним способом діючи, і добровільне військо збирають. Вони і кількістю, і мужністю найбільше зазвичай відзначаються»*¹.

Свої праці Гейденштейн супроводжував історико-топографічним описом найвизначніших міст. Про минулу велич і тогочасну руїну столиці України писав: *«Ніхто не знає, коли його засновано, як давно він існує, чи не з часів Колхіди й Енея. До цього спричинилася давність, а також байдужість істориків. Залишились, однак пам'ятки колишньої величі: стіна [земляні вали] навколо міста, а в ній ворота старовинної конструкції, всі позолочені й такі високі, що дві хури, поставлені одна на одну, не досягають їхнього верха. У самому місті багато руїн храмів... Залишився досі один з них, Святої Софії, але й той у такому жалюгідному стані, що відправи в ньому не відбуваються... Ще й тепер видно сліди колишньої пишності – весь храм оздоблений мозаїкою, як храми константинопольські й венеційські...»*².

Твори

Справи Польщі від смерті Сигізмунда-Августа до р. 1594 : [уривки] / Рейнгольд Хайденштайн // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людина України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 259–260. – Біогр. довідка: с. 258–259.

[Уривки з твору «Історія Польщі по смерті Сигізмунда Августа»] / Рейнольд Гейденштейн (Гайденштайн) // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – ISBN 978-966-02-4541-9.

Ч. 1. – С. 239–240. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Ч. 2 : Додаток. – С. 124–128. – Текст укр., латин, пол., рос. мовами. – ISBN 978-966-02-4543-3.

Література

Вирський Д. С. Рейнольд Гейденштейн (Гайденштайн) : [біогр. довід.] / Д. С. Вирський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Ч. 1. – С. 237–238. – ISBN 978-966-02-4542-6.

¹ Вирський Д. С. Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. Київ, 2007. Ч. 1. С. 239.

² Всесвіт. 1981. № 8 (серп.). С. 196.

Мыщык Ю. А. Сочинения Рейнгольда Гейденштейна / Ю. А. Мыщык // Записки иностранцев как источник по истории Украины (вторая половина XVI – середина XVII в.) : учеб. пособие / Днепропетров. гос. ун-т ; под ред. Н. П. Ковальского. – Днепропетровск, 1981. – Ч. 1 : Немецкие и австрийские источники. – С. 10–12.

Герасименко Н. О. Гейденштейн Рейнгольд / Н. О. Герасименко // Энциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 66.

Ту Жак-Огюст де

(1553 – 1617)

Жак-Огюст де Ту – французький історик і державний діяч, автор нарисів «Всесвітня історія з 1543 по 1607 рр.» (138 книг).

Намагаючись охопити історію всього світу, дослідник практично в кожному томі свого твору торкався подій, що відбувалися на теренах сучасної України. Його свідчення – це не лише погляд історика на факти минулого, але й повідомлення сучасника, які містять важливу інформацію про країну в другій половині XVI – на початку XVII ст. Землі України згадуються в контексті ведення бойових дій: нападів кримських татар, козацьких походів. Автор торкався і господарської діяльності українців, вважаючи цю країну вельми багатою: «Є одне озеро поблизу Дніпра у степах Поділля, де вода замерзає під променями сонця й перетворюється уламки солі, такі тверді, що їх вивозять звідти на візках і конях, як це роблять з кригою, потім можна це все розбити на шматки й вивезти возами куди завгодно»¹.

Важливо відзначити, що Жак-Огюст де Ту одним з перших у французькій історіографії почав використовувати на межі XVI–XVII ст. термін «Мала Русь» стосовно українських земель.

Цінним для історії України є й опис Малої Татарії, який можна розглядати як один з перших екскурсів у минуле Криму у французькій історіографії. Історик також описав великі міста півострова та побут і звичаї його населення.

Головну увагу Жака-Огюста де Ту привертала козаки. Історик детально описав їхні походи до турецьких і татарських володінь, Молдавії, Московії: «Ця нація не утворює окремої держави. Навпаки, вона мешкає на окраїнах багатьох різних націй у гирлі Дніпра. Посеред неї можна побачити всі навколишні народи: поляків, литовців та інших – відщепенців, злочинців, людей, яким теперішня доля не дозволяє залишатися на батьківщині, або яких надія на кращу участь змушує її покинути. Це збіговисько робить спустошення по всіх навколишніх землях, які саме через це залишаються необробленими й порожніми. Тож, раз це скопище багатьох людей з різних націй, немає ніколи згоди поміж ними, і, які б зусилля не робили сусідні володарі протягом століть, з ними неможливо укласти впевненої угоди»².

Твори

Сказання [Електронний ресурс] / де Ту ; пер. Н. Г. Устрялова // Восточная литература : средне-век. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Електрон. текст. дан. – [Б. м.], 2004. – Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Detu/frametext.htm> (дата обращения: 10.12.2017). – Загл. с экрана.

Література

Алпатов М. А. Жак-Огюст де Ту. Повествование о Лжедмитрии I : [об авторе и его кн. – «История» (ч. 135)] / М. А. Алпатов // Русская историческая мысль и Западная Европа : XVII – первая четверть XVIII в. / М. А. Алпатов ; АН СССР, Ин-т истории СССР. – Москва, 1976. – С. 91–97.

Луняк Є. [Жак-Огюст де Ту] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 63–66. – ISBN 978-617-640-054-7.

Груневег Мартин

(1562 – бл. 1606)

Мартин (Мартін) Груневег (Груневег) – польський купець, мандрівник німецького походження, чернець ордену домініканців.

Його подорож українськими землями знайшла відображення в його «Щоденнику», написаному в перші роки XVII ст. як продовження історії свого роду. З 1582 р. по 1602 р. Груневег жив у Львові. Їдучи з караваном львівських купців до Москви, зупинявся на вісім днів у Києві.

¹ Луняк Є. Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях. Київ ; Ніжин, 2012. С. 64–65.

² Там само. С. 65–66.

У мемуарах Груневега йдеться про політичні події, наведено історичні відомості, але в центрі уваги й інтересів автора перебувають економіка й торгівля. Повною мірою це стосується і його описів українських земель і міст, передусім Києва і Львова та їх пам'яток: *«Львів... лежить у такому місті, – писав автор, – неначе це альтана посеред раю. Дуже гарні околиці. ... Як тільки трохи перейти через поріг, натрапиш на стільки дивовижних речей, що деінде треба було б подорожувати сто миль, щоб таке побачити. Тут широкі поля, гори і долини, пагорби і верхи, чагарники й ліс...»*¹. *«У Києві, – який Груневег назвав славнозвісним містом, – йдеш між дерев'яними будівлями і парканами неначе у багатолюдному селі, покрученими, нерегулярними вулицями. Кожен двір має власний великий садок, город і багато будівель для худоби та людей... І все місто, хоч і дерев'яне, добре забудоване... Місто розташоване на Дніпрі – річці, розміром подібній до Дунаю. Дніпро латини називають Бористеном... Її охороняють козаки, яких у Києві повно. Те, що вони здобувають у своїх сусідів турків, татар чи московитів, тут все вони охоче залишають»*².

На малюнках, що містяться у «Щоденнику», є зображення архітектурно-мистецьких пам'яток Львова (Високий замок, Успенська церква, дерев'яна синагога, костюл св. Анни), Києва (Михайлівський собор, вхід до печер), Хотина (житловий будинок і церква), Перемишля (м. Пшемисль, Польща; фрагмент ринку) та інших міст і сіл України. Це найстаріші документальні зображення цих будівель.

Твори

Записки о торговой поездке в Москву в 1584–1585 гг. / Мартин Груневег (отец Венцеслав): духовник Марины Мнишек ; РАН, Ин-т славяноведения, Ин-т рос. истории ; сост. А. Л. Хорошкевич. – Москва : Памятники ист. мысли, 2013. – 383 с. : фот., ил. – Библиогр.: с. 349–382 и в подстроч. примеч. – Текст на рус., нем. яз. – ISBN 978-5-88451-316-7.

[З книги Мартина Груневега ; Про Львів (кін. XVI ст.)] / Мартин Груневег // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 180. – Біогр. довідка: с. 44.

З подорожніх записок / Мартин Груневег // На переломі: друга половина XV – перша половина XVI ст. / упоряд. і авт. передм. О. В. Русина. – Київ, 1994. – С. 280–287. – ISBN 5-319-01070-2.

З подорожніх записок Мартина Груневега : (уривок про Київ) / Мартин Груневег // Київська Русь : культура, традиції : зб. наук. пр. / Ін-т сусп. наук АН УРСР ; редкол.: Я. Д. Ісаєвич (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1982. – С. 118–129 : іл. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Опис Львова / Мартин Груневег ; публ. підготував Я. Ісаєвич // Жовтень. – 1980. – № 10. – С. 109–114 : іл. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Славнозвісне місто Київ / Мартин Груневег ; з нім. переклав Я. Ісаєвич // Всесвіт. – 1981. – № 5. – С. 206–216 : іл.

Література

Ісаєвич Я. Д. Мандри Мартина Груневега – маловідомий німецький опис України на переломі XVI–XVII ст. / Я. Д. Ісаєвич // Німецькі колонії в Галичині : історія – архітектура – культура : матеріали, доп. та повідомл. міжнар. наук. семінару / впоряд. та заг. ред. Г. Петришин. – Львів, 1996. – С. 33–42 : фотоіл. – Бібліогр.: с. 42. – Титул. с. парал. укр., нім. мовами.

Ісаєвич Я. Д. Мартин Груневег і його опис Києва / Я. Д. Ісаєвич // Всесвіт. – 1981. – № 5. – С. 204–206.

Ісаєвич Я. Нове джерело про історичну топографію та архітектурні пам'ятки стародавнього Києва : [біогр. довід., аналіз творчості М. Груневега] // Київська Русь : культура, традиції : зб. наук. пр. / АН УРСР, Ін-т сусп. наук ; редкол.: Я. Д. Ісаєвич (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1982. – С. 113–118. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Ісаєвич Я. Д. Груневег Мартин та його щоденники / Я. Д. Ісаєвич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 271.

Окольський Симеон

(1580 – 1653)

Симеон (Сименон, Симон) Окольський – польський геральдик та історик. Як капелан брав участь у походах польських військ проти козаків. Автор двох щоденників, виданих у 1638 і 1639 рр. (перевидані в 1858 р.).

В них історик описав повстання 1637–1638 рр. запорізьких козаків під проводом Павла Бута (Павлюка), Карпа Скидана, Якова Острянина, Дмитра Гуні з позицій, ворожих до українського народу. *«Отримана була звістка, – писав С. Окольський, – про нову війну, яка загрожувала з боку Запорозжжя і задніпровського краю. Ворог, анітрохи не боячись королівської могуті, не лише*

¹ Груневег М. Опис Львова // Жовтень 1980. № 10. С. 109.

² Київська Русь: культура, традиції : зб. наук. пр. Київ, 1982. С. 119.

позбавив королівські війська бажаного спокою, але знову підняв бунтівну козацьку шаблю...»¹.

Матеріали є найбільш ґрунтовним і докладним джерелом до вивчення історії козащини, допомагають оцінити масштаби, характер селянсько-козацького повстання.

Твори

Дневник (1637–1638 г.). Ч. 1–3 [Електронний ресурс] / Сименон Окольський ; пер. К. Мельника // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Електрон. текст. дан. – [Б. м.], 2013. – Загл. с екрана.

Ч. 1. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Okolskij_S/text1.phtml?id=13050 (дата об'раження: 10.12.2017).

Ч. 2. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Okolskij_S/text2.phtml?id=13051 (дата об'раження: 10.12.2017).

Ч. 3. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Okolskij_S/text3.phtml?id=13052 (дата об'раження: 10.12.2017).

Щоденник Сименона Окольського, 1637–1638 / Сименон Окольський // Мемуари до історії Південної Русі / за ред. В. Антоновича. – Дніпропетровськ, 2006. – Вип. 2 : (Перша половина XVII ст.). – С. 172–292. – Біогр. довідка: с. 171–172. – ISBN 966-511-294-5.

Щоденник Сименона Окольського (1637–1638 pp.) // Коли земля стогнала : друга половина XVI – перша половина XVII ст. / упоряд. і авт. передм. В. О. Щербак. – Київ, 1995. – С. 403–416. – ISBN 5-319-01072-9.

Література

Панчук І. Окольський Симон : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 93.

Щербак В. О. Щоденник Ш. Окольського як джерело для вивчення історії антифеодальних рухів на Україні в першій половині XVII ст. / В. О. Щербак // Феодалізм на Україні : зб. наук. пр. / АН СРСР, Ін-т історії ; редкол.: В. А. Смолій [та ін.]. – Київ, 1990. – С. 132–141. – Бібліогр.: с. 140–141. – ISBN 5-12-001240-X.

Герасименко Н. О. Окольський Симеон / Н. О. Герасименко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2010. – Т. 7. – С. 555.

Сміт Джон

(1580 – 1631)

Джон Сміт – англійський громадсько-релігійний діяч, письменник, моряк, один із засновників і лідерів Джеймстауна – першого англійського поселення на території США. Він – автор праць: «Опис Нової Англії» (1616), «Морська грамати́ка» (бл. 1627), «Правдиві мандри, пригоди і спостереження капітана Джона Сміта в Європі, Азії, Африці та Америці з 1593 по 1629 р. від Р. Х.» (1630) та ін.

Особливо цікавими є розділи спогадів автора «Правдиві мандри, пригоди і спостереження...», де йдеться про його участь у війнах з турками й татарами, про перебування в татарському полоні та про мандри українськими землями після втечі з полону. Маршрут цієї мандрівки проліг через Дон, Сіверщину, Волинь та Галичину (відвідано Новгород-Сіверський, Заслав, Острого, Кременець, Дубно, Луцьк, Кломию та Галич) до Германштадта в Трансільванії.

Розповідаючи про себе в третій особі, Сміт писав: «Весь цей час він відчував зворушливу турботу людей, які його оточували, гостинність правителів міст, що давали йому все необхідне, прагнучи полегшити долю людини, яка потрапила в біду»². Автор наголошував на тому, що жити на українських землях було небезпечно через постійні напади татар: «Цими землями, що зазнавали постійних спустошень, можна було йти лише з караваном купців під охороною військового загону»³.

Дорогою Сміту зустрічалися укріплені козацькі містечка, в яких він мав змогу ознайомитися з українськими козаками. Цікавою є його характеристика козацької старшини як людей освічених і вихованих: «Безперечно, козацька старшина – отамани та сотники – освічені й гарно вояжені люди. Привертають увагу їхні коштовності, шаблі та коні й вишукані манери. Але всі вони – старшини і прості люди –

¹ Мемуари до історії Південної Русі / за ред. В. Антоновича. Дніпропетровськ, 2006. Вип. 2. С. 173–174.

² Всесвіт. 1997. № 7. С. 185.

³ Там само. С. 185.

страждають від частих нападів на їхні землі»¹. Завершується характеристика старшини фразою: «Із жалем попрощався з цими людьми, яким так бракувало царя – світоча чеснот»².

Твори

Достовірні записки про подорожі й пригоди капітана Джона Сміта у Європі, Африці та Америці, що розпочалися близько 1593 року й тривали до нинішнього 1629-го / Джон Сміт ; з англ. переклади: В. Калашников, Ю. Мицик // Всесвіт. – 1997. – № 7. – С. 179–186.

Література

Калашников В. Прабатько американської літератури про українське Причорномор'я / Віктор Калашников, Юрій Мицик // Всесвіт. – 1997. – № 7. – С. 178. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Наливайко Д. [Сміт Д.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 12, 184–186.

Валле Піетро делла

(1586 – бл. 1652)

Піетро (П'етро) делла Валле – італійський вчений, письменник, поет, мандрівник. Він подорожував Святою Землею, Близьким Сходом, Північною Африкою та Індією. Перебуваючи в Персії, переконував шаха Аббаса I Великого заручитися підтримкою козаків у боротьбі проти Османської імперії.

У 50-х рр. XVII ст. в Римі вийшла книга Валле «Подорожі».

У другому томі твору італійський вчений докладно охарактеризував запорозьких козаків, приділивши найбільшу увагу їхній військовій організації, военній тактиці та походам на Крим і Туреччину. Він високо оцінював силу і демократизм козаків, їхні перспективи. Ця характеристика ґрунтується як на італійських і східних джерелах, так і на особистих враженнях автора, який зустрівся з козаками в Туреччині та Персії: «Козаки сьогодні, – писав Валле, – є сильнішими, ніж були і можна сміло сподіватися, що ще будуть рости в майбутньому. Я, студіюючи їхній стан та їхній спосіб життя, думаю на правду, що вони одного дня створять для себе одну могутню республіку, бо, з такими самими принципами почали славні спартанці, лакедемонійці, як також і сицилійці, картатенці і навіть самі римляни, а в модерних часах голляндці»³.

Твори

[З книги П'етро делла Валле «Подорожі» ; Про козацтво (перша половина XVII ст.)] / П'етро делла Валле // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 182.

План козацько-перського союзу ; Козацький посол в Персії ; Труднощі козацько-перської угоди / Піетро делла Валле // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. / упоряд., передм. та прим. В. Шевчука. – Київ, 2001. – Т. 2, кн. 2 : (Перша половина XVII ст.). – С. 195–213. – Примітки: с. 213–219. – Біогр. довідка: с. 195. – ISBN 966-578-081-6.

Література

Баран О. Козацько-перські взаємини в творах Пієтра делла Валле / О. Баран. – Вінніпег : Накладом Укр. Віл. Акад. Наук, 1985. – 64 с. : іл. – Список джерел і літ.: с. 51–53 і в підрядк. прим. – Титул. арк. парал. укр., англ. мовами.

Наливайко Д. [Валле П'етро делла] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 33, 136, 177, 201–203.

Панчук І. Валле П'етро делла : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 32.

Варварцев М. М. Делла Валле (Della Valle) П'етро / М. М. Варварцев // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 129–130.

Станіславський В. В. Валле (Valle) Піетро делла / В. В. Станіславський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 428.

¹ Всесвіт. 1997. № 7. С. 185.

² Там само. С. 185.

³ Баран О. Козацько-перські взаємини в творах Пієтра делла Валле. Вінніпег, 1985. С. 18.

Собеський Яків

(1590 – 1646)

Яків (Яков, Ян, Якуб) Собеський (Собеський) – державний і військовий діяч Речі Посполитої, дипломат, мемуарист, батько польського короля Яна III Собеського. Учасник походу війська Речі Посполитої на Московське князівство 1617–1618 рр., Хотинської війни 1621 р., оборони м. Кам'янець від турків у 1633 р. Брав участь у розробленні умов Хотинського миру 1621 р. між Туреччиною і Польщею. Неодноразово зустрічався з гетьманом Війська Запорозького Петром Конашевичем-Сагайдачним. Автор багатьох інших записів та мемуарів, зокрема: «Дві подорожі європейськими країнами» (1607–1613), «Діаріуш коронаційного сейму в Кракові» (1633), «Інструкції синові Марку для подорожі у Францію» (1645).

Про події Хотинської війни як очевидець Собеський написав ґрунтовний щоденник «Діаріуш Хотинського походу» та «Коментарі про Хотинську війну» (латиною, 1646 р.). Завдяки майстерній характеристиці Сагайдачного і докладному описові побуту, походження козацтва, його військової діяльності під час Хотинської війни праця стала цінним джерелом знань з історії України. «Завдання моє, – писав дипломат, – полягає в тому, щоб описати війну, яку вів Сигізмунд III, король польський, з турецьким султаном Османом. Війни, подібної за розмірами, не бачили й не пам'ятають наші сучасники. Війна ця вирізнялась як чисельністю зібраних військ, так і величезними приготуваннями до неї, уславилась непорушною мужністю бійців, швидкістю воєнних дій і сприятливим кінцем. Вона заслуговує того, щоб стати відомою у віддалених країнах і щоб пам'ять про неї збереглася для далеких нащадків...»¹.

Твори

Історія Хотинського походу Якова Собеського, 1621 / Яков Собеський // Мемуари до історії Південної Русі / за ред. В. Антоновича. – Дніпропетровськ, 2006. – Вип. 2 : (Перша половина XVII ст.). – С. 45–131. – ISBN 966-511-294-5.

Походження, життя та звичаї козаків запорізьких : [уривок з тв. «Коментарі про Хотинську війну»] / Якуб Собеський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – ISBN 978-966-02-4541-9.

Ч. 1. – С. 262–266. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Ч. 2 : Додатки. – С. 147–154. – Текст укр., латин, пол., рос. мовами. – ISBN 978-966-02-4543-3.

Література

Вирський Д. С. Собеський Якуб : [біогр. довід.] / Д. С. Вирський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Ч. 1. – С. 261–262. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Панчук І. Собеський Якуб : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 111.

Наливайко Д. [Собеський Ян] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 12, 186, 190, 191.

Чухліб Т. В. Собеський Яків / Т. В. Чухліб // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 684–685.

Старовольський Шимон

(1588 – 1656)

Шимон (Симон) Старовольський – польський письменник, історик, католицький священник, учасник Хотинської війни 1620–1621 рр.

У своїй творчості, зокрема в історичних та географічних працях «Історія Сигізмунда I» (1616), «Сарматський полководці» (1631), «Польща» («Полонія», 1632) Старовольський часто звертався до проблеми українських земель, їх оборони, утримання та колонізації. Він пропонував зводити фортеці, засновувати колонії, щоб захиститися від турків і татар та опанувати торговельні шляхи Чорним морем. Значну увагу приділяв запорізьким козакам, відзначаючи їхню відвагу та заслуги у боротьбі з кримськими татарами і Туреччиною.

Зокрема, в розділі «Русь» (тв. «Польща») йдеться про поділ «давньої Русі» на три етнонаціональні території: «Білу Русь», території якої підлегли Великому князівству Литовському; «Чорну Русь», яку звать загалом Московією, та

¹ Мемуари до історії Південної Русі / за ред. В. Антоновича. Дніпропетровськ, 2006. Вип. 2. С. 49.

яку колись іменували Азійською Сарматією; «Червону Русь», яку звать Роксоланією, і яка належить до Польщі.

Старовольський закликав відновити минулу велич Києва: *«Місто Київ славнозвісне і досить багатолюдне, колись осідок князів, які цілою Руссю, або Сарматією, так в Азії, як і в Європі, володіли, для самих Римських і потім Грецьких імператорів обтяжливі, утім, нині ледь тільки рештки давньої величі видні, їх небагато, усе часу дія руйнівна понижила»*¹.

Твори

[**Русь** ; Русь Червона : урив. з твору «Полонія»] / Шимон Старовольський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – ISBN 978-966-02-4541-9.

Ч. 1. – С. 154–170. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Ч. 2 : Додатки. – С. 41–70. – Текст укр., латин, пол., рос. мовами. – ISBN 978-966-02-4543-3.

[**Про Козаків** Запорізьких : [розд. з твору «Лицарство польське»] ; [Уривок з твору «Полонія», розд. «Військо»] / Шимон Старовольський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – ISBN 978-966-02-4541-9.

Ч. 1. – С. 267–277. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Ч. 2 : Додатки. – С. 155–164. – Текст укр., латин. мовами. – ISBN 978-966-02-4543-3.

[**Geografia blaviana** : [фрагм. о Києве, о козаках] [Електронний ресурс] / Симон Старовольський // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Електрон. текст. дан. – [Б. м.], 2005. – Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Starovolskij/text.phtml?id=1348> (дата об'раження: 10.12.2017). – Загл. с екрана

Література

Вирський Д. Українські землі за описом «Полонії» Шимона Старовольського (1632) / Дмитро Вирський // Іст.-географ. дослідж. в Україні : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Число 10. – С. 46–63. – Примітки: с. 58–63.

Вирський Д. С. Старовольський Шимон : [біогр. довід.] / Д. С. Вирський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Ч. 1. – С. 152–154. – ISBN 978-966-02-4542-6.

Панчук І. Старовольський Шимон : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 112.

Пилипенко В. Українські землі у творчості Шимона Старовольського [Електронний ресурс] / Володимир Пилипенко // Мислене Древо. Наука. Освіта. Література : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/History/UkrPolRos/Pylypenko.html> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

Сухарева С. В. Политическое измерение творчества Шимона Старовольского: в кругу идеалов и идей [Электронный ресурс] / С. В. Сухарева // Studia Humanitatis : междунар. електрон. науч. журн. – 2015. – № 4. – Електрон. текст. дан. – [Б. м.], 2015. – Режим доступу: <http://st-hum.ru/content/suhareva-sv-politicheskoe-izmerenie-tvorchestva-shimona-starovolskogo-v-krugu-idealov-i-idey> (дата звернення: 10.12.2017). – Загл. с екрана.

Ісаєвич Я. Д. Старовольський Шимон / Я. Д. Ісаєвич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 815–816.

Пашковський Мартин

(кінець XVI ст. – перша половина XVII ст.)

Мартин Пашковський – польський письменник, перекладач. Переклав польською мовою хроніку А. Гваньїні (1611).

У низці оповідань письменника виразно проступає українська тематика: «Україна, терзана татарами, прикордонних панів і княжат із жалісним ляметом про порятунок просить» (1608), «Дії турецькі і змагання козацькі з татарами» (1615), «Розмова козака запорозького з перським гінцем...» (1617), «Терзане Поділля просить прикордонних князів і панів про порятунок» (1618) та ін.

У цих творах велику увагу приділено питанням нападів татар на українські землі, перебуванню в турецькому полоні українців, боротьбі козаків з татарами і турками.

¹ Вирський Д. С. Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. Київ, 2007. Ч. 1. С. 164–165.

Так, у праці «Україна, терзана татарами, прикордонних панів і княжат із жалісним ляметом про порятунок просить» автор від імені рідної землі просить «оказати їй синівську любов» і захистити від татарських нападів:

*Славний народе сармацького спадку,
Гада страшиного не бійся нападку!
О дорогії і милії діти,
Русьтесь, бо мати одна є у світі.
Вас є немало синоків моторних,
В ліс заженете розбійників чорних¹.*

Твори

З книги «Україна, татарами терзана...», Краків, 1608 року : уривки / М. Пашковський // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. / упоряд., передм. та прим. В. Шевчука. – Київ, 2001. – Т. 2, кн. 2 : (Перша половина XVII ст.). – С. 118–132. – Примітки: с. 130–132. – Біогр. довідка: с. 118. – ISBN 966-578-081-6.

З книги «Україна, татарами терзана...», Краків, 1608 року ; «Дії турецькі і змагання козацькі з татарами», Краків, 1615 року / Мартин Пашковський // Марсове поле : героїч. поезія в Україні X – початок XIX ст. / упоряд., вступ. ст., біогр. довідки і прим. В. Шевчука. – Друге вид., зі змінами. – Київ, 2004. – С. 127–148. – ISBN 966-7615-52-9.

Із книги «Дії турецькі і змагання козацькі з татарами», Краків, 1615 року / Мартин Пашковський // Українські гуманісти епохи Відродження : антологія : у 2 ч. / НАН України, Ін-т філософії. – Київ, 1995. – Ч. 2. – С. 183–198.

Розмова козака запорозького з перським гінцем про справи військові поган з християнами... / Мартин Пашковський // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. / упоряд., передм. та прим. В. Шевчука. – Київ, 2001. – Т. 2, кн. 2 : (Перша половина XVII ст.). – С. 190–195 ; Пам'ять століть. – 1997. – № 3. – С. 46–50. – ISBN 966-578-081-6.

Література

Кралуц П. Перший «козацький поет» [Електронний ресурс] / Петро Кралуц // Волинські новини : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – Луцьк, 2015. – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/blogs/ukrayintsiam-brakuye-filosofiyi-rozumu-/pershyu-kozatskuu-poet/> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

Наливайко Д. [Пашковський М.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 191.

Панчук І. Пашковський Мартин : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 95.

Пилипенко В. Мартин Пашковський – забутий український поет і публіцист початку XVII ст. / Володимир Пилипенко // Сіверян. літопис. – 2008. – № 5. – С. 11–18 : іл. – Бібліогр.: с. 17–18 (26 назв).

Шевчук В. «Розмова козака запорозького з перським гінцем» Мартина Пашковського і її історичний контекст / В. Шевчук // Пам'ять століть. – 1997. – № 3. – С. 38–46.

Шевчук В. О. Мартин Пашковський і його українські зацікавлення / В. О. Шевчук // Муза Роксоланська : укр. літ. XVI–XVIII ст. : у 2 кн. / В. О. Шевчук. – Київ, 2004. – Кн. 1 : Ренесанс. Раннє бароко. – С. 232–242 : іл., портр. – Бібліогр. на боковиках. – ISBN 966-06-0354-1.

Петрицій Ян-Інноцентій

(1592 – 1641)

Ян-Інноцентій Петрицій – польський, львівський міщанин, лікар, письменник, перший офіційний історіограф Краківської академії, автор трьох праць з медицини, а також чотирьох історичних промов, що торкались минулого Польщі.

«Історія справ у Польщі славного року 1620» (1622, 1637) є найбільш відомим твором Петриція як історіографа. У праці, зокрема, розглянуто такі питання: походження українського козацтва, козацтво як самостійна військово-політична сила, головна маєтність Війська Запорізького – Трахтемирів та запорізькі Дніпрові острови, козацька дисципліна та характеристика козацьких вождів – Якова Бородавки та Петра Сагайдачного, які подано на тлі бойових дій під Хотиним 1621 р.

До теми Хотинської війни Петрицій звертався у творі «Палестра ораторія або наслідування Цицерона, зроблене за чотирма промовама щодо Луція Сергія Катіліни» (1624). Саме війні присвячено 2-у та 3-ю промови, 4-а промова – про татарський набіг 1623 р.

¹ Пам'ять століть. 1997. № 3. С. 39.

Твори

[Уривки з твору «Історія справ у Польщі славного року 1620»] / Ян Іноцентій Петрицій // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – ISBN 978-966-02-4541-9.

Ч. 1. – С. 256–260. – ISBN 978-966-02-4541-9 ;

Ч. 2 : Додатки. – С. 142–146. – Текст укр., латин. мовами. – ISBN 978-966-02-4543-3.

Література

Вирський Д. Українське козацтво у хроніці Я. І. Петриція (бл. 1622 та 1637 рр.) / Дмитро Вирський // Укр. іст. зб. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2008. – Вип. 11. – С. 40–45.

Вирський Д. С. Ян Іноцентій Петрицій / Д. С. Вирський // Околиця Ренесансу : річпосполит. історіографія України (XVI – середина XVII ст.) : у 2 ч. / Д. С. Вирський ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Ч. 1. – С. 255–256. – ISBN 978-966-02-4541-9.

Наливайко Д. [Петрицій Й. І.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 12, 191.

Вирський Д. С. Петрицій Ян-Інноцентій // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2011. – Т. 8. – С. 184.

Мюллер Йоган-Йоахім

(XVII ст.)

Йоган-Йоахім Мюллер – німецький вчений, автор «Історичної дисертації про козаків...». Латиномовний текст його праці, написаної у 1684 р., складається зі вступу та 10 розділів-тез.

У дисертації Мюллер розглядав питання походження, ладу, військових манер та стратегії козаків, а також природу їхнього краю, відзначав важливу роль козацтва у боротьбі проти турецько-татарської агресії та гніту магнатсько-шляхетської Речі Посполитої.

«Ці вояки, – досліджував автор, – об'єднуються в різні союзи та орди і тому їх називають по-різному. За місцем проживання поляки називають їх *Niszi* та *Nisly*, тобто козаками низовини, бо вони володіють пониззям Дніпра. Інші козаки, за нашими даними, називаються польським словом “*лисувати*” (*lisowaty*), тобто руді, лісові (*Lisovii*, *Lisovani*). Вони проживають коло Червоної Русі або на 13 островах, півостровах чи скелях, які розташовані на Борисфені і називаються по-русинськи “*пороги*”, по-польськи – «*прогі*» (*progi*), тобто кордони, нагадуючи собою сходи, по котрих вода стікає вниз. Нижче порогів ріка тече спокійно, розгалужується на різні русла, утворює запорізькі острови, тобто такі, які містяться за порогами, по інший бік кам'яних сходів чи кордонів. Звідси й назва – запорізькі козаки, або острівні люди... Найранішу згадку про козаків ми відносимо до 1206 року, коли незліченні маси татар вдерлися на Україну. Саме тоді руси покинули свої поля і обернули вигнуті рала на коси та шаблі і висунули одразу цю зброю проти різних загарбницьких племен...»¹.

Твори

Історична дисертація про козаків... / Йоган-Йоахім Мюллер ; пер. латин. та комент.: Ю. Мицик, М. Кулінський // Всесвіт. – 1988. – № 6. – С. 131–137.

[«Історична дисертація про козаків...» : уривок] / Йоган-Йоахім Мюллер ; пер. з латин. Р. Оліщук // Хотинська війна. 1621 / Г. Грабянка, С. Величко, Й. Мюллер [та ін.]. – Київ, 1991. – С. 57–60. – ISBN 5-7707-1624-X.

Історична дисертація про козаків / Йоган-Йоахім Мюллер // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 274–280.

Історична дисертація про козаків / Йоган-Йоахім Мюллер // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Київ, 1996. – Кн. 1. – С. 174–182.

Література

Йоган-Йоахім Мюллер : [біогр. довідка] // Українознавство : хрестоматія-посіб. : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Кн. 1. – Київ, 1996. – С. 173.

Мюллер Йоган-Йоахім : [біогр. довідка] // Людина і довкілля : антологія : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 274.

¹ Людина і довкілля : у 2 кн. Київ, 1995. Кн. 1. С. 276.

Шафарик Павел-Йозеф

(1795 – 1861)

Павел-Йозеф Шафарик – словацький філолог, історик, етнограф, славіст, діяч чеського і словацького національного відродження. Він – автор наукових праць: «Історія слов'янської мови та літератури за всіма нарiччями» (1826), «Про походження слов'ян» (1828), «Слов'янські старожитності» (Т. 1–2, 1836–1837), «Слов'янська етнографія» (1842), в яких досліджував етногенез слов'янських народів, їхні мови, фольклор та історію.

Шафарик – один із перших європейських учених, який науково об'єктивно визначив територію та етнічні межі українського народу, обґрунтував самостійність української мови та зробив систематичний огляд української літератури. У такий спосіб він виступив на захист національної ідентичності українців.

Шафарик підтримував широкі зв'язки з ученими і діячами культури світу, в тому числі з українськими – О. Бодянським, І. Вагилевичем, Я. Головацьким, М. Максимовичем та ін.

Видатний поет Т. Шевченко присвятив П. Шафаріку поему «Єретик». Популярною стала й Шафарикова етнографічна мапа – «Слов'янські землі». З різними доповненнями карту перевидавали в західноєвропейських довідкових та навчальних виданнях: спочатку – в німецькомовних, згодом – у французьких. На карті Шафарика вперше було окреслено етнічні межі українського народу – «малорусів». Поряд із великорусами, малорусами і білорусами автор за мовним критерієм виокремлював і «новгородців». Шафарик спробував передати назви в транскрипції мов місцевих народів, у результаті чого спостерігаються типово українські назви міст: Lviv, Černihiv, Charkiv, Mykolajiv.

Твори

Славянские древности : часть историческая / Павел Йозеф Шафарик ; пер. с чеш. О. М. Бодянского. – Москва : Изд. М. Погодина, 1837– .

Т. I, кн. 1. – 1837. – VIII, 318 с.

Т. I, кн. 2. – 1837. – 448 с.

Т. I, кн. 3. – 1838. – 302 с.

Т. II, кн. 2. – 1838. – 369 с.

Славянские древности: от Геродота до падения Гуннской и Римской держав (465 до н. э. – 469–476 н. э.) / Павел Йозеф Шафарик ; пер. с чеш. О. М. Бодянского ; подгот. к печати, отв. ред. Д. С. Дамте. – Москва : Акад. проект, 2015. – 475 с. – (Технологии культуры). – ISBN 978-5-8291-1728.

Література

Майоров М. Карта «Слов'янські землі» Павла Шафарика (1842) [Електронний ресурс] / Максим Майоров // ЛІКБЕЗ : іст. фронт : проект. – Електрон., текст. та картогр. дані. – [Б. м.], 2014. – Режим доступу: <http://likbez.org.ua/ua/zemelstvo-karta.html> (дата звернення: 10.12.2017). – Назва з екрана.

Мыльников А. С. Павел Шафарик – выдающийся ученый-славист. [1795–1861] / А. С. Мыльников. – Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1963. – 112 с. : ил., 1 л. портр. – (Научно-популярная серия).

Наливайко Д. [Шафарик П.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 693, 709, 710, 720.

Панчук І. Шафарик Павел Йозеф : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 130–131.

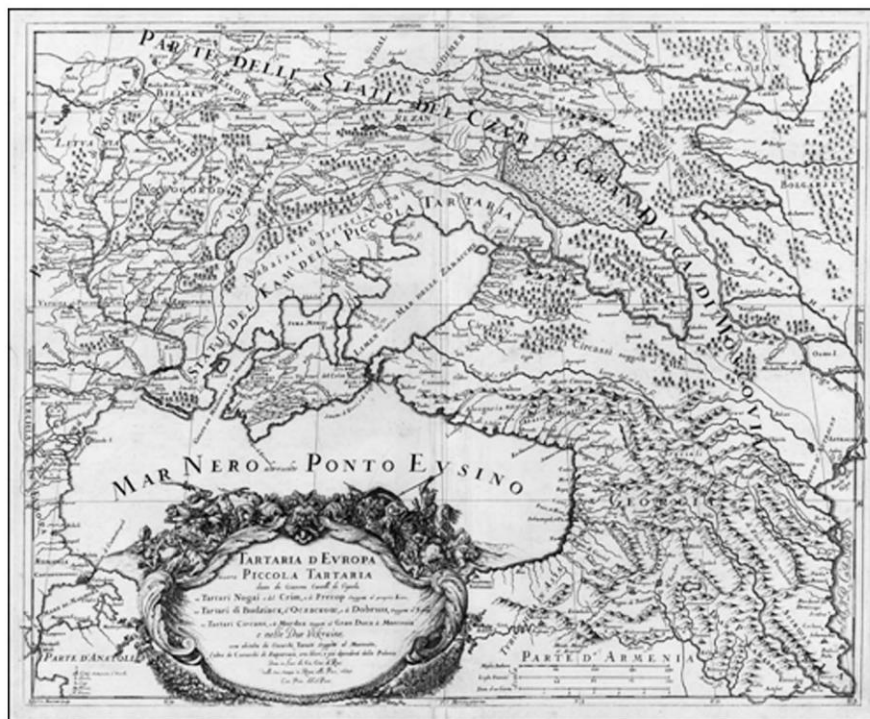
Стеблій Ф. Шафарик Павел-Йозеф / Ф. Стеблій // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 598.

Стеблій Ф. І. Шафарик Павел-Йозеф / Ф. І. Стеблій // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2016. – Вип. 6. – С. 315.

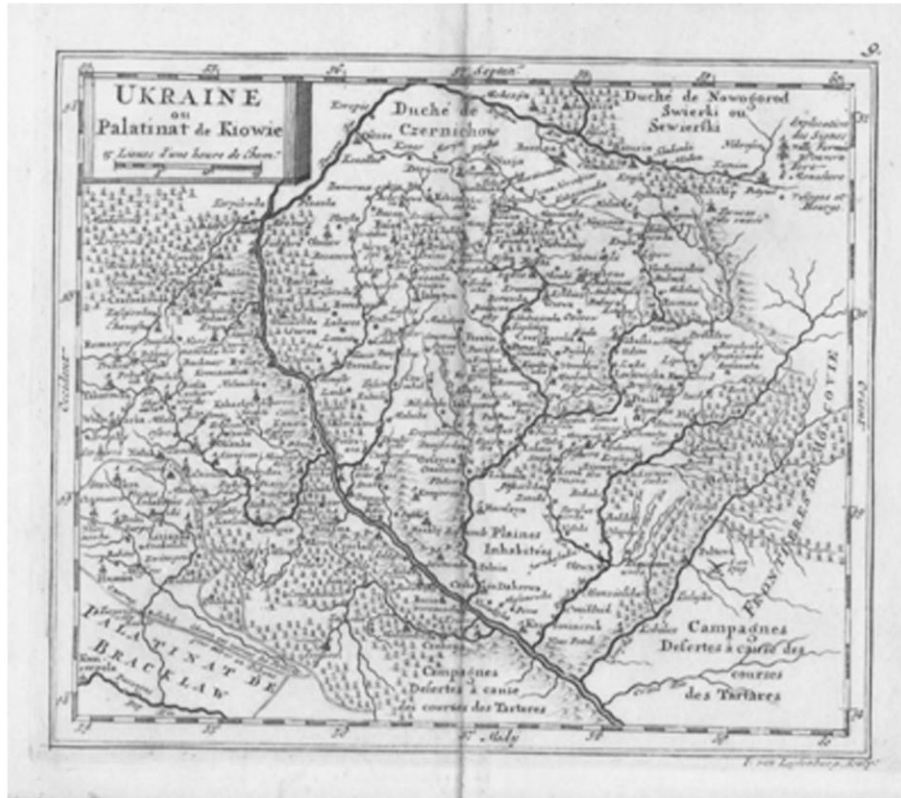

Opus Ukraini G. L. de Bonplana (1648)

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В РОКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ГЕТЬМАНЩИНИ (1648 р. – кінець XVIII ст.)

Карта України Джакомо Кантеллі да Віньола (1684)

Назва «Україна» на карті французького картографа Гійома Деліля (1711)

Назва Україна на карті англійського картографа Томаса Кітчїна (1765)

Французи, німці, італійці, англійці, шотландці, данці, шведи, голландці, сирійці, які вперше ступали на українську землю за часів Гетьманської держави, описували Україну часто із захопленням, відзначаючи привабливі риси українців.

Одним із найдокладніших описів України цих часів є щоденник подорожі Павла Халебського, який разом зі своїм батьком, антиохійським патріархом Макарієм III, мандрував українськими землями в 1654 і 1656 рр. Він із захватом змалював *«прекрасну країну, що повна мешканців і замків, як гранатне яблуко зерен»*.

Переконливим доказом інтересу до України є інформація, зафіксована в «Описі України» французького військового інженера Гійома де Боплана (XVII ст.). Книга Боплана починається описом Києва, який автор цілком справедливо називає «одним із найдавніших міст Європи». Здавня місто було економічним, політичним, культурним центром українських земель. Надзвичайно колоритно, емоційно та з цікавими подробицями описано побут і звичаї українців. В «Описі України» чимало місця відведено природно-географічним умовам Середнього Подніпров'я і Криму (географічне середовище, природа, кліматичні умови).

Цікаві описи своїх вражень залишив німецький мандрівник Ульріх фон Вердум, який неодноразово подорожував українськими землями. Щоденник мандрівок Вердума на початку 70-х рр. XVII ст. (обсягом 508 сторінок), зокрема Волиню та Поділлям, є цінним джерелом відомостей з історії України тієї доби.

Велику історичну цінність мають спогади данського посла в Росії Юля Юста, який в 1711 р. проїхав через усю Україну. Посол з особливою приємністю відзначав, що всюди в Україні, у містах та селях, його вітали, пригощали й виявляли особливу увагу.

Не менш цікавою, ніж вищезгаданий твір Боплана, є праця французького дипломата XVIII ст. Жана-Бенуа Шерера «Літопис Малоросії, або історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії». Про краснавчий характер матеріалів переконливо свідчать навіть назви розділів книги: «Загальні відомості про Україну, або Малоросію, та про її населення»; «Опис течії Дніпра від річки Самари до міст Очакова та Кінбурна» (нині Миколаївська обл.); «Річки, укріплені міста та пороги, що існують на Дніпрі від гирла Самари до Очакова»; «Риба, яка водиться в Малоросії»; «Тварини, що водяться на берегах Дніпра»; «Птахи, що водяться поблизу Дніпра».

У XVII ст. з'явилося чимало літератури європейськими мовами, присвяченої Січі й козакам, їхнім військовим походам та перемогам. Також європейські писемні джерела подають багато матеріалів про духовне життя козацької України та про її загальну культуру.

Влітку 1656 р. з візитом до Б. Хмельницького у Чигирин прибув посол угорського князя Ракоці – Франц Шебеші. У своїх «Записках» він розповів про політичний устрій козацької України і переговори гетьмана з послами інших країн.

Гарран де Кульон дав високу оцінку устрою Запорозької Січі, відзначивши, що такий устрій є втіленням теорії суспільного договору Руссо і базується на засадах свободи, рівності і братерства – провідних принципах, проголошених Великою французькою революцією. У «Політичних дослідках над старою й новою польською державою...» гостро засуджено політику російських царів щодо України: ліквідацію автономної Гетьманщини, запровадження кріпацтва тощо. Поряд з тим, Гарран де Кульон висловлює щирі сподівання, що козаки відновлять свою незалежність.

Цікавий опис України залишив відомий німецький учений і мандрівник, основоположник антропогеографії Й. Г. Коль, який у 1838 р. перетнув Україну від Харкова до Одеси й від Одеси до Перемишля. Докладно ознайомившись із українською землею, він написав кілька книг і промовив пророчі, як на сьогодні, слова: *«Немає найменшого сумніву, що колись... Україна стане вільною і незалежною державою. Час цей наближається поволи, але неухильно. Українці є нація з власною мовою, культурою та історичною традицією. Хвилево Україна роздerta поміж сусідами. Але матеріал для будови української держави лежить готовий: коли не нині, то завтра з'явиться будівничий, що збудує з тих матеріалів велику і незалежну Українську Державу!»*¹.

Історія подорожей іноземних мандрівників є переконливим підтвердженням прояву неабиякого інтересу до України з боку багатьох держав і народів Європи та Азії, а описи цих подорожей містять важливі відомості про географічні, історичні особливості нашої країни в різні історичні епохи. Висловлювання досвідчених мандрівників, які об'їздили півсвіту, свідчать про те, що іноземці завжди були в захваті від краси української природи та архітектури. Особливо їх приваблювали Київ і Львів, Чернівці, Одеса, Карпатські гори.

Статтю підготовлено за матеріалами публікацій: Наливайко Д. Україна очима Заходу. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008 ; Палій О. Історія України. – 3-є вид. – Київ, 2017; Січинський В. Чужинці про Україну. –

¹ Кулинич І. М. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідом. зб. наук. пр. Київ, 1993. Вип. 4. С. 128.

Київ, 2011 ; Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. – Тернопіль, 2009 ; Людина і довкілля : антологія. У 2 кн. Кн. 1. Природа і людиність України в пам'ятках світової і національної культури / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995 ; Плохій С. Брама Європи : історія України від скіфських воєн до незалежності. – Харків, 2016 ; Хрестоматія з географії України / упоряд. П. О. Масляк. – Київ, 1994 ; Сосса Р. І. Картографування території України від найдавніших часів до 1941 р. : підручник. – Київ, 2007 ; Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2003–2013. – Т. 1–10 та ін.

Загальні праці

Баран О. Козаки під французьким прапором у Куруцькій повстанні / Олександр Баран // Хроніка-2000. – Київ, 1995. – Вип. 2/3. – С. 88–91.

Беляков Г. Ф. Польська історична література про українське козацтво : [твори пол. істориків 60-х – першої половини 80-х рр. XX ст.] / Г. Ф. Беляков, О. Г. Белякова // Укр. іст. журн. – 1991. – № 5. – С. 73–78.

Борисенко В. Україна середини XVII ст. у спогадах сучасників : [А. Віміні, К. Гільдебранта, Ф. Шебеші, П. Алеппського] / В. Борисенко // Київ. старовина. – 1995. – № 4. – С. 43–44.

Борщак І. Україна у «Французькій газеті»: 1652–1654 рр. : [відомості у фр. пресі про події Хмельниччини] / І. Борщак // Українознавство. – 2003. – № 2/3. – С. 32–33 : іл.

Брицький П. П. Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях / П. П. Брицький, П. О. Бочан ; М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Технодрук, 2011. – 306 с. – ISBN 978-966-8658-82-2. – Бібліогр. в прим. – Зі змісту: Загальний стан відомостей про Україну в німецьких джерелах XVII–XIX ст. – С. 31–49 ; Погляди на історію України XVIII–XIX століть у працях французьких вчених, дипломатів та політиків. – С. 186–231 ; Україна та український народ у щоденниках англійських учених-мандрівників. – С. 232–249. – ISBN 978-966-8658-82-2. – Бібліогр. в прим.

Вінтоняк О. Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII століття / Олекса Вінтоняк ; передм. Я. Дашкевича. – Львів ; Мюнхен : Дніпр. хвиля, 1995. – 141 с. – (Львівські історичні праці. Дослідження ; вип. 2). – Бібліогр.: с. 111–113 та в підрядк. прим. – Покажч.: с. 114–139. – ISBN 5-7702-0878-3.

Возний І. П. Середньовічний Хотин у вітчизняній та зарубіжній історіографії / І. П. Возний // Укр. іст. журн. – 2005. – № 3. – С. 168–174.

Галенко О. Східна Європа 1704–1709 рр. у висвітленні османської хроніки Мегмеда Рашида / Олександр Галенко // Україна в Центрально-Східній Європі : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2010. – Вип. 9/10. – С. 263–295. – Бібліогр.: 114 назв.

У статті йдеться про перекладені українською мовою повідомлення офіційної османської хроніки Мегмеда Рашида про події в Східній Європі 1704–1709 рр., пов'язані переважно з Північною війною (1700–1721). Ці твори мають принципове значення для дослідження таких важливих для історії України тем, як союз гетьмана Івана Мазепи та шведського короля Карла XII, битва під Полтавою 1709 р. Наведені матеріали не тільки знайомлять з невідомими раніше подробицями та обставинами подій, але й показують, як султанський двір та уряд Османської імперії сприймали (часто помилково) ці події та реагували на них.

Гернер К. Перемога шведів і козаків під Полтавою у 1709 році та її наслідки : альтернативна історія / Крістіан Гернер ; з англ. переклав Віталій Радчук // Всесвіт. – 2009. – № 9/10. – С. 167–169.

Гернер К. Україна і Швеція в історичній перспективі / К. Гернер, К.-Є. Карлсон // Всесвіт. – 1995. – № 5/6. – С. 158–164.

Йдеться про відносини Швеції з Козацією (так у шведських документах звалася Україна і її народ), контакти короля Густава II з запорожцями в 1631 р. Окремий розділ дослідження присвячено взаєминам короля Карла XII з гетьманом Мазепою.

Донченко Є. В. Україна та українці очима французів (XVII–XVIII століття) / Є. В. Донченко // Україна – світ: від культурної своєрідності до спорідненості культур : матеріали наук.-практ. конф. (25–26 травня 2006 р.) / М-во культури і туризму України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв, Укр. центр. культур. дослідж. ; редкол.: В. Г. Чернець [та ін.]. – Київ, 2006. – Ч. 1. – С. 125–127.

Драбл О. Гетьман України Пилип Орлик – нащадок чеської «шляхетської родини»? / Олександр Драбл // Хроніка-2000. – 1999. – Вип. 25/26, ч. 1 : Україна – Чехія. – С. 151–153.

[З реляції англійського резидента в Петербурзі Клавдія Рондо про запорожців (1736 р.)] / Клавдій Рондо // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 249–250. – ISBN 978-966-634-421-5. – ISBN 978-966-634-399-7.

«Дуже сильний і витривалий народ...»

Запорожці – це є рід лицарів, котрі не допускають до свого товариства жінок... Якщо в них трапиться крадіжка і злодія застукають на місці вчинку, то його негайно вішають за ребро. Спіймавши душогубця, викопують яму, кладуть забитого на душогубця і закопують їх разом...

Цими судовими справами запорожців займаються вибрані особи, в кількості 6-7 суддів та їх рішення має законну силу після затвердження Братством.

Звання лицаря можуть здобути в їх товаристві лише люди дуже сильні і добре збудовані, але кожний може бути прийнятий як помічник, а деякі тримають таких по два або по три. Якщо який з Братства відходить, таких не переслідують, але вважають їх негідним свого товариства. Запорожці поділені на тридцять великих частин чи куренів, кожний курінь має свого коменданта чи отамана, котрі притім зобов'язані підпорядкуватися кошовому чи генералу. Всі лицарі мають право голосу при виборі генерала чи кошового». (С.249–250).

Зленко П. Що про Україну знала Європа : статті про Україну у великій французькій Енциклопедії XVIII ст. / Петро Зленко // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 35/36 : Культура і наука світу : внесок України. – С. 181–184.

Ивонина П. Запорожские казаки во французской прессе / П. Ивонина // Козацтво. – 1994. – № 1. – С. 19–21.

Іваненко О. А. Українське козацтво в працях французьких авторів на межі XVIII–XIX ст. / О. А. Іваненко ; НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: С. В. Віднянський (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2002. – Вип. 11. – С. 254–262.

Калашников В. М. Україна очима іноземців : англомовні мемуари, записки, щоденники XVII – першої половини XVIII століття (переклад текстів з коментарем) / В. М. Калашников. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2008. – 310 с. – ISBN 978-966-551-262-2. – Зі змісту: Прабатько американської літератури та історіографії Дж. Сміт про українські землі на початку XVII ст. – С. 8–28 ; Україна та Кримське ханство у другій половині XVII століття в описі англійського історика П. Рікоута. – С. 29–34 ; Міжнародне становище України в 70-ті роки XVIII ст. в поданні П. Брауна – англійського книговидавця праці П. Шевальє «Історія війни козаків». – С. 35–37 ; Україна XVII століття очима ірландського вченого Б. О'Коннора. – С. 38–73 ; Англійський морський офіцер на російській службі Дж. Перрі про Україну та Кримське ханство на початку XVIII століття. – С. 74–78 ; Історія запорозького козацтва в мемуарах шотландського ландскнехта П. Брюса, що служив у армії Петра I. – С. 79–83 ; Запорозьке козацтво в поданні англійського посла при дворі Петра I Ч. Вітворта. – С. 84–88 ; Україна кінця XVII – початку XVIII століття у праці англійського історика Дж. Моттлі «Історія життя Петра I, імператора Росії». – С. 89–115 ; Нотатки англійського дипломата на російській службі Д. Белла про подорож по Україні в 1737 р. – С. 116–123 ; Україна 60-х років XVIII століття в анонімному англійському «Описі Росії». – С. 124–126 ; Відомості про географію та історію України XVII–XVIII століття в енциклопедичній праці британського географа Дж. Міллара. – С. 127–134 ; Південь України та Крим у 70-ті роки XVIII століття в дорожніх нотатках англійської аристократки Е. Кравен. – С. 135–157 ; Українська історія XVII–XVIII століть і «Історії Польщі» британського вченого С. Джонса. – С. 158–168 ; Історія Кримського ханства і приєднання Криму до Російської імперії у нотатках англійського дипломата В. Ітона. – С. 169–185 ; Україна кінця XVIII століття в праці англійського економіста й історика В. Тука «Погляд на Російську імперію під час царювання Катерини II». – С. 186–211 ; Походження запорозького, слобідського та кубанського козацтва в описі англійського художника-баталіста Р. Кер Портера. – С. 211–214 ; Географія та економіка України початку XIX століття у подорожньому щоденнику англійського вченого-мінералога Е. Д. Кларка. – С. 215–226 ; Українські міста 1814 року в дорожньому щоденнику англійського аристократа Джона Джеймса. – С. 227–260 ; Україна на початку XIX століття в описі шотландського місіонера Р. Пінкертона. – С. 261–281 ; Архітектура Одеси та Києва на початку XIX століття за мемуарами шотландського лікаря Р. Лаєла. – С. 282–287 ; Нотатки про Україну приватного лікаря генерал-губернатора Нової Росії князя М. С. Воронцова шотландця Роберта Лі. – С. 288–310.

Каушлієв Г. С. Пам'яткознавчі студії західноєвропейських мандрівників у Криму (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) : [Ш.-Ж. Ромма, М. Гатрі, Е. Д. Кларка, Ф. Дюбуа де Монпере] / Г. С. Каушлієв // Праці Центру пам'яткознавства / Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; голов. ред. О. М. Титова. – Київ, 2011. – Вип. 19. – С. 185–194. – Бібліогр.: с. 193–194 (34 назви).

Качмарчик Я. «Діялося в облозі під Чудновом, дня 17 жовтня, року 1660» / Я. Качмарчик // Київ. старовина. – 1999. – № 1. – С. 46–60.

Про подробиці Чуднівської угоди 1660 р. (ратифікована 1661 р.), яка була останньою спробою врегулювання польсько-козацьких стосунків. Текст угоди, який зберігається в колекції Національно музею у Кракові, подано польською мовою. В угоді відображено остаточне «польське» розв'язання дилеми – повна відмова від створення на землях України Руського князівства.

Кертийсний-Варга Б. Превращение украинской казацкой старшины в дворянство / Беата Кертийсний-Варга // Іван Мазепа та його доба : (матеріали доп., реф. міжнар. наук. конф. (23 лист. 2000 р., Будапешт) / уклад. О. Русин. – Ужгород, 2001. – С. 26–39.

Ковалевська О. О. План Полтавської битви Ніколя де Фера 1714 р. / О. О. Ковалевська // Укр. іст. журн. – 2009. – № 6. – С. 202–215.

У статті представлено версію створення плану Полтавської битви авторства відомого французького картографа Ніколя де Фера. Подано два варіанти віднайденого джерела, яке з середини 1950-х рр. і до недавнього часу вважалося втраченим.

Коваль О. Внесок польських дослідників другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у вивчення Поділля : [К. Пуласького, Я. Гіжицького, Й. Ролле, О. Пшездзєцького, Л. Бялковського, О. Кольберга] / Ольга Коваль // Іст. і політ.-дослідж. / Донец. нац. ун-т ім. В. Стуса, Іст. ф-т ; голов. ред. Н. Р. Темірова. – Вінниця, 2017. – № 1. – С. 185–196. – Бібліогр.: с. 193–194 (18 назв).

Кулинич І. М. Німецькі автори про Україну / І. М. Кулинич // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідом. зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: С. В. Віднянський [та ін.]. – Київ, 1993. – Вип. 4. – С. 123–131. – Бібліогр.: с. 130–131. – (Питання історіографії та джерелознавства).

Луняк Є. Діяльність Павла Тетері в рецепції французьких сучасників / Євген Луняк // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Історія. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 37–40.

Луняк Є. М. Історичні дослідження українського козацтва у Франції : [про пр. Г. Л. де Боплана, Ж. К. де Балюза, Вольтера, Ш.-К. де Пейсонеля, Ф. де Тотта, Ш. Ф. Массона, Ж.-Б. Шерера, Ш.-Л. Лезюра, Ж. Мішле, П. Меріме та ін.] / Є. М. Луняк // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. / Нац. заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: С. А. Слесарев-[та ін.]. – Київ : Глухів, 2010. – Вип. 3. – С. 119–123. – Бібліогр. (61 назва).

Луняк Є. Козацька тематика в масовій культурі у Франції : [про творчість П. Меріме, П. Деруледа, Л. Віардо, Г. Аполлінера, І. Стесик] / Євген Луняк // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури [та ін.]; редкол.: О. М. Титова [та ін.]. – Київ, 2016. – Вип. 25. – С. 195–199. – Бібліогр.: с. 199 (14 назв).

Луняк Є. Козацька Україна ХVІ–ХVІІІ ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. — Київ ; Ніжин : ПП Лисенко, 2012. – 806 с. – Бібліогр.: с. 722–778 (1063 назви). – ISBN 978-617-640-054-7.

Луняк Є. М. Юрій Хмельницький у свідченнях французьких дипломатів другої половини ХVІІ ст. : [свідчення Де ла Круа про перебування Ю. Хмельницького у Стамбулі; повідомлення Де ла Круа про загибель Ю. Хмельницького; свідчення шевальє де Божо (Ф.-П. Далерака)] / Є. М. Луняк // Укр. іст. журн. – 2012. – № 1. – С. 143–152.

Серед свідчень французів про Ю. Хмельницького найбільш цікавими є відомості секретаря французького посольства у Стамбулі протягом 1670–1685 рр. Де ла Круа (середина 1630-х – 1704 рр.). Зокрема, він повідомив подробиці маловідомого досі періоду перебування Богданового сина в турецькому полоні та пояснив обставини, які до цього призвели.

Де ла Круа одним із перших у французькій літературі звернув погляд на легендарного кошового отамана Івана Сірка, якого іменував «ватажком запорозьких козаків».

Маслак В. Ранньомодерна українська державність очима сучасних польських та російських істориків / Володимир Маслак ; М-во освіти і науки України, Кременчуц. нац. ун-т ім. М. Остроградського. – Кам'янець-Подільський : Друк. Рута, 2014. – 355 с. – Бібліогр.: с. 293–340. – ISBN 978-966-02-7495-2.

Мацьків Т. Зборівський договір (1649 р.) у тогочасних західноєвропейських джерелах / Т. Мацьків // Київ. старовина. – 1995. – № 4. – С. 36–42.

Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709 : з передм. Любомира Винара / Теодор Мацьків. – Мюнхен, 1988. – 286 с. : іл. – (Український вільний університет. Серія: Монографії ; ч. 45). – Бібліогр. в прим. в кінці розд.: с. 196–200.

Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709 / Теодор Мацьків ; НАН України, Ін-т укр. археографії ; Укр. вільний ун-т ; уклад. В. Кошова. – 2-е вид., допов. – Київ ; Полтава, 1995. – 312 с. – Бібліогр. в кінці розд.

Мицик Ю. А. Волинь в роки Визвольної війни українського народу середини ХVІІ століття : док. і матеріали : [зокрема інозем. авторів] / Ю. А. Мицик, В. І. Цибульський. – Рівне : Перспективи, 1999. – 119 с. – ISBN 966-95570-2-X.

Мицик Ю. А. Зарубіжні публікації джерел з історії Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. / Ю. А. Мицик // Укр. іст. журн. – 1988. – № 9. – С. 17–26. – Бібліогр. в прим.

Мицик Ю. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини ХVІІ століття : [зокрема інозем. док.] / Юрій Мицик ; Дніпропетров. від-ня Ін-ту укр. археографії та джерелознавства НАН України. – Дніпропетровськ : Дніпро, 1996. – 262 с. – ISBN 5-7707-8858-5.

Мицик Ю. З нових документів польських архівів до історії Сіверщини ХVІІ–ХVІІІ ст. : [док. про події Нац.-визвол. війни укр. народу на території Чернігів. і Стародуб. полків; Загальську битву 1653 р.; добу Руїни] / Ю. Мицик // Сіверян. літопис. – 2000. – № 4. – С. 132–137.

Мицик Ю. Козацька держава очима поляка / Ю. Мицик // Київ. старовина. – 1993. – № 4. – С. 2–11.

Визвольна війна українського народу 1648–1654 рр. викликала появу численних публіцистичних творів у Польщі. Серед них – невідомий досі трактат періоду Руїни «Думка про заспокоєння або спроби про заспокоєння України. 1672», анонімний автор якого займає відверто ворожу позицію щодо Української козацької держави. Попри це, трактат є цікавим і правдивим зображенням свавілля польської влади в Україні, особливостей українського національного менталітету, життя селян та козаків. Все це робить документ важливим джерелом історії України II половини XVII ст. Ю. Мицик наводить повний текст твору в перекладі українською мовою.

Мицик Ю. Німецька газета 1668 р. і важливий епізод біографії Івана Сірка / Юрій Мицик // Всесвіт. – 1999. – № 4. – С. 149–150.

У статті подано текст із «Данцігської звичайної п'ятничної газети» № 8 за 1668 р. із повідомленням зі Львова від 5 лютого 1668 р. про події в Україні після укладення відомого Підгаєцького миру (16 жовтня 1667 р.) між Річчю Посполитою та Кримським ханством, коли запорожці на чолі з І. Сірком вдарили по Криму, взяли фортецю Арабат, захопили багато полонених та визволили 2 тис. українських невільників. Вміщено коментарі дослідника до пам'ятки.

Мірошніченко В. Запорозьке козацтво в англomовній періодиці та історіографії / В. Мірошніченко // Київ. старовина. – 1992. – № 3. – С. 78–80.

Молочко Є. В. Фіксація стану пам'яток Криму в пугівниках XIX – початку XX століття : [зокрема Ш. Г. Монтадона та К. Бедекера] / Є. В. Молочко // Пр. Центру пам'яткознавства / Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; голов. ред. О. М. Титова. – Київ, 2011. – Вип. 20. – С. 214–226. – Бібліогр.: с. 224–226 (49 назв).

Молтусов В. Полтавська битва за описом сучасників-іноземців / В. Молтусов // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. / М-во освіти України, Харків. нац. ун-т ім. В. А. Каразіна ; редкол.: С. І. Посохов [та ін.]. – Харків, 2000. – С. 195–199.

Моця Б. Українське козацтво очима західноєвропейських авторів XVII ст. : [Г. Л. де Боплана, П. Шевальє, Де ля Невіля, Й. Г. Корба, Р. Ноллза, П. Рікота] / Богдан Моця // Нові дослідж. пам'яток козац. доби в Україні : зб. наук. ст. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: І. П. Бондаренко [та ін.]. – Київ, 2002. – Вип. 11. – С. 215–220. – ISBN 2966-650-095-7.

Мыцык Ю. А. Записки иностранцев как источник по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. / Ю. А. Мыцык ; под ред. Н. П. Ковальского. – Днепропетровск : ДГУ, 1985. – 84 с.

О'Коннор Б. Історія Польщі : [фрагм., що стосуються України] / Б. О'Коннор ; публ. і передм. В. М. Калашникова «Україна очима ірландського вченого» // Укр. іст. журн. – 1995. – № 2. – С. 123–144.

У статті вміщено уривки з праці «Історія Польщі» (Лондон, 1698 р.) ірландського медика, особистого лікаря дочки польського короля Яна Собеського. Ця книга – своєрідна енциклопедія з історії і географії, культури й етнографії українського, польського, литовського й білоруського народів, написана на основі як особистих спостережень автора, так і в результаті вивчення праць про Річ Посполиту західноєвропейськими мовами. І хоча погляди автора на походження запорозького козацтва та визвольну боротьбу українського народу формувалися під впливом польської історіографії, автор все ж визнає визначну роль козацтва у його боротьбі проти турецько-татарської агресії для всієї Європи.

Оляничин Д. Опис подорожі шведського посла на Україну 1656–1657 рр. / Д. Оляничин // Зап. Наук. Т-ва ім. Шевченка. – Львів, 1937. – Т. 154. – С. 44–47.

Перналь А. Б. Річ Посполита двох народів і Україна: дипломатичні відносини, 1648–1659 / Анжей Болеслав Перналь ; пер. з пол. Юрія Мицика за участі Інни Тарасенко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2013. – 399 с. : іл. – Бібліогр.: с. 317–382 та у підрядк. прим.

Праця канадського історика професора А. Перналя є результатом багаторічного дослідження дипломатичних відносин між Річчю Посполитою та Україною за часів Богдана Хмельницького та Івана Виговського. Це значний внесок як до історіографії України, так і до вивчення історії Польщі. Опрацювавши польські, українські, російські, австрійські, німецькі та шведські архіви, автор показав, як після повстання 1648 р. Україна стала учасником міжнародних відносин і протягом наступного десятиліття активно контактувала з монархами Європи. Дослідник ретельно проаналізував дії польської Корони, керівництва Гетьманщини та європейських країн, щоб дізнатися, чому було змарновано шанс на порозуміння між козаками та Річчю Посполитою. Основний пункт уваги автора – Гадяцька угода 1658 р., котра, буди амбітною спробою розширення Люблінської унії 1569 р., у разі свого втілення могла б стати найбільшим політичним досягненням Європи XVII ст.

Пінтеску Ф. Деякі аспекти молдавсько-козацьких відносин у період середньовіччя / Ф. Пінтеску // Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин : матеріали Міжнар. наук. конф., 16–17 трав. 2001 р. / Буковин. політол. центр [та ін.] ; редкол.: В. Т. Ботушанський [та ін.]. – Чернівці, 2002. – С. 73–91.

Петров М. Б. Записки іноземців XV–XVIII ст. як важливе джерело з історії Кам'янця-Подільського / М. Б. Петров // Укр. іст. журн. – 2007. – № 2. – С. 197–212.

Петров М. Записки іноземців XV–XVIII ст. як важливе джерело з історії Кам'янця-Подільського / М. Петров // Україна в Центрально-Східній Європі : (з найдавніших часів до кінця XVII ст.) / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: В. Смолій [та ін.]. – Київ, 2007. – Вип. 7. – С. 281–305.

У статтях на основі писемних свідчень іноземних очевидців XV–XVIII ст. автор розкриває особливості історичної топографії Кам'янця-Подільського тих часів, окремі аспекти еволюції його оборонних укріплень, економічного розвитку та містобудування, а також питання етнічного й демографічного характеру.

Ролле Й. Жінки при Чигиринському дворі / Й. Ролле ; прим. О. І. Гуржія. – Київ : Україна, 1994. – 56 с.

Нарис польського історіографа Йосипа Ролле вперше було надруковано в 1896 р. Ця дещо белетризована оповідь про життя і долю жінок з близького оточення Б. Хмельницького базується як на відомих історичних працях, так і на джерелах із польських архівів (зокрема приватних).

На сторінках праці серед сценаріїв повсякденного життя дружин козацької старшини України другої половини XVII ст. проглядали й окремі типологізовані сценарії життя жінок козацького Запорозжя в умовах воєнної повсякденності. Дослідник звернув увагу на те, що під час воєнних дій жінкам часто доводилося шукати сховища в козацьких обозах і поділяти з козаками всі труднощі мандрівного життя. Історик наводить відомості про те, що під Берестечком поляки знайшли в шанях багато жінок з дітьми. Крім того, майже в кожному загоні були свої куховарки, що водночас були і маркітантками, не маючи від цього заняття жодного зиску. У великих загонах було по кілька ворожок, яких називали то відьмами, то чародійками. Вони часто платили своїм життям за надто сміливі, але невдалі передбачення. Перелічені дослідником жінки здебільшого були дружинами, сестрами, коханими, коханками і полонянками запорожців. Й. Ролле одним із перших наголосив на тому, що козаки часто «виявляли схильність до одруження».

Романовський В. Західноєвропейські мандрівники Нового часу про культурну спадщину України / Валерій Романовський // Історія України. – 2014. – № 1. – С. 14–21.

Руда О. Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття / Оксана Руда ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2010. – 413 с. – Бібліогр. в прим. – ISBN 978-966-02-5700-9.

У монографії авторка здійснила спробу розрізнити міфологічне й наукове сприйняття подій козаччини. Вона переконливо доводить, що міфи та стереотипи, які сформувалися в ранньомодерну добу, надалі еволюціонували і в такий спосіб слугували світоглядною основою польського інтелектуального середовища XIX – початку XX ст.

Соловійова Г. В. Постать гетьмана Івана Виговського в листах папських нунціїв / Г. В. Соловійова // Укр. іст. журн. – 2010. – № 6. – С. 161–167.

Листування папських нунціїв¹ із державними секретарями Ватикану – цінне джерело для вивчення історії України. У статті на основі інформації з листів папських нунціїв йдеться про основні віхи життя й політичної кар'єри Івана Виговського. Описано його обрання гетьманом, відставку та загибель, а також події українсько-московської війни 1658–1659 рр.

Сосновська Д. Віщування Вернигори: про романтичне захоплення Україною / Дануга Сосновська ; з пол. переклав Костянтин Москалець // Всесвіт. – 1994. – № 9. – С. 169–178.

Вернигора – персонаж одного з найбільших польських національних міфів. Це – український козак, який передбачив Коліївщину (гайдамацьке повстання 1768 р.), крах Речі Посполитої наприкінці XVIII ст., довгі роки неволі і відродження Польщі та її подальше процвітання.

Сургуладзе А. До питання про взяття козаками фортеці Гоніо в XVII ст. / Акакій Сургуладзе // Хроніка-2000. – Київ, 2001. – Вип. 43 : Україна–Грузія. – С. 99–106.

Федорук Я. Лондонська газета «Mercurius Politicus» 1655–1657 років про Україну та козаків / Я. Федорук // *Ucrainica metropolitana* : сб. науч. трудов / под ред. Т. Г. Таировой-Яковлевой. – [СПб.], 2008. – Вип. 2. – С. 79–90. – Зі змісту: Охматівська кампанія. – С. 82–83 ; Переговори поляків з козаками у середині 1655 року. – С. 83 ; Походи козаків на Чорне море. – С. 84 ; Українсько-шведські взаємини. Похід Б. Хмельницького на Кам'янець і Львів. Захоплення Любліна. – С. 84–85 ; Битва між козаками і татарами під Озерною. – С. 85–86 ; Чутки про союз козаків і поляків після Озерної. – С. 86 ; Взаємини козаків і Карла X Густава після Озерної. – С. 86–87 ; Взаємини Б. Хмельницького зі шведами і Юрієм Ракоцієм у другій половині 1656 року. – С. 88 ; Козаки і Москва на Білорусі у 1656–1657 рр. – С. 89 ; Смерть Богдана Хмельницького і характеристика Івана Виговського. – С. 89–90.

Хегман Б. Шведсько-українська велика стратегія щодо Росії (1709–1714 рр.) / Б. Хегман ; пер. В. Палієнко // Київ. старовина. – 1994. – № 6. – С. 72–75. – Примітки: с. 75.

¹ Нунцій – постійний дипломатичний представник Папи Римського в державах, з якими Ватикан підтримує офіційні дипломатичні відносини; найвищий дипломатичний представник Святого престолу, що відповідає Надзвичайному і повноважному послу.

У статті шведський дослідник аналізує союз Швеції та України у війні з Росією, перебіг турецько-російської війни 1711 р., в якій на боці Туреччини брали участь шведські та українські війська, а також дипломатичні зусилля Карла XII зі створення великої антиросійської коаліції та її розпад.

Штепа П. Іноземці про Україну: український творчий дух був би здивував цілий світ казковим поступом України [Електронний ресурс] / Павло Штепа // Fakeoff : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м., б. р.]. – Режим доступу: <http://fakeoff.org/uk/history/inozemtsi-pro-ukrainu> (дата звернення: 01.02.2018). – Назва з екрана.

Ярмошик І. І. Берестецька битва 1651 р. в наукових дослідженнях польських авторів / І. І. Ярмошик // Грані. – 2012. – № 3. – С. 3–6. – Бібліогр.: С. 6 (25 назв).

Художня література

Вольтер

(1694 – 1778)

Вольтер (справжнє ім'я – Марі Франсуа Аруе) – всесвітньо відомий французький філософ-просвітитель, історик і письменник, який був членом Французької академії, почесним членом Російської академії наук. У своїй творчості він тяжів до розробки різних сюжетів всесвітньої історії, звертався до історичного досвіду українського народу. Найповажніше місце в студіях Вольтера посіла «Історія Карла XII, короля шведського», яка від часу першої публікації (1731) витримала понад 100 видань різними мовами та мала великий вплив на західноєвропейську думку про Україну доби Просвітництва. Розглядаючи українсько-шведські відносини періоду Гетьманщини, Вольтер, за його власним визнанням, виявляючи інтерес до діяльності І. Мазепи, використав матеріали учасників подій під Полтавою, передані йому за посередництва П. Орлика.

Твори

[З книги Вольтера «Історія Карла XII» : про Україну та особу гетьмана Мазепи (поч. XVIII ст.)] / Вольтер // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 233–234.

У своїй «Історії Карла XII» (1731) Вольтер писав: *«Україна завжди прагнула до свободи, але, оточена Московщиною, Туреччиною і Польщею, вона примушена була шукати собі протекторат в одній із тих держав. Україна піддалася спочатку Польщі, яка поводитися з нею, як з поневоленою країною. Відтак піддалася Московщині, яка уярмила її, як це є звичайно у москвинів. Спочатку українці мали право вибрати собі правителів під назвою гетьман, але скоро москвини відібрали у них це право, а гетьмана призначав московський цар... Гетьман І. Мазепа хотів стати незалежним володарем і створити велике королівство. Він був людина далекозора, відважна, мудра, шляхетна і невтомна... Карлові XII він поміг розумними порадами і привів своїх козаків йому на допомогу. Козаки, розлючені на москвинів, масово переходили на бік Карла. Без допомоги їх шведська армія була б уся загинула»* (С. 233).

Історія Карла XII / Вольтер ; дословный и лит. пер. под ред. М. Гринфельда. – Одесса, 1910. – 119 с.

Історія Росийской империи в царствование Петра Великого / Вольтер. – Москва : Тип. А. Решетникова, 1809. – Ч. 1, кн. 1–4, XLIX, 50–178 с. ; Кн. 2. – [2], 227 с.

Історія Карла XII : уривок / Вольтер ; переклав з фр. Євген Гаран // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 35/36 : Культура і наука світу : внесок України. – С. 185–199.

Література

Луняк Є. «Країна козаків» у висвітленні Вольтера і його вплив на розвиток історичних досліджень про Україну / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 226–255.

Наливайко Д. [Вольтер] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 414–421, 444–447, 618–620.

Панчук І. Вольтер : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 35.

Січинський В. [Вольтер] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 47–48.

Січинський В. Доба гетьмана Івана Мазепи очима чужинців : [про Вольтера] / Володимир Січинський // Важкий шлях : перша половина XVIII ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. – С. 323–325. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

Варварцев М. М. [Вольтер] / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 629.

Варварцев М. М. [Вольтер] / М. М. Варварцев // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 83–84.

Байрон Джордж Ноел Гордон

(1788 – 1824)

Джордж Ноел Гордон Байрон – англійський поет, автор поеми «Мазепа» (1818), в основу якої покладено фрагмент з «Історії Карла XII» Вольтера. У творі конфлікт особистості з суспільством тлумачиться в романтичному дусі, поза історичним часом і простором. Своєрідною ідейною та художньою полемікою з «Мазепою» Байрона була поема «Полтава» О. Пушкіна¹.

Твори

[З поеми Джорджа Гордона Байрона «Мазепа» : про особу гетьмана І. Мазепи (від його імені) (друга половина XVII ст. – 1709 р.)] / Д. Г. Байрон // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 238–239.

Іван Мазепа: Життя й пориви великого гетьмана. В додатку: Лорд Байрон «Мазепа»: поема ; Віктор Гюго: поема / І. Борщак, Р. Мартель ; пер. з фр., передм. М. Рудницького. – Львів : Накл. НТШ, друк. НТШ, 1933. – IX, 180 с.

Мазепа : вибране / Джордж Ноел Гордон Байрон ; [упоряд. Л. Федорів]. – Львів : Червона Калина, 2011. – 204 с. : іл. – («Світ шкільної читанки» ; 27).

Мазепа : поема / Джордж Байрон ; пер. [з англ.] Дмитра Загула ; грав. Володимира Лободи. – Львів : Піраміда, 2010. – 67 с. : іл., портр. – (Приватна колекція).

Мазепа : поема / Джордж Гордон лорд Байрон ; пер. [з англ.] Олекси Веретченка. – Детройт, 1959. – 48 с.

*Вродливий красень з мене був,
Як сімдесятий рік минув,
Тоді признатися не гріх,
Що на світанку днів моїх
З чоловіків ніхто красою
Не міг би зміритись зо мною.
Я мав і молодість, і міць,
Рум'янець повний серед лиць
І шкіру ніжну, молоду,
А нині зморшки на виду.
Бо час, турботи і війна
Своє зробили. Все мина.
Неначе плугом перейшло
Через усе моє чоло.
Я б зрікся роду і сім'ї,
Коли б вернути дні мої,
Але й вони зрівнять не годні
Моє учора і сьогодні.
А втім, як бачите, літа
Не вигнули мого хребта,
Не зменшили і не змінили
Відваги, розуму і сили... (С. 16).*

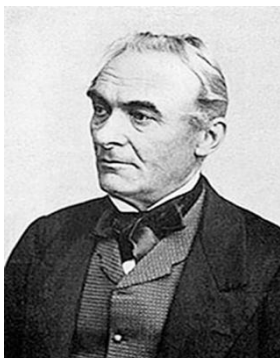
¹ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С.23–24.

Література

Наливайко Д. [Байрон] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 620–632.

Меріме Проспер

(1803 – 1870)

Проспер Меріме – видатний французький письменник та історик, один з представників французької літератури XIX ст, автор історичного роману «Хроніка з часів Карла IX». Меріме виявляв великий інтерес до України, її історії і культури. Особливу увагу приділяв вивченню й популяризації історії визвольної війни українського народу середини XVII ст., козацтва. У своїх дослідженнях називав українських козаків «історичним народом», а Запорозьку Січ «республікою». Аби підкреслити свої уподобання іменував себе «козаком». Студії Меріме спиралися на твори попередників та стали підсумковими у французькій історіографії за минулий двохсотлітній період історіописання України.

Свій перший нарис, в якому йшлося про Запорозьку Січ, – «Микола Гоголь» Меріме опублікував у провідному європейському журналі «Revue des Deux Mondes» з нагоди перекладу французькою мовою історичної повісті «Тарас Бульба». 1852 р. у п'єсі «Перші кроки авантюриста» висвітлював звичаї, побут і військову діяльність козаків, а наступного року в розвідці «Епізод з російської історії Лжедмитрія» відтворив окремі моменти української історії цього періоду. Важливе місце в ознайомленні західної громадськості з історичною спадщиною українського народу посіла праця Меріме «Козаки України та їхні останні гетьмани» (1854), в якій висвітлено суспільний устрій запорожців, їхню роль у міжнародних відносинах у Східній Європі, діяльність Б. Хмельницького та І. Мазепи.

У 1863 р. П. Меріме виступив у науковому часописі «Journal des Savants» зі студією «Богдан Хмельницький», опрацьованою переважно за однойменною монографією М. Костомарова. Відзначаючи політичний та військовий талант гетьмана, Меріме поставив у заслугу «цьому великому мужу» те, що він «зумів затримати Україну вільною від іноземного ярма впродовж десяти років». Працю було перевидано в книзі «Козаки минулих часів», під впливом якої 1869 р. сенат Франції розглянув і схвалив петицію про запровадження у французьких школах вивчення української історії.

Твори

Богдан Хмельницький : роман, іст. нарис, новели : пер. з фр. / Проспер Меріме ; [передм. і прим. Н. М. Горячої ; худож.-іл. Є. В. Вдовиченко]. – Харків : Фоліо, 2004. – 511 с. – (Бібліотека світової літератури). – ISBN 966-03-2526-6. – Зі змісту: Богдан Хмельницький. – С. 195–322.

Твір П. Меріме складається із семи оповідей, кожна з яких присвячено певному етапові становлення й утвердження Б. Хмельницького як державного мужа, що керувався національними інтересами своєї держави. Це іноді змушувало його йти на угоду з різними політичними спільниками, які часто виявлялися зрадниками, кидаючи його в найскрутніші історично відповідальні часи. Особливо це проявилось під час Берестецької битви 1651 р., коли татари зрадливо залишили поле бою. Цій події П. Меріме присвятив чимало сторінок твору. Четверта і п'ята оповіді детально описують хід подій, що передували Берестецькій битві. Не оминув автор і жорстокості польської шляхти, яка з-під Берестечка переслідувала козаків та селян. Якщо козаки, особливо кінні, доволі скоро зуміли відірватися від погоні, то селяни, яким вдалося перейти болото, блукали лісами, голодували і не знали, де знайти прихисток, оскільки та частина Поділля була повністю спустошена походом, а потім і відступом татар. «Не лишалось жодного села, жодної хати, – пише автор, – які могли б їх притулити. Всюди лишень руїни і згарища».

[З книги Проспера Меріме «Богдан Хмельницький» (середина XVII ст.) : про Б. Хмельницького до 1648 р.] / П. Меріме // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 182–183.

[З книги Проспера Меріме «Українські козаки та їхні останні гетьмани» : про битву під Пилявцями ; про переговори Б. Хмельницького з поляками (поч. 1649 р.) ; про битву під Батогом (1652 р.) ; про битву під Жванцем (1653 р.) ; оцінка Б. Хмельницького як історичного діяча ; (XVII – поч. XVIII ст.)] / П. Меріме // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 189–192, 199–202, 225–228.

Українські козаки та їхні останні гетьмани / Проспер Меріме ; з фр. переклав Ярема Кравець // Всесвіт. – 1989. – № 11/12. – С. 116–128.

Історична розвідка П. Меріме «Українські козаки та їхні останні гетьмани» засвідчує, що французький дослідник був добре обізнаний зі складними історичними подіями, що відбувалися в Україні в період національної визвольної війни. Загальна тональність праці свідчить про українофільську налаштова-

ність автора, його прагнення збагнути причини поразок державницьких намірів українських вождів, які призвели до поділу України на дві частини – Лівобережну, що підпала під потужний вплив Росії, та Правобережну, що підпорядковувалась Польщі.

Дослідження П. Меріме – яскравий взірець «літератури факту», що об'єктивно висвітлює найяскравіші епізоди з історії України. У такий спосіб було привернуто увагу європейської громадськості до малознаної країни, що прагнула здобути державну незалежність.

Література

Вовк Я. Г. Проспер Меріме і духовне відродження України / Я. Г. Вовк // Релігійна традиція в духовному відродженні України : матеріали Всеукр. наук. конф. / Коміс. Верхов. Ради України з питань культури та духов. відродження, Ін-т історії АН України, Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка ; редкол.: В. Е. Лобурець [та ін.]. – Полтава, 1992. – С. 179–180.

Волинець Ю. В. Візія козаччини в творах Проспера Меріме («Українські козаки та їхні останні гетьмани», «Богдан Хмельницький») / Ю. В. Волинець // Матеріали за 6-а міжнародна научна практична конференція, «Новини на научний прогрес», Софія, Республіка Бґларія, 17–25 август 2010 г. / ред. Милко Тодоров Петков. – Софія, 2010. – Т. 4 : Педагогически науки. Филологически науки. Психология и социология. – С. 71–73.

Волинець Ю. Образ гетьмана Богдана Хмельницького в «Оповідях» Проспера Меріме / Ю. Волинець // Вісн. Черкас. ун-ту. Серія: Філологічні науки / голов. ред. О. В. Черевко. – Черкаси, 2010. – Вип. 178. – С. 84–88.

Кравець Я. У пошуках суспільного ладу : [про дослідження П. Меріме «Українські козаки та їхні останні гетьмани»] / Ярема Кравець // Всесвіт. – 1989. – № 11/12. – С. 128–129.

Купчинський О. Проспер Меріме і його твір «Богдан Хмельницький» / О. Купчинський // Жовтень. – 1987. – № 8. – С. 16–22.

Луняк Є. Наукові розвідки з історії українського козацтва Проспера Меріме та козацькі зацікавлення у Франції в 1850–1860-х рр. / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 598–616.

Луняк Є. М. Історичні дослідження українського козацтва у Франції [зокрема, про пр. П. Меріме] / Є. М. Луняк // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. / Нац. заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: С. А. Слесарев [та ін.]. – Київ : Глухів, 2010. – Вип. 3. – С. 119–123. – Бібліогр. (61 назва).

Марченко Т. Тема козаччини у творчості Проспера Меріме / Т. Марченко // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство / редкол.: Н. Г. Колошук (голов. ред.) [та ін.]. – Луцьк, 2016. – № 1. – С. 152–157.

Матвіїшин В. Г. Слов'янські та козакофільські мотиви у творчій спадщині Проспера Меріме / В. Г. Матвіїшин // Зарубіж. літ. в шк. України. – 2009. – № 3. – С. 2–7.

Миколаїшин І. Слов'янська тема у творчості Проспера Меріме / І. Миколаїшин // Матеріали студент. наук. конф. Чернівець. нац. ун-ту (11–12 трав. 2006 р.). Філологічні науки / Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2006. – С. 131–153.

Наливайко Д. [Меріме П.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко ; передм. М. Сулими. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 253, 685.

Панчук І. Меріме Проспер : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 85–86.

Ранцова О. Україна в творчій спадщині Проспера Меріме / О. Ранцова, І. Лозинський // Всесвіт. – 1961. – № 8. – С. 140–142.

Савченко Ф. Козаччина у французькому письменстві та козакофільство Меріме / Ф. Савченко // Хроніка-2000. – Київ, 1995. – Вип. 2/3 : Україна–Франція=France–Ukraine. – С. 128–146.

Савченко Ф. Козаччина у французькому письменстві та козакофільство Меріме / Федір Савченко // Україна. – 1925. – Кн. 5 (14). – С. 38–59.

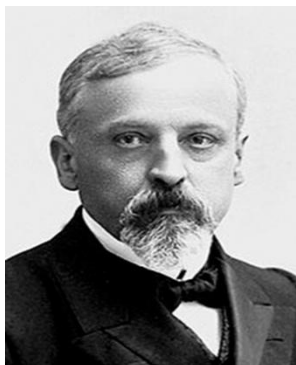
Січинський В. [П. Меріме] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 82–83.

Середа В. Із історії написання творів про героїчне минуле України Проспера Меріме та їх значимість у контексті розвою західноєвропейської україністики / В. Середа // Переяславська земля і світ людини : зб. наук. пр. / Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ін-т ім. Г. С. Сковороди ; упоряд.: О. В. Колибенко [та ін.]. – Київ ; Переяслав-Хмельницький, 1998. – С. 159–162. – Бібліогр. в кінці ст.

Варварцев М. М. Меріме Проспер / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 619–620.

Сенкевич Генрик

(1846 – 1916)

Генрик (Генрік) Сенкевич (літ. псевд. – Літвос) – польський письменник, культурний і громадський діяч. Здобув славу одного з найвідоміших польських літераторів. В історичній трилогії «Вогнем та мечем» (1883–1884) Г. Сенкевич описав контраверсійну художньо-естетичну візію Хмельниччини як змагання козацького варварства та шляхетської культури, яка викликала гостру критику як українських інтелектуалів (В. Антонович, І. Франко та ін.), так і деяких польських науковців (З. Вуйцік, О. Гурка та ін.).

Твори

Вогнем і мечем : роман / Генрик Сенкевич ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України ; пер. Віктора Бойка. – Харків : Фоліо, 2006. – 638 с. – ISBN 966-03-3415-X.

Література

Антонович В. Хмельниччина в повісті Г. Сенкевича / В. Антонович. – Відень : Накл. Союзу Визволення України, 1917. – 32 с.

Васьків М. Світло і тіні Генріка Сенкевича: «Вогнем і мечем»: антиукраїнський роман чи твір для «зміцнення сердець»? [Електронний ресурс] / Микола Васьків // Україна incognita : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Київ], 2012. – Режим доступу : <http://incognita.day.kiev.ua/svitlo-i-tini-genrika-senkevicha.html> (дата звернення 23.02.2018). – Назва з екрана.

Радишевський Р. Література та історія в романі «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича / Ростислав Радишевський // Укр. полоністика / Р. Радишевський ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2005. – Вип. 2 : Філологічні дослідження. – С. 132–148.

Чужа Т. В. Історичний роман Г. Сенкевича «Вогнем і мечем»: джерела і художній дискурс : монографія / Т. В. Чужа ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2012. – 190 с. – Бібліогр.: с. 163–190.

Ясь О. В. Сенкевич Генрик / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 532.

Аполлінер Гійом

(1880 – 1918)

Гійом Аполлінер (справжнє ім'я – Вільгельм-Альберт-Влодзімеж-Аполлінарій Костровіцкі) – французький поет, художник, критик. У виданій ним в 1913 р. збірці поезій «Алкоголі» вміщено віршований переказ знаменитого листа султана запорожцям, а далі «Відповідь запорозьких козаків турецькому султанові».

Твори

[Лист турецького султана запорожцям] / Гійом Аполлінер // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 637.

*«Нести, як іго вам півмісяць,
Астрологи нам сповістили.
Я є султан у повній силі.
Козаки мої, запорожці,
Тепер я пан для вас віднині.
Ставайте ж вірними рабами».
Султан відправив їм гінця.
Вони сміялись без кінця
Й відповіді тоді словами,
Листом при світлі каганця.*

Відповідь запорозьких козаків турецькому султанові / Гійом Аполлінер // Всесвіт. – 1961. – № 12. – С. 140.

*Злочинніший ніж лиходій
Рогатий нібито чортяка
Ти справжній Вельзевул гидкий
Що сіє скрізь мерзоту всяку
Не підем ми на шабаш твоїй
Гнила Салоницька рибина
Жахне кільце бридких примар
Списом розідрана личина
Коли кишки здимав катар
Родила суку юду-сина
Заюшений Подільський кат
Що вартий тільки глузування
Свиняче рило кінський зад
Це наша відповідь остання
Затям її проклятий гад.*

Література

Луняк Є. М. Віддзеркалення козацької тематики у французькій культурі ХХ – початку ХХІ : [зокрема про твір Г. Аполлінера «Відповідь запорозьких козаків константинопольському султану»] / Є. М. Луняк // *Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях* / Є. М. Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 637–638.

Луняк Є. Козацька тематика в масовій культурі у Франції : [зокрема про творчість Г. Аполлінера] / Євген Луняк // *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : зб. наук. ст. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури [та ін.] ; редкол.: О. М. Титова [та ін.]. – Київ, 2016. – Вип. 25. – С. 195–199. – Бібліогр.: с. 199 (14 назв).

Наливайко Д. [Аполлінер Г.] / Дмитро Наливайко // *Україна очима Заходу* / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 731.

Садовяну Михайл

(1880 – 1961)

Михайл Садовяну – румунський письменник, державний діяч, академік Румунської академії.

У романах «Соколи» (1904), «Весілля домніци Роксандри» (1932), «Нікоара Підкова» (1952) М. Садовяну торкнувся українсько-румунських відносин козацької доби.

Твори

Садовяну М. Нікоара Підкова : іст. роман : пер. з румун. / Михайл Садовяну ; пер. та прим. С. В. Семчинського. – Київ : Держ. вид-во худож. літ., 1957. – 320 с.

Нікоара (Іон) Підкова – це історична особа, відомий ватажок козацьких загонів у Запорозькій Січі, який в середині XVI ст. здійснив сміливі походи проти турків. Він зібрав військо з молдаван-втікачів і разом з козацтвом пішов за Дунай, здобув перемогу над турками та став господарем (князем) Молдавії.

Ім'я Підкови як борця за свободу відоме в румунському й українському фольклорі. М. Садовяну ще в юнацькі роки захопився цим героєм і вважав тему невичерпною. Основною ідеєю твору є зображення боротьби румунського і українського народів проти турецьких поневолювачів та їх прислужників-бояр, висвітлення історичних традицій дружби і близькості між двома народами.

Література

Ворона Г. Іван Підкова в романі Садовяну / Г. Ворона // *Всесвіт*. – 1959. – № 8. – С. 131.

Мартель Рене

(1893 – 1976)

Рене Мартель – французький історик, філолог-славіст, перекладач, публіцист, автор низки праць, присвячених Україні, зокрема добі гетьмана І. Мазепи, новітній історії України: «Українське питання» (1927), «Вшанування українцями пам'яті Луї Леже» (1930), «Поема “Іван Гус” Т. Шевченка» (1930), «Мазепа» (1931, разом з І. Борщаком, в укр. перекладі – «Життя Мазепи»), «Франція і Польща» (1931), «Д. І. Багалій» (1932), «Національна політика більшовиків в Україні» (1934), «Українці Підкарпаття» («Закарпатська Русь», 1935). У 1927 р. Мартель подорожував Україною, листувався з А. Кримським.

Твори

Іван Мазепа: Життя й пориви великого гетьмана / Ілько Борщак, Рене Мартель ; пер. з фр., передм. М. Рудницького. – Львів : Накл. НТШ, друк. НТШ, 1933. – IX, 180 с. – В додатку: Лорд Байрон «Мазепа»: поема ; Віктор Гюго: поема.

Іван Мазепа: Життя й пориви великого гетьмана / І. Борщак, Р. Мартель ; авториз. пер. з фр. М. Рудницького ; худож. оформ. В. П. Литвиненка. – Київ : Свенас, 1991. – 135 с. – ISBN 5-85722-002-5.

«Козацькі верхи були завсіди небезпечні. Мазепа пробував якомога зручно цю небезпеку звести на нівець. Своім старшинам роздавав він почести, побільшував їхні багатства та землі і одночасно підтримував проти них недовірливість Москви. Коли його могутній союзник домагався вжити проти підозрілих осіб насильних засобів, гетьман боронив їх явно і таким робом з'єднав собі вдячність серед тих небезпечних елементів, звих своєю долею» (С. 18).

Література

Луняк Є. [Рене Мартель] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 666–667.

Панчук І. Мартель Рене : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 81–82.

Картографія

Абрагамович З. Старая турецкая карта Украины с планом взрыва днепровских порогов и атаки турецкого флота на Киев / Зигмунт Абрагамович // Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы / АН ССР, Ин-т востоковедения ; под ред. А. С. Тверитиновой. – Москва : Наука, 1969. – Т. 2. – С. 76–97. – [Турецкая карта Украины: с. 95].

Вавричин М. Україна на стародавніх картах : середина XVII – друга половина XVIII ст. : атлас репрод. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович ; [пер. з англ. Л. Герасимчук]. – Київ : Картографія, 2009. – 223 с. : іл., карти. – («Пам'ятки картографії України»). – Бібліогр.: с. 217–218. – ISBN 978-966-475-444-3.

До атласу вміщено 86 репродукцій карт із зображенням українських земель в європейській картографії від середини XVII до другої половини XVIII ст., зокрема: карти, видані окремо, карти з атласів, карти, які було вміщено у виданнях з історії та географії. На окремих картах зображено Чорне і Азовське моря з докладним описом Кримського півострова.

Серед авторів картографічних творів здебільшого голландські (В. Блау, Я. Блау, Н. Вішер II, Ф. де Віт, В. Гондіус та ін.); французькі (Г. Боплан, Ж. Деліль, П. Дюваль, Г. Сансон, Н. Сансон та ін.), німецькі (Й. Гоманн, М. Зойтер, Й. Кантер, Т. Лоттер, Т. Майер та ін.).

Включення до видання карт, для яких характерними є докладність, достовірність та актуальність картографічної інформації, рівень технічного та художнього виконання, робить можливим наочний та всеохопний показ того, як було відображено українські землі в європейській картографії у середині XVII – другій половині XVIII ст. Цьому також сприяють супровідні описи карт, які містять інформацію про особливості відображення географічних об'єктів території України.

Вітрянська А. Географічні карти XVII–XVIII ст. у колекції Національного музею історії України / Анастасія Вітрянська // Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: Г. В. Боряк [та ін.]. – Київ, 2015. – Число 13. – С. 185–196.

У колекції Національного музею історії України зберігається цінна збірка старовинних географічних карт, зокрема французького автора П'єра Дюваля (1618–1683), німецьких картографів Йоганна Баптиста Гоманна (1664–1724) та Маттеуса Зойтера (1678–1757). У статті подано опис цих карт з ілюстраціями.

Галенко О. І. Східна Європа XVI–XVIII ст. на карті османського історика Мегмеда Різи / О. І. Галенко // Укр. іст. журн. – 2014. – № 5. – С. 33–48.

Люта Т. Мапа Великого князівства Литовського 1613 р. Миколая-Христофора Радивіла : [зображено вісім регіонів України, р-н течії Дніпра до Черкас, дев'ять дніпрових порогів та острови, на яких оселялися козаки] / Т. Люта // Пам'ятки України. – 1996. – № 2. – С. 81–88.

Сосса Р. І. Дослідження з історії картографії України : [зокрема, про дослідників-картографів Я. Потоцького, Г. Боплана, Ф. фон Візера, Й. Фішера та ін.] / Р. І. Сосса // Укр. іст. журн. – 2008. – № 3. – С. 176–201. – Бібліогр.: с. 187–201 (133 назви).

Факсимільні видання старовинних карт території України : [зокрема, зображено мапу «Україна або Козацька земля з прилеглими провінціями Волощини, Молдавії, Малої Татарії, видавництво «Спадкомці Гоманна», бл. 1740 р.: с. 64»] / О. В. Буряк, Р. І. Сосса // Укр. геогр. журн. – 2005. – № 4. – С. 61–65. – Бібліогр.: с. 65 (16 назв).

Мани. Електронні ресурси

Алард К. Польща, Литва і Україна в складі Речі Посполитої, 1670 рік [Електронний ресурс] / Карло Алард // Orogode.ua : [сайт]. – Текст., граф., відеодані. – [Б. м., 2014–2017]. – Режим доступу: <http://>

orogode.ua/ua/video/2014-04-15-iaak-zminiualas-tieritoria-ukrayini-istorichni-mapi-foto-vidieo (дата звернення: 22.01.2018). – Назва з екрана. – 3і ст. «Як змінювалась територія України. Історичні мапи».

Андрій Байцар [Електронний ресурс] : [блог] / Андрій Байцар // Google+ : соц. мережа. – Електрон. текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2016. – Режим доступу: <https://plus.google.com/108479767894146159369>. – Назва з екрана. – 3і змісту:

Карти течії Дніпра Гійома Левассера де Боплана, Яна Блау та Йоганна Янсоніуса (XVII ст.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/xvii.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Картуші з українськими козаками на європейських картах (XVII–XVIII ст.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/xvii-xviii.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Козаки Запорозькі» на карті «Europa Secundum legitimas Projectionis Stereographicae...» німецького історика та географа Йоганна Маттіаса Хасе. 1743 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/europa-secundum-legitimas-projectionis.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна земля Козаків» на карті французького картографа Анрі Шателена. 1712 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/10/1712.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на географічних картах друг. пол. XVII ст. – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/02/xvii_13.html (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на географічній карті «Accuratissima Europae Tabula Multis Locis» голландського картографа Карела Алларда. 1695 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/accuratissima-europae-tabula-multis.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на картах англійського картографа Джона Сенекса (поч. XVIII ст.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/11/xviii.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті «Descrizione delli Principati della Moldavia, e Valachia...» італійського географа та картографа Джакомо Кантеллі да Віньола (друга пол. XVII ст.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/descrizione-delli-principati-della.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті «Die Gegend zwischen Pultava und Bender...» німецького картографа Габріеля Боденера (перша пол. XVIII ст.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/die-gegend-zwischen-pultava-und-bender.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті «L'Europe...» французького картографа Жана-Батиста Нулена (1704 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/10/leurope-1704.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті англійського картографа Томаса Джефферіса. 1749 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/10/1749.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті англійського картографа Томаса Кітчїна. 1765 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/10/1765.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» у французькому атласі «Cartes de geographie» (поч. XVIII ст.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/cartes-de-geographie-xviii.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українська географічна карта (Tabula Geographica Ukrainka). 1639 р. Гійом Левассер де Боплан. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/11/tabula-geographica-ukrainka-1639.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі на картах французького картографа Алена Малле (друга пол. XVII ст.). – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/11/xvii_14.html (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі після «Вічного миру» 1686 р. на карті Жерарда ван Шагена (1689 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2018/02/1686-1689.html> (дата звернення: 03.03.2018) ;

Українські землі на карті «Nova totius Terrarum Orbis...» Жерарда ван Шагена (1689 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2018/02/nova-totius-terrarum-orbis-1689.html> (дата звернення: 03.03.2018) ;

Українські землі на карті світу «Le Globe Terreste» французького картографа Жана-Батиста Нулена (1700 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2018/02/le-globe-terreste-1700.html> (дата звернення: 03.03.2018).

Дер ван П. «Ukraine grand pays de la Russie Rouge avec une partie de la Pologne, Moscovie...» = Велика країна – Україна, Червона Русь, що межують з Польщею, Московією..., 1710 рік [Електронний ресурс] / П'єр ван Дер // Орогode.ua : [сайт]. – Текст., граф., відеодані. – [Б. м., 2014–2017]. – Режим доступу: <http://orogode.ua/ua/video/2014-04-15-iaak-zminiualas-tieritoria-ukrayini-istorichni-mapi-foto-vidieo> (дата звернення: 22.01.2018). – Назва з екрана. – 3і ст. «Як змінювалась територія України. Історичні мапи».

Лотгер Т. К. «Amplissima Ucraniae Regio...» (Україна і регіони), 1770 рік [Електронний ресурс] / Тобіас Конрад Лотгер // Орогode.ua : [сайт]. – Текст., граф., відеодані. – [Б. м., 2014–2017]. – Режим доступу: <http://orogode.ua/ua/video/2014-04-15-iaak-zminiualas-tieritoria-ukrayini-istorichni-mapi-foto-vidieo> (дата звернення: 22.01.2018). – Назва з екрана.

Сансон Г. «Ukraine ou Pays des Cosaques» (Україна – держава козаків), 1674 рік [Електронний ресурс] / Гійом Сансон // Орогode.ua : [сайт]. – Текст., граф., відеодані. – [Б. м., 2014–2017]. – Режим доступу: <http://orogode.ua/ua/video/2014-04-15-iaak-zminiualas-tieritoria-ukrayini-istorichni-mapi-foto-vidieo> (дата звернення: 22.01.2018). – Назва з екрана. – 3і ст. «Як змінювалась територія України. Історичні мапи».

Янсоніус Й. «Turus Generalis Ukraine» (Генеральний опис України), 1649 рік [Електронний ресурс] / Йоганн Янсоніус // Орогode.ua : [сайт]. – Текст., граф., відеодані. – [Б. м., 2014–2017]. – Режим

доступу: <http://opogode.ua/ua/video/2014-04-15-iak-zminiuvalas-tieritoriia-ukrayini-istorichni-mapi-foto-vidieo> (дата звернення: 22.01.2018). – Назва з екрана. – 3і ст. «Як змінювалась територія України. Історичні мапи».

Персоналії

Твардовський Самуель

(бл. 1595 – червень 1661)

Самуель Твардовський – польський поет і хроніст. Брав участь у Хотинській війні 1621 р., ймовірно й в інших військових кампаніях, зокрема в московських походах 1616–1617 рр. Після Хотинської війни він був учасником посольства князя К. Збараського до Османської імперії (1622–1624). Пізніше служив різним магнатам (Збараським, Вишневецьким, Сенютам, Лещинським, Опалінським) та брав участь у походах військ Речі Посполитої проти козаків (1651). У низці історико-публіцистичних творів він описав повстання в Україні (згодом ці спогади увійшли до його головного твору – «Wojna Domowa»).

Ворожа оцінка Твардовським подій Національної революції українського народу 1648–1676 рр. багато в чому є типовою для польської еліти – він зводив її до громадянської війни. При цьому всіляко очорнював українських повстанців, виправдовував каральні акції військ Речі Посполитої, роздмухував успіхи польської зброї, через що в описі битв у «Wojnie Domowej» присутні значні диспропорції. Одним із перших у польській історіографії Твардовський сформував міф про князя Ярему Вишневецького як рятівника Польщі, а його дії в обложеному Збаразі подав як апогей ратної слави.

Польський хроніст шукав причини повстання українців в ірраціональній ненависті селян до панів, вбачав у цьому Божу кару за гріхи польського суспільства, вважав повстанців бичем Божим. Він ненавидів і демонізував Б. Хмельницького та його сподвижників, однак був змушений визнати розум і відвагу гетьмана, порівнював його з Александром Македонським, Ганнібалом і Спартакосом. Водночас Твардовський вказав і на реальні причини повстання: надмірний визиск шляхтою підданих, надто тяжкі для козаків умови угоди на Масловому Ставі (1638), зловживання королівських комісарів, шляхетську анархію, жовнірське свавілля.

Концепція походження запорозького козацтва Твардовського досить продумана. Він підкреслив ідентичність русинів-українців із козаками, досить докладно описав спосіб життя козаків, вказав на їхню важливу роль, зокрема гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного, в боротьбі проти агресії Османської імперії. Польський хроніст виявив здатність відійти від відвертої ворожості щодо українських повстанців. Шанс для досягнення польсько-українського компромісу він вбачав у Гадяцькому договорі (1658) і при цьому визнав право козаків мати свою державу в межах Речі Посполитої. Час від часу Твардовський вживав такі географічні терміни, як «Україна» та «Біла Русь», чітко відмежовуючи їх від «Московії» і «Польщі».

Література

Наливайко Д. [Твардовський С.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 12, 191, 196.

Панчук І. Твардовський Самуель : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 116.

Тарасенко І. Ю. Твардовський Самуель / І. Ю. Тарасенко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 41–42.

Тарасенко І. Ю. Твардовський Самуель / І. Ю. Тарасенко // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2016. – Вип. 6. – С. 231–234.

Боплан Гійом Ле Вассер де

(бл. 1600 – 1673)

Гійом Ле Вассер (Левассер) де Боплан – французький військовий інженер і картограф. Через утиски на релігійному ґрунті у 1630 р. був змушений емігрувати до Речі Посполитої. Перебуваючи на службі в польському війську під командуванням С. Конєцпольського, він брав участь у придушенні козацьких повстань під проводом П. Павлюка, Я. Остринина і Д. Гуні.

Боплан керував спорудженням фортець і військових укріплень у Бродях, Новому Конєцполі, Кодаку, Кременчуці, Кам'янці, Старці. Упродовж 1635–1640 рр. разом з італійцем Андреа дель'Аква працював над будівництвом замку Конєцпольського у Підгірцях (Бродівського р-ну Львівської обл.).

Після звільнення зі служби в 1647 р. дорогою до Франції Боплан відвідав Гданськ, де домовився з гравером В. Гондіусом про виготовлення карт та ілюстрацій до своєї книги «Опис України». Перше її ви-

дання було здійснено в Руані у 1651 р. Про масштаби популярності твору свідчать численні перевидання, а також переклади англійською (1704), німецькою (1780), польською (1822) та російською (1832) мовами. Вміщені в «Описі» відомості про культуру й побут українців, військові традиції козацтва в подальшому стали важливим джерелом для французьких українознавчих праць. Звертаючись у своєму творі до польського короля Яна II Казимира, Боплан відзначив роль населення України у розвитку Польської держави, передусім у розширенні її кордонів, обороні від турецько-татарських набігів і піднесенні землеробства, що «складає найбільший прибуток Вашого королівства».

Особливу увагу Боплан приділив Києву як одному з найдавніших міст Європи з його Софіївським і Михайлівським соборами та іншими храмами. Із співчуттям французький автор про українських селян, які, потрапляючи у повну залежність від панів, опинилися «у ще жалюгіднішому становищі, ніж каторжани на галерах». Читачів книги Боплан ознайомив також із Кримом і звичаями кримських татар. Завдяки його працям західна картографія поповнилася низкою карт, присвячених Україні, найвідоміша з яких – «Delineatio specialis et accurata Ukrainae cum suis palatinatibus ac districtibus provinciisque adiacentibus», яку було вигравійовано В. Гондіусом та опубліковано 1650 р. у Гданську.

«Саме звідси (з Києва) бере свій початок той шляхетний народ, який нині названий запорізькими козаками й розсіяний з давніх-давен у різних місцевостях по берегах Дніпра і в прилеглих близьких краях. Кількість їх зараз сягає 120 тисяч людей, які є звичними до війни та здатні менш ніж за тиждень зібратися у похід на королівську службу. Це люди, котрі часто, мало не щороку, роблять набіги на Чорне море та завдають величезних збитків туркам. Вони не раз спустошували Крим, що належить до Татарії, учиняли руйнування в Анатолії, брали Трапезунд і навіть сягали гирла Чорного моря у трьох милях від Константинополя, де, віддавши усе вогню й мечу, повертались потім з багатою здобиччю...

Селяни тут (в Україні) перебувають у винятково скрутному становищі, бо примушені працювати на панів три дні на тиждень зі своїми кінями та працею рук своїх... Вони вимушені віддавати своєму панові все, що тому заманеться зажадати. Не дивно, що в таких умовах цим нещасним людям не вдається накопичити бодай щось для себе. Проте й це ще не все: пани користуються безмежною владою не тільки над їхнім майном, але також і над їхнім життям. Настільки великою є свобода польської шляхти, яка живе неначе в раю, а селяни перебувають ніби в чистилищі!..

Вони (українці) кмітливі та розумні. Вельми дотепні та щедрі, не прагнуть великих статків, зате понад усе цінують свою свободу, без якої не хотіли б жити. В ім'я її, цієї свободи, вони піднімають повстання та бунти проти вельможних панів, тому рідко коли минає більше семи або восьми років без того, аби вони не повставали проти володарів...

Вони надзвичайно міцної статури, легко перемагають холод та спеку, голод та спрагу, не втомлюються на війні, є мужніми і часто настільки зухвалими, що не цінують своє життя. Найбільше вміння та майстерності вони виявляють, коли б'ються в таборі, себто під прикриттям обозів (бо дуже вправно стріляють з рушниць, які є їхньою головною зброєю), а також при обороні своїх позицій. Добре воюють також на морі, проте верхи на конях вони не є аж такими вправними. Мені доводилось бачити, як двісті польських вершників примусили утікати 2000 їхніх кращих вояків. Але правдою є і те, що під прикриттям табору сотня цих же козаків не злякається тисячі поляків чи навіть тисячі татар. Якби верхи вони були такими ж майстерними, як у пішому строю, то, гадаю, могли б вважатись непереможними»¹.

Твори

Гильом Левассер де-Боплан о запорожских казаках // Хрестоматия по истории СССР / сост.: В. И. Лебедев [и др.]. – 4-е изд., испр., доп. – Москва, 1951. – Т. 1 : С древнейших времен до конца VII века. – С. 485–489.

Загальний опис Диких Полів, 1648 рік [Електронний ресурс] / Гійом Левассер де Боплан // Orogode.ua : [сайт]. – Текст., граф., відеодані. – [Б. м., 2014–2017]. – Режим доступу: <http://orogode.ua/ua/video/2014-04-15-ia-k-zminiivalas-tieritorii-ukrayini-istorichni-mapi-foto-vidieo> (дата звернення: 22.01.2018). – Назва з екрана. – 3і ст. «Як змінювалась територія України. Історичні мапи».

[З «Опису України» Гійома Левассера де Боплана : про Україну першої половини XVII ст.] / Г. Л. де Боплан // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 183–185.

Карта України, XVII ст. / Г. Боплан // Хроніка-2000. – Київ, 2001. – Вип. 45/46 : Черкаський край – земля Богдана і Тараса. – Вкл. арк. між с. 208–209.

Опис України / Г. Л. де Боплан ; пер. з фр. В. Косик. – Львів : Мета, 1998. – 179 с. – ISBN 7279-04-09.

Опис України [кількох провінцій Королівства Польського, що простягаються від кордонів Московії до Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і веденням воєн] / Гійом Левассер де Боп-

¹ Палій О. Історія України. Київ, 2017. С. 316.

лан. Українські козаки та їхні останні гетьмани ; Богдан Хмельницький / Проспер Меріме ; пер. з фр., прим. та передм. Яреми Кравця. – Львів : Каменяр, 1990. – 302 с. – ISBN 5-7745-0300-3.

Опис України Боплана 1630–1648 // Мемуари до історії південної Русі / за ред. В. Антоновича ; передм. В. С. Мороз ; пер. з рос. І. С. Голуб. – Дніпропетровськ, 2006. – Вип. 2. – С. 293–389.

Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що простягаються від кордонів Московії до Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і веденням воєн / Гійом Левассер де Боплан ; пер. з руан. вид. 1660 р. ; пер. Л. Шабанова. – Київ : ФОП Стебляк, 2012. – 165 с. – ISBN 978-966-1635-19-6. – Зі змісту: Опис України і річки Борисфен, званої в просторіччі Ніпр, чи Дніпр, від Києва до моря, в яке ця ріка впадає. – С. 12–16 ; Про те, якими ремеслами, займаються козаки. – С. 17–20 ; Руська шляхта. – С. 21 ; Повинності селян щодо панів. – С. 22–55 ; Опис Криму – краю татарського. – С. 56–60 ; Кримські татари. – С. 61–95 ; Як дівчата залицяються до парубків. – С. 95–97 ; Як селянин може одружитися зі шляхетною панночкою. – С. 98–100 ; Як відбуваються весілля. – С. 101–109 ; Козацька медицина. – С. 110–112 ; Фауна України. – С. 113–131.

Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і веденням воєн : пер. з фр. / Г. Л. де Боплан ; АН УРСР, Археогр. коміс. [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1990. – 254 с. : іл. – (Україна в міжнародних зв'язках: хроніки, мемуари, щоденники).

«**Опис** України...» / Гійом Левассер де Боплан // Людина і довкілля : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 261–270. – Зі змісту: Козацька медицина. – С. 261–262 ; Про фауну України. – С. 262–268 ; Про клімат. – С. 268–270.

Описание Украины / Г. Л. де Боплан ; пер. с фр. З. П. Борисюк ; комент. Л. А. Артюх [и др.] ; вступ. ст. Я. Р. Дашкевич [и др.] ; РАН, Ин-т славяноведения [и др.]. – Москва : Древлехранилище, 2004. – 575 с. : 6 л. ил., карт. – ISBN 5-93646-048-7.

Описание Украины Боплана (1630–1648) / Г. Боплан // Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси / под ред. В. Антоновича ; пер. К. Мельник. – Вып. 2 : (перв. половина XVII ст.). – Киев, 1896. – С. 289–388.

Про українських козаків / Гійом Боплан // Коли земля стогнала : друга половина XVI – перша половина XVII ст. / упоряд. і передм. В. О. Щербака ; редкол.: В. А. Смолій [та ін.]. – Київ, 1995. – С. 416–418.

Література

Богущ П. Гійом Левассер де Боплан (1600–1673) / Павло Богущ // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: І. П. Бондаренко [та ін.]. – Київ, 2003. – Вип. 12. – С. 301–304. – ISBN 966-96401-0-5.

Богущ П. До 400-річчя від дня народження Гійома Левассера де Боплана. Нікопольщина. Г. Боплан. Б. Хмельницький. О. Довженко / Павло Богущ // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / редкол.: Д. Я. Телегін [та ін.]. – Київ, 2001. – Вип. 10. – С. 233–238. – (Бібліотечка «Часи козацькі»). – ISBN 966-650-037-X.

Боплан і Україна : зб. наук. пр. / Брандон. ун-т, Манітоба, Канада, НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Львів. від-ня ; редкол.: М. Вавричин [та ін.]. – Львів, 1998. – 339 с. : іл. – Бібліогр. в кінці ст. та в підрядк. прим. – ISBN 966-02-0610-0. – Зі змісту: Гійом Ле Вассер де Боплан. Перспективи досліджень / Я. Дашкевич. – С. 7–14 ; Гійом Ле Вассер де Боплан – військовий інженер, картограф, автор / А. Б. Перналь, Д. Ф. Ессар. – С. 15–45 ; Боплан в українській та російській історіографії (до 1990 р.) / Я. Дашкевич. – С. 46–77 ; Документ бродівських міських актів 1631 р. із згадкою Гійома Левассера де Боплана / В. Кметь – С. 78–79 ; До історії створення Г. Бопланом карт України / М. Вавричин. – С. 88–113 ; Маловідомі карти України Г. Боплана / М. Вавричин. – С. 114–122 ; План оборонного табору коронного війська в Збаражі 1649 р. / А. Александрович. – С. 123–140 ; Перша топографічна карта Галичини Йозефа Лізганіга / У. Кришталович. – С. 146–154 ; Показчик назв об'єктів, відображених на Спеціальній карті України Г. Боплана 1650 р. / М. Вавричин, О. Голько. – С. 155–157.

Брехуненко В. Боплан про Україну / В. Брехуненко // Пам'ять століть. – 2001. – № 2. – С. 104–110. – Бібліогр. в прим.

Брицький П. П. [Г. Л. де Боплан] / П. П. Брицький, П. О. Бочан // Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях / П. П. Брицький, П. О. Бочан ; М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – С. 5–7, 10, 19, 26, 27, 68, 148, 167–179, 188–190, 218, 231.

Вавричин М. Комплекс карт України Г. Боплана та їх збереження в бібліотеках Європи / Марія Вавричин // Картографія та історія України : зб. наук. пр. / упоряд. М. Вавричин. – Львів ; Київ ; Нью-Йорк, 2000. – С. 18–22. – Бібліогр. в прим.

Вавричин М. Показчик назв об'єктів, відображених на Спеціальній карті України Г. Боплана 1650 р. / Марія Вавричин, Олег Голько // Картографія та історія України : зб. наук. пр. / упоряд. М. Вавричин. – Львів ; Київ ; Нью-Йорк, 2000. – С. 258–327.

Ворожбит І. Звичаї, вподобання та дозвілля шляхтича на сторінках «Хроніки європейської Сарматії» А. Гваньїні та «Опису України» Г. Л. де Боплана: система порівнянь / І. Ворожбит // Українознавство. – 2013. – № 2. – С. 114–117.

Гійом Левассер де Боплан : [біогр. довідка] // Людина і довкілля : у 2 кн. / Міжнар. фонд «Відродження». – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людиність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 260–261.

Жуковський М. Маловідома карта Г. Л. де Боплана про Запорожжя / Мирослав Жуковський // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. пр. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, Історико-культур. асоц. «Україна-Туреччина» ; редкол.: О. М. Титова [та ін.]. – Київ, 2011. – Вип. 20, ч. 1. – С. 313–319 : іл. – Бібліогр. в прим. – ISSN 2078-0850.

Кулаковський П. Чернігівщина на картах Боплана / Петро Кулаковський // Сіверян. літопис. – 2003. – № 1. – С. 9–16. – Бібліогр.: с. 15–16 (36 назв).

Луняк Є. Відображення історичного аспекту в «Описі України» Боплана / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 96–106.

Луняк Є. М. Історичні дослідження українського козацтва у Франції [зокрема про праці Г. Л. де Боплана] / Є. М. Луняк // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. / Нац. заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: С. А. Слесарев [та ін.]. – Київ : Глухів, 2010. – Вип. 3. – С. 119–123. – Бібліогр. (61 назва).

Мацьків Т. [Боплан де В.] / Т. Мацьків // Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709 / Т. Мацьків ; НАН України, Ін-т укр. археографії, Укр. вільний ун-т. – Вид. 2-е, допов. – Київ ; Полтава, 1995. – С. 10, 46, 77, 121, 137, 196.

Наливайко Д. [Боплан Гійом Левассер де] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 12, 22, 24, 111, 126, 238, 241–246, 287, 288, 309, 310, 312, 329, 334, 364, 366, 368, 371, 381, 383–385, 415, 418, 420, 454–456, 467, 469, 477, 479, 488, 522, 661, 663, 684.

Олейников А. А. Картографическое наследие Гийома Левассера-де-Боплана об Украине / А. А. Олейников ; [под общ. ред. Г. Я. Сергиенко]. – Киев : Радуга, 2006. – 119 с. : ил., карты. – (История Украины в исторических исследованиях, документах и воспоминаниях современников). – Библиогр. в подстроч. примеч. – ISBN 966-8325-50-8.

Перналь А. Б. Додатки, зміни й виправлення восьмого аркуша Бопланової «Спеціальної» карти України / Андрій Болеслав Перналь ; пер. з англ. О. Старчак // Картографія та історія України : зб. наук. пр. / упоряд. М. Вавричин. – Львів ; Київ ; Нью-Йорк, 2000. – С. 23–26. – Бібліогр. в прим.

Січинський В. [Боплан, де, Гійом ле Васер] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 21–24.

Туркевич В. Автор атласу України : [Гійом де Боплан] / Василь Туркевич // Чумац. шлях. – 2002. – № 1. – С. 25–26 : іл.

Шевченко В. Г. Л. де Боплан – перший автор карт українських територій / Віктор Шевченко // Географія та основи економіки в шк. – 2011. – № 7/8. – С. 48–50.

Іваненко О. А. Боплан Гійом Ле Вассер де / О. А. Іваненко // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / О. А. Іваненко. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 43–44.

Гондіус Вільгельм

(бл. 1602 – р. с. невідомий)

Вільгельм Гондіус – голландський гравер, автор близько 160 гравюр воєн, баталій, планів битв та міст, карт, портретів, зокрема пов'язаних з Україною.

З 1634 р. жив у Гданську, вигравірував карти з історії України із зображенням козаків (1640, 1648, 1650), портрет Б. Хмельницького (1651). Виконав гравюри за малюнками Гійома де Боплана до книги «Опис України» (1650). На титульному аркуші книги Й. Пасторія «Скіфо-козацька війна» (1652) зобразив українських козаків, захоплених у полон поляками під час національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького.

Гондіус створив декілька майстерно вирізьблених, очевидно, за малюнком з натури, портретів гетьмана Богдана Хмельницького. У 1651 р. зробив гравюру, яка стала найвідомішим прижиттєвим портретом Б. Хмельницького «Bohdan Chmielnicki Exercitus Zaporoviei. Præfectus, Belli Servilis Autor Rebelliumq. Cosaccorum et Plebis Ukrayneŭ Dux» («Богдан Хмельницький. Війська Запорізького Головнокомандувач, Війни Хлопської Зачинатель, Повсталого Козацтва і Народу Українського Князь»).

24 грудня 2015 р. Нацбанк України ввів в обіг пам'ятну монету «Богдан Хмельницький». На реверсі, на дзеркальному тлі увігнутої поверхні монети відтворено: ліворуч – портрет Богдана Хмельницького художника Вільгельма Гондіуса (1651).

Гондіус виконав декілька й інших різцевих гравюр карт України. Це були мапи, прикрашені гербами і рисунками з постатями українських, польських і турецьких воїнів¹.

Література

Майоров М. Богдан Хмельницький : гравюра Вільгельма Гондіуса 1651 року [Електронний ресурс] / Максим Майоров // «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт» : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2015. – Режим доступу: http://likbez.org.ua/ua/hondius_khmelnitsky_1651.html (дата звернення: 26.01.2018). – Назва з екрана.

Панчук І. Гондіус Вільгельм : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 39.

Фламандський картограф, гравер Вільгельм Гондіус та Україна [Електронний ресурс] / Андрій Байцар // Андрій Байцар : [блог]. – Текст. і картограф. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/01/blog-post_29.html (дата звернення: 26.01.2018). – Назва з екрана.

Савчук Ю. К. Гондіус Вільгельм / Ю. К. Савчук // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 154.

Віміна да Ченедда Альберто (1603 – 1667)

Альберто Віміна да Ченедда (справжнє ім'я та прізвище – Мікеле Б'янкі) – італійський поет, дипломат, священник. У 1647 р. приїхав до Варшави, де перебував при папському нунції Д. Торессі. За його рекомендацією Віміна да Ченедда було призначено посланцем до Б. Хмельницького з метою збирання відомостей про Військо Запорозьке та попередніх переговорів щодо організації козацьких походів на Туреччину. Особлива увага зверталася на союз із Кримським ханством. За рішенням польського сенату, в травні 1650 р. Віміна вирушив до Чигирин. Б. Хмельницький та козацька рада позитивно поставилися до пропозицій Альберто Віміні, однак висунули зустрічні вимоги: гарантування безпеки з боку Польщі, приєднання татар до козацького війська, фінансова підтримка з Венеції. Але невдовзі подальші переговори було призупинено, оскільки Б. Хмельницький виявив наміри прийняти турецьку протекцію.

Віміна да Ченедда склав реляцію, що містить географічні, історичні та етнографічні відомості про Україну і козаків, портретну характеристику Б. Хмельницького. Венеціанський посол зазначав, що гетьман високий, широкої кості й міцної статури. Щодо побутових звичок і уподобань, то відомо, наприклад, що гетьман палив довгу турецьку люльку і любляв каву, на ті часи ще мало вживану в Європі. Добре стріляв з лука, з яким виїздив на бій, а зі зброї завжди носив при собі шаблю. В доброму настрої міг пограти на бандурі. Врешті, як тоді було заведено, багато пив, віддаючи перевагу домашнім напоям – горілці, пиву й меду.

Про козаків А. Віміна говорив так: *«У Раді козаки обмірковують справи, підтримують свої погляди без чванства (не остентаційно), все маючи на меті спричинитися до загального добра. Якщо визнають кращим погляд інших, то того не встилаються (з ним не ховаються), без впертості відмовляються від власного погляду і приєднуються до більш правдивого. Через те я сказав би, що ця Республіка може рівнятися спартанській, коли б тільки у козаків так само шанували тверезість»*².

Твори

[**Із записок** Альберто Віміні : про багатство землі на Запоріжжі і козацький побут (1650 р.) ; Про Б. Хмельницького ; Про козацький гумор ; Про діяльність Старшинської ради у козаків (середина XVII ст.)] / Альберто Віміна // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 195–196.

Про багатство землі на Запоріжжі і козацький побут : (1650 р.) / А. Віміна // Шк. б-ка. – 2013. – № 3/4. – С. 123–124.

Повстання шляхти на Правобережній Україні ; Донесення посла Венеціанської республіки Альберта Віміні до Богдана Хмельницького (уривки) // Історія України в документах і матеріалах. – Київ, 1941. – Т. 3 : Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1659–1654 роки). – С. 188–189.

¹ Фламандський картограф, гравер Вільгельм Гондіус та Україна [Електронний ресурс] // Андрій Байцар : [блог]. [Б. м.], 2017. URL://baitsar.blogspot.com/2017/01/blog-post_29.html (дата звернення: 26.01.2018).

² Січинський В. Чужинці про Україну Львів, 1991. С. 25.

Реляція¹ про походження та звичаї козаків / Альберто Віміна ; пер. з італ. К. Константиновичем // Київ. старовина. – 1999. – № 5. – С. 64–69.

Література

Борисенко В. Україна середини XVII ст. у спогадах сучасників : [зокрема, А. Віміні] / В. Борисенко // Київ. старовина. – 1995. – № 4. – С. 43–44.

Константинович К. Л. «Реляція про походження та звичаї козаків» Альберто Віміні: гуманістичні традиції й особистість автора / К. Л. Константинович // Мова і культура / Ін-т філології Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; голов. ред. Д. С. Бурого. – Київ, 2005. – Вип. 6, т. VI, ч. 2 : Художня література в контексті культури. – С. 284–291. – Бібліогр.: с. 290–291 (18 назв). – (Філологія).

Константинович К. «Реляція про походження та звичаї козаків» Альберто Віміні: історія, уява, реальність / Ксенія Константинович // Київ. старовина. – 1999. – № 5. – С. 50–64 : іл. – Бібліогр.: с. 61–64 (42 назви).

Матеріали до біографії Богдана Хмельницького : [зокрема, про твір А. Віміні] / підгот. до друку Т. В. Чухліб // Укр. іст. журн. – 1995. – № 4. – С. 122–128.

Панчук І. Віміна Ченедо Альберто да : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 34.

Січинський В. Альберт Віміна / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 25–27.

Варварцев М. М. Віміна да Ченедо Альберто / М. М. Варварцев // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 71–74.

Станіславський В. В. Віміна да Ченедо Альберто / В. В. Станіславський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 565.

Бізацціоні Майоліно

(р. н. і р. с. невідомі)

Майоліно Бізацціоні – італійський історик, автор «Історії громадянських війн останнього часу» – циклу монографій про соціальні й національно-визвольні рухи в європейських країнах середини XVII ст. На основі використання багатого фактичного матеріалу відтворив об'єктивну панораму суспільно-політичної боротьби народів за власні свободи й привілеї.

Найбільшу увагу в «Історії громадянських війн...» Бізацціоні приділив дослідженню буржуазної революції (1640–1660) в Англії та національно-визвольній боротьбі в Україні, значна частина якої входила тоді до складу Польщі. Вперше в історіографії він створив монографію про національну революцію 1648–1676 рр. в Україні. У ній відзначив жорстоке гноблення селян і козаків з боку польської знаті й короля як одну з причин повстання, підкреслював всеукраїнський, національно-визвольний і конфесійний характер боротьби.

Література

Константинович К. Л. Хмельницький – негативний персонаж: образ козацтва в історико-літературних творах М. Бізацціоні / К. Л. Константинович // Мова і культура / Ін-т філології Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; голов. ред. Д. С. Бурого. – Київ, 2005. – Вип. 8, т. VI, ч. 3 : Художня література в контексті культури. – С. 145–154. – Бібліогр.: с. 153–154 (17 назв). – (Філологія).

Наливайко Д. [Бізацціоні М.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 300–309.

Варвацев М. М. Бізацціоні Майоліно / М. М. Варвацев // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 35–36.

Степанков В. С. Бізацціоні Майоліно / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 271.

¹ Реляція – письмове повідомлення про хід бойових дій війська (за Акад. тлумач. слов. укр. мови.)

Шевальє П'єр

(р. н. і р. с. невідомі)

П'єр Шевальє – французький офіцер, дипломат, мандрівник і хроніст, автор записок про Україну XVII ст. У 1646 р. воював під Дюнкерком спільно з козаками Б. Хмельницького та І. Сірка. В 1648 р. працював секретарем французького посольства у Польщі, був добре обізнаний з причинами і перебігом національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.

П'єр Шевальє – автор трьох історичних нарисів: «Розвідки про землі, звичаї, спосіб правління, походження і релігію козаків», «Розвідка про перекопських татар», «Історія війни козаків проти Польщі». Праці автора є цінним джерелом для вивчення історії часів Хмельниччини, які містять різноманітну інформацію про події, видатних історичних осіб, побут і звичаї населення України середини XVII ст.

«Щодо способу ведення війни на суходолі, то козаки ліпші піхотинці, ніж кіннотники; вони витривалі й невтомні, підкоряються своїм керівникам, з надзвичайною вправністю виконують земляні роботи та укріплюються не лише за допомогою шанців, а також використовують свої вози на марші. Вони такі сильні за цими пересувними укріпленнями, конче потрібними на безлюдних степах, де раз у раз наскокують татари, що тисяча козаків, захищена так, чинить опір шести тисячам невірних, які зовсім не злязять з коней і яких затримує будь-який рів чи найменша перепона»¹.

Твори

[З книги «Історія війни козаків проти Польщі» : про багатства української землі (1550 р.) ; Про національно-визвольну війну українського народу (середина XVII ст.); про причини і початок війни (1648 р.) ; З «Розвідки про землі, звичаї, спосіб правління, походження та релігію козаків» ; Про битви під Збарожем і Зборовом (1649 р.) ; Про початок переговорів ворогуючих сторін (1649 р.) ; Про події 1650 р. ; Про діяльність Старшинської ради у козаків (середина XVII ст.)] // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль. – 2009. – С. 171, 185, 187, 193–197.

Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі : з розвідкою про їхнє походження, країну, звичаї, спосіб правління та релігію і другою розвідкою про перекопських татар : пер. з фр. вид. 1663 р. / П'єр Шевальє ; пер. Ю. І. Назаренка ; [підгот. до друку: А. З. Барабой, О. А. Бевзо ; упоряд. іл. Ю. Іванченка ; вступ. ст. А. З. Барабой]. – Київ : Томіріс, 1993. – 221 с. – ISBN 5-87498-087-3.

«Селяни України та сусідніх провінцій неначе раби, так само як і в більшості інших частин Польщі: вони зобов'язані працювати кінно або пішо три-чотири дні щотижня для панів. До того ж вони обтяжені різними орендними платами збіжжям та свійською птицею за землі, якими користуються; зобов'язані платити десятину від баранів, поросят і всяких земних плодів, а також возити дрова і виконувати інші важкі роботи; а до того – погана поведінка з боку євреїв, орендарів шляхетських земель, які до описуваної війни вимагали виконання всіх тих повинностей з великою суворістю, і, нарешті, дістали оренду на право варити пиво та гнати горілку. Отож не треба дивуватись, якщо селянські заворушення були такими частими і що в останніх війнах селяни відстоювали й обороняли свою свободу з такою завзятістю. Проте це тяжке рабство було причиною розквіту всього хороброго Запорозького війська, чисельність якого дуже зросла за останні роки внаслідок відчаю, до якого довела народ прикордонної землі жорстокість шляхти і євреїв. Цей відчай примусив їх іти шукати свободи та кінця своїх бід деінде» (С. 43–44).

Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі : розвідка про землі, звичаї, спосіб правління, походження та релігію козаків / П'єр Шевальє // Спалах у темряві : середина XVII ст. / упоряд. і авт. передм. О. І. Гуржій. – Київ, 2001. – С. 240–304. – ISBN 966-524-089-7.

Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі : розвідка про землі, звичаї, спосіб правління, походження та релігію козаків / П'єр Шевальє // Людина і довкілля : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 271–274.

Шевальє П. Розвідка про землі, звичаї, спосіб правління, походження та релігію козаків / П'єр Шевальє // Українознавство : хрестоматія-посібник : у 2-х кн. / В. С. Крисаченко. – Кн. 1. – Київ, 1996. – С. 162–173.

Література

Калашников В. М. Міжнародне становище України в 70-ті роки XVIII ст. в поданні П. Брауна – англійського книговидавця праці П. Шевальє «Історія війни козаків» / В. М. Калашников // Україна очима іноземців : англомовні мемуари, записки, щоденники XVII – першої половини XVIII століття (переклад текстів з коментарем) / В. М. Калашников. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 35–37.

Карп'як Д. «Ще як були ми козаками...» : Україна очима інозем. мандрівників (XVI–XVIII ст.) : [зокрема, про пр. П. Шевальє] / Дмитро Карп'як // Наука і сусп.-во. – 2003. – № 5/6. – С. 40–42.

Луняк С. «Історія війни козаків проти Польщі» П'єра Шевальє як перший узагальнюючий нарис про Хмельниччину в контексті французьких українознавчих розвідок середини XVII ст. / Євген Луняк //

¹ Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі : [фрагмент] // Палій О. Історія України. Київ, 2017. С. 295.

Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 122–134.

Наливайко Д. [Шевальє П.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 308–312.

Панчук І. Шевальє П'єр / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 132–133.

П'єр Шевальє : [біогр. довідка] // Людина і довілля : у 2 кн. / упоряд. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1. – С. 270.

Ясь О. В. Шевальє П'єр / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 610.

Ясь О. В. Шевальє П'єр / О. В. Ясь // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2016. – Вип. 6. – С. 316–317.

Вестерфельд Абрагам

([?] – 1692)

Абрагам Вестерфельд – голландський художник, який працював при дворі польного гетьмана литовського¹ князя Я. Радзивілла. Разом з військом гетьмана він перебував 1651 р. у Києві та був безпосереднім свідком національної революції 1648–1676 рр. Ці події відтворив у своїх малюнках, що збереглися частково в копіях XVIII ст. Відомі 49 творів А. Вестерфельда, тематично пов'язаних з Україною, серед яких: «Вступ литовських військ до Києва у 1651 р.», «Розгром козаками литовської флотилії на Дніпрі», «Сутичка польської і козацької кінноти під Києвом», «Прийом Янушем Радзивіллою послів Богдана

Хмельницького».

Значну історичну цінність мають композиції, в яких зафіксовано стародавні пам'ятки Києва (Киево-Печерська лавра, Софійський собор, Золоті ворота), дерев'яні будівлі XVII ст. міста та його околиць, що не збереглися до нашого часу («Вигляд Києва зі сходу», 1651 р., зображення палат князя А. Кисіля на Подолі, комплексу Києво-Межигірського Спасо-Преображенського монастиря, церкви в с. Полонне та ін.). Існує припущення, що за малюнком Вестерфельда гравер В. Гондіус виконав відомий портрет Б. Хмельницького, який слугував першоджерелом для більшості портретів полководця.

Твори

1651 р. Альбом А. ван Вестерфельда [Електронний ресурс] // Прадідівська слава : українські пам'ятки : [база даних]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м., б. р.], – Режим доступу: http://www.pslava.info/Kyiv_1651AlbumAVanVesterfelda,151551.html (дата звернення: 08.02.2018). – Назва з екрана.

Київ XVII ст. у малюнках Вестерфельда [Електронний ресурс] / Ігор Дудник // Кирилівські читання : [блог]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2012. – Режим доступу: http://cyreading.blogspot.com/2012/07/xvii_15.html (дата звернення: 08.02.2018). – Назва з екрана.

Література

Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. / П. М. Жолтовський – Київ : Наук. думка, 1983. – 179 с. – Із змісту: Вестерфельд. – С. 120.

Ричка В. З «альбома» Вестерфельда / Володимир Ричка // Всесвіт. – 1981. – № 8. – С. 188–197.

Серед графічних матеріалів, які складають особливу групу джерел з історії середньовічного Києва, малюнки Абрагама ван Вестерфельда, що дійшли до нашого часу в копіях, зроблених у XVIII ст., вирізняються докладністю і точністю. Вони не тільки дають можливість наочно уявити характер забудови міста, його топографію, але й знайомлять з побутовими деталями, яких не зберіг жоден документ.

Ковпаненко Н. Г. Вестерфельд Абрагам / Н. Г. Ковпаненко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 496.

Ковпаненко Н. Г. Вестерфельд Абрагам / Н. Г. Ковпаненко // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 62–63.

¹ Польний гетьман литовський – заступник керівника збройних сил Великого князівства Литовського.

Сагредо Ніколо (1606 – 1676)

Ніколо Сагредо (Сегредо, Сагредо) – дипломат і державний діяч, дож Венеційської республіки. Як посол Венеції при дворі імператора Священної Римської імперії він докладав зусиль для створення антитурецької коаліції держав, до якої прагнув долучити й Україну. Коли ж в Україні почалася Визвольна війна 1648–1676 рр., у Венеції уважно стежили за відносинами Б. Хмельницького з Портою і жадібно ловили новини про підготовку гетьмана до війни з Туреччиною. Нарешті венеціанський сенат вирішив встановити безпосередні відносини з Б. Хмельницьким. Підготовку до переговорів було доручено Н. Сагредо. Він зібрав вичерпну інформацію про Україну та гетьмана Б. Хмельницького, підшукав для посольства Альберто Вімініу, венеціанського підданого, який знав слов'янські мови. Посол мав насамперед дізнатися, чи можна сподіватися виступу Запорізького війська спільно з кримським ханом проти Туреччини,

і запевнити Б. Хмельницького, що Венеція готова затримати турецькі сили на морі й суші та надати козакам грошову допомогу. Посол повинен був дізнатись: чи не хотіли б запорожці порозумітися з Молдавією і Валахією та як би вони поставились до союзу з Польщею. Якщо Б. Хмельницький не думав про війну з Туреччиною, то посол мав завдання підштовхнути його до такого плану. Він мав звернути увагу гетьмана на могутність венеціанського флоту, який упродовж 22 місяців блокував протоку Дарданелли, не пропускаючи навіть найменшого човна. Якби козацький флот увійшов би в Чорне море і блокував Константинополь, у султанській столиці почалось би народне повстання, що неодмінно призвело б до занепаду турецької держави. Посол мав перевірити, як Б. Хмельницький сприймає ці плани та впевнитися, чи Венеція може на нього розраховувати; а також дізнатися, якої він потребує допомоги.

Також Сагредо передав Вімініу грамоту, адресовану Б. Хмельницькому, що починалася словами: *«Ім'я вашої ексцеленції, відоме з незвичайної мудрості і особливої слави у всьому християнстві, залишається також у мене в такому високому ступені пошани, на яку безперечно заслуговує. Тому я бажав би добути честь поцілувати руку вашої ексцеленції і прошу наділити мене вашою прихильністю, за яку постараюся віддячитися справжніми послугами, якщо щастя дозволить мені їх подати... Я повинен привітати вас з великими надіями, які все християнство покладає на вас, і зі справою, яка дозволить зробити безсмертним ваше ім'я, приєднуючи до перемог і великих діл заслугу перед Богом»*¹.

Про життя Б. Хмельницького до 1647 р. відомо дуже мало. Вказано традиційний рік народження гетьмана – 1595 р. (вираховано за відомостями венеціанського посла Нікколо Сагредо, який у 1649 р. писав у своєму рапорті до венеціанської сенйорії, що Хмельницькому 54 роки).

Література

Крип'якевич І. П. [Про Ніколо Сегредо] / І. П. Крип'якевич // Богдан Хмельницький / І. П. Крип'якевич. – Вид. друге, виправ. і доп. – Львів, 1990. – С. 42, 157, 258.

Панчук І. Сагредо Нікколо : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 109.

Пасторій Йоахим (1611 – 1681)

Йоахим Пасторій (справжнє прізвище – Гіртенберг) – польсько-німецький хроніст. Тривалий час проживав на Волині, але з початком національної революції 1648–1676 рр. переїхав до Ельблонга, а згодом – до Гданська. Був офіційним історіографом польських королів Яна II Казимира Ваза та Яна III Собеського.

Творча спадщина Пасторія налічує понад 120 праць, переважно з філософії і педагогіки. Однак головні з них присвячено історії Речі Посполитої. Найважливішою є латиномовна «Війна скіфо-козацька» (Гданськ, 1652). У центрі дослідження – національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. Пасторій чи не першим у Західній Європі подав узагальнююче висвітлення подій з 1648 по 1651 рр. (до Білоцерківського договору 1651 р.). Пізніше в латиномовній «Історії Польщі» (1685) виклад подій було доведено до 1661 р. Пасторій описав хід битв: Жовтоводської і Корсунської (обидві – 1648), Зборівської і Лоєвської (1649) та Берестецької (1651), використавши численні документи, хроніки та історичні твори А. Кояловича, Я. Битомського, латиномовну друковану реляцію про Зборівську битву тощо.

Пасторій належав до так званої ерудитської школи, яка велику увагу приділяла накопиченню фактів, але уникала узагальнень та оцінок. Однак простежується ворожість автора до національно-визвольної

¹ Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. Львів, 1990. С. 157.

боротьби українського народу. Він заклав підвалини офіційної концепції польсько-шляхетської історіографії щодо національно-визвольної війни в Україні в середині XVII ст. Праці Пасторія здобули широку популярність у Речі Посполитій, активно використовувалися польськими (В. Коховський), французькими (П. Шевальє), німецькими (Й.-Х. Енгель, Х. Гарткнох) та іними істориками.

Література

Наливайко Д. [Йоганн Пасторій] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 295–298.

Панчук І. Пасторій Йоахим : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 95.

Мицик Ю. А. Пасторій Йоахим / Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2011. – Т. 8. – С. 87.

Мицик Ю. А. Пасторій Йоахим / Ю. А. Мицик // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2016. – Вип. 6. – С. 88–89.

Евлія Челебі

(1611–1682)

Челебі Евлія – турецький мандрівник, географ, письменник, автор 10-томної «Книги подорожей» («Історія мандрівника»). Перше повне видання його твору в 10-и томах було здійснено в Османській імперії в 1896–1938 рр. Окремі частини неодноразово перекладались і видавались основними європейськими мовами.

Челебі здійснив подорож від Трабзона до Анапи, перебував разом з військами в обложеному Азові, відвідав фортецю Озю (Очаків), провів тривалий час на військовому театрі між Дністром і Дунаєм. Згодом відвідав Київ, Лубни, Черкаси, Кременчук, Канів та інші міста. У 1666–1667 рр. перебував на території Кримського ханства.

Подорожні враження Челебі містять багатий етнографічний, політичний, географічний, економічний, лінгвістичний матеріал з життя України та

країн Європи й Азії в XVII ст.

Твори

Книга путешествия. Походы с татарами и путешествия по Крыму (1641–1667 гг.) / Эвлия Челеби ; пер. М. Б. Кизилов. – Симферополь : Таврия, 1996. – 240 с. – (Крымская историческая библиотека).

Книга путешествия : (извлечения из соч. турец. путешественника XVII в.) : пер. и коммент. / АН СССР ; Эвлия Челеби ; сост. А. Д. Желтякова. – Москва : Изд. вост. лит., 1961. – Вып. 1 : Земли Молдавии и Украины. – 338 с. – Библиогр. : с. 323–332. – (Памятники литературы народов Востока : переводы ; VI).

Книга путешествия : турецкий автор Эвлия Челеби о Крыме (1666–1667) / Э. Челеби ; пер. и коммент. Е. В. Бахревского. – Симферополь : ДАР, 1994. – 144 с.

Книга путешествия [Электронный ресурс] / Эвлия Челеби. – Москва : Наука, 1961. – Вып. 1 : Земли Молдавии и Украины. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus8/Celebi3/text5.phtml?id=1731> (дата обращения: 23.11.2017). – Загл. с экрана.

У своїх спогадах про мандри Україною Евлія Челебі писав про Чигиринську фортецю: *«Ныне это прочная крепость, имеющая три ряда стен. Расположенная на землях польских, она находится под властью гетмана Дорошенко и имеет сорок тысяч вооруженного ружьями войска. Цитадель ее стоит на крутой скале. Вокруг крепости три ряда непроходимых рвов. Стоит она слева от Днепра и справа от Тясмина, и здесь обе реки встречаются друг с другом. Крепость расположена на обширном острове, налево и направо от него перекинута наплавные деревянные мосты. В цитадели стоят дома солдат-казаков, все крытые тесом, с огородами и садами. Там же арсенал, великолепные пушки, монастырь с колокольней, похожей на башню.*

Ее нижний внешний посад. Всего в нем насчитывается десять тысяч крытых дранкой домов с верхними этажами. Были видны двадцать семь колоколен. В торговых рядах расположились всякие ремесленники, но число их мне неизвестно. В большей части лавок торгуют водкой, пивом, медовухой и вином. Садам нет числа. Очень много слив, груш, яблок, капусты, лука-порея и обыкновенного. Однако лимонов, померанца, граната и инжира в этих местах не водится. Тот, кто увидит имеющиеся вокруг этой крепости орудия войны и [разные] дьявольские приспособления, рогатки, щиты, ядерные щипцы и самострелы, придет в изумление. Через ров, окружающий предместье, протекают воды реки Тясмин, а в тех водах видны разнообразные пики, менабы, и стальные луки. Тут и сам хитроумный дьявол пришел бы в изумление, если бы он увидел эти орудия уничтожения»¹.

¹ URL: <http://www.vostlit.info/Texts/rus8/Celebi3/text5.phtml?id=1731>

Челебі Е. Книга подорожі: Північне Причорномор'я / Е. Челебі ; пер. з рос.: С. О. Карлічук, Л. В. Кушнір ; упоряд. В. Г. Кушнір. – Одеса : Гермес, 1997. – 84 с.

Уривок зі щоденника турецького мандрівника XVII ст. Евлії Челебі / Е. Челебі // Чигирин – гетьманська столиця / Юрій Мицик ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Канад. ін-т укр. студій при Альберт. ун-ті в Едмонтоні. – Київ, 2007. – С. 372–375. – ISBN 978-966-518-289-4.

Література

Гедзь Т. Паланки Правобережної України в середині XVII ст. (за «Книгою подорожі» Евлії Челебі) [Електронний ресурс] / Тетяна Гедзь // Мислене Древо : [сайт]. – Текст. дані. – [Б. м.], 2014. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography/Palanky.html> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.

Панчук І. Челебі Евлія : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 128.

Тимченко В. М. Турецький мандрівник Евлія Челебі про фортеці Полтавщини середини XVII ст. / Віктор Миколайович Тимченко ; Упр. культури Полтав. облдержадмін., Центр охорони та дослідж. пам'яток археології упр. культури Полтав. облдержадмін. – Полтава : Техсервіс ; Археологія, 2005. – 15 с. – Бібліогр.: с. 13 (10 назв).

Дзира Я. І. Евлія Челебі та його «Книга подорожуваль» / Я. І. Дзира // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 13–14.

Парчевич Петро

(бл. 1612 – 1674)

Петро Парчевич – болгарський діяч визвольного руху, дипломат на австрійській службі. У 1656/1661 рр. був марціанопольським католицьким архієпископом. Докладав зусиль для залучення держав Західної і Східної Європи до антитурецької коаліції з метою визволення південнослов'янських народів.

У березні-квітні 1657 р. Парчевич відвідав Чигирин і Суботів як посол імператора Фердинанда III до гетьмана Б. Хмельницького. У переговорах з гетьманом і генеральною старшиною пропонував посередництво імператора у справі встановлення миру України з Польщею. Записки його секретаря Христофора Маріяновича містять певні відомості з дипломатичної історії України.

Література

Наливайко Д. [П. Парчевич] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 266.

Панчук І. Парчевич Петро : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 95.

Головченко В. Парчевич Петро / В. Головченко // Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський [та ін.]. – Київ, 2004. – Т. 2 – С. 267. – ISBN 966-316-045-4.

Мицик Ю. А. Парчевич Петро / Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2011. – Т. 8. – С. 81.

Мицик Ю. А. Парчевич Петро / Ю. А. Мицик // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2016. – Вип. 6. – С. 87–88.

Радзивілл Януш

(1612 – 1655)

Януш Радзивілл (Радзівіл) – державний і військовий діяч Великого князівства Литовського, віленський воевода і великий гетьман литовський, князь. У 1633 р. взяв участь у польсько-російській війні 1632–1634 рр.

Службу при королівському дворі Радзивілл розпочав підкоморієм¹. Активно підтримував плани польського короля Владислава IV Ваза щодо війни з Османською імперією, за що 1646 р. отримав із рук короля булаву польного гетьмана литовського, а 1647 р. – звання генерального старости жмудського і місце в сенаті.

У 1648 р. в умовах розгортання в Україні козацького повстання Радзивілл певний час зберігав нейтралітет і підтримував тісні контакти з гетьманом Б. Хмельницьким, плануючи спільними зусиллями звести на польський трон після смерті Владислава IV трансильванського князя Дердя II Ракоці і об'єднатись у боротьбі з

¹ Підкоморій – придворний сановник (въ старой Польшѣ) // Словарь української мови : в 4-х т. / за ред. Б. Грінченка. Київ, 1907–1909. Т. 3. С. 168.

польським королем Яном II Казимиром Ваза. Однак у середині 1649 р. Радзивілл почав похід на Київ. Після запеклої битви під Лоєвом (нині Гомельська обл., Білорусь) з військами наказного гетьмана С. М. Кричевського відмовився від продовження походу. Радзивілл здобув Київ уже влітку 1651 р. після того, як зумів розбити в околицях Лоєва козацькі війська під командою М. Небаби. Зайнявши Київ, війська Радзивілла 5 серпня 1651 р. спричинили велику пожежу, що майже повністю знищила місто.

«Щоденник табірний» Я. Радзивілла – це умовна назва фундаментальної (понад 600 сторінок) польськомовної пам'ятки, яка містить у собі детальний опис дій польного гетьмана Я. Радзивілла та його ставки під час Національно-визвольної війни українського народу XVII ст. Оригінал пам'ятки містив значно більше інформації, насамперед опису подій 1648 – 1-ї пол. 1649 рр., але до нашого часу він дійшов у неповному вигляді.

Твори

Пропущені фрагменти перекладу із табірної щоденника князя Януша Радзівіла / Я. Радзівіл // Джерела історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Канад. ін-т укр. студій (Едмонтон) ; упоряд. Ю. Мицик. – Київ, 2013. – Т. 2 : (1650–1651). – С. 636–639. – ISBN 978-966-02-6571-4. – ISBN 978-966-02-6833-3.

Мицик Ю. А. Із табірної щоденника князя Януша Радзівілла : [фрагмент] / Ю. А. Мицик // Укр. іст. журн. – 2007. – № 4. – С. 183–198.

У «Щоденнику» секретаря Я. Радзівілла було зафіксовано не лише дані про все, що відбувалося в його ставці, але й про дії війська Великого князівства Литовського, яке йому підпорядковувалося. Водночас на сторінках «Щоденника» містилися копії всіх універсалів та листів, висланих князем, а також уся отримана ним кореспонденція, у т. ч. листи Б. Хмельницького, І. Виговського, полковників М. Небаби, М. Панкевича та ін., донесення розвідки, протоколи допиту українських та білоруських повстанців тощо. «Щоденник» є найважливішим джерельним комплексом з історії Національно-визвольної війни 1648–1676 рр.

Література

Луняк Є. [Радзівілл Я.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 374, 445, 476, 478.

Наливайко Д. [Радзівілл Януш] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 316, 363.

Горобець В. Радзівілл Януш / В. Горобець // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 9. – С. 106–107.

Горобець В. Радзівілл Януш / В. Горобець // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2016. – Вип. 6. – С. 137–138.

Мицик Ю. А. «Щоденник табірний» Я. Радзівілла / Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 687.

Грондський Самуїл

(20-і рр. 17 ст. – бл. 1672)

Самуїл (Самуель) Грондський (Грондський) – польський історик, хроніст і дипломат, посол шведського короля Карла X до Б. Хмельницького. Здобув гарну освіту, володів польською, латинською, шведською та угорською мовою. Служив як військовий, пізніше – як дипломат Речі Посполитої. Разом із С. Любовидзьким брав участь у переговорах з Б. Хмельницьким під Львовом наприкінці жовтня 1655 р. Під час шведсько-польської війни (описаної в романі Г. Сенкевича «Потоп») 1655–1657 рр. перейшов на бік шведського короля Карла X Густава, за дорученням якого навесні 1656 р. їздив до Чигирини для укладання шведсько-українського союзу.

У 1676 р. С. Грондський написав історію Хмельниччини під назвою «Історія козацько-польської війни», видану в Будапешті (Буді) в 1789 р. У творі відображено події 1648–1672 рр., що відбувалися переважно на території Речі Посполитої та України, зокрема Національно-визвольну війну українського народу

Б. Хмельницький заручився допомогою татар і скликав козаків, щоб здобути облогою Збараж: «Коли Хмельницький не зміг досягти успіху цим шляхом у своїх намаганнях, тоді він підійшов підземними ходами до валу. Він підступився впритул, щоб зробити підкіп під польський табір, проводячи цю роботу з великою старанністю. А власні табори він безперервно зміцнював новими насипами й підступив уже так близько, що міг перемовлятися з вартовими, головним чином тими, що стояли на сторожі. Скориставшись нагодою, він почав непокоїти німців і схилити їх до відходу. Але, не знаходячи серед них зодягнутих по-німецькому русинів, він і в цій справі мало чого досягнув. Втім, оскільки воїни були дуже призначені до

такого виду трудів, а оборона табору видавалася їм за страшенний тягар, то вони почали вже мовчки бунтувати, показуючи, які великі біди їм загрожують з облоги, що так затяглася»¹.

Хмельницький зрештою поступився королю і відступив від Збаража, бо зрозумів, що польське військо сильніше і прийняв умови поляків: «Козаки ж, покинувши ворожість, залишатимуться в належній відданості королеві. Козаки ж, після складення присяги короля й сенаторів, котрі були з ним, а з іншого ж боку – хана, Хмельницького та кількох козаків – одразу ж припиняють облогу Збаража й не чинитимуть ніяких перешкод на дорозі військові, яке вирушить звідси, і не лаштуватимуть засідок. І татари, й козаки повідсилають свої бойові сили, а кожен з них повернеться до своїх місць. І якщо мирна угода буде порушена чи то з боку поляків, чи то з боку козаків, тоді хан має повну владу прийти на допомогу своїми силами скривдженій стороні, порвавши дружні зв'язки зі стороною, яка вдасться до насильницьких дій»².

Твори

Історія козацько-польської війни : козаки беруть в облогу Збараж і штурмують місто [Електронний ресурс] / С. Грондський ; пер. з латин. та комент.: Ю. Мицик, О. Кислюк. – Текст. і граф. дані. – [Б. м., б. р.]. – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Mytsyk_Yurii/Bytvy_pid_Zbarazhem_i_Zborovym_v_opysi_khronista_XVII_st_Samuelia_Grondskoho.pdf (дата звернення: 31.01.2018). – Назва з екрана.

Література

Кислюк О. І. Походження та рання історія козацтва в хроніці Самуеля Грондського / О. І. Кислюк // *Наук. зап. / Києво-Могилян. акад. ; ред. В. Брюховецький.* – Київ, 2005. – Т. 41 : Історичні науки. – С. 88–93.

Мицик Ю. Битви під Зборовом і Збаражем в описі хроніста XVII ст. Самуеля Грондського [Електронний ресурс] / Ю. Мицик, О. Кислюк. – Текст. і граф. дані. – [Б. м., б. р.]. – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Mytsyk_Yurii/Bytvy_pid_Zbarazhem_i_Zborovym_v_opysi_khronista_XVII_st_Samuelia_Grondskoho.pdf (дата звернення: 31.01.2018). – Назва з екрана.

Мыцык Ю. А. Записки иностранцев как источник по истории Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. : [о С. Грондском] / Ю. А. Мыцык. – Днепропетровск, [б. и.], 1985. – С. 61–64.

Наливайко Д. [Грондський С.] / Дмитро Наливайко // *Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко.* – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 477.

Мицик Ю. А. Грондський Самуїл / Ю. А. Мицик // *Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України.* – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 219.

Мицик Ю. А. Грондський Самуїл / Ю. А. Мицик // *Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України.* – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 116–117.

Лілієнкрона Густав

(1623 – 1687)

Густав (Густав) Лілієнкрона (Лілієнкрона, Лільєнкрона, Лілієнкрон) – шведський державний діяч, дипломат. У 1657 р. був посланий шведським королем Карлом X Густавом з дипломатичною місією до Б. Хмельницького повідомити про можливі умови укладення українсько-шведського союзу, спрямованого проти Польщі і Московії. За цими умовами Швеція мала отримати значну частину польських земель, а до Гетьманщини відходили західноукраїнські землі, що перебували у складі Речі Посполитої, та Південна Білорусія. Українська сторона мала виставити 30-тисячний козацький корпус для ведення бойових дій на території Польщі. Переговори, які вів Лілієнкрона, завершилися укладанням Корсунського договору 1657 р. (вже після смерті Б. Хмельницького). Інструкція Карла X Густава послу і листи Лілієнкрона шведському урядові є цінним джерелом інформації з політичної історії України 1657 р.

Література

Наливайко Д. [Лілієнкрона Г.] / Дмитро Наливайко // *Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко.* – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 271, 274, 277.

Панчук І. Густав Лілієнкрона : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // *Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук.* – Тернопіль, 2009. – С. 74.

¹ Грондський С. Історія козацько-польської війни : козаки беруть в облогу Збараж і штурмують місто [Електронний ресурс] / С. Грондський ; пер. з латин. та комент.: Ю. Мицик, О. Кислюк. – Текст. і граф. дані. – [Б. м., б. р.]. – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Mytsyk_Yurii/Bytvy_pid_Zbarazhem_i_Zborovym_v_opysi_khronista_XVII_st_Samuelia_Grondskoho.pdf дата звернення: 31.01.2018). – Назва з екрана.

² Там само.

Ісаєвич Я. Д. Лілієкрона / Я. Д. Ісаєвич, Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 215–216.

Ісаєвич Я. Д. / Я. Д. Ісаєвич, Ю. А. Мицик // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 263.

Маєр Йоганн

(р. н. і р. с. невідомі)

Йоганн Маєр (Майєр) – шведський дипломатичний агент, німець за походженням. Наприкінці 1650 р. його відправили з листом шведської королеви Кристини-Августи до кримського хана Іслам-Гірея III. Маєр вів записи про своє повернення з Бахчисарая (Крим) через Молдову, Україну, Польщу до Швеції. Щоденник та листи Маєра шведському уряду містять відомості про становище невільників у Криму, про українсько-молдовські взаємини і про події в Україні в першій половині 1651 р.

Проїжджаючи Кримом, Маєр писав про жорстоке поводження татар з невільниками, приведеними з України, яких тримають голодними і нещадно б'ють, примушуючи працювати понад силу. Від Перекопу шведський посол та його супутники повернули на Очаків, і далі їхній маршрут проліг через Молдавію та західноукраїнські землі. Та хоч Маєр і оминув «козацьку Україну», вона постійно привертала його увагу. Розпочалася нова війна з поляками, і Маєр зафіксував у щоденнику відомості про успішні дії Богуна у відбитті польського наступу на Поділлі весною 1651 р.

Називаючи українські землі «Руссю» (Russland), Маєр говорив про намір Хмельницького звільнити «всю Русь» від польського панування і об'єднати їх в українській козацькій державі. Не відділяв автор козаків від українського населення (русів), називаючи їх «руськими шляхтичами» («Cosaken als russische Edelleute»). Це визначення свідчить про те, що в козаках він вбачав особливу суспільну верству, близьку за своїм статусом до західного рицарства (дворянства).

У щоденнику Маєра зібрано різномірну інформацію про Україну, здебільшого військово-політичного змісту. Викладені відомості позбавлені системності, часто невивірені та засновані на чутках, але автор щоденника ретельно вказує на джерела інформації, наводить документи, які вивчав, або переказує їх зміст. Йдеться, зокрема, про лист константинопольського патріарха до гетьмана України, в якому «патріарх дуже хвалить Хмельницького і, посилаючи йому благословення, суворо його напучує, щоб він і надалі залишався вірним захисником православної релігії»¹.

У «Щоденнику» Маєра наведено умови мирної угоди, які запропонував Б. Хмельницький польським комісарам на початку 1651 р.: «1. Щоб жоден з польських панів, які побажають жити на Русі, не мав з собою більше ста чоловік. 2. Щоб жоден з польських шляхтичів не претендував на офіційні посади»².

Також у щоденнику Маєра зафіксовано конфлікт гетьмана з полковником Гладким, який закінчився стратою останнього, але інтерпретуються його причини (нібито Гладкий звинуватив Хмельницького в бажанні стати королем).

10 червня 1651 р. Маєр прибув до королівського табору під Берестечком і пробув у ньому три дні перед вирішальним етапом битви. Ці сторінки щоденника становлять особливий інтерес. Автор фіксує постійні сутички між козацькими й польськими роз'їздами, розповідає про прибуття австрійського ротмістра, який повідомив, що цісар Фердинанд III вислав на допомогу Яну Казимиру 10-тисячне військо. Якоюсь мірою в щоденнику відтворено атмосферу агресивної ненависті до козаків, що панувала в польському таборі, і остраху за завершення битви.

Зберігся також лист Маєра до королеви Кристини-Августи про становище польської і української армій напередодні Берестецької битви 1651 р. Інформація шведського посла часто тенденційна, оскільки він користувався офіційними польськими джерелами.

Відомо також, що під час перебування в Гданську Маєр давав вказівки В. Гондіусу щодо складання карти України.

В 1908 р. Н. Молчановський опублікував уривки зі «Щоденника» за період з 1 травня до 28 липня 1651 р.

Література

Наливайко Д. [Маєр Й.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 270–272.

Панчук І. Маєр Йоганн : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 78–79.

Ісаєвич Я. Д. Майєр Йоганн / Я. Д. Ісаєвич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 435.

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Вид. 2-е, допов. Київ, 2008. С. 272.

² Там само. С. 272.

Веллінг Готтар

(1624 – 1659)

Готтар (Готгард) Веллінг (Веллінг) – шведський дипломат, посол Швеції у Трансільванії (історичній області на півночі Румунії). Під час українсько-шведських переговорів 1655–1657 рр. у січні 1657 р. його з дипломатичною місією було направлено до Б. Хмельницького. Однак місія Веллінга в Україну завершилася невдачею внаслідок територіальних претензій Швеції щодо Української козацької держави. В його «Реляції» до Стокгольма вперше офіційно зафіксовано незалежність зовнішньополітичного курсу гетьмана України від зовнішньополітичних планів Російської держави. Докладно подорож Г. Веллінга до України описав німецький дипломат К. Гільдебранд.

Твори

[З реляції шведського посла Готгарда Веллінга : про незалежну зовнішню політику Б. Хмельницького і його ставлення до Московії (1656–1657 рр.) ; з опису подій в Україні шведського посла Готгарда Веллінга (1657 р.)] / Г. Веллінг // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 221–222.

«Як королівська величність (шведський король) були несправедливо ображені московитами і зазнали великих втрат, і що б вийшло для них (козаків), коли б вони, сидючи тихо, пустили це повз себе. Канцлер (Виговський) схвилювався сими представленнями, висловив великий жаль з приводу того, що так несправедливо поступалося з королем, закликав і писанням своїм хотів доказати, що приложити всі зусилля, аби відвести (царя) від його намірів. Цар не тільки не відчув цього, але був невдоволений на козаків за те, що вони йому не помагають проти короля. А тепер побачивши, що йому не йде так у війні зі шведами, як він собі то уявляв, і затривожився, що козаки теж можуть проти нього виступити, – він незадовго перед моїм приїздом прислав посла до гетьмана з виправданням за те, що він учинив перемир'я з поляками. Він хоче його зірвати, раз воно не подобається гетьманові, і взагалі готов зробити все, що гетьман схоче. На се гетьман дорікнув, що цар не послухав його ради і почав несправедливу війну зі шведським королем. Казав нагадати цареві, щоб він постарався, аби війна зі шведським королем була якнайшвидше скінчена, і попередив, що він шведського короля приятель, і доки буде живий, нічого не почне проти шведського короля» (С. 221).

Література

Наливайко Д. [Веллінг Г.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 271, 274–277.

Панчук І. Веллінг Готгард : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 33.

Січинський В. [Веллінг Готгард] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 31.

Матях В. М. Веллінг Готгард / В. М. Матях // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 474.

Гільдебранд Конрад Якоб

(1629 – 1679)

Конрад Якоб Гільдебранд (Гільдебрандт К. Й.) – німецький пастор, дипломат.

У 1656–1657 рр. він супроводжував шведського посла Г. Веллінга під час його подорожі в Чигирин до Б. Хмельницького, про що розповів у нотатках «Опис третьої королівської шведської подорожі» (нім. мовою, 1668). Книга містить цікаві подробиці про прийом у Б. Хмельницького, розмову гетьмана зі шведами латинською мовою, про хоробрість козаків, причини виникнення війни з поляками, ставлення українців до полонених німців, які воювали на боці польського війська. Українською мовою нотатки Гільдебранда опублікував Д. Оляничин.

«...козаки давали зрозуміти, і як по-тверезому, і по-п'яному, що, доки вони живі, коритися Польщі зовсім не будуть. «Це слово козак повинно значити по-німецьки тільки, що еіне Ziege-коза, міркую, що наслідком – хуткості. Вони ж (козаки) й були відважні та меткі вояки, вони хвалилися, що маючи один перед собою який корч, кожний із них міг би щасливо битися (chargieren) з 4 татарами. Особливо тодішній канцлер, пан Іван Вигозський (який опісля став гетьманом), багато вихвалював так званих запорозьких козаків, які вони, мовляв, завойовники; жили вони в великій кількості над Дніпром чи Бористеном в особливому місці, під власним гетьманом, але ж український гетьман таки зробив його від себе залежним. Коли Хмельницький був із татарами в мирі та союзі, то цей гетьман (запорозький) напав був на татар і побив. Тимто Хмельницький, коли йому татари були пожалілися, звелів саглому татарському послові цього гетьмана схопити й покарати його на горло. Цих запорозьців стережуть татари, щоб

вони не могли перепливати через Дніпро й робити їм шкоди. Там повинно їх бути так багато, що вони мусли б, як оповідав вельмишановний пан канцлер, жити не в дуже великому мешканні, яких тридцять осіб один коло другого. Коли хто у краю не мав змоги прожитися, залишав жінку й діти дома, а сам подавався до того місця, жив із ловів або їхав далі, щоб грабувати, й опісля з добиччю повертався до своїх»¹.

Твори

[З «Реляції» Конрада Якова Гільдебрандта : про кордони Української козацької держави (1656–1657 рр.) ; Про українських жінок] / Я. Гільдебрандт // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль. – 2009. – С. 220–221.

«Їх одежею взимку був довгий кожух без жодного покриття. Окрім того, вони мають навколо нижньої частини тіла червону запаску, виткану з вовни й перетикану білими нитками. Нею вони дуже обтягаються, так що сильно виступають форми тіла. Проте спереду підв'язують фартух, носять чоботи, а зверху голови білу хустку з бавовни та ходять здебільшого у шнурованих сорочках без блюзи. Вони добре танцюють, підлаштовуючись звичайно до ходи й кроку чоловіка, а, проте, в танці поводяться легковажно і з серцем. Козацькі жінки теж такі відважні, підпивають доброго хмелю, заглядають до чарки, а працювати кажуть чоловікові» (С. 220–221).

Література

Луняк Є. [Гільдебрандт К.-Я.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 84.

Наливайко Д. [Гільдебрандт К. Я.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 274–276, 596.

Оляничин Д. Опис подорожі шведського посла на Україну 1656–1657 р. / Домет Оляничин // Зап. Наук. Т-ва ім. Шевченка / за ред. І. Крип'якевича. – Львів, 1937. – Т. 154 : Праці історично-філософської секції. – С. 41–69. – Відомості доступні також в Інтернеті: http://shron2.chtyvo.org.ua/Naukove_tovarystvo_imeni_Shevchenka/Zapysky_Tom_154.pdf

Панчук І. Гільдебрандт Конрад Яків : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 38.

Січинський В. [Гільдебрандт К. Й.] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 30.

Кулинич І. М. Гільдебрандт Конрад Яков та його книга про подорож до Б. Хмельницького / І. М. Кулинич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 105.

Кулинич І. М. Гільдебрандт Конрад Яков / І. М. Кулинич // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 101.

Шебеші Ференц

(XVII ст.)

Франц Шебеші – угорський дипломат, посол трансільванського князя Юрія II Ракоці. Він двічі (у липні 1656 р. і в червні-серпні 1657 р.) у Чигирині (тепер Черкаська обл.) вів переговори з Б. Хмельницьким про укладення договору між Трансільванією та Україною. Вірчі грамоти та інструкції, дані Шебеші трансільванським урядом, і щоденник про його другу подорож в Україну (опубліковані Ш. Сіладі в книзі «Пам'ятки історії Угорщини», серія 1, т. 23, Будапешт, 1874) – це важливі джерела для вивчення дипломатичної історії України.

Твори

[З записок семигородського посла Франца Шебеші : про розмову І. Виговського з московським послом – незалежна українська зовнішня політика (28.06.1656 р.)] / Ф. Шебеші // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 220.

«Московський посол сперечався про те, як це без відома царя зложено союз зі Шведами і семигородським князем, і чому гетьман ніколи не приїде персонально порозумітися з царем, а посилає послами простих козаків. Виговський на це говорив, що як цар у своїй землі цар, так і гетьман у своїм краю князь або король, він свій край шаблею здобув і з ярма визволив. Коли хочете, заховуйте приязнь і живіть з нами по-доброму, коли ні – будемо боротися і наведемо на вас татар, шведів, угрів».

Література

Наливайко Д. [Шебеші Ф.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 277, 278.

¹ Оляничин Д. Опис подорожі шведського посла на Україну 1656–1657 р. // Зап. Наук. Т-ва ім. Шевченка. 1937. Т. 154. С. 53.

Панчук І. Шебеші Франц: [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 132.

Січинський В. [Франц Шебеші] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 31–32.

Колінс Самуель

([?] – після 1667)

Самуель (Семюел) Колінс (Коллінз) – англійський лікар, письменник. У 1659–1667 рр. перебував у Москві при дворі російського царя Олексія Михайловича. Повернувшись на батьківщину, він видав у Лондоні кілька книжок (1667, 1668, 1671), в яких оприлюднив свої «московські» нотатки. 1679 р. у Парижі вийшов друком переклад спогадів Колінса, в яких є чимало цікавих подробиць про царський двір, побут і культуру різних верств російського населення, а також про соціально-політичний устрій на українських землях. Є там, зокрема, і такі згадки про український народ і українських козаків. *«Багато хто помиляється, – писав Колінс, – вважаючи козаків за окремих народ»*. На його думку, козаками місцевий люд називає лише своїх вояків, сам же цей люд живе за порядками, які є анархічними і несумісними з російським деспотизмом. Він констатує, зокрема, що Хмельниччина *«знищила весь шляхетський стан»* і що тепер там управляють полковники, яких вибирають і з якими *«кожний поводиться запанібрата»*.

Література

Нынешнее состояние России, изложенное в письме к другу, живущему в Лондоне (1667 г.) : [о творчестве С. Коллинза] // Русская историческая мысль и Западная Европа : XVII – первая четверть XVIII в. / М. А. Алпатов ; АН СССР, Ин-т истории СССР. – Москва, 1976. – С. 127–136.

Голобуцький П. В. Колінс Самуель / П. В. Голобуцький // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Т. 4. – С. 453–454.

Халебський Павло

(1627 – 1669)

Павло Халебський (Алепський, Алеппський) – син і помічник антиохійського патріарха Макарія III. Був висвячений на архidiaкона. У цьому чині він перебував аж до смерті. Супроводжував Макарія III у поїздки (1652–1659) по Молдові, Валахії, Україні та Росії і залишив докладний опис усього побаченого.

Під час подорожі Павло Халебський вів записи, які згодом було упорядковано у вигляді твору з 15-ти книг. Твір, написаний арабською мовою, зберігся в кількох списках, з яких найбільш важливими є Дамаський (переписаний 1700 р.) та Лондонський (переписаний 1765 р.).

Україною Павло Халебський проїжджав двічі: дорогою до Москви влітку 1654 р. через Богуслав та Київ і на зворотному шляху в 1656 р. через Путивль, Київ, Чигирин.

Опис Халебського містить детальні відомості про топографію і природні умови країни, про її господарство, звичаї населення, про перебіг воєнних і політичних подій. Дуже ретельно автор занотував кількість парафій у кожному місті та їхні назви. Часто ці згадки є унікальними свідченнями існування церков, переважну частину яких було знищено в добу Руїни. Так само ретельно записано особливості архітектури, опорядження цих храмів. Не пропустив П. Халебський і нагоди описати укріплення та інші споруди, які він бачив під час подорожі.

«Знай, читачу, що по всій країні козаків, у кожному місті й у кожному селі, відразу коло мосту чи в середмісті, збудовано для їхніх бідняків і сиріт притулки, знадвору на цих будинках висить безліч образів, Хто до них навідується, подає милостиню – не так, як у країні волохів та молдован, де вони жебрають по церквах і заважають людям молитися, через те що їх багато; а скільки в країні козаків нещасних, один Усевишній Бог відає; це здебільшого осиротілі діти, голода; здається, найжорстокіше серце сповниться співчуття, як погляне на них. Нас дивувало, як вони опинилися в такому становищі за часів гетьмана Хмеля, коли запанували правосуддя й справедливості. Яким же було становище їхнє за ляхів, які дерли з кожної душі по десять грошів щомісячно?»¹

«Люди в цій країні живуть у вельми тісному сусідстві з домашньою худобою та свійським птаством. Нас вражала вдача цих людей. Чи не в кожній козацькій оселі дивуєшся достаткові а найдорожче – кількості дітей до десятка й понад те, з такою білявою чуприною, що ми називали дітей дідусями. Різни-

¹ Про порівняння України і Московії : [з «Опису подорожі патріарха Макарія» Павла Алеппського] / П. Алеппський // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. Тернопіль. 2009. С. 217.

ця між ними у вікові – один рочок, вони йдуть драбинкою один по одному, що нас вельми розчулювало. Діти вибігали з осель на вулицю подивитись на нас, та радше ми тими дітьми щиро милувалися: з одного краю стоїть найвищенький, а з протилежного – найнижченький, нехай благословить їх Творець!

У походах і битвах убито їх сотні тисяч, і татари тисячі забрали в полон, і чума, якої не відали раніше, за ці роки також забрала тисячі в сади Божественні. Та, попри все це, вони численні, як мурашки, і незліченніші від зірок. Можна подумати, що жінки козацькі заходять у тяж по три-чотири рази на рік і повивають по троє-четверо немовлят»¹.

«Цей Хміль – муж поважного віку, але щасливий Божим благословенням, а тому він – проводир справдешній: щирий, спокійний, мовчкуватий, не цурається людей, усіма справами займається особисто, помірний у їжі, питві та одязові, наслідуючи спосіб життя найвеличнішого з царів Василя Македонянина, як про це оповідає історія. Кожен, хто побачить його, дивуватиметься йому, мовлячи: «Так ось який він, цей Хміль, чие ім'я та слава набули світового розголосу!»².

Твори

[З «Опису подорожі патріарха Макарія» Павла Алеппського] // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль. – 2009. – С. 188, 198, 202–220. – Зі змісту: Про початок козацько-польської війни (1648 р.) ; Про козацько-польську війну (1652 р.) ; Про Рашків (тепер Хотинського р-ну Чернівецької обл.) – перше місто в Україні, через яке мандрували (1654 р.) ; Про містечко Дмитрашків (нині с. Дмитрашківка Піщанського р-ну Вінницької обл.) ; Про Гарячківку на Брацлавщині (нині Крижопільського р-ну Вінницької обл.) ; Про Городківку і М'ясківку на Брацлавщині (тепер Крижопільського р-ну Вінницької обл.) ; Про Баланівку (тепер Бершадського р-ну Вінницької обл.) й Орадівку (нині Христинівського р-ну Черкаської обл.) ; Про Б. Хмельницького ; Про Умань (тепер Черкаської обл.) ; Про Маньківку (нині Черкаська обл.) ; Про Лисянку (нині Черкаська обл.) і Богуслав (тепер Київська обл.) ; Про зустріч Б. Хмельницького з патріархом Макарієм III (1654 р.) ; Про Київ ; Про порівняння України і Московії ; про Чигирин (1656 р.) ; Про від'їзд з України (1656 р.)

Подорож Макарія, патріарха антиохійського : фрагменти / Павло Халєбський // Всесвіт. – 1985. – № 12. – С. 151–155. – Зі змісту: Перша зустріч з Богданом Хмельницьким 1654 р. – С. 151–152 ; Про рівень освіти в Україні в XVII ст. – С. 152–153.

Подорож патріарха Макарія // Людина і довкілля : у 2 кн. / упоряд. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1. – С. 215–218. – Зі змісту: Населення, свійські тварини, свині та птаство – С. 215 ; Орання волами. Види посівів. – С. 215–217 ; Ліси, міста, села і ставки. – С. 217–218.

«**Путешествие** патриарха Антиохийского Макария». Киевский список рукописи Павла Алеппского / НАН Украины, Ин-т востоковедения им. А. Е. Крымского ; [пер., коммент., предисл. Ю. И. Петровой ; под ред. В. С. Рыбалкина]. – Киев, 2015. – 267 с. : ил. – Библиогр.: с. 253–260 и в подстроч. примеч. – ISBN 978-966-02-7720-5. ; Галенко О. І. [Рецензія] / О. І. Галенко // Укр. іст. журн. – 2016. – № 1. – С. 199–206. – Рец. на кн.: «Путешествие патриарха Антиохийского Макария». Киевский список рукописи Павла Алеппского. – Киев, 2015.

Панченко К. А. [Рецензія] / К. А. Панченко // Вестн. Православ. Свято-Тихонов. гуманитар. ун-та. Серия 3: Филология. – 2016. – № 4. – С. 143–148. – Рец. на кн.: «Путешествие патриарха Антиохийского Макария». Киевский список рукописи Павла Алеппского. – Киев, 2015.

У виданні подано текст скороченої редакції (київського списку) рукопису архідиякона Павла Алеппського про знамениту подорож Антиохійського патріарха Макарія III Ібн аз-За'їма до Москви через Малу Азію, Молдавію, Валахію і Україну (1652–1659). Список рукопису датовано XVIII ст. і був перекладений А. Кримським у Сирії.

Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном, архидиаконом Павлом Алеппским. Вып. 2 / П. Алеппский ; пер. с араб. Г. Муркоса. – Москва : Унив. типогр., 1897. – 202 с.

Уривки з опису подорожі антиохійського патріарха Макарія по Україні (1654), складеного його сином Павлом Алеппським (Халєбським) / П. Алеппський // Умань козацька і гайдамацька / Ю. Мицик ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Київ, 2002. – С. 149–156. – ISBN 966-518-069-X.

Уривок з мемуарного твору арабського мандрівника, архідиякона Павла Алеппського (Халєбського) / П. Алеппський // Чигирин – гетьманська столиця / Юрій Мицик ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська ака-

¹ Про Лисянку (нині Черкаська обл.) і Богуслав (тепер Київська обл.) : [з «Опису подорожі патріарха Макарія» П. Алеппського] / П. Алеппський // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль. 2009. С. 211.

² Про зустріч Б. Хмельницького з патріархом Макарієм III (1654 р.) : [з «Опису подорожі патріарха Макарія» П. Алеппського] / П. Алеппський // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. Тернопіль. 2009. С. 213.

демія», Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Канад. ін-т укр. студій при Альберт. ун-ті в Едмонтоні. – Київ, 2007. – С. 370–372. – ISBN 978-966-518-289-4.

Література

Борисенко В. Україна середини XVII ст. у спогадах сучасників : [зокрема П. Алеппського] / В. Борисенко // Київ. старовина. – 1995. – № 4. – С. 43–44.

Карп'як Д. «Ще як були ми козаками...» : Україна очима інозем. мандрівників (XVI–XVIII ст.) : [зокрема, про пр. Павла Алеппського] / Дмитро Карп'як // Наука і сусп.-во. – 2003. – № 5/6. – С. 40–42.

Луняк Є. [Алепський П.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 658.

Матеріали до біографії Богдана Хмельницького : [зокрема, про твір П. Алеппського] / підготував до друку Т. В. Чухліб // Укр. іст. журн. – 1995. – № 4. – С. 122–128.

Павло Халебський – Булос Ібн-Аз-Заїм : [біогр. довідка] // Людина і довілля : у 2 кн. / упоряд. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1. – С. 214–215.

Панчук І. Алепський Павло : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль. – 2009. – С. 20.

Петрова Ю. І. Київський список «Подорожі патріарха Макарія» / Ю. І. Петрова // Укр. іст. журн. – 2013. – № 6. – С. 172–181.

Йдеться про невідомий в європейській науці поза межами України скорочений арабомовний список діаріуша Павла Алеппського про подорож антиохійського патріарха Макарія III православними країнами у XVII ст., який зберігається в Києві й чекає на наукове вивчення та публікацію. Наведено основні відомості про рукопис, його списки, історію дослідження. Окремо відзначено внесок Т. Кезми та О. Прицака, які перекладали Київський список. Окреслено перспективи дослідження рукопису в межах міжнародного проекту з видання повного критичного тексту «Подорожі».

Полотнюк Я. Мандрували араби Україною / Я. Полотнюк // Літопис Червоної Калини. – 1993. – № 1/2. – С. 8–11 : іл.

Січинський В. [Алепський Павло] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 27–30.

Флоря Б. Н. Павел Алеппский на Украине в середине XVII в. / Б. Н. Флоря // Славян. альм. – 2016. – № 1/2. – С. 11–24.

Харченко Л. Чигирин в нотатках Павла Алеппського / Людмила Харченко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. пр. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, Історико-культур. асоц. «Україна-Туреччина» ; редкол.: О. М. Титова [та ін.]. – Київ, 2011. – Вип. 20, ч. 1. – С. 309–313. – Бібліогр.: с. 313 (6 назв).

Шейхо К. Сирійсько-українська взаємозацікавленість: історичний, літературний, журналістський аспекти : [про П. Алеппського] / Каміран Шейхо // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Журналістика : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; редкол.: Б. Потятиник [та ін.]. – Львів, 2007. – Вип. 31. – С. 267–279.

Вердум Ульріх фон

(1632 – 1681)

Ульріх фон Вердум – мандрівник. Народився у Фрісландії (історична обл. на узбережжі Північного моря). Як співробітник спеціального посланника французького уряду абата Пом'є у 1670–1672 рр. він здійснив чотири поїздки в Західну Україну і Поділля. У грудні 1670 р. маршрут Вердума пролягав навколо Львова, а далі через Жовкву до центральної Польщі. У квітні того ж року він проїхав через Яворів до Янова. У липні-серпні 1671 р. у складі військової експедиції через Галичину і Поділля здолав шлях зі Львова до Бара, де залишався увесь вересень. Остання поїздка Вердума українськими землями відбулася в листопаді 1671 – лютому 1672 рр.

За матеріалами своїх подорожей Вердум склав мемуари «Ульріх фон Вердум. Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672... через королівство Польське...». Вперше книгу було опубліковано німецькою мовою (1786–1788) і перевидано польською (1876). Праця фон Вердума містила чимало нової інформації про Західну Україну завдяки описам багатьох міст і сіл, даним історичної географії Холмщини, Галичини і Поділля, відомостям з історії зовнішніх відносин великого коронного гетьмана Яна III Собеського (з 1674 р. – короля польського і великого князя литовського) й, зокрема, про його стосунки із гетьманом П. Дорошенком і татарами в ході осінньої кампанії 1671 р. У своїх розповідях Вердум наголошував на справедливому характері боротьби козаків під проводом Б. Хмельницького. Мемуари Вердума також містили відомості про міжконфесійні відносини в Україні та оцінки духовних і організаційних засад католицизму і православ'я.

Твори

[Зі «Щоденника подорожі...» Ульріха фон Вердума : про Тернопіль (70-і рр. XVII ст.) ; про поляків (1670–1672 рр.) ; Про українців] / Ульріх фон Вердум // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 223–224.

Ульріх фон Вердум у своєму щоденнику залишив такий опис Тернополя: *«Це місто на Волині – спадкова власність пана Конєцпольського, Долинського старости. Лежить біля схилу... пологого пагорба. З трьох боків його оточує велике озеро і розлогі болота. Четвертий бік захищений від поля досить широким ровом та обведений валом із двома масивними вежами на кутах і однією посередині, яка заодно слугує брамою. Замок височіє з північного заходу від міста, саме посередині ставу, має великі, побудовані в італійському стилі будівлі з каменю: мури і вежі на заході й півдні боронять замок навіть там, де навколо тягнеться озеро. Від міста знаходиться сухий рів із земляним валом і частоколом»* (С. 223).

Про українок фрісландський мандрівник розповідав так: *«...кажуть, що у Львові живуть такі гарні, делікатні й спокусливі наречені, як, зрештою, ніде на цілій земній кулі. Зустрів я там сам порядну жінку, котра, коли я щось хотів у неї купити, вміла мені сказати чемний комплімент у латинській мові і вміла висловитися в дуже підслесливих виразах»* (С. 224).

Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672... через королівство Польське... / Ульріх фон Вердум ; пер. з нім. та передм. І. І. Сварника // Жовтень. – 1983. – № 9. – С. 87–99. – № 10. – С. 89–105.

Література

Наливайко Д. [Ульріх фон Вердум] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 13, 24, 346–348, 366, 371–373, 684.

Панчук І. Вердум Ульріх фон : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 33.

Сварник І. Україна очима іноземця : [Ульріха фон Вердума] / І. Сварник // Жовтень. – 1983. – № 9. – С. 84–87.

Січинський В. [У. Вердум] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 32–34.

Горенко О. М. Вердум Ульріх фон / О. М. Горенко // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України ; відп. ред. М. М. Варварцев. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 59–60.

Кулинич І. М. Вердум Ульріх фон та його мемуари / І. М. Кулинич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 480.

Коховський Веспасіан

(1633 – 1700)

Веспасіан Коховський – польський історик, хроніст і письменник, офіційний королівський історіограф. Брав участь у війнах поляків з козаками, у тому числі в Берестецькій битві 1651 р. Учасник віденського походу 1683 р.

В. Коховський – автор хроніки в 3-х томах «*Annalium poloniae ab obitu Vladislavi IV Clivmacteres scriptore Vespasianoa Kochovo Kochovski*» («Польські аннали від смерті Владислава IV») та інших фундаментальних історичних творів, для написання яких використовував значну кількість джерел. Так, створюючи хроніку, він використав праці Й. Пасторія, П. П'ясецького, А. Кордецького, рукописні збірники документів М. Томенського, Павла Коноядського, А. Бискупського, документи коронної канцелярії, свідчення очевидців. У хроніці йдеться про події національної революції 1648–

1676 рр. в Україні в руслі українсько-польських взаємин. Праця суттєво вплинула на розвиток польської історіографії та літератури, а подані в ній описи подій Г. Сенкевич узяв за основу при створенні роману «Вогнем і мечем».

За своїми суспільно-політичними поглядами В. Коховський був прихильником концепції сильної королівської влади зі збереженням деяких шляхетських вільностей. Звідси його тенденційність у ставленні до українських козаків загалом і водночас позитивне оцінювання окремих дій Б. Хмельницького, І. Богуна та деяких інших українських лідерів.

«Вже не було [Буші] кому боронити, билися тільки жінки. Одна, захищаючи доньку, зарізала [польського] офіцера косою. Ніхто не хотів здаватися. Окремі стридали в крижану воду або кидалися у вогонь палаючих будівель. Коли фортецю вже захопили, то в останні хвилини дружина невідомого сотника, не бажаючи бути іграшкою в руках ворога, зайшла у пороховий підвал, за нею побігли офіцери... На руках у неї була малолітня дитина, а в другій руці смолоскип. Після чого пролунав страшений вибух»¹.

¹ Палій О. Історія України. Київ, 2017. С. 348.

Твори

[З хроніки Веспасіана Коховського : про Івана Сірка (друга половина XVII ст.)] / Веспасіан Коховський // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 222.

«Страшний був орді, бо був досвідченим у воєнних акціях і відважним кавалером. А в Криму його ім'я наводило такий пострах, що орда щоденно пильнувала та була готова до бою, ніби Сірко вже напав. Татари цілком серйозно вважали його шайтаном і навіть своїх дітей, коли вони плакали і їх не могли заспокоїти, лякали Сірком, кажучи: “Сірко йде”. Сірко був чоловіком гожим, бойової вдачі, не боявся ані сльоти, ані морозу, ані спеки. Він був чуйним, обережним, терпляче зносив голод, був рішучим у воєнних небезпеках і завжди тверезим. Влітку він перебував на порогах, а взимку – на українському прикордонні. Він не любив марнувати час або упадати біля жіноцтва, постійно бився з татарами, проти яких мав природну ненависть. На обличчі він мав природний знак, ніби шмат пурпуру». (С. 222).

Польські хроніки від смерті Владислава IV, кінець XVII ст. : [фрагмент] / Веспасіан Коховський // Палій О. Історія України / Олександр Палій. – Вид. третє. – Київ, 2017. – С. 348.

Література

Луняк Є. [Коховський В.-І.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 256, 512.

Наливайко Д. [Коховський В.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 330, 473.

Панчук І. Коховський Веспасіан Ієронім : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 67.

Герасименко Н. О. Коховський Веспасіан / Н. О. Герасименко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 5. – С. 244.

Гордон Патрик

(1635 – 1699)

Патрик (Патрік) Гордон (Гордон) – знаний військовий діяч, інженер-фортифікатор і дипломат, автор відомого історикам щоденника «Дневник генерала Патрика Гордона...». За походженням – шотландець. П. Гордон брав участь у битвах під Любаром і Чудновом (1660) на боці польського короля Яна II Казимира Ваза. Упродовж 1661–1699 рр. перебував на службі у російських царів (Олексія Михайловича, Федора Олексійовича, Петра I); у 1667–1686 рр. служив в Україні. Брав участь у російсько-турецькій війні 1676–1681 рр. Під час Чигиринських походів 1677–1678 рр. як військовий інженер керував фортифікаційними роботами в Чигирині, брав участь в його обороні. Учасник Кримських походів 1687 і 1689 рр. та Азовсько-Дніпровських походів 1695–1696 рр.

П. Гордон залишив по собі щоденник із восьми томів, два з яких (за 1677–1684) втрачені. У його записах міститься інформація про Чигиринські, Кримські та Азовсько-Дніпровські походи, охарактеризовано діяльність українських гетьманів і старшини, змальовано тогочасний побут та звичаї.

Твори

Київські щоденники Патрика Гордона / [Патрик Гордон] // Хроніка-2000. – Київ, 1997. – Вип. 17/18 : Хроніка XVII – XVIII ст. Уроки християнства. – С. 70–90.

Вперше Патрик Гордон потрапив до Києва у 1679 р. попри своє бажання готувати стару фортецю у Верхньому Місті до війни й можливої облоги її османами. Шотландець брав участь у спорудженні крипти під Великою печерською церквою й зміцненні гори під Близніми печерами, яка почала на той час зсуватися до Дніпра.

П. Гордон цікавився життям киян, знаходячи багато цікавого й помічаючи те, чого інші за звичкою не помічали або не надавали особливого значення. Так, до щоденника П. Гордона потрапило багато подробиць київського життя, яких немає в інших авторів. Таким чином, він створив цілісну картину побуту Києва кінця XVII ст. Навіть на церкву та релігію він дивився очима світської людини – записував цікаві йому речі – це його записки про «диво» samozапалювання свічок у Георгіївській церкві та про митрополита Геодона¹.

¹ За матеріалами ст.: Втішний А. Київські сторінки в щоденнику Патрика Гордона // Хроніка-2000. 1997. Вип. 17/18. С. 62–69.

Література

Брицький П. П. Україна у звітах та листах англійського дипломата Чарльза Вітворта та у щоденниках генерала Патріка Гордона / П. П. Брицький, П. О. Бочан // Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях / П. П. Брицький, П. О. Бочан ; М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – С. 249–274.

Втішний А. Київські сторінки в щоденнику Патрика Гордона / Антон Втішний // Хроніка-2000. – Київ, 1997. – Вип. 17/18 : Хроніка XVII – XVIII ст. Уроки християнства. – С. 62–69.

Наливайко Д. [Патрік Гордон] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 330–331, 343, 348–349, 383, 469.

Панчук І. Гордон Патрік : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 43.

Горобець В. М. Гордон Патрік / В. М. Горобець // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 163.

Лабуер Жан де

(1645 – 1696)

Жан де Лабуер (Жан де Лабрюєр, Жан де Лаюрюєр, Ле Лабуер) – французький письменник-мораліст, автор «Трактату про Польське королівство» (1647). У своєму творі, в окремому історичному нарисі про період від Київської Русі до 40-х рр. XVII ст. описував українські землі, визнаючи цю частина королівства особливим етноісторичним утворенням. Також у трактаті йшлося про вирішальну роль козацького війська у битві під Хотиним. Твір ґрунтувався на письмових джерелах про Україну першої половини XVII ст. і був своєрідним їх узагальненням.

«Трактат про Польське королівство» належить до кращих зразків західної політичної літератури XVII ст. про Річ Посполиту. Автор критично поставився до суспільно-політичного ладу шляхетської республіки, він вважав ненормальним явищем надмірну могутність магнатів (*«вони, скоріше, королі, ніж дворяни»*), те, що «в Польщі відсутній третій стан» і міста не мають голосу в державних справах, а вся повнота влади належить аристократам і духовництву, *«які правлять простолюдом, ніби королі»*¹. Відзначав він і крайню злиденність та пригнобленість селян, які *«живуть в убогих халупах, критих соломом, в більшості з них нема нічого, крім печі, діти сплять на підлозі, в соломі, часто зовсім голі, без сорочок...»*².

Трактат Лабуєра особливо цікавий тим, що в ньому козацьку проблему порушено як одну з найголовніших для Речі Посполитої. Козацтву відведено окремий розділ «Про запорозьких козаків, військо Русі». Козацьке військо Лабуєр розглядав як національну військову силу України, яку він, за усталеною на Заході ономастичною традицією, називав Руссю або «руськими провінціями Польського королівства». Попри те, що нарис містить чимало неточностей і похибок у висвітленні історії Київської Русі (запозичених у посередників, польських істориків і хроністів), це – важливе свідчення того, що автор розумів національну та історичну відокремленість «руських провінцій», тобто України, в межах Польського королівства, а також того, що Лабуєр, як і багато західних авторів того часу, пов'язував історію Київської Русі саме з історією України.

*«Весь світ знає їхнє ім'я, – писав Лабуєр про козаків, – але мало хто знає їхнє походження, і думають, що це окремий народ»*³. З'ясовуючи це питання і посилаючись на польські джерела, зокрема на хроніку П'ясецького, автор трактату зазначив, що спочатку це були загони втікачів-бурлак, які збиралися на кордоні Русі зі степом і займалися грабунком турецьких і татарських земель, *«доки Стефан Баторій не дав їм закони і лад, з тим щоб вони обороняли кордони»*⁴. Лабуєр слушно зазначав, що завдяки козацтву, яке заступило шлях постійним татарським нападам, розквітлі раніше не заселені багаті землі південніше від Києва і Брацлава; коли ж татари прориваються, то *«їм рідко вдається уникнути козаків, які звичайно атакують їх при поверненні і відбирають здобич»*. *«Та найбільше, – наголошував Лабуєр, – мене захоплює їхня дерзновенна відвага, те, що вони руйнували передмістя Константинополя на очах жителів, султана і його двору»*⁵.

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 239.

² Там само. С. 239.

³ Там само. С. 239.

⁴ Там само. С. 239.

⁵ Там само. С. 240.

Лабуерер стисло розповів про козацько-селянські повстання кінця XVI й першої половини XVII ст. На думку автора, ці повстання були відповіддю козаків на прагнення Польського королівства встановити над ними свій контроль. Так, про повстання 1594–1596 рр. він писав: «Король Сигізмунд III хотів підпорядкувати козаків своїй владі і з цією метою послав проти них Жолкевського; той завдав поразки їхньому гетьману Наливайку, який походив із простих воїнів; Наливайко був захоплений у полон разом з іншими головними керівниками і страчений у Варшаві» (С. 240). Також стисло викладено інформацію про повстання 1637–1638 рр. та про ті жорстокі репресії, яким після його придушення польський уряд піддав козаків. Після останнього повстання козаків польський король замість них вирішив створити прикордонне військо і доручив цю справу гетьману Потоцькому. Частина козаків пішла в Московську державу, інша – до татар. Ці дії польського уряду Лабуерер оцінює як грубу помилку, що призвела до послаблення військової сили і слави королівства. «Таким чином, – писав він, – ця військова сила, яка принесла так багато слави королівству, яка нічого йому не коштувала і обороняла його від татар, майже зовсім знищена, а нове військо, яким її замінили, не скоро стане справжніми козаками...»¹.

Література

Луняк Є. М. Відображення минулого Сіверщини в праці Жана ле Лабуерера «Повідомлення про подорож королеви Польщі» (1647) / Є. М. Луняк // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. / Нац. зап. відник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: С. А. Слесарев [та ін.]. – Київ : Глухів, 2011. – Вип. 4. – С. 153–156. – Бібліогр. (8 назв).

Луняк Є. Минуле України в нарисах Жана Ле Лабуерера про Русь і козаків / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 88–96.

Наливайко Д. Лабуерер Ж. де / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 114, 183, 190, 229–232, 328, 359, 361, 520.

Далерак Франсуа-Поль

(р. н. і р. с. невідомі)

Франсуа-Поль Далерак (Ф. Деларак, Божо) – французький мемуарист, автор «Спогадів», надрукованих 1698 р. у Парижі. Він дав достовірний опис населених пунктів Західної України, якими подорожував у 1679–1681 рр. Із симпатією писав про український народ, підкреслюючи переваги українських пісень, танців і мови над польськими. Далерак вважав, що «Україна могла б бути названою великим королівством, зважаючи як на величину її території та чисельність жителів, так і на добре збудовані міста і на багатство родючої землі»².

Твори

Далерак Ф.-П. Спогади про Україну : фрагменти / Франсуа-Поль Далерак ; вибір, передм. і комент. Ю. Мицика // Хроніка-2000. – Київ, 1995. – Вип. 2/3 : Україна–Франція=France–Ukraine. – С. 95–103. – (Хроніка XIV–XVIII ст.).

Література

Луняк Є. [Божо] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 3, 10, 12, 17, 19, 38, 138, 158–165, 168, 190, 216, 484, 512, 518, 716, 717, 727, 732.

Мицик Ю. Французький мемуарист Ф.-П. Далерак – про Україну XVII ст. / Юрій Мицик // Хроніка-2000. – Київ, 1995. – Вип. 2/3 : Україна–Франція=France–Ukraine. – С. 92–94.

Наливайко Д. [Божо (Ф. Деларак)] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 13, 350, 359–361, 366, 367, 371–373, 415, 684.

Ткаченко А. Далерак Франсуа-Поль / А. Ткаченко // Українсько-французькі зв'язки в особах, подіях та легендах / А. Ткаченко. – Луганськ, 2007. – С. 553. – ISBN 966-8526-55-4.

Деяневіль Байлет

(р. н. і р. с. невідомі)

Байлет Деяневіль (Фуа де ла Невілл, Невіль Фой де ля) – дипломатичний агент французького уряду в Москві, автор «Записок про Московію». У своєму творі він згадував про Україну так: «...З Московщини я поїхав в Україну, країну козаків, де був кілька днів гостем володаря Мазепи, що держить найвищу

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 240.

² Луняк Є. Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях. Київ ; Ніжин, 2012. С. 3.

владу в цій країні. Я мав до нього листа від канцлера Московщини. На кордоні України мене зустріла почесна козацька варта й з великою пошаною допровадила до міста Батурина, де в замку резидує володар Мазепа...

Загалом він дуже любить оздоблювати свою розмову латинськими цитатами... Мова його загалом добірна й чепурна... При його дворі два лікарі німці, з якими Мазепа розмовляє їх мовою, а з італійськими майстрами, яких є кілька в гетьманській резиденції, говорив італійською мовою...

Він дуже поважаний у козацькій країні, де народ, загалом свободолюбивий і гордий, мало любить тих, що ним володіють. Привернув Мазепа козаків до себе твердою владою, великою воєнною відвагою й розкішними прийомами в своїй резиденції для козацької старшини...»¹.

Твори

Із «Записок про Московію» Байлета Деляневіля : про московитів і гетьмана І. Мазепу (1687–1689 рр.) ; (Друга половина XVII ст.) // Байлет Деляневіль // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 230–231.

Січинський В. Доба гетьмана Івана Мазепи очима чужинців : [про Деляневіля] / Володимир Січинський // Важкий шлях : перша половина XVIII ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. – С. 301–304. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

Література

Луняк Є. [Невільль Ф. де ла] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 10, 12, 167–170, 210, 211, 251, 518, 519, 716, 717, 730, 731, 733.

Наливайко Д. [Невіль Фой де ля] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 390, 393.

Січинський В. [Деляневіль] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 36–37.

Балюз Жан Казимир де

(1648–1718)

Жан Казимир де Балюз – французький дипломат. Наприкінці 1703 р. був відправлений французьким королем Людовиком XIV до Москви у справі торговельних переговорів та посередництва між шведським королем Карлом XII та російським царем Петром I. На зворотному шляху він відвідав Батурина, зустрівся з гетьманом І. Мазепою, якого знав ще з Варшави.

Про цю зустріч Балюз писав: «Гетьмана І. Мазепу дуже шанують у Козацькій країні, де народ вільнолюбний і гордий і не любить, щоб хто-небудь панував над ними. Говорити з цим принцем надзвичайно приємно. Він має величезний досвід в політиці, і, в протилежність до москвинів, уважно слідкує за подіями в культурній житті інших націй. Він показував мені збірку зброї, найкращу, яку я бачив у житті, і свою бібліотеку, в якій було багато латинських книжок.

Я думаю, що він не любить московського царя, бо ані слова не сказав на мої нарікання на життя в Московщині. Мова його взагалі витончена і красна, хоч звичайно він більше мовчить і слухає. При своїм дворі він має два німецькі лікарі, з якими він розмовляє по-німецьки; до італійських майстрів, яких було кілька в замку, він говорив по-італійськи. Я розмовляв з Володарем України латинською мовою; він запевняв мене, що не говорить добре французькою, але я знаю, що він був у Франції на прийнятті в Луврі (з приводу святкування Піренейського миру в 1659 році), а в його кабінеті я бачив французькі і голландські часописи»².

Балюз прагнув дізнатись про політичні позиції гетьмана та зібрати додаткові відомості щодо загального стану міжнародних відносин у Східній Європі. Зберігся його лист, в якому наведено відомості про зовнішність, особисті якості Мазепи, рівень його освіченості, владні повноваження, авторитет у Війську Запорозькому, а також про зовнішньополітичні пріоритети гетьмана. Наприкінці 1704 р. Балюз повернувся до Варшави, де працював секретарем французького посольства. У 1710–1711 рр. їздив до Москви в справі налагодження французького посередництва між Швецією та Російською державою. У травні 1711 р. Балюз поїхав до Львова, звідки 1713 р. повернувся до Варшави.

¹ Із «Записок про Московію» Байлета Деляневіля : про московитів і гетьмана І. Мазепу (1687–1689 рр.) ; (друга половина XVII ст.) // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія Тернопіль, 2009. С. 230.

² Штепа П. Іноземці про Україну: український творчий дух був би здивував цілий світ казковим поступом України [Електронний ресурс] // Fakeoff : [сайт]. URL: <http://fakeoff.org/uk/history/inozemtsi-pro-ukrainu> (дата звернення: 01.02.2018).

Твори

[З записок Жана Балюза : про І. Мазепу (кін. XVII – поч. XVIII ст.)] Жан Балюз // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 228–230. – ISBN 978-966-634-421-5. – ISBN 978-966-634-399-7.

Штепа П. Іноземці про Україну: український творчий дух був би здивував цілий світ казковим поступом України : [зокрема про Ж. Балюза] [Електронний ресурс] / Павло Штепа // Fakeoff : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м., б. р.]. – Режим доступу: <http://fakeoff.org/uk/history/inozemtsi-pro-ukrainu> (дата звернення: 01.02.2018). – Назва з екрана.

Література

Луняк Є. [Балюз Ж.-К. де] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 173, 668, 679.

Луняк Є. М. Історичні дослідження українського козацтва у Франції [зокрема, про пр. Ж. К. де Балюза] / Є. М. Луняк // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. / Нац. заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: С. А. Слесарєв [та ін.]. – Київ ; Глухів, 2010. – Вип. 3. – С. 119–123. – Бібліогр. (61 назва). – ISSN 2218-4805.

Мацьків Т. [Балюз Ж.-К. де] / Т. Мацьків // Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709 / Т. Мацьків ; НАН України, Ін-т укр. археографії, Укр. вільний ун-т. – Вид. 2-е, допов. – Київ ; Полтава, 1995. – С. 10–13, 23–25, 104, 109.

Наливайко Д. [Балюз Ж.-К. де] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 393, 395, 396.

Панчук І. Балюз Жан : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 25.

Січинський В. [Балюз Жан] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 37–38.

Станіславський В. В. Балюз Жан Казимир / В. В. Станіславський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 166–167.

Крман Данієл

(1663 – 1740)

Данієл (Даніїл) Крман – словацький церковний та суспільно-політичний діяч, видавець, перекладач, автор численних релігійних та історичних творів, а також «Словацької граматики». У 1708 р. з метою заручитися підтримкою Карла XII у протистоянні з католицизмом був відправлений до ставки шведського короля біля м. Могильова (нині місто в Білорусі). Мандрував українськими землями. Після цієї подорожі ще кілька разів відвідував Україну.

Д. Крман – автор «Подорожнього щоденника», який містить записи про його поїздку до шведського короля. Значне місце у щоденнику займають відомості про воєнно-політичні події в Україні, зокрема про прийом І. Мазепи та запорожців шведами, облогу Полтави, Полтавську битву 1709 р., відступ вцілілих частин армії Карла XII та українських загонів до м. Бендери. Важливими є свідчення про взаємини шведів з українським населенням, портретний опис І. Мазепи, відомості про побут та звичаї українців, релігійну ситуацію в Україні, її природні умови. Щоденник містить міркування Д. Крмана про причини повороту шведської армії в Україну та про мотиви переходу І. Мазепи на бік Карла XII, а також про обставини, які стали визначальними для битви під Полтавою. На думку істориків, повідомлення Д. Крмана мають високий рівень достовірності.

Твори

[З «Подорожнього щоденника» Данієла Крмана : про Полтавську битву (8 липня 1709 р.)] / Данієл Крман // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 240–244.

Подорожній щоденник (Itinerarium 1708–1709) / Данієл Крман ; пер. зі словац.: Ольга й Григорій Булахи ; впоряд. й прим. Миколи Неврлого ; вступ. сл. Павла Мовчана й Івана Дзюби. – Вид. 2-е, допов. – Київ : Просвіта, 2010. – 242, XVI с. : іл. – ISBN 966-7551-04-0.

«Їхній священик із Січі, познайомившись зі мною на цих полях, розповів про їхню побожність. Багато з них, мовляв, денно й нічно відвідує службу Божу, довгими постами перевищує всіх інших козаків і москалів, марнує свої сили. Всі до одного вони живуть без жінок. Синів, народжених мимо Січі, вони зма-

лечку привчають до військової майстерності і дисципліни, а також до голоду, холоду й жару, уміркованості й чистоти. Саме тому, коли декому за лютого морозу відмерзнуть ноги чи руки, все це бадьоро переносять, не жаліючись навіть на суворість погоди. Коли треба, вони за справедливу винагороду воюють на суші й воді проти турків, поляків і москалів. Своїми наїздами запорозькі козаки кілька разів нагнали панічний страх навіть самому Константинополю, спричинюючи там великі лиха, поєднані з поразками. А те, що крім усього іншого вони займаються піратством і розбишацтвом, сліпий і самозакоханий піп оцінював це як героїство, не ганьбу. Правдоподібно, що ці запорожці успадкували багато чого від амазонок – цих нечувано войовничих і шалено сміливих жінок, що рівнялися славою й перевищували відвагою мужів, та що, як кажуть, жили у Скитії біля Дніпра» (С. 159–160).

Подорожній щоденник (Itinerarium 1708–1709) / Даніел Крман // Ізборнік : [сайт]. – Електрон. текст. і граф. дані. – Київ, 2002. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/krman/krm.htm> (дата звернення: 25.01.2018). – Назва з екрана.

Подорожній щоденник (Itinerarium, 1708–1709) / Д. Крман ; пер. із словац.: О. Булах, Г. Булах ; впоряд. й прим. М. Неврлого ; вступ. слово І. Дзюби. – Київ : Просвіта : Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 159, XVI : іл., портр. – Бібліогр.: с. 142. – ISBN 966-7551-04-0. – ISBN 966-7601-06-4.

Література

Луняк Є. [Крман Д.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 232.

Наливайко Д. [Крман Д.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 400–402.

Неврлий М. «Itinerarium» Даніела Крмана, мол. і Україна в ньому [Електронний ресурс] / М. Неврлий // Ізборнік : [сайт]. – Електрон. текст. і граф. дані. – Братислава, 1997. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/krman/krm02.htm> (дата звернення: 25.01.2018). – Назва з екрана.

Панчук І. Крман Даніел : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 67–68.

Пасемко І. Україна на сторінках «Itinerarium» (1708–1709) словацького євангеліста Даніела Крмана / Іван Пасемко // Українознавство. – 2009. – № 3. – С. 280–284.

Січинський В. Доба гетьмана Івана Мазепи очима чужинців : [про Даніеля Крмана] / Володимир Січинський // Важкий шлях : перша половина XVIII ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. – С. 308–312. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

Січинський В. [Крман Даніел] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 41.

Яценко В. Даніель Крман. Подорожній щоденник (Itinerarium 1708–1709) : [рец. на кн.] [Електронний ресурс] / Владислав Яценко // Критика : [сайт]. – Електрон. текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2013. – Режим доступу: <https://krytyka.com/ua/reviews/podorozhniy-shchodennyk-itinerarium-1708-1709> (дата звернення: 25.01.2018). – Назва з екрана.

Станіславський В. В. Крман Даніел / В. В. Станіславський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 5. – С. 405.

Юзефович Ян-Томаш

(1663– бл. 1729)

Ян-Томаш Юзефович – польський історик, хроніст, який у 1693–1729 рр. був львівським каноніком. У вересні 1704 р., після захоплення Львова шведською армією, очолив посольство міщан до Карла XII, яке домоглося зменшення розмірів контрибуції. Юзефович – автор латиномовної хроніки «Зауваження про життя львівських архієпископів», яка містить відомості про події в Україні, зокрема у Львові. Його щоденник облоги шведами Львова «Стурбований Львів» досі не видано.

У своїй праці «Хроніки міста Львова з 1634 до 1703» Юзефович описав події не лише у Львові, а й на інших територіях України, зокрема воєнні дії гетьманів Б. Хмельницького і П. Дорошенка. Історичні події висвітлював тенденційно, негативно ставився до українського козацтва.

Література

Панчук І. Юзефович Ян Томаш : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 137.

Войтович Л. В. Юзефович Ян-Томаш / Л. В. Войтович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 698.

Юст Юль
(1664 – 1715)

Юль Юст – данський дипломат, військовий діяч, віце-адмірал. Після подорожі Україною (1711) залишив щоденник, опублікований Г. Грове (Копенгаген, 1893) та Ю. Щербачовим («Записки Юста Юля, датского посланника при Петре Великом: 1709–1711»; Москва, 1892, 1899–1900), в якому подано цікаві відомості про побут і звичаї населення українських земель.

Юст був приємно вражений чемністю козаків, «прекрасною» зустріччю зі старшиною гетьмана Івана Скоропадського у Глухові, чистотою та порядком українських міст і сіл. У Кролевеці будинки були «гарні, міцні, чисті», виступали на вулицю «як у Данії». Ніжин був укріплений валом, у місті стояли «дві чудові, великі восьмикутні церкви прекрасної архітектури». Всі українські достойники вільно володіли латиною, а селяни вміли читати. Поділля було спустошене війнами, але міські будинки в Немирові були чепурними та доглянутими. Львів уже в той час славився кам'яницями. Впливовими в місті були польська та французька культури, що виявлялося у вбранні мешканців. «Останню православну церкву» на своєму шляху посол бачив в Улянові над Сяном біля Ніско. Отже, ця церква свідчила і про межі розселення українців.

Ю. Юст згадував про Україну так: *«Мешканці України живуть у добробуті і багато співають. Вони купують і продають усякого роду крам, не платячи жодних податків, крім невеликого до гетьманської скарбниці. Вони мають необмежену волю займатися, яким самі хочуть, промислом... Населення України відоме поза її межами своєю ввічливістю і надзвичайною чистотою. Вони гарно одягнуті і свої хати тримають скрупульозно чисто. В місті Немирів найбідніша хатина, о небо, чистіша за найбагатший палац в Москві. Місто Королевець є велике; вулиці гарні, таких я ніде не бачив в Московщині: будови імпазантні, добре, з мистецьким смаком збудовані і дуже чисті та стоять здовж вулиці, а не заховані в глибині двору, як це є в Московщині. Перед службою Божою дзвони дзвонять на три тони, як у нашій Данії, а під час служби Божої дзвонять потишу і в довгих інтервалах, а не так, як в Московщині, де дзвонять щосили і без ніякого ладу, будь-як і будь-коли.*

Не лише Генеральний суддя, Митрополит та інші вельможі є надзвичайно високої освіти та європейської культурної поведінки, але й звичайні монахи Печерської Лаври розмовляли з нами латинською мовою цілком вільно. Ми були здивовані, коли побачили в багатьох селах звичайних селян, що йшли до церкви з молитовниками в руках, отже, тут навіть селяни були грамотні, а в Московщині багато аристократів були неграмотні»¹.

Твори

[Зі спогадів данського посла Юля Юста : про подорож в Україну (1711 р.) / Юль Юст // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 246–247.

Записки датского посланника в России при Петре Великом : [в частности о его путешествии по территории Украины] : [Электронный ресурс] / Юль Юст ; пер. Ю. Н. Щербачева // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада : [сайт]. – Текст., граф. дан. – [Б. м.], 2001. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Jul/frameset10.htm> (дата обращения 25.01.2018). – Загл. с экрана.

Записки датского посланника в России при Петре Великом : [в частности о его путешествии по территории Украины] / Юль Юст // Лавры Полтавы : [сборник] / сост., послесл., указ. имен. глоссарий. В. Наумова. – Москва, 2001. – С. 9–396. – (История России и дома Романовых в мемуарах современников XVII–XX). – ISBN 5-94177-003-0.

Література

Наливайко Д. [Юст Ю.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 387, 415–417.

Панчук І. Юль Юст : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 137.

Романовський В. Західноєвропейські мандрівники нового часу про культурну спадщину України : [зокрема про Ю. Юста] / Валерій Романовський // Історія України. – 2014. – № 1. – С. 14–21.

Січинський В. Доба гетьмана Івана Мазепи очима чужинців : [про Ю. Юста] / Володимир Січинський // Важкий шлях : перша половина XVIII ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. – С. 318–322. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

Січинський В. [Юль Юст] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 42–46.

¹ Штепа П. Іноземці про Україну: український творчий дух був би здивував цілий світ казковим поступом України [Електронний ресурс] // Fakeoff : [сайт]. URL: <http://fakeoff.org/uk/history/inozemtsi-pro-ukrainu> (дата звернення: 01.02.2018).

Ісаєвич Я. Д. Юль Юст / Я. Д. Ісаєвич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 699.

Корб Йоган-Георг

(бл. 1670 – бл. 1741)

Йоган-Георг (Георг) Корб – австрійський дипломат посольства германського імператора Леопольда I Габсбурга в Москві (1698–1699). У 1701 р. видав у Відні книгу «Щоденник подорожі до Московії», в якій, зокрема, містяться відомості про українське козацтво й перебіг воєнних дій на українських землях. До видання вміщено кілька гравюр, де зображено сцени штурму запорожцями турецьких фортець Північного Причорномор'я. На думку Корба, козаки є «важливою підмогою для царських сил. Московити схиляють їх на свій бік щорічними подарунками, а найцедрішими обіцянками намагаються втримати від того, щоб вони не перейшли на бік поляків... Цей народ (козаки) сильний і перевищує московитів і військовим умінням, і хоробрістю»¹.

Твори

[Зі «Щоденника» Йоганна Георга Корба про Московію (1698–1700 рр.)] / Йоганн Георг Корб // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 231.

Література

Наливайко Д. [Корб Й. Г.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 392–394.

Панчук І. Корб Йоганн Георг : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 65.

Січинський В. Доба гетьмана Івана Мазепи очима чужинців : [про Г. Корба] / Володимир Січинський // Важкий шлях : перша половина XVIII ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. – С. 304–307. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

Січинський В. [Корб Й. І.] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 38–40.

Чабаненко В. А. Корб Йоган-Георг / В. А. Чабаненко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 5. – С. 136.

Адлерфельд Густав

(1671 – 1709)

Густав (Густав) Адлерфельд (Адлерфельт, Адлерфельт) – шведський історик, який був офіційним історіографом шведського короля Карла XII. У 1697 р. подорожував Західною Європою. Повернувшись до Швеції, Адлерфельд пішов на королівську службу камер-юнкером. Від 1700 р. до дня своєї смерті (під Полтавою) він вів щоденник, який вперше було опубліковано французькою мовою в Голландії.

До щоденника додано спогади секретаря королівської польової канцелярії П. Шенстрема «Військова історія шведського короля Карла XII з 1700 р. до битви під Полтавою». Щоденник Адлерфельда також було видано англійською, німецькою та шведською мовами. Він докладно розповів про походи й битви Карла XII, у тому числі Полтавську битву 1709 р., докладно описав Україну, її природу. Повідомляючи про Київ як головне місто України, оповів про існування там «університету» (Києво-Могилянська академія) й резиденції митрополита. Найбільшу увагу Адлерфельд приділив козакам, описавши їхній спосіб життя та військову організацію, здійснивши історичний екскурс, в якому розповів про боротьбу козаків з Польщею та Російською державою.

Твори

[З записок Густава Адлерфельта : про знищення Батурина (1708 р.)] / Густав Адлерфельт // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 240.

«Цар, прагнучи помститися Мазепі, проти якого опублікував грізний маніфест, наказав Меншикову негайно заатакувати його столицю, поки шведи не прибули на допомогу. Меншиков напав на неї та здобув її. Потім дав наказ вимордувати всіх без огляду на вік чи стать...»

Він забрав звідти важкі гармати, а було їх близько сорока. Рівно ж по-варварському сплюндрував і спалив усе місто та млини.»

¹ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 231.

Щоденник камергера Карла XII Густава Адлерфельда про перебування шведів восени 1708 на Чернігово-Сіверщині / [Густав Адлерфельд] // Сіверян. літопис. – 2014. – № 4. – С. 95–110.

Література

Луняк Є. [«Військова історія Карла XII, короля Швеції, з 1700 р. до Полтавської битви в 1709 р.» Густава Адлерфельда] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 212–216.

Мацьків Т. [Адлерфельд Г.] / Т. Мацьків // Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709 / Т. Мацьків. – Мюнхен, 1988. – С. 26–28, 56, 80–82, 84, 145, 146, 148, 149–151, 154, 155, 157, 166, 169, 173, 187, 190, 196.

Мацьків Т. [Адлерфельд Г.] / Т. Мацьків // Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709 / Т. Мацьків ; НАН України, Ін-т укр. археографії, Укр. вільний ун-т. – Вид. 2-е, допов. – Київ ; Полтава, 1995. – С. 26–28, 56, 80–82, 84, 145, 146, 148, 149–151, 154, 155, 157, 166–168, 173, 187, 190, 196.

Мацьків Т. Шведи про гетьмана Мазепу : [дослідж. щоденників Г. Адлерфельда] / Т. Мацьків // Літопис Червоної Калини. – 1994. – № 10/12. – С. 2–5 : іл.

Наливайко Д. [Адлерфельд Г.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 14, 406, 408, 409.

Станіславський В. В. Адлерфельд Густав / В. В. Станіславський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 36–37.

Вітворт Чарльз

(1675 – 1725)

Чарльз Вітворт – англійський дипломат, барон, один із провідників британської зовнішньої політики в Європі в перші десятиліття XVII ст. Брав активну участь у дипломатичних відносинах з Російською державою у період Північної війни 1700–1721 рр. За час перебування в Росії склав і надіслав до Лондона десятки реляцій, в яких знайомив свій уряд із політичним становищем України, зосереджуючи увагу на діяльності козаків. У квітні-липні 1708 р. інформував статс-секретаря англійської королеви про вибух «повстання в Україні» – «бунтівному краї», де козаки виступили під орудою «учасника астраханського заклоту» Булавина проти царської влади. З серпня того ж року заповнював свої донесення звітками про наближення і вступ до України армії шведського короля Карла XII. Вітворт один із перших серед західних спостерігачів подав докладні описи подій, пов'язаних з Полтавською битвою 1709 р., яка, за його оцінкою, «мабуть, значно змінить стан справ на всій Півночі». Серед факторів, які вплинули на перебіг російсько-шведського протистояння, дипломат виокремив перехід гетьмана Мазепи разом із козацьким військом «на бік короля шведського», схарактеризувавши владу українського гетьмана як таку, що «трохи поступається владі монарха» (Петра I).

Джерелами реляцій Вітворта були російські офіційні звіти та приватні свідчення – купців, військовиків та ін. До складеної в такий спосіб для англійського уряду хроніки подій в Україні Вітворт включав повідомлення про плани шведського вторгнення «до Чернігівської провінції і України», пересування і сутички воюючих сторін, перехоплений лист Мазепи «від свого імені та імені всієї України» до польського короля Станіслава з визнанням покровительства Польщі й прохання допомоги, наміри «шведського короля і Мазепи йти на Москву», захоплення російським військом та «спалення дощенту» козацької столиці Батурина. Центральне місце в донесеннях посіли докладні відомості про перемогу Петра I під Полтавою та втечу Карла XII і Мазепи до турецьких володінь.

Знову увагу британського уряду Вітворт привернув до України в 1711 р. під час прутського походу російської армії, відзначаючи участь козаків гетьмана Скоропадського у відсічі татарським нападам. Окремою реляцією від 3(14) травня він сповістив Лондон про «облогу Білої Церкви» 40-тисячним татаро-козацьким загonom. Головною військово-політичною силою України Вітворт представив козаків також у своїй книзі «Звіт про Росію, якою вона була 1710 року», для якої написав спеціальні розділи – «Козаки України» і «Запорозькі козаки».

Твори

О России, какой она была в 1710 году : [воспоминания о запорож. казаках и Украине] [Электронный ресурс] / Чарльз Уитворт ; пер. Н. Г. Беспятых // Восточная литература : средневеков. ист. источники Востока и Запада: [сайт]. – Текст. и граф. дан. – [Б. м.], 2005. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus12/Uitwort/frametext.htm> (дата обращения: 05.02.2018). – Загл. с экрана.

Література

Брицький П. П. Україна у звітах та листах англійського дипломата Чарльза Вітворта та у щоденниках генерала Патріка Гордона / П. П. Брицький, П. О. Бочан // Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях / П. П. Брицький, П. О. Бочан ; М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – С. 249–274.

Наливайко Д. [Вітворт Ч.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 387, 392, 399.

Варварцев М. М. Вітворт Чарльз / М. М. Варварцев // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 74–75.

Барділі Йоганн Вендель

(1676 – 1740)

Йоганн Вендель Барділі – історик, теолог, духівник і секретар вюртемберзького принца Максиміліана Еммануеля. Разом із принцем, який з 1708 р. перебував на службі у шведського короля Карла XII як командир драгунського полку, деякий час жив в Україні. У своїх спогадах Барділі описав дії шведів протягом другого періоду (1707–1709) Північної війни 1700–1721 рр. в походах від Саксонії (Німеччина) до м. Бендери. Особливо важливими для української історії є його розповіді про причини переходу гетьмана І. Мазепи на бік шведського короля, конфлікти шведів з місцевим населенням, прихід частини запорожців на підтримку короля й гетьмана, участь козаків в облозі Полтави та про відмову турецького султана Агмеда III видати І. Мазепу Петру І. Барділі описав українського гетьмана, якого бачив на початку листопада 1708 р., як чоловіка середнього зросту і худорлявої постави, даючи йому понад 60 років (гетьману було на той час 69 років). Барділі відзначив його потужну енергію, гострий розум та знання латинської мови.

До своїх спогадів Барділі вмістив короткий нарис історії України, описав її природні багатства, приділив особливу увагу походженню козацтва та його звичаям. На думку дослідників, спогади Барділі як історичне джерело заслуговують на довіру, вони вирізняються точністю опису подій та об'єктивністю позиції автора.

Твори

Події 1708 року в Україні у творі Йоганна Венделя Барділі (переклад та коментарі Володимира Дятлова) // Сіверян. літопис. – 2014. – № 5. – С. 217–229.

Література

Луняк Є. [Барділі Й.-В.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 214, 215, 717.

Мацьків Т. [Барділі Й.] / Т. Мацьків // Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709 / Т. Мацьків ; НАН України, Ін-т укр. археографії, Укр. вільний ун-т. – Вид. 2-е, допов. – Київ ; Полтава, 1995. – С. 27, 28, 56, 61, 64–68, 80–83, 96, 99, 100, 157, 166, 197, 169, 173, 180, 186, 190, 196.

Наливайко Д. [Барділі Й. В.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 14, 394, 396, 397, 406–408.

Станіславський В. В. Барділі Йоганн Вендель / В. В. Станіславський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 190.

Тальман Йоган Міхаель фон

(р. н. і р. с. невідомі)

Йоган Міхаель фон Тальман – доктор права, австрійський посланник у Стамбулі (1708–1712 рр.). У своїх посланнях до Відня торкався різноманітних тем, зокрема російсько-українських взаємин доби визвольних змагань під керівництвом гетьмана І. Мазепи.

Твори

Тальман Й. М. фон Турція напередодні і після Полтавської битви (очима австрійського дипломата) / Й. М. фон Тальман // Людина і довкілля : у 2 кн. / Міжнар. фонд «Відродження» ; упоряд. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1. – С. 281.

Література

Йоган Міхаель фон Тальман : [біогр. довідка] // Людина і довкілля : у 2 кн. / Міжнар. фонд «Відродження» ; авт. біогр. довідки В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1. – С. 280–281.

Вебер Християн Фрідріх

(кінець XVII ст. – перша половина XVIII ст.)

Фрідріх Християн Вебер – ганноверський (брауншвейг-люнебурзький) резидент у Російській державі 1714–1719 рр. Подорожував Україною. Ф. К. Вебер залишив по собі працю «Перетворена Росія», що містить цінну інформацію про російсько-українські відносини після гетьманування І. Мазепи, а також матеріали про внутрішню і зовнішню політику Росії, здебільшого про перетворення в економіці, культурі та державному устрої. Книга містить матеріали про відносини між українцями, поляками та росіянами, про діяльність гетьманів Б. Хмельницького, П. Дорошенка, Д. Апостола та про походження термінів «Україна» і «українці».

Торкаючись культурного стану і характеристики життя українців, Вебер писав про сина гетьмана Данила Апостола – полковника Петра Апостола: *«Хоч він ніколи не був за кордоном, проте говорить дуже добре по латині, французьки, італійськи, німецьки, російськи та польськи і розуміється дуже добре на фортечній інженерії»*¹.

Література

Наливайко Д. [Вебер Ф. К.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 397–400.

Панчук І. Вебер Фрідріх Крістіан : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 33.

Січинський В. [Вебер Ф. Х.] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 42.

Кулинич І. М. Вебер Християн Фрідріх та його праця «Перетворена Росія» / І. М. Кулинич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 688.

Вейге Фрідріх

(кінець XVII ст. – перша половина XVIII ст.)

Фрідріх Вейге – шведський офіцер, учасник походу Карла XII в Україну. Ф. Вейге написав розлогі спогади про воєнні події, а також про географічні особливості України, її побут, господарство, вдачу українців.

Твори

[Зі спогадів Вейге : твори про Україну, її побут, господарство, вдачу українців (поч. XVIII ст.) ; Про бій під Полтавою (1709 р.)] / Вейге // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 232, 244.

«Легідна природа не забула тут нічого, що належить до вигідного і задоволеного життя мешканців; мають вони копальні солі і заліза... також скляні гуті, де виробляють багато скла до вікон і всяку скляну посуду. Збіжжя росте тут усюди в безмежній кількості... Воли і вівці їх мають прекрасну величину і добру породу... Коні дуже витривалі і люблені більше за інших, задля швидкого бігу... Козаки ведуть всі однаковий спосіб життя і однаково вбираються.

У жінок спідниця складається з тонкого волосяного сукна різноманітних кольорів, що прилягає досить тісно до тіла і віддає його форми. І чоловіки, і жінки ходять у чоботах і люблять дуже горілку; навіть визначні жінки не соромляться випити на ярмарку кілька мірок; тому то не дивниця, що вони мають велику охоту до любовних пригод.

Козаки є добрими вершниками, б'ються також пішо... стріляють тягненими рушницями дуже докладно і тому мають славу найліпших вояків поміж усіх». (С. 244)

Література

Наливайко Д. [Вейге Ф. Хр.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 404.

Панчук І. Вейге : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 33.

Січинський В. [Вейге] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 40–41.

Січинський В. Доба гетьмана Івана Мазепи очима чужинців : [про Вейге] / Володимир Січинський // Важкий шлях : перша половина XVIII ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. – С. 312. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

¹ Січинський В. Чужинці про Україну. Київ, 2011. С. 82.

Хоєцький Карло

(р. н. і р.с. невідомі)

Карло Хоєцький – поляк, шляхтич із Кракова. Взятий у полон російськими військами у Кракові і відправлений через Україну до Сибіру, він залишив «Записки» 1768–1776 рр., де згадує гайдамаків із Запоріжжя, які брали участь в уманських подіях.

«Ми кожний день бачили, як виводили (гайдамаків з касарень¹) по кілька осіб, карали їх батогами, видавали їм ніздрі – по звичаю москалів, і потім відправляли на досмертне заслання»².

Проїжджаючи Україною, К. Хоєцький відчув до себе добре, людяне ставлення українського населення, яке в деяких місцевостях було навіть привітливим:

«Ніжин – місто упорядковане і многолюдне, добре розбудоване; будинки переважно деревляні, але є і кілька мурованих; мешканці займаються торгівлею на більшу скалю, а серед них є: багато купців почасти греків, почасти українців. Мешканці, виявилося, були дуже людяні; не тільки господарі приділяють нам мешкань поводитися з нами ласкаво і чемно, але й інші мешканці, коли ми виїздили, переганяли нас на санках, кидали нам хліб житний і пшеничний та гроші. Ми були глибоко зворушені людяністю цього народу»³.

Але коли полонені перетнули український кордон і опинилися у Московщині, ставлення населення відразу ж змінилося: *«Ми зустріли зовсім нове для нас населення, що різко ріжнлося [від українців] своїми звичаями... Коли ми вїздили до (московського) села, майже усі мешканці збігались дивитися на нас, як на видовище; вони насміхалися над нами, кидали в нас снігом і грудками нечисти – поводитися з нами по ворожому; не хтіли нам нічого продати, а як що і погоджувалися, то вимагали неімовірні ціни»⁴.*

Твори

[Із «Записок» Карла Хоєцького : про гайдамаків (1768 р.) ; Про Ніжин] // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 250.

Література

Січинський В. [Карло Хоєцький] / Володимир Січинський // 3-під булави – під корону: друга половина XVIII ст. / упоряд. і авт. передм. О. К. Струкевич. – Київ, 2002. – С. 275. – ISBN 966-524-030-7.

Січинський В. [Карло Хоєцький] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 52–53.

Леклерк Ніколя-Габріель

(1726 – 1798)

Ніколя-Габріель Леклерк – французький лікар, історик, граф. У 1759 р. вперше прибув до Російської імперії, де був прийнятий на службу лікарем при Кадетському корпусі в Санкт-Петербурзі. Згодом став лейб-медиком гетьмана К. Розумовського. Водночас займався вивченням історичного минулого і сучасного життя, в тому числі козацтва, відвідав Запорозьку Січ. Значну частину матеріалів, зібраних в Україні, використав у 3-томній праці «Histoire physique, morale, civile et politique de la Russie ancienne et moderne» (Paris, 1783; «Фізична, моральна, цивільна та політична історія давньої і сучасної Росії»). Видання доповнено атласом, що містить карту Російської імперії.

Праця містить нарис «Історія козаків з обох берегів Бористена», де, зокрема, охарактеризовано Хмельниччину як визвольну війну «козацького народу» проти польсько-шляхетського поневолення, вміщено описи політичного ладу, військової організації, звичаїв і побуту запорожців. Праця містить негативну оцінку політики Петра I, спрямовану на ліквідацію автономії України, зруйнування Запорозької Січі. Перу Леклерка належить також твір про епідемію в Україні 1760 р.

Література

Луняк Є. М. Віддзеркалення впливу природного чинника на життя, здоров'я та господарство українців Наддніпрянщини в середині XVIII ст. в творах Ніколя-Габріеля Леклерка / Є. М. Луняк // Історія і культура Придніпров'я: невідомі та маловідомі сторінки : наук. щорічник / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Нац. гірн. ун-т»; голов. ред. Г. К. Швидько. – Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 9. – С. 10–18.

Луняк Є. М. Глухів і Гетьманщина середини XVIII ст. у наукових працях Ніколя-Габріеля Леклерка / Є. М. Луняк // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. / Нац. заповідник «Глухів», Центр пам'ятко-

¹ Касарня – казарма // Слов.укр. мови : в 11 т. 1973. Т. 4. С. 114.

² Січинський В. Чужинці про Україну. Львів, 1991. С. 52.

³ Там само. С. 52.

⁴ Там само. С. 52–53.

знавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: С. А. Слесарев [та ін.]. – Київ : Глухів, 2012. – Вип. 5. – С. 203–206. – Бібліогр. (10 назв).

Луняк Є. [Леклерк Н.-Г.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 7, 13, 14, 20, 324, 327–329, 332, 334–341, 345–347, 351–361, 366, 368, 371, 387, 395, 418, 437, 447, 448, 456, 460, 461, 465, 468, 476, 486, 497, 519, 552, 669, 718, 723, 736, 737.

Наливайко Д. [Леклерк Н.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 455–459, 484.

Панчук І. Леклерк Ніколя Габріель : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 72.

Варварцев М. М. Леклерк Ніколя-Габріель / М. М. Варварцев // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 251–252.

Мюнц Жан-Анрі

(1727–1798)

Жан-Анрі (Ян Генрих) Мюнц – французький художник і мемуарист. З 1753 р. перебував на французькій військовій службі, вивчав військово-інженерну справу та архітектуру. Майже все своє життя Мюнц мандрував країнами Європи, створював альбоми з видами міст, сіл, ландшафтів, людських типів, господарських будівель тощо. Під час перебування на польській службі в 1781–1783 рр. здійснив три подорожі Україною, переважно Правобережжям. За матеріалами цих подорожей підготував кілька альбомів, з яких нині відомо понад 300 творів художника. Мовою малюнків Мюнца розповів про Корсунь (нині м. Корсунь-Шевченківський), Стеблів, Богуслав, Брацлав, Буків (нині селище Маньківського р-ну Черкаської обл.), Почаїв, Суботів, Умань, Чигирин, Олеський замок, Кам'янець (нині м. Кам'янець-Подільський) та інші українські міста. Відтворив середовище побутування українського населення – селянські двори, корчми, млини, митниці тощо. Поряд із зображеннями міст, містечок та окремих споруд художник подав детальні коментарі.

Альбоми Мюнца є цінним джерелом з історії України XVIII ст. Також Мюнц відомий як один із проектувальників палацу в Корсуні.

Твори

Вид на місто Умань у Брацлавському воєводстві / Ж.-Анрі Мюнц // Умань козацька і гайдамацька / Ю. Мицик ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Київ, 2002. – С. 164–165. – ISBN 966-518-069-X.

Вінниччина кінця XVIII століття на малюнках Жана Анрі Мюнца [Електронний ресурс] // Pingvin in Vin : [блог]. – Електрон. текст. і граф. дані. – Вінниця, 2015. – Режим доступу: <http://in-vin.livejournal.com/36265.html> (дата звернення: 23.01.2018). – Назва з екрана.

Уривок з альбому-щоденника французького художника Жана-Анрі Мюнца / Ж.-А. Мюнц // Джерела історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Канад. ін-т укр. студій (Едмонтон) ; упоряд.: Ю. Мицик. – Київ, 2012. – Т. 1 : (1648–1649). – С. 460. – ISBN 978-966-02-6571. – ISBN 978-966-02-6572-1.

Уривок з альбому французького художника XVIII ст. Жана Анрі Мюнца : [про Чигирин, Суботів] / Ж.-А. Мюнц // Чигирин – гетьманська столиця / Юрій Мицик ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Канад. ін-т укр. студій при Альберт. ун-ті в Едмонтоні. – Київ, 2007. – С. 386–387. – ISBN 978-966-518-289-4.

Література

Мицик Ю. Жан-Анрі Мюнц та його опис Правобережної Наддніпрянщини XVII ст. / Ю. Мицик // Корсун. часопис. – 1999. – № 9/10. – С. 7–8.

Мицик Ю. Очима французького художника : [про мал. Ж. Мюнца, зроблені під час подорожі Запорожжям у 1781–1784 рр. та комент. до них] / Ю. Мицик // Козацтво. – 1993. – № 1. – С. 25–29 : іл.

Родичкина О. Ян Генрих Мюнц и его роль в культуре Украины / О. Родичкина // Вісн. Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. – 2000. – № 1. – С. 40–44 : іл.

Федорук О. К. Графічні аркуші Мюнца про Україну / О. К. Федорук // Нар. творчість та етнографія. – 1987. – № 4. – С. 56–60.

Хомин Є. Пиків кінця XVIII століття на малюнку Жана Анрі Мюнца [Електронний ресурс] / Євген Хомин // Село Пиків, Калинівський район, Вінницька область : [сайт]. – Електрон. текст. і граф. дані. – Пиків, [б. р.]. – Режим доступу: <http://pykiv.org.ua/tag/zhan-anri-myunc> (дата звернення: 23.01.2018). – Назва з екрана.

Мицик Ю. А. Мюнц Жан-Анрі / Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2010. – Т. 7. – С. 142.

Маршал Джозеф

(XVIII ст.)

Джозеф Маршал – англійський мандрівник. Відвідав Україну в 1769–1770 рр. за маршрутом Стародуб – Чернігів – Київ – Очаків і описав свою подорож у книзі, що вийшла під назвою «Подорожі по Голландії, Фландрії, Німеччині, Данії, Швеції, Лапландії, Росії, Україні, Польщі» (1772, 1773, Лондон, 1792, Гданськ, 1773, 1778, нім. мовою).

Д. Маршалл описав природні багатства України, підкреслив високий рівень культури землеробства українських селян «вищої, ніж бачив будь-де після свого від'їзду з Фландрії» та багато уваги приділив можливостям збільшення імпорту конопель і льону з України до Англії. Загалом високо оцінював Україну й українців. На відміну від деяких іноземців, він написав, що подорожував не Малоросією, не Південною Росією, а Україною.

Твори

Із записок Джозефа Маршала : про Україну (1769–1770 рр.) / Джозеф Маршал // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 251.

«Україну застав я як країну неймовірно родючу й дуже добре оброблену, неподібну до уяви, яку я створив собі про Україну на основі прочитаних книжок...

Я (проїжджаючи через Київщину і Чернігівщину) відчував себе вільним і безпечним, як у першому літньому англійському графстві, хоч тоді була війна з Туреччиною.

Сучасне українське покоління – це моральний і добре вихований народ; українські селяни – найкращі хлібороби в цілій Росії, а Україна, з огляду на скарби своєї природи, є найважливіша провінція Росії...

Я ще не бачив такої країни, яка б так дуже була схожа на найкращі графства Англії, як це я зауважив в Україні».(С. 251).

Література

Брицький П. П. Україна та український народ у щоденниках англійських учених-андрівників : [зокрема Д. Маршала] / П. П. Брицький, П. О. Бочан // Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях / П. П. Брицький, П. О. Бочан ; М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – С. 232–238.

Наливайко Д. [Маршалл Дж.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 14, 432, 433.

Панчук І. Маршалл Джозеф : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 82–83.

Січинський В. [Джозеф Маршал] / Володимир Січинський // З-під булави – під корону: друга половина XVIII ст. / упоряд. і авт. передм. О. К. Струкевич. – Київ, 2002. – С. 276–277.

Січинський В. [Джозеф Маршал] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 51–52.

Георгі Йоганн Готліб

(1729 – 1802)

Йоганн Готліб Георгі – німецький мандрівник, натураліст, етнограф Петербурзької академії наук, дослідник Росії, автор першого географічного опису Російської імперії та етнографічного опису її народів, важливих і для дослідження України.

Серед праць Георгі – «Опис усіх націй Російської імперії, їх способу життя, вірувань, звичаїв, помешкань, одягу та інших особливостей» (1799), в якій містяться згадки про Україну, зокрема, в російському виданні 1799 р. У 4-му томі йдеться про «Малоросію» та описано етнографічні особливості українців.

Твори

Георгі И. Г. Описание всех обитающих в Российском государстве народов: их житейских обрядов, обыкновений, одежд, жилищ, упражнений, забав, вероисповеданий и дру-

гих достопамятностей / [Иоганн Готлиб, Георги]. – Санкт-Петербург, 1799. – Ч. 4 : О народах монгольских, об армянах, грузинах, индийцах, немцах, поляках и о владычествующих россиянах, с описанием всех именованных козаков, также история о Малой России и купно о Курландии и Литве. – 405 с. : 20 л. цв. ил.

Література

Наливайко Д. [Георгі Й. Г.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 435, 474, 505, 510.

Панчук І. Георгі Йоганн Готліб : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 42.

Кулинич І. М. Георгі Йоганн Готфрід / І. М. Кулинич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 518.

Шерер Жан Бенуа

(1741 – 1824)

Жан Бенуа Шерер – французький історик, юрист, дипломат, який від початку 1760-х рр. перебував на російській службі. Згодом перейшов на французьку службу, обіймав посаду аташе в Петербурзі, здійснив низку дипломатичних подорожей. У 1808–1824 рр. викладав у Тюбінгенському університеті історію Французької революції, історію Росії, французьку літературу.

Поява праці Шерера «Аннали Малої Росії, або історія запорізьких та українських чи малоросійських козаків від її початків до наших днів, у супроводі короткої історії козацьких гетьманів і відповідних документів» (1788) пов'язана зі зростанням у Франції інтересу до України в кінці XVIII ст. Видання складається з двох томів: у першому міститься власне твір Шерера «Аннали Малої Росії...», а в другому – «Короткий виклад історії козацьких гетьманів та найвизначніших подій, що відбулись в Україні», до якого додаються документальні матеріали з історії України: лист султана Мурада до Стефана Баторія, тексти Зборівського (1649) та Білоцерківського (1651) договорів між гетьманом Богданом Хмельницьким та польським королем Яном II Казимиром, текст Андрусівської угоди 1667 р. тощо.

На бачення Шерером історії України вплинули ідеї епохи Просвітництва, свідченням чого є його звернення до античної історії, прагнення віднайти в ній історичні паралелі, повчальні приклади для обґрунтування своїх ідеалів свободи. Він відвів козацтву важливу роль в історії Європи, згадуючи його поряд із народами Стародавньої Греції і Риму. Про симпатію автора до козаків свідчить переймання ним «скіфохозарської» версії їхнього походження, що була запропонована Г. Граб'янкою й набула популярності в українській та західній історіографії XVIII ст. Подібні гіпотези, характерні для козацьких літописів, були спрямовані на те, щоб прославляти козаків, виводячи їхню історію від давніх народів, на протигагу польським хроністам, які наголошували на селянському походженні козацтва.

Шерер здійснив докладний опис устрою Гетьманщини, Запорозької Січі, звичаїв і побуту запорожців, оповів про визвольні змагання українців у XVII ст., війну під проводом Богдана Хмельницького. «Аннали Малої Росії...», вільні від трактування переходу І. Мазепи на бік Карла XII під час Північної війни як зради. Шерер акцентував увагу на загальному невдоволенні козаків діями російського царя, який мав на меті ліквідацію їхніх давніх привілеїв. «Цей заколот, – зазначає автор, – міг би мати найзначніші наслідки, але Карл не зумів ним скористатись». Незважаючи на те, що наприкінці XVIII ст. в Європі було поширенням уявлення про Катерину II як філософа, просвітника на троні, Шерер засудив політику імператриці, спрямовану на зруйнування Запорозької Січі та закріпачення українського селянства.

«Трохи згодом приїхали комісари від царя, щоб зробити точний перепис усієї власності у Малоросії, від людей найбагатших до найбідніших, – земель, рухомого майна, товарів і всього іншого. Вони мали наказ: розподілити податки, накладені на селян, з найбільшою рівністю, щоб ніхто не мав підстав скаржитися.

Ці запобіжні заходи не перешикодили повстанню міст проти воєвод, яких цар наказав Брюховецькому поставити там для збирання податків. Повстання почалося з Переяслава. Мешканці цього міста вбили полковника Дашка, який жив у кварталі, що звався Богушевий, спалили його будинок і приєдналися до Дорошенка. Він же, підтриманий переяславцями, негайно рушив на Золотоношу, яку вже давно тримав в облозі князь Щербатов на чолі козацько-російського війська. Дорошенко так вдало його атакував, що примусив зняти облогу й відступити. Скориставшись зі своєї перемоги, Дорошенко здобув Ніжин та Прилуки й спалив усі навколишні містечка. Після цих походів він пішов на загін полковника Маковського й узяв його в полон разом із загоном. Щоб покарати їх за спустошення, які вони наробили навколо свого зимового табору, він усіх їх віддав татарам. Розправившись з Маковським, Дорошенко зі своїми козаками знов відмовився від покровительства короля та Речі Посполитої.

У 1667 р. цар, дізнавшись, що татари час від часу вдираються у Малоросію, вирішив зробити приємність запорозьким козакам, пославши в їхню країну російське військо під командуванням генерала

Козочева, щоб захистити їх кордони й допомогти їм відбивати напади ворогів. Цей вчинок царя викликав наслідки, протилежні його сподіванням. Запорозькі козаки поставилися з підозрою до російської армії, вони поскаржилися цареві на її прихід як на дію, що суперечить їхнім вольностям, і додали, що самі спроможні себе захистити. Після цих скарг цар наказав Козочеву відступити у Малоросію. Козаки цієї країни, намовлені запорожцями, одразу виявили незадоволення присутністю цього війська й зробили так, що Козочев кінцем кінцем змушений був залишити цю країну. Дорошенко, очоливши своїх прибічників-козаків, які обрали його своїм гетьманом, напав біля міста Гайсина на коронного гетьмана, або генерала, Яна Собеського. Поки ці двоє гетьманів билися між собою, Сірко, гетьман запорозьких козаків, прагнув використати їхній розбрат. Він вдерся у Крим і наробив там такого жаху, що хан втік у гори зі своїми татарами. Хан дав знати Дорошенкові про вторгнення Сірка до Криму й про спустошення ним цього краю і просив помиритися з Собеським, прийти йому на допомогу й примусити разом Сірка вийти з Криму. Але той після восьмиденного грабунку, розгрому та підпалів усього, що траплялося на його шляху, сам відступив з Криму»¹.

Твори

[З «Літопису Малоросії...» Жана-Бенуа Шерера : про свавілля А. Меншикова на українських землях (перша чверть XVIII ст.) ; Промова Павла Полуботка, виголошена цареві (1724 р.)] / Ж.-Б. Шерер // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 247–248.

[З книги Жана-Бенуа Шерера «Аннали Малої Росії» : про українських козаків і Україну в цілому (1778 р.)] / Ж.-Б. Шерер // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 253–254.

Історія Малоросії : [фрагмент] / Жан Бенуа Шерер // Людина і довкілля : у 2 кн. / упоряд. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1. – С. 282–289. – Зі змісту: Загальні відомості про Україну, або Малоросію, та про її населення. – С. 282–284 ; Про історію запорозьких та українських козаків аж до тих часів, коли вони звикли до осілого життя. – С. 284–286 ; Риба, яка водиться у Малоросії. – С. 286 ; Тварини, що водяться на берегах Дніпра та на островах цієї ріки. – С. 286 ; Птахи, що водяться поблизу Дніпра. – С. 286 ; Плодові дерева, які ростуть поблизу Дніпра. – С. 287.

Літопис Малоросії або історія козаків-запорозьців та козаків України, або Малоросії / Жан-Бенуа Шерер ; переклав з фр. В. В. Коптілов ; ред. В. Ф. Гужва. – Київ : Укр. письменник, 1994. – 311 с. – ISBN 5-333-01214-8.

Літопис Малоросії або історія козаків-запорозьців та козаків України, або Малоросії [Електронний ресурс] / Жан-Бенуа (Йоганн-Бенедикт) Шерер ; переклав з фр. В. В. Коптілов // Ізборник : [сайт]. – Текст і граф. дані. – Київ, 1994. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/scherer/sher.htm> (дата звернення: 30.01.2018). – Назва з екрана.

Література

Дзира І. Я. Вплив «Літопису Малоросії» Жана-Бенуа Шерера на «Історію русів» / І. Я. Дзира // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: О. П. Реєнт, О. О. Крижанівська. – Київ, 2003. – Вип. 6. – С. 412–425. – Бібліогр. в прим.

Жан Бенуа Шерер : [біогр. довідка] // Людина і довкілля : у 2 кн. / упоряд. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1. – С. 281–282.

Луняк Є. Минуле українського козацтва у творчості Жана-Бенуа Шерера і вплив на неї козацького історіописання XVIII ст. / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 366–399.

Наливайко Д. [Шерер Ж. Б.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 14, 438, 465–474, 477, 478, 480, 487–489, 522, 663, 665, 666.

Панчук І. Шерер Жан-Бенуа : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 133.

Січинський В. [Жан-Бенуа Шерер] / Володимир Січинський // З-під булави – під корону: друга половина XVIII ст. / упоряд. і авт. передм. О. К. Струкевич. – Київ, 2002. – С. 282–283. – ISBN 966-524-030-7.

Січинський В. [Шерер Жан Бенуа] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 58.

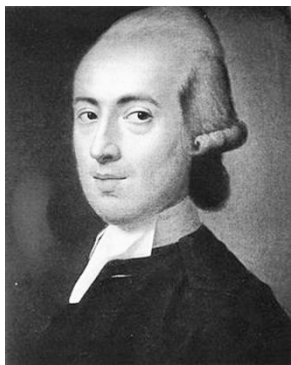
Бовгиря А. М. Шерер Жан-Бенуа / А. М. Бовгиря // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2013. – Т. 10. – С. 635.

Іваненко О. А. Шерер Жан-Бенуа / О. А. Іваненко // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2016. – Вип. 6. – С. 327–328.

¹ Шерер. Ж.-Б. Літопис Малоросії або історія козаків-запорозьців та козаків України, або Малоросії. Київ, 1994. С. 242–243.

Гердер Йоганн-Готфрід

(1744 – 1803)

Йоганн-Готфрід Гердер – німецький письменник, історик, мовознавець, перекладач, філософ, один із видатних представників німецького класицизму. Він зробив значний внесок у розвиток дослідження усної народної творчості, порівняльно-історичного вивчення літератур, створивши концепції світової літератури. У 1778–1779 рр. Гердер видав збірник «Народні пісні», до якого увійшли й слов'янські. Обстоював ідею дружби німецького і слов'янського народів. У «Щоденнику моєї подорожі за 1769 рік» (видано в 1846 р.) висловив сподівання, що «Україна стане новою Грецією». Співчував рухові слов'янського відродження.

Твори

[З книги Йоганна Готфріда Гердера «Щоденник моїх подорожей»: про Україну (1769 р.)] / Й. Г. Гердер // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 251.

«Україна стане колись новою Грецією: прекрасне підсоння цього краю, весела вдача народу, його музичний хист, родюча земля колись прокинеться; з таких малих племен, якими були колись і греки, повстане велика, культурна нація, і її межі простягнуться до чорного моря, а відтіля ген у далекий світ» (С. 251).

Література

Панчук І. Гердер Йоганн Готфрід : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 38.

Наливайко Д. [Й. Г. Гердер] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 60, 371, 439, 498–501.

Січинський В. [Йоганн Готфрід Гердер] / Володимир Січинський // З-під булави – під корону: друга половина XVIII ст. / упоряд. і авт. передм. О. К. Струкевич. – Київ, 2002. – С. 274.

Січинський В. [Йоганн Готфрід Гердер] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 52.

Стельмах С. П. Гердер Йоганн-Готфрід / С. П. Стельмах // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 91.

Гмелін Самуель-Готліб

(1745 – 1774)

Самуель-Готліб Гмелін (Самуель-Готліб Гмелін) – німецький мандрівник, натураліст, автор чотири томної «Подорожі в Росію», виданої в 1770–1784 рр. Під час мандрів Лівобережною і Слобідською Україною з науковою метою в 1768–1769 рр. Гмелін цікавився передусім природою краю, його флорою і фауною, і поряд з тим виявляв певний інтерес до етнографії (зовнішнього вигляду, одягу й життєвого укладу населення). В узагальненій характеристиці українців він відзначав: *«Малоросіяни ревні в своїй вірі, веселої вдачі, в поводженні товариські з усіма, дуже схильні до музики, а також до чарки. Вони люблять чистоту, а тому їхні бідні житла виглядають набагато краще, ніж чорні приміщення великоросів. Вони делікатні в їжі»*¹.

Твори

[З книги Самуеля Готліба Гмеліна «Подорожі по Росії»: про українців (1770–1784 рр.)] / С. Г. Гмелін // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 253.

«Дуже пильні, вдачею веселі, привітливі, замилювані до музики, а ще більше до пиття... Люблять і пильнують чистоти, для того і в найпростіших хатах у них значно краще, ніж у найбагатших дворах у росіян. Страва їх також делікатніша...

Волосся на голові в них навколо оголене. Нижній одяг носять бавовняний, шовковий і суконний, котрий міцно підперезують шовковими пасами. Верхній одяг довгий до п'ят і буває завжди суконний. Вони не носять нічого на шії. Капелюхи в них округлі... Жінки також у добрих суконних кунтушах» (С. 253).

Література

Наливайко Д. [С. Г. Гмелін] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 435, 436.

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 435.

Панчук І. Гмелін Самуель Готліб : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 43.

Січинський В. [Самуель-Готліб Гмелін] / Володимир Січинський // З-під булави – під корону: друга половина XVIII ст. / упоряд. і авт. передм. О. К. Струкевич. – Київ, 2002. – С. 276. – ISBN 966-524-030-7.

Пінчук Ю. А. Гмелін Самуель Готліб / Ю. А. Пінчук // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 126.

Гільденштедт Антон Йоган

(1745 – 1781)

Антон Йоган Гільденштедт (Гільденштедт, Гюльденштедт, Гюльденштедт) – учений-природознавець, німець за походженням. Упродовж 1768–1774 рр. він пройшов маршрутом Санкт-Петербург–Москва–Воронеж–Царицин (нині м. Волгоград)–Астрахань–Кавказ–Україна. Цілий рік (1774) Гільденштедт присвятив вивченню України. Його експедиція пройшла по Дніпру до м. Кременчук, побувала в Новій Сербії, Слобідській Україні, на Лівобережжі. У Батурині, володінні К. Розумовського, вчений зібрав дані про врожаї зернових, продуктивність скотарства, промисли, форми оплати праці. Опис подорожі Гільденштедта є цінним джерелом вивчення економіки, побуту і звичаїв України.

«В последних числах июня в Елисаветградской провинции начинают снимать рожь. Ее жнут серпами и тотчас вяжут в снопы. Снопам дают высохнуть на солнце, потом везут во двор, где складывают большими кучами, как сено, и потом понемногу молотят. Если снимают хлеб наемными рабочими (а они часто являются в это время), то из 7 снопов – два получает рабочий. Если наемными рабочими молотят, то они берут: за рожь, ячмень и овес – шестую, за пшеницу – седьмую, за горох – четвертую, за просо – пятую часть. За кошение сена наемный рабочий получает или третью часть покошенного сена, или 15 к. с хозяйскими харчами в день. Если хозяин нанимает двоих рабочих пахать его плугом и его волами и сеять, то они пахут 6 дней на него, а два дня на себя, причем должны засеять собственное зерно»¹.

Твори

Дневник путешествия по Слободско-Украинской губернии академика Санкт-Петербургской академии наук Гильденштедта в августе и сентябре 1774 г. / И. А. Гильденштедт. – Харьков : Тип. Губерн. Правления, 1892. – 89 с.

Із записок Йоганна Антона Гюльденштедта : про міста, торгівлю, промисли Приазовського краю (1771–1774 рр.) ; Про Київ ; Про Ніжин] / Й. А. Гюльденштедт // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 251–252.

Путешествие Елисаветградской провинцией [Электронный ресурс] / Й.-А. Гильденштедт // ОУНБ им. Д. И. Чижевского : [сайт]. – Текст. и граф. дан. – [Б. м., б. г.] – Режим доступа: <http://library.kr.ua/elib/gildenshted/elesavet.html> (дата обращения: 01.02.2018). – Загл. с экрана.

Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року / Гільденштедт Йоган Антон ; [упоряд. та авт. передм. А. В. Пивовар]. – Київ : Академперіодика, 2005. – 48 с. – Бібліогр. у підрядк. прим. – ISBN 966-360-013-6.

Уривок зі щоденника німецького природознавця Йоганна Антона Гюльденштедта / Й. А. Гюльденштедт // Чигирин – гетьманська столиця / Юрій Мицик ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Канад. ін-т укр. студій при Альберт. ун-ті в Едмонтоні. – Київ, 2007. – С. 385–386. – ISBN 978-966-518-289-4.

Література

Наливайко Д. [Гільденштедт Й. А.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 435.

Панчук І. Гюльденштедт (Гільденштедт) Йоганн Антон : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 45.

Січинський В. [Гільденштедт] / Володимир Січинський // З-під булави – під корону: друга половина XVIII ст. / упоряд. і авт. передм. О. К. Струкевич. – Київ, 2002. – С. 278–281.

Кулинич І. М. Гільденштедт Антон Йоган / І. М. Кулинич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 105.

¹ Гільденштедт Й.-А. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року. Київ, 2005. С. 42–43.

Кокс Вільям

(1747 – 1828)

Вільям Кокс – відомий історик і політичний письменник періоду пізнього англійського Просвітництва. Значний інтерес становлять його «Подорожі», які він написав, мандруючи в 1778 р. як наставник старшого сина графа Пемброка, лорда Герберта територією Речі Посполитої та Росії. Повернувшись на батьківщину, видав свої записи у двох томах. Незважаючи на значний обсяг, «Подорожі» мали великий успіх у читачів, передусім завдяки їхньому високому літературному рівню. Цей твір можна віднести до кращих зразків художньої документальної прози доби Просвітництва. У XVIII ст. «Подорожі» Кокса витримали шість перевидань англійською мовою. Також твір виходив у перекладах французькою, німецькою, італійською, голландською й шведською мовами.

Представник радикальної течії в англійському Просвітництві, Кокс зі своїх позицій підходив як до життя Речі Посполитої, що описується в першому томі його книги, так і Російської імперії, про яку йдеться у другому. Обидва ці державні утворення були в його очах потворними породженнями феодалізму (хоча й з різними структурами). Як і значна частина західноєвропейських просвітників, Кокс вбачав у Речі Посполитій державу, в якій законсервувався середньовічний феодалізм, збереглися його безглузді й шкідливі пережитки. З осудом писав він про «рабське становище селян», у тому числі й українських; про те, що «селянин стогне під ярмом феодального деспотизму, набагато гіршого, ніж тиранія абсолютного володаря». Автор співчутливо розповів про «повстання козаків України за часів правління Яна Казимира» (тобто про визвольну війну під проводом Б. Хмельницького), яке «потрясло гніт польської аристократії». З українських земель найбільш докладно описує Галичину, яка за першим поділом Польщі перейшла до Австрійської імперії.

У другому томі своїх «Подорожей» Кокс піддав такій же різкій критиці суспільно-політичний лад Російської імперії вже не через феодальну анархію, а царський деспотизм, що аж ніяк не був привабливим. Цей лад англійський просвітник визначає як «систему кнута» (the system of knout), яка в другій половині XVIII ст. поширювалась і на Україну.

Література

Луняк С. [Кокс В.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 404.

Наливайко Д. [Кокс В.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 13, 15, 433, 434, 444.

Панчук І. Кокс Вільям : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 63.

Гарран де Кулон Жан-Філіп

(1748 – 1816)

Жан-Філіп Гарран (Гарон, Гаран) де Кулон (Кульон) – державний діяч Франції, який служив прокурором Паризької комуни. У праці, виданій в Парижі (1794–1795) під назвою «Політичні дослідження над старою і новою польською державою», у розділі «Про козаків України» Гарран презентував суспільно-політичний устрій і діяльність козацтва у світлі проголошених Французькою революцією засад свободи, рівності і братерства. Згадуючи про Запорозьку Січ, він вбачав у ній демократичну республіканську інституцію, яка показала здатність протистояти іноземному поневоленню і гніту. Відтак звертався до історії козаків, починаючи її від часів литовсько-польської унії і, найширше, визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Різко засуджував політику російського самодержавства щодо України, ліквідацію її автономії й покріпачення селян. Називаючи тогочасний стан України «диким запустінням», Гарран однак змальовував обнадійливу перспективу, заявляючи, що «дух незалежності бродить серед козаків і вже недалекий час, коли, зібравшись під проводом нового Пугачова, вони змінять лице Росії»¹.

Шостий розділ (тридцять сторінок) автор повністю присвятив козащині та Україні, «країні гарній та великій, як пів-Франції, де панувала приємна атмосфера свободи, незалежності, братерства й рівності»².

«Київ, столиця України, неначе призначений був самою долею, завдяки своєму чудовому положенню серед Дніпра між Балтійським і Чорним Морем, завдяки своїм зносинам з Європою та заснований там школі (Киево-Могилянська академія) для поширення культури та науки у тих диких краях.

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу. Київ, 2008. С. 489.

² Там само. С. 489.

Як ні одне місто в Європі переходив Київ із рук до рук варварських народів-наїздників і все палили та нищили його переможці, але без огляду на усе те, Київ щораз відроджувався із руїн...»¹.

Твори

[З праці Гарона де Кулона «Політичні досліді над старою і новою польською державою» : про козацьку Україну (1795 р.)] / Гарон де Кулон // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 255.

«Велику частину українських земель роздано тому родові кріпаків, яких називають російською шляхтою. На Україну наслано російські суди, найбільш підкупні в Європі, й офіцерство російського походження. Наостанку, коли Катерина збрала рабів з усіх своїх провінцій, щоб скласти кодекс, чого так ніколи й не зроблено, і коли під час того козаки вимагали повернення своїх законів та автономії України – їх делегатів сковано, перевезено у Петербург, де майже всі померли у в'язниці від голоду і холоду. Нещасні козаки зробили останню спробу, щоб звільнитися від російської кормиги, і на початку цього століття з'єдналися зі шведами... Коли вже в Україні запанував мир, що йде слідом за поневоленням, одного дня Європа дізналася про абсолютне винищення запорожців» (С. 255).

Література

Іваненко О. А. Українське козацтво в працях французьких авторів на межі XVIII–XIX ст. : [зорема Ж. Ф. Гаррана де Кулона] / О. А. Іваненко ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2002. – Вип. 11. – С. 254–262.

Луняк Є. [Жан-Філіпп Гарран де Кулон] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 407–410, 423.

Наливайко Д. [Гарран де Кулон Ж. Ф.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 486–789.

Панчук І. Кулон Гаран де : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 69.

Січинський В. [Гаран де Кульон] / Володимир Січинський // З-під булави – під корону: друга половина XVIII ст. / упоряд. і авт. передм. О. К. Струкевич. – Київ, 2002. – С. 285.

Січинський В. [Кульон, де, Гаран] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 62–63.

Варварцев М. М. Гарран де Кулон Жан-Філіп / М. М. Варварцев // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 95–96.

Меллер Йоганн-Вільгельм

(1748 – 1806)

Йоганн-Вільгельм Меллер – німецький лікар і мандрівник, був медиком польського короля Станіслава Августа Понятовського. Свої мандрівки Україною описав у книгах: «Подорож з Волині на Херсон в Росії у 1787 р.» (1802), «Подорож з Варшави на Україну в 1780 і 1781 роках» (1804), що містять матеріали про природу, економіку й побут українських земель.

У своїх подорожніх нотатках Меллер не виявляв інтересу ні до історії України, ні до її тогочасного суспільно-політичного стану. Широта погляду на життя України було йому чужою, його описам притаманний суто емпіричний підхід, вузька фактографічність. Цікаві вони насамперед точними фіксаціями певних життєвих моментів і подробиць на побутовому рівні.

Як лікар Меллер цікавився станом медицини й санітарної справи, виявляв також активний інтерес до економіки й торгівлі міст та районів, через які проїжджав, меншою мірою – до соціальних відносин та діяльності адміністрації. Водночас у його книгах мандрів розсіяно етнографічні відомості й замальовки побуту й звичаїв українських селян, зокрема весільного обряду, куті, святкування Великодня тощо. У першій книзі подорожей описано також селянську хату на Поділлі й особливості ведення селянського господарства. Помітними у нотатках Меллера є й певні прояви інтересу до української мови, наведено «проби місцевого діалекту», тобто приклади українських слів.

У другій книзі мандрів Меллера найцікавішими є епізоди, що стосуються запорожців та зруйнованої Запорозької Січі.

Література

Панчук І. Меллер Йоганн-Вільгельм : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 85.

¹ Боршак І. «Наполеон і Україна» : частина перша : французька революція супроти України [Електронний ресурс // Fakeoff : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м., б. р.]. URL: <http://fakeoff.org/uk/history/ilko-borschak-napoleon-i-ukraina-chastina-persha> (дата звернення: 29.01.2018).

Міранда-і-Родрігес Себастьян Франсіско де
(1750 – 1816)

Себастьян Франсіско де Міранда-і-Родрігес – державний, політичний та військовий лідер Венесуели, учасник війни за незалежність США, генерал французької революційної армії, організатор перших визвольних експедицій до колоніальної Латинської Америки. Він був чи не першим латиноамериканцем, якому судилося побувати на території України. Візит тривав із вересня 1786 по травень 1787 р. Саме в Києві Франсіско де Міранді вдалося провести успішні переговори з імператрицею Катериною II та її урядовцями щодо російської підтримки в антиіспанській боротьбі колоніальної Латинської Америки. Протягом життя дон Франсіско робив ретельні щоденникові записи, опубліковані згодом у багатотомному виданні під загальною назвою «Архів генерала Міранди». «Українська частина» щоденникових записів міститься у другому томі, який побачив світ у 1929 р. у Каракасі.

Твори

Із щоденників Франсіско де Міранди / Франсіско де Міранда ; з ісп. пер. Ярослав Ящук // Всесвіт. – 2000. – № 5/6. – С. 178–179.

Щоденник, 1786 рік / Франсіско де Міранда // Київ. старовина. – 1996. – № 1. – С. 52–76.

Щоденник, 1787 рік / Франсіско де Міранда // Київ. старовина. – 1996. – № 2/3. – С. 9–46.

«19 лютого 1987 р... Ми побували у Святій Софії, яка є однією з найдавніших та найкращих церков у цьому місті...; на бані над хорами є декілька мозаїчних витворів, досить древніх, у поганому стилі занепадаючої імперії. Вхід, головний вівтар і велике панікаділо гарні, зроблені зі смаком із масивного срібла. Тут є декілька склепів, у яких, як кажуть, знаходяться кілька гробниць великих князів Русі. Потім ми поїхали до церкви святого Андрія, яка хоч і невелика, але побудована з великим смаком і має дуже добрі пропорції... місце її розміщення вдало вибрано на найвищій височині, ще краще: неможливо бажати кращого виду, аніж той, що відкривається з цього місця на річку, місто й сусідні поля» (С. 35).

Щоденник, 1787 рік : [продовження] / Франсіско де Міранда // Пам'ять століть. – 1996. – № 1. – С. 6–44.

«4 травня 1786 р... привели нас до Глухова... це містечко або селище дуже добре розташоване і має вигляд німецьких міст... У ньому дуже гарні будівлі з цегли і чудовий палац прекрасної архітектури іонічного ордеру зі статуями, барельєфами та медальйонами в чудовому стилі, наслідууючому древніх» (С. 38).

Література

Зозуля С. Глухів у подорожніх записках Франсіско де Міранди / Сергій Зозуля // Соборний майдан. – 2016. – №1. – С. 1–2. – Відомості доступні також з Інтернету: http://nz-hlukhiv.com.ua/wp-content/uploads/files/sobormaidan01_2016.pdf.

Стрілко А. Українська мандрівка Франсіско де Міранди / Андрій Стрілко // Всесвіт. – 2000. – № 5/6. – С. 177–178.

Стрілко А. А. Франсіско де Міранда в Україні / А. А. Стрілко // Укр. іст. журн. – 2000. – №2. – С. 102–112.

Стрілко А. Українська минувшина очима Франсіско де Міранди / Андрій Стрілко // Київ. старовина. – 1996. – № 1. – С. 45–51: портр.

Енгель Йоган-Кристіан фон
(1770 – 1814)

Йоган-Кристіан (Йоганн-Христіан) фон Енгель – австрійський історик. За походженням угорець, виховувався у протестантській родині. У Геттінгенському університеті вивчав класичну філологію та історію. Серед наставників Енгеля був один з фундаторів «норманської» теорії походження Руської державності – А.-Л. фон Шльоцер. Енгель служив у трансільванській придворній канцелярії у Відні придворним цензором книг, секретарем трансільванської придворної канцелярії.

Перша самостійна праця вченого – «Роздум про військові республіки, або порівняння лакедемонян, крітян і козаків» – дисертація, видана латинською мовою, в якій важливе місце відведено українському козацтву (1790), стала помітним науковим явищем. Широкого розголосу набула його полеміка з російсь-

ким генералом Тутолмінім, який обстоював єдність руського племені. Як, зокрема, писав Енгель: «*Хто не зважає на того, що російський генерал Тутолмін пояснює у своєму універсалі 1795 року з приводу зайняття Холму, Белу й Луцька, що ці міста були колись складовою стародавньої руської держави. А що було б, якби російському кабінетові спало на думку стверджувати, що Галичина є власне російська провінція?*».

Енгель став першим істориком, який спромігся використати великий масив оригінальних джерел і по-новому дослідити історію карпатського регіону. Його монографія «Історія Галича і Володимира до 1772 р., у контексті австро-угорських суперечок з приводу прав на володіння даним королівством, опрацьована за російськими і польськими щорічниками» (1792–1793) була сприйнята як нове слово в історичній регіоналістиці. «Історія України й українських козаків, а також Галицько-Володимирського королівства» (1796) стала новим варіантом узагальнення матеріалів, зібраних істориком раніше для монографії 1772 р. Для сучасних дослідників історичної ролі та місця України у міжнародних відносинах має свою цінність ще одна праця Енгеля – «Історія Угорського королівства і його сусідніх країн» (1797).

Твори

[З книги Йоганна Кристіяна Енгеля «Історія України й українських козаків, як теж Галичини й Володимирії» : про історію козаків (1796 р.)] / Й. К. Енгель // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 255–256.

«Україна під оглядом простору рівна королівству, плодотвита й щедро наділена природою країна, межова стіна поміж культурною Європою й некультурною Азією, кочовище й вхідна брама для стільки азійських орд, мандруючих в Європу, вже тим самим заслуговує на більшу увагу. Тепер творить Україна помітну частину великої російської держави. Але як прийшла вона під Росію? Як воно прийшло до того, що незалежні козаки опинилися під московським ярмом, як це вдалося московитам окупувати козаків, що колись були пострахом турків, татар і поляків?».(С. 255).

Історія України та українських козаків / Енгель Йоган-Христіан ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Схід. ін-т українознавства ім. Ковальських, Центр укр. студій ім. Д. І. Багалія Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна ; заг. ред., вступ ст. В. Кравченка ; упоряд. Т. О. Чугуй ; переклади з нім.: Ю. О. Голубкін, Л. М. Назаренко, С. В. Ходун. – Харків : Факт, 2014. – 639 с. – Бібліогр. в прим. – ISBN 978-966-637-763-3.

Працю присвячено історії України від 1320 р. до кінця XVII ст. з акцентом на політичній та військовій історії козацтва. Дослідження ґрунтується на широкому колі писемних джерел і публікацій різними мовами (переважно польською), зосереджених у віденських архівах і бібліотеках, а також російськомовних рукописів з бібліотеки останнього гетьмана К. Г. Розумовського.

Для Й.-Х. Енгеля історія України ніколи не була ланцюгом суцільних бунтів, зрад і, тим більше, містичним прагненням до «возз'єднання» з Росією. Ключ до її розуміння вчений шукав у боротьбі за свободу і гідність, громадську і соціальну справедливість та релігійну толерантність українського суспільства.

Література

Брицький П. П. Перша систематична історія України Йогана-Христіяна Енгеля / П. П. Брицький, П. О. Бочан // Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях / П. П. Брицький, П. О. Бочан ; М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – С. 49–65.

Наливайко Д. [Й.-Х. Енгель] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 475–483.

Панчук І. Енгель Йоганн Кристіян : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 51.

Січинський В. [Енгель Йоган Христіян] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 58–60.

Горенко О. М. Енгель Йоган-Кристіян фон / О. М. Горенко // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 150.

Ясь О. В. Енгель Йоган-Кристіян фон / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 38.

Лезюр Шарль Луї

(1770 – 1849)

Шарль Луї Лезюр (Люї Лесюр) – французький письменник, публіцист, історик. У 1806 р. за завданням імператора Наполеона I Бонапарта був залучений Ш. М. Талейраном до роботи в міністерстві зовнішніх зносин для підготовки історико-інформативних матеріалів про Російську імперію. Став редактором часопису «Аргус», створеного французьким урядом для протидії англійським впливам у континентальній Європі У статтях, що публікувалися тут, йшлося також про політику «узурпації в Європі» з боку Росії, яка «знищила силу Швеції, зруйнувала Польщу, скасувала свободу козаків в Україні». У 1804 р., за дорученням французького імператора Лезюр написав призначений для урядовців трактат «Про політику та розбудову російського панування», де характеризувалися міжнародні амбіції російських імператорів, які «переступили Дністер, Борисфен (Дніпро), Дунай і навіть широкий бар'єр Чорного моря», знищили Річ

Посполиту – кордон «між Росією і цивілізованою Європою». У 1814 р. (після пробного видання 1813 р.) у Парижі вийшла його двотомна «Історія козаків, якій передує вступ, або погляд на народи, що мешкали в країні козаків до навали татарів». За повнотою документації праця перевершила все, що раніше публікувалося на Заході про Україну. Лезюр докладно розглянув систему військової організації й тактику бойових дій козаків, їхню боротьбу проти польського панування, становлення, зміцнення й ліквідацію Запорозької Січі – «унікального об'єднання у давній і новій історії». Посилаючись на численні європейські джерела, Лезюр водночас відмовився від використання у праці російської історіографії, мотивуючи це тим, що її представники «не погоджуються визнавати козаків нацією й змальовують їхні подвиги часом у надто непривабливому світлі». Провідними постатями визвольних змагань в Україні він вважав Б. Хмельницького, правління якого становило «видатну добу», та І. Мазепу за його союз із Швецією. Перехід України «під покровительство Росії» трактував як повернення «нового рабства».

Твори

[З книги Шарля Луї Лесюра «Історія козаків»: про козаків (1812 р.) / Ш. Л. Лесюр // Історія України очима іноземців: довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 259–260.

«Українці більш великодушні, більш відверті, більш ввічливі, більш гостинні і мають більший торговельний хист, ніж росіяни. Вони – українці – являють живий доказ перемоги свободи над людьми, що народилися в неволі.

Ніколи козаки не мали вождя, якого можна б було порівняти з Хмельницьким. Розумний, освічений, далекозорий, обережний у раді, відважний у битві, він звик витримувати найбільшу втому, невичерпаний у втратах і засобах, активний у перемозі, гордий у поразках, іноді засліплений долею і завжди великий твердістю характеру, варварської поведінки супроти ворогів, але справедливий і великодушний для своїх товаришів.

Мазепа до глибокої старості зберіг очі повні вогню, здорового духу і блискучий талант до розмови...» (С. 259).

Література

Ададуrow В. Між політикою та наукою: наполеонівський публіцист Шарль-Луї Лезюр і його «Історія козаків» / Вадим Ададуrow // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвидом. зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України; редкол.: С. В. Віднянський (відп. ред.), Н. В. Кривець, М. С. Бур'ян [та ін.]. – Київ, 2006. – Вип. 15. – С. 400–414. – Бібліогр.: с. 412–414.

У своєму дослідженні В. Ададуrow цитує Ш.-Л. Лезюра: *«Козаки, наділені природним духом, світоглядом, вправністю та здатністю до тілесних вправ, але ворожі щодо будь-якої науки і старанності, неосвічені і люті як татари, завжди закохані у війну...» (С. 409); «З-поміж усіх країв Європи, це чи не єдиний, життя якого глибоко позначено слідами кочового життя. Чи то під впливом сприятливого клімату, чи то ґрунту, який без будь-якої підприємливості, дає необхідні плоди для бідного та суворого життя, всупереч впливові чи прикладові процвітання, який подають торгівля та ремесла в їхніх сусідів... дикунська незалежність козаків є тотожною тій, яка існувала у скіфів... описаних Страбоном, не терплять неволі» (С. 407).*

Ададуrow В. Між політикою та наукою: наполеонівський публіцист Шарль-Луї Лезюр і його «Історія козаків» / Вадим Ададуrow // «Наполеоніда» на Сході Європи: уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку XIX століття / В. Ададуrow. – Львів, 2007. – С. 205–224.

Іваненко О. А. Українське козацтво в працях французьких авторів на межі XVIII–XIX ст.: [зорема про пр. Ш.-Л. Лезюра] / О. А. Іваненко // НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2002. – Вип. 11. – С. 254–262. – Бібліогр.: с. 261–262.

Луняк Є. М. Вивчення історії українського козацтва в наполеонівській Франції : [зокрема про пр. Ш.-Л. Лезюра та ін.] / Є. М. Луняк // Гуманітар. журн. – 2013. – № 1/2. – С. 20–31. – Бібліогр.: С. 29–31 (46 назв).

Луняк Є. М. «Історія козаків» Шарля-Луї Лезюра (1814) в контексті козацьких зацікавлень в наполеонівській Франції [Електронний ресурс] / Є. М. Луняк // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Текст. дані. – 2013. – Вип. 21. – С. 234–250. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu1920_2013_21_26 (дата звернення: 21.11.2017). – Назва з екрана.

Луняк Є. М. «Історія козаків» Шарля-Луї Лезюра як компендіум французького козакознавства початку XIX ст. / Є. М. Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Є. М. Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 451–499.

Наливайко Д. [Лезюр] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 25, 462, 520, 662–664, 666.

Січинський В. [Шарль Люї Лезюр] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 68–69.

Варварцев М. М. Лезюр Шарль-Луї / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 101–102.

Кубаля Людвік

(1838 – 1918)

Людвік Кубаля – історик, дослідник історії Речі Посполитої XVII ст., який став одним із ватажків польського студентського руху в Галичині, прихильником загального повстання поляків проти влади Австрії, Пруссії та Російської імперії. Належав до таємного Краківського комітету. За це 1864 р. отримав покарання – 5 років ув'язнення в замку Йозефштадт у Чехії. У тюрмі студював В. Шекспіра і писав драми про козацькі війни. Наприкінці 1866 р. був помилуваний австрійським імператором Францем-Йосифом I. Через рік після звільнення Кубаля склав докторат. Невдовзі переїхав до Львова. У 1873 р. почав публікувати історичні нариси в «Gazeti Lwowskiej» та її додатку – «Przewodniku naukowemu i literackiemu». З 1883 р. і до кінця життя Кубаля керував приватною львівською бібліотекою Павловських. На матеріалах його

книг Г. Сенкевич написав свої романи «Вогнем і мечем», «Потоп» і «Пан Володийовський».

«Була то людина з кожного погляду незвичайних розмірів, настільки переростала людей навіть високо здібних, що переходила межі зрозумілого. Можна про нього сказати, що вродився на воло-даря: умів укрити свої заміри, в критичних моментах не вагався – скрізь сильна воля і залізна рука... Територія його влади майже звідусіль мала відкриті границі – не розпоряджав він, як Кромвель, вишколеною інтелігенцією і засобами старої і сильної держави; війна, фінанси, державне господарство, адміністрація, зносини з сусідніми державами – все треба було створити і все лежало на його голові. Мусів добирати і вчити людей, вглядати у найдрібніші подробиці. Коли його військо не вмирало з голоду, мав зброю, гармати, амуніцію, добрих шпигів і зручних агентів, коли не бракувало йому ніколи грошей – то це була його особиста заслуга...»¹.

Література

Наливайко Д. [Кубаля Л.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 15, 260, 261, 269, 270.

Панчук І. Кубаля Людвік : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 68.

Ткачук А. І. Постать Богдана Хмельницького в творчому доробку Людвіга Кубалі / А. І. Ткачук // Чорномор. літопис. – 2014. – № 10. – С. 137–141.

Вирський Д. С. Кубаля Людвік / Д. С. Вирський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 5. – С. 434–435.

¹ Характеристика Богдана Хмельницького [написана польським істориком Людвіком Кубалею] // Велика історія України. Львів ; Вінніпег, 1948. С. 480–481.

Грачотті Санте

(р. н. 01.12.1923)

Санте Грачотті (Грачотті) – італійський славіст, професор університету «Сапієнца», член Національної академії Деї Лінчеї в Римі, іноземний член АН України (1992; нині НАН України). У 1970–1980-х рр. очолював Італійську асоціацію славістів, Міжнародний комітет славістів. У 1977 р. Грачотті ініціював відновлення в Італії університетських українознавчих студій. Виступав із доповідями на міжнародних форумах у Києві – 9-му конгресі славістів (1983), 1-му конгресі україністів (1990), а також на 1-му українсько-італійському симпозиумі (1994). Проблематика його студій охоплює історію італійсько-українських взаємин, українського бароко. Одна з основоположних праць Грачотті – «Українська культура XVII ст. і Європа».

У своїй праці Грачотті зазначив, що із середини XVII ст. у свідомості українців особливої ваги набували такі ціннісні політико-правові категорії, як свобода особистості, демократія, рівноправ'я, національна самоідентифікація, державницька ідея, що дало змогу Україні впродовж досить короткого історичного проміжку часу «не лише продемонструвати світові своє пан'європейське покликання, а й прилучитися через утворений «культ свободи» до універсального фонду Європи». У свою чергу, очільники Гетьманської держави, здебільшого люди високоосвічені, чітко розуміли зв'язок між державотворчими процесами та духовним поступом суспільства: в українських школах виховувалися не «покірні гречкосії – виконавці званого послушенства», а високодуховні оборонці рідної землі.

Твори

Українська культура XVII ст. і Європа / Санте Грачотті ; авториз. пер. за ред. Еви Рибалт та Ксені Константиновички // Всесвіт. – 1995. – № 3. – С. 147–153.

Українська культура XVII ст. і Європа / С. Грачотті // Україна XVII ст. між Заходом та Сходом Європи : матеріали I-го українсько-італійського симпозиуму 13–16 вересня 1994 р. – Київ ; Венеція, 1996. – С. 12–16.

Література

Культурна місія України – «Пан'європейський синтез» : [інтерв'ю із Санте Грачотті] [Електронний ресурс] / матеріали та інтерв'ю Оксани Пахльовської // Дух і літера : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м., б. р.]. – Режим доступу: <http://duh-i-litera.com/kulturna-misiya-ukrajiny-panjevropejskyj-syntezy/#more-19883> (дата звернення: 09.02.2018). – Назва з екрана.

Варварцев М. М. Грачотті Санте / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 187.

Вільсон Ендрю Лівінгстон

(р. н. 1961)

Ендрю Вільсон (Вілсон) – британський політолог, старший науковий співробітник Європейської ради з міжнародних відносин, професор українських досліджень у Школі слов'янських та східноєвропейських досліджень Університетського коледжу Лондона. Серед його праць – монографія «Українці: неочікувана нація» (2000).

Оригінальне видання книжки відомого британського дослідника Ендрю Вілсона ставило за мету ознайомити західного читача (для якого постановня незалежної української держави 1991 р. стало великою несподіванкою) з минулим і сучасним України. Приблизно половину книжок присвячено українській історії, іншу – різним аспектам життя сучасної незалежної України: політиці, економіці, релігійному життю, культурі й мистецтву тощо.

Для українського читача книжка стане яскравою ілюстрацією того, якою бачать Україну західні інтелектуали, та якою має бути книжка про сучасну Україну, аби мати успіх на Заході.

Твори

Вілсон Е. Козаки: оборонці Дикого поля, оборонці віри / Е. Вілсон // Українці: несподівана нація / Е. Вілсон ; пер. з англ. Н. Гончаренко, О. Гриценка. – Київ, 2004. – С. 102–122.

Література

Полянський О. Україна очима іноземців / Олег Полянський // Вільне життя. – 2009. – № 51. – С. 7. – Рец. на кн.: Українці: несподівана нація / Ендрю Вілсон. – Київ, 2004.

Клименко О. В. Вілсон Ендрю Лівінгстон // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 563.

Снайдер Тимоті

(р. н. 1969)

Тимоті (Тімоті) Снайдер – американський історик, професор, автор численних праць зі східноєвропейської історії кінця XIX–XX ст., у т. ч. порівняльно-історичних досліджень із російської, польської, української мінувшини, виданих багатьма європейськими мовами.

Твори

Снайдер Т. Ранньомодерна Україна (1569–1914) / Т. Снайдер // Петровлення націй : Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999 / Т. Снайдер ; пер. з англ.: А. Котенко, О. Надтока. – Київ, 2016. – С. 135–158. – Зі змісту: 1648 рік і його наслідки. – С. 142–148 ; Литва, Польща, Україна: Росія, 1648–1772. – С. 148–150 ; Росія, Польща: Україна, 1772–1918. – С. 150–155 ; Австрія, Польща: Україна, 1772–1918. – С. 155–158. – ISBN 978-966-378-432-88. – ISBN 978-0-300-10586-5.

Література

Ясь О. В. Снайдер Тимоті-Девід / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 682.

Образ Богдана Хмельницького у творчості іноземних авторів

Ім'я Б. Хмельницького, гетьмана, полководця, політика, дипломата, творця козацької держави, займає почесне місце в історії України. Визначний стратег і тактик, він звернув на себе увагу і за межами свого краю. Його добре знали у Франції, Англії, Польщі, Туреччині, Швеції. Б. Хмельницького згадували поряд із такими славетними полководцями, як Олівер Кромвель, Густав II Адольф, Ян Собеський, Євгеній Савойський.

Про видатного гетьмана в нарисі французького письменника П. Меріме «Богдан Хмельницький» є такі рядки: «Якби Хмельницький жив у часи такого короля, як Стефан Баторій, то неодмінно допоміг би йому замінити фатальну анархічну аристократію краю на сильну монархію»¹.

У цих словах П. Меріме приховано один із ключів до розгадки політичної постаті Б. Хмельницького на першому етапі Визвольної війни

Образ Б. Хмельницького в польській літературі доби Романтизму виписаний з кардинально протилежних позицій, часто досить критично та негативно. Одним із перших надрукованих творів в польській літературі про Б. Хмельницького і часи Хмельниччини був історичний роман Т. Т. Єжа «З бурхливої хвили». Автор звернув увагу на особисте життя українського гетьмана, не позбавлене романтизованих характеристик, а історичні події у творі стали своєрідним тлом до художнього життєпису Б. Хмельницького.

Польський історик Людвик Кубаля, глибоко простудіювавши життя і діяльність українського гетьмана, прийшов до висновку, що в його особі стара Річ Посполита мала геніального противника «Чужинці, – писав Кубаля, – порівнювали Хмельницького з Кромвелем, – порівняння само насувалося, особливо в той час, коли вони обидва звертали на себе увагу сходу й заходу Європи... Обидва вони, відірвавши руки від плуга, стали на чолі повстання й здобували успіхи, сміючись із науки і досвіду найвправніших стратегів і політиків, створили сильні армії й за їх допомогою майже одночасно здобули найвищу владу й задержали її до смерті, переказавши синам... Але треба сказати, що Хмельницький мав при тому набагато важчі завдання: його край мав майже звідусіль відкриті кордони. Він не мав, як Кромвель, вишколеної інтелігенції й засобів старої, сильної держави. Військо, фінанси, державне господарство, адміністрація, зносини з сусідніми державами – все це треба було створити, все це лежало на ньому...»².

¹ Сушинський Б. І. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV–XIX століть. Т. 1 : Історичні есе. Одеса, 2004. С. 28.

² Богдан Хмельницький і оцінка його діяльності в історичній літературі [Електронний ресурс] // Освіта.ua [сайт]. [Б. м.], 2009. Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/history/4740/> (дата звернення 01.02.2018).

Література

Байдаус Э. Штрихи к политическому портрету Б. Хмельницкого в контексте молдавско-украинских отношений (1648–53 гг.) / Байдаус Эдуард // *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)* : зб. наук. пр. / Байдаус Эдуард ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2000. – Вип. 1. – С. 197–206. – Бібліогр.: 30 назв.

Гебен Ш. Первые сношения Богдана Хмельницкого с Трансильванией (1648–1649) / Шандор Гебен // *Иван Мазепа та його доба* : (матеріали доп., реф. міжнар. наук. конф. (23 листоп. 2000 р., Будапешт) / уклад. О. Русин. – Ужгород, 2001. – С. 13–25.

Каппелер А. Повстання Хмельницького та виникнення Гетьманщини / А. Каппелер // *Мала історія України* / Андреас Каппелер ; [переклав з нім. О. Блащук]. – Київ, 2007. – С. 53–56.

Каппелер А. Угода з Московською державою / А. Каппелер // *Мала історія України* / Андреас Каппелер ; [пер. з нім. О. Блащука]. – Київ, 2007. – С. 56–62.

Качмарчик Я. Гетьман Богдан Хмельницький / Януш Качмарчик ; переклав з пол. І. Сварик ; Півд.-схід. наук. ін-т у Перемишлі. – Перемишль ; Львів, 1996. – 327 с. – Бібліогр. в прим. в кінці розд. – ISBN 83-901158-7-5.

Праця польського історика дає можливість по-новому поглянути на більшість з описаних подій. Автор дає своє бачення особистості гетьмана і наголошує, що визволившись від політичних та ідеологічних шор, дослідники наближаються до об'єктивної оцінки постаті Б. Хмельницького.

Мацьків Т. Хмельниччина в тогочасних західноєвропейських джерелах / Теодор Мацьків ; Укр. іст. т-во, Нац. ун-т «Остроз. акад.» ; [ред.: Л. Винар, А. Атаманенко ; упоряд. Н. Конопка]. – Острог ; Нью-Йорк, 2007. – 184 с. : іл., портр. – Бібліогр.: с. 177 та у підрядк. прим. – (Історичні монографії ; т. 6). – ISBN 966-7631-88-5. – Зі змісту: Повстання Богдана Хмельницького та Зборівський договір у західноєвропейських джерелах з 1649 р. – С. 21–65 ; Цісарське посольство до Б. Хмельницького в 1657 р. у світлі австрійських документів. – С. 102–135 ; Нова праця про Богдана Хмельницького. – С. 136–152 ; Нова інтерпретація Хмельниччини. – С. 153–163 ; Zborowski traktat pokojowy w prasie angielskiej z 1649 roku. – С. 164–176.

Різаліті Р. Доба Хмельницького в Україні у світлі історичної хроніки міста Лукки / Р. Різаліті ; пер. редм. М. М. Варварцева // *Укр. іст. журн.* – 1999. – № 3. – С. 138–142.

Західний славист, професор Флорентійського університету, автор багатьох наукових публікацій, в яких чимало уваги приділяється українській проблематиці, виклав у своїй праці результати студій, присвячених польсько-українським сюжетам середньовічної історичної хроніки м. Лукки (Італія). Автор хроніки Мартіно Манфреді не тільки занотував фактичні дані про події в Україні, а й намагався дати їм тлумачення з позицій певних прошарків луккського суспільства. Староіталійське джерело розширює наші уявлення про міжнародне сприйняття Визвольної війни українського народу, відлуння українських подій у різних кінцях континенту, їх вплив на характер міжнародних відносин.

Цвенгрош Г. Хмельницький на берегах Сени : [про постановку 1877 р. у париз. театрі «Odeon» драми «Гетьман» П. Дерулєда (1846–1914)] / Г. Цвенгрош // *Дзвін.* – 2001. – № 7. – С. 103–105.

Образ Івана Мазепи у творчості іноземних авторів

Про українського гетьмана І. Мазепу більше знають у світі, ніж на його рідній землі. Цей трагічний образ в історії України змальовували видатні майстри слова: Францішак Госоцький, Анрі Констан д'Орвіль, Генріх Бертуха, Юліуш Словацький, Джон Говард Пейн, англійський поет Байрон, французькі письменники Вольтер, Гюго, живописець Верне, угорський композитор Ліст, які створили невмирущі твори, що піднесли героя до рівня історичного символу. І це тільки декілька авторів, які започаткували світову мазепіану. Опері, музичні симфонії, етюди, романи, повісті, поеми, художні полотна заповнили літературно-мистецький простір Європи. У західноєвропейській літературі І. Мазепа, завдяки романтичній поезії, залишився легендарним героєм.

Найвидатнішою постаттю назвав гетьмана І. Мазепу француз Роже Тіссеран. Данієль Дефо зазначив, що хоч «Мазепа не мав королівського титулу, але він був рівний королеві щодо влади»¹.

Своєрідним ключем до розгадки цього феномена можуть бути слова Вольтера: «Козаки поважали його за бистроту розуму. Ця повага, яка зростала з кожним днем, спонукала царя іменувати його князем України... Це була людина працьовита і підприємлива, незважаючи на похилий вік...»².

Відтепер для світового читача, за словами французького академіка Ежена Мелькіостора де Вогює, «Мазепа сам персоніфікує всю велику країну, Україну, весь історичний народ. О так! Україна, край Мазепи...»¹.

¹ Сергійчук В. Заради всієї України : [образ І. Мазепи в худож. літ.] // *Всесвіт.* 1992. № 1/2. С. 91.

² Там само. С. 91.

А на рідній землі він проклятий з церковних амвонів, за наказом Петра I був затаврований зрадником українського народу на довгі століття імперського поневолення України.

Література

Борщак І. Іван Мазепа: життя й пориви великого гетьмана : [докум. повість : пер. з фр.] / Ілько Борщак, Рене Мартель ; [упоряд. Копань Л. Ю. ; ред. Брюховецька Л. І.]. – Київ : Рад. письменник : Журн. «Київ», 1991. – 316 с. : іл. – (Бібліотека журналу «Київ»). – ISBN 5-333-01088-9.

Войтюк В. Д. Образ Івана Мазепи в європейській літературі : засід. літ. студії / В. Д. Войтюк // Шк. б-ка. – 2005. – № 10. – С. 64–75.

Ганіч Н. Історична постать гетьмана Мазепи в європейських літературах / Н. Ганіч // Зарубіж. літ. – 2003. – Груд. (№ 45). – С. 7–9.

Гетьман Мазепа : іст. повість / Фр. Равіта ; пер. з пол. В. Роленко. – Львів : Накл. ред. «Дела» : 3 друк. Т-ва ім. Шевченка, 1893. – 275 с. – (Бібліотека найзнаменитіших повістей / під ред. І. Белея ; т. 45).

Гюго В. Мазепа : [вірш] / В. Гюго ; з фр. переклав Всеволод Ткаченко // Сучасність. – 2003. – № 1. – С. 5–7.

Донцов Д. Гетьман Мазепа у західноєвропейській літературі / Дмитро Донцов ; пер. з рос. Олесь Лупія // Слово і час. – 1994. – № 4/5. – С. 79–85.

У той прозаїчний вік, коли бурхлива епоха, що народила Петра і Мазепу, давно відійшла у вічність, зацікавлення останнім у Європі не слабшало – у 80-і рр. XIX ст. відомий французький критик і літератор М. де-Вогюе випустив видання «Les trois drames», частину якого присвячено загадковій постаті старого гетьмана, зокрема твір «Мазепа» (1884).

У статті йдеться про твори Дж. Г. Байрона, В. Гюго, Р. Готтшала та Ю. Словацького, які присвячували свої твори І. Мазепі.

Дюдюк Л. Іван Мазепа в музиці / Л. Дюдюк // Слово і час. – 1999. – № 2. – С. 78–79.

Як не дивно, але українських композиторів мало приваблювала неординарна постать І. Мазепи. Життя видатного гетьмана відобразила в музиці ціла плеяда зарубіжних митців – російських, польських, німецьких, італійських. Зокрема, опери написали Б. Фітінгоф-Шель (1859), Карло Педротті (1861), П. Чайковський (1883), Тадеуш Шелігоський створив балет «Мазепа» (поставлений у 1958 р.), Ференц Ліст – симфонічну поему (1851). Про ці та інші твори йдеться у статті.

Іван Мазепа та його доба : історія, культура, національна пам'ять : матеріали міжнар. наук. конф. (15–17 жовт. 2008 р., Київ – Полтава) / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія» ; редкол.: В. Брюховецький [та ін.] ; ред.-упоряд. Г. Щербак. – Київ : Темпора, 2008. – 486 с. – Зі змісту: Kristian Gerner. Ukraine and Sweden: constructing a shared history. – С. 41–49 ; Teresa Cbynczewska-Hennel. Mazepa w polskiej historiografii. – С. 50–61 ; Bertil Haggman. Traces of hetman Ivan Mazepa in Sweden. – С. 358–367 ; Giovanna Brogi Bercoff. Ambiguity as a main component in the discourse of «Mazepian literature». – С. 368–394.

Карлсон О. Карл XII / Оса Карлсон ; пер.: О. Сенюк, О. Буценко. – Трелеборг : Швед. ін-т, 2002. – 60 с. : іл. – (Шведські портрети). – Бібліогр.: с. 58.

Мицик Ю. Вшановуючи Мазепу та Карла XII : [про презентацію укр. перекладу праці швед. дослідниці О. Карлсон «Карл XII» в Києво-Могилян. акад.] / Ю. Мицик // Наука і сусп.-во. – 2002. – № 5/6. – С. 37–39 : іл.

«Союз із Мазепою укладено, коли шведи вже були на півдні. Він не був ідеальний ні для Мазепи, ні для населення України. Мазепа, що як васал російського царя перебував зі своїм військом у нього на службі, сподівався, що шведська армія піде на Москву і вб'є клин між Україною та Росією, який дав би можливість Україні домогтися автономії. У надії вирвати Україну з тенет одного самодержавного володаря український гетьман звернувся до такого само самодержавця – шведського короля. Мазепа сподівався використати боротьбу між російською та шведською державами, щоб досягти більшої самостійності для своєї країни, але його стратегія не вдалася...» (С. 33–35).

Ковалевська О. Образ Мазепи в творчості Олександра Орловського та Вацлава Павлішака / Ольга Ковалевська // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ, 2004. – Вип. 4. – С. 438–448 ; Укр. альм. – Варшава, 2005. – С. 227–233.

Лавренчук В. Проблеми рецепції постаті Івана Мазепи в світовому письменстві: інтерпретація образу гетьмана в зарубіжній літературі / В. Лавренчук // Зарубіж. літ. в шк. України. – 2007. – № 12. – С. 10–15.

Лубківський Р. На барикадах Праги – з думкою про Україну : [про трагедію Й. В. Фріча «Іван Мазепа»] / Роман Лубківський // Всесвіт. – 2008. – № 7/8. – С. 105–110.

¹ Сергійчук В. Заради всієї України : [образ І. Мазепи в худож. літ.] // Всесвіт. 1992. № 1/2. С. 91.

Мазепа в італійській енциклопедії Бомп'яні / з італ. переклав Ігор Качуровський // Всесвіт. – 1997. – № 3/4. – С. 174–176.

Матвіїшин В. Образ гетьмана України Івана Мазепи в західноєвропейському красному письменстві / В. Матвіїшин // Обрії. – 1997. – № 2. – С. 34–38.

Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709 / Теодор Мацьків ; передм. Любомира Винара. – Мюнхен, 1988. – 286 с. : іл. – (Український вільний університет. Серія: Монографії ; ч. 45). – Бібліогр. в прим. в кінці розд.: с. 196–200. – Зі змісту: Джерела та їх аналіз. – С. 20–44 ; Мазепа у німецьких джерелах. – С. 45–84 ; Мазепа в австрійських джерелах. – С. 85–97 ; Мазепа у спогадах швейцарського очевидця. – С. 98–100 ; Мазепа у французьких джерелах. – С. 101–112 ; Мазепа в англійських джерелах. – С. 113–144 ; Мазепа у світлі шведських очевидців. – С. 145–155.

Мацьків Т. Шведи про гетьмана Мазепу / Т. Мацьків // Літопис Червоної Калини. – 1994. – № 10/12. – С. 2–5 : іл.

У статті йдеться про похід шведського короля в Україну 1708 р. з погляду шведів. Автор досліджує щоденники Георга Нордберга та Густава Адлерфельта, видані в 1740 р., та «Щоденник каролінських вояків», що з'явився на початку ХХ ст. за сприяння шведського історика А. Квеннерстедта. Також подано окремі фрагменти, в яких згадується І. Мазепа.

Мицик Ю. А. Міжнародна конференція в Італії «Мазепа та його послідовники» / Ю. А. Мицик // Укр. іст. журн. – 2002. – № 6. – С. 150–152.

Дослідження мазепіани виходить далеко за межі України, свідченням чого стала наукова конференція «Іван Мазепа та його послідовники. Державна ідеологія, історія, релігія, література, культура» в альпійському м. Гарньяно (Італія), організована Міланським університетом за участю Канадського інституту українських студій в Едмонтоні (за фінансової підтримки центру ім. Петра Яцика, фонду Сороса та ін.). У конференції, що проходила 7–11 травня 2002 р., брали участь відомі вчені з України, Італії, Польщі, Німеччини, Франції, Канади, Ізраїлю, Росії та Естонії.

У центрі обговорень була постать Івана Мазепи. Серед виступів переважали доповіді про взаємовідносини гетьмана з православною церквою.

Мішуков О. В. Рецепція образу Мазепи в історичних жанрах європейської літератури / О. В. Мішуков // Сучасність. – 2000. – № 2. – С. 89–99.

Наливайко Д. Мазепа в європейській літературі ХІХ ст.: історія та міф / Дмитро Наливайко // Слово і час. – 2002. – № 8. – С. 39–48 ; № 9. – С. 3–17.

Островський Я. Мазепа : поміж романтикою, легендою та політикою : [постать І. Мазепи у мистец. творах європ. художників, літераторів та композиторів] / Ян Островський // Хроніка-2000. – 2000. – Вип. 35/36 : Культура і наука світу : внесок України. – С. 200–219 : іл. – Бібліогр.: с. 217–219.

Пономарева О. Мазепа очима Заходу / Олена Пономарева // Слово Просвіти. – 2003. – 15–21 січ. (ч. 3). – С. 10.

Рудницький Л. Мазепа на американській сцені / Леонід Рудницький // Всесвіт. – 1994. – № 4. – С. 149–155.

Січинський В. Доба гетьмана Івана Мазепи очима чужинців : [про Н. Зільтмана] / Володимир Січинський // Важкий шлях : перша половина ХVІІІ ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. – С. 313–314. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

Січинський В. Доба гетьмана Івана Мазепи очима чужинців : [про М. Еммануїла] / Володимир Січинський // Важкий шлях : перша половина ХVІІІ ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. – С. 322–323. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

Січинський В. Доба етьмана Івана Мазепи очима чужинців : [про К. Рондоа] / Володимир Січинський // Важкий шлях : перша половина ХVІІІ ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. С. 325–327. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

Словацький Ю. Мазепа : трагедія на пять актів / Ю. Словацький ; пер. і вступ. ст. М. Зерова. – Київ : Слово, 1926. – 134 с.

Стецик І. Мазепа, гетьман України : роман / Ірен Стецик ; з фр. переклав Григорій Філіпчук // Всесвіт. – 1992. – № 1/2. – С. 3–82.

Роман бельгійської письменниці Ірен Стецик «Мазепа, гетьман України» вийшов французькою мовою у Парижі в 1981 р. Автор – єдина жінка-літератор, яка звернулася до постаті Івана Мазепи. Оповідь у творі ведеться від першої особи – Мотрі Кочубей. Всі події показано крізь призму її сприйняття у хронологічно зворотному порядку.

І. Стецик відійшла від усталеної в західноєвропейській літературі традиції зображувати І. Мазепу як романтичного героя, захопленого переважно любовними історіями. Письменниця показала його як державного діяча, відданого ідеї побудови сильної суверенної держави – України, людину, котра своє

особисте життя зуміла підпорядкувати вищим інтересам: *«Я виконаю те, що мені судилося виконати, кажете ви, постою за долю країни, за яку взяв на себе відповідальність. У моїх руках мільйони людських душ. Обов'язок глави держави...»* (С. 15).

Авторка наголошує на тому, що І. Мазепа вважав себе повноправним правителем і володарем України: *«Перед тобою стоїть нинішній князь України. Князь, з якого глумляться, лялька в руках царя. Поки що я маю з цього ту єдину вигоду, що можу розігравати комедію та хитрувати. Однак все зміниться. Наша старшина й народ сповняться гніву. Ти побачиш, як одного дня спалахне пожежа козацького бунту. Я визволю нашу країну з московського ярма. Атож, коли настане мій час, я зроблю тебе королевою, засну нову династію. Ми разом заснуємо її»* (С. 9).

І. Мазепа у романі І. Стецик зображується як єдиний з усіх гетьманів, який зміг показати Європі, що Україна має гідного правителя, котрий стоїть на одному рівні з іншими тогочасними державними діячами, а деяких навіть перевершує за знаннями.

Фріч Й. В. Іван Мазепа: трагедія на 5 дій / Йозеф Вацлав Фріч ; пер. з чес. Р. Лубківський // Всесвіт. – 2008. – № 7/8. – С. 3–104.

Французький дипломат Барон Адольф д'Арвіль на могилі Мазепи // Важкий шлях : перша половина XVIII ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. – С. 329–330. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

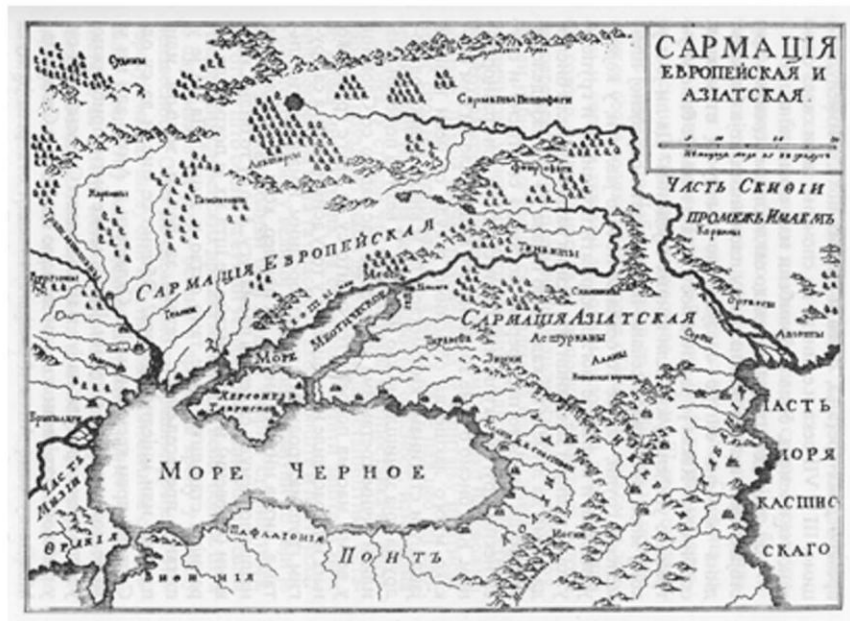
Ханко В. Чи створив француз Норблен портрет гетьмана Мазепи? / В. Ханко // Артанія. – 1995. – Кн. 1. – С. 46.

Широцький К. Mазеppа Aetat 70' – Норблена / Кость Широцький // Артанія. – 1995. – Кн. 1. – С. 46–47.

Серед портретів, приписуваних гетьманові І. Мазепі, є один, що завше викликає сумнів і непорозуміння. Це офорт, роблений французьким маляром і офортисом Жаном-П'єром Норблен-де-ла-Гурденем. Підпис «Mазеppа aetat 70» суперечив історичним датам про роки гетьмана, що помер, не доживши до 70 літ (народ. в 1641 р., а помер 1709 р.), та викликав підозру своїм виглядом щодо гетьманського типу й українського походження зображеної на ньому особи.

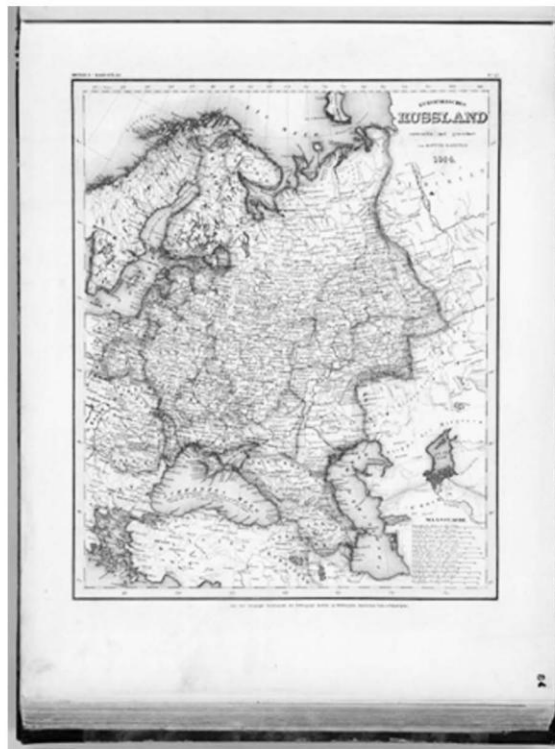
Справді, цей портрет не має нічого спільного з рештою Мазепиних портретів: ні з тим, що на алегоричній гравюрі Мігурі, ні з Стокгольмською олією чи італійською гравюрою, ні з типом портретів Бутовичів та на тому, що був на стіні Київської Лаври, або з портретом музею Тарновського, ні навіть з невідомим портретом, приписуваним Мазепі, що висить у Музеї Академії Мистецтв (у Петербурзі). Всюди на зазначених портретах Мазепу представлено у гетьманському або у військовому козацькому уборі, з булавою в руці і завжди зрілою людиною, з невеличкою бородою або без неї і з княжим Мазепиним гербом угорі, як це зазвичай було на старих українських та чужоземних портретах.

«**Gazette de France**» про Мазепу (1687–1708) // Важкий шлях : перша половина XVIII ст. / упоряд. та авт. передм. В. М. Горобець. – Київ, 2002. – С. 327–329. – (Історія України в прозових творах та документах). – ISBN 966-524-027-7.

*Українські землі – Сарматія Європейська.
Карта Йована Раїча (1794)*

РОКИ РОСІЙСЬКОГО ТА АВСТРІЙСЬКОГО (ЗГОДОМ–АВСТРО-УГОРСЬКОГО) ПАНУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (кінець XVIII ст. – поч. XX ст.).

*Назва «Україна» на карті «Europaeisches Russland...»
німецького картографа Карла Крістіана Франца Радефельда (1844)*

*Назва Україна на карті "Das Russische Reich in Europa"
Йоганна Баптиста Рооста (1852)*

*Білі хорвати та Запорозькі козаки – етнографічні групи українців.
Карта Carte Ethnographique de L'Europe... французького географа Луї-Етьєна Дсьє (1856)*

Внаслідок трьох поділів Польщі, російсько-турецьких війн, ліквідації Гетьманщини і Запорозької Січі на початку XIX ст. українські землі опинилися під владою Російської та Австрійської імперій.

Росія володіла Слобожанщиною, Лівобережжям, Правобережжям і Півднем, що становило близько 85% земель, заселених українцями. У складі Австрійської імперії знаходилося приблизно 15% українських земель – Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття. Території, що перебували під владою Російської імперії, прийнято називати Наддніпрянською Україною, у складі Австрійської імперії – західноукраїнські землі.

1800–1801 рр. англійський мандрівник, професор мінералогії Кембриджського університету Едвард Даніель Кларк здійснив подорож із Петербурга через Москву, Слобожанщину, Донський і Кубанський краї до Криму й Одеси. У цей час політичні взаємини між Англією та Росією були напруженими, тому Кларк потай збирав для свого уряду інформацію стратегічного значення, в тому числі про порти та важливі для ведення війни споруди. Професор залишив згадки про українські хати, але його більше цікавили звичаї, поведінка мешканців, аніж конструкції осель та спосіб їхньої побудови загалом.

Німецький географ, бібліотекар у Бремені та майстер подорожнього жанру Йоганн Георг Коль подорожував Україною в середині 1837–1838 рр. У Німеччині Коль опублікував численні книги про країни Європи й Америки. Україні зокрема присвячено другий і третій томи праці – «Україна. Малоросія» та «Буковина, Галичина, Краків і Моравія».

Незабаром Україну відвідав ще один освічений німець – зоолог, професор Йоганн Гайнріх Блазіус. Упродовж 1840–1841 рр. він мандрував Російською імперією у складі експедиції і згодом видав працю «Мандрівка в європейську Росію», де міститься розділ «Мандрівка через Україну».

У другій половині XIX ст. записи західноєвропейських мандрівників про культурну спадщину України у друкованих виданнях зникають. В. Січинський пояснював це діями російського уряду, який вдавався до «найбільш рафінованих способів для цілковитої нівеляції і заглади української культури, побуту і психологічних особливостей українців»¹. Однак можна знайти причини й поза ідеологічною сферою. У другій половині XIX – на початку XX ст. розгорталася мережа залізниць, з'являлися путівники та подорожні книги, зростали накладки та якість газет і журналів, поглиблювалася спеціалізація професійних пам'яткознавчих досліджень. Мандрівні записи втрачали свою інформаційну унікальність, а здійснення далеких подорожей ставало простішою справою. Вони часто дозволяють скласти уявлення про колишній вигляд багатьох населених пунктів, дізнатися про втрачені пам'ятки. Подекуди мандрівники випереджали науковців у їхній праці. У такій мимовільній зацікавленості чи захопленості мистецтвом та старожитностями слід вбачати корені громадського пам'яткознавства.

Загальні праці

Ададуrow В. В. Меморандуми польських авторів початку XIX ст. як джерело уявлень уряду Наполеона Бонапарта про південно-західні окраїни Російської імперії / В. В. Ададуrow // Укр. іст. журн. – 2008. – № 2. – С. 154–171. – Бібліогр. в прим.

Ададуrow В. «Наполеоніда» на Сході Європи : уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку XIX століття / В. Ададуrow ; наук. ред. Я. Грицак ; ред. Л. Маринович. – Львів : Вид-во Укр. католиц. ун-ту, 2007. – 560 с. – Бібліогр.: с. 519–540. – Імен. покажч.: с. 541–555. – ISBN 966-8197-35-6. – Кріль М. [Рецензія] [Електронний ресурс] / Михайло Кріль // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Текст. дані. – 2008. – Вип. 3. – С. 318–321. – Рец. на кн.: «Наполеоніда» на сході Європи: уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку XIX століття. – Львів, 2007. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlukbit_2008_3_28 (дата звернення: 21.11.2017). – Назва з екрана.

Баженова С. Е. Від романтизму до реалізму. «Українська школа» в польській літературі 20–90-х років XIX ст.: етапи діяльності, історія України в творчості її представників / Стефанія Баженова ; М-во освіти і науки України Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Центр дослідж. історії Поділля [та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Сисин О. В. ; Абетка, 2009. – 399 с. – Бібліогр.: с. 349–397. – ISBN 978-966-1549-52-3.

Предметом дослідження став процес становлення та етапи функціонування «української школи» в польській літературі, ставлення до України та її історії відомих польських поетів і прозаїків: А. Мальчевського, Ю. Словацького, Ю. Залеського, С. Гошинського, М. Гославського, Т. Падури, М. Чайковського, М. Грабовського (20–40-і рр. XIX ст.), Ю. Коженювського, Ю. Крашевського, А. Марцинківського (40–60-і рр.), Л. Совінського, З. Мілковського (Т. Єжа), Ю. Ролле (Д-ра Антонія Ю.) (60–90-і рр. XIX ст.).

Бачинська О. А. Інформаційний потенціал періодичного видання «Amsterdam» для створення «образу» України початку XVIII ст. : (із фондів Наук. б-ки ОНУ) / О. А. Бачинська // Вісн. Одес. нац. ун-ту / МОН України, ОНУ ім. І. І. Мечникова ; [редкол.: І. М. Коваль (голов. ред.) та ін.]. – Одеса, 2017. – Т. 22, вип. 1 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 117–126. – Бібліогр. в кінці ст. (21 назва).

¹ Січинський В. Чужинці про Україну. Львів, 1991. С. 107.

Бровінський Я. Олександрія : поема : [вір про м. Білу Церкву] / Ян Бровінський ; пер. з пол. Юрія Буряка // Хроніка-2000. – Київ, 2009. – Вип. 80 : Україна–Польща: діалог упродовж тисячоліть. – С. 353–364.

Поему Ян Бровінський написав після відвідування парку «Олександрія» в 1848 р.

*Край великий, пречудовий, далина рівнинна,
Що із давнього прадавня зветься Україна,
На двоїсті кольори строї свої ділить,
Досить гарні краєвиди рясно її вкрили (С. 354).
На просторім закруті річки з бистрим бігом,
Де вона зверта на північ у стрімкому спіху,
Є заселена фортеця, яка назву носить
Біла Церква, – се містечко гарне понад Россю (С. 355).*

Варварцев М. Відновлюючи сторінки історії міжнародних культурних зв'язків : (з доробку італійського дослідника В. Бертаццоні) / Микола Варварцев // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідом. зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: С. В. Віднянський (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2004. – Вип. 13. – С. 341–344.

Джерельну базу монографії В. Бертаццоні склали публікації театральних часописів Італії (XIX – початку ХХ ст.), в яких викладено детальні відомості про явища музичного життя за кордоном, у тому числі й в Україні. Цінність представленого у книзі розділу італійської україніки у тому, що він містить чимало історичних відомостей, відсутніх в українських джерелах.

Варварцев М. Чорноморська торгівля початку ХІХ ст.: проекти і проблеми становлення : (за док. підприємця і дипломата Раффале Скассі) / Микола Варварцев // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідом. зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: С. В. Віднянський (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2007. – С. 278–288.

Віднянський С. В. Т. Масарик про Україну і українців / С. В. Віднянський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідом. зб. наук. пр. / Акад. наук України, Ін-т історії України ; редкол.: С. В. Віднянський [та ін.]. – Київ, 1993. – Вип. 4. – С. 132–147. – Бібліогр.: с. 147 (20 назв).

У статті висвітлено погляди визначного чеського державного і політичного діяча, вченого і гуманіста Томаша Гаррига Масарика (1850–1937) на українське питання. Його численні висловлювання й зауваження в науково-теоретичних і публіцистично-політичних працях переконливо свідчать, що він був добре обізнаний з цією складною проблемою, розглядаючи її не лише як мовну, національно-культурну, а також і як політичну, і пропонував конкретні шляхи її розв'язання.

Вялова Ю. Українська проблематика в творчості польського публіциста Леона Василевського (1870–1936 рр.) / Юлія Вялова // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідом. зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: С. В. Віднянський (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2008. – Вип. 17. – С. 312–324. – Бібліогр.: с. 323–324.

У своїй публіцистиці Л. Василевський не обмежувався пасивним спогляданням розвитку української політичної думки, він аргументував та пропагував самостійницькі цілі українців. У його брошурі «У спільному ярмі» є такі слова: «*Так само як прагнемо до незалежності Польщі для себе, також прагнемо, щоб і малорусини здобули незалежність для своєї батьківщини, яка з точки зору своєї території є цілком спроможною до самостійного політичного існування. Хочемо боротися разом з українцями, аж до відокремлення її від Росії, а потім у себе вдома сам облаштує все згідно своєї власної волі*» (С. 314).

Годованій Є. Ф. Польська преса ХІХ століття про Україну / Є. Ф. Годованій ; рец.: В. В. Кривошея, О. А. Крук. – Київ : Міжнар. фінанс. агенція, 1998. – 36 с. – ISBN 966-7436-69-1.

Захарчук О. М. Сучасна українська історіографія про ставлення Наполеона І до південно-західних окраїн Російської імперії в 1812 р. / О. М. Захарчук // Укр. іст. журн. – 2014. – № 1. – С. 169–187.

[**З петиції** у французькому сенаті Каміля Делямара, виданій окремо під назвою «15-мільйонний європейський народ, забутий в історії» : про історичну справедливість щодо України (1869 р.)] / Каміль Делямар // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 272.

Каміль Делямар (1797–1870) – французький політик, сенатор, редактор впливового часопису «La Patrie». У 1869 р. він вніс до французького сенату петицію в українській справі, яку згодом видав окремо під назвою «15-мільйонний європейський народ, забутий в історії».

«В Європі існує народ, забутий істориками, – народ русинів, 12,5 мільйонів під російським царем і 2,5 мільйонів під Австро-Угорською монархією. Народ цей такий же численний, як народ Іспанії, втричі більший за чехів і рівний за кількістю всім підданам корони святого Стефана. Цей народ існує, має свою історію, відмінну від історії Польщі і ще більше відмінну від історії Московщини. Він має свої традиції, свою мову, окрему від московської й польської, має виразну індивідуальність, за яку бореться. Історія не повинна забувати, що до Петра І той народ, який ми нині називаємо рутинами, звався руським, або русинами, і його земля звалася Руссю і Рутенією, а той народ, який ми нині зємо, руським, звався московитами, а їх земля – Московією. В кінці минулого століття всі у Франції і в Європі добре вміли відрізнати Русь від Московії». (С. 272).

Зорівчак Р. «Козацькі казки» Роберта-Нізбета Бейна / Роксоляна Зорівчак // Всесвіт. – 1982. – № 2. – С. 166–168.

У 1894 р. у лондонському видавництві «Лоренс і Буллен» вийшла перша художня книжка, перекладена з української мови, під заголовком «Козацькі казки та народні оповіді» – 27 українських народних казок, перекладених, упорядкованих та виданих Робертом-Нізбетом Бейном. У передмові до збірки автор знайомить своїх земляків з фольклором України, з українською мовою. До появи цього видання не існувало перекладної української літератури англійською мовою.

Із записок Александра Петцольда : про українців і їхній нахил до науки (середина XIX ст.) / Александр Петцольд // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 271.

Німецький учений-агроном Александр Петцольд (1810–1889) видав у 1864 р. у Лейпцігу книгу під назвою «Подорож по Західній і Південній Росії в 1855 році» (Reise im westlichen und südlichen europäischen Russland im Jahre 1855). Нині ці мемуари, як і їхній автор, практично забуті, але спостереження німецького науковця викликають значний інтерес: *«Ми потрапили до якогось іншого світу; ми опинилися вже в Україні; усе тут стало відмінне: ґрунт, люди, їхні звичаї, їхні житла, знаряддя і таке інше. В Україні, починаючи з Чернігівщини, бачимо зовсім інших людей – українців, або малоросів, це є галузь слов'янського племені, що зовсім відрізняється від усіх інших віток цього племені; різниця велика і щодо духовного характеру та нахилів, щодо мови, до способу життя, звичаїв та хатнього урядження...»*

Українець поводить на полі науки рішуче, з більшим нахилом, хистом і самостійністю, ніж великорос. В той час, коли українець вважає науку за завдання свого життя й віддається їй без сторонніх міркувань, – здається, що великороси взагалі вбачають у ній частенько тільки засіб на те, щоб досягнути зовнішнього відзначення... Між українцями знайшли приклади людей, що були багаті на результати власних дослідів і власних міркувань, але не намагалися робити з того галасу». (С. 271).

Казьмирчук М. Г. Зарубіжні дослідження з соціально-економічного розвитку Київської губернії пореформеного періоду : [про пр. Д. Бовуа, А. Каппелера, Х. Сетона-Ватсона та ін.] / М. Г. Казьмирчук // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. / Нац. заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: С. А. Слесарев [та ін.]. – Київ : Глухів, 2013. – Вип. 6. – С. 404–407. – Бібліогр. (28 назв).

Кравець Я. Есей Шарля Ван Ленберга «Марія Башкирцева» / Ярема Кравець // Всесвіт. – 2010. – № 9/10. – С. 231–238.

Про українську художницю і письменницю М. Башкирцеву французькі літератори почали писати після її смерті. Вже наступного року парнасець Франсуа Коппе написав передмову до видання листів А. Тер'є; 1890 р. письменник М. Баррес написав розвідку «Легенда про космополітку»; того ж року було надруковано «Щоденник» художниці з передмовою літературного критика

Справжнє зацікавлення особою М. Башкирцевої, її творчістю, надзвичайно динамічним і фатально коротким життям припало на 20–30-і рр. XX ст. Саме тоді з'явилася велика кількість франкомовних журнальних і газетних публікацій – «Дитяче обличчя Марії Б.», «Моріс Баррес і дивна актуальність М. Б.», «Випадок М. Б.», дві публікації – «П'ятдесята річниця смерті Марії Башкирцевої» і «Перед зруйнованою будівлею». Невеликий розділ М. Башкирцевій присвятив учений-літературознавець Рене Дюменсіль. У 20-х рр. з'явився роман французького письменника А. Каюе «Moussia, ou la vie et la mort de M. B.».

Константинова В. М. [Рецензія] / В. М. Константинова // Укр. іст. журн. – 2011. – № 5. – С. 205–210. – Рец. на кн.: Лінднер Р. Підприємці і місто в Україні, 1860–1914 рр. : індустріалізація і соціальна комунікація на Півдні Російської імперії / Райнер Лінднер ; [наук. ред. О. М. Донік]. – Київ ; Донецьк, 2009.

Фундаментальне монографічне дослідження німецького історика Райнера Лінднера, присвячене історії підприємств як окремої страти міських спільнот українських губерній Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст.

Вчений розглядає розвиток міст і становлення підприємництва у межах модернізаційної теорії. Одним із лейтмотивів рецензованої монографії є твердження про те, що модернізація в Російській імперії в цілому та її українській складовій зокрема не була ані лінійним, ані тотальним процесом.

Кріль М. Франтішек Палацький і Україна : [про твори Ф. Палацького, присвячені Україні] / Михайло Кріль // Проблеми слов'янознавства : міжвідом. наук. зб. / М-во освіти України, Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка ; редкол.: В. Чорній [та ін.]. – Львів, 1993. – Вип. 45. – С. 157–159.

Лерберг Шарль Ван. Марія Башкирцева / Шарль Ван Лерберг ; з фр. переклав Ярема Кравець // Всесвіт. – 2010. – № 9/10. – С. 218–230.

Ш. Ван Лерберг визнавав, що створив апологію, використавши багато цитат із «Щоденника» і листів молоді художниці М. Башкирцевої. Він прагнув описати її такою, якою вона була, якою постала у своїх творах. Повторюючи слова самої художниці, хотів показати «точну, абсолютну, чисту правду».

Лінднер Р. Підприємці і місто в Україні: 1860–1914 рр. (Індустріалізація й соціальна комунікація на Півдні Російської імперії) / Райнер Лінднер ; за ред. О. М. Доніка. – Київ ; Донецьк : Кальміус, 2009. – 504 с.

Наливайко Д. Хроніка рецепції України у Франції XIX ст. / Дмитро Наливайко // Хроніка-2000. – 1995. – Вип. 2/3 : Україна–Франція=France–Ukraine. – С. 147–177.

Оконь В. Романтичний образ України в польському мистецтві XIX століття / Вальдемар Оконь ; з пол. переклав Ігор Бурковський // Всесвіт. – 1994. – № 9. – С. 160–168.

Стаття відомого польського поета і дослідника культури Вальдемара Оконя розкриває захоплене сприйняття України польськими художниками XIX ст. Це сприйняття переважно романтичне і доброзичливе. Водночас помітним є специфічний авторський погляд на Україну, що відбиває застарілі уявлення про країну як невід'ємну і природну частину «спільної вітчизни» – Королівства Польського і Речі Посполитої.

«Сто українських народних пісень» Алоїза Єдлічки // Хроніка-2000. – Київ, 1999. – Вип. 25/26, ч. 1 : Україна – Чехія. – С. 192–195.

Багатогранна стихія українського фольклору захопила чеського піаніста-педагога, композитора, збирача, аранжувальника пісень Алоїза Єдлічку (1821–1894) з перших днів його перебування в Україні. Це визначило напрямок його творчості. Обробки українських народних пісень – найвагомніше у творчій спадщині композитора. Найвизначнішою працею його життя стало видання збірки українських народних пісень для голосу з фортепіано, яке протягом півстоліття перевидавалося у різному обсязі і під різними назвами.

Тельвак В. В. Постаць Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX–XX ст.) / В. В. Тельвак // Укр. іст. журн. – 2006. – № 5. – С. 67–83. – Бібліогр. в прим.

У статті проаналізовано широкий спектр оцінок наукової та суспільно-політичної діяльності М. Грушевського в польській історичній науці. Виявлено основні періоди та тенденції польського грушевськознавства, залежність історіографічних позицій від змінених політичних обставин. Зроблено висновок про поступове переведення обговорення багатогранної спадщини видатного українця в академічне русло, що стало наслідком загальної нормалізації українсько-польського діалогу.

Туркевич В. Пензлем норвезького художника : [про Київ на полотнах Христіана Крога] / Василь Туркевич // Всесвіт. – 1982. – № 2. – С. 164–165.

У статті йдеться про норвезького художника Христіана Крога (1852–1925), який хотів пожити у Києві до весни, а лишився на три роки. Разом із дружиною Люсі митець блукав околицями міста, змальовував монастирі, церкви, тихі вулички. Згодом відкрив для себе красу Чернігівщини. В лютому 1914 р. у Києві було проведено виставку, на якій було представлено праці норвезького художника з краєвидами України, а влітку того ж року відбулася виставка у Парижі, де експонувалися роботи, створені митцем на берегах Дніпра.

Церковняк-Городецька О. «Козацька» тематика в польському жанрово-історичному живописі XIX – початку XXст. : [аналіз худож. спадщини Ю. Коссака, Я. Матейка, Ю. Брандта, В. Павлішика] / Олеся Церковняк-Городецька // Київ. полоніст. студії : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка [та ін.]. – Т. XV. – Київ, 2009. – С. 237–246.

Черненко О. Англомовна книга про Григорія Сковороду / Олександра Черненко // Всесвіт. – 1998. – № 1. – С. 175–178.

У статті йдеться про антологію праць про Г. Сковороду, що є вражаючим зібранням критичних статей, написаних провідними вченими, які живуть поза межами України. Книгу поділено на чотири розділи і супроводжено передмовою М. Раєфа та «Вступом до життя і думок Сковороди» Д. Чижевського. Перший розділ «Сковорода і суспільство» складається зі статей С. Шефера і Дж. П. Блека; другий – «Сковорода і література» – містить тексти Ю. Шевельова, К. Блек, Б. Рубчака, М. Вайскопфа, А. Лаврова і Б. Струмінського; авторами третього розділу «Філософія й теологія Сковороди» є Дж. Клайн, Т. Закидальський, П. Біланюк та С. Шерер; в окремий, четвертий розділ виділено «Бібліографію Сковородіани», укладену Р. Гантулою.

Антологія видана Канадським інститутом українознавчих студій і є вагомим кроком до нового і справді сучасного розуміння життя й думок оригінального українського мислителя.

Художня література

Бальзак Оноре де

(1799 – 1850)

Оноре де Бальзак – всесвітньо відомий французький письменник. Його уявлення про Україну формувалися під впливом п'ятнадцятилітнього листування з графінею Евеліною Ганською – дружиною багатого поміщика, який мав земельні володіння в Київській та Волинській губерніях. Уперше зустрівшись із подружжям Ганських 1833 р. у швейцарському місті Невшателі, Бальзак отримав запрошення відвідати їхній маєток у с. Верхівня поблизу Бердичева. У 1838 р. під час свого перебування на о. Сардинія Бальзак розробляв план морської подорожі з Марселя до Одеси. У вересні 1847 р. – січні 1848 рр. він уперше відвідав Україну, домовившись із паризьким редактором А. Бертенном щодо публікації своїх спогадів про подорож на сторінках часопису «Journal des Debats».

У жовтні 1847 р. у с. Верхівні Бальзак почав писати адресований Бертену нарис «Лист про Київ» на противагу оповідям тих авторів, які, мандруючи Російською імперією, основну увагу приділяли Москві та Санкт-Петербургу. Однак цей задум залишився нереалізованим – не-

завершений «Лист про Київ» містить лише подорожні нотатки на шляху до «вічного міста». На стилі нариса позначився вплив твору «Десять років вигнання» Жермени де Сталь, яка, подорожуючи Україною, писала про її природу й культуру.

Упродовж 1847–1850 рр. Бальзак шість разів відвідував Київ, який називав «північним Римом», містом трьохсот церков. Літографії з київськими краєвидами, подаровані письменнику археологом М. Юзефовичем, прикрашали парадні сходи в паризькому будинку митця. Взимку 1850 р. Бальзак відвідав контрактний ярмарок. Тоді ж київський цивільний губернатор І. Фундуклей, який здійснював секретний нагляд за французом, улаштував на його честь обід. У Києві Бальзак познайомився з поетом Г. Олізаром.

Під час свого другого візиту до України Бальзак обвінчався з Е. Ганською в костелі св. Варвари м. Бердичева (14 березня 1850 р.). У листах до родичів і друзів у Франції Бальзак висловлював своє щире захоплення обдарованістю українського народу.

У с. Верхівні він працював над драмою «Мачуха» та повістю «Утаємничений». Філологами-бальзакознавцями доведено, що селянське повстання 1846 р. у Галичині мало вплив на роман «Селяни», над другою частиною якого Бальзак працював у цей час.

Твори

[З листів Оноре де Бальзака: про загальні риси українського життя, Київ, побут українців (1847–1850 рр.)] / О. де Бальзак // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль. – 2009. – С. 269.

«У царстві квітів і зелені є багато контрастів і див: не можна уявити собі просторів та врожаю на тих землях, котрих ніколи не гноять і на котрих щороку сіють жито...»

Я бачив північний Рим, місто православ'я з 300 церквами, багатствами Лаври, Св. Софії, стенив. Цікаво раз побачити. Маємо тут цікавий союз розкоші й мізерії. Такий спектакль дає Київ...». (С. 269).

Література

Борщак І. Україна і українці в листуванні Бальзака / Ілько Борщак // Хроніка-2000. – Київ, 2002. – Вип. 51/52 : Київ – свята земля. – С. 108–112.

Вакулюк П. На вівтарі святої любові : [про Оноре де Бальзака і Евеліну Ганську та палац родини Ганських на Житомирщині] / Павло Вакулюк // Всесвіт. – 1997. – № 7. – С. 168–172.

Вядро Ш. «Батьківщина моєї любові» : [про перебування Оноре де Бальзака в Україні] / Ш. Вядро // Всесвіт. – 1969. – № 7. – С. 147–148.

У статті наведено фрагмент з листа Бальзака до сестри, в якому письменник розповідає про своє перебування у с. Верхівня Ружинського району Житомирської області: *«В мене чудова квартирка, яка складається з вітальні, кабінету й спальні; кабінет оформлено розжевим гіпсом, в ньому камін, розкішні килими і зручні меблі; у вікнах дзеркальне скло, і передо мною розкривається весь пейзаж. Можеш з цього судити, що являє собою цей верхівнянський Лувр, де є ще п'ять або шість таких самих апартаментів для гостей»* (С. 147).

Гісцова Л. З. «Бальзак у Російській імперії: від Росії до України» : (арх. док. з України – на париз. виставці) / Л. З. Гісцова // Архіви України. – 1993. – № 1/3. – С. 87–91 : іл., портр.

Луняк Є. М. Бальзак О. де / Є. М. Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 429, 501, 587, 722, 724.

Марченко Т. Україна очима француза: нове прочитання епістолярного роману Оноре де Бальзака та Евеліни Ганської / Т. Марченко, І. Гунчик // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2014. – № 4. – С. 106–110.

Матвійшин В. Г. Оноре де Бальзак і Україна / В. Г. Матвійшин // Зарубіж. літ. в шк. України. – 2009. – № 2. – С. 2–6.

Наливайко Д. [Бальзак Оноре де] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 138, 449, 466, 668, 677, 744, 746.

Панчук І. Бальзак Оноре де : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 25.

Січинський В. [Бальзак] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 82.

Ступак Ф. Я. Бальзак і Україна / Ф. Я. Ступак // Грані : наук.-теорет. і громад.-політ. альм. / Дніпропетров. нац. ун-т ім. Олеся Гончара [та ін.] ; голов. ред. С. А. Квітка. – Дніпро, 2014. – № 6. – С. 145–149.

Іваненко О. А. Бальзак Оноре де / О. А. Іваненко // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 23–24.

Усенко П. Г. Бальзак Оноре де / П. Г. Усенко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 175–176.

Словацький Юліуш (1809 – 1849)

Юліуш Словацький – один із найвидатніших польських поетів-романтиків, філософ, який посідає достойне місце серед геніїв світової літератури.

У 1829 р. закінчив Віленський (нині Вільнюський) університет. Учасник польського повстання 1830–1831 рр., під час якого виїхав за кордон. З 1839 р. Ю. Словацький мешкав у Парижі. Він – автор численних поем, драм, віршів, в яких відображено ідеї боротьби за демократичну Польщу, дружби і співробітництва народів у боротьбі з російською монархічною тиранією. У своїй творчості також звертався до подій національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького (драма «Ян Казимир», 1841), Коліївщини (драма «Срібний сон Саломеї», 1843), поема «Беньовський» (1841–1846), «Мазепа», оцінюючи їх у дусі народних традицій. Оспівував Крем'янець, природу Південної Волині, широко використовував український фольклор.

У свої творчості Ю. Словацький змалював панорамний образ України, який охоплює характерні реалії з її географії, етнографії та історії:

*Інакше на Поділлі , бо там уся країна
В блискучих квітах сяє , ступає там людина,
Неначе по веселках , що грають край дороги;
Чи селянин там іде , чи йде жебрак убогий
З-під ніг їм випливає , як та вода цілюща,
Як та бурхлива річка , колосся й квітів гуща»¹.*

Твори

Мазепа: трагедія на п'ять актів / Ю. Словацький ; пер. і вступ. ст. М. Зерова. – Київ : Слово, 1926. – 134 с.

Повернення в минуле : фрагменти щоденника (1817–1832), (1836–1837) / Юліуш Словацький ; [уклад.: Т. Сеніна ; пер.: А. Шульган, Л. Охоцька, О. Гаськевич]. – Тернопіль : Терно-граф, 2014. – 79 с. : іл.

Срібний міф України : поезії, поеми, драми / Юліуш Словацький ; [упоряд., наук. ред., пер. Р. М. Лубківський]. – Львів : Світ, 2005. – 303 с. : іл. – (Ad Fontes – До джерел). – ISBN 966-603-448-4. – Зі змісту про Україну: Мелодія, П. – С. 34 ; Українська дума. – С. 35 ; Пісня козацької дівчини. – С. 39 ; Змії: віршована повість в шести піснях, написана за українськими переказами. – С. 99–132 ; Мазепа: трагедія на п'ять дій. – С. 135–205.

Українська дума / Словацький Юліуш ; упоряд. В. Звенигородський. – Львів : Каменяр, 1993. – 127 с.

Література

Баженова С. Е. Юліуш Словацький і Україна / С. Е. Баженова ; НАН України, Ін-т історії України [та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 102 с. : іл. – Бібліогр.: с. 92–101. – ISBN 966-643-036-3.

Василенко В. Україна Юліуша Словацького / В. Василенко // Пам'ять століть. – 2005. – № 6. – С. 20–38. – Бібліогр.: с. 38–42 (54 назви).

Вервес Г. Юліуш Словацький і Україна : літ.-критич. нарис / Г. Вервес. – Київ : Рад. письменник, 1959. – 168 с.

Касперський Е. Україна як символ свободи у романтичній поезії : [розглянуто особливості згаданого дискурсу на тлі творчості поета Ю. Словацького] / Е. Касперський ; пер. Г. Безкоровайного // Мандрівець. – 1999. – № 5. – С. 49–59.

Київські полоністичні студії : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філософії, Ін-т літ. ім. Т. Шевченка НАН України [та ін.] ; редкол.: О. Г. Астаф'єв [та ін.] ; відп. за вип. Р. П. Радишевський. – Т. XV. – Київ : Київ. ун-т, 2009. – 475 с. – Зі змісту: Ростислав Радишевський. Українські контексти Юліуша Словацького. – С. 10–18 ; Нахлік Є. Дискурс долі та профетизму у творчості Юліуша Словацького. – С. 19–25 ; Шевченко С. Родинний Кременець, Україна і козаки в творчості Юліуша Словацького. – С. 51–55.

Наливайко Д. [Словацький Ю.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 420, 644, 646–649.

Нахлік Є. Творчість Юліуша Словацького й Україна ; Проблеми українсько-польської літературної компаративістики / Євген Нахлік ; НАН України, Львів. від-ня Ін-ту літ. ім. Т. Г. Шевченка [та ін.]. – Львів : [б. в.], 2010. – 287 с. : іл. – («Літературознавчі студії» ; вип. 16). – Бібліогр. у підрядк. прим. – ISBN

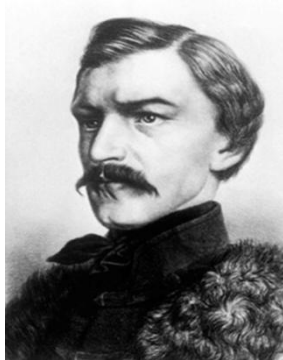
¹ Павличко Д. Український патріотизм Юліуша Словацького // Обласний літературно-меморіальний музей Юліуша Словацького в Кременці : [сайт]. Кременець, [б. р.]. URL: <http://mjsk.te.ua/pl/slowacki-w-ukrainie/89-ukrainskuj-patriotuzm-u-slovackogo> (дата звернення 12.03.2018).

978-966-02-5530-2. – Зі змісту: Образ і проблема України у творчості Юліуша Словацького. – С. 5–24 ; Українські та польські елементи у «Срібному сні Саломей» Юліуша Словацького. – С. 25–38 ; Актуальні проблеми українсько-польських літературних зв'язків ХІХ–ХХ століть. – С. 61–78 ; Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш і Микола Костомаров у перцепції Юзефа-Богдана Залеського. – С. 95–104.

Панчук І. Словацький Юліуш : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 111.

Пачовський Т. Юліуш Словацький і його зв'язки з Україною : [про кн. Г. Вервеса «Юліуш Словацький і Україна»] / Т. Пачовський // Всесвіт. – 1960. – №7. – С. 143–144.

Гавлічек-Боровський Карел (1821 – 1856)

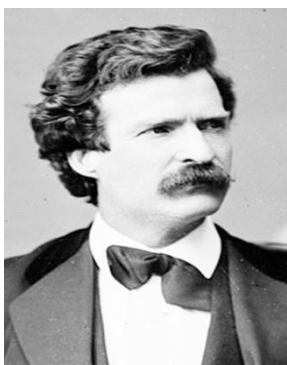
Карел Гавлічек-Боровський – чеський публіцист и поет. Українська тематика у його творчості навіяна спогадами про перебування в Галичині (статті «Слов'янин і чех», «Слов'янська політика» (1846), вірш-епіграма «Патрони Галичини» тощо). Він підтримував прагнення українського народу до визволення: *«Малоросія-Україна – це постійне прокляття, яке самі над собою оголосили її гнобителі... Доки не буде виправлена кривда, зроблена українцям, доти неможливий справді міжнародний спокій... Русинська мова дуже подібна до чеської, а тому і доступна»*¹.

Література

Панчук І. Гавлічек-Боровський Карел : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 36.

Січинський В. [Гавлічек-Боровський Карель] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 77.

Твен Марк (1835 – 1910)

Марк Твен – знаменитий американський письменник (справжнє ім'я – Семюель Ленгхорн Клеменс). Під час своєї подорожі до Європи в 1867 р., відвідав Одесу і написав про це у своїй першій книзі «Простаки за кордоном». З великою симпатією описав місцеву гостинність, захоплювався прекрасним краєвидом і природою, вдалим архітектурним ансамблем Одеси: *«На вигляд Одеса справжнє американське місто: красиві широкі вулиці, та до того ж прямі, невисокі будинки, уздовж тротуарів наша біла акація, ділова метушня на вулицях і в крамницях. Я не помітив нічого, що підказало б нам, що ми перебуваємо на Росії. Куди не глянь, вправо, вліво, – всюди перед нами Америка!.. Нам попалися всього-на-всього два пам'ятники... Один – бронзова статуя герцога де Рішельє, внука того племінника прославленого кардинала. Він стоїть над морем на широкому красивому проспекті, а від його підніжжя вниз до гавані спускаються гігантські кам'яні сходи – в них двісті сходинок, кожна п'ятдесяти футів довжиною і через кожні двадцять сходинок – просторий майданчик. Це чудові сходи, і, коли люди піднімаються ними, здалека вони здаються просто мурахами»*.²

Література

Зуенко М. Рецепція українських міст у повісті «Простаки за кордоном або шлях нових паломників» (1869) Марка Твена / Марина Зуенко // Філолог. науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т. ім. В. Г. Короленка ; редкол.: М. І. Степаненко (голов. ред.) [та ін.]. – Полтава, 2011. – Вип. 1. – С. 11–15.

Феденьов Р. Із Марком Твеном по Одесі [Електронний ресурс] / Родіон Феденьов // Одеські вісті : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Одеса, 2005. – Режим доступу: <https://izvestiya.odessa.ua/uk/2005/06/11/iz-markom-tvenom-po-odesi> (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.

Шахова К. Смуток і сміх Марка Твена (1835–1910) / Кіра Шахова // Всесвіт. – 1985. – № 11. – С. 115–119.

¹ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія Тернопіль, 2009. С. 36.

² Цікавий факт про Одесу та область: письменник Марк Твен одружився завдяки подорожі до Одеси // Depo.ua. : [сайт]. Текст. і граф. дані. Одеса, 2017. URL: odessa.depo.ua/ukr/odessa/cikaviy-fakt-pro-odesu-ta-oblast-pismennik-mark-tven-odruzhivsvya-zavdyaki-podorozhi-do-odesi-20170301528590 (дата звернення: 03.03.2017).

Цікавий факт про Одесу та область: письменник Марк Твен одружився завдяки подорожі до Одеси [Електронний ресурс] // Depo.ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – Одеса, 2017. – Режим доступу: <https://odesa.depo.ua/ukr/odesa/cikaviy-fakt-pro-odesu-ta-oblast-pismennik-mark-tven-odruzhivsyia-zavdyaki-podorozhi-do-odesi-20170301528590> (дата звернення: 03.03.2017). – Назва з екрана.

Захер-Мазох Леопольд фон

(1837 – 1895)

Леопольд фон Захер-Мазох – австрійський письменник, публіцист та історик. У його першій повісті «Одна галицька історія» зображено події в Галичині під час Краківського повстання 1846 р. Захер-Мазох досліджував історію та культуру галицьких українців, підтримував контакти з галицькими діячами староруської орієнтації. Він виступав проти пангерманських тенденцій в Австрійській імперії (від 1867 р. – Австро-Угорщина) і прагнув, щоб українці отримали в ній кращі можливості для національного розвитку та відігравали належну роль у формуванні багатокультурних традицій австрійської нації.

Певний час Захер-Мазох перебував під впливом творчості М. Гоголя, добре знав російську мову.

Переклад і публікація в Україні повісті Захер-Мазоха «Дон Жуан з Коломиї» знаменує собою повернення митця й громадянина до його духовної батьківщини. Дія твору відбувається в середовищі галицької шляхти. Автор розвинув тему любові, показавши, що (стосунки) подружжя, побудовані лише на почуттях, ведуть до закріпачення і згодом до відчуження та ворожості партнерів. Коломийський Дон Жуан розкажує авторові свою любовну і подружню історію в придорожній корчмі, куди обох «панів» у підозрінні, що вони польські «інсургенти», замкнули українські дядьки, які стерегли дороги під час зворушень у Галичині.

У прозі Захер-Мазоха часто зустрічаються елементи українського побуту, історії, фольклору та суспільного життя. Його мова містить українізми та українські фразеологізми. Захер-Мазох часом сам себе називає українцем, відчуваючи свою приналежність до великої слов'янської спільноти, висловлює критичні думки на адресу німців, яких називає філістерами, а слов'янам проповідує велике майбутнє.

В оповіданні «Жіночі образки з Галичини» він писав про українців: *«Між Доном і Карпатами живуть вроджені демократи. Ні візантійський імператор, ні варяги, ніякий король Польщі не зламали їхнього духу, не підкорили їхньої свідомості...»*¹.

*«Той, хто захоче зобразити на невеличкій картинці Галичину, нехай поїде на ярмарок до Коломиї. Там він опиниться на форумі давньої римської колонії, серед штовханини гендлярів, що пропонують, купують, сновигають туди й сюди, і побачить дивовижну країну, що пропливатиме перед ним в розмаїтих обличчях, йому здаватиметься, що він то на базарі в Багдаді, то на церковній площі якогось села у Шварцвальді. Як і там, ударять по руках смаглявий вірменин з довгим чубуком та білявий шваб з короткою файкою в кутику уст – подібність повна, і він бачить, як Схід та Захід простягають один одному руки»*².

Твори

Захер-Мазох Леопольд фон. Венера в хутрі : повісті / Леопольд фон Захер-Мазох ; з нім. переклала Наталя Іваничук. – Львів : Піраміда, 2008. – 232 с. : іл. – (Видавничий проект модерної літератури «Приватна колекція». Серія «Майстри Українського Перекладу»). – ISBN 978-966-441-067-7. – Зі змісту : Дон Жуан з Коломиї: с. 15–57 ; Венера в хутрі: с. 59–168 ; Місячна ніч: с. 171–228.

Захер-Мазох Л. Дон Жуан з Коломиї : повість / Леопольд фон Захер-Мазох ; з нім. переклала Наталя Іваничук // Всесвіт. – 1994. – № 3. – С. 117–142.

Захер-Мазох Л. Жіночі образки з Галичини / Леопольд фон Захер-Мазох ; з нім. переклав Іван Герасим // Всесвіт. – 1994. – № 3. – С. 142, 145–151.

Література

Горбач А.-Г. Українська тематика в творчості Захер-Мазоха [Електронний ресурс] / Анна-Галія Горбач // «І» : незалеж. культурол. часоп. – 1995. – № 6. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/nbtexts/horbach.htm> (дата звернення: 03.03.2017). – Назва з екрана.

Опель А. Леопольд фон Захер-Мазох – Колумб Сходу : [зокрема про укр. тематику у творчості Захер-Мазоха] / Адольф Опель ; з нім. переклала Наталя Іваничук // Всесвіт. – 1994. – № 3. – С. 143–144.

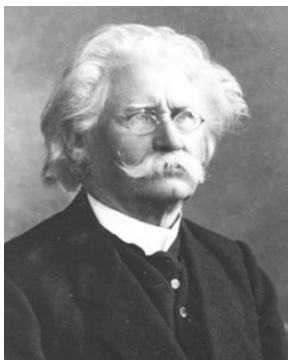
¹ Захер-Мазох Л. Жіночі образки з Галичини // Всесвіт. 1994. № 3. С. 142, 145–151.

² Там само. С. 142.

Середа О. В. Захер-Мазох Леопольд фон / О. В. Середа // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 290.

Гавронський-Равіта Францішек

(1845 – 1930)

Францішек Гавронський-Равіта (літературний псевдонім – Равіта) – польський історик і письменник. Був учасником польського повстання 1863–1864 рр., за що відбував ув'язнення. Наукову й літературну діяльність Гавронський-Равіта розпочав у 1880-х рр. Співпрацював із «Киевской стариной», де було опубліковано низку його творів.

В основних своїх працях, присвячених історії України, зокрема козацтву і польсько-українським відносинам XVII–XVIII ст., – двотомниках «Історія гайдамацьких рухів» (1899) і «Богдан Хмельницький» (1906–1909) та ін. – вчений виявив тенденційність, характерну для тодішньої польської історіографії. Більш об'єктивною є його двотомна праця «1863 рік на Русі» (1902–1903), в якій міститься ґрунтовний фактичний матеріал про політичну обстановку на

Правобережній Україні і в Галичині в середині XIX ст.

Внеском Гавронського-Равіти у вивчення історії України є його дослідження про П. Орлика, життя та творчість Т. Шевченка, публікація деяких важливих джерел з часів національної революції 1648–1676 рр. Його перу належить і кілька художніх творів на українську історичну тематику – повісті «На красному дворі» (1886), «У степах» (1887), «Гетьман Мазепа» (1888), «Харцизи» (1893), «Король і цариця» (1919). Публіцистичні твори Гавронський-Равіта вміщував у часописах «Слово польське», «Век XX», «Русь» (два останні виходили на поч. XX ст. у Львові).

Твори

Гетьман Мазепа : іст. повість / Фр. Равіта ; пер. з пол. В. Роленко. – Львів : Накл. ред. «Дела» : З друк. Т-ва ім. Шевченка, 1893. – 275 с. – (Бібліотека найзнаменитіших повістей / під ред. І. Белея ; т. 45).

Література

Діденко Я. Опис Чигирини наприкінці XIX – на початку XX ст. в «Мандрівках історично-археологічних по Україні» Ф. Равіти-Гавронського / Яніна Діденко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. пр. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культурим, Історико-культур. асоц. «Україна-Туреччина» ; редкол.: О. М. Титова [та ін.]. – Київ, 2011. – Вип. 20, ч. 1. – С. 514–522.

Діденко Я. Родовий маєток Хмельницьких – Суботів в «Мандрівках історично-археологічних по Україні» Ф. Равіти-Гавронського / Яніна Діденко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. пр. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, Історико-культур. асоц. «Україна-Туреччина» ; редкол.: О. М. Титова [та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 21, ч. 2. – С. 121–128. – Бібліогр.: с. 127–128 (8 назв).

Лазурко Л. Францішек Равіта-Гавронський як дослідник українського минулого : (Eugeniusz Koko, Franciszek Rawita-Gawroński (1846 – 1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2006, 276 s.) / Лідія Лазурко // Дрогобиц. краєзнав. зб. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – 2014. – Вип. 17/18. – С. 625–638.

Панчук І. Равіта-Гавронський Францішек: [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 101.

Ромашенко Л. Повість «Гетьман Мазепа» Францішека Равіти-Гавронського в контексті польської мазепіани / Людмила Ромашенко // Волинь – Житомирщина. – 2012. – № 23. – С. 58–73.

Яковенко Я. Тарас Шевченко та романтики «української школи» в рецепції Івана Франка та Францішека Равіти-Гавронського / Яніна Яковенко // Київ. полоніст. студії / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології, Каф. полоністики [та ін.] ; відп. ред. Р. Радишевський. – Київ, 2017. – Т. 29 : Іван Франко і польська культура. – С. 547–556.

Яковенко Я. До питання українського виміру життя і творчості Францішека Равіти-Гавронського / Яніна Яковенко // Київ. полоніст. студії / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології, Каф. полоністики [та ін.] ; відп. ред. Р. Радишевський. – Київ, 2016. – Т. 27. – С. 285–297.

Лісевич І. Т. Гавронський-Равіта Францішек / І. Т. Лісевич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 12.

Ашкерц Антон

(1856 – 1912)

Антон Ашкерц – словенський поет, священник, архіваріус, мандрівник. Свої враження від подорожей Україною виклав у віршах «Українська балада», «Тече Дніпро», «Український степ». Його знання історії визвольної боротьби українського народу в XVII ст. знайшли відображення у збірці подорожніх нарисів «Дві мандрівки в Росію» (1903).

Література

Панчук І. Ашкерц Антон : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С 22.

Єнсен Альфред

(1859 – 1921)

Альфред Єнсен (Єнзен) – шведський славіст, історик, перекладач, літературознавець, поет. Був симпатиком українського національного відродження. Працював референтом слов'янських літератур у Нобелівському інституті при Шведській академії, був дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові і Українського Наукового Товариства в Києві. Єнсен подорожував і вивчав слов'янські країни, досліджував творчість слов'янських письменників.

У 1909 р. отримав наукове відрядження в Україну для збирання матеріалів з історії походу короля Карла XII в 1708–1709 рр. Перебував у Чернігові, Полтаві, Львові, особисто познайомився з І. Франком, М. Коцюбинським, О. Маковеєм, В. Гнатюком та іншими українськими діячами, з якими започаткував співпрацю у створенні й поширенні українознавчих праць у Швеції та інших країнах.

Використовуючи документи шведських архівів, вчений підготував розвідки про І. Мазепу, Орлика і Войнаровських (Львів, 1909). Своїм найважливішим завданням Єнсен проголошував потребу донести «безпосередньо до шведської громадськості» надбання української культури, зосереджуючи увагу на творах красного письменства. У 1912 р. опублікував розвідку «Малоросійська література», видану в серії книжок «Іноземна література шведською мовою для читання в школі і вдома». У 1920 р. підготував розділ «Україна» в монографії «Слов'янська культура і література дев'ятнадцятого століття», низку нарисів про найбільш значні постаті художньої літератури. Серед них чільне місце посіли шевченківські студії: «Український національний скальд» у «Фінському журналі літератури, науки, мистецтва і політики» (1909, т. 67), «Тарас Шевченко. Життя українського поета» (Відень, 1916) – одна з найгрунтовніших у західно-європейській славістиці монографій, стаття про Кобзаря в «Північному сімейному енциклопедичному словнику» (Стокгольм, 1917). Наголошуючи на політичних поезіях Т. Шевченка («Кавказ» та ін.), Єнсен презентував їх автора «не лише національним поетом, а й універсальним духом світового людства». Оволодівши українською мовою, став першим шведським перекладачем шевченківських творів («Гайдаки», «До Основ'яненка», «Заповіт» тощо).

Єнсен сприяв також популяризації творів М. Коцюбинського, новели якого («На віру» і «Дорогою ціною»), видані у Стокгольмі окремою збіркою в 1909 і 1918 рр., здобули широкий відгомін у часописах Швеції як зразки «світової літератури». Пам'яті визначного українського письменника було присвячено статтю Єнсена «Малоросійський скальд Михайло Коцюбинський» (1913). Йому належать праці про «Енеїду» Котляревського, творчість Миколи Гоголя.

Твори

[З праці Альфреда Єнсена «Мазепа» (поч. XVIII ст.)] / Альфред Єнсен // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 234–238.

Мазепа : іст. картини / Альфред Єнсен ; пер. зі швед. Н. Іваничук ; передм. та прим. Б. Якимовича. – Київ : Укр. письменник, 1992. – 205 с. – ISBN 5-333-01141-9.

Мазепа: Україна та епоха Карла XII : історичні картини / Альфред Єнсен ; пер. зі швед. Н. Іваничук // Вітчизна. – 1991. – № 10. – С. 101–148 ; № 11. – С. 134–154 ; Вітчизна. – 1991. – № 11. – С. 154–159. – Післямова: Якимович Б. Альфред Єнсен та його «Мазепа».

Тарас Шевченко : життя українського поета : літ. студія / Альфред Єнзен ; за дозволом авт. з ним. пер. Іван Мандюк. – Перемишль : Нар. Базар, 1921 – XIV, 106 с.

Особлива цінність видання полягає в тому, що життя і творчість Т. Шевченка досліджував зарубіжний науковець. У праці використано невідомі та недоступні у той час вітчизняним науковцям джерела. Крім того, цікавим є погляд автора на історію України.

Твори

Три листи Мазепи до Зигмунда Галецького / А. Єнсен // Зап. НТШ. – 1909. – Т. 92. – Кн. 6. – С. 239–242.

Література

Коцюбинська-Єфіменко З. Михайло Коцюбинський і Альфред Єнсен / З. Коцюбинська-Єфіменко // Всесвіт. – 1970. – № 2. – С. 130–132.

Панчук І. Єнсен Альфред: [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 52.

Якимович Б. Альфред Єнсен та його «Мазепа» / Б. Якимович // Вітчизна. – 1991. – № 11. – С. 154–159.

Варварцев М. М. Єнсен Альфред / М. М. Варварцев // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України ; відп. ред. М. М. Варварцев. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 158–159.

Станіславський В. В. Єнсен Альфред / В. В. Станіславський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 121–122.

Рільке Райнер Марія

(1875 – 1926)

Райнер Марія Рільке – австрійський поет, прозаїк та есеїст. Мав глибокі зв'язки зі слов'янськими народами. Україна, українська культура та ментальність вплинули на формування його світогляду і поетичної мови. Під впливом відвідин Києва, його святинь Рільке написав низку кращих творів («Казки про любов до Бога», другу частину «Книги годин», що має назву «Про паломництво»). Його перу також належить чи не найкращий переклад «Слова о полку Ігоревім» німецькою мовою. Саме в Україні почався шлях духовного розвитку австрійського поета.

Твори

Карло XII-й, король шведський, мчить по Україні ; Казки про Бога / Р. М. Рільке ; пер.: Л. Мосендз, Л. Кравченко // Райнер Марія Рільке й Україна : наук. студії про Райнера Марію Рільке. Переклади його творів / Дрогобич, 2002. – Вип. 1. – С. 234–322.

Оповідання / Райнер Марія Рільке ; з нім. переклав Григорій Майфет // Всесвіт. – 2007. – № 5/6. – С. 152–159. – Зі змісту: «Як дід Тимофій, співаючи, вмер». – С. 152–155 ; «Пісня про правду». – С. 155–159.

Зацікавившись українським фольклором, Рільке написав два оповідання з українського побуту, вміщені до «Казок про любого Бога». Це – «Пісня про Правду» та «Як дід Тимофій, співаючи, вмер». Рільке добре вивчив українські народні пісні, особливо захоплювався піснями про козаччину, які стали матеріалом для створення його «Пісні про Правду».

У центрі твору – проблема мистецтва і Бога. Справжнє мистецтво, виразником якого є сліпий кобзар Остап (прототипом був Остап Вересай), наділене такою силою, що здатне підняти народ на боротьбу із польськими панами, а творець такої пісні, в уявленні Рільке, є рівним Богові. Згадуючи широкі українські степи, де живуть дивовижні та надзвичайні люди, автор-оповідач знайомить із сім'єю Петра Якимовича, який малює ікони. Хід подій змінюється з приходом співака Остапа. Його спів хвилює й окриляє. Слухаючи розповідь про Правду і Кривду, Евальд робить висновок: «Цей старий був Богом».

Література

Братко В. О. Україна та її історія на уроках зарубіжної літератури : вивчення оповідання Р. М. Рільке «Пісня про Правду» / В. О. Братко // Зарубіж. літ. в шк. – 2007. – № 12. – С. 24–27.

Ізарський О. Рільке на Україні / О. Ізарський. – Філадельфія : Київ, 1952. – 56 с. – Бібліогр. в підряд. прим.

Лисенко І. Райнер Марія Рільке і Україна / І. Лисенко // Рад. літературознавство. – 1989. – № 5. – С. 25–31.

Наливайко Д. [Рільке Р.-М.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 16, 420, 630, 683, 718–744.

Пеленський Є.-Ю. Райнер Марія Рільке й Україна / Євген-Юлій Пеленський. – 2-е вид. – Мінден : Бистриця, 1948. – 62 с. – Зі змісту: Подорож Рільке в Україну 1900 р. – С. 26–31 ; Україна в творах Рільке. – С. 32–50.

«Києва не люблю – писав Рільке в листі з 6 червня 1900 р., – що він втратив під впливом столітнього панування поляків багато дечого з цієї руської своєрідності, яку я так люблю. Він став польський, т. зн. міжнародний, має електричні трамваї, широкі вулиці з великими магазинами, цілий і пів-світ, великі

готелі і т. д. Я стараюся з того усього – на скільки лиш можливо – як найменше помічати і звертаю усю увагу на старі церкви і собори, в яких є старі образи і цінні моці. Тут в Києві прийшло християнство на Русь, тут пробувала свята Ольга вперше навертати, і її внук Володимир Святий надав у цьому місці владу хрестові. Перші церкви і собори основано в Києві, і під впливом ревности новонавернених повстали найпобожніші громади, з яких ще виділялися поодинокі монахи задля більшої самоти» (С. 29).

Райнер Марія Рільке й Україна : наук. студії про Райнера Марію Рільке. Переклади його творів / Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка, Каф. світової літ., Укр.-австр. центр співробітництва з питань науки, освіти та культури ; редкол.: Л. Кравченко, М. Борецький, В. Винницький [та ін.]. – Дрогобиц : Вимір, 2002. – Вип. 1. – 329 с. – ISBN 966-7444-96-1. – Зі змісту: Рільке на Україні / О. Озаревський. – С. 11–52. ; Україна в німецькому письменстві / Є. Ю. Пеленський: С. 53–68 ; Розділ книги Д. Дорошенка «Die Ukraine und Deutschland. Neun Jahrhunderte Deutsch-Ukrainischer Beziehungen» / Д. Дорошенко. – С. 69–72 ; Визначальна роль України у формуванні поетичного світу Райнера Марії Рільке / Л. Кравченко. – С. 75–83.

Картографія

Мани. Електронні ресурси

Андрій Байцар [Електронний ресурс] : блог / Андрій Байцар // Google+ : [соц. мережа]. – Електрон. текст. і картограф. дані. – [Б. м.], 2016. – Режим доступу: <https://plus.google.com/108479767894146159369>. – Назва з екрана. – Зі змісту:

Білі та Червоні ховати – предки українців. Польська карта 1861 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/1861.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Білі хорвати та Запорозькі козаки – етнографічні групи українців. Карта «Carte Ethnographique de L'Europe...» французького географа Луї-Етьєна Дюсьє. 1856 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/carte-ethnographique-de-leurope-1856.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Козаки Запорозькі на карті «Asia and its Islands...» англійського картографа Томаса Кітчїна. 1787 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/10/asia-and-its-slands-1787.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті «A new map of the Kingdom of Poland with its dismembered provinces» англійського картографа Томаса Кітчїна. 1787 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/new-map-of-kingdom-of-poland-with-its.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті «Das Russische Reich in Europa» Йоганна Баптиста Рооста. 1852 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/das-russische-reich-in-europa-1852.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті «Die Ausdehnung der Slaven in der Türkei und den angrenzenden Gebieten» німецького географа Августа Петерманна. 1869 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/die-ausdehnung-der-slaven-inderturkei.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті «Europaeisches Russland...» німецького картографа Карла Крістіана Франца Радефельда. 1844 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/europaeisches-russland-1844.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті «The European part of the Russian Empire. The Asiatic Part of the Russian Empire» англійського картографа Томаса Кітчїна. 1790 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/european-part-of-russian-empire-asiatic.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті німецького географа та картографа Адольфа Штілера. 1825 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/1825.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назва «Україна» на карті німецького географа та картографа Августа Петерманна (1891 р.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/1891.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назви «Україна» та «Нова Росія» у французькому атласі «Atlas Portatif, contenant la Geographie Universelle Ancienne et Moderne». 1806 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/atlas-portatif-contenant-la-gographie.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Назви «Українські Козаки» та «Чорноморські Козаки» на карті «Ethnographische Karte von Europa...» французького картографа Константа Дежардена. 1837 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/ethnographische-karte-von-europa-1837.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські землі – Сарматія Європейська. Карта Йована Раїча 1794 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2018/02/1794.html> (дата звернення: 03.03.2018) ;

Українські етнічні землі на етнографічних картах Європи німецького географа Ріхарда Андре (друга пол. XIX ст.). – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/xix.html> (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські етнічні землі на картах німецького географа Августа Петерманна (друга пол. XIX ст.). – Режим доступу: http://baitsar.blogspot.com/2017/12/xix_10.html (дата звернення: 11.12.2017) ;

Українські етнічні землі на карті «Das Russische Reich nach seinen ethnographischen Verhältnissen» німецького географа Генріха Берггауса. 1848 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/das-russische-reich-nach-seinen.html> (дата звернення: 11.12.2017);

Українські етнічні землі на карті «Ethnographische Karte der Osterreichischen Monarchie» німецького географа Генріха Берггауса. 1846 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/ethnographische-karte-der.html> (дата звернення: 11.12.2017);

Українські етнічні землі на карті «Ethnographische Karte von Europa» німецького географа Генріха Берггауса. 1847 р. : Перемишль, Ярослав, Томашів, Замостя, Ужгород належать до української етнічної території. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/ethnographische-karte-von-europa.html> (дата звернення: 11.12.2017);

Українські етнічні землі на карті «Uberlicht von Europa mit Ethnograph» німецького географа Генріха Берггауса. 1847 р. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2017/12/uberlicht-von-europa-mit-ethnograph-1847.html> (дата звернення: 11.12.2017).

Сосса Р. Каталог австрійських топографічних карт українських земель (1870–1918 рр.) / Ростислав Сосса, Неоніла Падюка, Тарас Огородник // Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: Г. В. Боряк, М. Ф. Дмитрієнко, В. В. Томозов [та ін.]. – Київ, 2012. – Число 12. – С. 155–162.

У статті висвітлено історію формування в картографічних фондах Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника найповнішої в Україні колекції австрійських топографічних карт і особливості створення відповідного каталогу карт.

Персоналії

Гакет Балтазар

(1739 – 1815)

Балтазар (Бальтазар) Гакет (Гаккет, Аке) – австрійський вчений, науковець, дослідник та мандрівник, чия наукова діяльність здійснювалася здебільшого у галузі географії. У 1788–1789 рр. Гакет мандрував Карпатами, Галичиною та Поділлям. Його наукові подорожі Карпатами описано в трьох томах під назвою «Новіші фізично-політичні подорожі в роках 1788 і 1789 по Даційських і Сарматських, або Північних Карпатах».

Література

Бальтазар Гакет і Україна : ст. та матеріали / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника ; авт.-упоряд. Марія Вальо ; відп. ред. Л. І. Крушельницька. – Львів, 1997. – 151 с. : іл. – ISBN 5-7702-0788-4.

Бальтазар Гакет – дослідник Південно-Східної і Центральної Європи : дослідж. і матеріали / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника ; упоряд. та наук. ред.: М. Вальо, М. Кріль ; відп. ред. Л. Крушельницька. – Львів, 2000. – 318 с. : іл. – Бібліогр.: с. 281–310 (217 назв).

Вальо М. Праця Бальтазара Гакета (Аке) про його подорожі в Українські Карпати як джерело до історії австрійської та німецької колонізації в Галичині / Марія Вальо // Німецькі колонії в Галичині : історія – архітектура – культура : матеріали доп. та повідомл. / Міжнар. наук. семінар ; впоряд. та заг. ред. Г. Петришин. – Львів, 1996. – С. 158–164. – Бібліогр. в прим. – Парал. тит. л. укр. і нім. мовами. – ISBN 5-7707-9809-2.

Вінтоняк О. [Балтазар Гакет] / О. Вінтоняк // Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII століття / О. Вінтоняк. – Львів ; Мюнхен, 1995. – С. 19, 29. – (Львівські історичні праці. Дослідження ; вип. 2). – ISBN 5-7702-0878-3.

Ровенчак І. Бальтазар Гакет як географ України / Іван Ровенчак // Історія української географії / Укр. геогр. т-во, Тернопіл. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Геогр. коміс. Наук. т-ва ім. Шевченка ; редкол.: Шаблій О. І., Заставецький Б. І. – Тернопіль, 2000. – Вип. 2. – С. 56–62. – Бібліогр.: с. 61–62 (20 назв). – ISBN 966-562-432-6.

Массон Шарль-Франсуа

(1761 р. – 1807 р.)

Шарль Франсуа Філібер Массон де Бламон – французький поет і мемуарист, прем'єр-майор Єкатеринославського гренадерського полку, автор «Секретних мемуарів про Росію». Був особистим секретарем майбутнього царя Олександра І, що відкрило йому доступ у вищі державні кола. З мемуарів видно, що Массон добре орієнтувався в українських справах.

Ставлення Массона, як і більшості західних авторів того часу, до України й українського народу повністю розходиться з великодержавницькою концепцією російського царизму, котра заперечувала саме

існування українства як історично сформованого етносу й відмовляла йому в праві на самостійний розвиток. Характеристику стану українського народу подано таким чином: «*Козацька нація нині в стані кризи, вона хвилюється й б'ється під ногами колоса, що її розчавлює*».

На початку XIX ст. Массон песимістично дивився в майбутнє України, припускаючи, однак, що врятувати її може «*хвіба що якась щаслива революція, яка прийде в скорому часі, щоб визволити її з-під ярма, яке її нищить і душить*»¹.

Твори

[З книги Шарля Франсуа Масона «Секретні спогади про Росію»: про українських козаків (1762–1802 рр.)] / Ш. Ф. Массон // Історія України очима іноземців: довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 256–258.

Січинський В. [Шарль-Франсуа Массон] / Володимир Січинський // З-під булави – під корону: друга половина XVIII ст. / упоряд. і авт. передм. О. К. Струкевич. – Київ, 2002. – С. 286–287.

Література

Луняк Є. [Массон Ш.-Ф.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ; Ніжин, 2012. – С. 13, 14, 328, 412, 414–420, 422, 437, 438, 443, 451, 456, 497, 498, 503, 506, 601, 718, 726, 731.

Наливайко Д. [Массон Ш.-Ф.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 496–499.

Кларк Едвард-Даніель

(1769 – 1822)

Едвард-Даніель Кларк – англійський мандрівник і письменник, професор мінералогії Кембриджського університету. Чималу частину свого життя присвятив дослідницьким поїздкам по країнах Європи, Азії, Африки. Одну з таких подорожей, що пролягла через українські землі, Кларк здійснив на початку XIX ст. та описав у двотомній праці «Подорожі в Росію, Татарію і Туреччину» (Лондон, 1812). Його свідчення – це важливе джерело для вивчення народної культури, побуту й занять українців, долі запорозьких козаків-переселенців на Кубані, історії Одеси, Херсона, інших міст Південної України, археологічних і природних пам'яток Криму.

Твори

[З книги Едварда Даніеля Кларка «Подорож до Росії, Криму й Туреччини»: про Україну (1812 р.)] / Е. Д. Кларк // Історія України очима іноземців: довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 260.

«Ми зустріли валки українців, що різняться під кожним оглядом від інших мешканців Росії. Це дуже шляхетна раса. Вони виглядають міцніше та краще від москалів і перевищують їх у всьому, де лиш може один клас людей перевищувати інший. Вони є чистіші, запопадливіші, гостинніші, побожніші та менше забобонні.

Хати в Україні чисті й білі, як у Велсі, – мандрівникові здається, що він перенісся до Голландії або до Норвегії. Народ в Україні нагадує верховинців з Шотландії...». (С. 260).

Література

Панчук І. Кларк Едвард Даніель: [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців: довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 62.

Січинський В. [Едвард-Даніель Кларк] / Володимир Січинський // З-під булави – під корону: друга половина XVIII ст. / упоряд. і авт. передм. О. К. Струкевич. – Київ, 2002. – С. 277–278.

Варварцев М. М. Кларк Едвард-Даніель / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України: у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Т. 4. – С. 341.

Фліз Домінік П'єр де ля

(1787 – 1861)

Домінік П'єр де ля Фліз – французький медик, етнограф. Від 1820-х рр. служив лікарем державних маєтностей Київської губернії, на теренах якої з 1845 р. за програмою Російського географічного товариства почав проводити дослідження «медичної географії» з метою з'ясування впливу навколишнього сере-

¹ Наливайко Д. Україна очима Заходу Київ, 2008. С. 496–497.

довища на здоров'я людини. Під час подорожей по селах і маєтках Київщини зібрав та узагальнив чималий фактичний матеріал, на підставі якого склав комплексну характеристику життя українського населення. Де ля Фліз описав розселення українців за методом історико-етнографічного районування. У підготовлених альбомах, ілюстрованих численними малюнками, дослідник розглянув різні аспекти культури та побуту селян, виклав відомості про їхнє житло, одяг, звичаї, пам'ятки старовини, навів народні перекази, пісні, прислів'я. Рукописна дослідницька спадщина Де ля Фліза зберігається в Києві, Чернігові та Санкт-Петербурзі.

Твори

Де ля Фліз Д. П. Альбоми / Д. П. Де ля Фліз ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Ін-т рукоп. Нац. б-ки України ім. В. Вернадського, Каф. укр. культури та етнографії ім. Гуцуляків Ун-ту Альберта (Канада). – Київ, 1996– .

Т. 1. – 1996. – 249 с. : іл. – ISBN 5-7702-0860-0.

Т. 2. – 1999. – 687 с. : іл. – ISBN 966-02-1066-3.

Література

Кукса Н. Старожитності Чигиринщини в альбомах Д. П. Де ля Фліза: «Мамаїв дуб», «Розбійник Мамай» / Надія Кукса // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: І. П. Бондаренко [та ін.]. – Київ, 2003. – Вип. 12. – С. 304–311. – Бібліогр. в прим. – ISBN 966-96401-0-5.

Морозова А. Вітчизняна війна 1812 р. в долі Домініка П'єра де ля Фліза – українського лікаря й етнографа / Анна Морозова // Ніжин. старовина. – 2012. – Вип. 14. – С. 154–160.

Паранько Н. П. Дослідження структури форми українського народного костюма на основі аналізу творчої спадщини етнографа Домініка Де ля Фліза / Н. П. Паранько, Т. В. Ніколаєва // Вісн. Київ. нац. ун-ту технологій та дизайну. – 2016. – № 1. – С. 140–146. – (Технічні науки).

Чернецький Є. Нові відомості про Домініка де Ла Флізе (з українських архівів) / Є. Чернецький // Старожитні часи на Поросці / Є. Чернецький – Біла Церква : Вид. О. Пшонківський, 2003. – С. 331–339.

Варварцев М. М. Де ля Фліз Домінік / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 304.

Гарібальді Джузеппе

(1807 – 1882)

Джузеппе Гарібальді (Гарібальді) – італійський політичний, військовий та державний діяч, генерал, депутат парламенту, літератор (писав автобіографічні романи, поезії, мемуари). Працював на міжнародних маршрутах із перевезення збіжжя з Одеси і Таганрога до портів Середземномор'я, водночас отримавши можливість ознайомитися з життям і становищем пригноблених народів Південної Європи й Близького Сходу. Перебуваючи в Таганрозі, у 1833 р. Гарібальді вступив до таємної революційної організації «Молода Італія» де, як він писав у вірші, склав «перед лицем рабів-козаків» обітницю «віддати життя за рідну землю». Пізніше взяв участь у підготовці мадзіністського повстання (1834), яке зазнало невдачі. Засуджений заочно сардинським військовим трибуналом до смертної кари, він був змушений переховуватися в Марселі, потім – в Одесі – під час останнього плавання до Чорного моря під вигаданим прізвиськом «Пане».

Зв'язки Гарібальді з італійськими емігрантськими громадами та представниками визвольної боротьби в Україні прислужилися рухові солідарності. Наприкінці 1850 р. – на початку 1860 р. на адресу штабу Гарібальді в Генуї надсилалися зібрані в Україні гроші для придбання зброї й спорядження визвольної армії, серед добровольців якої були й українці. Діяльність Гарібальді мала певний вплив на програмні засади українських політичних організацій.

Література

Варварцев М. Джузеппе Гарібальді: морськими шляхами в Україну (1824–1834 рр.) / Микола Варварцев // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвід. зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України ; відп. ред. С. В. Віднянський. – Київ, 2013. – Вип. 22. – С. 9–30.

У статті розглянуто ранній період (1824–1834) біографії видатного громадсько-політичного і військового діяча Джузеппе Гарібальді, історію його морських плавань «на Схід» та перебування в Одесі, Таганрозі, Керчі. Проаналізовано участь Гарібальді в освоєнні шляхів міжнародної торгівлі між країнами

Середземномор'я та Північною Україною. Особливу увагу приділено знайомству Гарібальді-мореплавця зі становищем і боротьбою пригноблених народів Європи та приєднанню його до національно-визвольної організації «Молода Італія».

Луняк Є. [Гарібальді Дж.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 425.

Варварцев М. М. Гарібальді Джузеппе / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 54.

Коль Йоган-Георг

(1808 – 1878)

Йоган-Георг (Йоганн-Георг) Коль – німецький географ, основоположник антропогеографії, мандрівник і письменник. Він – автор численних творів про різні країни Європи та Америки, зокрема про Україну, яку 1838 р. перетнув від Одеси до Харкова та від Харкова до Перемишля (нині м. Пшемисль, Польща). Повернувшись наприкінці 1830-х рр. до Німеччини, Коль опублікував низку праць – «Подорожі всередину Росії та Польщі», дві шеститомні праці під назвою «Подорож у Південну Росію», де є окремі томи «Україна. Малоросія» та «Буковина, Галичина, Краків і Моравія», в яких вміщено багато відомостей про природні умови, економіку, історію та культуру України, підкреслено етнічну єдність українського народу Галичини, Буковини, Наддніпрянської та Закарпатської України.

У книжці «Die Ukraine» (1841) Й. Коль так описав свою подорож Україною: «Українці живуть у гарних хатах, що аж сміються до вас. Вони не задовольняються миттям своїх хат, як у Голландії, але ще й білять їх вапном що два тижні. Тому їхні хати виглядають, як свіже випране льняне полотно.

В неділю дівчата рвуть квіти в своїх садках, роблять вінки, заплітають їх на своїй голові, і виглядають, як принцеси. Ці стрункі українські дівчата так дуже люблять квіти, що прикрашають ними свої коси навіть у будні дні і виглядають, як весталки богині Флори. А як вони люблять співати, можна бачити в їх селах і чого не побачите ніде інде; завітчані жінки співають, як солов'ї, під час праці в полі...українці взагалі одягаються дуже пристойно; дбають дуже про чистоту і здоров'я свого тіла – цілком протилежність москвинам. Огида українців до москвинів, їхніх гнобителів, є така велика, що її можна назвати ненавистю. Ця ненависть радше збільшується, а не зменшується. З другого боку, українці після того, як скинули польське панування, ставляться до поляків не зле. Найгірше, що скажуть про поляка, — це “дурний поляк”, але про москвина завжди “проклятий москаль”»;

«Українці є надзвичайно кепські російські патріоти. Любов і обожання царя, такі питомі москвинам, є цілком чужі і незрозумілі українцям. Українці коряться цареві, бо примушені силою, але його владу вони мають за чужу, силою їм накинену. Якщо ви не хочете образити українця, то не згадуйте йому про завоювання України Московщиною, бо українець є свідомий того, що Україна підписала вільний договір з Московщиною і що Московщина їх обдурила... Нема найменшого сумніву, що одного дня величезна Московська імперія розвалиться, а Україна стане знову вільною і незалежною державою.

Цей час наближається повільно, але несхитно. Українці є нацією зі своєю багатотою, мелодійною мовою, зі своєю власною дуже старою християнською культурою і з славними, героїчними традиціями. Нині Україна поділена поміж сусідами, але матеріал для будови української держави є готовий. Якщо не сьогодні, то завтра з'явиться будівничий, який збудує велику і незалежну Українську Державу»¹.

Твори

[З книги Йоганна Георга Коля «Україна, Малоросія» : про побут українців і їхнє ставлення до росіян (1841 р.)] / Й. Г. Коль // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 264–265.

Буковина. Галиція / Й. Г. Коль ; пер. з нім. П. Бочана // Пам'ять століть. – 2003. – № 6. – С. 11–34.

Література

Брицький П. П. Історія та етнографія України у шоденних записках німецького мандрівника-дослідника Йогана Георга Коля / П. П. Брицький, П. О. Бочан // Німці, французи і англійці про Україну та

¹ Штепа П. Іноземці про Україну: український творчий дух був би здивував цілий світ казковим поступом України [Електронний ресурс] // Fakeoff : [сайт]. [Б. м., б. р.]. URL: <http://fakeoff.org/uk/history/inozemtsi-pro-ukrainu> (дата звернення: 01.02.2018).

український народ у XVII–XIX століттях / П. П. Брицький, П. О. Бочан ; М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – С. 66–124. – ISBN 978-966-8658-82-2. – Бібліогр. в прим.

Наливайко Д. [Коль Й. Г.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 498, 669, 693.

Панчук І. Коль Йоганн Георг : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 63.

Січинський В. [Коль Йоганн Георг] / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 71–73.

Кулинич І. М. Коль Йоганн-Георг / І. М. Кулинич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Т. 4. – С. 465.

Блязіус Йоган Генріх

(1809 – 1870)

Йоган Генріх (Генрих) Блязіус (Блязіус) – німецький географ, етнограф і мандрівник, професор Брауншвайзького коледжу. У 1840–1841 рр. здійснив мандрівку Північною та Південною Росією, відвідав Україну, написавши про це книгу «Мандрівка в європейську Росію» (Брауншвайг, 1844). У виданні є розділ «Мандрівка через Україну», в якому автор зробив порівняльний аналіз побуту, психології, етнографічних особливостей українського і російського народів.

Твори

[З книги Йоганна Генріха Блязіуса «Подорожі через Україну» : про побут і господарство України (1844 р.)] / Й. Г. Блязіус // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 266–267.

«Як і всі українці, вважають росіян своїми гнобителями, утискувачами, ворогами їхньої свободи... Українці мають зовсім інший контакт з життям та природою, як росіяни – нащадки кривичів...»

Хати стоять по можливості вільно і не дуже правильно, кожна хата має свій фруктовий садок з численними яблунами, грушками, сливками та черешнями. Наочний доказ, що ці села в більшості належать вільним людям. Великий контраст для порівняння з тульськими (московськими) селами, в яких всі хати села стоять в один ряд по одному боці вулиці під одним дахом і де село ділиться взагалі тільки в два ряди. Хат під двома схилами даху годі знайти. Даремно шукати у всіх сторонах» (С. 266).

Література

Блязіус Йоганн Генріх : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 27–28.

Брицький П. П. Професор-природознавець Йоганн Блязіус про Україну в середині XIX століття / П. П. Брицький, П. О. Бочан // Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях / П. П. Брицький, П. О. Бочан ; М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – С. 124–155.

Січинський В. Блязіус Йоганн Генрих / Володимир Січинський // Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів, 1991. – С. 74–76.

Ербен Карел Яромир

(1811 – 1870)

Карел Яромир Ербен (Ербан) – чеський поет, фольклорист, етнограф, історик, перекладач. Закінчив Празький університет (1837). Переклав і видав давньоруські історичні і літературні пам'ятки «Несторів руський літопис» (1867), «Два співи давньоруські: «Про Ігорів похід» і «Задонщина» (1869). Ербен – автор розвідки про українські колядки (1852). У статті «Про слов'янську міфологію» (1857) він дав високу оцінку українським народним пісням. Підтримував творчі контакти з українськими діячами XIX ст.

Література

Панчук І. Ербен Карел Яромир : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 51.

Українські етнічні землі на «Карті слов'янського світу» Карела Ербана (1868 р.) [Електронний ресурс] / Андрій Байцар // Андрій Байцар : [блог]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2016. – Режим доступу: <http://baitsar.blogspot.com/2016/12/1868.html> (дата звернення: 03.03.2018). – Назва з екрана.

Зап Карел-Франтішек-Владіслав

(1812 – 1871)

Карел-Франтішек-Владіслав Зап – чеський етнограф, історик, публіцист. У 1836–1845 рр. був службовцем Галицької крайової бухгалтерії у Львові, згодом – викладачем історії та географії реального училища в Празі. Зап підтримував дружні стосунки з діячами «Руської трійці» – І. Вагилевичем і Я. Головацьким, був посередником у їхніх зв'язках з О. Бодянським, І. Срезневським, П. Шафариком, Я. Колларом, К. Гавлічком-Боровським та іншими славістами, знайомив їх з літературними й науковими новинами у Чехії, допомагав у публікації творів у чеських журналах.

У своїх кореспонденціях зі Львова Зап надавав чеській громадськості інформацію про культурне життя Галичини, її національні проблеми. Він – автор книг: «Мандрівки і прогулянки по Галицькій землі» (1843–1844), «Спогади зі Львова» (1845) та ін. Переклав чеською мовою повість М. Гоголя «Тарас Бульба» (1838), твори П. Куліша, діячів «Руської трійці», ініціював запрошення галицьких українців на Слов'янський з'їзд 1848 р. у Празі, де брав активну участь у роботі українсько-польської секції, сприяв досягненню компромісної угоди між українською та польською делегаціями.

Твори

[Із записок Карела Франтішека Владислава Запа : про побут, господарство і характер українців (1844 р.)] / К. Ф. В. Зап // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 267–268.

«Архітектурний стиль русинських селянських церков, найчастіше дерев'яних, є оригінальний і дуже мальовничий. Рідко котра не має принаймні одної прегарної бані; часто триповерхові бані, з яких середня вища і гарніша. Коло церкви стоїть дерев'яна дзвіниця, скрізь після одного взірця, звичайно трохи привітніша, ніж більшість дерев'яних дзвіниць старих костелів у Чехії. Всі ці дерев'яні церкви бувають твором простих теслів, котрі також чимало прикладають рук до різьбярського мистецтва прикрас Храму Божого. Внутрішній вигляд такої церкви буває крациий, понад сподіванки, спеціально на іконостасі заховується мистецька різьба, ясного кольору, позолочена і пофарбована...» (С. 268).

Література

Кость С. Краєзнавчі публікації Карела Запа: жанрові особливості : [зокрема про Галичину] / Соломія Кость // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Журналістика : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; [ред. кол.: Б. Потятиник та ін.]. – Львів, 2012. – Вип. 33. – С. 117–123.

Кость С. С. Слов'янські літератури в інтерпретації Карела Запа : [зокрема про праці укр. авт.] / С. С. Кость // Наук. пр. [Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Філологія. Літературознавство / ред.-вид. рада: Клименко Л. П. [та ін.]. – Миколаїв, 2016. – Вип. 265, т. 277. – С. 31–35.

Панчук І. Зап Карел Франтішек Владислав: [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 54.

Стеблій Ф. І. Зап Карел-Франтішек-Владіслав / Ф. І. Стеблій // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 250.

Стеблій Ф. І. Зап Карел-Франтішек-Владіслав / Ф. І. Стеблій // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 165.

Крашевський Юзеф-Ігнаци

(1812–1887)

Юзеф-Ігнаци Крашевський – польський письменник, журналіст, публіцист, видавець, історик, філософ, громадський і політичний діяч, член Одеського товариства історії та старожитностей (1843), член-кореспондент Краківського наукового товариства (1858), зарубіжний член Академії мистецтв у Празі (1873), почесний доктор університетів у Кракові та Львові (1879).

Народився Юзеф Ігнацій Крашевський у Варшаві. Його літературна спадщина налічує близько 600 томів романів, повістей, поетичних і драматичних творів, а також робіт з етнографії, фольклористики, публіцистичних і літературно-критичних статей. Ю. І. Крашевський був і залишається автором найкращого історичного нариса про Житомир.

Література

Баженова С. Е. Ю. І. Крашевський і Україна / Стефанія Баженова ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка [та ін.] ; наук. ред. Л. В. Баженов. – Кам'янець-Поділ., 2012. – 154 с. : іл. – Бібліогр.: с. 114–134. – ISBN 978-966-643-078-9.

Монографія є першою спробою в українській і зарубіжній історичній науці розглянути творчість Ю. І. Крашевського з точки зору висвітлення ним історії України та її регіонів, визначити їх роль у налагодженні й розвитку українсько-польських наукових і культурних відносин.

Чорноус С. «Спогади про Волинь, Полісся та Литву» Юзефа Ігнація Крашевського – вірєць романтичної подорожі / Світлана Чорноус // Київ. полоніст. студії : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка [та ін.]. – Київ, 2009. – Т. 15. – С. 165–172.

Баранник М. В. Крашевський Юзеф-Ігнаці / М. В. Баранник П. В. Голобуцький // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 5. – С. 307.

Кольберг Оскар

(1814 – 1890)

Оскар Кольберг (Кольберг) – польський етнограф, фольклорист і композитор. На межі 1850–1860-х рр. і 1880 р. проводив етнографічні дослідження західноукраїнських земель: «Русь Червону» (Галичину), Волинь, Полісся, Поділля, Покуття, Холмщину, Буковину, Лемківщину.

Найважливішими працями Кольберга є 40-томний «Lud, jego zwyczaj, sposób życia, mowa i t.d.», 10-томні «Obrazy etnograficzne», з яких 8 томів присвячено Україні: «Pokusie», «Cheimskie» (1890–1891, т. 1–2) і видані посмертно «Przemyskie» (1891) і «Wołyń» (1905).

Кольберг був членом багатьох наукових товариств, зокрема, Педагогічного товариства у Львові (1869).

Література

Панчук І. Кольберг Оскар : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 64.

Наулко В. І. Кольберг Оскар / В. І. Наулко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Т. 4. – С. 466.

Авріль Адольф

(1822 – 1904)

Адольф Авріль – французький публіцист, дипломат. Подорожував Україною. У своїх книгах «Сентиментальна мандрівка по слов'янських країнах», «З Парижа до острова Зміїного» (обидві – 1876), «Дочка Слави» (1896) висвітлював проблему походження українців, історію поглинання Буковини Австрійською імперією, боротьбу козацтва Запорозької Січі, яке «успіло на весь світ республіканською та військовою організацією». Одним із перших у Франції Авріль наголосив на міжнародному значенні української культури.

Популяризував діяльність Т. Шевченка, переклав його поеми «Гамалія» та «Тарасова ніч».

Твори

[Із записок : про перебування на могилі І. Мазепи (1876)] / Адольф д'Авріль // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 245.

«Сентиментальна мандрівка слов'янськими країнами» (Париж, 1876) = «Voyage sentimental dans les pays slaves» (Paris, 1876) / Адольф д'Авріль // Хроніка-2000. – 1995. – Вип. 2/3 : Україна–Франція=France–Ukraine. – С. 211–224. – Зі змісту: «З Парижа до острова Зміїного» (Париж, 1876): с. 213–218 ; «Дочка Слави. Слов'янська поезія. Вибране» (Париж, 1896): с. 219–234.

«На північ від Одеси простягається Україна, поетичний і легендарний край слов'янського світу. Українська природа чарівна й захоплива. Коли вона проникає в душу людини, то вже не відпускає.»

Хтось із мандрівників, котрий був поруч зі мною, сказав, що український народ, якого ще називають малоросами і русинами, найпоетичніший, наймузикальніший і наймайстерніший з-посеред слов'ян.

Українській історії належать козаки, яких називають і запорожцями. Вони успіли високою республікансько-військовою організацією, війнами проти татарів і поляків, а також піратськими нападами на фракійському Боспорі» (С. 212).

Література

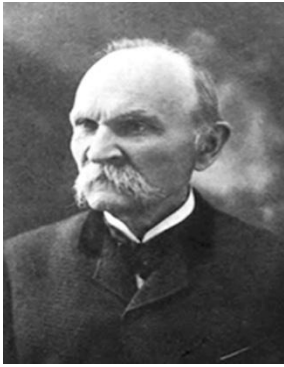
Панчук І. Авріль Адольф : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 18.

Якуб'як М. Адольф д'Авріль про Україну / Маркіян Якуб'як // Хроніка-2000. – Київ, 1995. – Вип. 2/3 : Україна–Франція=France–Ukraine. – С. 209–210.

Варварцев М. М. Авріль Адольф / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 17.

Єж Теодор Томаш

(1824 – 1915 р.)

Теодор Томаш Єж (справж. – Мілковський Зигмунт) – польський історик, письменник, публіцист. Значне місце в його творчості посідала українська тематика. Багатий матеріал з українського суспільного життя і народного побуту містять мемуари Єжа «3 одеських спогадів» (1893), «Від коліски через життя» (I–III, видано 1936–1937). Селянські заворушення 1855–1856 рр. в Україні дослідник відобразив у публіцистичній праці «Участь поляків у Східній війні (1853–1856). Про народне повстання на Україні в 1855 р.» (1858) та нариси «Григор Сердешний. З селянського повстання на Україні в 1856 р.» (1873).

Грунтовністю відзначаються праці Єжа: «Руська справа в Галичині» (1861), «Лях-Чех-Рус» (1878), «Руська справа. Провідники Русі» (1879), «У Галичині і на Сході. Причинок до історії повстання 1863 р.» (1880), «Повстання в Черніхові у 1888 р.» (1895), «Руська справа в стосунку до польської справи» (1902).

У своїх щоденниках і листах писав про Т. Шевченка, про його твори і діяльність у Кирило-Мефодіївському братстві.

Література

Панчук І. Єж Теодор Томаш : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 52.

Леже Луї-Поль-Марія

(1843 – 1923)

Луї-Поль-Марія Леже – французький славіст, член Академії написів і красномовства Франції (1880), член-кореспондент (1884), дійсний член (1890) Петербурзької академії наук. Зацікавившись слов'янознавством, захистив у Сорбонні докторську дисертацію на тему: «Кирило і Мефодій». Викладав в Інституті живих східних мов (Париж).

В 1872 р. був у науковому відрядженні в Росії та Україні. У Києві встановив зв'язки з вченими Київського університету, вивчав церковноісторичні старожитності, опублікував за результатами подорожі звіт у паризькому журналі «Revue de France» (1873, № 2) під назвою «Через Росію, Київ, його монастирі і печери». Вдруге приїжджав до Києва в 1874 р., а 1884 р. – до Одеси як доповідач на археологічних з'їздах.

Леже – один із засновників наукової україністики в Західній Європі. В «Revue critique d'histoire et de litterature» (Париж, 1873), «Rivista europea» (Флоренція, 1874–1876) та інших періодичних виданнях популяризував творчість Т. Шевченка, М. Драгоманова, О. Федьковича, П. Житецького, О. Огоновського та ін. 1884 р. вчений видав свою капітальну працю – переклад «Повісті временних літ», 1914 р. – розвідку «Микола Гоголь». У 1904–1906 рр. читав у Колеж де Франс лекції з української літератури, резюме яких надрукував під назвою «Національний поет Малоросії Тарас Шевченко» (Париж, 1906).

І. Франко ціннував праці Леже як джерело для студійних викладів з української етнографії.

Література

Панчук І. Леже Луї Поль Марі : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 72.

Варварцев М. М. Леже Луї-Поль-Марія / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 101.

Варварцев М. М. Леже Луї-Поль-Марія / М. М. Варварцев // Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. слов.-довід. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 247–249.

Ратцель Фрідріх

(1844 – 1904)

Фрідріх Ратцель – німецький зоолог і географ. Вважається основоположником антропогеографії та політичної географії. Ратцель заклав початок розвитку геополітичної науки.

Твори

Народознавство / Фрідріх Ратцель // Людина і довкілля : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 289–290.

«Малороси, найменш отатарені, з часів Петра Великого більше відкриті західним впливам і переважно працюють для їх поширення, одним словом, із усіх руських найближче стоять до європейців. У фізичному відношенні вони відрізняються більш високим зростом і більш тонкими рисами; вони рухливіші, сприятливіші, але в той же час відрізняються більшою м'якістю та меншою рішучістю і підприємливістю, аніж вроджений колонізатор великорос. У сім'ї та общині малорос є незалежнішим, і дружина його користується більшою свободою...» (С. 290–291).

Література

Ратцель Ф.: [біогр. довідка] // Людина і довкілля : у 2 кн. / упоряд., авт. вступ. розд., біогр. довідок та комент. В. С. Крисаченко. – Київ, 1995. – Кн. 1 : Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – С. 289.

Ланге Тор

(1851 – 1915)

Тор Ланге – данський філолог, мандрівник, перекладач, освітній діяч. Опублікував книгу нарисів «З Росії» (1882), в якій описано його враження від подорожі в 1881 р. по Україні. Також він видав збірки віршів та перекладів, у тому числі українських літературних творів і українських народних пісень. З 1883 р. (після одруження) тривалий час мешкав в Україні в маєтку дружини в с. Нападівка. Вивчав побутовий фольклор українського народу. Високо цінував творчість Т. Шевченка. Підтримував зв'язки з українськими діячами.

1902 р. побачила світ збірка Ланге «Далекі мелодії», що містила 25 перекладів українських народних пісень.

Переклади з української мови Ланге заслуговують на особливу увагу. Крім пісенного фольклору, він зосереджувався на українських прозових і поетичних художніх творах. Однак українські ліричні пісні, балади, думи особливо вразили данця. Мабуть, тому що поетичне слово в пісні та думі несе велике змістовне навантаження. Загалом Ланге переклав 46 українських народних пісень, 26 з них було покладено на музику. Ці твори викликали неабиякий спалах інтересу данців до культури українського народу. А пісні «Ой не світи, місяченьку» та «Ой зійди, зійди, ти зіронько та вечірняя» навіть стали «данськими» народними піснями.

У 1906 р. вийшла нова поетична збірка Ланге «Гра струн». Крім перекладів дев'яти українських пісень, до неї увійшли болгарські, боснійські та вендські пісні.

Література

Зотов М. Співець «найніжнішої поезії» : Тор Неве Ланге – людина, яка подарувала Данії українську пісню / Максим Зотов // Персонал плюс. – 2006. – № 7 (15–21 лют.). – С. 2. – Відомості доступні також в Інтернеті: <http://www.personal-plus.net/158/442.html>.

Мельник В. Данський піонер української поезії : [до 150-річчя з дня народж. Тора Неве Ланге] [Електронний ресурс] / Віктор Мельник // Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва : [сайт]. – Текст., граф., відеодані. – Вінниця, 2001. – Режим доступу: <http://www.library.vn.ua/publications/2001/lange.html> (дата звернення 05.03.2018). – Назва з екрана.

Панчук І. Ланге Тор : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 70.

Куба Людвік

(1863 – 1956)

Людвік Куба – чеський музикознавець, етнограф, фольклорист і письменник.

У четвертому томі його основної праці – «Слов'янство у своїх піснях» (1884–1929), вміщено українські пісні. Куба також є автором книжок і статей: «Співучою Україною» (1887), «Лірник», «У Британах», «Південноруський робітничий хор» (усі – 1888), «А. Степович та І. Анненков у нас в 1884 році», «На Галицькій Русі» (обидві – 1922).

Був знайомий і листувався з українськими культурними діячами, зокрема І. Франком, М. Лисенком та ін. Малював картини на українську тематику. Йому належить книга спогадів «Засохла палітра» (1958). У Києві в 1963 р. вийшла книга «Про Україну».

Твори

Про Україну : збірник / Людвік Куба ; [упоряд. М. Мольнар ; пер. П. Тернюка]. – Київ : Держвидав. образотвор. мистецтва і муз. культури УРСР, 1963. – 226 с. : іл., нот. – Бібліогр. у підрядк. прим.

Література

Панчук І. Куба Людвік : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 68.

Сериков А. А пісня живе... : з українських мандрів Людвіка Куби / Анатолій Сериков // Всесвіт. – 1982. – № 4. – С. 156–157.

Кайндль Раймунд-Фрідріх

(1866 – 1930)

Раймунд (Раймонд)-Фрідріх Кайндль – австро-німецький історик, етнограф, археолог, фольклорист, літературознавець, громадський та освітній діяч, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка. У 1892 р. працював на кафедрі австрійської історії Чернівецького університету, від 1901 р. – звичайний професор, а від 1904 р. – надзвичайний професор цієї ж кафедри. Від другої половини 1880-х рр. та в 1890-і рр. брав участь у численних археологічних і етнографічних експедиціях по Буковині та сусідніх регіонах. В 1910 р. був обраний деканом філософського факультету, а згодом (1912–1913) – ректором Чернівецького університету.

Кайндль був прихильником українства (вільно володів українською мовою, був одружений з україночкою). У своїх українознавчих працях, зокрема у дослідженні «Русини на Буковині» (1889), проводив думку, що слов'яни – найдавніше населення у складі сучасного етносу Прикарпаття та Подністрів'я.

Найбільшу увагу Кайндль приділяв гуцулам, опублікував про них численні статті та монографію «Гуцули» (1894). Написав фундаментальну працю «Історія Чернівців від найдавніших часів до сьогодення» (1908), яка донині залишається неперевершеною за обсягом зібраного в ній матеріалу про Чернівці. Він – автор понад 300 наукових праць з буковинської тематики, найвидатніший історик, етнограф і археолог Буковини австрійського періоду.

Твори

Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Р. Ф. Кайндль ; пер. з нім. З. Ф. Пенюк ; післямова О. М. Масан. – Чернівці : Молодий буковинець, 2000. – 208 с. : іл.

Історія Чернівців від найдавніших часів до сьогодення / Р. Ф. Кайндль ; пер. з нім. В. Ю. Іванюк ; Наук.-дослід. центр буковинознавства при Чернівецьк. нац. ун-ті ім. Юрія Федьковича. – Ювілейне вид. до 60-их роковин правління Його Величності Цісаря Франца Йосифа I і на пам'ять про першу писемну згадку про Чернівці 500 років тому, Репр. вид. 1908 р. – Чернівці : Зелена Буковина, 2005. – 330 с. : іл. – (Історична бібліотека «Зеленої Буковини»).

Наш рідний край Буковина / Р. Ф. Кайндль ; пер. Ф. С. Андрієць, А. Т. Квасецький ; Центр буковинознавства при Чернівецьк. нац. ун-ті ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 72 с. : іл. – («Історія та краєзнавство» ; № 1/2, 2002).

Русини на Буковині / Раймунд Фрідріх Кайндль, Олександр Манастирський ; Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, Наук.-дослід. центр буковинознавства. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – 191 с. : іл. – (Буковий ліс. Праці з буковинознавства ; № 3–1889, № 4–1890).

Література

Панчук І. Кайндль Раймунд Фрідріх / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 59.

Раймунд Фрідріх Кайндль : розвідки з нагоди 150-ліття від дня народж. / [упоряд. Сергія Осачука та Олександра Добржанського ; за ред. Сергія Осачука]. – Чернівці : Книги-XXI, 2016. – 224 с. : рис., фот.

Юсов С. Л. Кайндль Раймунд-Фрідріх / С. Л. Юсов // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Т. 4. – С. 24.

Лайвсей Флоренс Гамільтон Рендел

(1874–1953)

Флоренс Гамільтон Рендел Лайвсей – канадська англомовна перекладачка, журналістка, публіцист, письменниця. У 1903–1920 рр. мешкала у Вінніпезі, де познайомилася з українськими іммігрантами, захопилася українськими піснями, опанувала українську мову, досліджувала український фольклор.

До збірки «Пісні України з русинськими поемами» (1916) увійшло 100 перекладів Лайвсей. За сприяння її дочки Дороти було опубліковано книгу дослідниці «Спів упродовж віків» (1981), до якої, крім перекладів, увійшла розвідка «Весільні обряди і пісні». Лайвсей також є авторкою статей «Релігія старовинної України з погляду археології і фольклору» (1918), збірки «Зачарована трава» (1923), «Пісні і танці українців» (1927) тощо. Перекладала поезію Т. Шевченка та інших українських письменників¹.

Література

Зарицька Т. Г. Українські народні пісні та думи на канадській землі: переклади англійською мовою : [зокрема про Ф. Лайвсей] / Т. Г. Зарицька // Мова і культура. – 2013. – Вип. 16, т. 4. – С. 427–430. – Відомості доступні також в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2013_16_4_73.

Кулик І. Ф. Р. Лайвсей: пісні України / І. Кулик // Червоний шлях. – 1924. – № 6. – С. 264–269.

Панчук І. Лайвсей Флоренс Гамільтон Рендел : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 70.

Мазон Андре

(1881–1967)

Андре Мазон – французький філолог-славіст, літературознавець, член НТШ у Львові. Викладав французьку мову в Харківському університеті (1905–1909), професор слов'янської філології Страсбурзького університету (Франція, 1919–1923), директор Паризького інституту слов'янознавства (1937–1939), віце-президент Міжнародного комітету славістів (1958–1967). Був редактором журналу «Ревю дес Етюдес Словес» («Огляд слов'янських студій», 1921–1966).

Мазон досліджував давньоруську літературу. У розвідці про «Слово о полку Ігоревім» (1940) він висловив припущення (яке спростував М. Гудзій), що пам'ятка написана в XVIII ст. Мазон – автор кількох статей з історії української літератури: «Марко Вовчок в Італії» (1928), «Про Шевченка» (1962). Цікавився українським фольклором, бував в Україні, підтримував дружні стосунки з деякими українськими вченими.

Література

Луняк Є. [Мазон А.] / Євген Луняк // Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Євген Луняк. – Київ ; Ніжин, 2012. – С. 15, 643, 644, 650, 666, 671, 673, 701.

Панчук І. Мазон Андре : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 79.

Варварцев М. М. Мазон Андре / М. М. Варварцев // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 431.

¹ Панчук І. Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. С. 70..

Вінтер Едуард

(1896 – 1982)

Едуард Вінтер – німецький історик-славіст. Після подорожі по Закарпатській Україні в липні-серпні 1925 р. видав працю «Німці в Словаччині та на Підкарпатській Русі». В 1934–1945 рр. працював на посаді професора кафедри церковної історії та доцента кафедри історії філософії Німецького університету. Був керівником докторської дисертації І. Лисяка-Рудницького про політичні погляди М. Драгоманова.

У 1946–1951 рр. Вінтер – професор кафедри східноєвропейської історії в університеті Мартіна Лютера в Галле, в 1948–1951 рр. – ректор цього університету; в 1951–1964 рр. – професор кафедри східноєвропейської історії університету Гумбольдта в Східному Берліні. Вінтер очолював Інститут історії народів СРСР АН Німецької демократичної республіки та відділ історії в Інституті славистики АН НДР. Керував робочою групою з історії слов'янських народів. Брав участь у роботі багатьох міжнародних конгресів і конференцій, зокрема Слов'янського історичного конгресу (Зальцбург, Австрія, 1963), у відзначенні ювілею І. Франка в Україні (1964), в роботі Міжнародного форуму діячів культури в Києві. Він – ініціатор проведення в Берліні (1964) Міжнародного шевченківського симпозиуму, на якому виступив із доповіддю. В співавторстві з П. Кірхнером підготував до друку німецькомовні твори І. Франка (1963), разом з Г. Ярошем – збірник досліджень радянських і німецьких учених «Революціонер-демократ Тарас Шевченко. 1814–1861».

Література

Наливайко Д. [Вінтер Е.] / Дмитро Наливайко // Україна очима Заходу / Дмитро Наливайко. – Вид. 2-е, допов. – Київ, 2008. – С. 163, 220, 228, 260, 379.

Панчук І. Вінтер Едуард : [біогр. довідка] / Ігор Панчук // Історія України очима іноземців : довід.-хрестоматія / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2009. – С. 34.

Герасимова Г. П. Вінтер Едуард / Г. П. Герасимова // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 569–570.

Бовуа Даніель

(1938 р. н.)

Даніель Бовуа – сучасний французький історик-славіст, публіцист, перекладач, редактор, організатор науки, іноземний член-кореспондент НАН України.

В 1986 р. організував у Франції міжнародну наукову конференцію, присвячену літературним та історичним міфам Білорусі, України й Литви.

Від 1996 р. Бовуа – президент Французької асоціації з розвитку українських досліджень, яка проводить семінари для українців-істориків, соціологів, географів та ін. Він – дослідник історії Польщі, України й Литви, українсько-російсько-польських взаємин.

Даніель Бовуа – один з найвідоміших французьких істориків, чиї наукові інтереси пов'язані з Україною. Його праця «Російська влада і польська шляхта в Україні» – це важливий внесок до вивчення історії Російської імперії кінця XVIII–XIX ст. Приєднання західних територій, інкорпорація іноземних еліт, імперська адміністрація, чиновництво та особливості його функціонування становлять важливі елементи в останньому дослідженні Д. Бовуа.

У XIX ст. присутність польської земельної власності в Україні мала риси колоніального панування. Автор зауважує, що до українських селян на Правобережній Україні польські поміщики ставились як до напівлюдей, били їх по обличчю, а це для Європи XIX ст. було дикістю. Також йдеться і про політику колонізації, яку проводили землевласники, навчаючи селянських дітей польській мові, щоб мати змогу з ними порозумітись.

Д. Бовуа зруйнував одразу два історіографічні міфи – про патріархальну ідилію кресів¹, як бачилося з польського боку, і про гуманну місію російської адміністрації, що нібито обороняла українського селянина від поляка-поміщика, що проповідувалось в радянській історіографії. Цінність досліджень Д. Бовуа полягає в тому, що він розглядає стосунки польських поміщиків та українських селян усебічно, маючи цілісну і зрозумілу картину.

¹ Креси, крес, мн., іст. Окраїни давньої Польщі (про українські землі) // Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства Київ, 1970–1980. Т. 4. С. 336.

Твори

Битва за землю в Україні 1863–1914: поляки в соціо-етнічних конфліктах / Даніель Бовуа ; пер. Зої Борисюк ; наук. і мовна ред., вступ. сл. Наталі Яковенко. – Київ : Критика, 1998. – 334 с. – ISBN 966-02-0513-9.

В останній з книжок малої української трилогії, як назвав свої монографії сам Д. Бовуа, йдеться про три губернії Правобережної України, що займали площу, рівну території Португалії і Швейцарії разом узятих. У книзі вміщено необхідні карти адміністративного поділу (12 повітів у кожній губернії) та пояснення деяких понять і їх відповідників у сфері мір ваги, поверхні та грошей.

У першому розділі окреслено етапи, засоби й наслідки війни за землю, яку росіяни вели з поляками протягом 40 років, так і не домігшись чіткої переваги. У другому розділі досліджено надання землі селянам після відміни кріпацтва, а також простежено, як поляки зреагували на це «звільнення» народу. Третій містить інформацію про розшуки декласованих польських шляхтичів, відштовхуючись від принципу володіння землею. У четвертому – проаналізовано майже містичну любов до землі, яка по-своєму облагороджувала економічне процвітання польських поміщиків.

Російська влада і польська шляхта в Україні, 1793–1830 рр. / Даніель Бовуа ; з фр. переклала Зоя Борисюк ; [мов. ред., вступ. сл. Н. Яковенко]. – Львів : Кальварія, 2007. – 295 с. : табл. – Бібліогр.: с. 275–284. – ISBN 978-966-663-242-8.

Шляхтич, кріпак і ревізор : пол. шляхта між царизмом та укр. масами (1831–1863) / Даніель Бовуа ; з фр. переклала Зоя Борисюк ; передм. Я. Дашкевича. – Київ : ІНТЕЛ, 1996. – 415 с. : табл. – Бібліогр. в кінці гл. – ISBN 5-7702-1071-0.

Література

Васильченко С. Родове прокляття України : дещо з роздумів навколо нових видань французького історика [Даніеля Бовуа] / Сергій Васильченко // Всесвіт. – 1999. – № 9/10. – С. 175–181.

Видатному французькому дослідникові українського пам'яткознавства Даніелю Бовуа – 75 років // Пр. Центру пам'яткознавства / Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; голов. ред. О. М. Титова. – 2013. – Вип. 24. – С. 300–301.

Дашкевич Я. Даніель Бовуа та історія польсько-українських відносин / Ярослав Дашкевич // Всесвіт. – 1997. – № 3/4. – С. 132–142.

Сучасний французький історик-славіст Даніель Бовуа об'єктом своїх досліджень обрав трикутник відносин Росія – Польща – Україна кінця XVIII – початку XX ст., тобто від трьох поділів Речі Посполитої і до 1914 р.

Казьмирчук М. Г. Зарубіжні дослідження з соціально-економічного розвитку Київської губернії пореформеного періоду : [зокрема, про праці Д. Бовуа] / М. Г. Казьмирчук // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. / Нац. заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: С. А. Слесарев [та ін.]. – Київ : Глухів, 2013. – Вип. 6. – С. 404–407. – Бібліогр. (28 назв). – ISSN 2218-4805.

Луняк Є. М. Козацька тематика в наукових працях Даніеля Бовуа (історіографічний огляд) / Є. М. Луняк // Гуманітар. журн. – 2013. – № 4. – С. 111–113.

Стоберська Н. А. Польське землеволодіння в правобережній Україні у працях Даніеля Бовуа / Н. А. Стоберська // Іст. і політолог. дослідж. / Донец. нац. ун-т ім. В. Стуса, Іст. ф-т ; голов. ред. Н. Р. Темірова. – Вінниця, 2017. – № 1. – С. 219–231.

Фицик І. Д. Французька візія етносоціальної історії Правобережної України XIX століття (Даніель Бовуа в історичному інтелектуальному просторі Центрально-Східної Європи) / І. Д. Фицик // Наук. пр. іст. ф-у Запоріз. нац. ун-ту. – 2014. – Вип. 38. – С. 57–61.

Герасимова Г. П. Бовуа Даніель / Г. П. Герасимова // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 309.

Каппелер Андреас

(1943 р. н.)

Андреас Каппелер – німецький історик швейцарського походження, іноземний член НАН України (1996), член Австрійської АН (2001). Він – автор низки праць зі східноєвропейської історії, в тому числі присвячених проблемам мультиетнічних суспільств та міжнаціональних відносин, формування української нації та становищу українців у Російській імперії, національної самосвідомості та національних рухів у Російській імперії та СРСР. Одним із перших серед західних вчених акцентував увагу на багатоетнічності Радянського Союзу та Росії.

До основних праць Каппелера належать такі: «Мала історія України», «Росія як поліетнічна імперія», «Українсько-російські стосунки у XIX столітті: гіпотези та відкриті питання», «Мазепинцы, малороссы, хохлы: украинцы в этнической иерархии Российской империи», «Great Russians» and «Little Russians»: Russian-Ukrainian Relations and Perceptions in Historical Perspective (Washington, 2003).

Твори

Мазепинці, малороси, хохли: українці в етнічній ієрархії Російської імперії / А. Каппелер // Київ. старовина. – 2001. – № 5. – С. 8–20.

«Становище українців у соціально-політичній системі Російської держави у XIX столітті було неоднозначним. Царський уряд і російське суспільство вважали їх хохлами, малоросам або мазепинцями. Українські селяни, які продовжували жити у традиційному україномовному світі, залишалися доброзичливими, сумирними, навіть колоритними у своїх танцях і піснях... Українці, що ступили на шлях соціального сходження і певної інтеграції в російське суспільство, малороси вважалися, незважаючи на деякі мовні й культурні особливості, частиною російського народу» (С. 7–8).

Мала історія України / Андреас Каппелер ; [пер. з нім. О. Блащук]. – Київ : К.І.С., 2007. – 261 с. – Показч.: с. 247–250. – ISBN 978-966-7048-82-2.

Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, Укр. католиц. ун-т. ; [пер. з нім. Х. Назаркевич]. – Львів, 2005. – XII, 358 с. : іл., табл., карти. – (Історія країн світу. Історія Росії ; 2). – Бібліогр.: с. 321–344 і в підрядк. прим. – Показч.: с. 345–358.

Україна. Процеси націотворення / [Ю. Бестерс-Дільгер та ін.] ; упоряд. Андреас Каппелер ; [пер. з нім. С. Матіяш та Ю. Дуркот]. – Київ : К.І.С., 2011. – 417 с. : іл. – Бібліогр. у підрядк. прим.

Література

Андреас Каппелер: «Мені залежало на тому, щоб українці були на ментальній карті Європи. Це – мій моральний імператив» [Електронний ресурс] / розмовляла Світлана Одинець // Україна модерна : міжнар. інтелектуал. часопис : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м., б. р]. – Режим доступу: <http://uamoderna.com/jitterpis-istory/kappelleger> (дата звернення 31.01.2018). – Назва з екрана.

Мицик Ю. Нова книга швейцарського професора з історії козацтва / Юрій Мицик // Укр. археогр. щорічник / Археогр. коміс., Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України ; голов. ред.: П. С. Сохань. – Вип. 18. – Т. 21. – Київ, 2013. – С. 727–730. – Рец. на кн.: Kappeleger A. Die Kosaken, Geschichte und Legenden. – München, 2013. – 127 s.

Ясь О. В. Каппелер Андреас / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – Т. 4. – С. 97.

Тарас Шевченко у світовій літературі

Думка, що творчість Т. Шевченка належить не лише Україні, а й усьому світові, підтверджується тим фактом, що його твори перекладено всіма слов'янськими мовами і багатьма мовами інших народів. Захоплено відгукувались про творчість Великого Кобзаря Елізе Рекло, Георг Брандес, Альфред Єнсен, Любен Каравелов, Етель-Ліліан Войнич, Еліза Ожешко, Годор Павлов, Рокуел Кент, Назим Хікмет. Альфред Єнсен, що добре знав українську мову і написав дві книжки про творчість Т. Шевченка, зазначав: *«Велика сила прийшла з Правобережної України, справжній обновитель української літератури... в історії всесвітньої літератури мало таких прикладів, щоб 26-літній поет виступив з такими зрілими творами перед народом, як Шевченко... В історії світової літератури він поставив собі пам'ятник, сильніший від бронзи»*¹.

Австрійський письменник, дослідник творчості Т. Шевченка К. Еміль Француз у своїй праці про Кобзаря ще в 1878 р. наголошував: *«В особі Шевченка замучено найбільшого співця українського народу, геніального поета. Його талант не міг повністю розвинути, та вже одне те, що він зміг написати, забезпечує йому безсмертну славу»*.² А про біографію Т. Шевченка писав: *«Його біографія читається, як роман, в якому герой, замість вийти з темряви до світла, потрапляє з ночі в ніч»*.³

Чимало зусиль для ознайомлення з творчістю Т. Шевченка на Заході доклала німецька поетеса Юлія Віргінія, яка переклала вибрані твори поета німецькою мовою та написала статтю про його творчість, наголосивши, що успіх Т. Шевченка не мав собі рівних в історії літератури і що він «має право займати у світовій літературі визначне місце».

У Франції перші статті про Т. Шевченка з'явилися в пресі ще в 1847 р., але найбільша заслуга в популяризації творчості українського поета серед французів належить культурному діячеві Емілію Дюрану, який викладав у Петербурзькому університеті. В 1876 р. в одному з журналів він опублікував статтю, де писав: *«Поет, який помер 15 років тому і якого ми хочемо тепер “відкрити читачеві”, є народним у*

¹ Чуб Д. Живий Шевченко Мельборн, 1987. С. 6.

² Там само. С. 120.

³ Там само. С. 120.

найширшому розумінні цього слова. *Всі українські селяни знають напам'ять більшість його поезій і співають їх разом з піснями, почутими від своїх батьків або з уст народних співців-кобзарів*¹.

Підкреслюючи глибокий філософський зміст поезій Т. Шевченка, Дюран зазначив, що він настільки видатний поет, що заслуговує *«щоб слава його перейшла кордони батьківщини і поширилась по Європі»*. Цю статтю було перекладено англійською мовою і того ж 1876 р. надруковано в Нью-Йорку.

В Англії популяризатором творчості Т. Шевченка був професор Оксфордського університету Вільям Річард Морфіл, в США – професор Кляренс Маннінг з Колумбійського університету. Цікавим є й те, що в усіх працях у кожній країні автори розвідок про Т. Шевченка намагалися порівняти чи знайти в його творчості щось близьке із творами своїх велетнів літератури. Так, болгари знаходили аналогії з Каравеловим та Ботевим, мадяри – з Петефі, поляки – з Міцкевичем, інші народи – з Пушкіним, Беранже, Бернсом, Гомером. Досить прихильно оцінювали творчість Т. Шевченка і чеські знавці літератури. Письменник і перекладач поем Т. Шевченка Мілан Яріш у передмові до вибраних творів поета писав: *«У світовій поезії немає творів, які були б для чеського народу ближчими, ніж твори Тараса Шевченка»*².

Чехи особливо вдячні Шевченкові за поему «Єретик», в якій він змалював героїчну постать Яна Гуса, присвятивши цю поему видатному чеському діячеві, – професору Празького університету Павлові Шафарикові. Відомо також, що сам Шафарик, прочитавши цю поему, був зворушений до сліз.

Велику увагу й заслужену оцінку Шевченкової творчості дають поляки. Польський поет Леонард Совінський ще в 1861 р. написав працю про Т. Шевченка, додавши до книжки переклад «Гайдамаків». У своїй праці він підкреслював: *«Велика це людина – Тарас Шевченко, велика вже сама собою, ще вища величиною дум мільйонів, що знайшли свій вияв у надхненній його пісні»*³.

А польський перекладач А. Гожалчінський у передмові до своїх перекладів творів Т. Шевченка, що вийшли в 1862–1873-х рр., назвав поета пророком, який тримає лютню і співає народові його власну рідну пісню.

Та чи не найсміливіше сказав про Т. Шевченка сучасний польський літературознавець, член Польської академії наук, професор Вроцлавського університету М. Якубець у праці «Шевченко і польська література» (1961). Він писав: *«Небагато було на світі поетів, які відіграли б у житті власних народів більшу роль, ніж Тарас Шевченко в Україні»*. Та відмічав, що *«найславніший польський поет і письменник Адам Міцкевіч мусив чекати цілі десятиліття, поки його твори завітали під стріхи, а твори Шевченка пішли в нарід одразу, ставши його неподільною власністю. Сталось це тому, – пише професор М. Якубець, – що Шевченко був найбільшим народнім поетом з усіх поетів світу»* – *«З цього погляду, – український поет був вищим за Міцкевіча і Пушкіна»*⁴.

«... Поезія Шевченка була явищем єдиним і неповторним. Для неї немає відповідника у світовій літературі». Цю думку підсилив російський критик Аполон Григор'єв, який у 1861 р., відразу по смерті Т. Шевченка, писав у журналі «Время»: *«Щодо краси і сили поезії багато хто ставить Шевченка врівень з іншими. Ми підемо далі, – говорить він, – У Шевченка сяє та гола краса поезії народньої, якої у Пушкіна і Міцкевіча лише іскорки блищать»*⁵.

Т. Шевченко завжди ставав на захист знедолених незалежно від їхньої національної приналежності. Саме тому його творчість вплинула на білоруських поетів Я. Купалу та Я. Коласа. Перші переклади творів Т. Шевченка грузинською мовою здійснив поет Акакій Церетелі.

Література

Аджалов А. А. Шевченко в Азербайджані / Аббас Абдулла оглу Аджалов // Хроніка-2000. – Київ, 2011. – Вип. 1 : Україна–Азербайджан. – С. 46–50.

Базилівський М. Тарас Шевченко і Август Харамбашич : [про пер. і популяризацію творів Т. Шевченка хорват. поетом А. Харамбашичем] / М. Базилівський // Всесвіт. – 1962. – № 3. – С. 52–54.

Бентлі П. Тарас Шевченко – співець свободи / Полін Бентлі ; пер. з англ. // Всесвіт. – 1963. – № 3. – С. 38–40.

Бібліографія японської Шевченкіани: укладена професором університету в Акіта Кадзуо Накаї / з яп. переклав Іван Дзюб // Всесвіт. – 1989. – № 3. – С. 128–129.

Гавришків Б. Шевченкознавство в країнах німецької мови / Б. Гавришків // Всесвіт. – 1961. – № 3. – С. 10–12.

¹ Чуб Д. Живий Шевченко Мельборн, 1987. С. 120.

² Там само. С. 121.

³ Там само. С. 121.

⁴ Там само. С. 122.

⁵ Там само. С. 122.

Глинський І. Перші польські голоси про Шевченка / І. Глинський // Всесвіт. – 1962. – № 10. – С. 140–141.

«Голос твій – слова мої» // Всесвіт. – 1991. – № 10. – С. 172.

У делійському видавництві «Самта Пракашан» побачила світ книжка відомого індійського поета Ш'ямсінха Шаші, який пише мовою хінді. Перший і найбільший розділ книги містить присвяту: «Великому українському поетові Тарасу Шевченку». До розділу вміщено вступне слово автора, його статтю «Шевченко – народний поет» та вірш «Шевченкові». Також є декілька перекладів Шевченкових творів, зокрема, уривки з поеми «Сон», «Заповіт» та ін.

Гресько М. Французи про Шевченка / Михайло Гресько // Всесвіт. – 1965. – № 3. – С. 11–13.

Автор статті зазначає, що «в статті Ш. Стебера чітко вимальовується монументальна постава Кобзаря: *“Його називали українським Шіллером, у ньому бачили одного з найбільших ліричних поетів світової літератури. Луї Леже в “Колеж де Франс” ставив його на одному рівні з Міцкевичем. Як Пушкін російську, так Шевченко створив справжню поетичну українську мову, просту, точну, мелодійну мужню”*» (С. 12).

Луї Арагон розкриває нерозривний зв'язок Кобзаря з народною, поетичною стихією та з тією українською літературою, яку було створено попередниками Т. Шевченка. Автор зазначає: *«...ніщо не змогло зламати духу поета. І коли йому знову заблиско сонце свободи, – свободи не повної, умовної, – його талант заяснів новим вогнем, розцвів з новою силою. Та хоч неволя не зачепила незламного духу, тіло поета вона таки зломала»* (С. 12).

Єнджесвич Є. Українські ночі, або родовід генія : біогр. роман про Шевченка / Єжи Єнджесвич ; пер. з пол. Є. Рослицького ; [післямова Л. Овдійчук] ; Рівнен. міське об-ня т-ва «Просвіта» ім. Т. Шевченка, Рівнен. осередок Наук. т-ва ім. Т. Шевченка. – Рівне : ПП ДМ, 2012. – 685 с. : іл. – Бібліогр.: с. 655. – Рец. на кн.: Неуважний Ф. Повесть про сина Прометея : [про кн. Єнджесвич Є. Українські ночі, або родовід генія] : скороч. в пер. з пол. / Флоріан Неуважний // Всесвіт. – 1967. – № 5. – С. 123–124.

Єжи Єнджесвич розкрив усю сукупність чинників, що обумовили об'єктивну й незаперечну велич явища, ім'я якому – Т. Шевченко. У книзі майстерно поєднано дослідницькі, аналізаторські здібності її автора з надзвичайно яскравим, емоційним викладом. Автор тактовно, проте не відступаючи при цьому від історичної правди, простежує й розкриває зміни в поглядах Т. Шевченка на проблеми Польщі. Метою написання цього твору Є. Єнджесвичем було розкриття величі особи Т. Шевченка, прометеевого вогню його поезії, яка є джерелом натхнення для української культури і промені якої сягають далеких кордонів інших земель.

Жідліцький В. Шевченкові парадокси / Вацлав Жідліцький ; з чес. переклав Володимир Житник // Всесвіт. – 1990. – № 3. – С. 142–150.

Шевченкознавство – одне з найсильніших і найтриваліших літературознавчих зацікавлень чеського літературознавця В. Жідліцького. У 1977 р. з його ініціативи і в його упорядкуванні празьке видавництво «Ческословенські спісовател» в авторитетній серії «Клуб друзів поезії» випустило збірку «Білі хмари, чорні тучі» (назва постала як ремінісценція Шевченкового рядка «Заступила чорна хмара та білу хмару»). Це – одне з найкращих за поліграфічним і художнім оформленням видань Кобзаря. Вступна стаття В. Жідліцького до книги з інтригуючою назвою «Шевченківські парадокси» давала і перекладачеві, і читачам ключ до розуміння поезії Великого Кобзаря. Ця передмова – наслідок довголітніх студій і осмислення творчості поета.

Жлуктенко Ю. «Мов промінь сонця» : твори Шевченка в Нідерландах : [про пер. творів Т. Шевченка, здійснені поетом Ф. Дамом на нідерланд. мову] // Всесвіт. – 1988. – № 3. – С. 147.

Жомнір Ол. Шевченків «Косар» і його англійський переклад : [Е.-Л. Войнич] / Ол. Жомнір // Всесвіт. – 1968. – № 3. – С. 110–113.

Занічковський М. Йоганнес Шерр про Шевченка / Михайло Занічковський, Маркіян Нагірний // Всесвіт. – 1980. – № 3. – С. 188–189.

Одним із перших популяризаторів Кобзарєвої творчості на Заході був німецький професор історії Цюріхського політехнічного інституту Йоганнес Шерр (1817–1886), відомий літературознавець, який присвятив їй чимало праць. На початку 70-х рр. XIX ст. в одній з цих праць під назвою «Демони» вчений так охарактеризував поезію Шевченка: *«Жодний сучасний поет, як мені здається, не висловив горя і скорбот знедолених таким зворушливим голосом, я б сказав зойком, як українець Тарас Шевченко. Його поезія, витримана в серйозній мінорній тональності, властивій поезії слов'янській, несе в собі гнівний нищівний вогонь, немов блискавку хмара»*.

Іоввадь К. Київський етюд / Карой Іоввадь ; з угор. переклав Юрій Шкробинець // Всесвіт. – 1982. – № 5. – С. 117.

*Іду... Мене поет веде –
дзвінкий, як пісня солов'їна.
палкий, як плем'я молоде,
і чарівний, як Україна.*

*Ідемо містом, як брати,
він до Шевченка стежку стеле.
І я схиляюсь перед тим,
Хто був Кобзар, Бунтар і Велет.*

*Музей показує мені,
Як отчу хату – син по крові;
слова палають у вогні,
як і мої... В огні любові.*

Кадзуо Накаї. Шевченко в Японії / Кадзуо Накаї // Всесвіт. – 1989. – №3. – С. 126–127.

Найбільші зусилля для ознайомлення японських читачів з Шевченковою долею і поетичною творчістю приклали Тейске Сібуя і Сьоске Комацу. Перекладами творів Кобзаря займалися Хатіро Тадзава, Такасі Дзюге, Сьоске Комацу. Досліджували його творчість Такаюкі Мураї, Йоїгі Фукусіма, Хатіро Тадзава, Соїті Оя.

Кетков О. Життєдайне слово Кобзаря : [вивчення творчості Т. Шевченка в Болгарії] / О. Кетков // Всесвіт. – 1961. – № 4. – С. 60–61.

Коновалов Г. Твори Шевченка в Чехословаччині / Г. Коновалов // Всесвіт. – 1961. – № 6. – С. 49–51.

Вацлав Дундера, Карел Сабіна, Йозеф Вацлав Фріч, Йозеф Коларж, Карел Худоба, Алоїз Дурдик, Рудольф Покорний, Ружена Єсенська, Ян Махал, Петер Горальд, Зденек Неєдлий – це неповний перелік перекладачів і дослідників творчості Т. Шевченка в Чехії та Словаччині.

Кочур Г. Добрі переклади англійською мовою : [«Вибране» Т. Шевченка у пер. Джона Віра] / Г. Кочур // Всесвіт. – 1961. – № 11. – С. 153–155.

Кочур Г. Шевченко в польських перекладах / Г. Кочур // Всесвіт. – 1961. – № 9. – С. 51–57.

Кубацький В. Тарас Шевченко і польський романтизм : скороч. пер. з пол. / Вацлав Кубацький // Всесвіт. – 1972. – № 3. – С. 114–129.

Лепіка Р. Державна зрада : п'єса на 3 дії / Рей Лепіка ; з англ. пер. Микола Рябчук // Всесвіт. – 1992. – № 5/6. – С. 102–132.

П'єса драматурга зі США Р. Лепіки «Державна зрада», головним героєм якої є Т. Шевченко, була написана для американського глядача. Вона має елементи авантюрної інтриги і чималу частку домислу. В основу твору покладено вигадану розмову Т. Шевченка з царем, а також вимушений «флірт» Варвари Репніної з графом Орловим. Метою автора було зобразити вічний конфлікт між митцем та владою, між незламним духом та брутальною силою, між жаданням свободи та імперською агресивністю, що робить п'єсу винятково цікавою й актуальною.

Мазон А. Про Шевченка / Андре Мазон // Всесвіт. – 1963. – № 1. – С. 153.

Мань Л. Моя робота над «Вибраним» Шевченка : [про пер. творів Т. Г. Шевченка китайською мовою] / Лань Мань // Всесвіт. – 1987. – № 3. – С. 164–165.

Маршалл Г. «Дніпро надихнув мене» : [про дружбу Т. Шевченка з негритян. актором А. Олдріджем] / Герберт Маршалл // Всесвіт. – 1961. – № 8. – С. 65.

Меженко Ю. Шевченко в чеській культурі / Ю. Меженко // Всесвіт. – 1963. – № 3. – С. 159–160.

Методієв Д. Ми любимо Шевченка : [болгар. письменник і пер. про творчість Т. Шевченка] / Дмитр Методієв // Всесвіт. – 1961. – № 5. – С. 97.

Микитенко О. Слово і образ Тараса Шевченка на берегах Гангу : [про п'єсу М. Рая «Тарас Шевченко»] / Олег Микитенко // Всесвіт. – 1976. – № 3. – С. 182–184.

Мольнар М. Тарас Шевченко у студіях Штефана Крчмери / М. Мольнар // Всесвіт. – 1987. – № 3. – С. 163–164.

Мотрук В. Еміль Дюран – автор першого фундаментального дослідження про Тараса Шевченка у Франції / Віктор Мотрук, Євген Кустьяєв // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – Ужгород, 2014. – Вип. 1. – С. 163–168.

Наливайко Д. С. Шевченко у французькій критиці та перекладах / Д. С. Наливайко // Шевченко і світ : літ.-критич. ст. – Київ : Дніпро, 1989. – С. 226–253.

Нгуєн Конг Хоан. В'єтнам вітає Тараса : [секретар Спілки письменників В'єтнаму про вшанування пам'яті Т. Шевченка у В'єтнамі] / Нгуєн Конг Хоан // Всесвіт. – 1961. – № 5. – С. 89.

Ожоган Л. Тарас Шевченко в «Indtryk fra Rusland» Георга Брандеса / Л. Ожоган // Слово і час. – 2015. – № 3. – С. 36–40. – Бібліогр. в кінці ст.

Письменники Індії про творчість Кобзаря / склав біогр. довідки та пер. з англ. та інд. мов Віталій Фурніка // Всесвіт. – 1986. – № 3. – С. 164–171. – Зі змісту: Дхарамі Госвами. – С. 164–165 ; Каранджит Сінгх. – С. 166 ; Картар Сінгх Дуггал. – С. 167 ; Понмані. – С. 168–169 ; Мохамед Шеріф. – С. 170 ; Будданна Хінгамірі. – С. 171.

Питтан Т. Рамасубраманіан: «Шевченкові поезії – це людські веди» : [про перекладне індійською мовою видання творів Т. Г. Шевченка поетом Карою (К. Рамасубраманіаном)] / Т. Питтан // Всесвіт. – 1988. – № 3. – С. 153.

Пономарьов О. Шевченка читатимуть новогрецькою мовою : [про пер. творів Т. Шевченка Еллі Алексісу, Янніса Ріцоса, Алексіса Парніса] / О. Пономарьов // Всесвіт. – 1962. – № 3. – С. 50–51.

Попов І. Твори великого поета за рубежем : [у Польщі, Болгарії, Сербії, Угорщині, Румунії, США, Великобританії, Італії, Німеччині, Франції] / І. Попов // Всесвіт. – 1961. – № 3. – С. 6–7.

Присвячується Тарасові Шевченку : [про зб. поезій «Пісні в полі» яп. поета Тейске Сібуя (1924)] // Всесвіт. – 1961. – № 5. – С. 89.

Радо Д. Як угорці познайомилися з великим поетом / Дьордь Радо // Всесвіт. – 1961. – № 7. – С. 52–55.

Рай М. Тарас Шевченко : п'єса з життя народного поета-революціонера : дія третя : (1842 рік) / Манматха Рай ; з бенгалі пер. Віктор Батюк // Всесвіт. – 1976. – № 3. – С. 177–182.

Автором п'єси про Т. Шевченка є бенгальський письменник Манматха Рай. Твір написано в душі реалістичної європейської драми XIX ст.; складається з восьми невеликих дій (хронологічно від 1938 р. до смерті поета). У п'єсі йдеться про обставини викупу Т. Шевченка з кріпацтва, його подорож Україною 1843 р., участь у Кирило-Мефодіївському товаристві, арешт і заслання. Автор побудував твір на фактичному матеріалі, більшість дійових осіб – реальні історичні постаті.

Рехо К. З Кобзарем у серці : [про твори яп. поета Тейске Сібуя, присвяч. Т. Шевченку] / Кім Рехо // Всесвіт. – 1989. – № 3. – С. 124–125.

Сеабра Мануель Ді. «Я – українець» : [про сприйняття творчості Т. Шевченка португал. письменником] / Мануель Ді Сеабра ; з португал. пер. Михайло Литвінець // Всесвіт. – 1982. – № 3. – С. 158–159.

Тейске Сібуя. Моя зустріч з Шевченком : до 175-річчя з дня народж. Тараса Григоровича Шевченка : [яп. письменник про Кобзаря] / Тейске Сібуя ; з яп. переклали: Кім Рехо, Віталій Крикуненко // Всесвіт. – 1989. – № 3. – С. 122–124.

Тарась Григорьевич Шевченко въ отзывахъ о немъ иностранной печати / составил и подал А. Тый ; ред.-изд. А. Лашкевичъ. – Одесса : Типографія «Новор. Телеграфа», 1879. – [59] с. – Зі змісту: «Тарась Шевченко», стаття чеха Vacslav Dunder'a въ чешскомъ журнале «Osveta» 1872 г. – С. 19–40 ; Французъ Emille Durand о Т. Г. Шевченке. – С. 41–47 ; Немець Frantzос о Т. Г. Шевченке («Vom Don zur Donaа» Cultur-Bilder aus Halb-Asen 1878 г.). – С. 48–56.

Француз К. Е. Ucrainica : культурологічні нариси / Карл Еміль Француз ; упоряд., пер. з нім., передм. й комент. Петра Рихла. – Чернівці : Книги-XXI, 2010. – 288 с.

У творах австрійського письменника, літературознавця і перекладача Карла Еміля Франсоза з великою симпатією змальовано українські топоси й образи, показано красу й багатство українських народних дум і пісень, відтворено героїчні й трагічні сторінки історії українського народу та основні етапи розвитку української літератури, а також осмислено унікальність особистої долі та велич поезії Т. Шевченка.

Фурніка В. Тарасова «Катерина» в Шрі-Ланці : [про пер. творів Т. Шевченка сингальською і тамільською мовами] / Віталій Фурніка // Всесвіт. – 1987. – № 3. – С. 165–166.

Халдар Г. Індійська п'єса [Манматхи Роя] про Шевченка / Гопал Халдар // Всесвіт. – 1969. – № 1. – С. 93.

У драмі «Тарас Шевченко» Манматха Рой розповідає про життя й діяльність національного поета України, про людину, яка завдяки своїм літературним та мистецьким шедеврам, завдяки своїй політичній боротьбі назавжди ввійшла в історію людства. Цю велику п'єсу на п'ять дій на досить високому рівні було поставлено у театрі Калькутти.

Чирко І. «Кобзар» китайською мовою : [про шевченкознав. пр. китайських авт., та пер. творів Т. Шевченка китайською мовою] / Іван Чирко // Всесвіт. – 1984. – № 8. – С. 158–160.

Чжу Хун. Тарасе, тебе люблять у Китаї / Чжу Хун // Слово і час. – 1994. – № 1. – С. 30–32.

«Нам близькі безсмертні твори Шевченка, пройняті щирими патріотичними устремліннями, прагненням до соціальної справедливості, почуттям гуманізму й глибокої любові до свого народу. Наші симпатії привернуло також те, що Шевченко був не просто споглядачем, своїми творами він активно

втручається в суспільне життя, прагнув розв'язання важливих тогочасних проблем. Саме ці риси його творчості мали велике значення для подальшого розвитку китайської літератури» (С. 32).

Шевченко і світ : літ.-критич. ст. / упоряд. Д. С. Наливайко. – Київ : Дніпро, 1989. – 316 с. – ISBN 5-308-0288-6. – Зі змісту: Тарас Шевченко і польська культура / Г. Д. Вервес. – С. 9–46 ; Тарас Шевченко чеською і словацькою мовами / В. К. Житник. – С. 47–68 ; Шевченко і болгарська література / В. Н. Климчук. – С. 69–84 ; Шевченко і Югославія / І. П. Юшук. – С. 85–121 ; Шевченко в Румунії / О. С. Романець. – С. 122–149 ; Шевченко в Угорщині / К. О. Шахова. – С. 150–166 ; Шевченко в німецькомовному світі / Я. М. Погребенник. – С. 167–200 ; Італійська шевченкіана / О. Є.-Я. Пахльовська. – С. 201–225 ; Шевченко у французькій критиці та перекладах / Д. С. Наливайко. – С. 226–287 ; Шляхом українського Прометея: Шевченко в Греції / Ю. О. Микитенко. – С. 287–297 ; Твори Т. Г. Шевченка в Індії та Шрі Ланці / В. П. Фурніка. – С. 298–314.

Європейці про Івана Франка

Літературно-критична оцінка творчості І. Франка зарубіжними дослідниками відбувалась паралельно з перекладом його поезії, прози, драматургії і пов'язана з активною співпрацею письменника з іншомовною (польською, чеською) пресою.

До найгрунтовніших досліджень про І. Франка польською мовою належить розвідка А. Крушельницького, вміщена в його книзі «Нариси із сучасної української літератури» (1910), де автор зазначив: «Іван Франко – постать найвидатніша, найпомітніша в українській літературі, велетень, що вибив знак свого духу на нашій епосі»¹.

Однією з кращих публікацій про І. Франка у польській пресі є стаття Тадеуша Радванського «Поет недолі», в якій зазначено, що українська література кінця ХІХ – початку ХХ ст. в особі І. Франка має свого «найкращого представника, а всесвітня – одного з найкращих і найглибших демократичних письменників»².

Франка-письменника, критика і вченого знали та високо цінували широкі кола чеської громадськості. Чималі заслуги у популяризації імені та творів письменника серед чехів має вчений-фольклорист і етнограф Ф. Ржегорж. Наприкінці 90-х рр. ХІХ ст. творчість Каменяря активно досліджував критик, перекладач і культурний діяч Ф. Главачек у мемуарній праці «Спогади про мої зв'язки з Іваном Франком». Автор вперше у чеській критиці дав оцінку поетичним збіркам «З вершин і низин», «Мій Ізмарагд», узагальнив художню, літературно-критичну і наукову діяльність І. Франка, який за висловом критика, незважаючи на тяжкі удари долі, на тюрми й переслідування, «звів високі обеліски духу і спорудив будівлі з міцних брил, з високими склепіннями, з гармонійними, сміливо задуманими скульптурами...»³.

Основними перекладачами й дослідниками І. Франка в 1890–1900-х рр. словацькою мовою були Франтішек Вотруба і Светозар Гурбан-Ваянський. В Болгарії одним з перших доробок українського письменника почав популяризувати публіцист, історик Георгій Бакалов. Сербо-хорватською, словенською мовами про І. Франка писали, перекладали його твори Сл. Єрич, Станко Светіна, Леопольд Леонард, Франце Бевк та інші прогресивні діячі культури.

Література

Київські полоністичні студії. Т. 29 : Іван Франко і польська культура / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології, Каф. полоністики [та ін.] ; відп. ред. Р. Радишевський ; редкол.: Л. Губерський, О. Астаф'єв, Г. Борковська [та ін.] – Київ, 2017. – 735 с. – Зі змісту: Iwan Franko o żydach. Przyczynek do studium problemu / Burdziej B. – С. 16–24 ; Choma-Suwała A. Poezja Iwana Franki w tłumaczeniu Kazimierza Andrzeja Jaworskiego. – С. 25–33 ; Czajkowska A. Postulat popularyzacji nauki Iwana Franki i polska dziewiętnastowieczna idea «nauki dla ludu» (wybrane zagadnienia). – С. 34–39 ; Janicka A. Iwan Franko i nowoczesność. Spojrzenie z polskiej perspektywy. – С. 40–48 ; Janicki Joel J. Creative dissonance as a mode of writing: the case of Ivan Franko. – С. 49–65 ; Karabowicz T. Wpływ polskojęzycznej twórczości Iwana Franki na dyskurs literacki ukraińskiej poetki emigracyjnej Wiry Wowk. – С. 66–73 ; Ławski J. Iwan Franko – pisarz syntez kulturowych. – С. 74–85 ; Nowacka D. «My łatwo znajdziemy wspólny język». Michał Łesiów i Taras Franko. – С. 86–92 ; Nowacki A. «Dla ogniska domowego» - powieść kryminalna w twórczym dorobku Iwana Franki. – С. 93–101 ; Szymonik D. Twórczość publicystyczno-literacka Iwana Franki na łamach petersburskiego «Kraju». – С. 102–109 ; Yakymovych V. «Wielka utrata»: Adam Mickiewicz i kontrowersja Iwana Franki. – С. 110–126 ; Цівкач О. Спогади польського письменника Горація Сафріна про Івана Франка. – С. 522–531.

¹ Погребенник Ф. «...В інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів» : [про дослідж. творчості І. Франка зарубіж. літературознавцями] // Всесвіт. 1981. № 8. С. 204.

² Там само. С. 204.

³ Там само. С. 205.

Куба Л. Як я познайомився з Іваном Франком / Людвіг Куба // Хроніка-2000. – Київ, 1999. – Вип. 25/26, ч. 1 : Україна – Чехія. – С. 205–206.

«Зовні він не виглядав як українець: білявий, аж рудий, блідо-блакитні очі, трохи ніби підтеклі кров'ю. Кулясте, не повновиде обличчя не здавалося здатним до усмішки, а рясні вуса не намагались закрити стиснуті губи. Нахмурене обличчя являло образ його минулого, що вело його до соціалізму. Два відморожені пальці на нозі завжди нагадували йому про тюрму.

Він тяжко зносив поневолення і підлеглисть свого народу, який одвіку змушений був боротися на два фронти: проти царської Росії і проти панської Польщі.

Таким 14 липня 1887 р. я побачив Івана Франка, майбутнього класика української літератури та приятеля чеського народу» (С. 206).

Ласло-Куцюк М. Роздуми над одним віршем Івана Франка / Магдалина Ласло-Куцюк // Всесвіт. – 1988. – № 5. – С. 163–164.

Погребенник Ф. «... В інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів» : [про дослідж. творчості І. Франка зарубіж. літературознавцями] / Федір Погребенник // Всесвіт. – 1981. – № 8. – С. 202–207.

Погребенник Ф. Відгомін ювілею : відзначення 125-річчя з дня народження І. Франка сприяло популяризації творчості видатного письменника-інтернаціоналіста у всьому світі : [про публ. зарубіж. авт., присвячені І. Франкові] / Федір Погребенник // Всесвіт. – 1982. – № 4. – С. 150–151.

Леся Українка у світовій літературі

До творчості Лесі Українки за кордоном неодноразово зверталися критики, перекладачі, митці, зокрема болгарські (М. Хаджійски, С. Бакерджієв), польські (Е. Станіслав, В. Борунски, М. Бахчицки, Є. Літвинюк), чеські (Ф. Тихи, М. Марчанова), словацькі (Ю. Кокавец), румунські (С. Делчу, М. Ласло-Куцюк), японські (Васеда Іосіо Надзакі).

Першим серед перекладачів творів Лесі Українки англійською мовою вважається англієць Бекгофер. Поєми та драматичні твори Лесі Українки перекладали Персіваль Канді, Марія Скрипник та Джон Вір, які представляли окремі Лесині поезії на сторінках англомовної періодици, а також Віра Річ та Гледіс Еванс.

Література

Атанасов П. В. Софії : [згадки болгар. авт. про Лесю Українку] / Петко Атанасов // Всесвіт. – 1971. – № 9. – С. 138–139.

Думка М. Леся Українка болгарською мовою / М. Думка // Всесвіт. – 1963. – № 1. – С. 68–69. – Рец. на кн.: Украинка Л. Безсънни нощи / Леся Украинка ; преведе от украински Стоян Бакърджиев. София, 1961.

Згамбаті Е. Італія Михайла Коцюбинського та Лесі Українки: два обличчя одного міфу / Емануела Згамбаті // Всесвіт. – 2007. – № 7/8. – С. 156–167.

Неуважний Ф. Поетеса пристрасті і мужності : [пол. авт. про Лесю Українку] / Флоріан Неуважний // Всесвіт. – 1971. – № 9. – С. 139.

Погребенник Я. «В катакомбах» німецькою мовою : [про драм. поему Лесі Українки, перекладену нім. мовою Йоною Грубером] / Ярослава Погребенник // Всесвіт. – 1971. – № 8. – С. 107–108.

Свищ Л. О. Творчість Лесі Українки в оцінках німецькомовних рецепторів: питання рецепції / Л. О. Свищ // Мова і культура / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Вид. дім Дмитра Бураго. – 2013. – Вип. 16, т. 3. – С. 435–440.

Чжу Хунь. Леся Українка в Китаї / Чжу Хунь, Хе Жунчан // Всесвіт. – 1994. – № 3. – С. 162–163.

Штайн Г. Про Лесю Українку / Гюнтер Штайн // Всесвіт. – 1971. – № 9. – С. 135–136.

***Іменний покажчик**

- Аббас I Великий, шах Персії (122)
Абрагамович Зигмунт 142
Абу Ал-Касим Убайдаллах ібн Хурдазбїх [див. Ібн-Хордадбех]
Абу Алі Ахмед Ібн-Омар Ібн Даста [див. Ібн-Русте]
Абу Хамід ал-Гарнаті (Абу Хамид ал-Гарнати) (18), 77, 78
Абу-Абдаллаг Мухаммед аль-Ідрісі [див. Ал-Ідрісі]
Абу-л-Хасан Али ибн ал-Хусайн ибн Али ал-Масуди [див. Ал-Масуді]
Абуль Хасан Алі ібн-Хусейн [див. Ал-Масуді]
Абуль-Касим Мухаммед [див. Ібн-Хаукаль]
Авріль (д'Авріль) Адольф барон (193), 214, (215)
Агатій (Агафій) Мирінейський (22), (23)
Агбунов М. В. 28
Агмед III, турецький султан (173)
Ададуrow Вадим В. В. 186, 196
Адальберт-Войтех, єпископ Празький (72)
Адам Бременський (Адам Бременский) (55), (56), 75, (76)
Аджалов Аббас Абдулла оглу 222
Адлерфельд (Адлерфельт, Адлерфельт) Густав (Густав) 171, 172, (192)
Аке Бальтазар [див. Гакет Б.]
Ал-Балхі (69)
Ал-Ідрісі (Аль-Ідрісі, Абу-Абдаллаг Мухаммед аль-Ідрісі, Мухаммад Ал-Ідрісі Ал-Идриси, Аль-Идриси, Мухаммад ал-Идриси) (28), (55), (57), (63), 79, (80)
Ал-Істахрі (69)
Ал-Марвазі (56)
Ал-Масуді (Масуді, аль-Масуді, Аль-Мас'уді, Абуль Хасан Алі ібн-Хусейн, Абуль-Хасан Али ибн-Хусейн, Абу-л-Хасан Али ибн ал-Хусайн ибн Али ал-Масуди) (13), (16), (18), (54–56), 66, (67) (76)
Ал-Удрі (76)
Ал-Фаргані (13, 57)
Ал-Хорезмі (57)
Алард Карло [див. Аллард Карел]
Александрович А. 146
Алексісу Еллі (225)
Алеппський П. [див. Халєбський Павло]
Алиев Р. 80 (ред.)
Алієва Заміна 81
Аліярли Сулейман (58)
Аллард Карел (Алард Карло, Карл) (96), 142, (143)
Алкей 23
Алпатов М. А. 119, 160
Аль-Бакрі [див. Аль-Бекрі]
Аль-Бекрі (Аль-Бакрі) 76
Альбрїк, фр. монах (59)
Аменхотеп III, єгипет. фараон 23, (24)
Амміан Марцеллін (Аміан Марцелін, Аммиан Марцеллин) (13), (15), (21), (24), 43, 44
Анакреонт 23
Анаксимандр Мілетський (28)
Анахарсіс (Анахарсис) (24), (29), 30
Андреев Ілля 102
Андрієць Ф. С. 217 (пер.)
Андре Рїхард (207)
Анна Візантійська, царівна (54), (59), (74)
Анна Київська [див. Анна Ярославна]
Анна Русинка [див. Анна Ярославна]
Анна Руська [див. Анна Ярославна]
Анна Ярославна (Анна Київська, Анна Руська, Анна Русинка), рус. княжна, королева Франції, графиня Валуа (Валюа) (54), (59), (60)
Аннинский С. А. 100 (пер.)
Анонім 61, 62
Антонін Ліберал 23
Антонович В. 107 (ред.), 111 (ред.), 117 (ред.), 121 (ред.), 123 (ред.), 140, 146 (ред.)
Антоновский Ю. М. 35
Аполлінер Гїйом (справж. – Вільгельм-Альберт-Влодзімеж-Аполлінарій Костровіцкі) (133), 140, (141)
Апостол Данило (174)
Апостол Петро (174)
Апта С. 43 (ред.)
Арагон Луї (223)
Аріньйон Ж.-П. 58, 59
Арістотель (Аристотель) 23, (24), 34, (35)
Арриан (49)
Арский Ф. Н. 37
Артемідор (42)
Артюх Л. А. 146 (комент.)
Аруе Марі Франсуа [див. Вольтер]
Асархаддон, цар Ассирії 23, (24)
Аскольд, київ. князь (53), (56), (62–64), (70)
Астаф'єв О. Г. 201 (ред.)
Атаманенко А. 190 (ред.)
Атанасов П. В. 227
Ахмед ібн-Фадлан ібн-Аббас ібн-Рашід ібн-Хаммад [див. Ібн-Фадлан]
Ашкерц Антон (205)
Ашшурбаніпал, цар Ассирії (24)
Байдаус Едуард 190

Байрон Джордж Ноел Гордон (лорд Байрон) 137, (138), 142, 148, (190), (191)
 Байцар Андрій 28, 42, 63, 79, 96, 97, 100, 103, 143, 207, 212
 Баженов Л. В. 214 (ред.)
 Баженова С. Е. 196, 201, 214
 Базилівський М. 222
 Бакалов Георгій (226)
 Бакерджієв С. (Бакърджиєв Стоян) 227
 Бакърджиєв Стоян [див. Бакерджієв С.]
 Балик Б. 73
 Балюз Жан Казимир де (16), (133), 167, 168
 Бальзак Оноре де (199), (200)
 Банников Н. 84 (пер.)
 Барабой А. З. 150 (підгот.)
 Баран Олександр 122, 131
 Баранник М. В. 214
 Барділі Йоганн Вендель 173
 Баррес М. (198)
 Баторій Стефан (165), (178), (189)
 Баттіста Агнес (96), 97
 Батюк Віктор 225
 Бахревський Е. В. 153 (пер.)
 Бахчицки М. (227)
 Бацак К. Ю. 99
 Бачинська О. А. 196
 Башкирцева Марія (198)
 Беатус, монах (28)
 Бевзо О. А. 150
 Бевк Франце (226)
 Бедекер К. (134)
 Бейліс В. М. (Бейлис В. М.) 66 (пер.), 67, 69, 79 (пер.), 80
 Бейн Роберт-Нізбет (198)
 Безкоровайний Г. 201 (пер.)
 Бекгофер (227)
 Беккет Томас, архієпископ Кентерберійський (94)
 Белей І. 191 (ред.)
 Белл Д. (132)
 Бельфоре Франсуа де (93)
 Бенінкази Андреа (17)
 Бенінкази Г. (17)
 Бентлі Полін 222
 Бергссон Нікулас (13), 61
 Берггаус Генріх (208)
 Бердник Олена 89
 Березанська Г. 32, 91
 Берлінгері Франческо (97)
 Бертен А. (199)
 Бертуха Генріх (190)
 Бертъє-Делагард О. 91 (пер.)
 Беспятых Н. Г. 172 (пер.)
 Бестерс-Дільгер Ю. 221
 Бельський Йоахим (Йоахім) (103), 104
 Бельський Мартин (Марцін) (103), 104
 Беляков Г. Ф. 131
 Белякова О. Г. 131
 Бибигов М. В. 44–45 (сост.), 48–50 (сост.), 63 (сост.), 70 (сост.), 71 (сост.), 77 (сост.)
 Бискупський А. (163)
 Битомський Я. (152)
 Бізаччіоні Майоліно (149)
 Біланюк П. (199)
 Білецький А. О. 29, 30 (пер.), 31 (пер.), 34 (пер.)
 Білецький О. І. 29 (упоряд.), 31 (упоряд.), 34 (упоряд.)
 Білик Іван 32
 Білик М. Й. 38 (ред.), 114 (пер.)
 Біляков Г. Ф. 89
 Білякова О. Г. 89
 Блазіус (Блязіус) Йоган (Йоганн) Генріх (Гайнріх) (196), 212
 Блау, голланд. родина (97)
 Блау Віллем Янсзон (95), (96) (142)
 Блау Ян (142), (143)
 Блашук О. 13 (пер.), 190 (пер.), 221 (пер.)
 Блек Дж. П. (199)
 Блек К. (199)
 Блоссій Емілій Драконтій 23
 Блязіус Й. [див. Блазіус Й.]
 Бобжинський М. (89)
 Бобович А. С. 40 (пер.)
 Бовгіря А. М. 179
 Бовуа Даніель (198), (219), 220
 Богомолець Ян (89)
 Богун Іван (157), (163)
 Богуш Павло 146
 Боденер Габріель (143)
 Бодяньський О. (Бодянский О. М.) 127 (пер.), (213)
 Бойко Віктор 140 (пер.)
 Божо [див. Далерак Ф.-П.]
 Болебрух А. Г. 110 (ред.)
 Болеслав I Хоробрий, пол. король (73), (74), (78), (108)
 Болоньєтті Альберто, кардинал (92)
 Болтрик Юрій 23
 Большаков О. Г. 65, 77 (пер.), 78 (пер.)
 Бонапарт Наполеон (186), (196), (197)
 Бондаренко І. П. 134 (ред.), 146 (ред.), 210 (ред.)
 Боплан Гійом (Гійом, Гильом) Ле Вассер (Левасер) де (13), (15–18), (42), (56), (96), (100), (130), (133), (142–144), 145, (146), (147)
 Боплян де В. [див. Боплан Г.]

- Борецький М. 207 (ред.)
 Борисенко В. 131, 149, 162
 Борисюк З. П. 146 (пер.), 220 (пер.)
 Борковська Г. 226 (ред.)
 Бороздина А. К. 67
 Борунски В. (227)
 Борщак Ілько 131, 137, (141), 142, 191, 200
 Боряк Г. В. 142 (ред.), 208 (ред.)
 Ботеро (Боттеро) Джованні (88), (92), (109)
 Ботушанський В. Т. 134 (ред.)
 Бохенський Яцек 38
 Бочан П. О. 131, 146, 165, 173, 177, 185, 211 (пер.), 212
 Боярдо Матео 93, 94
 Брагинская Н. В. 34 (пер.)
 Брайчевский М. Ю. 22, 64
 Брандес Георг (221), (225)
 Брандт Ю. (199)
 Братко В. О. 206
 Браун П. (132)
 Брехуненко В. 146
 Брицький П. П. 131, 146, 165, 173, 177, 185, 211, 212
 Бріт Ф. (28)
 Бровінський Ян 197
 Бронштэн В. А. 42
 Бруно Кверфуртський (Бруно з Кверфурга, архієпископ Брунон) (53), (55), 72, 73
 Бруно з Кверфурга [див. Бруно Кверфуртський]
 Брунон, архієпископ [див. Бруно Кверфуртський]
 Брюс П. (132)
 Брюховецька Л. І. 191 (ред.)
 Брюховецький В. 156 (ред.), 191 (ред.)
 Брюховецький І. (178)
 Бублик Б. П. 29 (худож.)
 Бузескул В. П. 32, 34–36, 43
 Булавін (172)
 Булах Григорій 168 (пер.), 169 (пер.)
 Булах Ольга 168 (пер.), 169 (пер.)
 Булос ібн аз-Заїма ал-Халєбі [див. Халєбський П.]
 Буніатов Зія (58)
 Бураго Д. С. 149 (ред.)
 Бурковський Ігор 198 (пер.)
 Бурчак Н. В. 81 (ред.)
 Буряк О. В. 95, 142
 Буряк Юрій 25 (пер.), 197 (пер.)
 Буценко О. 191 (пер.)
 Бялковський Л. (133)
 Б'янкі Мікеле [див. Віміна А.]
 Вавричин М. 42 (ред.), 95, 142, 146 (ред., упоряд.), 147
 Вагилевич І. (127), (213)
 Вайскопф М. (199)
 Вакулюк Павло 200
 Валле Пієтро (П'єтро) (Della Valle) делла (92), 122
 Валлсек Г. (17)
 Вальдемар [див. Володимир Святославич]
 Вальдземюллер Мартін (97)
 Вальдімар [див. Володимир Святославич]
 Вальєро А. (92)
 Вальо Марія 208 (авт.-упоряд.)
 Ваповський Бернард (89), (95), (96), (100), (101)
 Варварцев М. М. 17 (ред.), 83, 111, 122, 137, 140, 149, 163 (ред.), 173, 176, 183, 187, 188, 190 (передм.), 197, 206, 209–211, (215), (216), 218
 Василевський Леон (197)
 Василенко В. 201
 Василій I, візант. імператор (59), (70)
 Василій II Болгаробійця, візант. імператор (54), (55), (74), (75)
 Василій III Іванович, моск. князь (101)
 Васильченко Сергій 220
 Васко да Гама (94)
 Васьків Микола 140
 Вдовиченко Є. В. 138 (худож.-іл.)
 Вебер Християн (Крістіан) Фрідріх (174)
 Вега Лопе де (93), 94
 Вейге Фрідріх (174)
 Величко С. 126
 Велізарій, візант. полководець (45)
 Веллінг (Веллінг) Готгар (Готард, Готгард) (158)
 Веллінг Г. [див. Веллінг Готгар]
 Вендоверський Роджер (83)
 Вервес Г. 201, (202), 226
 Вердум Ульріх фон (16), (130), 162, (163)
 Вересай Остап (206)
 Веретченко Олекса 137 (пер.)
 Верне Орас (190)
 Весконте П'єтро (17), (18)
 Вестерфельд Абрагам 151
 Вигасин А. А. 40
 Виговський Іван (134), (135), (155), (158), (159)
 Винар Любомир 62 (ред.), 133 (передм.), 190 (ред.), 192 (передм.)
 Винницький В. 207 (ред.)
 Вирський Д. С. 90, 100, 104, 106, 112, 113, 116, 118, 123, 124, 126, 187
 Вичанський А. (89)
 Вишневецький Ярема (144)
 Віардо Л. (133)
 Вігліароло Доменіко (17)
 Від Антоній (95)

Віднянський С. В. 117 (ред.), 132 (ред.), 133 (ред.), 186 (ред.), 197 (ред.), 210 (ред.)
Віженер Блез де (Виженер Блез де) (16), (88), (93), (106), 107
Візер фон Ф. (142)
Вілкул Т. Л. 64
Вільсон Ендрю Лівінгстон 188, (189)
Віміна да Ченедда Альберто (справж. – Мікеле Б'янкі) (16), (131), 148, 149, (152)
Вінтер Едуард 219
Вінтоняк Олекса 131, 208
Віньола Джакомо Кантеллі да (143)
Вір Джон (224), (227)
Віргінія Юлія (221)
Віснер Генрик 90
Вісшер П. Н. (142)
Віт де Ф. (142)
Вітворт Чарльз (132), (165), 172, (173)
Вітрянська Анастасія 142
Владислав IV Ваз, пол. та литов. король (154)
Вовк Я. Г. 132
Вовчок Марко (218)
Вогюе Ежен Мелькіостор де (190), (191)
Возний І. П. 131
Войнич Етель-Ліліан (221), (223)
Войтович Л. В. 62, 169
Войтюк В. Д. 191
Волинець Ю. В. 139
Волінський Я. (89)
Володимир Великий [див. Володимир Святославич]
Володимир Мономах, рус. князь (54), (58)
Володимир Святославич (Володимир Великий, Вальдемар, Вальдімар, Valdimarr, Valdamarr), рус. князь (53), (54), (56), (59–62), (72–75), (117) (60)
Вольнец А. 26 (пер.)
Вольтер (справж. – Марі Франсуа Аруе) (16), (133), 136, (137), (190)
Ворожбит І. 147
Ворона Г. 141
Воронцов М. С. (132)
Вотруба Франтішек (226)
Втішний Антон 165
Вуйцик (Вуйцік) Зб. (89), (140)
Вуйцік З. [див. Вуйцик Зб.]
Вулих Н. В. 38
Вядро Ш. 200
Вялова Юлія 197

Гавлічек-Боровський Карел (202)
Гавришків Б. 222
Гавронський-Равіта Францішек (псевд. – Равіта) 191, (204), 226

Гай Пліній Цецилій Секунд [див. Пліній Молодший]
Гай Пліній Секунд [див. Пліній Старший]
Гайденштайн Рейнольд [див. Гейденштейн Рейнгольд]
Гакет Балтазар, (Гаккет, Аке Бальтазар) (208)
Галенко О. І. 131, 142, 161
Галецький Зигмунд (206)
Галл Аноним [див. Галл А.]
Галушко Кирило 18
Ганіч Н. 191
Ганнібал (144)
Ганська Евеліна (199), (200)
Гантула Р. (199)
Гаральд Сігурдарсон (Гаральд Суворий, Харальд Сигурдарсон, Харальд Суrowsький), норвез. король (54), (60–63)
Гаральд Суворий [див. Гаральд Сігурдарсон]
Гаран Євген 136 (пер.)
Гарібальді Джузеппе (Гарібальді) (210), (211)
Гарібальді Д. [див. Гарібальді Д.]
Гаркави А. Я. 66 (пер.), 69 (пер.)
Гарнага В. П. 41
Гарран (Гарон, Гаран) де Кулон Жан-Філіп (130), (182), (183)
Гарткнох Х. (153)
Гарчев Петро 23
Гаспаров М. Л. 30, 34 (пер.)
Гастальді Джакомо (89), (96)
Гаськевич О. 201 (пер.)
Гатрі М. (132)
Гаянгос Паскуале де (76)
Гваньїні А. [див. Гваньїні О.]
Гебеи Шандор 190
Гейденштейн Рейнгольд [див. Гейденштейн Рейнгольд]
Гекатей Мілетський (24), (47)
Генріх I Валуа, фр. король (54), (59), (116)
Генріх II Святий, рим. імператор (72)
Генріх III Валуа, король Речі Посполитої (106), (109)
Геоден, митрополит (164)
Георги І. Г. [див. Георгі Й. Г.]
Георгі Йоганн Готліб (Георги І. Г.) (177), (178)
Георгій Амартол (56)
Георгій Амастрідський (59)
Герасим Іван 203 (пер.)
Герасименко Н. О. 119, 121, 164
Герасимова Г. П. 219
Герасимчук Л. 95 (пер.), 142 (пер.)
Герберт, лорд (182)

- Герберштейн Зігмунд фон (Герберштайн Зігмунд, Герберштайн Сигізмунд фон, Герберштайн Сігізмунд, Герберштейн Сигізмунд, Герберштейн Сігізмунд, Герберштейн Сигизмунд) (15–18), (88), (89), (95), (100), 101, (102), (116)
- Гердер Йоганн-Готфрід (16), (180)
- Германус Ніколаус (97)
- Гернер Крістіан 131
- Геродот Галікарнаський (13–15), (17), (18), (21), 23 (24), (25), (27), (28), 30–32, (34), (67), (127)
- Геровський Ю. (89)
- Гейдел Е. 14 (пер.)
- Гільденштедт И. А. [див. Гільденштедт Йоган Антон]
- Гиндин Л. А. 39 (сост.), 41 (сост.), 44 (пер.), 44–48 (сост.)
- Гіжицький Я. (133)
- Гільдебранд Конрад Якоб (Гільдебрант, Гільдебрандт К. Й.) (16), (131), (158), 159
- Гільдебрандт К. Й. [див. Гільдебранд К. Я.]
- Гільдебрант К. Я. [див. Гільдебранд К. Й.]
- Гільденштедт Йоган Антон (Гільденштедт, Гюльденштедт, Гюльденштедт) (Гільденштедт И. А.) 181
- Гінкмар Реймський (26)
- Гіппократ (Гиппократ) (13), 33
- Гіртенберг [див. Пасторій Й.]
- Гісцова Л. З. 200
- Главачек Ф. (226)
- Гладилович Адольф 73, 74
- Глазырина Г. В. 62
- Глинський І. 223
- Гмелін Самуель-Готліб (Самуель-Готліб Гмелін) 180, (181)
- Гнатюк В. (205)
- Гнур, скіф. цар (29)
- Гоголь Микола (138), (203), (205), (213), (215)
- Годованій Є. Ф. 197
- Гожалчінський А. (222)
- Голобуцький П. В. 160, 214
- Головацький Я. (127), (213)
- Головко О. Б. (Головко А. Б.) 59, 81, 82
- Головченко В. 154
- Голуб І. С. 146 (пер.)
- Голубкін Ю. О. 185 (пер.)
- Голубко В. Є. 109 (ред.)
- Голько Олег 146, 147
- Гомер (13), (21), 23, (24), (26), 28, 29, (32)
- Гоманн Йоганн Баптист (142)
- Гондій Генрік (96)
- Гондій Йодок (95)
- Гондіус Вільгельм (142), (147), (148), (151), (157)
- Гонтер Йоган (95)
- Гончар О. 94
- Гончаренко Н. 188 (пер.)
- Горальд Петер (224)
- Горбач Анна-Галя 203
- Гордєєв А. Ю. 95
- Гордон Патрик 164, (165), (173)
- Горенко О. М. 163, 185
- Горобець В. М. 165, 137 (упоряд.), 155, 165, 167 (упоряд.), 169 (упоряд.), 170–171 (упоряд.), 174 (упоряд.), 192–193 (упоряд.)
- Горсей Джером (116)
- Горяча Н. М. 138 (передм.)
- Госвами Дхарамі 225
- Госецький Францішак (190)
- Гославський М. (196)
- Гошинський С. (196)
- Грабовський М. (196)
- Грабянка Г. 126
- Грацианский М. В. 72
- Грачова С. 14 (пер.)
- Грачотті (Грачотті) Санте (188)
- Гресько М. 223
- Григор'єв Аполон (222)
- Гринфельд М. 136 (ред.)
- Грицак Я. 196 (ред.)
- Гриценко О. 188 (пер.)
- Грондський (Грондський) Самуїл (155), 156
- Грубер Йона (227)
- Губерський Л. В. 154 (ред.), 226 (ред.)
- Груневег Мартін (Мартин) [див. Груневег Мартин]
- Грушевський Михайло 32 (пер.), 33 (пер.), 37 (пер.), 42 (пер.), 46 (пер.), 47 (пер.), 62, (пер.), 64 (пер.), 65 (пер.), 67–69 (пер.), 71–75 (пер.)
- Гулак М. (81)
- Гунчик І. 200
- Гуня Дмитро, козац. гетьман (120), (144)
- Гурбан-Ваянський Светозар (226)
- Гуревич А. Я. 62
- Гуржій І. О. 104 (ред.), 135 (прим.), 150 (упоряд.)
- Гуржій О. І. 64 (упоряд.), 65 (упоряд.), 67–69 (упоряд.), 72–75 (упоряд.)
- Гурка О. (140)
- Гурштейн А. А. 42 (ред.)
- Гус Ян (Іван) (141), (222)
- Густав II Адольф король (131), (189)
- Гюго Віктор 137, 142, (190), 191
- Гюльденштедт Й. А. [див. Гільденштедт Йоган Антон]
- Галл Анонім (Галл Аноним) 38, (78), 79
- Гамберіні Карло (92)

- Гарон де Кулон [див. Гарран де Кулон]
 Гастальді Джакомо (89), (95), (96)
 Гвагнін Алессандро [див. Гваньїні Олександр]
 Гваньїні Олександр (Гваньїні, Гваньїні Олександр, Гваньїні Алессандро, Гвагнін Алессандро) (23), (87), (88), (109), 110, (111), (124), (147)
 Гедзь (Гедзь) Тетяна (Т. М.) 95, 97, 100, 101, 103, 113, (154)
 Гейденштейн Рейнольд [див. Гейденштейн Рейнгольд]
 Гейденштейн Рейнгольд (Гейденштейн Рейнгольд, Гейденштейн Рейнольд, Гайденштайн Рейнольд, Хайденштайн Рейнгольд) (87), 118, (119)
 Генджеві Нізамі [див. Нізамі]
 Гільденштедт [див. Гільденштедт Й. А.]
 Гімбутас Марія (Гимбутас Марія) 23
 Гмелін Самуель-Готліб [див. Гмелін С. Г.]
 Гондіус В. [див. Гондіус Вільгельм]
 Граціані Антоніо Марія (92)
 Грачотті Санте [див. Грачотті С.]
 Гродецький Вацлав (17, 95)
 Грондський Самуель [див. Грондський Самуїл]
 Груневег Мартин (Груневег Мартін, Груневег Мартин) (119), 120
 Гудзій М. (218)
 Гюльденштедт Й. А. [див. Гільденштедт Йоган Антон]
 Гянджеві Нізамі [див. Нізамі]
- Д'Ангелло Якаб (41)
 Д'Арвіль Адольф [див. Авріль Адольф]
 Д'асколі Емідіо Дортеллі 91
 Д'Орвіль Анрі Констана (190)
 Дабрагез, антський воєначальник (23)
 Далерак Франсуа-Поль (Ф. Деларак, Божо) , фр. дипломат (15), (133), (166)
 Дам Ф. (223)
 Дамте Д. С. 127 (ред.)
 Данило Галицький, рус. князь (54)
 Данилов Е. С. 44
 Дарій I, перський цар (31)
 Дашкевич Ярослав 42, 95, 131 (передм.), 142, 146 (вступ.), 220
 Дежарден Констант (207)
 Деламарче Ч. (28)
 Деліль Ж. (142)
 Делорм Філіпп 59
 Делчу С. (227)
 Дель'Аква Андреа (144)
 Десямар Каміль (16), 197
 Десяневіль Байлет (Фуа де ла Невілл, Невіль Фой де ля) (166), 167
 Демосфен (22)
- Дер П'єр ван (96), 143
 Дерулед П. (190)
 Дефо Даніель (190)
 Децій Йост Людвік (Децій Й. Л.) (90), (100)
 Джаксон Т. Н. 61, 62, 64–66 (ред.), 68 (ред.), 69 (ред.), 79 (ред.)
 Джаман В. 18
 Джебе, монгол. полководець (81)
 Джеймс Джон (132)
 Джефферіс Томас (143)
 Джироні Джозефо (92)
 Джованні да Пьян дель Карпіне [див. Карпіні Джованні да ПIANO]
 Джонс С. (132)
 Дзанноні Джованні-Антоніо Ріцці (18)
 Дзира І. Я. 179
 Дзира Я. І. 104, 113, 154
 Дзюб Іван 222 (пер.)
 Дзюба Іван 168 (вступ.), 169 (вступ.)
 Дзюба О. М. 114
 Дзюге Такасі (224)
 Диба Юрій 67
 Дитмар А. Б. 42
 Діденко Яніна 204
 Діоген Лаертський (Діоген Лаерцій, Диоген Лаэртский) (29), 30, 34
 Діоген Лаерцій [див. Діоген Лаертський]
 Діодор Сицилійський (Диодор Сицилийский) (13), (21), 24, (35), 36
 Дір, київ. князь (53), (56), (62)
 Длугош Ян (Длугош Ян, Длугош Іоанн) (23), (59), (88), (97), 98, (100)
 Дмитрієв М. В. (Дмитриев М. В.) 111, 112
 Дмитрієнко М. Ф. 95 (ред.), 208 (ред.)
 Дмитрій Самозванець [див. Лжедмитрій I]
 Дмитро Іванович [див. Лжедмитрій I]
 Добржанський Олександр 218 (упоряд.)
 Добров П. В. 57 (ред.)
 Добровський Йосиф (14)
 Доброцеський Ян (90)
 Домановський А. М. 57, 64
 Донік О. М. 198 (ред.)
 Донцов Дмитро 191
 Донченко Є. В. 131
 Дорошенко Д. 207
 Дорошенко Михайло (90)
 Дорошенко П. (153), (162), (169), (174), (178), (179)
 Доценко Р. 38 (пер.)
 Драбл Олександр 131
 Драгоманов М. П. (41), (215), (219)
 Дубровіна Л. А. 115 (ред.)

- Дубровская Д. 84
Дудник Ігор 151
Думка М. 227
Дундера Вацлав (224)
Дуодо П'єтро (92)
Дурдик Алоїз (224)
Дуркот Ю. 221 (пер.)
Дуров В. С. 37
Дюваль П'єр (142)
Дюдюк Л. 191
Дюмезіль Жорж 23
Дюменсіль Рене (198)
Дюран Еміль (221), (222), (224)
Дятлов Володимир 173 (пер.)
Дячок О. О. 23, 110
Дьяконов И. В. 74, 75 (пер.)
- Еванс Гледіс (227)
Евлія Челебі (88), (153–154)
Евріпід (24), (31)
Еймунд [Рінгссон], норвез. конунг (60–63)
Ельга Русинка [див. Ольга]
Еммануель (Еммануїл) Максиміліан вюртемберзький принц (173), (192)
Енгель Йоган-Кристіян фон (Енгель Йоганн) (16), (59), (153), (184), 185
Енгель Йоганн [див. Енгель Йоган-Кристіян фон]
Епифанов П. П. 48 (сост.)
Епифанова О. П. 48 (сост.)
Ербен (Ербан) Карел Яромир (212)
Ерлендсон Гаук 61
Ермолова И. Е. 44
Есхіл (Есхіл з Афін) 23, (24), (30), 31
Еськов А. 32
- Євтихій, патріарх Александрійський (74)
Єдлічка Алоїз (199)
Єж Теодор Томаш (справж. – Мілковський Зигмунт) (189), (196), (215)
Єлизавета Ярославна, рус. княгиня, королева Норвегії та Данії (54), (61)
Єнджеєвич Єжи 223
Єнсен Альфред 205, 206, (221)
Єрич Сл. (226)
Єрлич Іоаким (90)
Єсенська Ружена (224)
- Жарких М. І. 84, 100, 101
Жебелев С. 34 (пер.)
Желтякова А. Д. 153 (сост.)
Житецький П. (215)
Житник Володимир 223 (пер.)
- Жідліцький Вацлав (223)
Жлуктенко Ю. 223
Жмайло Марко, козац. гетьман (91)
Жолтовський П. М. 151
Жомнір Ол. 223
Жужунадзе О. Г. 58
Жуков М. 27 (мал.)
Жуковський Мирослав 147
Жупанський Я. 18
- Забарило К. С. 29
Завгородня Т. С. 107 (пер.), 111 (пер.)
Завьялов А. С. 108 (ред.)
Загул Дмитро 137 (пер.)
Закидальський Т. (199)
Залеський (Залеський) Юзеф-Богдан (196), (202)
Замысловский Е. 103 (пер.)
Занічковський Михайло 223
Зап Карел-Франтішек-Владіслав (16), (213)
Зарицька Т. Г. 218
Заставецький Б. І. 208 (ред.)
Захарчук О. М. 197
Захер-Мазох Леопольд фон 203, (204)
Збараський К. (144)
Звенигородський В. 201 (упоряд.)
Звіздецький Б. А. 73
Згамбаті Емануела 227
Зеров М. 192 (пер.), 201 (пер.)
Зетейшвили С. Г. 50
Зимин А. А. 67 (ред.)
Зленко Петро 132
Зозуля Сергій 184
Зойтер Маттеус (142)
Золотаренко Іван, військ. та держ. діяч (90)
Зорівчак Р. 198
Зотов Максим 216
Зубарев В. Г. 42
Зуєнко Марина 202
- Іванов С. А. 49 (сост., пер.), 50 (сост.), 72
Іванчик А. И. 29, 44 (пер.), 45
Івонина П. 132
- Ібрагім бен Якуб ат-Туртуші [див. Ібн-Йакуб]
Ібн Ал-Факіх (64)
Ібн Ісфендіяр (56)
Ібн-ал-Асір (Ібн ал-Асир) 81
Ібн-Баттут (18)
Ібн-Даста [див. Ібн-Русте]
Ібн-Йакуб (Ібрагім Ібн-Якуб, Ібрагім ібн Якуб, Ібрагім ібн Й'акуб, Ібрагім бен Якуб ат-Туртуші) (55), 68, (69), (76)

- Ібн-Русте (Ібн-Руста, Абу Алі Ахмед Ібн-Омар Ібн Даста, Ібн-Даста, Ібн-Русте) (16), (54), (57), (58), (67), 68, (76)
- Ібн-Фадлан (Ахмед Ібн-Фадлан, Ахмед ібн-Фадлан ібн-Аббас ібн-Рашид ібн-Хаммад, Ахмед Ібн-Фадлан) (54, 58), 65, (66)
- Ібн-Хаукаль (Абуль-Касим Мухаммед, Ібн-Хаукаль) 69, (70)
- Ібн-Хордадбех (Ібн-Хордадбег, Ібн-Хурдадбег, Абу Ал-Касим Убайдаллах ібн Хурдазбіх, Ібн-Хордадбех) (57), 64, (65)
- Іван IV Грозний, моск. князь (94)
- Іван Підкова, кошевий отаман Запороз. Січі (104), (107), (108), (110)
- Іваненко О. А. 107, 147, 179, 183, 186, 200
- Іваничук Наталя 203 (пер.), 205 (пер.)
- Іванов Володимир 65
- Іванченко Ю. 150 (упоряд.)
- Іванюк В. Ю. 217 (пер.)
- Івасів Р. 115 (пер.)
- Ігор Рюрикович, рус. князь (53), (62)
- Ізарський О. 206
- Ізяслав Мстиславич, рус. князь (58)
- Інгігерда-Ірина (Ингигерд), принцеса Швеції, київ. княгиня (54), (60), (62)
- Інглінги (Инглинги), скандинав. рід конунгів (61), (62)
- Інокентій IV, Папа Римський (82)
- Іоанн Диякон (56)
- Іоанн Єпіфанійський (49)
- Іоввадь Карой 223
- Іордан [див. Йордан]
- Іосиф Флавій 24
- Ісаєвич Я. Д. 98, 106, 120 (ред., пер.), 124, 157, 171
- Іслам-Гірей III хан (157)
- Істр (42)
- Ітон В. (132)
- Йоде Герард де (95)
- Йордан (Гордан, Иордан) (13), (15), (21–23), (28), 46, 47
- Каваллі М. (92)
- Кадашманхарби, цар Вавилонії (23)
- Каденко В. 58 (пер.)
- Кадлубек Вінцентій (Кадлубек Вінцент, Кадлубек Винцентий (Винцент) (59), 81, (82)
- Кадуїд, скіф. цар (29)
- Казьмирчук М. Г. 198, 220
- Кайндль Раймунд-Фрідріх (217), 218
- Калашников В. М. 93, 122 (пер.), 132, 134 (передм.), 150
- Калинина Т. М. 57 (ред.), 64 (ред.), 65 (пер.), 66 (пер.), 67, 68 (пер.), 69 (пер.)
- Калімах (24)
- Камоєнс Луїса Ваз де (93), 94
- Камолиддин Ш. 81
- Кампензе Альберто (92), 103
- Канді Персіваль (227)
- Кантер Й. (142)
- Капетинги, рід, франкська династія фр. королів (59)
- Капица Ф. С. 23 (пер.)
- Каппелер Андреас 13, 190, (198), (220), 221
- Кара [див. Рамасубраманіан К.]
- Каравелов Любен (221), (222)
- Каріньяно Джованні да (97)
- Карл I Великий, король франків (27), (94)
- Карл II Лисий, імператор імперії Каролінгів (26)
- Карл IX, фр. король (96), (138)
- Карл X Густав, швед. король (135), (155), (156)
- Карл XII, швед. король (131), (136), (137), (167–169), (171–174), (178), (191), (205), (206)
- Карлічук С. О. 154 (пер.)
- Карлсон К.-Є. 131
- Карлсон Оса 191
- Карпіне Джованні да Пьян дель [див. Карпіні Джованні да Пляно]
- Карпіні Джованні да Пляно (Карпіне Джованні да Пьян дель, Карпіні Пляно, Карпіні Пляно, Карпіні Пиано де) (15), (55), (56), 82, (83), (91)
- Карпов С. П. 49 (ред.), 72 (ред.), 77 (ред.)
- Карп'як Дмитро 162
- Карышковский П. О. 72
- Касперський Е. 201
- Кассіодор (46)
- Катерина II, рос. імператриця (132), (178), (184)
- Каушлієв Г. С. 132
- Качмарчик Януш 132, 190
- Качуровський Ігор 192 (пер.)
- Кашкин И. 94 (пер.)
- Каює А. (198)
- Квеннерстедт А. (192)
- Кезма Т. (162)
- Кент Рокуел (221)
- Кер Портер Р. (132)
- Кертійсний-Варга Беата (132)
- Кетков О. (224)
- Кизілов М. Б. 153 (пер.)
- Кий, полян. князь, один з легендар. засн. Києва (98), (104)
- Кирилич Василь 15 (упоряд.)

- Кирюшко М. І. 57 (упоряд.)
Кисіль А., князь (151)
Кислюк О. І. 40 (пер.), 156 (пер.)
Кіндратенко А. М. 43–45, 47
Кірсенко М. В. 24 (ред.)
Кірхнер П. (219)
Кітчін Томас (143), (207)
Клайн Дж. (199)
Кларк Едвард-Даніель (132), (196), 209
Клейн Л. С. 32
Клеменс Семюель Ленгхорн [див. Твен М.]
Кленович С. [див. Кльонович Себастьян-Фабіан]
Клименко Л. П. 213 (ред.-вид.)
Клименко О. В. 189
Климент VII, Папа Римський (103)
Климов А. О. 57
Климчук В. Н. 226
Клочко Роман 15 (пер.)
Кльонович Себастьян-Фабіан (Кленович Себастьян Фабіан, Севастьян Фабіан, Себастьян, Севастьян) (87), (113), 114
Кметь В. 146
Кнабе Г. С. 40 (пер.), 41
Ковалевский А. П. 65–67
Ковалевська О. О. 132, 191
Коваленко Г. В. 32
Ковалець Тарас 90
Коваль І. М. 196 (ред.)
Коваль Ольга 133
Коваль О. 27 (мал.)
Ковальський Микола (Ковальский Н. П.) 103 (ред.), 105, 118 (ред.), 119 (ред.), 134 (ред.)
Ковпаненко Н. Г. 151
Коженювський Ю. (196)
Козир І. А. 88
Козлов С. А. 72
Кокавець Ю. (227)
Кокс Вільям (182)
Коларж Йозеф (224)
Колибенко О. В. 139 (упоряд.)
Колінс (Коллінз) Самуель (160)
Коллар Я. (213)
Коллінз С. [див. Колінс С.]
Колонни Дж. Батист (92)
Колошук Н. Г. 139 (ред.)
Колумб (42)
Колчинский И. Г. 42
Коль Йоган-Георг (16), (196), 211, (212)
Кольберг (Кольберг) Оскар (133), (214)
Комацу Сьоске (224)
Коммендоні Дж. Ф., італ. кардинал (92)
Комнін Олексій I, візант. імператор (78)
Комніна Анна 78
Конашевич-Сагайдачний П. [див. Сагайдачний П.]
Кондратьев С. П. 43 (пер.), 45 (пер.), 49 (пер.)
Кондуфор Ю. Ю. 109 (ред.)
Конєцпольський С. (144), (163)
Коновалов Г. 224
Коновалова И. Г. 57, 69, 79 (пер.), 80
Кононенко П. П. 13, 96
Конопка Н. 190 (упоряд.)
Коноядський Павло (163)
Конрад I Мазовецький, пол. князь (59)
Ко[н]стантин Порфірородний [див. Константин VII Багрянородний]
Константин VII Багрянородний (Костянтин Багрянородний, Ко[н]стантин Порфірородний, Константин Порфірогенет), візант. імператор (13), (25), (53), (59), 70, (71)
Константин Порфірогенет [див. Константин VII Багрянородний]
Константиненко К. Л. 91, 92, 149, 188 (пер.)
Константинова В. М. 198
Контаріні Амброджо (Амвросій) (13), (91), (98), 99
Конча Сергій 67
Копань Л. Ю. 191 (упоряд.)
Коппе Франсуа (198)
Копыленко М. М. 71 (пер.)
Корб Йоган-Георг (Георг) (134), (171)
Кордецький А. (163)
Королюк В. Д. 67 (ред.)
Королько А. З. 96
Корсунь А. А. 42
Косик В. 145 (пер.)
Косинський Криштоф, військ. діяч, козац. отаман (118)
Косминский Е. А. 71 (ред.)
Коссак Ю. 199
Костирко Володимир 38 (худож.)
Костомаров Микола (138), (202)
Костровіцкі Вільгельм-Альберт-Влодзімеж-Аполлінарій [див. Аполлінер Гійом]
Костянтин Острозький, князь, литов. гетьман (90), (117)
Кость С. С. 213
Кость-Збіроховський Анджей (90), (91)
Котенко А. 189 (пер.)
Котляр М. Ф. 47, 49, 55, 56, 71, 75
Коховський Веспасіан (153), (163), (164)
Коцур А. П. 102 (ред.)
Коцюбинська-Єфіменко З. 206
Коцюбинський Михайло (205), (227)

- Кочубей Мотря (192)
 Кочур Г. 224
 Кошеленко Г. А. 36
 Кошова В. 133 (уклад.)
 Коялович А. (152)
 Кравен Е. (132)
 Кравець Ярема 138 (пер.), 139, 146 (пер.), 198 (пер.)
 Кравченко В. 185 (ред.)
 Кравченко Е. А. 24
 Кравченко Л. 206 (пер.), 207 (ред.)
 Кралюк Петро 56, 110, 125
 Крамер Мартин [див. Кромер Мартин]
 Красінський (Красінський) Ян-Анджей 116
 Краснікова О. В. 57
 Краснов Пл. 35
 Крашевський Юзеф-Ігнаці (213), (214)
 Крескес Авраам (96), 97
 Кривець Н. В. 118, 186 (ред.)
 Кривошея В. В. 197 (рец.)
 Крижанівська О. О. 179 (ред.)
 Крикуненко Віталій 225 (пер.)
 Кримський А. (141), (161)
 Крип'якевич І. П. 152, 159 (ред.)
 Крисаченко В. С. 13, 22–24 (упоряд.), 26 (упоряд.), 29–41 (упоряд.), 43 (упоряд.), 44 (упоряд.), 45, 47–50 (упоряд.), 61–62 (упоряд.), 66 (упоряд.), 70–79 (упоряд.), 83 (упоряд.), 96, 103 (упоряд.), 104, 108 (упоряд.), 114–115 (упоряд.), 117–118 (упоряд.), 126 (упоряд.), 131 (упоряд.), 146 (упоряд.), 150, 151 (упоряд.), 161–162 (упоряд.), 173 (упоряд.), 179 (упоряд.), 216 (упоряд.)
 Кристина-Августа, швед. королева (157)
 Кричевський С. М. (155)
 Кришталович У. 95, (142), (146)
 Кріль Михайло 196, 198, 208 (ред.)
 Крман Данієл (Даніїл) 168, 169
 Круг Христіан (199)
 Кромвель Олівер (187), (189)
 Кромер Мартин (Марцін, Крамер Мартин) (88), 106
 Круа де ла (133)
 Крук О. А. 197 (рец.)
 Крушельницька Л. І. 208 (ред.)
 Крушельницький А. (226)
 Крчмера Штефан (224)
 Крюков В. Г. 64
 Ксенофонт (32), (34)
 Куба Людвік (217), 227
 Кубаля Людвік (187), (189)
 Кубацький Вацлав 224
 Кубрат I (Курбат), болгар. хан (25)
 Кузенков П. В. 63 (пер.)
 Кузьмінський А. І. 41 (ред.)
 Куклина И. В. 30, 38
 Кукса Надія 210
 Кулаковский Ю. А. 44 (пер.)
 Кулаковський Петро 147
 Кулик І. 218
 Кулинич І. М. 102, 117, 118, 133, 159, 163, 174, 178, 181, 212
 Куліговський Матеуш-Ігнацій (89)
 Кулінський М. 126 (пер.)
 Куліш Пантелеймон (202), (213)
 Куник А. 76 (пер.)
 Купала Я. (222)
 Купчинський О. 115 (ред.), 139
 Курбат [див. Кубрат I]
 Курбатов Г. Л. 46
 Кустяєв Євген 224
 Кучма В. В. 48 (пер.)
 Кушко Надія 14 (пер.)
 Кушнір В. Г. 154 (упоряд.)
 Кушнір Л. В. 154 (пер.)
 Лаас Н. 88
 Лабрюєр [див. Лабуер Жан де]
 Лабуер [див. Лабуер Жан де]
 Лабуер Жан де (Лабрюєр Жан де, Лаюрюєр Жан де, Лабуер Ле) (165), (166)
 Лавренчук В. 191
 Лавров А. (199)
 Лаврук Л. І. 111
 Лаєл Р. (132)
 Лазурко Лідія 204
 Лайвсей Флоренс Гамільтон Рендел (218)
 Лангебек Якоб (13), (61), 62
 Ланге Тор (216)
 Лапіна Т. А. 40
 Ласло-Куцюк Магдалина 227
 Ласота фон Стеблау Еріх [див. Лясота Еріх]
 Латишев В. В. (Латышев В. В.) 24, 28 (пер.), 29, 30, 31 (пер.), 33–35 (пер.), 43 (пер.), 44 (пер.)
 Лашкевичь А. 225 (ред.)
 Лаюрюєр [див. Лабуер Жан де]
 Лебедев В. И. 43 (сост.), 48 (сост.), 64–66 (сост.), 68 (сост.), 101 (сост.)
 Лев I Данилович, рус. князь (110)
 Лев Диякон [див. Лев Діакон]
 Лев Діакон (Диякон, Діакон, Леонтій Діакон,) (23), (25), (55), 71, (72)
 Левкон I, боспор. цар (22)
 Левченко М. В. 71
 Леже Луї-Поль-Марія (141), (215), (216), (223)

- Лезюр (Лесюр) Шарль Луї (Люї) (133), (186), (187)
 Леклерк Ніколя-Габріель (175), (176)
 Ленберг Шарль Ван (198)
 Леонтій Діакон [див. Лев Діакон]
 Леопольд Леонард (226)
 Леп'явко С. А. 104
 Лепіка Рей 224
 Лесюр Ш. Л. [див. Лезюр Ш.]
 Лешек I Білий, пол. князь (59)
 Лжедмитрій I (Дмитрій Самозванець, Дмитро Іванович), моск. князь (94), (119)
 Липскеров К. 80 (пер.)
 Лисенко І. 206
 Лисенко М. (217)
 Лисяк-Рудницький І. (219)
 Литаврин Г. Г. 70 (пер., ред.)
 Литвин Микола 67 (ред.)
 Литвин Михалон (Міхалон, Михайло) (16), (56), (87), 111, 112
 Литвиненко В. П. 142 (худож.)
 Литвинець Михайло 94 (пер.), 225 (пер.)
 Литвинова Е. Ф. 35
 Лі Роберт (132)
 Лізганіг Йозеф (18), (146)
 Лікофон 23
 Лілієнкрона Густав (Лілієнкрона, Лілієнкрон, Густав Лілієнкрона) (156), (157)
 Лінднер Райнер 198
 Ліппомано Дж. (92)
 Лісевич І. Т. 204
 Ліст Ференц (190)
 Літвинюк Є. (227)
 Літвос [див. Сенкевич Г.]
 Ліхтенштерн Ф. (18)
 Лобода Володимир 137 (грав.)
 Лобурець В. Е. 139 (ред.)
 Лозинський І. 139
 Лосев А. Ф. 29, 34 (ред.), 35
 Лоттер Тобіас Конрад (96), (142), 143
 Лубківський Роман 192, 193 (пер.)
 Луняк Є. М. 59, 93, 105, 107, 109, 119, 133, 136, 139–142, 147, 150, 151, 155, 159, 162, 164, 166–169, 172, 173, 175, 176, 179, 182, 183, 187, 200, 209, 211, 218, 220
 Лушій Олесь 191 (пер.)
 Луцій Септимій 23
 Луцій Сергій Катіліна, рим. політик (125)
 Лыбедь (Либідь), сестра легенд. засновників Києва Кия, Щека, Хорива (98)
 Любарський Я. Н. 43 (пер.), 50, 77 (пер.), 78 (пер.)
 Любовидзький С. (155)
 Людовик I Благочестивий, король франків (26)
 Людовик IX, фр. король (83)
 Людовик XIV французький король (167)
 Люк Жан де 93
 Люта Т. 142
 Лянуа Жільбер де (88)
 Лясота Еріх (Ляссота Ерік, Еріх, Ласота (Лясота) фон Стеблау, Лясота Еріх) (13), (16), (56), (87), (88), 117, (118)
 Маврикій (Маврикій Стратег, Флавій Маврикій Тиберій, Маврикий Стратег), візант. імператор (16), (21), 48, (49)
 Маврикій Стратег [див. Маврикій]
 Магнус III Голоногий, норвеж. король (61), (62)
 Магнус IV Сигурдссон Слепой [див. Магнус Слепой]
 Магнус V Эрлингссон, норвеж. король (61), (62)
 Магнус Слепой (Магнус IV Сигурдссон Слепой), норвеж. король (61), (62)
 Магнус Добрий (Добрий), норвеж. та датський король (61–63)
 Магнуссон Хакон, швед. та норвеж. король 61
 Магочій Павло-Роберт 14 (уклад., ред.)
 Маджіні Джованні Антоніо (92), (95)
 Маджоло Весконте (17)
 Маєр Йоганн (Майєр) (157)
 Мазепа Іван (10), (16), (131–133), (136–138), (141), (142), (147), (166–174), (178), (186), (190–193), (201), (204–206), 214
 Мазон Андре (218), 224
 Майєр Т. (142)
 Майєр Й. [див. Маєр Й.]
 Майєрберг Августін (88)
 Майоров Максим 127, 148
 Майфет Григорій 206 (пер.)
 Макарій III, антиохійський патріарх (130), (160), (161)
 Македонський Александр, цар Македонії, полководець (34), (80), (144)
 Македонянин Василь (161)
 Маковей О. (205)
 Маковський Томаш (95), (96)
 Максимов Є. 58
 Максимов С. 58
 Максимович М. (127)
 Малле Ален (143)
 Малфріда, чес. та рус. княгиня (53)
 Мальчевський А. (196)
 Манастирський Олександр 218
 Мандюк Іван 205 (пер.)
 Маннінг Кляренс (222)

Манолессо Емілію Марія (92)
 Манштайн Христофор Герман, генерал Пруссії (15)
 Маринович Л. 196 (ред.)
 Маріянович Христофор (154)
 Мармон Огюст Фредерік Луї де (15)
 Мартель Рене 137, (141), 142, 191
 Мартиняк Ірина 76
 Марцинківський А. (196)
 Марчанова М. (227)
 Марченко Т. 139, 200
 Маршал Джозеф (177)
 Маршалл Герберт 224
 Масан О. М. 217 (післям.)
 Масарик Томаш Гарриг (197)
 Маслак Володимир 133
 Масляк П. О. 131 (упоряд.)
 Масса Ісаак (95)
 Массон Шарль-Франсуа (Массон де Бламон Шарль Франсуа Філібер), фр. політ. діяч (16), (133), (208), (209)
 Матвєєва Л. В. 64 (ред.)
 Матвіїшин В. Г. 139, 192, 200
 Матвіїшин Ярослав 92
 Матвій з Мехова (Матвій Меховіта, Мацей Меховита, Меховський, Матвей Меховский) (23), (88), (99), 100
 Матвій Меховіта [див. Матвій з Мехова]
 Матвій Паризький (Матфей Парижский) (55), 83
 Матейко Я. (199)
 Матіяш С. 221 (пер.)
 Матузова В. И. 111 (пер.)
 Матях В. М. 158
 Махал Ян (224)
 Мацей Меховита (Меховський) [див. Матвій з Мехова]
 Мацьків Теодор 133, 147, 168, 172, 190, 192
 Машкіна Катерина 102
 Медведев И. П. 77
 Меженко Ю. 224
 Мелетинский Е. М. 27 (ред.)
 Меллер Йоганн-Вільгельм (183), (184)
 Мельник Віктор 216
 Мельник К. 121 (пер.), 146 (пер.)
 Мельничук О. А. 118 (ред.)
 Меншиков А. (171), (179)
 Меріме Проспер (16), (133), (138–140), 146, (189)
 Меркатор Герард (Герард) (17), (18), (95–97)
 Меррей Дж. (14)
 Методієв Димитр 224
 Микаїль Башту Ібн-Шамс Тебір [див. Шамсі Башту]
 Микитенко О. 224
 Микитенко Ю. О. 226
 Миколаїшин І. 139
 Микульський Д. В. 66 (сост., пер.), 67
 Миллер Т. 32 (сост.), 34 (сост.)
 Минаєв И. П. 84 (пер.)
 Михаїл VI, візант. імператор (76)
 Михайло Пселл (Михаїл Пселл, Михаил Пселл) (13), (55), (59), (76), 77
 Михайлов А. Д. 27
 Мицик Ю. А. (Мыцьк Ю. А.) 59 (ред.), 90 (пер.), 92, 101, 108 (ред.), 109, 110 (пер.), 111, 115, 117 (пер.), 122 (пер.), 126 (пер.), 133, 134, 153–157, 161
 Мищенко Ф. 34 (пер.)
 Мілковський З. [див. Єж Т. Т.]
 Міллар Дж. (132)
 Міллер Л. [див. Мюллер Лоренц]
 Міранда-і-Родрігес Себастьян Франсіско де (184)
 Мірошніченко В. 134
 Мітрідат VIII, боспор. цар (40)
 Міхнік М. (89)
 Міцкєвіч (Міцкевич) Адам (222), (223)
 Мішле Ж. (133)
 Мішуков О. В. (192)
 Мнишек Марина, моск. царица (120)
 Мовчан Павло 168 (вступ. сл.)
 Мозговий І. П. 30 (ред.)
 Мозговий Ярослав 30
 Молочко Є. В. 134
 Молтусов В. 134
 Молчановський Н. (157)
 Мольнар М. 217 (упоряд.), 224
 Монгайт А. Л. 78
 Монпере Дюбуа де Ф. (132)
 Монтадон Ш. Г. (134)
 Монтень Мішель Екем де 108, 109
 Мороз В. С. 146 (передм.)
 Морозова Анна 210
 Мортєє П. (28)
 Морфіл Вільям Річард (222)
 Мосендз Л. 206 (пер.)
 Москалець Костянтин 135 (пер.)
 Мослер Л. (89)
 Мотіель, фр. купець (96)
 Мотрук Віктор 224
 Моттлі Дж. 132
 Моця Богдан 134
 Моця О. П. 88
 Мурад, султан Осман. імперії (178)
 Мураї Такаюкі (224)
 Муркос Г. 161 (пер.)

- Мухаммад Ал-Ідрісі [див. Ал-Ідрісі]
 Мыльников А. С. 127
 Мюллер Йоган-Йоахім (Йоган-Йоахим) (13), 126
 Мюллер Лоренц (Міллер Л., Мюллер Лаврентій, Мюллер Лаврентий) (13), (107), 108
 Мюнстер Себастьян (Себастьян, Себастьян, Себастьян) (17), (88), (89), (95–97), (102), (103)
 Мюнц Жан-Анрі (Ян Генрих) (176), (177)
- Навроцький О. (81)
 Нагірний Маркіян 14, 223
 Надзакі Васеда Іосіо (227)
 Надтока О. 189 (пер.)
 Назаренко А. В. 74
 Назаренко В. 107 (пер.)
 Назаренко Л. М. 185 (пер.)
 Назаренко Ю. І. 150 (пер.)
 Назаркевич Х. 221 (пер.)
 Накаї Акіта Кадзуо (222), 224
 Наливайко Дмитро 14, 29, 31, 32, 35, 37, 38, 40, 42, 73, 74, 76, 82–84, 99–101, 104, 106–109, 111–113, 116, 118, 122, 123, 125–127, 130, 136, 138, 139, 141, 144, 147, 149, 151, 153–159, 163–174, 176–185, 187, 192, 198, 200, 201, 206, 209, 212, 219, 224, 226
 Наливайко Северин (104), (118), (166)
 Наливайко Сергій 47
 Настека М. 27 (пер.)
 Наулко В. І. 107, 214
 Наумов В. 170 (сост.)
 Нахлік Є. 201
 Нгуєн Конг Хоан 224
 Небаба М. (155)
 Невіль Фой де ля (Фуа де ла) [див. Деляневіль Б.]
 Неврлий Микола 168 (впоряд.), 169
 Неєдлий Зденек (224)
 Неуважний Флоріан 223, 227
 Нефєдкін А. К. 49
 Неводнічанський Томаш (95)
 Никитюк Е. В. 43 (ред.)
 Нізамі (Нізамі Гянджеві, Нізамі Генджеві, Низами Гянджеви) 80, (81)
 Ніколаєва Т. В. 210
 Новосельцев А. П. 57 (ред.), 62 (ред.), 64, 65 (ред.), 69 (ред.), 70 (ред.), 80 (ред.), 82 (ред.)
 Ноллз Р. 134
 Норблен-де-ла-Гурден Жан-Пьер (193)
 Нордберг Георг (192)
 Носовский Г. В. 42
 Нулен Жан-Батист (143)
- Обушний М. 67 (ред.)
- Овдйічук Л. 223 (післям.)
 Овідій, (Публій Овідій Назон, Публій Овидий Назон) (13), (21), (28), 37, 38
 Овчинников Олександр 67
 Огоновський О. (215)
 Огородник Тарас 208
 Одинець Світлана 221
 Ожешко Еліза (221)
 Ожоган Л. 225
 О'Коннор Б. (132), 134
 Окольський Симеон (Сименон, Симон, Шимон) (90), (120), 121
 Оконь Вальдемар 198, (199)
 Октавіан Август, рим. імператор (37)
 Олав І Трюггвасон (Олаф Тріггвісон, Тригвасон, Улав Трюгвасон, Олав син Трюггві), норвез. король (60–62)
 Олав (Олаф) ІІ Тихий, норвез. король (61), (62)
 Олав Святий, норвез. король (60–62)
 Олаф ІІІ Шетконунг, швед. король (54), (60)
 Олег Рюрикович, київ. князь (53), (56), (62)
 Олейников А. А. 147
 Олексій Михайлович, рос. цар (160), (164)
 Оліва Дж. (92)
 Оліщук Р. 126 (пер.)
 Оляничин Дмитро 62, 134, (158), 159
 Ольга (Ельга Русинка), рус. княгиня (59), (61), (62), (70)
 Онасандр (48)
 Опель Адольф 203
 Орлик Пилип, укр. політ., держ. та військ. діяч, гетьман (15) (131), (136), (204), (205)
 Орлов Е. Н. 35
 Орлов, граф (224)
 Орловський Олександр (191)
 Ортелій (Ортелій) Абрагам (17), (18), (42), (89), (95)
 Осачук Сергій 218 (упоряд.)
 Осман ІІ, султан Осман. імперії (123)
 Островський Ян 192
 Острянин Яків, козац. отаман (120), (144)
 Охманський Е. 112
 Охоцька Л. 201 (пер.)
 Оя Соіті (224)
- Павлішак (Павлішик) Вацлав (191), (199)
 Павло Бут (Павлюк П.), гетьман Війська Запорізького (120), (144)
 Павлов Тодор (221)
 Павлюк П. [див. Павло Бут]
 Павсаній (Павсаній Перієгет, Павсаній Перієгет, Павсаній) 23, (24), (42), 43
 Павсаній Перієгет (Перієгет) [див. Павсаній]

Падура Т. (196)
 Падюка Неоніла (208)
 Палацький Франтішек (16), (198)
 Палієнко В. 135 (пер.)
 Палій Олександр 14, 130, 164
 Панкевич М. (155)
 Панченко К. А. 161
 Панчук Ігор 15, 32, 34, 37, 38, 41–43, 45, 46, 48–50, 63, 65–71, 75, 76, 79, 81, 82, 84, 98, 99, 101, 103, 104, 106–108, 111–113, 115–117, 120–125, 127, 131, 136–139, 142, 144, 145, 148–154, 156–165, 167–171, 174–183, 185–187, 197, 198, 200, 202, 204–206, 209, 211–219
 Папроцький Бартош (Бартоломей) 112, (113)
 Паранько Н. П. 210
 Парніс Алексіс (225)
 Парчевич Петро (154)
 Пасемко І. 169
 Пасічник Іван 32
 Пасторій Йоахим (справж. – Гіртенберг) (147), (152), (153), (163)
 Патрило І. 73
 Патриляк І. К. 58 (ред.)
 Пахльовська О. Є.-Я. 188, 226
 Пачовський Т. 202
 Пашковський Мартин (124), 125
 Пашуто В. Т. 38 (ред.), 50 (ред.), 67 (ред.), 69 (ред.), 74 (ред.), 80 (ред.)
 Пащенко В. 27 (пер.)
 Пащенко Н. 27 (пер.)
 Педротті Карло (191)
 Пейн Джон Говард (190)
 Пейсонель Ш.-К. де (133)
 Пеленський Євген-Юлія 206
 Пемброк, граф (182)
 Пенюк З. Ф. 217 (пер.)
 Перепадя А. 94 (пер.), 108 (пер.), 109 (пер.)
 Перисад II, боспор. цар (22)
 Перікл, грец. держ. діяч, полководець (34)
 Перналь Анджей Болеслав 134, 146–147
 Перрі Дж. (132)
 Петерманн Август (207)
 Петрицій Й. І. [див. Петрицій Ян-Інноцентій]
 Петрицій Ян-Інноцентій (Петрицій Ян, Петрицій Й. І.) (87), (125), 126
 Петришин Г. 120 (ред.), 208 (ред.)
 Петро Великий [див. Петро I]
 Петро I (Петро Великий), рос. цар (132), (136), (164), (167), (170), (172), (173), (175), (191), (197), (216)
 Петров М. Б. 88, 135
 Петрова Ю. І. (Петрова Ю. И.) 161 (пер.), 162
 Петровський М. Н. 26 (уклад.), 29 (уклад.), 31–33(уклад.), 46 (уклад.), 65 (уклад.), 66 (уклад.), 68 (уклад.), 70 (уклад.), 71 (уклад.), 81 (уклад.), 82 (уклад.), 84 (уклад.)
 Петрук В. І. 32
 Петцольд Александр (198)
 Пилипенко Володимир 124, 125
 Пименов М. 91 (пер.)
 Питтан Т. 225
 Піддубний Сергій 32
 Підкова Нікоара (Іван, Іон) (141)
 Піндар 23
 Пінкертон Р. (132)
 Пінтеску Ф. 134
 Піщигані, брати (96)
 Платон (35), (80)
 Плахонін А. Г. 26, 49, 65–70, 73, 74, 76, 78, 80
 Пліній Молодший (Гай Пліній Цецилій Секунд, Пліній Младший) (39), (40)
 Пліній Старший (Гай Пліній Секунд, Пліній Старший) (13), (14), (18), (23–25), (28) 39, 40
 Плохій Сергій 15, 131
 Плутарх 30
 Погребенник Федір 227
 Погребенник Я. М. 226–227
 Подосинов А. В. 28 (ред., сост.), 29 (ред.), 31–35 (сост.), 36 (сост., ред.), 37 (сост.), 38 (сост., пер., ред.), 39 (сост. ред.), 40 (сост.), 41 (сост.), 42 (ред.), 43 (сост.), 44 (ред.), 47 (сост.)
 Покорний Рудольф (224)
 Покровський Олекса 24
 Полемон, цар Понта, Боспора (42)
 Полібій (Полибий) (21), 35
 Полієн (22)
 Поло Марко (55), 84, (91)
 Полотнюк Я. 162
 Полуботок Павло (179)
 Поляк Бенедикт 82
 Полянський Олег 189
 Помпей Трог (13), 24
 Помпоній Лет (88)
 Помпоній Мела (13), (21), (24), (27), 38, (39)
 Понмані 225
 Пономарева Олена 192
 Пономарьов О. 225
 Поп Іван 14 (уклад.)
 Поп Ю. І. 118
 Попов Д. 71 (пер.)
 Попов І. 225
 Попова Л. М. 79 (пер.)
 Попович М. 95 (пер.)
 Посохов С. І. 134 (ред.)

Постель Гійом (93)
 Потоцький, пол. гетьман (166)
 Потоцький Я. (142)
 Потятиник Б. , 162 (ред.), 213 (редкол.)
 Правдюк С. І. 29
 Пріск Панійський (Приск Панийский) (13), (24)
 44, 45
 Пріцак Омелян 26, 27, 42, 44, 46, 61, 65–69, 71,
 74, 76, 80, 98, (162)
 Прозоров П. И. 36 (пер.), 37 (пер.)
 Прокопій Кесарійський (Прокопий Кесарийский)
 (13), (15), (16), (21–23), (25), 45, 46
 Пронин В. 84
 Проперцій 38
 Пруденцій Труаський, капелан (26)
 Птолемей II Філадельф, цар Єгипту (22)
 Птоломей, (Птоломей Клавдій, Птоломей Клав-
 дий) (17), (18), (21) (23–25), (27), (28), 41, (42),
 (63), (95), (96)
 Пуласький К. (133)
 Путцгер Ф. (28)
 Пухальська Н. Я. 92
 Пушкін О. (137), (222), (223)
 Пшездзєцький О. (133)
 П'ясецький П. (163), (165)

Рабле Франсуа (93), 94
 Равіта Фр. [див. Гавронський-Равіта Ф.]
 Радванський Тадеуш (226)
 Радефельд Карл Крістіан Франц (207)
 Радзивілл [див. Радивіл Миколай-Христофор]
 Радзивілл Януш, литов. князь (151), (154), (155)
 Радивіл Миколай-Христофор (Радзивілл), литов.
 князь (96), (142)
 Радишевський Р. П. 91 (упоряд.), 92 (упоряд.),
 140, 201, 204 (ред.), 226 (ред.)
 Радо Дьордь 225
 Радчук Віталій 131 (пер.)
 Раєф М. (199)
 Раїч Йован (207)
 Рай Манматха 225
 Ракоці (Ракоцій) Юрій II Дердь, трансільван.
 князь (135), (154), (159)
 Рамасубраманіан К. (Кара) (225)
 Ранцова О. 139
 Расін Жан (Расин Жан) (93), 94
 Ратцель Фрідріх (216)
 Рашид Мегмед (131)
 Реєнт О. П. 179 (ред.)
 Рекло Елізе (221)
 Рехо Кім 225
 Редін Є. К. (59)

Респіна Варвара (224)
 Ржегорж Ф. (226)
 Рибалт Ева 188 (пер.)
 Рихло Петро 225 (пер.)
 Ричка Володимир 151
 Рігер Франтішек (16)
 Різа Мегмед (142)
 Різаліті Р. 190
 Рікоут П. (Рікот П.) (132), (134)
 Рільке Райнер Марія (206), (207)
 Ріцос Янніс (225)
 Річ Віра (227)
 Ровенчак Іван 208
 Рогов А. И. 115
 Рогожин Н. М. 116 (ред.)
 Родригес М. Р. 42
 Розен В. Р. 75 (пер.)
 Розумовський К. Г. (175), (181), (185)
 Роксолана, дружина Сулеймана I Пишного (94)
 Роленко В. 194 (пер.), 204 (пер.)
 Ролле Й. Ю. (Ролле, д-р Антоній Ю.) (133), (135)
 Роман II, візант. імператор (54)
 Роман Мстиславич, рус. князь (54), (59)
 Романець О. С. 226
 Романовичі, княз. династія (54)
 Романовський Валерій 135
 Ромашенко Людмила 204
 Роменський Олександр 59
 Ромм Ш.-Ж. (132)
 Роммель Крістоф-Дитріх фон (16)
 Рондо Клавдій 131, (192)
 Роост Йоганн Баптист (207)
 Рослицький Є. 223 (пер.)
 Росселлі П'єтро (17), (18)
 Россі Дж. де (92)
 Рубрук Гійом де (Віллем де, Віллем де, Вільге-
 льм де, Уильям) (55), (82), (83), 84
 Рубчак Б. (199)
 Руда Оксана 135
 Рудницький Леонід 192
 Рудницький М. 137 (пер.)
 Рудольф II, австр. імператор (117), (118)
 Румер О. 94 (пер.)
 Русин Омелян 132 (уклад.), 190 (уклад.)
 Русина О. В. 97 (упоряд.), 112, 117 (упоряд.), 120
 (упоряд.)
 Руссо П'єтро (17)
 Русяєва А. С. 30
 Рыбаков Б. А. 112 (ред.)
 Рыбалкин В. С. 161 (ред.)
 Рюрик, ладозький князь, засн. династії Рюрико-
 вичів (62)

Рюриковичі, княжий рід (53)
 Рябчій І. 59 (пер.)
 Рябчук Микола 224 (пер.)

Сабіна Карел (224)
 Савойський Євгеній (189)
 Савченко Ф. 139
 Савчук Ю. К. 148
 Сагайдачний (Конашевич-Сагайдачний) Петро, гетьман Війська Запорозького, полководець (92), (123), (125), (144)
 Сагредо Ніколо (Сегредо, Сагредо) (152)
 Сагредо [див. Сагредо Н.]
 Садовяну Міхаїл (141)
 Сансон Гійом (Гійом) (28), (96), (142), 143
 Сансон Н[ікола] (28), (142)
 Сапрыкин С. Ю. 40
 Сафрін Горацій (226)
 Сварик І. 190 (пер.)
 Сварник Г. 117 (пер.)
 Сварник І. І. 117 (пер.), 118, 163
 Свердлов М. Б. 26, 72–75 (сост., пер.), 83 (пер.)
 Сверрир, норвеж. король (61)
 Светіна Станко (226)
 Свищ Л. О. 227
 Святополк [Володимирович], рус. князь (73)
 Святослав Ігорович, київ. князь (53), (55), (62), (69), (71)
 Сеабра Мануель Ді 225
 Секирявий [див. Сокирянний]
 Семенов В. І. 103 (пер.)
 Семенюк Г. Ф. 114 (ред.)
 Семенюк С. 28 (ред.)
 Сенека (35)
 Сенекс Джон (143)
 Сеніна Т. 201 (уклад.)
 Сенкевич Генрик (Генрік) (літ. псевд. – Літвос) (140), (155), (163), (187)
 Сент-Емур Ке де, граф 59
 Сенюк О. 191 (пер.)
 Сергиенко Г. Я. 147 (ред.)
 Середа В. 139
 Середа О. В. 204
 Серчик В. (89)
 Сетон-Ватсон Х. (198)
 Сериков Анатолій 217
 Сигізмунд І, король Польщі, литов., рус. князь (100)
 Сигізмунд III Ваза, пол., литов., швед. король, рус. князь (123)
 Сигізмунд-Август, пол. король (118)
 Сидоренко О. Ф. 56
 Сильван Берnard (95), (97)

Синиця Є. В. 46, 50
 Сирин Михаїл, київ. митрополит (64)
 Сібуя Тейске (224), (225)
 Сівак Н. 95 (пер.)
 Сівіцький М. (89)
 Сінгх Дуггал Каргар 225
 Сінгх Каранджит 225
 Сірко Іван (133–134), (150), (164), (179)
 Січинський Володимир 15, (16), 46, 49, 64, 67, 68, 70, 72–74, 102, 103, 107, 108, 112, 113, 116, 118, 130, 136–137, 139, 147, 149, 158–160, 162, 163, 167–171, 174, 175, 177, 179–181, 183, 185, 187, 192, 200, 202, 209, 212
 Скассі Раффале (197)
 Скидан Карпо, полковник запороз. козаків (120)
 Скилак Каріандський 23
 Скворода Г. (199)
 Скоропадський Іван (170), (172)
 Скржинская Е. Ч. 46 (пер.), 47 (пер.), 99 (пер.)
 Скржинська (Скржинская) М. В. 25, 29, 32, 34, 35–42, 44, 48, 72
 Скрипник Марія (227)
 Слабошпицький М. 15
 Слесарев С. А. 67 (ред.), 133 (ред.)
 Сліпушко О. 25 (упоряд.)
 Словацький Юліуш (190), (191), 192, (196), (201), (202)
 Сміт Джон (121), 122, (132)
 Смолій В. А. 17 (ред.), 64 (ред.), 121 (ред.), 135 (ред.), (146)
 Снайдер Тимоті (Тімоті) (189)
 Собеський Якуб [див. Собеський Яків]
 Собеський Ян III, пол. король (123), (134), (152), (162), (179), (189)
 [Собеський] Марк, військ. та політ. діяч (123)
 Собеський (Собеський) Яків (Ян, Якуб, Яков,) (92), 123
 Совінський Леонард (196), (222)
 Содомора Андрій 31 (пер.), 37 (пер.), 38 (пер.)
 Сокирянний (Секирявий, Шекеравий), полковник козац. війська (90)
 Сократ (35)
 Соловйова Г. В. 135
 Солонович Е. 93 (сост.)
 Сом-Сердюкова Олена 62 (пер.), 66 (пер.), 71 (пер.)
 Сонни А. І. 44 (пер.)
 Сосновська Данута 135
 Сосса Р. І. 18, 95, 131, 142, 208
 Софокл (31)
 Сохань П. С. 59 (ред.), 117 (ред.), 221 (ред.)
 Спартак (144)

- Спасько С. К. 32 (пер.)
 Срезневський І. (213)
 Стависький В. І. (Ставиский В. И.) 82
 Сталь Жермена де (200)
 Станіслав Е. (227)
 Станіславський В. В. 122, 206
 Старовольський Шимон (Симон) (123), 124
 Старостина І. П. 112
 Старчак О. 147 (пер.)
 Стебер Ш. (223)
 Стеблій Ф. І. 127, 213
 Стельмах С. П. 180
 Степень Богдан 109
 Степаненко М. І. 202 (ред.)
 Степанков В. С. 149
 Стесик І. (Стецик Ірен) 192, (193)
 Стефан Баторій, пол. король (107)
 Стефан Візантійський 47, (48)
 Стефан Сурозький, візант. церк. діяч (59)
 Стецик Ірен [див. Стесик І.]
 Стоберська Н. А. 220
 Страбон (13), (17), (18), (21), (23), 24, (25), (27), (28), 36, 37
 Стратановський Г. А. 34 (пер.), 36 (пер.)
 Стрийковський Матей (Матвій) (13), (59), (88), (89), (104), (111), (114), 115
 Стрілко А. 184
 Струкевич О. К. 175 (упоряд.), 177 (упоряд.), 179–181 (упоряд.), 183 (упоряд.), 209 (упоряд.)
 Струмінський Б. (199)
 Ступак Ф. Я. 200
 Стурлусон (Стурлуссон) Сноррі (Снорі, Снорри) (13), (60), 62, (63)
 Субутай (Субудай), монгол. полководець (81)
 Сулейман І Пишний, султан Осман. імперії (94)
 Сулима М. М. 14
 Сургуладзе Акакій 135
 Сухарева С. В. 124
 Сюзюмов М. Я. 72 (пер.)
- Тадзава Хатіро (224)
 Таирова-Яковлева Т. Г. 135 (ред.)
 Тальман Йоган Міхаель фон (173)
 Тальфі [див. Якоб Тереза-Альбертіна Луїза фон]
 Тарасенко І. Ю. 144
 Тарасенко Інна 134 (пер.)
 Таронян Г. А. 39 (пер.)
 Тахо-Годи А. А. 29, 35
 Тацит Корнелій (Таціт Корнелій, Тацит Корнелій, Тацит Публій Корнелій) (14), (18), (21), (25), 40, 41
 Твардовський Самуель (144)
 Твен Марк (справж. – Клеменс Семюель Ленгхорн) (202), (203)
- Тверитинова А. С. 142 (ред.)
 Теве Андре (93), (95), (105)
 Телегін Д. Я. 146 (ред.)
 Тельвак В. В. 199
 Темірова Н. Р. 133 (ред.)
 Тен Борис 29 (пер.), 31 (пер.)
 Теофраст з Ересу 24
 Терещенко Ю. І. 16
 Тернюк П. 217 (пер.)
 Тимченко Віктор Миколайович 154
 Титова О. М. 32 (ред.), 132–134 (ред.), 141 (ред.), 147 (ред.), 162 (ред.), 204 (ред.), 220 (ред.)
 Тиха Ф. (227)
 Тібулл 38
 Тіссеран Роже (190)
 Тітмар Мерзебургський [див. Тітмар Мерзебургський]
 Тітмар Мерзебургський (Тітмар Мерзебургський, Титмар Мерзебургский) (13), (16), (55), (56), (73), 74
 Ткаченко А. 166
 Ткаченко Всеволод 191 (пер.)
 Ткаченко-Гильдебрандт. В. 107 (пер.)
 Ткачук А. І. 187
 Томенський М. (163)
 Томозов В. В. 208 (ред.)
 Топольський Є. (89)
 Тордарсон Стурла 61
 Торрессі Д. (148)
 Тормод Торфеус (63)
 Тосканеллі Паоло (96)
 Тотт де Ф. (133)
 Тригуб П. М. 96 (ред.)
 Трубчанінов С. В. 96
 Ту Жак-Огюст де (119)
 Тук В. (132)
 Туранли Ферхад (Фергад) 58, 93
 Туркевич Василь 147, 199
 Т–ый А. 225 (сост.)
- Угрин Калина 95
 Удальцова З. В. 44–46 (ред.), 48 (ред.), 50 (ред.), 64 (ред.), 72 (ред.), 77 (ред.), 78 (ред.)
 Уеллс Е. (28)
 Українка Леся (10), (227)
 Ульяновський В. І. 115
 Усенко П. Г. 200
 Усигард, антський воєначальник (23)
 Устрялов Н. Г. 119 (пер.)
 Утченко С. Л. 36 (ред.)
- Феденьов Родіон 202

- Федор Олексійович, рос. цар (164)
 Федорів Л. 137 (упоряд.)
 Федорук О. К. 176
 Федорук Я. 135
 Федькович О. (215)
 Феофан Сповідник (Феофан Исповедник), візант. церк. діяч (50), (59)
 Феофіл, візант імператор (26)
 Феофілакт Сімокатта (Феофилакт Симокатта) 49
 Фер Ніколя де (132), (133)
 Фердинанд III, імператор Священної Римської імперії (154), (157)
 Ферекід 23
 Фицик І. Д. 220
 Філарх 24
 Філіпчук Григорій 192 (пер.)
 Фітінгоф-Шель Б. (191)
 Фішер Й. (142)
 Флавій Маврикій Тиберій [див. Маврикій]
 Флетчер Джайльс (Джилс, Джилс) (115), 116
 Фліз Домінік П'єр де ля (209), (210)
 Флоря Б. Н. 82, 162
 Фоменко А. Т. 42
 Фотій, візант. патріарх (53), (56), (59), 63, (64)
 Фра Мауро (18), (95), (96)
 Франко Іван (10), 59 (пер.), (204), (205), (215), (217), (219), (226), (227)
 Франц-Йосиф I, австрій. імператор (187), (217)
 Француз Карл-Еміль (16), (221), 225, (224)
 Фредуччі Г. (17)
 Фрейберг Л. А. 46 (ред.), 49 (ред.), 50 (ред.), 64 (ред.), 77–78 (ред.)
 Фріч Йозеф Вацлав (192), 193
 Фукідід (Фукидид) 23, (33), 34
 Фукусіма Йоїті (224)
 Фундуклей І. (200)
 Фурніка В. П. 225 (пер.), 226
 Фюман Франц 27
- Хаджійски М. (227)
 Хайденштайн Рейнгольд [див. Гейденштейн Рейнгольд]
 Хакон I Добрий, норвеж. король (61), (62)
 Хакон II Сигурдссон (Хакон Широкоплечий), норвеж. король (61), (62)
 Хакон IV Старий [див. Хакон Хаконарсон]
 Хакон Хаконарсон (Хакон IV Старий), норвеж. король (61)
 Хакон Широкоплечий [див. Хакон II Сигурдссон]
 Халдар Гопал (225)
 Халєбський Павло (Алєпський, Алєппський; араб. – Булос ібн аз-Заїма ал-Халєбі) (13) (16), (55), (56), (131), (160–162)
- Хальвдан Черний, норвеж. конунг (62)
 Ханко В. 193
 Харальд II Серая Шкура, норвеж. король (61), (62)
 Харальд IV Гилли, норвеж. король (61), (62)
 Харальд Прекрасноволосий, норвеж. король (61), (62)
 Харамбашич Август (222)
 Харин Е. А. 80
 Харлан Олександр 90
 Харт Генри 84
 Харченко Людмила 162
 Хасе Йоганн Маттіас (143)
 Хведченя С. (17), 62
 Хегман Б. 135
 Хікмет Назим (221)
 Хінгамірі Будданна 225
 Хмелецький Стефан, держ., військ. діяч (90)
 Хмельницький Богдан, політ. та держ. діяч, гетьман (9), (10), (16), (90), (93) (130), (134), (135), (138), (139), (144), (146), (147–152), (154–159), (161–163), (169), (174), (178), (182), (186), (187), (189)
 Хмельницький Юрій, гетьман Війська Запорозького (133)
 Ходиніцький К. (89)
 Ходун Є. В. 185 (пер.)
 Хоєцький Карло (178)
 Хомин Є. 177
 Хорив, один з легендар. засновників Києва (98), (104)
 Хорошкевич А. Л. 101, 112, 120 (сост.)
 Хубілай, монгол. хан (84)
 Худоба Карел (224)
- Цвенгрош Г. 190
 Церетелі Акакій 222
 Церковняк-Городецька Олеся 199
 Цибульський В. І. 133
 Цицерон (125)
 Цівкач О. 226
- Чабаненко В. А. 171
 Чайковський М. (196)
 Чайковський П. (191)
 Чемерис Валентин 59
 Чепіга Інна 88
 Чередниченко О. 27
 Черепнин Л. В. 67 (ред.)
 Черненко Олександр 199
 Чернець В. Г. 131 (ред.)
 Чернецький Є. 210

- Чернов А. 95 (пер.)
 Черняков І. Т. 32
 Чжу Хун (Хунь) 225, 227
 Чижевський Д. (199)
 Чингісхан (Чінгіс-хан), хан Монгол. імперії (81)
 Чирко Іван 225
 Чичуров І. С. 50 (пер.)
 Чінгіс-хан [див. Чингісхан]
 Чйон Гальвор 62, 66, 71
 Чобіт Д. 42
 Чорний О. В. 88
 Чорній В. 14 (ред.), 198 (ред.)
 Черноус Світлана 214
 Чосер Д. 94
 Чугуй Т. О. 185 (упоряд.)
 Чужа Т. В. 140
 Чупиков Б. П. 29
 Чухліб Т. В. 123, 149
- Шабанов Л. 146 (пер.)
 Шаблій О. І. 208 (ред.)
 Шабульдо Ф. М. 115
 Шаген Жерард ван (143)
 Шамбат, брат хана Кубрата I (25, 26)
 Шамсі Башту (псевд., справж. – Микаїль Башту
 Ібн-Шамс Тебір) 25
 Шателен Анрі (143)
 Шафарик Павел-Йозеф (Павло) (14), (25), (127),
 (213), (222)
 Шахова К. О. 226
 Шаші Ш'ямсінх 223
 Шебеші Ференц (Франц) (130), (131), (159), (160)
 Шевальє П'єр (15), (134), (150), (151), (153)
 Шевельов Ю. (199)
 Шевченко В. Г. 147
 Шевченко С. 201
 Шевченко Тарас Григорович (10), (127), (141),
 (202), (204), (205), (214–216), (218), (219),
 (221–226)
 Шевчук В. О. 98, 104, 114–115 (упоряд.), 117
 (упоряд.), 122 (упоряд.), 125 (упоряд.)
 Шейхо Каміран 162
 Шекеравий [див. Сокирянний]
 Шекспір В. (187)
 Шелігоський Тадеуш (191)
 Шелухин Сергій 96
 Шенстрем П. (171)
 Шеперд Вільям Роберт (96)
 Шерер Жан-Бенуа (130), (133), (178), (179)
 Шерер С. (199)
 Шеріф Мохамед 225
 Шерр Йоганнес (223)
- Шефер С. (199)
 Шишова І. А. 32 (пер.)
 Шкробинець Юрій 223 (пер.)
 Шлегель Фрідріх (14)
 Шпренер К. (28)
 Штайн Гюнтер 227
 Штепа Павло 16, 136
 Штілер Адольф (207)
 Штобер Й. (18)
 Шукаев Е. 94 (ил.)
 Шульган А. 201 (пер.)
 Шумський Святополк 25
- Щавелева Н. І. 79, 81 (пер.), 82, 98 (пер.)
 Щек, один з легендар. засновників Києва (98),
 (104)
 Щелкунова О. 114
 Щербак В. О. 117 (упоряд.), 121 (упоряд.), 146
 (упоряд.)
 Щербак Г. 191 (ред.-упоряд.)
 Щербатов, князь (178)
 Щербачов Ю. (Щербачев Ю. Н.) 170 (пер.)
- Юзефович М. (200)
 Юзефович Ян-Томаш (169)
 Юргинис Ю. М. 112
 Юсов С. Л. 218
 Юст Юль (130), (170), (171)
 Юстиніан I, візант. імператор (15), (22), (45), (47)
 Ющук І. П. 226
- Якимович Б. 205 (передм.), 206
 Яків Бородавка, полководець, гетьман Війська
 Запорозького (125)
 Якоб Тереза-Альбертіна Луїза фон (псевд. – Та-
 льфі, Talvj) (14)
 Яковенко Н. М. 115
 Яковенко Наталя 220 (ред.)
 Яковенко Яніна 204
 Якубець М. (222)
 Якут ар-Румі (65)
 Ян II Казимир Ваз, пол. король (145), (152),
 (155), (157), (164), (178), (182), (201)
 Янин В. Л. 61–62 (ред.), 74 (ред.), 79 (ред.),
 81–82 (ред.)
 Янсоніус Йоганн (96), 143
 Яременко В. 114, 115 (упоряд.)
 Ярицлав [див. Ярослав Мудрий]
 Ярицлейв (Ярицлейф, Яріцлейв) [див. Ярослав
 Мудрий]
 Яріш Мілан (222)
 Ярро Н. 88

Ярмошик І. І. 136
Ярослав Володимирович [див. Ярослав Мудрий]
Ярослав Мудрий (Ярослав Володимирович, Ярицлейв, Ярицлейв, Ярицлейф, Яризлав, Jarizleifr, Jaritlafr), рус. князь (53), (54), (59–62), (73), (75)
Ярош Г. (219)
Ясь О. В. 140, 151, 185, 189, 221
Ях'я Антиохійський (Яхья Антиохийский) (74), 75
Яценко Владислав 169

Bertil Haggman 191
Brogi Bercoff Giovanna 191
Burdziej B. 226
Cbynczewska-Hennel Teresa 191
Choma-Suwała A. 226
Czajkowska A. 226
Della Valle [див. Валле Піетро]
Franko Iwan [див. Франко І.]
Franko Taras (226)
Gerner Kristian 191
Janicka A. 226
Janicki Joel J. 226
Jaritlafr [див. Ярослав Мудрий]

Jarizleifr [див. Ярослав Мудрий]
Jaworskij Kazimierz Andrzej 226
Karabowicz T. 226
Koko Eugeniusz 204
Ławski J. 226
Łesiów Michał 226
Nowacka D. 226
Nowacki A. 226
Rawita-Gawroński Franciszek [див. Гавронський-Равіта Ф.]
Szymonik D. 226
Talvj [див. Якоб Тереза-Альбертіна Луїза фон]
Valdamarr [див. Володимир Святославич]
Valdimarr [див. Володимир Святославич]
Wowk Wira 226
Yakymovych B. 226

*До іменного покажчика включено власні імена, які згадуються у вступних статтях, бібліографічному описі документів (крім вихідних даних) та анотаціях. Посилання подаються на сторінку видання.

Довідкове видання

УКРАЇНА І УКРАЇНЦІ ОЧИМА СВІТУ

Бібліографічний покажчик

Упорядники:

Білик Олена Іванівна
Науменко Катерина Миколаївна

Відповідальна за випуск Т. Вилегжаніна

Редагування О. Бохан, Т. Римаренка
Комп'ютерне опрацювання Т. Римаренка

Формат 60x84/8. Умов. друк. арк. 28,83
Зам. № 72

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,
вул. Грушевського Михайла, 1, м. Київ-1, 01001.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4680 від 30.01.14